ଭିନ୍ନ ଜଣେ ବିବେକାନନ୍ଦ

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ

ଭିନ୍ନ ଜଣେ ବିବେକାନନ୍ଦ

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ

ଭିନ୍ନ ଜଣେ ବିବେକାନନ୍ଦ

BHINNA JANE VIVEKANANDA

ଲେଖକ :

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ

Written by :

Chittaranjan Das

ପ୍ରକାଶକ :

ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍ ଅଫ୍ ଓରିଏଣ୍ଟାଲ୍ ଏଣ୍ଡ୍ ଓଡ଼ିଶାନ୍ ଷ୍ଟଡ଼ିଜ୍
ଦି' ୟୁନିଭର୍ସ, ମୈତ୍ରୀ ସରଣୀ, କଟକ-୧

Published by :

Institute of Oriental and Orissan Studies
The Universe, Maitree Sarani, Cuttack-1

ମୁଦ୍ରଣ :

ଦି' ପ୍ରିଣ୍ଟୋଭର୍ସ, ମୈତ୍ରୀ ସରଣୀ, କଟକ-୧

Printed at :

The Printoverse
Maitree Sarani, Cuttack-1

ପ୍ରଚ୍ଛଦ :

ଶ୍ରୀ ଶିବ ପାଣିଗ୍ରାହୀ

ଶ୍ରୀ ପ୍ରଭାତ କୁମାର ରାଉତରାୟ

Graphics :

Sri Siba Panigrahi

Sri Pravat Kumar Routray

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ :

୧୪ ନଭେମ୍ବର, ୧୯୯୫

First Edition :

14th November, 1995

ମୂଲ୍ୟ :

୫୦-୦୦ ଟଙ୍କା

Price :

Rs. 50-00

ସଂସ୍କାରକ, ବିପ୍ଳବୀ, ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀ ନୂତନ
ଚିନ୍ତାଧାରାର ବାହକ "ଅନ୍ୟ ଜଣେ ବିବେକାନନ୍ଦ"ଙ୍କୁ
ଆମେ ନୂତନ ପିଢ଼ି ହାତରେ ଅର୍ପଣ କରି ଦେଉଛୁ
ତାଙ୍କର ଜୀବନାଦର୍ଶରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହେବାପାଇଁ ।

Move on, O Lord, in thy resistless path ;
Till thy high noon o'erspreads the world
Till every land reflects thy light,
Till men and women, with uplifted head,
Behold their shackles broken, and
Know, in springing joy, their life renewed !

—ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ, ଜୁଲାଇ ୪, ୧୯୦୨

କୃତଜ୍ଞତା ଓ କୈଫିୟତ

"ଯୁଗ ନାୟକ ବିବେକାନନ୍ଦ" ଶୀର୍ଷକ ବହି ଆଗରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହେବାର ଥିଲା । ଆମେ ସେହିଭଳି ଘୋଷଣା କରିଥିଲୁ । କିନ୍ତୁ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ଧାରାରେ ସଂଯୋଜିତ କରିବା ପାଇଁ ଲେଖକ ସମୟ ନେଇଗଲେ । ଅନେକ କାଗଜପତ୍ର, ବହି, ଚିଠିପତ୍ର ଖୋଜିବାକୁ ପଡ଼ିଲା, ପଢ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଦୁଇଟି କାରଣରୁ ଆମେ ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟିକୁ ଛାପିବା ପାଇଁ ଡେରି କରିଦେଲୁ । ଗୋଟିଏ ଇଚ୍ଛାକୃତ ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ଥିଲା ବାଧ୍ୟତା । ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ୧୩୦ତମ ଜନ୍ମଦିବସ ପାଖାପାଖି ସମୟକୁ ଏହାର ପ୍ରକାଶନ କରିବା ସମୟୋଚିତ ମନେ ହେଲା । ଦ୍ୱିତୀୟ କାରଣ ହେଉଛି ଆର୍ଥିକ ଅସୁବିଧା । ସୁନନ୍ଦାର କାର୍ଯ୍ୟ ପରିସର, ଆକାର ବୃଦ୍ଧି ପାଉଛି କିନ୍ତୁ ଆର୍ଥିକ ପରିସ୍ଥିତି ଭଲ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ଏପରି ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପାଇଁ ମାଗି ମାଗି ଆମେ ବୋଧହୁଏ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କାଙ୍ଗାଳ ପାଲଟି ଯାଇଛୁ । ତାହାହିଁ କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣ ମଣିଷ ସହିତ ଆମର ସମ୍ପର୍କକୁ ନିବିଡ଼ କରି ରଖିଛି । କାଗଜ ପାଇଁ ଅର୍ଥ ଆୟୋଜନ ହେବା ପରେ ପରେ ଛପା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଗଲୁ । ପ୍ରେସର ସହକର୍ମୀମାନେ ପୁରାଦମରେ ଲାଗିଗଲେ ।

ବହିର ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟ ଏବଂ ଭିତରର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି ଶିଳ୍ପୀ ଶ୍ରୀ ଶିବ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଓ ଶିଳ୍ପୀ ଶ୍ରୀ ପ୍ରଶାନ୍ତ କୁମାର [illegible] । ଶ୍ରୀ ଶିବ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ସୁନନ୍ଦାର ଜନ୍ମଲଗ୍ନରୁ ସୁନନ୍ଦା ସହିତ ଜଡ଼ିତ । ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ବହିକୁ ବାଦ ଦେଲେ ସୁନନ୍ଦାର ସମସ୍ତ ବହି ତାଙ୍କର ତୁଳୀର ମନୋରମ ସ୍ପର୍ଶ ବହନ କରିଛି । ସେ ସେହି ଜୀବନ ଚିତ୍ରଟିକୁ ଅଙ୍କିଲେ ତାହା ଭିତରରେ ରହିବ । ଶିଳ୍ପୀ ଶ୍ରୀ ପ୍ରଶାନ୍ତ କୁମାର [illegible] ଅଙ୍କିଲେ ସ୍କେଚ ଏହି ବହି ଭିତରେ ରହିଛି । ଶିଳ୍ପୀ ଶ୍ରୀ ପ୍ରଶାନ୍ତ କୁମାର [illegible] ସୁନନ୍ଦାର ଅନ୍ତେବାସୀ । ଦୁଇ ସୃଜନଶୀଳ ତୁଳୀର ସ୍ପର୍ଶରେ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଜୀବନୀ ସ୍ପର୍ଶ ପାଠକଙ୍କୁ ଲାଗିବ, ସେମିତି ଲାଗିବ ଏହି ବହିର ପାଠ ।

ସେହି ସ୍ପର୍ଶ ସୃଷ୍ଟି କରିବ ତୃପ୍ତି । ତାହାହିଁ ହେବ ପୁସ୍ତକର ସାଫଲ୍ୟ । ଏହି ବହିର ଲୋକାର୍ପଣ ଅବସରରେ ତାହାହିଁ ଆମର କାମନା ।

ଗିରିଜା ଭୂଷଣ ପଟ୍ଟନାୟକ
ସମ୍ପାଦକ,
ତ' ସୁନନ୍ଦା

୧୮ ଡିସେମ୍ବର
୧୯୯୩

ସୂଚୀପତ୍ର

ଆରମ୍ଭରେ ଦୁ'ପଦ

୧ । ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଓ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ — ୧

୨ । ପରିବ୍ରାଜକ — ୨୯

୩ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ — ୭୪

୪ । ପ୍ରାଚ୍ୟ, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଓ ବିଶ୍ୱ — ୧୧୦

୫ । ଭାରତବର୍ଷ — ୧୩୦

୬ । ଧର୍ମ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା — ୧୫୮

୭ । ଦରିଦ୍ର-ନାରାୟଣ — ୨୦୫

୮ । ଏକଶହ ବର୍ଷ ପରେ — ୨୨୬

୯ । ପୃଷ୍ଠବନ୍ଧ — ୨୪୬

ଆରମ୍ଭରେ ଦୁ'ପଦ

କିଛିବର୍ଷ ତଳେ ଦଳେ ଲୋକ ସ୍ଥିର କଲେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଜନ୍ମଦିବସ ପାଳନ କରିବାପାଇଁ । ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇଯାଉଥିଲେ ଲୋକସ୍ମୃତିରୁ । କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ରାଜନୀତିରେ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ଅବକ୍ଷୟ ଲୋକଙ୍କୁ ଘାରିଲା ନବବାବୁ ମନେ ପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କୁ ହେରୁ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼ିଲା । ଯେମିତି ଦୁଇ ହଜାର ବର୍ଷ ପରେ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ବାଣୀ ସାରା ପୃଥିବୀ ହେଜିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛି, ଠିକ୍ ସେଇପରି ।

ସେମାନେ ସ୍ଥିରକଲେ ଯେ ଖାଲି ସଭା ସମିତିଟିଏ କରି ନବବାବୁଙ୍କର ଗୁଣକୀର୍ତ୍ତନ କଲେ କିଛି ଲାଭ ନାହିଁ । କାରଣ ଏମିତି କୀର୍ତ୍ତନିଆଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଏ ଦେଶରେ ବହୁତ । କୌଣସି ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ଉପରେ ଆଲୋଚନା ହେବ । ସମ୍ପୃକ୍ତ ନିବେଦନ କରାଯିବ ନିଜର ଦଳମତ ଗୋଷ୍ଠୀ ଅଧିକାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଥିବା ଦେଶ କଥା ସେମାନେ ସେଦିନ ମନେ ପକାଇବେ ଏବଂ ଜାତୀୟ ସ୍ତରରେ ଆଲୋଚନା କରିବେ । ଏଇ ଗୋଟାଏ ଆଲୋଚନା କରିପକାଇଲେ ପୃଥିବୀ ଓଲଟିଯିବ ନାହିଁ କି ବିପ୍ଳବ ହୋଇଯିବ ନାହିଁ । ଏକାଠି ବସି ବିଚାର କଲେ ଗୋଟାଏ କିଛି ଚିନ୍ତାମଣାର ବାଟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରିବ । ଏହା ହୁଏତ ଆଗାମୀ ବର୍ଷ ପାଇଁ ଜାତୀୟ ଜୀବନକୁ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବ । ପାଦେ ଆଗେଇ ପାରିଲେ ବି ଯଥେଷ୍ଟ । ସେଇଯୋଗୁଁ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ଗୋଟାଏ ବିଷୟବସ୍ତୁ ସ୍ଥିର କରାହେଲା । ଯେମିତି ସନ ୧୯୯୫ ପାଇଁ ଆଲୋଚନାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ହେଉଛି "ରାଜନୀତି ମ'ଣ ଅପରାଧୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ" ?

ସେମାନେ ପୁଣି ସ୍ଥିର କଲେ ଯେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଖଣ୍ଡିଏ ବହି ପ୍ରକାଶ କରିବେ । ଏଥିପାଇଁ ଶ୍ରୀ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କୁ ଦାୟିତ୍ୱ ଦେଲେ ଏବଂ ସେ ଆଗ୍ରହରେ ହଁ ଭରିଲେ । ପ୍ରଥମବର୍ଷ ଶ୍ରୀ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଏକ ଜୀବନୀ ସେ ଲେଖିଲେ ଏବଂ ତାହା ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ନବବାବୁଙ୍କର ଏକ ଲିଖିତ ଜୀବନୀ ନଥିଲା । ଶ୍ରୀ ବଳରାମ ମହାନ୍ତି, ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମଚରଣ ନାୟକ ଏଥିପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ କିନ୍ତୁ ନାନା କାରଣରୁ ତାହା ସଫଳ ହୋଇପାରି ନଥିଲା । ପାଇଓନିଅର ଭାମ

ସବ ଚିଠି । କିନ୍ତୁ ପାଇଁଓଁଙ୍କର ବଦଳେ ଅନେକ ଚିଠା ଅନୁଭବ । ରେବୋକୁ ସେଇ ଜାନିଷି କଲେ । ତା’ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ । ଜଡ଼ତାକୁ ଉପରେ ନୂଆ ନୂଆ ଭାବ ଦେଇ ବହି ପ୍ରକାଶିତ ହେବାର ସୁଯୋଗରେ ।

ତୃତୀୟ ବର୍ଷ ସ୍ଥିର ହେଲା ବହିର ନାମ ହେବ ‘ଗଜଗଠର ଭରତ’ । ତେଣୁ ବାଙ୍କୁ କେବଳ ଓଡ଼ିଆରେ ଲେଖିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରିଲେ । ଅନେକ ତ ଲେଖିଲେ ନାହିଁ କି ଲଢ଼େଇ ମଧ୍ୟ କଲେ ନାହିଁ । ଅଳ୍ପ ଅନେକ ଅଗା କେତେ ଅବହେଳା କଲେ । ତଥାପି ବହିଟି ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । “ଯୁଦ୍ଧ”ର ଶବ୍ଦ ‘ଦେଶକୁ’ ‘ବାର୍’ ନୁହେଁ । ଏହି ସମୟରେ ବହିଟି ପାଠକମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କଲେ ।

ତୃତୀୟ ବର୍ଷ ବହି ପ୍ରକାଶର ପ୍ରଚାର ଯେତୀ ସଫଳ ହେଲା ନାହିଁ । ପାଠକମାନେ ଅସହାୟ, ତାରଣ ଲେଖକମାନେ ଅଦ୍ଭୁତ ବା ସ୍ୱଳ୍ପ ବା ଇଂରେଜିରେ ।

ଚତୁର୍ଥ ବର୍ଷ ପାଇଁ ଏକ ନୂତନ ବାଟ ସ୍ଥିର କରିଲେ । ତୋକୁଗଠ କେବଳ ନ ଲେଖି ଭାରତର ଐତିହ୍ୟ, ଇତିହାସ, ଦର୍ଶନ, ଧର୍ମ ଉପରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଯୋଜନା ହେଲା । ତାର ବର୍ଷ ବହିର ନାମକରଣ ହେଲା "ବନ୍ଦ ଜଣେ ବିବେକାନନ୍ଦ" । ଲେଖାକୁ ଉପରେ ପୁଣି ତାଙ୍କୁ ପଢ଼ିଲେ । ତାରଣ ଲେଖକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅଷ୍ଟ ପରେ ରହିଲା ଓ ପାଠ ସଂଖ୍ୟା ଲେଖକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟାକୁ ଟପିଲା ।

ବିବେକାନନ୍ଦ ଏକଥରେ ଜଣେ ଧର୍ମପ୍ରଚାରକ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ରୂପରେ ପରିଚିତ । କିନ୍ତୁ ସେଇଟା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ । ବିବେକାନନ୍ଦ ହେଉଛନ୍ତି ଜଣେ ସମାଜ ସଂସ୍କାରକ, କର୍ମଯୋଗୀ ଏବଂ ନେତା । ମାଟି ଓ ମଣିଷଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିବା ତାଙ୍କ ନୁହେଁ । ମାଟି ଓ ମଣିଷ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଯେ ଜଳନକୁ ଉତ୍ତାପ, ମୂଳରେ ଉତ୍ତାପ ରହିଛି । ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ କେବଳ ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନର ପ୍ରଚାର ବା ପାରମ୍ପରିକ ରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିହେବ । କିନ୍ତୁ ବିବେକାନନ୍ଦ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭାବଧାରା ଦର୍ଶନର ସମନ୍ୱୟ । ଆମେରିକା ଚିକାଗୋରୁ ଆମେ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଏକ ରୂପରେ ଦେଖିଥାଉ କିନ୍ତୁ ଆମେରିକା-ଇଉରୋପ ଫେରି ପରେ ସେହି ଅଭିଜ୍ଞ ଏକ ଜଣେ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ରୂପରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଉ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦର୍ଶନ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଭିଜ୍ଞ ବିବେକାନନ୍ଦ, ଏକ ନୂଆ ସମନ୍ୱୟର ପ୍ରତୀକ ରୂପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ସବୁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ମିଶନ । ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ । ଏଇ ବିବେକାନନ୍ଦ ଭାରତବର୍ଷର ପୁନର୍ଜାଗରଣର ଅଗ୍ରଦୂତ, ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ମହାରଥୀ ।

ଲେଖକଙ୍କୁ ଏଇ ଚିଠି ଓ ଧାଡ଼ିକୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ବର୍ଷକୁ ଭିତରେ ସମୟ କେବେ ପଢ଼ି, ଲେଖିବା ପାଇଁ । ବହି ଲେଖା ହେଲା । ପ୍ରକାଶନ ପର ଆରମ୍ଭ ହେଲା ।

କେତେକ ମତ ଦେଲେ ଯେ ଏହି ବହିର ଉନ୍ମୋଚନ ସହିତ ନବବାବୁଙ୍କର ଜନ୍ମଦିବସ ପାଳନ ଉପଲକ୍ଷେ ଆୟୋଜିତ ପର୍ବକୁ ଏକାଠି ମିଶାଇ ଦେବା ସଂଗତ ହେବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ମୁକ୍ତବର୍ଷର ସଂସ୍କୃତି ଭବନର ଉନ୍ମୋଚନ ସହିତ ଏହି ବହିର ପ୍ରକାଶନକୁ ଏକାଠି କରିବା ପାଇଁ ସ୍ଥିର ହେଲା । ପର୍ବକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କରିଦେବା ଉଚିତ ମନେ କରାଗଲା ।

ଏ ବହି ଏକ ନୂତନ ଢଙ୍ଗର । ଯଦିଓ ବହିଟି ତଥ୍ୟଭିତ୍ତିକ ତଥାପି ଅପାରମ୍ପରିକ । ଯେ ଟାଏ ଧମାଧମ ଗତରେ ଲେଖିବା ସଂଗତରେ ସବୁଠାରୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପାଠକୁ, ଭାବକୁ, ମନକୁ ଅଖାଡ଼ୁଆ ଲାଗିବ ହୁଏତ । କିନ୍ତୁ ଉଚିତ ତ ହୁଏ ସବୁ ନୂତନ ସମୀକ୍ଷାରେ !

ବାଂଗାଲୋର ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହିତ ଡକ୍ଟର ସଦାଶିବ ମିଶ୍ର ଏବଂ ମୋର ସାକ୍ଷାତ ହୁଏ କନ୍ଫରେନ୍ସ ବେଳେ । ସେ କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗ ଭିତରକୁ ଆସିଲେ ବୋଲି ଡକ୍ଟର ସଦାଶିବ ମିଶ୍ର ପଚାରିଲେ । ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ—ବିବେକାନନ୍ଦ ।

ନବବାବୁଙ୍କର ୯୫ତମ ଜନ୍ମଦିବସ ପୂର୍ବରୁ ଏହି ବହିଟି ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛି । ସ୍ୱକଳର ସମଗ୍ର ନିର୍ମାତାମାନଙ୍କ ହାତକୁ ବୁଲିଯାଉଛି । ସବୁ ଦଳ, ସବୁ ମତର ନେତା ଏଥିପାଇଁ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ, ଚିନ୍ତିତ । ଏଥିପାଇଁ ଏକ ବିପ୍ଳବର ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼ୁଛି । ଦେଶର ଯୁବସମାଜ ହିଁ ଏହାର ଏ ବିପ୍ଳବର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇପାରିବେ । କାରଣ ଅଧିକାଂଶ ବୃଦ୍ଧ ସ୍ଥିତାବସ୍ଥାର ଅସହାୟ ଶିକାର । କିନ୍ତୁ ଯୁବକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ କାହିଁ ? ସମସାମୟିକ ଯୁଗର ନେତାଙ୍କ ଠାରୁ ମିଳିବା କଠିନ । ତେଣୁ ଭାରତବର୍ଷର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଐତିହ୍ୟକୁ ଖୋଜିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ନୂତନ ପିଢ଼ି ହାତରେ ଧରାଇ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ସେଇ ଅଗ୍ନିର ମଶାଲକୁ ।

'ଆଉ ଜଣେ ବିବେକାନନ୍ଦ' ମୂଲ୍ୟବୋଧର ସନ୍ଧାନ କରୁଥିବା ପିଢ଼ି ହାତରେ ସମର୍ପି ଦେବାର ଏହାହିଁ ବୋଧହୁଏ ସବୁଠାରୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ସମୟ । ତାଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନ ସତରେ ହେଉଛି ପୂରଣ କରୁ ନୂଆଁ ।

ଗିରିଜା ଭୂଷଣ ପଟ୍ଟନାୟକ
ସଂପାଦକ,
ଦ' ମୁକ୍ତବର୍ଷ

ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଓ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ

ଯାହାଙ୍କୁ ଆମେ ଏବେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ବୋଲି ଚିହ୍ନୁଛୁ, ସିଏ ପ୍ରଥମେ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଥିଲେ । ପୂରା ନାମ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦତ୍ତ । ବାପା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱନାଥ ଦତ୍ତ ଏବଂ ବାପାଙ୍କ ବାପା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦୁର୍ଗାପ୍ରସାଦ ଦତ୍ତ । ଘର କଲିକତା ସହରରେ, ତତ୍କାଳୀନ ଗୋଟିଏ ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ପରିବାରରେ । ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏବଂ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ହେଲେ ଅନେକ ପରେ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସଙ୍କର ତିରୋଧାନ ପରେ । ସେତେବେଳେ ପରମହଂସ ଦେବଙ୍କର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବାରଜଣ ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ । ଗୁରୁଙ୍କର ଦେହାବସାନ ପରେ ସେମାନେ ଗୃହ ଛାଡ଼ି ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ ଆସି ଠୁଳ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ଗୁରୁଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ ବୋଲି ପରସ୍ପର ପାଖରେ ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଆପଣାକୁ ସନ୍ନ୍ୟାସ ମାର୍ଗରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରିଥିଲେ । ଭାରତର ସନ୍ନ୍ୟାସ-ପରମ୍ପରା ଅନୁସାରେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେତେବେଳେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ କରେ, ସେତେବେଳେ ସିଏ ସାଂସାରିକ ନାମଟିକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ଆଉ ଗୋଟିଏ ନାମ ଗ୍ରହଣ କରେ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭୂମିରେ ଏହାର ଏକ ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ । ମାତ୍ର, ସାଧାରଣତଃ ଦୀକ୍ଷାଦାତା ଗୁରୁ ହିଁ ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ନାମକରଣଟିକୁ କରିଥାନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସଙ୍କର ଅନୁଗାମୀରୂପେ ତାଙ୍କର ଏହି ଶିଷ୍ୟମାନେ ଯେତେବେଳେ ଏହିଭଳି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱିତୀୟ ନାମ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ମନସ୍ଥ କଲେ, ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ସ୍ୱଦେହରେ ନଥିଲେ । ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ, ସେମାନେ ନିଜର ପସନ୍ଦ ଅନୁସାରେ ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ନାମଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜେ ବାଛିଥିଲେ; ଏହି ବାଛିବାରେ ହୁଏତ ପରସ୍ପରର ସହାୟତା ବି କରିଥିଲେ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ନରେନ୍ଦ୍ର ହିଁ ଏହି ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭକ୍ତଗୋଷ୍ଠୀଟିର ପୁରୋଭାଗରେ ରହିଥିଲେ । ସ୍ୱୟଂ ପରମହଂସ ଦେବ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଜୀବିତାବସ୍ଥାରେ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ହିଁ ବାକି ସମସ୍ତଙ୍କ ନେତା ଓ ପୁରୋଧା ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି ଯାଇଥିଲେ ।

କଥିତ ଅଛି, ନରେନ୍ଦ୍ର ନିଜପାଇଁ ରାମକୃଷ୍ଣାନନ୍ଦ ନାମଟି ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ମନେ ମନେ ବିଶେଷ ଆଗ୍ରହ ପୋଷଣ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର, ସିଏ ସର୍ବଦା ଦେଖି ପାରୁଥିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ଆଉଜଣେ ଗୁରୁଭାଇ ଶଶୀ ଗୁରୁଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଚଳା ଭକ୍ତି ରଖିଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କର ସଦାନୁଗତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ସେଥିଲାଗି ଶଶୀ ହିଁ ରାମକୃଷ୍ଣାନନ୍ଦ ନାମରେ ବିଦିତ ହୁଅନ୍ତୁ ବୋଲି ସେ ନିଜେ ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ସେହି ନାମଟି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ ନିଜପାଇଁ ବିବିଦିଷାନନ୍ଦ ନାମଟିକୁ ବାଛିଥିଲେ । ସେହି ନାମଟିକୁ ସେ କ୍ୱଚିତ୍ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ତା'ପରେ ୧୮୯୧-୯୨ ବେଳେ ସେ ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ବର୍ଷ କାଳ ବିବେକାନନ୍ଦ ନାମଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତା'ପରେ ୧୮୯୨-୯୩ରେ ବର୍ଷେ ସରକ ନିଜପାଇଁ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ନାମଟିକୁ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ଚିକାଗୋ ଧର୍ମମହାସଭାରେ ଯୋଗ ଦେବାପାଇଁ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଆମେରିକା ଯାତ୍ରା କରୁଥିବା ସମୟରେ ଯାଇ ସେ ପୁନର୍ବାର ବିବେକାନନ୍ଦ ନାମକୁ ଫେରି ଆସିଥିଲେ । ସେ ନାମଟି ହିଁ ସର୍ବକାଳ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ସ୍ଥାୟୀ ନାମ ହୋଇ ରହିଗଲା । ଆଉ ଏକ ପରମ୍ପରାଗତ କିମ୍ବଦନ୍ତୀରୁ ଜଣାଯାଉଛି ଯେ, ଆମେରିକାକୁ ଯାତ୍ରା କରିବାର ପ୍ରସ୍ତୁତି-କାଳରେ ତାଙ୍କର ସେହି ଯାତ୍ରା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାୟ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ନିମିତ୍ତରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବା ଖେତ୍ରୀର ରାଜା ଅଜିତ୍ ସିଂହ କୁଆଡ଼େ ତାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, "ଆପଣଙ୍କର ନାଆଁଟା କାନକୁ ଭାରି କଠିନ ଶୁଣାଯାଉଛି । ଭଲ କରି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ନକହିଲେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ମଣିଷ ପକ୍ଷରେ ସେହି ନାମଟିର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ବୁଝିବା ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ । ପୁଣି, ବର୍ତ୍ତମାନ ତ ଆପଣଙ୍କ ଜୀବନର ବିବିଦିଷା (ଜାଣିବାର ଇଚ୍ଛା) ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତି ଗତ ହୋଇଯାଇଛି ।" ବିକଳ୍ପରୂପେ ରାଜାସାହେବ ବିବେକାନନ୍ଦ ନାମଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସକାଶେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ରାଜାଙ୍କର ସେହି ପ୍ରସ୍ତାବଟିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ନାମରେ ଆମେରିକା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ ।

ସଂସାରବୈରାଗ୍ୟ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦତ୍ତଙ୍କର ବଂଶରେ ତିନି ପୁରୁଷରୁ ରହି ଆସିଥିଲା । ତାଙ୍କର ପିତାମହ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦୁର୍ଗାପ୍ରସାଦ ଜଣେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତିଭାସମ୍ପନ୍ନ ଯୁବକ ଥିଲେ । ସଂସ୍କୃତ ଏବଂ ପାରସୀ ଉଭୟ ଭାଷାରେ ପାରଗ ଥିଲେ । ବିବାହ କଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ସଂସାରକୁ ଆବୋରିଥିଲେ, ମାତ୍ର ପୁତ୍ରସନ୍ତାନଟିଏ ଜନ୍ମ ହେବା ପରେ ପଚିଶ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଗୃହତ୍ୟାଗ କଲେ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇ ଚାଲିଗଲେ । ବାରବର୍ଷ କାଳର ସାଧନାସମୟ ଅତିବାହିତ ହୋଇ ନଯିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେଉଁଠାରେ ହେଲେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ସନ୍ଧାନ ମିଳି ନଥିଲା । କୁହାଯାଇଥାଏ ଯେ, ଏକଦା ଦୁର୍ଗାଚରଣ ତାଙ୍କର କାଶୀ-ଅବସ୍ଥାନ ସମୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆକସ୍ମିକ ଭାବରେ ନିଜ ଭଉଣୀଙ୍କର ସାମନାସାମନି ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଭିତରେ କେଉଁଠି କ'ଣ ଚହଲି

ଗଲାପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟସ୍ତ ଚିତ୍ତରେ "ମାମ୍ମା ହ୍ୱେ, ମୁହ୍ ମାମ୍ମା ହ୍ୱେ" ବୋଲି କହି କହି ସେଠାରୁ ଚାଲିଯାଇଥିଲେ । ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପିତା ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ଦତ୍ତ ବଙ୍ଗଳା, ଇଂରାଜୀ, ପାରସୀ, ଆରବୀ, ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଓ ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାମାନଙ୍କରେ ପ୍ରବୀଣ ଥିଲେ । ଟୋଲ୍‌ରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ସଙ୍ଗୀତ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ଅନୁରାଗ ରହିଥିଲା । ବଡ଼ ହୋଇ ସେ କଲିକତା ଉଚ୍ଚନ୍ୟାୟାଳୟର ଆଟର୍ଣ୍ଣିରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ସେହି ରାଜକର୍ମର ଅନୁରୋଧରେ ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ରାଜପୁତନା ଏବଂ ଲାହୋର ପ୍ରଭୃତି ଦୂର ଦୂର ସ୍ଥାନକୁ ଯିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ବିଶ୍ୱନାଥ ମୁକ୍ତ ହସ୍ତରେ ଦାନ କରୁଥିଲେ । ଯେତିକ ଅର୍ଜନ କରୁଥିଲେ, ହୁଏତ ତାହାଠାରୁ ଅଧିକ ବାଣ୍ଟି ଦେଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସେହି ବିଶେଷ ସ୍ୱଭାବଟି ନିମନ୍ତେ ଲୋକମୁଖରେ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ "ଦାତା ବିଶ୍ୱନାଥ" ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ଏହି ମୁକ୍ତ ହସ୍ତରେ ଦାନ, ସେଇଟି ମଧ୍ୟ ଏକ ବିଶେଷ ପ୍ରକାରର ସଂସାରବୈରାଗ୍ୟ । ଦାନ କରିବାର ଉତ୍ସାହ ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କୁ ଏପରି ବିଭୋର କରି ରଖିଥିଲା ଯେ, ସଂସାରରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଯିବାବେଳକୁ ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ ଏବଂ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ଲାଗି ଏକ ସାଧାରଣ ସଂସାର ଜୀବନଯାପନ କରିବା ଲାଗି ସର୍ବନିମ୍ନ ଆର୍ଥିକ ସମ୍ବଳ ମଧ୍ୟ ପରିବାରରେ ନଥିଲା । ପରେ ଆମେ ପୁନର୍ବାର ସେହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟିକୁ ଆସିବା ।

ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ମାତା ଭୁବନେଶ୍ୱରୀଙ୍କୁ ନରେନ୍ଦ୍ର ନାମକ ତାଙ୍କର ଏହି ସନ୍ତାନଟିକୁ ହେପାଜତ କରି ବଢ଼ାଇବାରେ ନିଶ୍ଚୟ ବେଶ୍ ବିଶେଷ ପ୍ରୟାସ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିବ । ୧୮୬୩ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ବାରତାରିଖ ସୋମବାର ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟର କିଛିକ୍ଷଣ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରାୟ ସାଢ଼େ ଛଅଟା ସମୟରେ ଶିଶୁ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ପୃଥିବୀରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ । କଥିତ ଅଛି ଯେ, ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ସମୟରେ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ପିତାମହ ଦୁର୍ଗାଚରଣଙ୍କର ଭଉଣୀ ଆନନ୍ଦରେ କହି ଉଠିଥିଲେ ଯେ ପିଲାଟି ଅବିକଳ ତା' ବାପାଙ୍କ ବାପାର ଚେହେରା ନେଇ ସଂସାରକୁ ଆସିଛି । ବାଉଳାରେ ହୁଏତ ସିଏ ଦୁର୍ଗାଚରଣ କ'ଣ ସତକୁ ସତ ପୁନର୍ବାର ପୃଥିବୀକୁ ଫେରି ଆସିଲେ ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ ଭାବି ପକାଇଥିବେ । ନରେନ୍ଦ୍ର ପିତାମହ ଦୁର୍ଗାଚରଣଙ୍କୁ କେବେ ଆଖିରେ ସିନା ଦେଖି ନଥିଲେ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଜୀବନରେ ସମ୍ଭବତଃ ଦୁର୍ଗାଚରଣଙ୍କର ହିଁ ପ୍ରଭୂତ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଥିଲା । ପିତାମହଙ୍କୁ ନେଇ ସେ ମନେ ମନେ ହୁଏତ କିଛିଟା ଗର୍ବ ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ସାଙ୍ଗମାନଙ୍କ ଆଗରେ କେତେ ଆଗ୍ରହର ସହିତ କହି ପାରୁଥିଲେ, "ତୁମମାନଙ୍କ ବଂଶରେ କେହି କେବେ ସଂସାର ତ୍ୟାଗ କରି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇଛନ୍ତି ? ମୋ' ବାପାଙ୍କର ବାପା ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇ ଚାଲିଯାଇଥିଲେ !"

ପିଲାକାଳରେ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଆଦୌ ସହଜ ପିଲା ନଥିଲେ । ଭାରି ଦୁଷ୍ଟ ଥିଲେ, ସବୁବେଳେ ଅଜଟ ଲଗାଉଥିଲେ । ଅସାଧାରଣ ଶିଶୁମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ଏହିଭଳି

ଅସାଧାରଣ ଅଝଟମାନ ଲଗାଇବାକୁ ପୃଥିବୀକୁ ଆସିଥାଆନ୍ତି । ଶିଶୁ ନରେନ୍ଦ୍ର ଅଝଟ ହୋଇ କାନ୍ଦିବାବେଳେ ମାଆ ଭୁବନେଶ୍ୱରୀ ତାଙ୍କର କାନ ପାଖରେ ଶିବଙ୍କର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଥଣ୍ଡା ପାଣି ଢାଳି ଦେଉଥିଲେ ଓ ତା'ପରେ ଯାଇ ସେ ଚୁପ୍ ହେଉଥିଲେ । ବେଳେ ବେଳେ ମାଆ ଏପରି କହି ତାଙ୍କୁ ଭୟ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଉଥିଲେ; "ତୁ ସୁନା ପିଲା ନହେଲେ ଶିବ ତୋତେ କେବେହେଲେ ତାଙ୍କ କୈଳାଶକୁ ଯିବାକୁ ଦେବେନାହିଁ ।" ଆଉ ବେଳେ ବେଳେ କ୍ରୋଧପରବଶ ହୋଇ ଏପରି ବି କହି ପକାଉଥିଲେ : "ଶିବଙ୍କ ପାଖରୁ ମୁଁ ପୁଅଟିଏ ମାଗିଲି ଯେ ସେ ମୋ'ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଗୋଟାଏ ଭୂତକୁ ପଠାଇ ଦେଇଛନ୍ତି !" ନରେନ୍ଦ୍ର ଦୁନିଆଯାକର ଖେଳ ଖେଳୁଥିଲେ । ଗୁଲି ଖେଳୁଥିଲେ, ଡେଉଁଥିଲେ, ଦଉଡ଼ୁଥିଲେ, କୁସ୍ତି ଲଢ଼ୁଥିଲେ, କ୍ରିକେଟ ଖେଳୁଥିଲେ । ଖେଳବେଳେ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ସେଥିରେ ମତ୍ତ ହୋଇଯାଉଥିଲେ । ଖେଳରେ ଝଗଡ଼ା ଲାଗିଲେ ନରେନ୍ଦ୍ର ହିଁ ତାହାର ମୀମାଂସା କରୁଥିଲେ । ସତେଅବା ସେହି ପିଲାଟି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ନେତା ହୋଇ ରହୁଥିଲେ; ସବୁବେଳେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଗରେ ଥିଲେ, ସମସ୍ତଙ୍କର ଉପରେ ରହୁଥିଲେ । ବେଳେ ବେଳେ ଖେଳରେ ରାଜଦରବାର ମଧ୍ୟ ଖେଳା ହେଉଥିଲା । ସେହି ଦରବାରରେ ସତେଅବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ନରେନ୍ଦ୍ର ସମ୍ରାଟ ବନୁଥିଲେ, ତାଙ୍କର ସେହି ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସମସ୍ତେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଉଥିଲେ । ସମ୍ରାଟ ହିସାବରେ ନିଜେ ଉପର ପାହାଚରେ ବସି ତଳ ପାହାଚରେ ବସିଥିବା ସାଙ୍ଗମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ସେ ନିଜର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ମୁଖ୍ୟ ସେନାପତିରୂପେ ବାଛୁଥିଲେ । ଆଉରି ପାଞ୍ଚଜଣ ସାଙ୍ଗ ତାଙ୍କର ଅଧୀନସ୍ଥ ରାଜା ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହେଉଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପାହାଚ ତଳକୁ ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସଭାସଦ୍ କରି ବସାଉଥିଲେ । ଦରବାର ବସୁଥିଲା ଓ ସମସ୍ତେ ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡବତ୍ ପ୍ରଣାମ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶର ତନୟ, ଧର୍ମରକ୍ଷକ, ସସାଗରାଧରାର ଶାସକ ବୋଲି କହି ସମ୍ବୋଧନ କରୁଥିଲେ । ତା'ପରେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଅପରାଧଗୁଡ଼ିକର ଶୁଣାଣି ହେଉଥିଲା; ଅପରାଧୀମାନଙ୍କୁ ଆଣି ହାଜର କରାଯାଉଥିଲା ଏବଂ ଅପରାଧ ପ୍ରମାଣିତ ହେଲେ ମୁଣ୍ଡକାଟର ଆଦେଶ ମଧ୍ୟ ଦିଆ ଯାଉଥିଲା ସେହି ଆଦେଶକୁ ସମ୍ଭବତଃ ମିଛିମିଛିକା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ବି କରାଯାଉଥିଲା ।

ସାଙ୍ଗମାନଙ୍କ ସହିତ ନରେନ୍ଦ୍ର 'ଧ୍ୟାନ' ବି ଖେଳୁଥିଲେ । ପଡ଼ିଶାରେ ରାତିରେ ରାମାୟଣ ପାରାୟଣ ହେଉଥିଲା ; ସାଙ୍ଗମାନଙ୍କ ସହିତ ସେ ତାହାକୁ ଏକାଗ୍ର ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଶୁଣୁଥିଲେ । ସୀତାରାମଙ୍କର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଓ ଚରିତ ତାଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆକର୍ଷକ ମନେ ହୋଇଥିବ । ତହୁଁ ସେ ସୀତା ଓ ରାମଙ୍କର ଦୁଇଟି ମାଟିମୂର୍ତ୍ତି ତିଆରି କରି ଛାତ ଉପରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ଘରେ ଲୁଚିକରି ଧ୍ୟାନ କରିଥିଲେ । ସାଙ୍ଗମାନେ ବି ସହିତରେ ଥିଲେ । ସାଙ୍ଗମାନଙ୍କର ଧ୍ୟାନ ଭାଙ୍ଗିଯାଉଥିଲା ପଛେ, ତାଙ୍କର ଧ୍ୟାନ

ଭାଙ୍ଗୁନଥିଲା । ଡାକିଲେ ମଧ୍ୟ ଭାଙ୍ଗୁନଥିଲା । ଅନେକ ସମୟରେ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଖୋଜି ଖୋଜି କେତେ କଷ୍ଟରେ ପାଉଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ସିଏ ନିଜ ପିଲାଦିନର ରାମାୟଣ ଶୁଣିବାର ପ୍ରସଙ୍ଗଟିକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହିଛନ୍ତି : "ମୋ' ପିଲାଦିନରୁ ହିଁ ମୁଁ ଭାରି ଦୁଃସାହସୀ ଧରଣର ପିଲାଟିଏ ଥିଲି । ଥରେ ଥରେ ରାତିରେ ରାମାୟଣ ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ମୁଁ ଆଉ ଯାବତୀୟ କଥାକୁ ଏପରି ଭୁଲିଯାଉଥିଲି ଯେ ଘରକୁ ଫେରିବା କଥା ମୋ'ର ମନେ ରହୁନଥିଲା । ରାତି ବେଶି ହୋଇଯାଉଛି ଓ ଏଥର ଘରକୁ ଫେରିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ଗୋଟାପୁରା ପାସୋର ହୋଇଯାଉଥିଲା । ·· ବାନରଦେବତା ହନୁମାନ କଦଳୀ ବଗିଚାରେ ରହନ୍ତି ବୋଲି ଦିନେ ରାମାୟଣରୁ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲି ।" ସେତିକି ଶୁଣି ତାଙ୍କର ସେହି ବିଷୟରେ ଏଡ଼େ ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ହୋଇଯାଇଥିଲା ଯେ, ସେଦିନ ସେ ପାରାୟଣ ଜାଗାରୁ ଆଉ ସିଧା ଘରକୁ ନଫେରି ତାଙ୍କ ଘରପାଖରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ କଦଳୀବାଡ଼ିରେ ପହଁଚରା ମାରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେଠାରେ ହନୁମାନଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବେ, ସେହି ଆଶାରେ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ନିଜ ଧ୍ୟାନ ସମୟର ଗୋଟିଏ ଅନୁଭୂତିକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ୁଥାଏ । ଦିନେ ରାତିରେ କବାଟ ବନ୍ଦକରି ଧ୍ୟାନରେ ବସିଥାଏ । ମନ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ହୋଇ ବେଶ୍ କେଉଁ ଗଭୀରତା ମଧ୍ୟରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ଏହିପରି ଭାବରେ ମୁଁ କେତେବେଳଯାଏ ଧ୍ୟାନସ୍ଥ ହୋଇ ରହିଥିଲି, ସେକଥା କହିପାରିବି ନାହିଁ । ଧ୍ୟାନ ସରିଲା, ମୁଁ ତଥାପି ମୋ' ଆସନରୁ ଉଠିନଥାଏ; ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ସେହି କୋଠରୀର ଦକ୍ଷିଣ କାନ୍ଥଆଡ଼ୁ ଗୋଟିଏ ଆଲୋକମୟ ମୂର୍ତ୍ତି ବାହାରି ମୋ'ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ ଏବଂ ମୋ' ଆଗରେ ଆସି ଠିଆହେଲେ । ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମୂର୍ତ୍ତି, ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ପରି ଦେଖାଯାଉଥା'ନ୍ତି; ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଶାନ୍ତ, ମୁଣ୍ଡିତ ମସ୍ତକ ଓ ହାତରେ କମଣ୍ଡଳୁ ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି । କିଛିକାଳ ପାଇଁ ସେ ମୋ'ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ରହିଲେ, ମନେ ହେଉଥିଲା ସତେଯେପରି ମୋତେ କ'ଣ କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛନ୍ତି । ମୁଁ ନିର୍ବାକ୍ ବିସ୍ମୟରେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ରହିଲି । ତା'ପରେ କେଜାଣି କାହିଁକି ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ଭୟ ବି ଲାଗିଲା । ଘରର ଦୁଆର ଖୋଲିଦେଇ ମୁଁ ବାହାରକୁ ଦଉଡ଼ି ପଳାଇଗଲି । ପରେ କିନ୍ତୁ ମନରେ ଭାରି ଦୁଃଖ ହେଲା । ମୁଁ କାହିଁକି ସେଠାରୁ ଏପରି ପଳାଇ ଆସିଲି ! ଏହାପରେ ଆଉ କେବେହେଲେ ମୁଁ ସେହି ମୂର୍ତ୍ତିଟିକୁ ଦେଖିନାହିଁ ।" ସେହି ମୂର୍ତ୍ତି ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ଥିଲା ବୋଲି ସେ ପରେ ଅନୁମାନ କରିଥିଲେ ।

ନରେନ୍ଦ୍ର ପିଲାଦିନେ କେତେ କ'ଣ ପଶୁପକ୍ଷୀ ପାଳିଥିଲେ,—ଗୋଟିଏ ମାଙ୍କଡ଼, ଗୋଟିଏ ଛେଳି, ମୟୂର, ପଲେ ପାରା ଓ ଦୁଇତିନିଟା ଧଳା ମୂଷା । ଘରେ ଥିବା ଗାଈମାନେ ତାଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ ଥିଲେ । ରାତିରେ ସେ ପରିବାରର ଜଣେ ପୁରୁଣା

ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନୃସିଂହ ଦତ୍ତ (ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦତ୍ତଙ୍କର ବାପା, ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କଥା ପରେ ପଢ଼ିବ) ଙ୍କ ପାଖରେ ଶୋଉଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ନୃସିଂହ ତାଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧବୋଧ ବ୍ୟାକରଣରେ ନାନା ସୂତ୍ର, ବିଭିନ୍ନ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଲିଖିତ ସ୍ତୋତ୍ରମାନ ଏବଂ ରାମାୟଣ ଓ ମହାଭାରତରୁ କେତେ ଶ୍ଳୋକ ମଧ୍ୟ ମୁଖସ୍ଥ କରାଇ ଦେଉଥିଲେ । ବାପାଙ୍କ ପରି ପୁଅ ମଧ୍ୟ କିଛି କମ୍ ଦାନୀ ନଥିଲେ । ଘରକୁ ଯୋଗୀ ଭିକାରି ଆସିଲେ ସେ ପାଖରେ ଯାହା ପାଉଥିଲେ, ତାକୁ ସବୁକିଛି ଦେଇଦେବାକୁ ମନ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସେହି ବଦାନ୍ୟ ଇଚ୍ଛା ଅନେକ ସମୟରେ ପରିବାର ପାଇଁ ପ୍ରାୟ ଏକ ଆତଙ୍କରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ସତର୍କତା ଅବଲମ୍ବନ କରି ତାଙ୍କୁ ଭିକ୍ଷାଭିଳାଷୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଦୂରରେ ରଖିବାକୁ ଘରେ ବନ୍ଦକରି ଦିଆଯାଉଥିଲା । ତଥାପି ସିଏ ସେହି ଘର ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଭିକାରୀକୁ ଦେବାଭଳି ଯାହାକିଛି ଦ୍ରବ୍ୟ ହାତ ପାଆନ୍ତାରେ ପାଉଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଭିକାରି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଝରକାବାଟେ ବାହାରକୁ ନିକ୍ଷେପ କରି ଦେଉଥିଲେ ।

ଖେଳର ବୟସ ଯାଇ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପାଠ ପଢ଼ିବାର ବୟସ ହେଲା । ସିଏ ଇସ୍କୁଲକୁ ଗଲେ । ସେତେବେଳେ ବଙ୍ଗର ପ୍ରଖ୍ୟାତଯଶା ପୁରୁଷ ଶ୍ରୀ ଈଶ୍ୱରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗର କଲିକତା ସହରରେ ମେଟ୍ରୋପୋଲିଟାନ୍ ସ୍କୁଲ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥାନ୍ତି । ନରେନ୍ଦ୍ର ସେହି ସ୍କୁଲରେ ଯାଇ ପଢ଼ିଲେ । ଦୁଇପଟରୁ ହିଁ ସିଏ ପାଠରେ ନିଜ ବିଚକ୍ଷଣତାର ପ୍ରମାଣ ଦେଲେ । ଇଂରାଜୀ, ସଂସ୍କୃତ ଓ ଇତିହାସରେ ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ରୁଚି ରହିଥିଲା । ମାତ୍ର ଗଣିତ ପ୍ରତି ଭାରି ଅରୁଚି । ସମ୍ଭବତଃ ଠିକ୍ ତାଙ୍କ ବାପାଙ୍କ ପରି । ଗଣିତ ପାଠ ହେଉଛି ବଣିଆମାନଙ୍କର ଧନ୍ଦା ବୋଲି ତାଙ୍କର ବାପା ସବୁବେଳେ ଉଲୁଗୁଣା ଦେଉଥିଲେ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ କଥା ଯେ ତାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଗଣିତ ହେଉନଥିଲା ।

ସେତେବେଳେ ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ବାଗକୁ ଆଣିବାପାଇଁ ଖୁବ୍ ମାଡ଼ ଓ ପ୍ରହାର ଚାଲୁଥିଲା । ଥରେ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କ୍ଲାସ୍‌ରେ ତାଙ୍କର ଜଣେ ସାଙ୍ଗପିଲା ଉପରେ ଭୟଙ୍କର ମାଡ଼ବର୍ଷା ହେଲା । ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ, ସିଏକି ଖୁବ୍ ପିଟୁଥିଲେ, ସେଇ ପିଲାଟିକୁ ଦଣ୍ଡ ଦେଉଥିଲେ । ସେହି ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ବାଳକ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଅକଲଗୁଡ଼ୁମ୍ ହୋଇଗଲା । ସିଏ ନିଜେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଗ୍ରାସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ ଓ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଆପଣା ଅଭ୍ୟାସରୁ ବାହାରି ଯାଇଥିବା ପରି ହେଁ ହେଁ ହୋଇ ହସିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଇଏ ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ଅନୁଭୂତି; ଚରମ ନୃଶଂସତାର ପ୍ରଦର୍ଶନରେ ତୁମର ମନ ବିଦ୍ରୋହକରି ଉଠୁଥିବ, ଅଥଚ ତୁମେ କିଛି କରିପାରୁନଥିବ ଓ ନିଜର ଏହି ଅସହାୟତାକୁ ସତେଅବା ଅନୁକମ୍ପା କଲାପରି ଦାନ୍ତ ନିକୁଟି ହସୁଥିବ । ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଶିକ୍ଷକ ଅବଶ୍ୟ ଅପମାନିତ ବୋଧ କରିଥିବେ । ରାଗରେ ଫଁ ଫଁ ହୋଇ ସେ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ

ଆଡ଼କୁ ଚଢ଼ିକି ଆସିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଉପରେ ମାଡ଼ ବର୍ଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏମିତି ଆଉ ସେ କେବେହେଲେ ଦାନ୍ତ ନିକୁଟି ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଅପମାନ କରିବନାହିଁ ବୋଲି ନରେନ୍ଦ୍ର ସ୍ୱୀକାର କରୁ ବୋଲି ଦାବି କଲେ ।

ନରେନ୍ଦ୍ର ମନାକଲେ ଏବଂ ଘଟଣା ଅଧିକ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇଉଠିଲା । ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ତରଫରୁ ପୁନର୍ବାର ମାଡ଼ବର୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ତା'ପରେ ସେ ନରେନ୍ଦ୍ରର କାନକୁ ନିଜର ଦୁଇ ହାତରେ ଧରିଲେ ଏବଂ ସେହିପରି ଭାବରେ ପିଲାଟାକୁ ଶୂନ୍ୟକୁ ଉଠାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ନରେନ୍ଦ୍ରର ଗୋଟାଏ କାନମୁଣ୍ଡା ଫାଟି ଝରଝର ରକ୍ତ ବୋହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ନରେନ୍ଦ୍ର ତଥାପି ମନା କରୁଥାଆନ୍ତି । କ୍ରୋଧରେ ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଧାର ଧାର ଲୁହ ବୋହିଆସିଲା ଓ ସେ ଚିତ୍କାର କରି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ଆପଣ ମୋ' କାନକୁ ଛିଣ୍ଡଉଛନ୍ତି ! ମୋତେ ଏପରି ଦଣ୍ଡ ଦେବାକୁ ଆପଣ କିଏ ? ସାବଧାନ, ଆପଣ ଆଉ କେବେହେଲେ ମୋ' ଦେହରେ ହାତ ଦେବେ ନାହିଁ !" ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ଭଲ, ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ସ୍ୱୟଂ ଈଶ୍ୱରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗର ସେହି ବାଟଦେଇ ବାରଣ୍ଡାରେ ଯାଉଥିଲେ । ସିଏ ଶ୍ରେଣୀ ଭିତରକୁ ପଶିଆସିଲେ । ବାଳକ ନରେନ୍ଦ୍ର କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ତାଙ୍କ ଆଗରେ ସମସ୍ତ ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ ଏବଂ ହାତରେ ନିଜର ବହିପତ୍ର ଧରି ଏହି ସ୍କୁଲକୁ ସେ ଆଉ ମୋଟେ ଆସିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଘୋଷଣା ବି କରିଦେଇଥିଲେ । ବିଦ୍ୟାସାଗର ତାଙ୍କୁ ନିଜ ଅଫିସ ଘରକୁ ନେଇଗଲେ, ବହୁତ ବୁଝାଇଲେ ଏବଂ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଲେ । ପରେ ଶିକ୍ଷକମାନେ ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯାଉଥିବା ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡର ବିଚାର ଅନୁସନ୍ଧାନ ହୋଇଥିଲା । ଏଭଳି ଘଟଣା ଆଉ ଭବିଷ୍ୟତରେ କେବେ ଘଟିବ ନାହିଁ ବୋଲି ନିଷ୍ପତ୍ତି ହେଲା ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ସେହିଦିନର ନରେନ୍ଦ୍ର କୌଣସି ଏକ ଅବସରରେ କହିଥିଲେ ଯେ, ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସଙ୍କ ପରେ ସିଏ ଈଶ୍ୱରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କର ମାର୍ଗକୁ ହିଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଅନୁସରଣ କରନ୍ତି । ଏଣୁ, ନିତାନ୍ତ ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କ ସ୍କୁଲରେ ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ସମ୍ପର୍କ ଏବଂ ପରିଚୟ ଘଟିଥିଲା, ତାହାର ଅବଶ୍ୟ ଏକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ରହିଥିବ । ତାଙ୍କର ଜଣେ ସମସାମୟିକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ସଂସ୍ମରଣ ଅନୁସାରେ, ମୃତ୍ୟୁର ମାତ୍ର ଦୁଇଦିନ ପୂର୍ବରୁ (ସେତେବେଳେ ସେ ବିଶ୍ୱବିଶ୍ରୁତ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ହୋଇସାରିଥା'ନ୍ତି) ହିଁ ସେ ଉକ୍ତ ମନ୍ତବ୍ୟଟିକୁ କରିଥିଲେ । ହୁଏତ ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କର ସରଳ ଜୀବନ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିବ । ବାପାଙ୍କ ଅନ୍ତେ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଘରଅବସ୍ଥା ଯେତେବେଳେ ଖୁବ୍ ଶୋଚନୀୟ ହୋଇପଡ଼ିଲା, ଘରର ବଡ଼ପୁଅ ହିସାବରେ ଚାକିରିଟିଏ ପାଇବା ପାଇଁ ସେ କେତେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ବାପା ବଡ଼ ରୋଜଗାରିଆ ସିନା ଥିଲେ, ମାତ୍ର ଯେତେ ଆୟ କରୁଥିଲେ, ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ବ୍ୟୟ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ସବୁ ଧନ

ଦାନଖଇରାତରେ ଯାଉଥିଲା । ପାଖରେ ପଇସା ନଥିଲେ ସିଏ ଉଧାର କରି ବ୍ୟୟ କରୁଥିଲେ । ହଠାତ୍ ସଂସାରରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ ଓ ତା'ପରେ ପରିବାରର ଲୋକେ ଖାଇବାକୁ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଥିବା କେତେ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଦିନେ ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କୁ ଯାଇ କହିଲେ । ବିଦ୍ୟାସାଗର ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବହୁବଜାର ହାଇସ୍କୁଲର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ହିସାବରେ ନିଯୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ନରେନ୍ଦ୍ର ସେଠାରେ ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ମାସ ଚାକିରି କଲାପରେ ସେଇଟିକୁ ମଧ୍ୟ ହରାଇଥିଲେ । ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କର ଜାମାତା ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପରିଚାଳନା-ସମିତିର ସମ୍ପାଦକ ଥିଲେ । ସେ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଜଣେ ଅଧସ୍ତନପରି ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଈର୍ଷାପରାୟଣ ବି ଥିଲେ । ନରେନ୍ଦ୍ର ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇବାର ବ୍ୟକ୍ତି ନଥିଲେ ଏବଂ ତେଣୁ ସମ୍ପର୍କକ୍ରମେ ଆହୁରି ତିକ୍ତ ହୋଇଉଠିଲା । ଏକ କୌଶଳ ପାଞ୍ଚି ସମ୍ପାଦକ ମହାଶୟ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବିରୋଧରେ ଅଭିଯୋଗ ଆଣାଇଲେ । ଉପର ଦୁଇଶ୍ରେଣୀର ପିଲାମାନେ ହଠାତ୍ ଲେଖିକରି ଦେଲେ ଯେ ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ଭଲ ପଢ଼ାଇ ପାରୁନାହାନ୍ତି । ଅଭିଯୋଗ ଉପରକୁ ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲା । ତା'ପରେ ବିଦ୍ୟାସାଗର ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ ଆଉ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ନ ଆସିବା ନିମନ୍ତେ କହି ପଠାଇଥିଲେ । ନରେନ୍ଦ୍ର ଏକଥା ଶୁଣି କହିଥିଲେ : "ପିଲାମାନେ ଏପରି ଭାବରେ କାହିଁକି ଲେଖିକରି ଦେଲେ ? ମୁଁ ତ ପାଠ ପଢ଼ାଇବି ବୋଲି ଘରୁ ପ୍ରତ୍ୟହ ଖୁବ୍ ଭଲଭାବରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଆସୁଥିଲି ।" ଏତିକି ବ୍ୟତୀତ ସେ କୌଣସି ଦୋଷାରୋପ କିମ୍ବା ନିଜପକ୍ଷ-ସମର୍ଥନ ବି କରିନଥିଲେ ।

ସ୍କୁଲ ପରେ କଲେଜ । ଏବେ କଲିକତାରେ ଯାହାକୁ ସ୍କଟିଶ୍ ଚର୍ଚ୍ଚ କଲେଜ ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି, ନରେନ୍ଦ୍ର ସେହି କଲେଜରେ ପାଠ ପଢ଼ିଥିଲେ । ଶୈଶବର ଉତ୍ସାହ ଓ କୌତୁହଳ ଆଦ୍ୟଯୌବନକୁ ଆସି ଏକ ବହୁଶାଖ ଜିଜ୍ଞାସା ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ଞାନ ସନ୍ଧାନରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । କଲେଜର ପାଠ ତାଙ୍କୁ କେବଳ ସତେଅବା ଦଶଗୁଣ ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ ଲାଗି ପାଦାସନଟିଏ ଯୋଗାଇଦେଲା । ସେତେବେଳେ ବଙ୍ଗ-ପ୍ରଦେଶରେ ଆଧୁନିକ ଇଉରୋପୀୟ ସଂସ୍କୃତି ସଭ୍ୟତାର ଦ୍ୱାରଗୁଡ଼ିକ ସତେଅବା ହୁ' ହୁ' ହୋଇ ଖୋଲି ଯାଉଥିବାପରି ଲାଗିଥିବ ଏବଂ ଜଣେ ଯଥାର୍ଥ ଜିଜ୍ଞାସୁର ଚିତ୍ତରେ ତାହା ପ୍ରାୟ ଏକ ଉଦ୍ଘାଟନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବ । ନରେନ୍ଦ୍ର ଏଡ଼େ ଏଡ଼େ ଆଗ୍ରହର ଆଖିରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁଭବ କରିଥିବେ ଏବଂ ହାତପାଆନ୍ତାରେ ଯାହାକିଛି ପାଇଥିବେ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ କେଡ଼େ ଆଦରରେ ସାଉଁଟି ଆଣି ନିଜର ଭଣ୍ଡାରଟିକୁ ଧନଶାଳୀ କରିଥିବେ । କଲେଜ ସ୍ତରର ଅଧିକାଂଶ ଅଧ୍ୟାପକ ସେତେବେଳେ ବିଲାତର ଥିବେ ଏବଂ ସେମାନେ ଏହି ବିଶେଷ ଛାତ୍ରଟିକୁ ହୁଏତ କେତେମନ୍ତେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିବେ, ପାହାଚକୁ ପାହାଚ ବାଟ ଦେଖାଇ ଦେଇଥିବେ । ତତ୍କାଳୀନ ବିଜ୍ଞାନର ଦୁଇ ମୁଖପାତ୍ର

ଟମାସ୍ ହକ୍ସ୍‌ଲେ ଏବଂ ଚାର୍ଲସ୍ ଡାରୱଇନଙ୍କୁ ନରେନ୍ଦ୍ର କେଡ଼େ ଆଗ୍ରହରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ଜ୍ଞାନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିବର୍ତ୍ତନବାଦର ଜଣେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରତିନିଧି ହର୍‌ବର୍ଟ୍ ସ୍ପେନ୍‌ସର୍‌ଙ୍କର ଶିକ୍ଷାସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପୁସ୍ତକଟି ତାଙ୍କୁ ଏପରି ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଦେଇଥିଲା ଯେ, ସିଏ ତାହାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁବାଦଟିଏ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଦେଇଥିଲେ । ଇଉରୋପୀୟ ଇତିହାସର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପରମ୍ପରା ତଥା ପ୍ରବୃତ୍ତିର ପ୍ରତିନିଧି ଗ୍ରୀସ୍‌ର ପ୍ଲେଟୋ, ଜର୍ମାନୀର ଇମାନୁଏଲ୍ କାଣ୍ଟ୍, ଇଂଲଣ୍ଡର ଜନ୍ ଲକ୍ ଏବଂ ଐତିହାସିକ ଗିବନ୍—କେହି ହେଲେ ତାଙ୍କ ଅଧ୍ୟୟନର ତାଲିକାରୁ ବାଦ୍ ପଡ଼ିନଥିଲେ । ଜଣେ ସମସାମୟିକ ସହପାଠୀ ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଶିଲ୍‌ଙ୍କର ପ୍ରେରଣାରେ ସେ ଇଂଲଣ୍ଡର ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କବି ଶେଲିଙ୍କର କାବ୍ୟକୃତିଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଆପଣାକୁ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ପରିଚିତ କରାଇଥିଲେ । କାର୍ଲାଇଲ୍‌ଙ୍କର Hero and Hero Worship ଏବଂ Representative Men ତାଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅବଶ୍ୟ ଏକାଧିକ ସହସ୍ପନ୍ଦନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବ । ଇଉରୋପୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମସାଧନାର ଧାରାଗୁଡ଼ିକୁ ନିକଟ ଭାବରେ ବୁଝିବା ସକାଶେ ନରେନ୍ଦ୍ର ସନ୍ଥ ଫ୍ରାନ୍‌ସିସ୍, ଇଗ୍‌ନାସିଉସ୍ ଲୟ୍‌ଲାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ବୌଦ୍ଧଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ତାଙ୍କର ଗଭୀର ପ୍ରବେଶ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ଇଉରୋପର ଜଣେ ଅନ୍ୟତମ ଅଧ୍ୟାତ୍ମଦ୍ରଷ୍ଟା Thomas a' Kempisଙ୍କର ପ୍ରଖ୍ୟାତ The Imitation of Christ ପୁସ୍ତକଟି ତାଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ଅନେକ ସମଧର୍ମୀୟ ବୋଲି ବୋଧ ହୋଇଥିବ । ସେହି ପୁସ୍ତକର ଛଅଟି ଅଧ୍ୟାୟକୁ ନରେନ୍ଦ୍ର ବଙ୍ଗଳାରେ ଅନୁବାଦ କରିଥିଲେ, ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ବିଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ରହିଥିବା ପ୍ରାୟ ସମଧର୍ମୀ ଉକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ତାହାକୁ ପୁଷ୍ଟ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଏକ ମୁଖବନ୍ଧ ସହିତ ଗୋଟିଏ ବଙ୍ଗଳା ପତ୍ରିକାରେ ତାହା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏକ ଉନ୍ନତତର ଶିକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାର ଆଗ୍ରହ ସମ୍ଭବତଃ ତାଙ୍କର ସେହି ସମୟର । ଶିଶୁଶିକ୍ଷାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଇଉରୋପରେ ତାଙ୍କ ସମୟରେ ବହୁ ବହୁ ଆନ୍ଦୋଳନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବା ସୁଇଜରଲଣ୍ଡର ଶ୍ରୀ ପେଷ୍ଟାଲଜିଙ୍କର ନୂତନ ପ୍ରୟୋଗଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଯାହା ପାଇଥିଲେ, ତାହା ପଢ଼ିପକାଇଥିଲେ । ଭବିଷ୍ୟତର ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଆମେ କେବଳ ଏହିସବୁ ବୃହତ୍ତର ଜିଜ୍ଞାସା ଏବଂ ଉପାର୍ଜନର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଅଧିକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଚିହ୍ନିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବା ।

ପାଠ ଶେଷ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ବିବାହ କରିବାର ବୟସ ହୋଇଗଲା । ସେହି ସମୟରେ ଶୀଘ୍ର ବିବାହ କରିବା ଏକ ସାମାଜିକ ରୀତି ଥିଲା । ବଡ଼ଲୋକ ଓ ଉଚ୍ଚକୁଳର ଲୋକେ ହୁଏତ ସେହି ରୀତିଟିକୁ ଅଧିକ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ମାନୁଥିଲେ । ନରେନ୍ଦ୍ର ବଡ଼ପୁଅ, ଏଡ଼େ ବଡ଼ ସଂସାରର ଦାୟିତ୍ୱ ସେହି ବଡ଼ପୁଅ ଉପରେ—ବାପା ବିଶ୍ୱନାଥ ଦତ୍ତ କନିଆଁ ଖୋଜିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ମନ ଆଦୌ ସେଥିରେ ନଥାଏ । ସଂସାର କହିଲେ ସେ ସତେଯେପରି ଆଉ ଅନ୍ୟ କିଛିକୁ ବୁଝୁଁଥାନ୍ତି । ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଯେତେଥର ତାଙ୍କଲାଗି କୌଣସି ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆସୁଥିଲା, କୌଣସି ନା କୌଣସି କାରଣରୁ ତାହା ଭାଙ୍ଗିଯାଉଥିଲା । ଖଡ଼ୀ ଗଡ଼ଚଢ଼ ଶେଷକୁ ଗୋଟିଏ ଭଲ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାଖରେ ଯାଇ ଅଟକିଯିବା ପରି ମନେ ହେଉଥାଏ । ଜଣେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଧନୀ ପରିବାରର ଗୋଟିଏ ଝିଅ ସହିତ ପ୍ରସ୍ତାବ ପଡ଼ିଥାଏ । ସେମାନେ ବହୁତ ଯୌତୁକ ଦେବେ, ଆଇ. ସି. ଏସ୍. ହେବାପାଇଁ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବିଲାତ ପଠାଇବେ, ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି । ନରେନ୍ଦ୍ର ମନାକରୁଥାନ୍ତି । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରର ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସଙ୍କ ସହିତ ମଧ୍ୟ ସାକ୍ଷାତ ହୋଇସାରିଲାଣି । ନରେନ୍ଦ୍ର ବିବାହ କରନ୍ତୁ, ସଂସାରରେ ପଶନ୍ତୁ ବୋଲି ରାମକୃଷ୍ଣ ଆଦୌ ଇଚ୍ଛା କରୁନଥିଲେ । ପୁନର୍ବାର ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ ଯେ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବଟି ପ୍ରାୟ ପକ୍‌କା ହେବାକୁ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ବାପା ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ପ୍ରସ୍ତାବଟି ସେହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ହିଁ ରହିଗଲା ।

ଭାରତୀୟ ଆଧୁନିକ ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ଇତିହାସରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଚିତ୍ର ଅଥଚ ବିସ୍ମୟକାରୀ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ଜନ୍ମ ଗାଆଁରେ, ପାଠଶାଠ କିଛି ପଢ଼ିନଥିଲେ, ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରର କାଳୀ ମନ୍ଦିରରେ ପୂଜକ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ । କାଳୀଙ୍କୁ ଉପାସନା କରୁ କରୁ ତାଙ୍କୁ ମାଆ ମାଆ ବୋଲି ଡାକିଲେ, ଜଣେ ସନ୍ତାନ ହିସାବରେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଯାହା ମନ କଲେ ତାହା ଦାବୀ କରି ବସିଲେ । ମାଆ ବି ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ତାଙ୍କର ସକଳ ମନସାଧ ପୂରଣ କଲେ, ତାଙ୍କୁ ପାହାଚ ପାହାଚ କରି ଉଠାଇ-ନେଲେ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ କାଳୀଙ୍କୁ ମାଧ୍ୟମ କରି ପରମ ସତ୍ୟର ପରିଚୟ ଲାଭ କଲେ, ସେତେବେଳେ ବଙ୍ଗ ପ୍ରଦେଶର ପ୍ରାୟ ଯାବତୀୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଓ ହଲଚଲ ସହରରେ ବଢ଼ି ଆସିଥିବା ଅଭିଜାତ ଏବଂ ଶିକ୍ଷିତମାନଙ୍କ ହାତରେ । କିଏ ରଜା, କିଏ ଋଷି, ଆଉ କିଏ ମହର୍ଷି । ସେମାନେ ବହୁ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟରେ ପ୍ରବୀଣ ଓ ବହୁ ଧୀଷଣାରେ ଧୁରନ୍ଧର । ଭାରତୀୟ ଧର୍ମର ବହୁତ କିଛି ସେମାନଙ୍କୁ ଲୁଚ୍ଛା ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ବୋଲି ଲାଗୁଥାଏ; ଇଉରୋପରୁ ସଦ୍ୟ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିବା ନୂଆ ନୂଆ ବିଶ୍ୱର ଏବଂ ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱର ହାଓ୍ୱାରେ ସେମାନେ ନିଜକୁ ଜୁଆଇ ଦେଇଥାନ୍ତି । ସେଠିକବେଳେ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱର କାଳୀମନ୍ଦିରର ପୂଜକ ଏପରି ନାନା ଉପଲବ୍ଧିର ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଯାଉଥାନ୍ତି ଓ ଏଭଳି କଥାସବୁ ନିତାନ୍ତ ସାଧାରଣ ଭାଷାରେ କହୁଥାନ୍ତି ଯେ ସେସବୁ ଶିକ୍ଷିତ ଧର୍ମସଭା ତଥା ଧର୍ମଚର୍ଚ୍ଚାଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଆଦୌ ଖାପ ଖାଇ ପାରୁନଥାଏ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଯାହାକିଛି କହୁଥାନ୍ତି, ଏକାବେଳେକେ ସିଧା କହି ଦେଉଥାନ୍ତି । ଭଦ୍ରମାନଙ୍କ ପରି କୌଣସି ମୋହମତ ରଖି ପାରୁନଥାନ୍ତି । ସେ କୌଣସି ଶାସ୍ତ୍ର

ପଡ଼ିନଥାନ୍ତି, ତେଣୁ ବଙ୍କାଇ କରି ଓ ରଙ୍ଗରେ ପକାଇ କିଛି କହି ପାରୁନଥାନ୍ତି । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ସବୁ ଦେଖିଥିବା ପରି କହୁଥାନ୍ତି । ତେଣୁ, ବନ୍ଧୁର କଥାଗୁଡ଼ାକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଚନୀୟ ଭାବରେ ମାଡ଼ ଖାଇ ଯାଉଥାଏ । ଏଭଳି ଜଣେ ଖାପଛଡ଼ା ଈଶ୍ୱରସମର୍ପିତ ମଣିଷର ସମ୍ପର୍କରେ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଆସିବେ, ତାଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରାୟ ସବୁଯାକ ସ୍ନେହ ଏବଂ ଯତ୍ନର ଭାଜନ ହେବେ, ତାଙ୍କରି ଦ୍ୱାରା ଗଢ଼ାହେବେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ହାତରେ ଗଢ଼ା ବୋଲି ବିଶ୍ୱରେ ପରିଚିତ ହେବେ, ଏବେ ମଧ୍ୟ ଏହି କଥା ଟିକିଏ ସତେଅବା କୌଣସି ଅଲଙ୍କୃତ ମିଳିବାପରି ଲାଗେନାହିଁ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଏହିପରି ଏକ ଘଟଣା ଘଟିବ ବୋଲି ସତେଅବା ବିଧିନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଥିଲା ପରି ମନେହୁଏ ।

ସ୍କଟିଶ୍ ଚର୍ଚ୍ଚ କଲେଜରେ ପଢୁଥିବା ସମୟରେ ନରେନ୍ଦ୍ର ହୁଏତ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିଷୟରେ ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ କିଛି ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଥିଲେ । କଲେଜର ତତ୍କାଳୀନ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ହେଷ୍ଟି ସାହେବ, ତାଙ୍କ ଶ୍ରେଣୀରେ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପଢ଼ାଉଥିଲେ । କବି ଓ୍ୱାର୍ଡସ୍‌ଓ୍ୱର୍ଥଙ୍କର 'ଡାଫୋଡ଼ିଲ୍' କବିତାରେ ପ୍ରକୃତିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ସାନ୍ନିଧ୍ୟାନୁଭବ ମଣିଷର ଚେତନାରେ କିପରି ଏକ ବ୍ରହ୍ମସାନ୍ନିଧ୍ୟର ସ୍ପର୍ଶ ଆଣି ଦେଇପାରେ, ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ମହାଶୟ ସେହି କଥାଟିକୁ ବୁଝାଉଥିଲେ । କାବ୍ୟସତ୍ୟ ବୋଲି ଅଲଗା କିଛି ରହିଥିଲେ ସିନା ତାହାକୁ କଥାର ଛଟାରେ ବୁଝାଇ ହୁଅନ୍ତା । ଆମେ ଯାହାକୁ ତଥାକଥିତ କାବ୍ୟସତ୍ୟ ବୋଲି କହିଥାଉ, ଜଣେ କବିଲାଗି ତାହା ହେଉଛି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭବ,—ଜୀବନସତ୍ୟ । ତାହାକୁ ହୁଏତ କେବଳ ଜଣେ ଅନୁଭବୀର ଉଦାହରଣ ଦେଇ କିଞ୍ଚିତ୍ ପରିମାଣରେ ବୁଝାଇହେବ । ହେଷ୍ଟି ସାହେବ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପିଲାଦିନର ଏକ ଅନୁଭବର ଉଦାହରଣ ଦେଇ କଥାଟିକୁ ବୁଝାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ଏକାବେଳେକେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବାଳକ ବୟସର କଥାଟିଏ । ସିଏ ଗାଆଁର ଏକ ବିଲବାଟରେ ଚାଲି ଚାଲି ଯାଉଥାନ୍ତି । ଆକାଶରେ ଚାରିଆଡ଼େ ଘନ କଳାମେଘ ଘୋଟି ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ତଥାପି କ'ଣ ଯେପରି ଚକଚକ ହୋଇ ଦିଶୁଥାଏ । ଏହି ସମୟରେ ଦଳେ ବଗ ସେହି କୃଷ୍ଣୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆକାଶର ମାର୍ଗ ଦେଇ ଉଡ଼ିଗଲେ । କୁଆଡୁ ଆସି ପୁଣି କୁଆଡ଼େ ଉଡ଼ିଗଲେ । ବାଳକ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସେହି ଦୃଶ୍ୟଟିକୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଭିତରେ କ'ଣ ହୋଇଗଲା । ସିଏ ଚେତା ହରାଇ ବସିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍ ବାହାର ଭିତର ଭୁଲିଗଲେ, ସତେଅବା ଏକ ତଲ୍ଲୀନ ଅବସ୍ଥା ଭିତରେ ମଜ୍ଜି ରହିଲେ । ଗାଆଁଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ମୃଗୀ ଆକ୍ରମଣ କଲା ବୋଲି ଭାବିଥିବେ । କବି ଓ୍ୱର୍ଡ୍‌ସ୍‌ଓ୍ୱର୍ଥଙ୍କର ସେହିପରି ଏକ ତଲ୍ଲୀନ ଅବସ୍ଥାକୁ ବୁଝାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କଲେଜ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଟିକୁ ଦେଇଥିଲେ ।

ସେତେବେଳେ କଲିକତା ସହରରେ ନୂଆ ହୋଇ ପ୍ରଚଳିତ ହେଉଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମର କୋଳାହଳ ଲାଗିଥାଏ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କେଶବ ଚନ୍ଦ୍ର ସେନ ଓ ମହର୍ଷି ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର ସେହି ନବ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନର ପୁରୋଭାଗରେ ଥାଆନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଦୁହେଁ ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବ୍ରାହ୍ମଶାଖାର ନେତୃତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରଥାନ୍ତି । ଉଭୟଙ୍କର ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି କଥିତ ଅରୁଚି ହୁଏତ ରହିଥିଲା ସତ, ତଥାପି ସେମାନେ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ହୋଇ ରହିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଥିଲେ । ଆଦୌ ଏଡ଼ି ଦେଇ ଚାଲିଯାଇ ପାରୁନଥିଲେ । ରାମକୃଷ୍ଣ ଯେପରି ସିଧା ସିଧା ସବୁକଥା କହି ପକାଉଥିଲେ ଓ ଆନ ବାରୁନଥିଲେ, ସେଥିରେ ବ୍ରାହ୍ମ ନେତାଦ୍ୱୟ କିଞ୍ଚିତ୍ ଭାରି ଅସଜ ଅସଜ ଅନୁଭବ କରୁଥିବେ । କେଶବଚନ୍ଦ୍ର ଥରେ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱର ଯାଇ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ଭେଟ ହୋଇଥିବାର ଏକ ସ୍ମୃତିକଥାରୁ ଆମକୁ ତାହାର କିଛି ଆଭାସ ଅବଶ୍ୟ ମିଳିଯିବ । କେଶବଙ୍କ ସହିତ କଥା ହେଉ ହେଉ ରାମକୃଷ୍ଣ ସମାଧିସ୍ଥ ହୋଇଗଲେ । ଭାବାବେଶଟି କଟିଯିବାପରେ ସେ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ : "କେଶବ, ମୁଁ ଦିନେ ତୁମ ଆଡ଼କୁ ଯାଇଥିଲି । ଯାଇ ତୁମର କହୁଥିବାର ଶୁଣିଲି ଯେ, ତୁମେ ଭକ୍ତିର ନଦୀରେ ଲମ୍ଫପ୍ରଦାନ କରିବ ଏବଂ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦରୂପୀ ସାଗର ସହିତ ଯାଇ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇଯିବ । ଏକଥା ଶୁଣି ମୁଁ ଉପର ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ଦେଖିଲି, ଯେଉଁଠାରେ ତୁମର ସ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ବସିଥିଲେ । ଏବଂ ଭାବିଲି, ଯଦି ତୁମେ ପ୍ରକୃତରେ ତାହାହିଁ କରିବ, ତେବେ ଏମାନଙ୍କର ପୁଣି କି ଦଶା ହେବ ? ତୁମେମାନେ ହେଉଛ ଗୃହୀ, ତୁମେମାନେ କପରି ଏକାବେଳେକେ ଯାଇ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ସାଗରରେ ପଡ଼ିପାରିବ ? ହଁ, ହୁଏତ ସେହି ନେଉଳଟି ପରି, ଯାହା ଦେକର ଦଉଡ଼ିରେ ଏପାଖରେ ଇଟାଟିଏ ବନ୍ଧା ହୋଇଥାଏ । କୋଉଠି କ'ଣ ଖଡ଼୍‌ଟିଏ ହେଲେ ନେଉଳ ଫକ୍ କରି ତେଲିଁପଡ଼ି ଉପରେ ଥିବା ଠଣା ଉପରକୁ ଚାଲିଯାଏ । ମାତ୍ର ସେଠାରେ ସେ କ'ଣ ରହିପାରିବ ? ଏପାଖରେ ଇଟା ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବାରୁ ତା'ଦେକ ଟାଣି ହୋଇଯାଏ ଓ ବିଚରା ପୁଣି ତଳକୁ ଚାଲିଆସେ । ହଁ, ତୁମେସବୁ ମଧ୍ୟ ଚାହିଁଲେ କିଛି କିଛି ଧ୍ୟାନ ଓ ସେହିପରି କିଛି କରିପାରିବ, ମାତ୍ର ଏହି ଦାରସୂତରୂପୀ ଇଟାଟି ତୁମମାନଙ୍କୁ ପୁନର୍ବାର ଟାଣି ତଳକୁ ନେଇଆସିବ । ତୁମେମାନେ ଥରେ ଯାଇ ଭକ୍ତିର ନଦୀରେ ଲମ୍ଫପ୍ରଦାନ କରିବ, ପୁଣି ଉପରକୁ ଉଠିବ, ପୁଣି ବୁଡ଼ିବ ଓ ପୁଣି ଉଠି ଆସୁଥିବ । ଏହିପରି ଲାଗିଥିବ । ତୁମେମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ କପରି ବୁଡ଼ିଯାଇପାରିବ କହିଲ ?"

କେଶବ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ, "କାହିଁକି, ଗୃହସ୍ଥ ପକ୍ଷରେ କ'ଣ ତାହା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ? ମହର୍ଷି ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁରଙ୍କର କ'ଣ ହୋଇ ନାହିଁ ?"

ଏକଥା ଶୁଣି ପରମହଂସ ଦେବ 'ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର, ଦେବେନ୍ଦ୍ର, ଦେବେନ୍ଦ୍ର' ଏହିପରି ତିନିଥର ବଡ଼ପାଟି କରି କହିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କେତେ ଥର ହାତ ଟେକି ପ୍ରଣାମ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତା'ପରେ କହିଲେ, "ଜାଣିଛ, ଜଣେ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଘରେ ଆଗରୁ ଦୁର୍ଗୋତ୍ସବ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା ଓ ଉଦୟାସ୍ତ ମେଷବଳି ପଡ଼ୁଥିଲା । କେତେ ବର୍ଷ ପରେ ବଳିର ପ୍ରଥାଟି ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ଜଣେ ଆସି ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, ଆଜ୍ଞା, ଆପଣଙ୍କର ଘରେ ଦୁର୍ଗାପୂଜାରେ ଆଉ ବଳି ପଡ଼ୁନାହିଁ ଯେ ! ସେ ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିଲେ, ବୁଝିପାରୁନ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେ ଦାନ୍ତ ପଡ଼ିଗଲାଣି । ଦେବେନ୍ଦ୍ର ଯେ ଏବେ ଧ୍ୟାନ ଧାରଣାଦି କରୁଛନ୍ତି, ସେସବୁ ତ ଅବଶ୍ୟ କରିବେ ! କିନ୍ତୁ ଯେତେହେଲେ ମଧ୍ୟ ବେଶ୍ ମଣିଷ ଜଣେ !" ରାମକୃଷ୍ଣ ପୁଣି କହିଲେ, "ଅନେକ ବହୁତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବା ପରେ ଦେବେନ୍ଦ୍ର ଖୁସୀ ହୋଇ କହିଲେ, ଏଥର ଆପଣଙ୍କୁ ଆମ ଉତ୍ସବକୁ (ବ୍ରାହ୍ମୋତ୍ସବ) ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିବ । "ସବୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଇଚ୍ଛା" ବୋଲି ମୁଁ କହିଲି । କହିଲି, "ମୋ' ଅବସ୍ଥା ତ ଦେଖୁଛ । ଈଶ୍ୱର ମୋତେ କେତେବେଳେ କେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ରଖିବେ କିଏ କହିପାରିବ ?" ଦେବେନ୍ଦ୍ର କହିଲେ, ନାହିଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଆସିବାକୁ ହିଁ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଆସିଲାବେଳେ ଧୋତି ଓ ଓଢ଼ଣି ପକାଇ ଆସିବେ । ମୁଁ କହିଲି, ନାଇଁରେ ବାବୁ, ମୁଁ ତାହା କରିପାରିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ବାବୁ ହୋଇପାରିବି ନାହିଁ । ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ହସିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏବଂ, ତହିଁ ଆରଦିନ ହିଁ ମଥୁରାନାଥ ବାବୁ (ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱର କାଳୀ ମନ୍ଦିରର ସର୍ବାଧିକାରୀ) ଙ୍କ ପାଖରେ ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ଚିଠି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଚିଠିରେ ମୋତେ ଉତ୍ସବକୁ ଯିବା ବିଷୟରେ ମନାକରି ହୋଇଥିଲା ମୋ' ଦେହ ଉପରେ ଚାଦର ନଥିବ, ଖାଲି ଅସୁନ୍ଦର ଏବଂ ଅସଭ୍ୟ ଦେଖାଯିବ;— ଏହାହିଁ କାରଣ ।

ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏପରି ଯିଦ୍‌ଖୋର ଭାବରେ ସଭ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମନାକଲେ ସେଥିରେ ସଭ୍ୟ ସଂସାର ଆଉ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ କରିପାରିବ ? ୧୮୬୭ ମସିହାରେ ମହର୍ଷି ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ତାଙ୍କ ସହିତ ହୋଇଥିବା ଗୋଟିଏ ସାକ୍ଷାତ୍କାର ବିଷୟରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ସ୍ୱୟଂ ଏହିପରି ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି : "ଦେବେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ କଥା ହେଉ ହେଉ ମୋର ହଠାତ୍ ସେହି ଅବସ୍ଥାଟି ହେଲା, ଯାହାହେଲେ କିଏ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁଭଳି ଲୋକ, ସେକଥା ମୁଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦେଖିପାରେ । ମୋ' ଭିତରୁ ହିଁ ହିଁ' କରି ଗୋଟିଏ ଅଟ୍ଟହାସ୍ୟ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଯେତେବେଳେ ସେହି ଅବସ୍ଥାଟି ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ଯେତେ ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ମୋତେ ତୃଣପରି ଲାଗନ୍ତି । ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲି, ଯୋଗ ଓ ଭୋଗ ଉଭୟ ରହିଛନ୍ତି । ଘରେ ସନ୍ତାନସନ୍ତତି ବହୁତ, ଏକାବେଳେକେ ଛୋଟ ଛୋଟ । ଡାକ୍ତର ଘରକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ମଣିଷ ଆଉ କ'ଣ କରିବ,—ଏଡ଼େ ଜଣେ

ଜ୍ଞାନୀ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସଂସାର ନେଇ ସର୍ବଦା ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।" ଏପରି ଭାବରେ ଠେକ୍ଠୋକ୍ ଦେଖିବା ଏବଂ ଠେକ୍ଠୋକ୍ ଭାବରେ ସବୁ କହି ଦେଉଥିବା ମଣିଷ କୁଳୀନ ଜ୍ଞାନୀ ଓ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କର ଗହଣରେ ଆଦୌ ଚଳି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅନେକ ସମୟରେ ମନେହୁଏ, ଏପରି ଜଣେ ଠେକ୍ଠୋକ୍ ଗୁରୁ ଆଡ଼କୁ କେବଳ ଜଣେ ଠେକ୍ଠୋକ୍ ଶିଷ୍ୟ ହିଁ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇ ଆସିବ । ଠେକ୍ଠୋକ୍ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କେବଳ ଠେକ୍ଠୋକ୍ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ହିଁ ପାରିବେ । ଏବଂ, ଅପର ପକ୍ଷରେ, କେବଳ ଠେକ୍ଠୋକ୍ ରାମକୃଷ୍ଣ ହିଁ ସତକୁସତ ନିଜର ବହୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ବହୁ ଜିଜ୍ଞାସା ଦ୍ୱାରା ସତ୍ୟକୁ ଖୋଜୁଥିବା ଠେକ୍ଠୋକ୍ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ ସତେଅବା ଜଣେ ଜନମୀର ଧୂର୍ତ୍ତ ଏବଂ ଆଦରସ୍ପର୍ଶ ଦେଇ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦରୂପେ ଗଢ଼ିଆଣି ପାରିବେ । ଭାରତବର୍ଷରେ, ଏପରିକି ହୁଏତ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭଳି ଆଉ ଜଣେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଗୁରୁର ଆବିର୍ଭାବ ଘଟିନାହିଁ ଏବଂ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ଭଳି ଆଉ ଜଣେ ଏପରି ମହାନ୍ ଅନୁଗାମୀଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆବିର୍ଭାବ ଘଟିନାହିଁ । ସତେଅବା ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କ ଲାଗି ବରାଦ ହୋଇ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲେ ।

ରାମକୃଷ୍ଣ ଯେତେବେଳେ ଭାରତୀୟ ସାଧନାର ଚିହ୍ନା ପରମ୍ପରାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାକୁ ତଥାପି ଜଣେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପଥଦ୍ରଷ୍ଟା ରୂପେ ପରିଚିତ କରାଇଲେ, ସେତେବେଳେ ମତ ବହୁତ ଥିଲା ଏବଂ ପଥଟି ସତେଅବା ସେହି ମତଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ଭାରି ବାଉଳା ହୋଇ ରହିଥିଲା । ମୁଁ ସତ୍ୟଟିକୁ ଯେପରି ଦେଖେ, ସିଏ ହେଉଛି ମୋର ମତ । ମତ ଅନୁସାରେ ପଥଟିଏ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଅବଶ୍ୟ ବାହାରିବା ଉଚିତ । ମାତ୍ର, ଯଦି ମୁଁ ସବାଆଗ ନିଜର ମତଟାକୁ ହିଁ ଆଉ ସମସ୍ତଙ୍କର ମତ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ପ୍ରଶସ୍ତ, ଅଧିକ ଠିକ୍ ଓ ତେଣୁ ଅଧିକ ସିଧା ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିବାରେ ମୋ' ଶକ୍ତିଟାକୁ ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ବାହାରିବି, ଯଦି ମୁଁ ସେହି ଉତ୍ତେଜନାରେ ଶାସ୍ତ୍ର ଲେଖିବି, ଶିଷ୍ୟ ବାହାର କରିବି ଏବଂ ଗୁରୁଟିଏ ବନିବାକୁ ଆଗ୍ରହ କରିବି, ତେବେ ମୁଁ ଏମିତ ସତ୍ୟକୁ ନେଇ ଖେଳୁ ଖେଳୁ ହୁଏତ ଏକ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ବ୍ୟୂହ ଭିତରେ ପଶିଯିବି ସିନା, କିନ୍ତୁ ମୋ' ଦେଇ ପଥଟିଏ ଚାଲିବା ଆଦୌ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସ ଶାସ୍ତ୍ରରୁ ନୁହେଁ, ଅନୁଭବରୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ, ଉପଲବ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପାହାଚ ଉଠୁଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ତତ୍କାଳୀନ ମତଗୁଡ଼ିକର ଗହନ ଭିତରେ ଭାରି ଖାପଛଡ଼ା ଦେଖାଯାଉଥିଲେ, ଗାରରେ ପଡ଼ିଥିବା ଅନେକ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସକାଶେ ଏକାନ୍ତ ଅବର୍ଜିଆ ଦିଶୁଥିଲେ— ରାମକୃଷ୍ଣ ଗାରରେ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସତେଅବା ଏକ ଅନ୍ୟ ଅନୁଜ୍ଞା ନେଇ ପୃଥିବୀରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲେ । ଗାରଗୁଡ଼ିକର ଅପ୍ରଶସ୍ତତାକୁ ଦର୍ଶାଇ ଦେବାଲାଗି ସେ ପୂର୍ତ୍ତି ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ଗାରଗୁଡ଼ିକୁ ଚାଲି ପାରହୋଇ ବାହାରିଗଲେ ଏବଂ ସବୁଯାକ ଗାର' ସେହି ଗୋଟିଏ ପରମସତ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ସୂଚିତ କରାଇ

ଦେଉଛୁ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ସେ ଗୋଟାଏ ପରେ ଗୋଟାଏ ସାଧନା-ପଥରେ ଚାଲିଲେ; ତନ୍ତ୍ରସାଧକ ହେଲେ, ବୈଷ୍ଣବ ମାର୍ଗରେ ସାଧନ କଲେ, ବେଦାନ୍ତକୁ ଗ୍ରହିଲେ, ଇସ୍‌ଲାମ୍‌ର ସୁଫୀ ମାର୍ଗ ତଥା ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ସାଧନା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ଖୋଲଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ପଶିଲେ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅବଲୀଳା ଅଥଚ ସମ୍ଭ୍ରମ ସହିତ ଖୋଲଗୁଡ଼ିକରୁ ବାହାରିଯାଇ ପାରିଲେ । ଏହି ଖୋଲଗୁଡ଼ାକ ଆମେ ଇଚ୍ଛା କଲେ ଆମ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଆବଦ୍ଧ ଜଳାଶୟ ନ ହୋଇ ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ ପଥଟିଏ ହୋଇପାରିବେ ବୋଲି ସେ କେଡ଼େ ସରଳଭାବରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବୁଝାଇଦେଲେ, ବିସ୍ମିତ କରିଦେଲେ ।

ଯେତେବେଳେ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ବିବାହ କରି ସଂସାରରେ ପଶିବେନାହିଁ ବୋଲି କହୁଥାନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କଠାରୁ ବୟସରେ କିଛିଟା ବଡ଼ ଏବଂ କୁଟୁମ୍ବ ଭିତରର ଜଣେ ଆତ୍ମୀୟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦତ୍ତ ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କୁ ଫାଶରେ ପକାଇବାକୁ ଖୁବ୍ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ଏଥିରେ ଆହୁରି ଅନ୍ୟ ସ୍ୱଜନମାନଙ୍କର ବି ଉଦ୍ୟମ ରହିଥିଲା । ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ବାପାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନେବାପାଇଁ କେତେମନ୍ତେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଉଥିଲେ । ମାତ୍ର, ନରେନ୍ଦ୍ର ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଆଲୋକ ସନ୍ଧାନର ମାର୍ଗରେ ଯିବାସକାଶେ ନିଜ ଜୀବନର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଆଗ୍ରହରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାରୁ ବିବାହ ଲାଗି ମଙ୍ଗୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣିବା ପରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦିନେ ତାଙ୍କୁ ଆସି କହିଥିଲେ, "ଈଶ୍ୱର-ଉପଲବ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ଯଦି ତୁମର ଯଥାର୍ଥ ବାସନାଟିଏ ରହିଛି, ତେବେ ତୁମେ ବ୍ରାହ୍ମସମାଜକୁ ନଯାଇ ବରଂ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରର ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଅ । ତେବେ ଆଉ ଏଣେତେଣେ ଭ୍ରମି ବୁଲିବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ରହିବ ନାହିଁ । ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ଅନେକ ଜିଜ୍ଞାସୁ ଯୁବକଙ୍କ ପରି ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ସେତେବେଳେ ବ୍ରାହ୍ମସମାଜ ସହିତ ନିଜକୁ ସଂଯୁକ୍ତ କରି ରଖିଥିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମ-ଉପାସନାର ବୈଠକ-ମାନଙ୍କରେ ଗୀତ ଗାଉଥିଲେ । କଲେଜ ପାଠର ପ୍ରଥମ ଦୁଇବର୍ଷର ସୋପାନଟିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରୁଥିବା ସମୟରେ ୧୮୮୧ ମସିହାରେ ଆଉଜଣଙ୍କ ଘରେ ଏକ ବୈଠକରେ ସେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ଭେଟିଥିଲେ । ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଗୀତଟିଏ ବୋଲିଥିଲେ । "ମନ ଚଲ ନିଜ ନିକେତନ, ସଂସାର ବିଦେଶେ ବିଦେଶୀର ବେଶେ ଭ୍ରମ ତୁମି କେନ ଅକାରଣ"—ସେଦିନ ରାମକୃଷ୍ଣ ସେହି ଗୀତଟିକୁ ତାଙ୍କର ମଧୁର କଣ୍ଠରୁ ଶ୍ରବଣ କରିଥିଲେ । ଗୃହଟିରେ ଥିବା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଗ୍ରହରେ ଯୁବକଟି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପଚାରି ସବୁ ବୁଝିଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱର ଆସିବାଲାଗି ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ ।

ସେତେବେଳେ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ମନ ହେଉଛି ଏକାନ୍ତ ଭାବରେ ଏକ ଜ୍ଞାନବିଦ୍ଧ ମନ । ଏକ ସଂଶୟ ସଂଦୁପ୍ତ ମନ । ଭାରତୀୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଯେତିକ ଯେତିକ

ଠାବଟିଏ ପାଇବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରୁଥାନ୍ତି । ସତକୁ ସତ ଠାବଟିଏ, କେନ୍ଦ୍ରଟିଏ ଖୋଜି ବାହାରିଲେ ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବସ୍ତୁ ସଂଶୟ ଭିତରୁ ଆଗ ବାହାର ଆସିବାର ପଥଟିଏ, ନିର୍ଭରଟିଏ ଓ ସାନ୍ନିଧ୍ୟଟିଏ ପାଇବାକୁ ହୁଏ । ଯେଉଁ ବରିଷ୍ଠମାନେ ଏତେ ଗଦ୍‌ଗଦ ଭାବରେ ବହୁଳ ଜ୍ଞାନର ଭରଣା ଦେଇ ଭଗବାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ପ୍ରଗଲ୍‌ଭ ଭାବରେ ଏତେ କଥା କହିଯାଉଛନ୍ତି, ଏହି ବାଟଟି ଈଶ୍ୱରପ୍ରାପ୍ତିର ବାଟ ବୋଲି କେତେ ସୁନିଶ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ପରି ପ୍ରଚାର କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି, ସେମାନେ କ'ଣ ସତରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖିଛନ୍ତି ? ଅସଲ ତପସ୍ୱୀ ଏବଂ ଅସଲ ଅନ୍ୱେଷଣକାରୀ ନ ହେଲେ କେହି ବଡ଼ ଏବଂ ପ୍ରସିଦ୍ଧମାନଙ୍କୁ ସାହସ କରି ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଟି କଦାପି ପଚାରି ପାରନ୍ତା ନାହିଁ । ମହର୍ଷି ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ନରେନ୍ଦ୍ର ଏକଦା ସେହି ପ୍ରଶ୍ନଟିକୁ ପଚାରିଥିଲେ । ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଭାରି ଅପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ସଂସାରରେ କ୍ୱଚିତ୍ କୌଣସି ଗୁରୁ ଏହିପରି ଏକ ପ୍ରଶ୍ନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଛନ୍ତି । ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥ ବେଶ୍ ଦବି ଯାଇଥିବେ; କାରଣ ସେ ପ୍ରଶ୍ନଟିର କୌଣସି ଉତ୍ତର ଦେଇନଥିଲେ ଏବଂ ତାହାକୁ ସତେଅବା ଏଡ଼ିଯିବାର ଅଭିପ୍ରାୟରେ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଆଖିରେ ଦିବ୍ୟଜିଜ୍ଞାସା ଭରି ରହିଛି ବୋଲି ମନ୍ତବ୍ୟମାତ୍ର କରିଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରରେ ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତରେ ନରେନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କୁ ଠିକ୍ ସେହି ପ୍ରଶ୍ନଟି ପଚାରିଥିଲେ । ଆଦୌ କୌଣସି କୁଟିଳତା ଭିତରେ କେବେ ପଶିବାକୁ ମନ କରି ନଥିବା ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ପ୍ରଶ୍ନଟିକୁ ଏଡ଼ିଦେବାର ଅଥବା ବୁଲାଇ ବଙ୍କାଇ ଫାଙ୍କିଦେଇ କିଛି ଉତ୍ତର ଦେବାର ଆଦୌ କୌଣସି ଉଦ୍ୟମ କରିନଥିଲେ । ସତ୍ୟର ସନ୍ଧାନରେ ଠାବଟିଏ ପାଇବାକୁ ବାହାରିଥିବା ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର 'ସମ୍ଭବତଃ ଏହି ସାଧୁତା ହିଁ ସମ୍ଭବତଃ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭାବରେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ କରି ଆଣିଥିବ, ତାଙ୍କୁ ଠାବଟିଏ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ପାରିଥିବ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅକୃତ୍ରିମ ଭାବରେ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, "ହଁ ଦେଖିଛି, ଦେଖୁଛି; ତୁମକୁ ଯେଉଁପରି ଦେଖିପାରୁଛି, ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିଭଳି ଦେଖିପାରୁଛି । ଆହୁରି ଅଧିକ ପ୍ରଗାଢ଼ ଭାବରେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିପାରୁଛି···ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରାଯାଇ ପାରିବ, ମୁଁ ତୁମକୁ ଯେପରି ଦେଖିପାରୁଛି ଏବଂ ତୁମ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଛି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଦେଖିହେବ ଓ ତାଙ୍କ ସହିତ କଥା କହିହେବ । ମାତ୍ର ସେଥିପାଇଁ କିଏ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି ? ନିଜର ଦାରାପୁତ୍ରଙ୍କ ସକାଶେ ସିନା ଲୋକେ କାନ୍ଦି ବାହୁନି ନଦୀ ବୁହାଇ ଦେଉଛନ୍ତି, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଇଁ ସେ କଥା କିଏ କରୁଛି ? ଯଦି କିଏ ତାଙ୍କପାଇଁ ପ୍ରକୃତରେ କାନ୍ଦିପାରିବ, ତେବେ ସେ ଅବଶ୍ୟ ଆସି ତାକୁ ଦେଖା ଦେବେ ।" ଏହି ଉତ୍ତରଟି ହିଁ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ବାନ୍ଧିପକାଇଲା । ସେହି ବନ୍ଧନ ଇତିହାସ ସୃଷ୍ଟି କଲା ।

ପରିଚୟ କ୍ରମେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ହୋଇଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରର କାଳୀ ଉପାସକ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖିବା ଲାଗି ମଣିଷମାନେ ସେଠାକୁ କେଉଁଦିନୁ

କେତେ ଆସୁଥିଲେ ଓ ଚାଲିଯାଉଥିଲେ । ସବୁବେଳେ ପ୍ରବଳ ଭିଡ଼ ଲାଗି ରହୁଥିଲା । ମାତ୍ର ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ସତେ ଯେପରି ଆଉ କେଉଁମାନେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବେ ବୋଲି ଅତି ବ୍ୟାକୁଳ ଭାବରେ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି ରହୁଥିଲେ । ବେଳେ ବେଳେ ଗଙ୍ଗାକୂଳକୁ ଯାଇ ସେମାନେ କେବେ ଆସିବେ ବୋଲି କେତେ ବଡ଼ ପାଟିକରି କହୁଥିଲେ । ସେମାନେ, ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ କି ସେ ନିଜର ସବୁକିଛି ପ୍ରଦାନ କରିଦେବେ ଓ ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କର ବାଣୀର ବର୍ତ୍ତିକା ହୋଇ ପୃଥିବୀରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଆନ୍ଦୋଳନର କାରଣ ହେବେ । ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ସେହି ପ୍ରତୀକ୍ଷିତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ, ବିଶେଷ ଭାବରେ ଜଣେ । ଅତି ଆଦରରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ ନରେନ୍ ବୋଲି ଡାକୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଓ ଚଳଚଳ ଆଖି ଦୁଇଟିକୁ ଦେଖି ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ତାଙ୍କୁ କମଳାକ୍ଷ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହୁଥିଲେ । ଗୁରୁ ଯେ ଶବ୍ଦଟିର ସଂଜ୍ଞା ଅନୁସାରେ ସମଦର୍ଶୀ ହେବା ଉଚିତ, ସେଥିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଦ୍ୱିରୁକ୍ତି ନାହିଁ । ତଥାପି ଯେଉଁ ଶିଷ୍ୟ ଆପଣାର ବାସନା ଓ ଅନୁରାଗରେ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ସମ୍ମତ ଓ ଉନ୍ମୋଚିତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ମରମୀ ଗୁରୁମାନେ ତାଙ୍କରି ଆଡ଼କୁ ହିଁ ଅଧିକ ଢଳି ଆସନ୍ତି, ତାଙ୍କର ପାଖରେ ଆପଣାକୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଆଣି ଅଜାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି । ଯିଏ ଯେତେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ-ଆସିଛି, ସେତିକି ଅଧିକ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ତାହାର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବା ଓ ତାହାର ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକୁ ପୂରଣ କରି ସତେଅବା ତା' ହାତ ଧରି ତାକୁ ଅଗ୍ରସର କରାଇ ନେବା, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମାନଦଣ୍ଡରେ ହୁଏତ ତାହାକୁ ହିଁ ସମଦର୍ଶିତାର ସର୍ବୋତ୍ତମ ବେଭାର ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଏବଂ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପାରସ୍ପରିକ ଉପାଖ୍ୟାନଟିରେ ଆମେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାବରେ ସେହି ଚମତ୍କାରଟିକୁ ହିଁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ।

ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଥାନ୍ତି, ସେହି ସମୟରେ ତାଙ୍କର ବାପାଙ୍କର କାଳ ହୋଇଗଲା । ଯୁବକ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସଂସାର ଓ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସତେଅବା ସବୁକିଛି ଓଲଟ ପାଲଟ ହୋଇଗଲା । ବିଧବା ମାଆ ଓ ସାନ ଭାଇମାନଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ତାଙ୍କରି ମୁଣ୍ଡଉପରେ ଆସି ପଡ଼ିଲା । ଘର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଦେବାଳିଆ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଯେଉଁ ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନଙ୍କଠାରୁ ସାହାଯ୍ୟ ଓ ସାନ୍ତ୍ୱନାର ଆଶା କରାଯାଇଥାନ୍ତା, ସେମାନେ ଧୋକା ଦେଲେ, ଦୂରଛଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲେ । ଏହିସବୁ ପ୍ରତାରଣା ସରଳମତି ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସଶିଳାଗୁଡ଼ିକୁ ଭାରି ଆଘାତ ଦେଇଥିବ । ସେ ପୁନର୍ବାର ଦାରୁଣ ଭାବରେ ସଂଶୟୀ ହୋଇଉଠିଲେ ଏବଂ ଭାବିଲେ, ଏହି ସଂସାରଟାକୁ କ'ଣ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ ସଇତାନ ତିଆରି କରିଛି କି ? ସେ ଚାକିରି ଖୋଜି ଦିନ ପରେ ଦିନ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଗୋଡ଼ରେ ଫୋଟକା ହୋଇଗଲା, ନିଜଭିତରେ ବେଳେ ବେଳେ ଭାରି କ୍ଲାନ୍ତ ହୋଇପଡ଼ୁଥିଲେ । ଏମିତି

ଦିନେ ଅବଶ ଚିତ୍ତରେ କଲିକତା ମଇଦାନର ଅକ୍ଟର୍‌ଲୋନି ସ୍ମାରକ ପାଖରେ ବସିଛନ୍ତି, ଏହି ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଜଣେ ଦୁଇଜଣ ବନ୍ଧୁ ସେଠାରେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ହୁଏତ କିଞ୍ଚିତ୍ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାର ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଜଣେ ସାଙ୍ଗ ଗୀତଟିଏ ବୋଲିଲେ । "ପରମବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ନିଃଶ୍ୱାସ ପରି ସମୀରଣ ବହିବାରେ ଲାଗିଛି, ସେହି ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର କରୁଣା ହିଁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ଅନୁଭବ ହୋଇଯାଉଛି"— ଗୀତରେ ଏହିପରି କେତେକ କଥା ରହିଥିଲା । ସେହିଭଳି ଏକ ସ୍ଥିତିରେ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ଏଗୁଡ଼ାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଅବସ୍ଥାରେ ନଥିଲା । କଥାଗୁଡ଼ାକ ତାଙ୍କ ମସ୍ତିଷ୍କ ଭିତରେ ସତେଯେପରି ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ବୋଲୁଅ ପରି ଆସି ବାଜୁଥାଏ । ଘରେ ତେଣେ ମାଆ ଓ ଭାଇମାନେ କେଡ଼େ ଭୟଙ୍କର ଅନାଟନ ଭିତରେ ରହିଥିଲେ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତାପିତ ଭାବରେ ସେ ଗର୍ଜନ କରି ଉଠିଲାପରି କହିଲେ : "ବନ୍ଦକର ଏ ଗୀତଟାକୁ ! ଯେଉଁମାନେ ସୁଖରେ ପରିପାଳିତ ହେଉଛନ୍ତି ଓ ଯାହାଘରେ କେହି ଉପାସ ରହୁନାହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଏହିସବୁ କଳ୍ପନା ହୁଏତ ମଧୁର ଲାଗିବ ।"

ମୁହୂର୍ତ୍ତିକର ସନ୍ତାପରେ ସିନା ନରେନ୍ଦ୍ର ଏହି କଥାଟିକୁ କହି ପକାଇଲେ, ତଥାପି ସେ ଆପଣାର ଗଭୀର ଆବେଦନଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଏବଂ କରୁଣା ଉପରେ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିଥିଲେ । ପ୍ରତିଦିନ ସକାଳେ ତାଙ୍କର ନାମକୁ ସ୍ମରଣ କରୁଥିଲେ ଓ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ କାମ ଖୋଜି ବାହାରୁଥିଲେ । "ଦିନେ ମୋ' ମାଆ ତାହା ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଟୁଭାବରେ କହିଲେ, ଚୁପ୍ କର, ଆଉ ସେ ବୋକାମି କରନା । ତୋ' ପିଲାଦିନରୁ ତୁ ଏଡ଼େ ପାଟିରେ ତାଙ୍କୁ ଡାକି ଆସିଛୁ, ମାତ୍ର ସିଏ ତୋ'ପାଇଁ କ'ଣ କରିଛନ୍ତି ?" ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ ପୁଣି ସନ୍ଦେହ ମାଡ଼ିବସିଲା । ଈଶ୍ୱର ସତରେ ଅଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ନିଜକୁ ପଚାରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ଯଦି ଅଛନ୍ତି ତେବେ ସିଏ ମନୁଷ୍ୟର କାତର ପ୍ରାର୍ଥନାକୁ ଶୁଣିପାରୁ ନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ? ତାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟ ରାଜ୍ୟରେ ଏତେ ଦୁଃଖ କାହିଁକି ପୂରିରହିଛି ? ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ପୁଣି ଶଇତାନ ରାଜତ୍ୱ କରୁଛି କିପରି ? "ଯଦି ଭଗବାନ ଭଲ, ଯଦି ସେ କରୁଣାମୟ, ତେବେ ଅନ୍ନ ଅଭାବରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ସମୟରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ମଣିଷ ମରିଯାଉଛନ୍ତି କାହିଁକି ?"—ଈଶ୍ୱରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କର ସେହି ବାକ୍ୟଟି ତାଙ୍କ କାନ ପାଖରେ ଠାଉଁ ଠାଉଁ ହୋଇ ବାଜିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ନିଜ ଭିତରେ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକ ଅଦମ୍ୟ ଆକର୍ଷଣ; ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ସମଗ୍ର ସୃଷ୍ଟିର ସବୁକିଛି ପଛରେ ତଥାପି ଏକ ନିୟାମକ ଓ ନିୟମନ ରହିଛି, ତାହାର ଉପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ନଥାଇ ମଧ୍ୟ ଏକ ଅବିଚଳ ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ବାହାରେ ବିଶ୍ୱର ବାସ୍ତବ ଭିତରେ ସେହି ବିଶ୍ୱାସଟି ସତେଅବା ନିୟତ ଭାଙ୍ଗି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ଯାଉଥିବାର ନିର୍ମମ ଆଘାତ, ଅନ୍ୱେଷଣକାଙ୍କ୍ଷୀ ଯୁବକଟିଉଟି ସେତେବେଳେ ସେହି

ଉଭୟ ସଙ୍କଟରୁ କମ୍ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗ କରନଥିବ । ଖାଗ୍ୟାକୁ ସେତେବେଳକୁ ସେ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସଙ୍କର ପଦତଳ ଭିତରକୁ ଆସି ଯାଇଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଆକର୍ଷଣ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଆକର୍ଷଣ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭାବରେ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରକୁ ବାରବାର ଟାଣି ଆଣୁଥିଲା । ସିଏ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କଦାପି ଛାଡ଼ିପାରୁନଥାନ୍ତେ । ଶିଷ୍ୟର ଦୈନ୍ୟ ଏବଂ ଦୁଃଖକୁ ସମଝି ପାରୁଥିବା ଗୁରୁ ସେଥିପାଇଁ ଅନେକ ସମୟରେ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉପରେ ନିଜର ଗୂଢ଼ବିଦ୍ୟାଗତ (Occult) କେତେକ ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭୁଲିଇଙ୍କର ଏ କଥାଟି ମଧ୍ୟ କହିହେବ ଯେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ଯୁବକ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ କେବେହେଲେ ଛାଡ଼ିପାରି ନଥାନ୍ତେ । ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ସ୍ତରରେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଏକ ମାୟା ଅବଶ୍ୟ ଲାଗି ରହିଥାଏ । ଗୁରୁ ଓ ଶିଷ୍ୟ ପରସ୍ପର ପାଖରେ ଏହାଦ୍ୱାରା ଗୋଟାପୁଣା ଧରା ପଡ଼ିଯାଆନ୍ତି, ଗୋଟାପୁଣା ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଆସନ୍ତି ଓ ତା'ପରେ ପରସ୍ପରକୁ ଆଉ ମୋଟେ ଛାଡ଼ିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ନରେନ୍ଦ୍ର ଯେ ଆପଣା ପାରିବାରିକ ଜୀବନର ତାତ୍କାଳିକ ଯାବତୀୟ ଅସ୍ଥିରତା ସତ୍ତ୍ୱେ ନିୟମିତ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରକୁ ଆସୁଥିଲେ, ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ହିଁ ଯାବତୀୟ ଅର୍ଥରେ ତାହାର ଏକମାତ୍ର କାରଣ ଥିଲେ । ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଇ କାଳୀଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାରେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ନଥିଲା । ମାତ୍ର, ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଲାଭ ନ କଲେ ତାଙ୍କର ସପ୍ତାହର କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଦିନ ମଧ୍ୟ ସାଙ୍ଗ ହେଉନଥିଲା । କଥିତ ଅଛି, ସମ୍ଭବତଃ ସୁଯୋଗ ଦେଖିବାକୁ ଅଭିମାନ କଲାପରି ଥରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ତାଡ଼ନା କରି କହିଲେ, "ତୁମେ ତ ମୋ' ମାଆକୁ ସ୍ୱୀକାର କରୁନାହଁ, ତେବେ ବାର ବାର କାହିଁକି ଏଠାକୁ ଆସୁଛ ?" ଗୁରୁଙ୍କ ପରି ଶିଷ୍ୟ ବି ସେଇ ମୂଳରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉନ୍ମୋଚିତ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉତ୍ତର ମିଳିଲା, "ମୁଁ ଆସୁଛି, କାରଣ ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ଭଲ ପାଉଛି । ଏବଂ, ଏହିପରି ଅଳବତ ଆସିବି !" ଏହାପରେ କେଉଁ ଗୁରୁ ଆଉ କ'ଣ କହିପାରିଥାନ୍ତେ ? ଏବଂ, ଏପରି ଅନନ୍ୟମନସ୍କ ଭାବରେ ଭଲ ପାଉଥିବା ଜଣେ ଶିଷ୍ୟ ପୃଥିବୀରେ କେତେ ଗୁରୁଙ୍କୁ ମିଳନ୍ତି ?

ପିଲାଟି ଦିନରୁ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଧର୍ମାଚରଣ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରାୟ ଯେକୌଣସି ପିଲାର ଚେତନା ଓ ଅନୁରାଗଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି ଧର୍ମ ଭିତରକୁ ନୁଆ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି । ତାଙ୍କର ଚତୁର୍ଦିଗରେ ଅନୁରୂପ ସଂସ୍କାରଟିଏ କାୟା ବିସ୍ତାର କରି ରହିଥିଲା । ସେ ରାମାୟଣ ପାରାୟଣ ପାଖରେ ବସୁଥିଲେ, ମୂର୍ତ୍ତି ଥାପି ତାହା ସମ୍ମୁଖରେ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ହୋଇ ବସୁଥିଲେ । ଏହି ଯାବତୀୟ ନିଷ୍ଠା ପଛରେ କେବଳ ଏକ ତରଳ ଶିଶୁମନର ସହଜ ଗ୍ରହଣଶୀଳତା ହିଁ ରହିଥିଲା । ବଡ଼ ହୋଇ ସେ ସ୍କୁଲ କଲେଜକୁ ଗଲେ, ଅନ୍ୟ ହାଓ୍ୱାଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟକୁ ଆସିଲେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ହେତୁବାଦ ତାଙ୍କପରି ଜଣେ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରତିଭାଯୁକ୍ତ ଯୁବକକୁ ଖୁବ୍

ଭଲ ଲାଗିଥିବ । ଯହୁଁ ଯହୁଁ ବଡ଼ ହେଲେ ଓ ଏକ ସ୍ଥିର ବିବେଚନା ଦ୍ୱାରା ନିଜେ ସବୁ ଦେଖି ଶିଖିଲେ, ସେତେବେଳେ ହିନ୍ଦୁ ଦେବଦେବୀମାନଙ୍କର ଯୁଗାନୁଚରିତ ଉପାସନାରୁ ତାଙ୍କର ମନ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବାହାରି ଆସିଲା । ସେ ଅଧିକ ଗ୍ରହଣଶୀଳ ହେଲେ । ସେତିକିବେଳେ ବ୍ରାହ୍ମ ଧର୍ମର ନବ୍ୟ ଉପାସନା-ପଦ୍ଧତି ତାଙ୍କୁ ବେଶ୍ ଆକର୍ଷଣୀୟ ବୋଧ ହେଲା । ସେ ନିୟମିତ ଭାବରେ ବ୍ରାହ୍ମସମାଜର ଆଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକରେ ବସୁଥିଲେ, ବେଳେ ବେଳେ ଗୀତ ବି ଗାଉଥିଲେ । ତଥାପି ଏହି ଅନ୍ୟ ସମ୍ପର୍କଟି ଯେ ତାଙ୍କୁ କେବେ ଜଣେ ନାସ୍ତିକ କିମ୍ବା ସଂଶୟବାଦୀରେ ପରିଣତ କରିଥିଲା, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ବାସନାଗୁଡ଼ିକ ମୂଳତଃ ଧର୍ମ ଆଡ଼କୁ ହିଁ ଢଳିକରି ରହିଥିଲା ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱରେ ସେ କେବେହେଲେ ବିଶ୍ୱାସ ହରାଇ ନଥିଲେ । ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ସତେଅବା ଏକ ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରୟୋଗଶାଳାରେ ତାଙ୍କୁ ସେହି ବିଶ୍ୱାସଟିକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ଦେଖାଇ ଦେଇ ଯାଇଥିଲେ । ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଯାତାୟାତ କରିବା କାରଣରୁ ନରେନ୍ଦ୍ର କ୍ରମେ ବ୍ରାହ୍ମମାନଙ୍କର ଗହଣରେ ଅସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇଥିଲେ । ହୁଏତ ସମାଜ ପ୍ରଗତି ସହିତ ଏପରି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇପାରିବ ଯେ, ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ଘନିଷ୍ଠ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବ୍ରାହ୍ମସମାଜ ସହିତ ତାଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ କ୍ରମେ ଶିଥିଳ ହୋଇ ଆସିଥିଲା । ବ୍ରାହ୍ମସମାଜ କାଳକ୍ରମେ କଲିକତାର ଅଭିଜାତମାନଙ୍କର ଏକ ଉପାସନା କ୍ଲବ୍ ହୋଇ ରହିଲା । ସେଇଟି ମଧ୍ୟ ଉପରିସ୍ଥମାନଙ୍କର ବ୍ୟାଖ୍ୟାଗତ ମତଭେଦ ଅନୁସାରେ କେତେ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଶରୀରରେ, ଭେକରେ, ହାବଭାବରେ ଓ କଥାରେ ଆଭିଜାତ୍ୟର ଲେଶମାତ୍ର ନଥିଲା । ସଂସ୍କାରବଶତଃ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଭିତରେ ସେହି ଧୂଳିରୁ ଯାହାକିଛି ଥିଲା, ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସ୍ପର୍ଶ ବାଜି ତାହା କୁଆଡ଼େ ତଳକୁ ଖସିପଡ଼ିଲା ।

ପାରିବାରିକ ସଂସ୍ଥାନର କୌଣସି ସମାଧାନ ହୋଇ ପାରୁନଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟହ ସକାଳୁ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଚାକିରି ସନ୍ଧାନରେ ବାହାରି ଯାଆନ୍ତି, ସନ୍ଧ୍ୟାକୁ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱର ଫେରନ୍ତି, ସେଠାରୁ ପୁଣି ନିଜ ଘରକୁ ଗୁରୁଭାଇମାନେ ଥରେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇ କହିଲେ, "ତୁମେ ନିଜେ ଯାଇ ମାଆଙ୍କ ପାଖରେ ଦୁଃଖ ଜଣାଇ ଆସୁନାହଁ କାହିଁକି ?" ପିତୁଳାର ପୂଜା କରିବାରେ ତାଙ୍କର ଆଦୌ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ ବୋଲି ନରେନ୍ଦ୍ର ଆଗରୁ କେତେଥର ଏଡ଼େ ପାଟି କରି କହିଛନ୍ତି । କାଳୀଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଆଗରେ ସେ କାହିଁକି ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ପ୍ରଣାମ କଲେ ବୋଲି ନିଜଠାରୁ ବୟସରେ ବଡ଼ ଜଣେ ଗୁରୁଭାଇ ରାଖାଲଙ୍କୁ ଥରେ ସେ ଏପରି ଗାଳିମାନ ଶୁଣାଇଥିଲେ ଯେ, କେବଳ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ନିଜେ ଆସି ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବାପରେ ଯାଇ ସେଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ତଥାପି ଗୁରୁଭାଇ-ମାନଙ୍କର କଥା ରଖି ନରେନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କୁ କେଉଁଠି କ'ଣ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ତାଙ୍କର

ଦୁଃଖଲାଘବ ନିମନ୍ତେ ଦେବୀଙ୍କୁ କହିବାଲାଗି ମନ୍ଦିର ଭିତରକୁ ଗଲେ । ସେଠାରେ ସେ ବାରମ୍ବାର ଲମ୍ବ ହୋଇ ପ୍ରଣାମ କଲେ । କିନ୍ତୁ, ଏତେ ଭାବି ଭାବି ଯାହା ମାଗିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ, ତାହା ମାଗିବାକୁ ଏକାବେଳେକେ ଭୁଲିଗଲେ । ତାହାହିଁ ହୁଏ । ସେଠାରେ ସେ ମାଗିଲେ, "ମାଆ, ମୋତେ ବିବେକ ଦିଅ, ତ୍ୟାଗଶକ୍ତି ଦିଅ, ମୋତେ ଜ୍ଞାନ ଦିଅ, ଭକ୍ତି ଦିଅ, ମୁଁ ତୁମକୁ ଯେପରି ଅବ୍ୟାହତ ଭାବରେ ଦେଖି ପାରୁଥିବି, ମୋତେ ତୁମେ ସେହି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଦିଅ ।" ଏସବୁ ମାଗିବା ଭିତରେ ନିଜର କଥା କେତେବେଳେ ଆଉ କହିଥାନ୍ତେ ?" ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର କୁହା ମାନି ଆଉଥରେ ଗଲେ, ଆଉଥରେ ଗଲେ; ସବୁଥର ଏହିପରି ଭୁଲିଗଲେ । ଶେଷକୁ ସେହି ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ଭରସା ଦେଲେ । କହିଲେ, "ଆଚ୍ଛା, ମୁଁ ମୋ' ମାଆଙ୍କୁ କହୁଛି, ତୁମର ଘର ଚାଲିଯିବା ପରି ଅନ୍ତତଃ ଯେତିକି ସମ୍ବଳ ଦରକାର, ଘରଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ସେତିକି ଯୋଗାଡ଼ ହୋଇଯିବ ।" ଏହିପରି ଭାବରେ ନରେନ୍ଦ୍ର ଗୋଟାଏ ପାଖରୁ ପୁରା ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କୁ ଆଉ ଦିନ ପରେ ଦିନ କୌଣସି ଅନିଶ୍ଚିତତା ଭିତରେ ସହରଯାକ ବୁଲିବାକୁ ପଡ଼ିଲାନାହିଁ । ହୁଏତ ଏଣିକି ସେ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଗୁରୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଫେରିଆସିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ନିଜ ପାଖକୁ ଫେରିଆସିଲେ । ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଆଉଗୋଟିଏ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ।

ଭବ୍ୟହୃତ ବହୁତ ଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ମଣିଷମାନଙ୍କର ଭିଡ଼ ହେଉଥିଲା । ମାତ୍ର ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମଝିରେ ରଖି ମୋଟେ ବାରଜଣ ଯୁବକ ହିଁ ଏକ ନୂତନ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା ନିମନ୍ତେ ସେଠାରେ ଆସି ଏକାଠି ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ନରେନ୍ଦ୍ର ସବା ଆଗରେ ଥିଲେ । ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁପ୍ରକଟ ଭାବରେ ନିଜ ସମ୍ମୁଖରେ ଥିବା ପରିଧିଟି ଭିତରେ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ହିଁ ସବା ଆଗରେ ରଖିଥିଲେ । ନରେନ୍ଦ୍ର ନିଃଶଙ୍କ ଭାବରେ ଗୁରୁଙ୍କ ସହିତ ଯୁକ୍ତି କରୁଥିଲେ, ନିଜେ ନବୁଝିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କିଛି ମାନିନେଉ ନଥିଲେ । ସେ ଗୁରୁଙ୍କୁ ସନ୍ଦେହ ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ସେଥିଲାଗି ତାଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁମତି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ସିଏ ସବୁବେଳେ କହୁଥିଲେ, ମୁଁ ଏପରି କହୁଛି ବୋଲି ତୁମେ ତାହାକୁ କଦାପି ଠିକ୍ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନେବନାହିଁ । ସବୁ କଥାକୁ ନିଜେ ଓଜନ କରି ଦେଖିବ । ରାଜି କିମ୍ବା ଅରାଜି ହୋଇଯିବାରେ କଦାପି ଲକ୍ଷ୍ୟସିଦ୍ଧି ହୋଇ ଯିବନାହିଁ । ନିଜ ଜୀବନରେ ଯଥାର୍ଥ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ । ଅନେକ ସମୟରେ ଯଥାର୍ଥ ଶିଷ୍ୟଟିଏ ଗୁରୁଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଯଥାର୍ଥ ଗୁରୁ ହୋଇ ରହିବାରେ ଏହିପରି ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ଜଣେ ଗୁରୁ ପାଖରେ ଜଣେ ଅସଲ ଶିଷ୍ୟ ସତେଅବା ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଆହ୍ୱାନରୂପେ ଆସି ଠିଆ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଆହ୍ୱାନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାପାଇଁ ଗୁରୁଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ଅନୁରୂପ ଉଚ୍ଚତା

ଓ ଉଦାରତାଗୁଡ଼ିକୁ ଅମିତ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ବଜାୟ ରଖିବାକୁ ପଡୁଥାଏ । ନରେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଥମେ କେତେ କେତେ ରୁଠ ହୋଇ ତା'ପରେ ଯାଇ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ରାମକୃଷ୍ଣ ସେହି କଥାଟିକୁ ଭଲ କରି ଜାଣିଥିଲେ । ଆପଣାର ବ୍ୟଙ୍ଗାତ୍ମକ ଭାଷାରେ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ଥରେ କହିଥିଲେ, 'ମାଛମାନଙ୍କ ଭିତରେ ନରେନ୍ଦ୍ର ହେଉଛି ରୋହି ମାଛ, ଆଉ ସମସ୍ତେ ସାନ ଜାତିର, ପୋହଳା ବା ସେହିପରି କିଛି । ବନସୀରେ ବଡ଼ ମାଛ ଆସି ଧରିଲେ ଲୋକମାନେ କ'ଣ କରନ୍ତି ? ସେମାନେ ସୂତା ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତି ଓ ମାଛ ଖେଳୁଥାଏ । ଖେଳି ଖେଳି ଅବଶ ହୋଇଯାଏ, ତା'ର ସବୁଯାକ ଶକ୍ତି ସରିଯାଏ । ସେତେବେଳେ ଯାଇ ସୂତାକୁ ଟାଣି ମାଛଟିକୁ ଧରନ୍ତି ।'' ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ତାହାହିଁ କରିଥିଲେ ।

ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଗୃହସ୍ଥମାନଙ୍କ ପରି ତାଙ୍କର ଶେଷଯାଏ ଅନେକ ଅମଳ ରହିଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ କାରଣ ଦର୍ଶାଇ ସେ କହୁଥିଲେ ଯେ, ଏହି ରାସ୍ତାକୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ତରୁଣ ହିସାବରେ ସବୁ ମଉଜ କରୁଥିଲେ । ଜଣେ କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଗ୍ରାଜୁଏଟ ଥିଲେ । ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ଘଟିବା ଆଗରୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂସାରୀ ମନୋଭାବର ଥିଲେ । ଗୁରୁଙ୍କର ପରିଚୟକୁ ଆସିବା ପରେ ଯାଇ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲା । ତଥାପି କେତୋଟି ଅଭ୍ୟାସ ତ୍ୟାଗ କରିବା ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହେଲନାହିଁ, ତେଣୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱ ନଦେଇ ସେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସେହିପରି ରହିବାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇଥିଲେ । ଧୂମପାନ କରୁଥିଲେ, ମାଂସାହାରୀ ଥିଲେ । କହୁଥିଲେ, ସେ ପରମହଂସ, ଏବଂ ଜଣେ ପରମହଂସକୁ ଯାହା ଯେତେବେଳେ ମିଳିବ, ତାକୁ ସେ ଅବଶ୍ୟ ଖାଇବ । ଆଦୌ କିଛି ବାରଣ ରଖିବ ନାହିଁ । ଏବଂ କିଛି ନମିଳିଲେ ଉପବାସ ବି ରହିବ । ସେ ଆପଣାର ସମଗ୍ର ସନ୍ନ୍ୟାସ ଜୀବନରେ ଯାହା ମନ ତାହାଠାରୁ ଖାଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ଜାତି, ଧର୍ମ କିଛି ଦେଖୁନଥିଲେ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଭାରତବର୍ଷର ପରିବ୍ରଜ କରୁଥିବା ସମୟରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏକଦା ମହୀଶୂରର ମହାରାଜାଙ୍କ ଘରେ ଅତିଥି ହୋଇଥାନ୍ତି । ରାଜ୍ୟର ଉଚ୍ଚ କର୍ମଚାରୀମାନେ ଆଦେଶକ୍ରମେ ତାଙ୍କର ପରିଚର୍ଯ୍ୟାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ରାଜ୍ୟର ଦେବାନ୍ ଦିନେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କଠାରୁ କିଛି ଉପହାର ଗ୍ରହଣ କରିବାଲାଗି ବିନୀତ ଭାବରେ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ନିଜର ଜଣେ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କୁ ସେ ମହୀଶୂରର ପଣ୍ୟବଜାରକୁ ପଠାଇଦେଲେ । ବଜାରରେ ଥିବା ସର୍ବୋତ୍ତମ ଦୋକାନଟିରେ ତାଙ୍କୁ କୁହାଗଲା ଯେ ସେଠାରେ ସେ ଯାହା ଇଚ୍ଛା କରିବେ ତାହା ବାଛିପାରିବେ ଓ ସେହି ବସ୍ତୁଟିକୁ ତାଙ୍କପାଇଁ କିଣି ଦିଆଯିବ । ତାଙ୍କ ହାତରେ ଚେକ୍‌ବହି ମହଜୁଦ ରହିଥାଏ;

ସ୍ୱାମୀଜୀ ହଜାରଟଙ୍କିଆ ଜିନିଷଟିଏ କିଣିବାକୁ ମନ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ କର୍ମସ୍ୱାମୀ ଚେକ୍ କାଟି ଦେଇଥାନ୍ତେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଦୋକାନ ଭିତରେ ବୁଲି ବୁଲି ଜିନିଷଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖୁଥାନ୍ତି, ଅନେକ ଦ୍ରବ୍ୟ କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଛି ବୋଲି ପ୍ରଶଂସା ବି କରୁଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର, ସବୁ ଦେଖିସାରି ଶେଷକୁ କହିଲେ, "ବାବୁ, ମୁଁ ଯାହା ଚାହୁଁଛି ତାହା କିଣିପାରିବି ବୋଲି ଯଦି ଦେବାନ୍ ବାହାଦୁର ଇଚ୍ଛା କରୁଛନ୍ତି, ତେବେ ଏଠାରେ ମିଳୁଥିବା ସବୁଠାରୁ ଭଲ ଚୁରୁଟ୍‌ରୁ ଖଣ୍ଡେ ଆପଣ ମୋତେ କିଣିଦିଅନ୍ତୁ ।" ଚୁରୁଟ୍ କିଣାହେଲା, ସ୍ୱାମୀଜୀ ଦୋକାନ ବାହାରକୁ ଆସି ଚୁରୁଟ୍‌ଟିକୁ ଲଗାଇଲେ ଓ ଭାରି ଖୁସି ହୋଇ ଧୂମପାନ କଲେ । ଚୁରୁଟ୍‌ଟି ଖୁବ୍ ବେଶୀ ହେଲେ ମାତ୍ର ଟଙ୍କାଟିଏ ପଡ଼ିଥିବ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ମହୀଶୂର ଛାଡ଼ିବାବେଳେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ ମହାରାଜା ତାଙ୍କୁ କ'ଣ ଗୋଟିଏ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟ କିଣି ଉପହାର ଦେବେ ବୋଲି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ମନା କଲେ, ମହାରାଜା ଜିଗର କରି କହିଲେ । ତେଣୁ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ଶେଷକୁ କହିଲେ, "ଆଜ୍ଞା, ଆପଣ ଯଦି ନିହାତି ମୋତେ କିଛି ଦେବେ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରୁଛନ୍ତି, ତେବେ ମୋତେ ଗୋଟିଏ ହୁକା କିଣି ଦିଅନ୍ତୁ, ଯାହାକି କୌଣସି ଧାତୁରେ ତିଆରି ହୋଇ ନଥିବ । (ଧାତୁନିର୍ମିତ ହୁକା ଭାରି ହେବ, ତେଣୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେବା ଆଣିବାକୁ ଅସୁବିଧା ହେବ, ହୁଏତ ଏହି କାରଣରୁ) ମୁଁ ସେଇଟିକୁ ପ୍ରକୃତରେ କିଛି କାମରେ ଲଗାଇ ପାରିବି ।" ତାହାହିଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଗଲା । ସେଇ ହୁକାଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସେ ପରେ ଆଉ କାହାକୁ ଦେଇ ଦେଇଥିଲେ ।

ସଂସାରରେ ରହିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସାଧାରଣତଃ ସଂସାରତ୍ୟାଗୀମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଯେପରି ପ୍ରତ୍ୟାଶାମାନ କରିଥାନ୍ତି ଓ ତାହାର ପ୍ରମାଣଟିଏ ପାଇଲେ କେଡ଼େ ଖୁସି ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ଇଂଲଣ୍ଡର କେତେ ଜଣ ଶିଷ୍ୟଶିଷ୍ୟା ସେହିପରି ଭାବୁଥିଲେ ଯେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମମାର୍ଗର ଜଣେ ମଣିଷ କ୍ୱଚିତ ଆହାର ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବ ଏବଂ ଏକାନ୍ତ ନିଶ୍ଚିତ କଥା ଯେ ସେ କେବେ ମାଂସଭକ୍ଷଣ କରିବ ନାହିଁ । ଧୂମପାନ କରିବ ନାହିଁ, ଅସୁସ୍ଥ ହେବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଏକଦା ଆଉ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ରହିଲା ନାହିଁ ଯେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆଦୌ ସେହି ମାର୍ଗର ଜଣେ ପ୍ରାମାଣିକ ମନୁଷ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ କରି କହୁଥିଲେ : "ମୋତେ ମାଂସାହାର କରିବାକୁ ହିଁ ହେବ । ମୁଁ ଯେଉଁପ୍ରକାରର କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି, ସେଥିରେ ଖାଲି ଆଳୁ ଆଉ ଚେରମୂଳ ଖାଇ ଚଳିପାରିବି ନାହିଁ ।" ଶିଷ୍ୟଶିଷ୍ୟାମାନେ ତା'ପରେ ଆଉ କ'ଣ କରନ୍ତେ ? ନିଜେ ନିରାମିଷାଶୀ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ସକାଶେ ମାଂସ ମଗାଇଲେ ।

ଆଉଥରେ, ସେହି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟରେ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏପରି ଗୋଟିଏ ସଂସ୍ଥାକୁ ରାତ୍ରିଭୋଜନ ପାଇଁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପାଇ ଯାଇଥିଲେ, ଯେଉଁଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ସମସ୍ତେ

ଧୂମପାନତ୍ୟାଗୀ ଥିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍ ସେଠାରେ ଧୂମପାନ କରିବା ନିଷିଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଭୋଜନ ସମାପ୍ତ ହେଲା; ସ୍ୱାମୀଜୀ ନିଜ ଚିଲମଟାକୁ ବାହାର କଲେ, ସେଥିରେ ତମାଖୁ ପୂରାଇଲେ ଏବଂ ଧୂମପାନ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ସେ ସେଠାକାର ନିୟମ ଜାଣି ନଥିଲେ । ଅତିଥିମାନେ ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ତାଟକା ହୋଇଗଲେ, ମାତ୍ର କେହି ମୁହଁ ଖୋଲି କିଛି କହିନଥିଲେ । ସେହି ଭୋଜିର ନିମନ୍ତ୍ରଣ-କାରିଣୀ ଗୃହକର୍ତ୍ତ୍ରୀ କୁଆଡ଼େ ଯାଇଥିଲେ, ଫେରିଆସି ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲେ ଓ ମଣିଷମାନେ ଧୂମପାନ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ଭଗବାନ୍ କେବେ ଇଚ୍ଛା କରିଥିବେ କି ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ । ତା'ପରେ କହିଲେ, ଯଦି ସେପରି ହୋଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ବାହାରକୁ ଧୂଆଁ ଯାଇପାରିବା ସକାଶେ ସେ ମଣିଷର ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ନିଶ୍ଚୟ ଚେମଣିଟିଏ ତିଆରି କରି ରଖିଥାଆନ୍ତେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଈଷତ୍ ହସି ଶାନ୍ତ ଭାବରେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ମାତ୍ର ସେଥିପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଚିଲମ ଉଦ୍ଭାବନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସିଏ ଆମକୁ ମସ୍ତିଷ୍କଟିଏ ଦେଇଛନ୍ତି !" ଉତ୍ତର ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ହସି ଉଠିଲେ ଏବଂ ଧୂମପାନ କରିବା ପାଇଁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ପୂରା ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା ।

ସ୍ୱାମୀଜୀ କେବଳ ଖାଇବାରେ ଅନୁରାଗୀ ନଥିଲେ, ରାନ୍ଧି ଖୁଆଇବାରେ ମଧ୍ୟ ସର୍ବଦା ଅନୁରାଗୀ ଥିଲେ । ନିଜେ ଜଣେ ଉତ୍ତମ ରାନ୍ଧୁଣିଆ ଥିଲେ । ସିଏ କାହାକୁ କେବେ କହିଥିବାର ଏକ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି, "ଯିଏ ଚିଲମରେ ଠିକ୍ ଭାବରେ ତମାଖୁ ଭରି ଜାଣେ, ତାକୁ ଧ୍ୟାନ କରିବା ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ଜଣାଥିବ । ଏବଂ, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଭଲ ରାନ୍ଧି ଜାଣେ ନାହିଁ, ସିଏ କଦାପି ଜଣେ ପୂରା ଖାଣ୍ଟି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଶୁଦ୍ଧ ମନ ଓ ଏକାଗ୍ରତା ସହିତ ଭୋଜନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ନଜାଣିଥିଲେ ସେହି ଭୋଜନ ମଧ୍ୟ କେବେହେଲେ ସୁସ୍ୱାଦୁ ଲାଗିବ ନାହିଁ ।" ମଠରେ, ଉଭୟ ବରାନଗର ଓ ବେଲୁଡ଼ଠାରେ ସେ ନିଜ ଗୁରୁଭାଇମାନଙ୍କୁ ନିଜେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯତ୍ନରେ ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଦେଇଥିଲେ । ଆମେରିକାରେ ଥିବାବେଳେ ଆପଣାର ଶିଷ୍ୟଶିଷ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ସେ କେଡ଼େ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସହକାରେ ନିଜେ ରାନ୍ଧି ଖାଇବାକୁ ଦେଉଥିଲେ, ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏକାଧିକ ସ୍ଥାନରେ ରହିଛି । ପୂରା ଭାରତୀୟ ଖାଇବା ତିଆରି କରି ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ସେହି ଖାଦ୍ୟ ପରଷି କେତେ ତୃପ୍ତି ଲାଭକରୁଥିଲେ । ଆବଶ୍ୟକ ମସଲା ଏବଂ ଫୁଟଣ ସେ ଭାରତକୁ ସମ୍ବାଦ ଦେଇ ସେଠାରୁ ମଗାଇ ନେଉଥିଲେ ଓ ସେଠାରେ ଛୁଙ୍କ ଦେବାର କଡ଼ା ବାସରେ ବିଦେଶିନୀମାନଙ୍କର ଶ୍ୱାସରୁଦ୍ଧ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ବେଳେ-ବେଳେ କଥା ଯାଉଥିଲା । ୧୮୯୫ରେ ଶ୍ରୀ ଅଖଣ୍ଡାନନ୍ଦଙ୍କ ପାଖକୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଲେଖିଥିବା ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ଅଛି : "ମୁଁ ଲେଖିବାକୁ ଭୁଲିଗଲି, କିନ୍ତୁ ଯଦି ଟିକିଏ କଷ୍ଟ କରିପାରିବ, ତେବେ ଶରତଙ୍କ ହାତରେ ମୁଗ, ବୁଟ, ଅଉ ହରଡ଼ ଡାଲି ଏକାଠି ଗୋଟିଏ ଥଳୀ ପଠାଇଦେବ । ହଁ, ମେଥି ବୋଲି ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ମସଲା ଅଛି,

ସେଥିରୁ ମଧ୍ୟ କିଛି ପଠାଇବ ।” ତେଣେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମନ ଗ୍ଲିଗଲେ ସଂସାରର କେତେ କେତେ ଅନୁରାଗ ଯେ ତଥାପି ରହିଥାଏ ଓ ତଦ୍ୱାରା ନିଜ ଜୀବନରେ କୌଣସି ବିରୋଧର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ, ଏସବୁଥିରୁ ଆମକୁ ସେହି କଥାଟିର କେତୋଟି ଉତ୍ସାହଦାୟକ ନଜିର ନିଶ୍ଚୟ ମିଳିଯିବ ।

କାହାଣୀଟିଏ ରହିଛି ଯେ ଥରେ ନରେନ୍ଦ୍ର ସଙ୍ଗୀମାନଙ୍କୁ ନେଇ ବଣଭୋଜି କରି ଯାଉଥିଲେ । ସେଥର ସ୍ୱୟଂ ରାମକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଥିଲେ । ନରେନ୍ଦ୍ର ନିଜେ ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଏକାଠି ବସି ସେହି ଖାଦ୍ୟକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଭୋଜନ ବିଷୟରେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର କେତେକ କଠୋର ନିୟମ ଥିଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣ ହାତ ଛଡ଼ା ସେ ଆଉ କାହାରି ହାତର ରନ୍ଧା ଖାଉନଥିଲେ । ଏକଥା ଭଲକରି ଜାଣିଥିବାରୁ ନରେନ୍ଦ୍ର କାଲୀମନ୍ଦିରରେ ହିଁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ରନ୍ଧାହେବ ବୋଲି ବିଚାର କରି ଦେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ କହିଥିଲେ “ନରେନ୍ଦ୍ର ପରି ଗୋଟିଏ ଶୁଦ୍ଧ ଆତ୍ମାର ରନ୍ଧା ଖାଦ୍ୟ ଖାଇଲେ ତାହା କଦାପି ଅନିୟମ ହେବ ନାହିଁ ।” ସେଦିନ କୁଆଡ଼େ ପରମ ଆନନ୍ଦରେ ପରମହଂସ ଦେବ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ହାତରନ୍ଧା ଖାଇଥିଲେ । ଅସଲ ଗୁରୁ ଆପଣାର ସବୁଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ସମାନ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଦେଖେ ସତ, ମାତ୍ର ସେଭଳି କୌଣସି ଗଣିତଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ପରିଚାଳନା କରେ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଷ୍ୟର ମୂଳ ବାସନାଟିକୁ ସେ ଅଲଗା ଅଲଗା କରି ଚିହ୍ନେ ଓ ସେହି ଅନୁସାରେ ତାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଏ । ସେହି ଅନୁସାରେ ହୁଏତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଷ୍ୟ ସହିତ ତା’ର ଅନ୍ତର୍ଗତ ସମ୍ପର୍କଟି ମଧ୍ୟ ଅଲଗା ଅଲଗା ହୋଇଥାଏ । କୁହାଯାଇଥାଏ ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର ସର୍ବାଧିକ ସନ୍ତୋଷ କେଉଁଥିରେ ହେବ ବୋଲି ଥରେ ପଚରାଯିବା ସମୟରେ ନରେନ୍ଦ୍ର ନିର୍ବିକଳ୍ପ ସମାଧି ପାଇଁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟଗ୍ର ବୋଲି ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍, ଆମ ଚଳନ୍ତି ଭାଷାରେ କହିଲେ, ସେ କ୍ରମାଗତ ପାଞ୍ଚ ଛଅଦିନ ସମାଧିରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇ ରହିପାରୁଥିବେ । ସଂସାର ବିଷୟରେ କୌଣସି ଅନ୍ୟମନସ୍କତା ନଥିବ । ସମାଧିର କୋଉ ଉଚ୍ଚତା ମଧ୍ୟରେ ସେ ଏପରି ଲୀନ, ନିମଗ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିବେ ଯେ, କେବଳ ଶରୀର ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଯାହା ନିମ୍ନକୁ ଆସୁଥିବେ ଏବଂ ତା’ପରେ ପୁନର୍ବାର ସମାଧି ମଧ୍ୟକୁ ନିମଗ୍ନ ହୋଇ ଚାଲିଯାଉଥିବେ । ଖାସ୍ ତାଙ୍କରି ପାଇଁ ଉତ୍ତରଟିଏ ଆଗରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରଖିଥିବା ପରି ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ କହିପକାଇଥିଲେ : “ତୁ ଏତେବଡ଼ ଆଧାରଟିଏ, ତୋ’ ମୁହଁରେ ପୁଣି ଏଇ କଥା ? ମୁଁ ଭାବିଥିଲି, ତୁ ଗୋଟାଏ ବିଶାଳ ବରଗଛ ପରି ହେବୁ, ତୋ’ ଛାୟାରେ ହଜାର ହଜାର ମନୁଷ୍ୟ ଆଶ୍ରୟ ପାଇବେ, ତା’ ନହୋଇ ତୁ କେବଳ ନିଜର ମୁକ୍ତି ଇଚ୍ଛା କରୁଛୁ ! ନିଜର ମୁକ୍ତି ଇଚ୍ଛା କରିବା,—ସେଇଟା ହେଉଛି ଅତି ତୁଚ୍ଛ ଆଉ ହୀନ କଥା ।” ସଂସାରକୁ ଅସାରମଣି ସଂସାରକୁ ଛାଡ଼ିଯାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ

ସମାଧିକୁ ନେଉଛନ୍ତି । ସେହି ସମାଧିରେ ଅବସ୍ଥିତ ରହିବାକୁ ହିଁ ସେମାନେ ନିଜ ଜୀବନର ସାରପ୍ରାପ୍ତି ବୋଲି ଜାଣନ୍ତି । ମାତ୍ର, ସଂସାରର ଅସାରତାକୁ ତ୍ୟାଗକରି, ସଂସାର ଦେଖିବାକୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇ ତଥାପି ସତତ ସମାଧିସ୍ଥ ଅର୍ଥାତ୍ ପୂର୍ଣ୍ଣଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବାର ଏକ ଚେତନାରେ ସଂସାର ଭିତରେ ସକ୍ରିୟ ହୋଇ ରହି ଏହି ସଂସାରକୁ ସାର ଆଡ଼କୁ ପରିଚାଳିତ କରି ନେଇଯିବାର ଏକ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରର ବ୍ରତ, ଏଇଟି ବିଷୟରେ ଭାରତୀୟ ଈଶ୍ୱର ସାଧନାରେ ଅତି କ୍ୱଚିତ୍ କିଛି କୁହାଯାଇଛି, ଏବଂ ଆହୁରି କ୍ୱଚିତ୍ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଜୀବନରେ ତାହାର ଏକ ନିଦର୍ଶନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଛି । ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ଜୀବନରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ନିଷ୍ପତ୍ତି ସମ୍ଭବ ହେବାରେ ଆମେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଓ ସ୍ୱୟଂ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ,—କାହାକୁ ସର୍ବମୂଳ ଶ୍ରେୟଟିଏ ଦେବା ? ଏବଂ, ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଭାରତବର୍ଷର ଅନେକ ଗୁରୁଙ୍କ ପରି ଶାସ୍ତ୍ରାଭିଜ୍ଞ ହୋଇଥିଲେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଏପରି ଏକ ଦ୍ୟୋତନା କଦାପି ସମ୍ଭବ ସେ ହୋଇ-ନଥାନ୍ତା,—ଏହି ଅନ୍ୟ କଥାଟି ମଧ୍ୟ ଆମର ବିଶ୍ଳେଷଣକୁ ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରଭାବିତ କରିବାକୁ ଆସିବ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ନାମକ ସମ୍ପଦଟିକୁ କେତେ ମୂଳରେ ସ୍ପର୍ଶ ଓ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଯାଇ ସେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନକୁ ତା'ର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ମାନଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଦେଖିହେବ, ସାଧକ ରାମକୃଷ୍ଣ ଭାରତବର୍ଷରେ ସେହି ଅବଧାରଣାଟିରେ ଆମପାଇଁ ସବାଆଗରେ ଯାଇ ରହିଥିବେ ।

ଲକ୍ଷ୍ୟ ଆଗରୁ ରହିଥାଏ, ତାକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ହୁଏ, ତାହାକୁ ମୋ' ନିଜ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିନେବାକୁ ହୁଏ । ସ୍ୱଭାବ ଅନୁସାରେ ମାର୍ଗଟିଏ ବାହାରିଆସେ । ଶିଷ୍ୟର ସ୍ୱଭାବଟିକୁ ଜାଣିଥିବା ଗୁରୁ ସେହି ମାର୍ଗ ବାଛିବାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି, ସହଯୋଗ କରନ୍ତି । ସତେଅବା ଭିତରେ ଯେଉଁ ମାର୍ଗଟି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥାଏ, ଯଥାର୍ଥ ଗୁରୁଜଣେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ସେ ସେହି ମାର୍ଗଟିକୁ ବାହାରକୁ ପ୍ରସାରି ଆଣନ୍ତି । ତେଣୁ ଅସଲ ଗୁରୁ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ବେଳେ ଉପରୁ କେହି କିଛି ଆଣି ଲଦିଦେଉଛି ବୋଲି ଆଦୌ ମନେହୁଏ ନାହିଁ । ଅସଲ ଗୁରୁଙ୍କ ସହିତ ଭେଟ ନ ହୋଇଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ଭବତଃ ସବୁକିଛି ଲଦି ଦିଆଯାଉଥିବା ପରି ବୋଧ ହେଉଥାଏ । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅନେକ କଥା ଗ୍ରହଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଥିଲେ । ଏହି ଭଲ ପାଇବା ହିଁ ବଳେ ବଳେ ସହଯୋଗ କରିବାର କଳାଟିକୁ ଜାଣିଥାଏ । ଗୁରୁର ଭଲ ପାଇବା ଶିଷ୍ୟକୁ କେତେ ନା କେତେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେଇପାରେ, କେଡ଼େ ସହଜ ପ୍ରତ୍ୟୟରେ ସୂତାଗୁଡ଼ିକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଇଥାଏ । ତଥାପି ସମ୍ବନ୍ଧ ଥାଏ । ଏହି କାଠର ଜଣେ ଗୁରୁ ଓ ଏହି କାଠର ଜଣେ ଶିଷ୍ୟର ପ୍ରକୃତରେ ତୁଳନା ନାହିଁ । ହୁଏତ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ମୋଟେ ନଥାଏ, କେବଳ ବିଶ୍ୱାସ ହିଁ ରହିଥାଏ ;

ତଥାପି ଶିଷ୍ୟ ନିଜ ଭିତରୁ ଯାହା ହୋଇ ହୋଇ ଆସୁଥାଏ ଓ ନିଜ ଆଖିରେ ଯାହା ଦେଖି ଦେଖି ଆସୁଥାଏ, ସେହି ସବୁକିଛି ଗୁରୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ ହେଉଛି ବୋଲି ସେ ଅନବରତ ଅନୁଭବ କରିବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧ-ପରମ୍ପରାର ଇତିହାସରେ ଖାଲି ଭାରତବର୍ଷରେ ନୁହେଁ, ସମୁଦାୟ ପୃଥିବୀରେ ହିଁ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଓ ନରେନ୍ଦ୍ର ଏକ ଅନନ୍ୟ, ନିତ୍ୟ ନମସ୍ୟ ଯାଉଁଳି ହୋଇ ରହିଥିବେ ।

ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ କେତେ ଗମ୍ଭୀର ନିଶ୍ଚୟତା ସହିତ କହିପାରୁଥିଲେ : "ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ନିଜ ଉପରେ ଜଗତ୍‌ଶିକ୍ଷାର ଦାୟିତ୍ୱଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସର୍ବଦା ଡରୁଥା'ନ୍ତି । ଏଡ଼େ ଟିକିଏ ଶୁଖିଲା କାଠ ଖଣ୍ଡେ, କେବଳ ନିଜେ ପାଣିରେ ଭାସିପାରିବାର ଶକ୍ତି ତା'ଭିତରେ ରହିଥାଏ । ଏବଂ, ଯଦି ଦୈବାତ୍ ଗୋଟିଏ ଚଢ଼େଇ ଆସି ତା' ଉପରେ ବସିଗଲା, ତେବେ କାଠଟି ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ବୁଡ଼ିଯାଏ । ମାତ୍ର, ନରେନ୍ଦ୍ର ସେପରି ନୁହେଁ; ସିଏ ହେଉଛି ସେହି ବଡ଼ ବଡ଼ କାଠଗଡ଼ଗୁଡ଼ିକ ସଦୃଶ, ଯିଏକି କେତେ କେତେ ମନୁଷ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ନିଜ ଉପରେ ବହନକରି ଗଙ୍ଗାନଦୀରେ ଏପଟୁ ସେପଟଯାଏ ପାରି କରାଇ ନେଇଯାଇ ପାରିବ ।" ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଭିତରେ ବହୁ ଶକ୍ତି ଭରପୂର ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସବୁ ବ୍ୟକ୍ତି ସେହି ଶକ୍ତି ବିଷୟରେ ସଚେତନ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତାହାକୁ କାମରେ ଲଗାଇବା ତ ଆହୁରି ଦୂରର କଥା । ନରେନ୍ଦ୍ର ସେହି ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ସୂତ୍ରଟି ପାଇଗଲେ ଏବଂ ତାହାକୁ ଏକ ସଚେତନ ବିଶ୍ୱାସ ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଲଗାଇଲେ । ଏ କଥାଟି ଚିନ୍ତା କଲାବେଳକୁ ସବାଆଗ ତାଙ୍କୁ ଏକ ଘନିଷ୍ଠ ଓ ଅକପଟ ସାନ୍ନିଧ୍ୟସ୍ପର୍ଶ ଆଣି ଦେଇଥିବା ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ କଥା ସବାଆଗ ମନେ ପଡ଼ିଯାଏ ।

ସ୍ୱାମୀଜୀ ନିଜ ଜୀବନର ପଶ୍ଚାଦ୍‌ବଲୋକନ କରି ନିଜେ କହିଛନ୍ତି ଯେ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ସମୟରେ ସିଏ ଅତିରିକ୍ତ ଭାବରେ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ଥିଲେ । ଏପରିକି, ଯେଉଁ ରାସ୍ତାରେ ଥିଏଟର୍ ଘର ପଡ଼ୁଥିଲା, କାଳେ ଦୋଷ ଲାଗିଯିବ ବୋଲି ସେ ସେବାଟେ ଦେଇ ମଧ୍ୟ କେବେ ଯାଉନଥିଲେ । ନିଜ ବାଳକ ବୟସର ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦେଇ ସେ ନିଜର ସେତେବେଳର ଗ୍ରହଣ କାତରତା ବିଷୟରେ ଏକ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ କହିଛନ୍ତି, "ଯେଉଁ ମଣିଷମାନେ ବାହ୍ୟାଚାରର ଅସାରତା ଭିତରେ ମଜ୍ଜି ରହିଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ଆପଣାକୁ ଶୁଦ୍ଧ ଓ ଧର୍ମିଷ୍ଠ ବୋଲି ଦେଖାଇବାକୁ କେତେ ଚେଷ୍ଟା ନ କରୁଥାନ୍ତି ! ସେତେବେଳେ ଯୀଶୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୋଷମୁକ୍ତ ଚରିତ୍ର ବିଷୟରେ ମୋ'ର ବହୁତ ସମ୍ମାନ ରହିଥିଲା । ତା'ପରେ ଦିନେ ମୁଁ ବାଇବେଲ୍‌ରୁ ବିବାହ ଉତ୍ସବର ଭୋଜି (Wedding Feast) ବିଷୟରେ ପଢ଼ିଥିଲି । ଭାବିଲି, ତେବେ ଇଏ ମଧ୍ୟ ମାଂସ ଖାଉଥିଲେ ଓ ସୁରାପାନ କରୁଥିଲେ !

ତେବେ ସିଏ କଦାପି ଜଣେ ଭଲ ମନୁଷ୍ୟ ହୋଇନଥିବେ !" ଏହିସବୁ ମୂଳଭୂତ ସଂସ୍କାର ଭିତରୁ ବାହାରିଆସି ଆପଣା ଈଶ୍ୱରାନୁଭବର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସିଧା ଛିଡ଼ାହୋଇ ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀ ଶୁଣିପାରିବା ଭଳି ନିଜର କଥା କହିପାରିବାକୁ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପାଇଁ ସତେଅବା ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭଳି ଜଣେ ପରମସ୍ନେହୀ ଗୁରୁଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଥିଲା । ସେ ଯେ କେତେଥର ଅଭ୍ୟସ୍ତ ସଂସ୍କାରଗୁଡ଼ିକର କାନ୍ଥ ଭିତରୁ ଉଚ୍ଛୁଳିହୋଇ ବାହାରି ଆସିଛନ୍ତି, ଆମେ ଯଥୋପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ତାହାର ପରିଚୟ ପାଇବା । ତଥାପି ପୁରୁଣା କ'ଣ ସହଜେ ଛାଡ଼େ ? ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି, ଥରେ ୧୯୦୧ ମସିହାରେ ମଧ୍ୟ ଅସହ୍ୟ ଗରମ ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ସମୟରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ଲେଖି ପକାଇଥିଲେ : "ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ, ଏଠାରେ କୌଣସି ମହିଳା ନାହାନ୍ତି । କାରଣ ଏହି ପ୍ରବଳ ଗରମରେ ଯଦି ଶରୀରକୁ ବସ୍ତ୍ର ଦେଇ ଆଚ୍ଛାଦିତ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥାନ୍ତା, ତେବେ ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ପାଗଳ ହୋଇଯାଆନ୍ତି !" ଆମେ ଆଶା କରିବା, ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏହାକୁ ବିନୋଦ ଦେଇ ଲେଖିଥିଲେ ଓ ସେପରି ପ୍ରକୃତରେ ଭାବୁନଥିଲେ ।

ଜିଜ୍ଞାସୁ ସତ୍ୟସନ୍ଧ ଯୁବକ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଏକାଧିକ ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ନିୟମାନୁବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନଟି ପଚାରୁଥିଲେ ଏବଂ ସାକ୍ଷାତର ସର୍ବପ୍ରଥମ ସୁଯୋଗରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେ ଯାହା ପଚାରିଥିଲେ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆମେରିକାରେ ଥିବା ସମୟରେ କେହି ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ପ୍ରଶ୍ନଟିକୁ ପଚାରିଥିଲେ । Swami, have you seen God ? (ସ୍ୱାମୀଜୀ, ଆପଣ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଦେଖିଛନ୍ତି ?) ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଟିର ଉତ୍ତର ଦେଇ ସ୍ୱାମୀଜୀ "What do I look like, a big fat man like me ?" (ମୋ'ପରି ଗୋଟାଏ ଏଡ଼େବଡ଼ ଆକୃତିର ମୋଟା ମନୁଷ୍ୟକୁ ଦେଖି ଆପଣଙ୍କର କ'ଣ ମନେ ହେଉଛି ?) ସ୍ୱାମୀଜୀ ପ୍ରଶ୍ନଟିକୁ ଏଡ଼ାଇଥିଲେ କି ? ଅଥବା ପ୍ରଶ୍ନକର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ ଏଡ଼ିଯିବା ପାଇଁ ସେ କୌଣସି ପ୍ରକୃତ ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଏପରି ଏକ ପ୍ରତିପ୍ରଶ୍ନର ଅବତାରଣା କରିଥିଲେ ?

❑

ପରିବ୍ରାଜକ

Travelling is the best thing in life. I am afraid I shall die if made to stick to one place for a long time, Nothing like a nomadic life.

—ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ, ଜୁନ୍, ୧୮୯୫ରେ ନିଉୟର୍କରୁ ଲିଖିତ ।

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଜୀବନର ଏପାଖରୁ ସେପାଖ ଓଲଟ-ପାଲଟ କରି ଦେଖିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଅଭିଳାଷଗୁଡ଼ିକର ଗଭୀରକୁ ଯାଇ ସେଇଠାରୁ ତାଙ୍କୁ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଜାଣିହୁଏ ଯେ ପରିବ୍ରାଜକର ପରିଚୟ ହେଉଛି ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସର୍ବୋତ୍ତମ ପରିଚୟ । ମଣିଷ ମାତ୍ରକେ ସମସ୍ତେ ଆସିଥାନ୍ତି ମୁଖ୍ୟତଃ ସେହି ପରିବ୍ରଜ ସକାଶେ । ମାତ୍ର, ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷ କ'ଣ ପାଇଁ କୋଉଠି ନା କୋଉଠି ରହିଯାଆନ୍ତି । ଯେଉଁଠି ଲିଖିଯାଆନ୍ତି, ସେଇଠି ରହିଯାଆନ୍ତି । ନିଜ ଭିତରେ କୋଉଠି ଲିଖିଯାଆନ୍ତି, ତେଣୁ ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ଲିଖିଯାଆନ୍ତି । ପୃଥିବୀରେ ଏପରି କେତେକ ଜାତି ବା ଗୋଷ୍ଠୀ ରହିଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଯାଯାବର କୁହାଯାଏ । ଯାଯାବରମାନେ ନିରନ୍ତର ଥାନକୁ ଥାନ ହେଉଥାଆନ୍ତି । କୌଣସି ଥାନରେ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ମୂଳ ନଥାଏ । ସେମାନେ ଆକାଶ ତଳେ ବାସକରନ୍ତି, ମାତ୍ର ସେହି ଆକାଶଟା ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ମୂଳ ନଥାଏ । ସତେଅବା ଏକ ବଂଶଗତ ଅଭ୍ୟାସ ହେତୁ ସେମାନେ ଯାଯାବର ବନିଥାନ୍ତି । ଯାଯାବର-ଜୀବନରେ ଲିଖିଯାଇଥାନ୍ତି । ଏହି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଆମେ କଦାପି ପରିବ୍ରାଜକ ବୋଲି କହିପାରିବା ନାହିଁ । ପରିବ୍ରାଜକର ସମ୍ମୁଖରେ ସତେଅବା କ'ଣଟିଏ, କେଉଁ ଆକର୍ଷଣଟିଏ ଅଥବା ଆହ୍ୱାନଟିଏ ଗୋଟିଏ ତାରାପରି ଜଳୁଥାଏ । ସେଇ ତାରା ମଣିଷକୁ ଟାଣେ । ନିଜ ଭିତରେ ଜଳୁଥିବା ତାରାଟି ସହିତ ସମ୍ମୁଖରେ ଜଳୁଥିବା ସେହି ତାରାଟିର କେତେ ନା କେତେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଥାଏ । ତେଣୁ ଭାରି ସହଜରେ ତାକୁ ଚିହ୍ନି ହୁଏ । ଚିହ୍ନିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଣିଷ ପରିବ୍ରାଜକ ହୋଇ ବାହାରିଯାଏ । ଆଉ କଦାପି ଲିଖି ରହିଯାଏ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସଙ୍କର ତିରୋଧାନ ପରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସର୍ବପ୍ରଧାନ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଏକତ୍ର ହୋଇଥିବା ବାରଜଣଯାକ ଯୁବକ ଆଉ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ପାରିନଥିଲେ । ନିଜ ନିଜର ଅଲଗା ଅଲଗା ଘରେ ସେହି ପୁରୁଣା ସଂସାର ଭିତରେ ରହିବାକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଉ ଭଲ ଲାଗୁନଥିଲା । ତେଣୁ, ସେହି ଡୋରଗୁଡ଼ିକୁ ଛିଡ଼ାଇ ସେମାନେ ଏକାଠି ହେଲେ । ହାତରେ କଉଡ଼ି ନଥିଲା । ଏହାପରେ ସେମାନେ କ'ଣ କରିବେ ବା ନ କରିବେ, ସେହି ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସ୍ପଷ୍ଟ ଚିତ୍ର ନଥିଲା । ତଥାପି ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରେରଣା ସତେଅବା ଏକ ରଜ୍ଜୁ ପରି ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ପରସ୍ପର ସହିତ ଅଙ୍ଗୀକୃତ କରି ରଖିଥିଲା । କଲିକତାର ଉପକଣ୍ଠରେ ଥିବା ବରାନଗରଠାରେ ଦରଭଙ୍ଗା ଘରଟିଏ ଭଡ଼ା ନିଆଗଲା ଓ ସମସ୍ତେ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ନିଜ ଘରଛାଡ଼ି ସେହିଠାରେ ଆସି ରହିଲେ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର କେତେଜଣ ଗୃହୀ ଭକ୍ତ ସେମାନଙ୍କୁ ଏଥିରେ ଆପଣାର ଯଥାଶକ୍ତି ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । କେତେକ ଗୃହୀ ଏପରି ଥାଆନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ନିଜ ଭିତରେ ହୁଏତ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଟିଏ ହୋଇ ସାରିଥାନ୍ତି, ମାତ୍ର ତଥାପି ଗୃହକୁ ଛାଡ଼ି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଗୃହ ଛାଡ଼ିଥିବା ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କୁ ସେହିମାନେ ହିଁ ସଂସାର ଭିତରେ ସହାୟକ ହୁଅନ୍ତି । ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ଏକକ ଅଥବା ଯୌଥ ଭାବରେ ନିଜ ପାଇଁ ବିକଳ୍ପ ଗୃହଟିଏ ଯୋଗାଡ଼ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାଧାରଣତଃ ସେହି ଗୃହୀଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଅନୁକମ୍ପାଦ୍ୱାରା ଉପକୃତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ବରାନଗରଠାରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଏକ ନୂତନ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ବହନ କରି ବାରଜଣ ତରୁଣ ଅନୁରକ୍ତଙ୍କର ଯେଉଁ ମେଳଟି ଏହିପରି ଭାବରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଭିତରେ ଭବିଷ୍ୟତ ଲାଗି ସତେଅବା କେତେ କ'ଣ ଅଭୂତପୂର୍ବ ନିୟତି ଲୁକ୍‌କାୟିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ବାରଜଣଯାକ ସେହି ନିୟତିଟିର ନିର୍ଦ୍ଦେଶମାନ ପରସ୍ପରକୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି ସନ୍ନ୍ୟାସବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଏହା ଦୀକ୍ଷାଦେବାକୁ ବାହାରୁ କେହି ନଥିଲେ । ସେମାନେ ଏକତ୍ର ରହି ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ ହିସାବରେ ଜଗତରେ କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ, ପରସ୍ପର ପାଖରେ ଏବଂ ପରସ୍ପରର ମାଧ୍ୟମରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖରେ ସେହିଭଳି ଶପଥଟିଏ ନେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର, ସେଥିଲାଗି ସର୍ବପ୍ରଥମେ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଆବଶ୍ୟକ ଥିଲା, ଅନୁଭୂତି ଆବଶ୍ୟକ ଥିଲା । ଏବଂ, ପ୍ରବ୍ରଜ୍ୟା ହିଁ ସେହି ଅନୁଭୂତି ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଶସ୍ତତମ ପଥ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଏକ ସତ୍ୟର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇସାରିବା ପରେ ମଣିଷ ପରିବ୍ରାଜକ ହୋଇ ଜଗତ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ବାହାରେ, ଯେପରି କି ସେହି ଜଗତ୍‌ରୂପୀ ଶିଳାଟି ଉପରେ ଲବ୍ଧ ସତ୍ୟଟିକୁ ପିଟି ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିହେବ, ନିଜକୁ ସତତ ପରୀକ୍ଷା କରି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଆଣିହେବ ଏବଂ ଅନୁରୂପ ଏକ ନୂତନ ପରି-ପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ନିଜ ଲାଗି ସେହି ଜଗତ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ବାଟଟିଏ ବାହାର କରି ଚାଲିହେବ ।

ସେହି ବରାନଗରର ଅବାସର ଜୀବନବେଳେ ମଧ୍ୟ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସମେତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ କେତେ କଠୋର ବାସ୍ତବ ସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟଦେଇ ଗତି କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଥରେ କ୍ଷୁଧାକ୍ଳିଷ୍ଟ କ୍ଳାନ୍ତ ଶରୀରକୁ ନେଇ କଲିକତାର କୌଣସି ରାସ୍ତାରେ ଗୋଟିଏ ଗୃହର ବାହାର ବାରଣ୍ଡାରେ ନରେନ୍ଦ୍ର ବେହୋସ୍ ହୋଇ ପଡ଼ିଗଲେ । ଗୋଟାଏ ଅସରା ବର୍ଷା ହୋଇଯିବା ପରେ ଯାଇ ତାଙ୍କର ଚେତା ଫେରି ଆସିଥିଲା । ଦିନେ ଖାଡ଼ା ଉପାସରେ ତାଙ୍କୁ ସାରାଦିନ ନାନା ଗୃହରେ ଭୃତ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରାୟ ରାତି ଦୁଇ ପ୍ରହରକୁ ମଠକୁ ଫେରିବା ପରେ ଯାଇ ସେ କିଛି ଭୋଜନ କରିପାରିଥିଲେ । ଏମିତି ତାଙ୍କୁ କେତେ କେତେ ଦିନ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ମାତ୍ର, ପଛକୁ ଫେରିଯିବାର ଏତେ ଟିକିଏ ପ୍ରଲୋଭନ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଥିଲେ ସିନା ଏସବୁ କଷ୍ଟ ତାଙ୍କୁ ବାଧିଥାନ୍ତା ବା ବିଚଳିତ କରିଥାନ୍ତା ! ସେ ନିଜ ଜୀବନର ବାଟଟିକୁ ବାଛି ସାରିଥିଲେ । ଆଉ ଦିନକର କଥାକୁ ସେ ନିଜେ ସିଧା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । "ଦିନେ ମୁଁ ଚାଲି ଚାଲି ଆଗ୍ରାରୁ ବୃନ୍ଦାବନ ଯାଉଥାଏ । ହାତରେ ପାହୁଲାଟାଏ ବି ନଥାଏ । ବୃନ୍ଦାବନ ପ୍ରାୟ ଆଉ ଦୁଇ ମାଇଲ ବାଟ ଅଛି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ରାସ୍ତାକଡ଼ରେ ବସି ଧୂମପାନ କରୁଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲି । ତାହା ଦେଖି ମୋର ମଧ୍ୟ ଧୂମପାନ କରିବାକୁ ଭାରି ଇଚ୍ଛା ହେଲା । ମୁଁ ଲୋକଟିକୁ ଯାଇ ପଚାରିଲି, "ଭାଇ, ତୋ' ଚିଲମରୁ ମୋତେ କଲେ ଧୂଆଁ ଖାଇବାକୁ ଦିଅନ୍ତୁନାହିଁ ?" ଲୋକଟି ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇ କୁଣ୍ଠାପ୍ରକାଶ କରି କହିଲା "ନାହିଁ ଆଜ୍ଞା, ମୁଁ ହେଉଛି ଜଣେ ହାଡ଼ି । ଆପଣ ମୋ' ଚିଲମରୁ ଧୂଆଁ କିପରି ଖାଇପାରିବେ ?"

"ପୂର୍ବ ସଂସ୍କାରର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ମୁଁ ବି ନିରସ୍ତ ହେଲି ଓ ପୁଣି ବାଟ ଚାଲିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲି । ସକାଳୁ ପେଟରେ କୌଣସି ଖାଦ୍ୟ ପଡ଼ି ନଥାଏ । ଭାରି ଭୋକ କରୁଥାଏ । କଲେ ଧୂଆଁ ଭିତରକୁ ଯାଇଥିଲେ ହୁଏତ ଟିକିଏ ଭଲ ଲାଗିଥାନ୍ତା, ଆଗକୁ ବାଟ ଚାଲୁ ଚାଲୁ ମୁଁ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲି : ମୁଁ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପୁଣି ଜାତି କାହିଁକି ମାନିବ ? ସିଏ ତ ପରିବାର ଓ ସମାଜର ସକଳ ଧାରଣାକୁ ବର୍ଜନ କରିସାରିଛି ! ତଥାପି, ଲୋକଟି ନିଜକୁ ହାଡ଼ି ବୋଲି କହିବାରୁ ମୁଁ କିପରି ସେଥିରେ ରୁହିଗଲି ଓ ତା'ର ଅଇଁଠା ଚିଲମରୁ ଧୂମପାନ କଲିନାହିଁ ? ଏହିପରି ଆଉପ୍ରକାରେ ଚିନ୍ତା ମୋର ହୃଦୟକୁ ଭାରି ଅସ୍ଥିର କରି ପକାଇଲା । ସେତେବେଳକୁ ମୁଁ ଅଧମାଇଲ ବାଟ ଆଗକୁ ଚାଲି ଆସିଲିଣି । ମୁଁ ସେଠାରୁ ଫେରିବାକୁ ଲାଗିଲି । ଲୋକଟି ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ସେହିଠାରେ ବସିଥାଏ । ତାକୁ ଯାଇ କହିଲି, ନାଇଁ, ତୁ ମୋ'ପାଇଁ ଚିଲମରେ ତମାଖୁ ଭରି ଦେ'—ମୁଁ ସେଇଥିରୁ ହିଁ ଧୂମପାନ କରିବି । ସିଏ ତଥାପି କେତେ ଆପତ୍ତି କଲା, ମାତ୍ର ଅଉ ତା' କଥା ଶୁଣିଲିନାହିଁ । ଶେଷକୁ ସେ ମୋ' କଥା ରଖିଲା । ମୁଁ ଆନନ୍ଦରେ ଚିଲମ ଟାଣି ତା'ପରେ ଯାଇ ସେଠାରୁ ଗଲି ।"

ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ପରିବ୍ରାଜକରେ ଥିବା ସମୟରେ ବାରାଣସୀ ପାଖରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ପବାହାରୀ ବାବାଙ୍କର ପରିଚୟରେ ଆସିଥିଲେ । ପବାହାରୀ ବାବା କ୍ୱଚିତ୍ କାହାରିକୁ ଦର୍ଶନ ଦେଉଥିଲେ । ସେ କୌଣସି ଆହାର ଗ୍ରହଣ କରୁନଥିଲେ; ଅର୍ଥାତ୍ କେବଳ ପବନ ଆହାର କରି ସେ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ପବାହାରୀ ବାବା ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତରେ ହିଁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଭଲ ଜମିଗଲାପରି ମନେ ହୋଇଥିଲା । ବାବାଙ୍କର ହଠସାଧନା ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଆକୃଷ୍ଟ କରି ନେଇଥିଲା । ଆଦୌ ଭୋଜନ କରୁନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଶହେରୁ ଅଧିକ ବର୍ଷ ଜୀଇଥିଲେ ଏବଂ ସୁସ୍ଥ ଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ତାଙ୍କ ସହିତ ବିଶଦ ଭାବରେ ସାଧନାର ମାର୍ଗ ବିଷୟରେ ଏକାଧିକ ବାର ତାଙ୍କର ଗୁମ୍ଫାକୁ ଯାଇ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ନିଜର କହିବା ଅନୁସାରେ ସେ ଏହି ବାବାଙ୍କଠାରୁ ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରି ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ହୋଇ ରହିବାକୁ ମନସ୍ଥ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଯେତେଥର ସେ ଏହିପରି ମନସ୍ଥ କରୁଥିଲେ, ସେତେଥର ଗୁରୁ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ସେପରି ନକରିବା ନିମନ୍ତେ ସାବଧାନ କରାଇ ଦେଉଥିଲେ । ଶେଷକୁ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ କଥା ହିଁ ରହିଲା । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ତାଙ୍କର ଯଥା ଆସ୍ଥାନକୁ ଫେରି ଆସିଥିଲେ । ତା'ପରେ ଆଉ ସେ କେବେହେଲେ ଅନ୍ୟମନସ୍କ ହୋଇନାହାନ୍ତି । କଥିତ ଅଛି ସଂସାର ଭିତରୁ ନିଜକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ପ୍ରତ୍ୟାହୃତ କରି ନେଉଥିବା ପବାହାରୀ ବାବା ସେ ମରିବା ବେଳେ ସଂସାରରେ କାହିଁକି କାହାକୁ କଷ୍ଟଦେବେ ବୋଲି ବିଚାରି ଏକଦା ନିଆଁ ଜାଳି ତାହାର ଭିତରେ ଜୀଅନ୍ତା ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରାଣବିସର୍ଜନ ଦେଇଥିଲେ । ବାହାରକୁ ମାଂସ ପୋଡୁଥିବା ଗନ୍ଧ ଯିବାପରେ ଯାଇ ପାଖଆଖ ଲୋକମାନେ କୁତୂହଳୀ ହୋଇ ଗୁମ୍ଫା ଭିତରକୁ ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରକୃତ ଘଟଣାଟି ବିଷୟରେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଥିଲେ ।

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ଭ୍ରମଣ ସମୟରେ ଖେତ୍ରୀର ମହାରାଜାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପରିଚୟ ହୋଇଥିଲା । ଖେତ୍ରୀ ହେଉଛି ରାଜପୁତନାର ଗୋଟିଏ କରଦରାଜ୍ୟ ଏବଂ ଶ୍ରୀ ଅଜିତ ସିଂହ ସେତେବେଳେ ସେହି କରଦରାଜ୍ୟର ଅଧିପତି ଥିଲେ । ଅଜିତ ସିଂହ ନିଜେ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ହୋଇ ଆଉ ଏକ ବଂଶରୁ ଆସିଥିଲେ, କାରଣ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ରାଜାଙ୍କର ନିଜ ଔରସରୁ ଜାତ କୌଣସି ପୁତ୍ରସନ୍ତାନ ନଥିଲେ । ସମକାଳୀନ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅନେକ ରାଜାଙ୍କ ତୁଳନାରେ ରାଜା ଅଜିତ ସିଂହଙ୍କର ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ଅର୍ଥାତ୍ ସୁଦୂରଦୃଷ୍ଟି ରହିଥିଲା । ନିଜର ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଜାଙ୍କର ହିତସାଧନ କରିବାଭଳି ସେ କେତେକ ପରିମାଣରେ ଏକ ଭୂମିସଂସ୍କାର କରାଇଥିଲେ । ପାର୍ସୀ ବା ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଭାଷା ବଦଳରେ ସେ ନିଜର ଦରବାରରେ ହିନ୍ଦୀଭାଷାର ପ୍ରଚଳନ କରାଇଥିଲେ । ସମସ୍ତ ରାଜପୁତନାରେ କେବଳ ଖେତ୍ରୀଠାରେ ହିଁ

୧୮୮୭ ରେ ବ୍ରାହ୍ମସମାଜର ଗୋଟିଏ ଶାଖା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ପଛରେ ପ୍ରଧାନତଃ ତାଙ୍କର ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ରହିଥିଲା । ଏବଂ ପରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ପରାମର୍ଶରେ ମହାରାଣୀ ଭିକ୍ଟୋରିଆଙ୍କର ରାଜତ୍ୱକାଳର ସ୍ମାରକ ଜୟନ୍ତୀ ଉପଲକ୍ଷ୍ୟେ ରାଜା ଅଜିତ୍ ସିଂହ କଳାପାଣି ପାର ନହେବାର ନିଷେଧକୁ ଲଙ୍ଘନ କରି ଇଂଲଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ବୁଲି ଯାଇଥିଲେ । କଥିତ ଅଛି, ନିଜ ପୁତ୍ରଜନ୍ମର ଆନନ୍ଦୋତ୍ସବର ଏକ ଅଂଶରୂପେ ସେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଉପରେ ରହିଥିବା ଲକ୍ଷେ ଦଶହଜାର ଟଙ୍କାର ବାକି ଖଜଣା ଛାଡ଼ି କରି ଦେଇଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ଅନାଥାଶ୍ରମ ସ୍ଥାପନ କରିବାର ପରିକଳ୍ପନା ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ । ନିଜ ରାଜ୍ୟରେ ଭୂତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରାଇବା ସକାଶେ ଜଣେ ଭୂତତ୍ତ୍ୱବିତ୍‌ଙ୍କୁ ପଠାଇବା ଲାଗି ସେ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ ।

ଖେତଡ଼ିର ରାଜା ଅଜିତ୍ ସିଂହଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଏହି ଭ୍ରମଣକାଳୀନ ପରିଚୟ କ୍ରମେ ଏକ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁତ୍ୱରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଘଟଣାବଳୀର ଗତିଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ମନେହୁଏ, ଏହି ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଜୀବନର ଏକାଧିକ ଅବସରରେ ଏକ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ନିମିତ୍ତରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହେବ ବୋଲି ସତେଅବା ନିୟତି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ଆମେ ସେହିସବୁ ଅବସର ସହିତ ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ପରିଚିତ ହେବା । ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଇଁ କେବଳ ଏତିକ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରିବ ଯେ, ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଆମେରିକା ଯାତ୍ରା ଖର୍ଚ୍ଚର ଅଧିକ ଭାଗ ରାଜା ଅଜିତ୍ ସିଂହ ହିଁ ବହନ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଅନୁରୋଧକ୍ରମେ ସେ ତାଙ୍କ (ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ) ମାଆ ଓ ଦୁଇ ସାନଭାଇଙ୍କ ପାଖକୁ ନିୟମିତ ମାସିକ ଏକ ଶହ ଟଙ୍କା ପଠାଉଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ନିଜ ଖର୍ଚ୍ଚ ମଧ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ନିଜେ ତୁଲାଉଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଜୀ ତାହାର ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ ମଠକୁ ଦାନ କରୁଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ ଯାହାକିଛି ଅଭାବ ବା ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼ୁଥିଲା, ସ୍ୱାମୀଜୀ ତାହାର ପୂରଣ ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ହିଁ ଲୋଡ଼ୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଅନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ମାଆଙ୍କ ପାଖକୁ ଟଙ୍କା ଯିବ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଅନୁରୋଧ ଜଣାଇ ଏକଦା ରାଜା ଅଜିତ୍ ସିଂହଙ୍କୁ ପତ୍ର ଲେଖିଥିଲେ । ନିଜ ଜୀବଦ୍ଦଶାର ଶେଷଭାଗରେ ନିଜ ମାଆଙ୍କ ପାଇଁ ଖଣ୍ଡେ ଘର ତିଆରି କରିଦେବାକୁ ମଧ୍ୟ ସେ ରାଜାଙ୍କୁ ଦଶହଜାର ଟଙ୍କା ସାହାଯ୍ୟ ମାଗିଥିଲେ । ୧୯୧୧ ମସିହାରେ ଭୁବନେଶ୍ୱରୀ ଦେବୀଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜାଙ୍କ ତରଫରୁ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଏକଶହ ଟଙ୍କା ପଠାଯାଉଥିଲା ।

ଗୁଜରାଟର ଲିମ୍ବଡ଼ି ରାଜ୍ୟର ରାଜା ଶ୍ରୀ ଯଶୋବନ୍ତ ସିଂହଙ୍କଠାରୁ ସମ୍ଭବତଃ ସ୍ୱାମୀଜୀ ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ଭାରତବର୍ଷ ବାହାରକୁ ଯାଇ ବେଦାନ୍ତର ପ୍ରସାର ଏବଂ ପ୍ରଚାର କରିବାର ବିଚାରଟିକୁ ପାଇଥିଲେ । ରାଜା ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍ଠାପର ଭାବରେ ଭାରତର ସନାତନ ଧର୍ମରେ ବିଶ୍ୱାସୀ ଥିଲେ ଏବଂ ଅପର ପକ୍ଷରେ ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରଗତିଗାମୀ

ଓ ଆଧୁନିକ ଭାବଧାରାଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଭଲ ଭାବରେ ବୁଝିପାରୁଥିଲେ । କିଛିବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ସେ ନିଜେ ଇଂଲଣ୍ଡ ଏବଂ ଆମେରିକା ଯାଇ ବୁଲି ଆସିଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ଧର୍ମଦୃଷ୍ଟି ବିଷୟରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ପ୍ରବଚନଗୁଡ଼ିକୁ ଶ୍ରବଣ କରି ସେ ଅତିଶୟ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ସହିତ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରି ସେ ଚମତ୍କୃତ ହୋଇଯାଉଥିଲେ ଓ ଏହିପରି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଦେଶ ଯାଇ ଭାରତବର୍ଷର ଅଧ୍ୟାତ୍ମ-ବାଣୀକୁ ପ୍ରଚାର କଲେ ବିଶ୍ୱରେ ଭାରତର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବଢ଼ିବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ ।

ଗୁଜରାଟରୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତକୁ ଆସିଲେ । ଆପଣାର ବିଚକ୍ଷଣ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଏବଂ ତାରୁଣ୍ୟୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ପୁରୋଦୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କୁ ଗୁଣ ଚିହ୍ନି ପାରୁଥିବା ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମଣିଷ ମହଲରେ କ୍ରମେ ସୁପରିଚିତ କରାଇ ଆଣିଲା । ଉତ୍ତର ଭାରତ ପରି ତାଙ୍କୁ ଆଉ କୌଣସି ଅନିଶ୍ଚୟତାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁନଥିଲା । ଗୁଣମୁଗ୍ଧ ବହୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠାସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ଆଗରୁ ଆଗରୁ ତାଙ୍କ ଯାତ୍ରା ଏବଂ ରହଣିର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ଦେଉଥିଲେ । ମହୀଶୂରରେ ସ୍ୱୟଂ ମହାରାଜା ତାଙ୍କର ଯାବତୀୟ ବିଷୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ଦେଇଥିଲେ । ମହୀଶୂରଠାରୁ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଭାରତବର୍ଷର ସର୍ବଶେଷ ଅଗ୍ରରେ ଅବସ୍ଥିତ କନ୍ୟାକୁମାରୀଠାରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ପହଁରି ପହଁରି ଯାଇ ସମୁଦ୍ର-ବେଳାର ଅନତିଦୂରରେ ଥିବା ପ୍ରସ୍ତରଖଣ୍ଡ ଉପରେ ସେ ଉପାସନାରତ ଭାବରେ ତିନି ଦିନ କଟାଇଥିଲେ ଏବଂ ନିଜ ଜୀବନର ମୁଖ୍ୟ ସଙ୍କଳ୍ପଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । "ପେଟ ଖାଲି ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷ କଦାପି କୌଣସି ଧର୍ମାଚରଣା ନିମନ୍ତେ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ",—ଗୁରୁ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ବହୁବାର କହିଥିବା ସେହି ବାକ୍ୟଟି ତାଙ୍କ ବିବେକର ଅନୁଭବରେ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଆଘାତ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ଦେଶଟାଯାକ ବୁଲି ସେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଅଧିକତର ସଂଖ୍ୟାରେ ଏହି ଅତି ଅସହାୟ ଖାଲିପେଟମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଦେଖିଥିଲେ । ଏତେ ଏତେ ସାଧୁସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଭାରତବର୍ଷର ଏପାଖରୁ ସେପାଖଯାଏ ପ୍ରବ୍ରଜ୍ୟା କରି ସେହି ଖାଲିପେଟମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱର ବ୍ୟାଖ୍ୟାମାନ କରୁଛନ୍ତି,—ତଦ୍ୱାରା ପ୍ରକୃତରେ କିପରି କୌଣସି ଫଳ ଫଳିବ ବୋଲି ସେ ଏକ ବୃହତ୍ ସଂଶୟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲେ, ଏଇଟା ତାଙ୍କୁ ନିର୍ଭ୍ରମ ପାଗଳାମି ବୋଲି ବୋଧହେଲା । ସେହି ଖାଲିପେଟ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ମଣିଷ ଯେ ପଶୁପରି ଜୀବନ ଯାପନ କରୁଛନ୍ତି ଆପଣାକୁ ବାନ୍ଧି ରଖିଥିବା ଶୃଙ୍ଖଳଗୁଡ଼ିକୁ ଛିନ୍ନ କରି ଆଲୋକ ମଧ୍ୟକୁ ଆସି ପାରୁନାହାନ୍ତି, ଯୁଗ ଯୁଗ ଯାବତ୍ ନାନା ଅଜ୍ଞାନ ଭିତରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥିବାରୁ ହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସେହି ଦଶା ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି ବୋଲି ତାଙ୍କର ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଭାବିଲେ ଯେ ଆମେ କତିପୟ ଉପରିସ୍ଥ

ମଣିଷ କେବଳ ସେମାନଙ୍କର ରକ୍ତକୁ ଶୋଷି ଆସିଛି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍ଠୁର ଭାବରେ ପାଦତଳେ ଦଳି ପକାଇଛି ।

ଏହିପରି ନିଜର ଚିନ୍ତା ଓ ଭାବନାର ରାଜ୍ୟରେ ବିଚରଣ କରୁ କରୁ ଏହି ଅଭିନବ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କର ଚିତ୍ତପଟରେ ଏକ ବିକଳ୍ପ କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା ପ୍ରତିଭାତ ହୋଇ ଆସିଥିଲା । ସିଏ ଅନୁମାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ : ଯଦି କେତେଜଣ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥପର ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣଲାଗି ହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ ବୋଲି ନିଜପାଖରେ ସଙ୍କଳ୍ପବଦ୍ଧ ହୋଇ ଭାରତବର୍ଷରେ ଗାଆଁକୁ ଗାଆଁ ବୁଲିବେ, ଶିକ୍ଷାର ସଂପ୍ରସାରଣ ଘଟାଇବେ ଏବଂ ମୁହଁର କଥା ତଥା ମାନଚିତ୍ର, କ୍ୟାମେରା, ଭୂମଣ୍ଡଳ ପ୍ରଭୃତି ସହାୟକ ଶିକ୍ଷଣ-ସାମଗ୍ରୀ ନେଇ ଚଣ୍ଡାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ସ୍ଥିତିରେ ଉନ୍ନତିବିଧାନ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିବେ, ତଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତଙ୍କମେ ଏକ ଉତ୍ଥାନ ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ କି ? କିନ୍ତୁ ଏହି ବୃହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟଟି ନିମନ୍ତେ ଅର୍ଥ କେଉଁଠାରୁ ଆସିବ ? ଏହି ଦେଶରେ ସାହାଯ୍ୟ ମାଗିଲେ ସମସ୍ତେ ତ ଖାଲି ଉପରେ ବଡ଼ ବଡ଼ କଥା କହିବେ, କାର୍ଯ୍ୟଟିର ଉଚ୍ଚ ପ୍ରଶଂସା କରିବେ,—ମାତ୍ର ଏତେ ସ୍ୱାର୍ଥପର ଯେ ପାଖରୁ ଗୋଟାଏ ଛିଦାମ ମଧ୍ୟ ଦେବେ ନାହିଁ । ଏକଥା ଭାବି ସ୍ୱାମୀଜୀ ସମ୍ଭବତଃ ହତାଶ ହେଲାପରି ଏକ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ କରିଥିବେ ଏବଂ ସମ୍ମୁଖରେ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଜଳରାଶି ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ରହିଥିବେ । ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିପଟରେ ହଠାତ୍ ସମ୍ଭାବନାର ଏକ ଆଲୋକ ସେଉଜ ଝଟକ ଉଠିଥିବ । ହଁ, ସେ ଭାରତର କୋଟି କୋଟି ଜନଗଣଙ୍କ ତରଫରୁ ଆମେରିକା ଯିବେ, ନିଜ ମସ୍ତିଷ୍କର ଉପାର୍ଜନ ବିନିମୟରେ ସେ ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ କରିବେ । ୧୮୯୨ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ୨୪ ରୁ ୨୬ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ସେତେବେଳେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଜଗତ ଈଶ୍ୱରପୁତ୍ର ଯୀଶୁଙ୍କର ଜନ୍ମୋତ୍ସବ ପାଳନ କରୁଥିବ । ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ଇତିହାସରେ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ନିମିତ୍ତ କରି ଏହି ନିର୍ଜନ ଟାପୁଟି ଉପରେ ଯେ ଏକ ନୂତନ ଗବାକ୍ଷ ଉନ୍ମୋଚିତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷର ଜନଗଣ ତଥା ଭାରତବର୍ଷର ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ତାହାର କେତେ କମ୍ ଖବର ରଖିଥିଲେ ? ଏହାକୁ କ'ଣ କେବଳ ଏକ ଆକସ୍ମିକ ଘଟଣା ବୋଲି କୁହାଯିବ ?

ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆସିବେ ବୋଲି ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ସହରରେ ପ୍ରବଳ ଭିଡ଼, ପ୍ରବଳ ଉତ୍ସାହ । ଦଳ ପରେ ଦଳ ଲୋକ ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଲାଭକରିବେ ବୋଲି ଆସୁଥାନ୍ତି ଯାଉଥାନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ କିଏ, କିଅଣ, ସିଏ ହୁଏତ ଏପରି କିଛି ନୂଆ କଥା କହୁଛନ୍ତି, ଯାହାକୁ ଆଗରୁ ଭାରତର କୌଣସି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ କହିନଥିଲେ, ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରଚଳିତ ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଉପରେ ଏହି କଥାମାନ ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି ଧକ୍କା ଦେବ କି ଏବଂ ସାମୂହିକ ଲୋକଭାଗକୁ ତାହା କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଡ଼କୁ ମୁହାଁଇ ନେଇଯିବ କି ?— ଏକଥା ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଆଦୌ କାହାର ବେଳ ନଥିଲା । ସ୍ୱାମୀଜୀ

ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ସହରସାରା ଜନରବ ରଟିଯାଇଥିଲା ଯେ, ଏହି ଯେଉଁ ନୂଆ ସ୍ୱାମୀ ଆସୁଛନ୍ତି, ସିଏ ହେଉଛନ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧସ୍ୱାମୀ (ଜଣେ ବୈଷ୍ଣବ ସନ୍ଥ) ଙ୍କର ଅବତାର । ସରଳ ଧର୍ମମତି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର କୌତୁହଳକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିବାରେ ସମ୍ଭବତଃ ତାହାହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଥିଲା । ଭିଡ଼ରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ପଦଚାରଣା ନିମନ୍ତେ ସନ୍ଧ୍ୟାସମୟକୁ ପ୍ରାୟ ଏକୁଟିଆ ସମୁଦ୍ରକୂଳ ଆଡ଼କୁ ଚାଲି ଯାଉଥିଲେ । ଏହିପରି ଦିନେ ସେ ଏପରି ଦିଲେ ଅଧଉପାସୀ ଦରଲଙ୍ଗଳା ନୋଳିଆ ପିଲାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ, ଯେଉଁମାନେ କି ନିଜ ମାଆମାନଙ୍କ ସହିତ ଅଣ୍ଟାଏ ପାଣିରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ କାମ କରୁଥିଲେ । ଏଭଳି ଦୃଶ୍ୟ ତ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ସମୁଦ୍ରବେଳାରେ ଯେକୌଣସି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ ! ସେକାଳରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟହ ଅସୁମାରି ମଣିଷ ସେହିଭଳି ଦୃଶ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ଦେଖିଥିବେ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଆଖିରୁ ଗଲ ଗଲ ହୋଇ ଲୁହ ବୋହି ଆସିଲା ଓ ସେ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଚିତ୍କାର କଲାପରି କହିଉଠିଲେ, "ହେ ଭଗବାନ, ତୁମେ ଏହି ଦୟନୀୟ ଜୀବଗୁଡ଼ିକୁ ସୃଷ୍ଟି କରି କାହିଁକି ପୃଥିବୀକୁ ପଠାଇଲ ? ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ମୁଁ କଦାପି ଧୈର୍ଯ୍ୟଧରି ପାରିବି ନାହିଁ । ଏମିତି କେତେ କାଳ, କେତେ କାଳ ଲାଗି ରହିଥିବ ?" ସେତେବେଳେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଗହଣରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଥିଲେ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଲୁହ ସମ୍ଭାଳି ରଖି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଭଗବାନ ପ୍ରକୃତରେ ଏହି ଅତିଶୋଚନୀୟ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରାଣୀଗୁଡ଼ିକ ସୃଷ୍ଟି କରି ସଂସାରକୁ ପଠାନ୍ତି ବୋଲି ଏକଥା ସଂସାରକୁ ବୁଝିଥିବା ଯେକୌଣସି ମଣିଷ ହୁଏତ ଆଦୌ ସ୍ୱୀକାର କରିବ ନାହିଁ ।

ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ଥିବା ଭକ୍ତମାନେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ବିଦେଶଯାତ୍ରା ନିମିତ୍ତ ଅର୍ଥସଂଗ୍ରହ କରିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କଠାରୁ କିଛି ଦାନ ଆଣି ଠୁଳ ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ । ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାମୀଜୀ ସ୍ୱୟଂ ଏହି ଯାତ୍ରା ବିଷୟରେ ଦୃଢ଼ସ୍ଥିର ହୋଇ-ନଥିଲେ । କେବଳ ମାଆ ସାରଦା ଦେବୀଙ୍କର ଅନୁମୋଦନ ଏବଂ ଆଶୀର୍ବାଦ ପାଇସାରିବା ପରେ ଯାଇ ସେ ସତକୁସତ ଏହି ଯାତ୍ରାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ସେତେବେଳେ ଶୁଣାଯାଉଥାଏ ଯେ ସେହି ବର୍ଷ ଯୁକ୍ତରାଜ୍ୟ ଆମେରିକାର ଚିକାଗୋ ସହରରେ ଏକ ବିଶ୍ୱ-ଧର୍ମ ସମ୍ମିଳନୀ ନିମନ୍ତେ ଭାରତୀୟ ବିଭିନ୍ନ ଧାର୍ମିକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରୁ ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ଆମେରିକା ଯିବାକୁ ସଜ ହେଉଥାନ୍ତି । ଏହି ସମ୍ମିଳନୀ କେବେ ବସିବ ଓ ସେଥିରେ କ'ଣସବୁ ପ୍ରସଙ୍ଗର ଆଲୋଚନା ହେବ, ଅନ୍ତତଃ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ବିଦେଶଯାତ୍ରାର ପ୍ରବନ୍ଧ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ସେବିଷୟରେ ବିଶେଷ ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ନଥାଏ । ସେମାନେ ପରମ ଉତ୍ସାହରେ କେବଳ ଏତିକି ଇଚ୍ଛା କରୁଥାନ୍ତି ଯେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ଚିକାଗୋ ଯିବେ ଏବଂ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବେ । ସେମାନେ ସେଥିଲାଗି ଅର୍ଥର ବିନିଯୋଗ କରିବାରେ

ଲାଗିପଡ଼ିଥାଆନ୍ତି । କଥା ହୋଇଥାଏ ଯେ ସେ ଏଇ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ବନ୍ଦରରେ ହିଁ ଆମେରିକା ପାଇଁ ଜାହାଜ ଧରିବେ ।

ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ଖେତ୍ରୀର ରାଜା ଅଜିତ୍ ସିଂହଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଅଚାନକ ଭାବରେ ଆସି ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଇତିମଧ୍ୟରେ ତେଣେ ଖେତ୍ରୀଠାରେ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ଘଟି ଯାଇଥିଲା । ଦୁଇବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଯେତେବେଳେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଖେତ୍ରୀଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଅପୁତ୍ରିକ ରାଜା ଅଜିତ୍ ସିଂହ ଏକ ପୁତ୍ରସନ୍ତାନ ଲାଭ କରିବା ଦିଗରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ ଭିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ୧୮୯୩ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ୨୫ ତାରିଖରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ପୁତ୍ରସନ୍ତାନ ଜାତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କିଛି ନାହିଁ ଯେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଦେଇଥିବା ଆଶୀର୍ବାଦ ଫଳରେ ଏହା ଘଟିଲା ବୋଲି ତାଙ୍କର ନାନାଗୁଣରେ ବିମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିବା ରାଜା ବିଶ୍ୱାସ କରିଥିଲେ । ଏତେ ଦିନେ ଯାଇ ତାଙ୍କ ସିଂହାସନ ସକାଶେ ଜଣେ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ମିଳିଲା, ସେହି ଅବସରଟିକୁ ରାଜା ଏକ ଉତ୍ସବରୂପେ ପାଳନ କରିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଏବଂ, ସେହି ଉତ୍ସବରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ସ୍ୱୟଂ ଉପସ୍ଥିତ ରହିଲେ ଯାଇ ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ହେବ,—ସେଥିପାଇଁ ଅନୁରୂପ ଅନୁରୋଧଟିଏ ଜଣାଇ ରାଜା ନିଜର ସେକ୍ରେଟେରୀଙ୍କୁ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପଠାଇଥିଲେ । ନାହିଁ ବୋଲି କହିବାର କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ହିଁ ନଥିଲା । ତେଣୁ, ସେହି ଅନୁସାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ପୁନର୍ବାର ସଜାଡ଼ି ଦିଆଗଲା । ସ୍ଥିର ହେଲା ଯେ, ସେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜରୁ ଖେତ୍ରୀ ଯିବେ ଓ ଉତ୍ସବ ପରେ ସେଠାରୁ ବମ୍ବେ ଆସି ସେହିଠାରୁ ଜାହାଜ ଧରିବେ । ଏପରି ସୂଚନା ମଧ୍ୟ ଦିଆଯାଇଥିଲା ଯେ, ଯଦି ଆବଶ୍ୟକ ଅର୍ଥ ତଥାପି ସଂଗୃହୀତ ହୋଇ ପାରିନଥାଏ, ତେବେ ସ୍ୱୟଂ ରାଜା ତାହାର ଭରଣା କରିଦେବେ । କାରଣ, ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବିତ ବିଦେଶଯାତ୍ରା ପଛରେ ରାଜାମହୋଦୟଙ୍କର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ଥନ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିଲା ।

ବମ୍ବେଠାରେ ଜାହାଜ ଉପରକୁ ଉଠିବାର ଅବ୍ୟବହିତ ପୂର୍ବରୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ତାଙ୍କର ଦୁଇଜଣ ଗୁରୁଭାଇଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, "ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷ ବୁଲି ଦେଖି ସାରିଲିଣି । ··· ମାତ୍ର, ନିଜ ଆଖିରେ ଏହି ଦେଶର ସାଧାରଣ ଜନଗଣଙ୍କର ଉତ୍କଟ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଓ ଭୟଙ୍କର ବହୁବିଧ ଦୁଃଖକୁ ଦେଖି ନିଜଭିତରେ ମୁଁ ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ବ୍ୟଥା ନପାଇଲି ! ଏହିସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ମୁଁ ଅଶ୍ରୁ ସମ୍ବରଣ କରିପାରିଲି ନାହିଁ । ଏସବୁ ଦେଖିବା ପରେ ମୋର ମନରେ ଏହି ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ହୋଇଯାଇଛି ଯେ, ସେହି ଜନସମୂହର ଦାରିଦ୍ର୍ୟକୁ ଦୂର କରି ସେମାନଙ୍କର ଯାବତୀୟ କଷ୍ଟକୁ ନ ମେଣ୍ଟାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଯାଇ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ପ୍ରଚାର କରିବା ଏକ ନିଷ୍ଫଳ

ପ୍ରୟାସ ହିଁ ହେବ । ଏହି କାରଣରୁ, ଦରିଦ୍ର ଜନଗଣଙ୍କର ଦାରିଦ୍ର୍ୟରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ ନିମନ୍ତେ ଅଧିକ ଉପାୟ ଏବଂ ସମ୍ବଳର ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବାକୁ ହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଆମେରିକା ଯାତ୍ରା କରୁଛି । ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ କଥା ଭାରି ଆଗ୍ରହୋଦ୍ଦୀପକ ମନେ ହେଉଛି । ଯେଉଁ ଭକ୍ତ ଏବଂ ରାଜନ୍ୟମଣ୍ଡଳୀ ମହା ଉତ୍ସାହରେ ଯାବତୀୟ ସରଞ୍ଜାମ ଖଞ୍ଜିଦେଇ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ଆମେରିକା ପଠାଇଲେ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେଠା ଧର୍ମ-ମହାସଭାରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ବିଜୟ-ବୈଜୟନ୍ତୀ ଅବଶ୍ୟ ଉଡ଼ାଇବେ ବୋଲି ଆଶାକରି ତାଙ୍କ ଯାତ୍ରାର ସବୁ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିଦେଇଥିଲେ । ବିଶ୍ୱଧର୍ମ ସମ୍ମିଳନୀ ଏହିପାଇଁ ଏକ ଅପୂର୍ବ ସୁଯୋଗ ଯୋଗାଇଦେବ ବୋଲି ସେମାନେ ପୂରା ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ଏବଂ, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଏବଂ ବାଗ୍ମିତା ଉପରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭରସା ରହିଥିଲା । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସତେଅବା ଏକ ଅନ୍ୟ ପ୍ରେରଣା ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ୍ତବନ୍ତ ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଏହି ବିଦେଶଯାତ୍ରାରେ ସହମତି ଦେଇଥିଲେ । ବିଗତ କେତୋଟି ବର୍ଷ ସନ୍ନ୍ୟାସୀର ଏକ ଛଦ୍ମବେଶ ଧାରଣ କରି, ଧର୍ମ କଥାର ପ୍ରଚାରକରି ସେ ସତେଯେପରି ଭାରତବର୍ଷଟାକୁ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷର ମାଧ୍ୟମରେ ଏହି ପୃଥିବୀ ଉପରେ ଆତଯାତ ହେଉଥିବା ମନୁଷ୍ୟଜୀବନକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ଦେଖିବାର ଏବଂ ଅନୁଭବ କରିବାର ସାରା ଦେଶର ପରିକ୍ରମା କରୁଥିଲେ ! ଭକ୍ତଗଣ ଓ ରାଜାଗଣ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଯେଉଁ ଆଶାଟିକୁ ନ୍ୟସ୍ତକରି ତାଙ୍କୁ ଦରିଆ ସେପାରିକୁ ପଠାଉଥିଲେ, ସେହି ବିଷୟରେ ସେ ଅବଶ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣସଚେତନ ରହିଥିଲେ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଯୋଗ୍ୟଭାବରେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଥିବା ଦାୟିତ୍ୱଟିକୁ ତୁଲାଇ ପାରିଥିଲେ । ସେଥିଲାଗି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଭାରତୀୟ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ବୃହତ୍ ଗୌରବର ପ୍ରତୀକ ହୋଇ ରହିଥିବେ ।

ମାତ୍ର, ଆଗାମୀ ଯେଉଁ ସାଢ଼େ ତିନିବର୍ଷ ସମୟ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆମେରିକା ଏବଂ ଇଉରୋପରେ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେଠାରୁ ବିଭିନ୍ନ ଅବସରରେ ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପାଖକୁ ଯେଉଁସବୁ ପତ୍ର ଲେଖି ପଠାଇଥିଲେ, ସେଥିରୁ ହୁଏତ ସୂଚନା ମିଳିବ ଯେ ସେଠାରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ପ୍ରଚାରକୁ ସେ ନିଜର ସତେଅବା ଏକ ଗୌଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କରି ରଖିଥିଲେ । ସେଠାରେ ସେ ଭାରତବର୍ଷ ଲାଗି ଛଟପଟ ହେଉଥିଲେ, ଭାରତବର୍ଷକୁ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖୁଥିଲେ; ଏବଂ, ଭାରତବର୍ଷ କହିଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ସେ ଭାରତ-ବର୍ଷର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଚିତ୍ରପଟରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଥିଲେ । ବଞ୍ଚିତ ମଣିଷ, ନାନା ସ୍ୱାର୍ଥଲାଳସା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତାରିତ ମଣିଷ, ଆପଣାର ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ତର୍ଜ୍ୟୋତିଟିକୁ ଶତାବ୍ଦୀ ଶତାବ୍ଦୀର ଲାଞ୍ଛନା ଓ ତାଡ଼ନା ହେତୁ ପାସୋରି ପକାଇଥିବା ମନୁଷ୍ୟ,—ସେହି ମନୁଷ୍ୟମାନେ ପୁନର୍ବାର ଜାଗ୍ରତ ହେବେ, ନିଜଭିତରେ ଅମିତଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ପାଇବେ, ଅନ୍ଧକାର ଓ ଅଜ୍ଞାନ ଭିତରୁ ଆଲୋକ ଏବଂ ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟ ଭିତରକୁ ଉନ୍ନୀତ

ହୋଇ ଆସିବେ, ଶୃଙ୍ଖଳଗୁଡ଼ାକୁ ଛିଣ୍ଡାଇଦେବେ ଏବଂ ଆପଣା ଭିତରେ ଦିବ୍ୟତାର ଆବିଷ୍କାର କରିବେ—ସତେଅବା ଏହିଭଳି ନାନା ଭାବନା ଏବଂ ଅନୁପ୍ରେରଣା ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ଆଲୋଡ଼ିତ କରି ରଖିଥିଲା । ଚିକାଗୋ ଧର୍ମମହାସଭାରେ ସେ ଯେଉଁ କେତୋଟି ବିଷୟରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲେ, "Religion, not the crying need of India" ମଧ୍ୟ ତା' ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ଥିଲା । "ଧର୍ମ ଭାରତବର୍ଷର ସର୍ବବୃହତ୍ ଆବଶ୍ୟକତା ନୁହେଁ"—ଏପରି ବିଷୟଟିଏ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ନିଜ ଭାଷଣ ପାଇଁ ସେଭଳି ଏକ ଅବସରରେ କାହିଁକି ବାଛିଲେ ? ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀର ଧର୍ମପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ଆଗରେ ସେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ବିଷୟର କାହିଁକି ଅବତାରଣା କଲେ ? କେଉଁ ବିଶେଷ ଗୁରୁ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତରେ ଏପରି ବିଶେଷ ଏକ କର୍ମଭାରକୁ ତୁଲାଇବା ପାଇଁ ଓ ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କର ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ କରାଇବା ପାଇଁ ଏପରି ଏକ ବିଶେଷ ଧାରାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଇଥିଲେ ? ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସ ଭାରତବର୍ଷର ଗୁରୁପଂକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଯେ ପ୍ରାୟ କାହାରି ସହିତ ଖାପ ଖାଉନଥିବା ଓ ଏକାବେଳେକେ ଏକ ଅନ୍ୟ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରୁ ସାଧନାପଥକୁ ଆସିଥିବା ଜଣେ ଅନ୍ୟବାଗର ଗୁରୁ ଥିଲେ, ସେ କଥା ସମସ୍ତେ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ । ତାଙ୍କଠାରୁ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ ବିଶେଷ ଆଖିଟି ପାଇଲେ ଯେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଚିହ୍ନୁ ଚିହ୍ନୁ ସେ ସବାଆଗ ଭାରତବର୍ଷର ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ, ସବାଆଗ ମଣିଷମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ? ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଜୀବନରୁ ଅସଲ ପ୍ରେରଣାଟିକୁ ପାଇବା ପାଇଁ ଆମକୁ ସମ୍ଭବତଃ ଏହି କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ବିଚାରି ଦେଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ସ୍ୱାମୀଜୀ ଜାପାନ ବାଟ ଦେଇ ଆମେରିକାରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ଚିକାଗୋରେ ପହଞ୍ଚି ସେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧର୍ମମହାସଭାଟି ବସିବାକୁ ଆହୁରି ଦୁଇମାସ ସମୟ ବାକି ଅଛି । ହାତରେ ପାଣ୍ଠି ଅଳପ, ତେଣୁ ଗଣି ଗଣି ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆଗକୁ ଶୀତଦିନ ବି ଆସୁଛି, ସେଥିପାଇଁ ଗରମ ପୋଷାକ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ହେବ । ଚିକାଗୋଠାରେ ସେ କାହାରିକୁ ଜାଣିନଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ କେଉଁ ପରିଚୟ ନେଇ ଏଠାରେ କାହାପାଖକୁ ଯିବେ ? ପ୍ରମାଣପତ୍ର ନିମନ୍ତେ ସେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଥିବା ଥିଓସୋଫିକାଲ୍ ସୋସାଇଟିର ମୁଖ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ସୋସାଇଟି ତରଫରୁ ସେମାନେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ଏକ ପ୍ରମାଣପତ୍ର ଦେଇଥାନ୍ତେ ଯେ ସିଏ ସେମାନଙ୍କର ସୋସାଇଟି ତରଫରୁ ପ୍ରତିନିଧି ଭାବରେ ଧର୍ମ-ମହାସଭାରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ତେବେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ପାଇଁ ସବୁ କଥା ସହଜ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତା ଓ ସେ ମହାସଭା ଭିତରକୁ ଆବଶ୍ୟକ ପ୍ରବେଶ ପତ୍ର ପାଇ ଯାଇଥାନ୍ତେ । ସେ କଥା ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଥିଓସୋଫିକାଲ୍ ସୋସାଇଟିର ସଭ୍ୟ ନଥିଲେ । ତେଣୁ, ସେ ଆଗ ସୋସାଇଟିରେ ଜଣେ ସଭ୍ୟ ଭାବରେ

ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତୁ, ତା'ପରେ ଯାଇ ସିଏ ଗୃହୀତଥିବା ପ୍ରମାଣପତ୍ର ତାଙ୍କୁ ମିଳିଯିବ ବୋଲି ସୋସାଇଟି ସର୍ତ୍ତ ବାଢ଼ିଲେ । ଏହି ଆଘାତଟିକୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଜୀବନଯାକ ସ୍ମରଣରେ ରଖିଥିଲେ । ଥିଓସୋଫିକାଲ୍ ସୋସାଇଟିର ମତ ଏବଂ ପଥ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ ନାନା ଅବସରରେ ଦେଇଥିବା ମନ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକରୁ ତାହାର ସୂଚନା ମିଳିଯାଏ ।

ଚିକାଗୋରେ ଚଳିବା ଅଧିକ ବ୍ୟୟସାପେକ୍ଷ ହେବ ବୋଲି ଜାଣିପାରି ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେଠାରୁ ବୋଷ୍ଟନ ଚାଲିଯିବାକୁ ମନସ୍ଥ କଲେ । ବାଟରେ ରେଲଗାଡ଼ିରେ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ସହଯାତ୍ରିଣୀ ଜଣେ ମହିଳାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ହେଲା ଓ ବୋଷ୍ଟନରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ତାଙ୍କର ଅତିଥି ହୋଇ ରହିଲେ । ବିଚିତ୍ର ବେଶ· ପରିଧାନ କରି ଭାରତରୁ ଜଣେ ବିଚିତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି ଆସିଛନ୍ତି ବୋଲି ସେଠାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ କେତେ ଲୋକ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଥିଲେ । ସେତିକିବେଳେ ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆପଣା ସ୍ଥିତିର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଭାରତକୁ ଲେଖିଥିଲେ : "ବୋଷ୍ଟନ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଗାଆଁରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଜଣେ ବୃଦ୍ଧାଙ୍କର ଅତିଥି ହୋଇ ରହିଛି । ବୃଦ୍ଧାଙ୍କ ସହିତ ଆକସ୍ମିକ ଭାବରେ ରେଲଗାଡ଼ିରେ ପରିଚୟ ହେଲା ଓ ସେ ମୋତେ ତାଙ୍କ ସହିତ ରହିବାକୁ ଡାକି ଆଣିଲେ । ଏଠାରେ ରହି ଏତିକି ଲାଭ ହେଉଛି ଯେ, ମୁଁ ନିଜପାଇଁ ଦିନକୁ ଯେଉଁ ଗୋଟିଏ ପାଉଣ୍ଡ ଖର୍ଚ୍ଚ କରୁଥାନ୍ତି, ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା ବଞ୍ଚିଯାଉଛି । ସିଏ ମଧ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷର ଏହି ବିଚିତ୍ର ପୋଷାକ-ପରିହିତ ମଣିଷଟିକୁ ଦେଖାଇବା ଲାଗି ନିଜ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଡାକୁଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ଆନନ୍ଦ ପାଉଛନ୍ତି ।" ସେତିକିବେଳେ ଏକ ଅପରାଧିନୀ-ଗୃହର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଥିଲେ ଓ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ସେହି ଅନୁଷ୍ଠାନଟିକୁ ଦେଖିବା ଲାଗି ନେଇ ଯାଇଥିଲେ । ସେ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏକ ଚିଠିରେ ପରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ସେମାନେ ଏଇଟିକୁ ଏକ କାରାଗୃହ ବୋଲି କହନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହାକୁ ସଂଶୋଧନଶାଳା ବା reformatory ବୋଲି କହନ୍ତି । ମୁଁ ଆମେରିକାରେ ଦେଖିଥିବା ସବୁଠାରୁ ଭଲ ଜିନିଷ ଭିତରୁ ଏଇଟି ହେଉଛି ଗୋଟିଏ । ଏଠାରେ ରହୁଥିବା ମହିଳାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତି ସହାନୁଭୂତି ସହିତ ଆଚରଣ କରାଯାଉଛି ଏବଂ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରେ ସେମାନେ ଜଣେ ଜଣେ ଉପଯୋଗୀ ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବରେ ସମାଜକୁ ଫେରି ଯାଉଛନ୍ତି । ଏବଂ, ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମେ ଦରିଦ୍ର, ଅଧଃପତିତ, ତଳେ ଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଯେପରି ଚିନ୍ତା କରିଥାଉ, ସେ କଥା ଭାବିଲାବେଳକୁ ମୋ'ର ହୃଦୟ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇଯାଉଛି । ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ସୁଯୋଗ ନାହିଁ, କୌଣସି ଉଦ୍ଧାର ନାହିଁ ଓ ଉପରକୁ ଯିବାଲାଗି ଆଦୌ କୌଣସି ପଥ ନାହିଁ ।"

ଉକ୍ତମହିଳା ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ହାର୍ଭାର୍ଡ୍ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଗ୍ରୀକ୍ ଭାଷାର ପ୍ରଫେସର୍ ଜନ୍ ହେନ୍‌ରି ରାଇଟ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ନେଇ ପରିଚିତ କରାଇଦେଲେ । ଡକ୍ଟର୍ ରାଇଟ୍

ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଧର୍ମ-ମହାସଭାରେ ଯୋଗ ଦେବାପାଇଁ ଅନୁମତି ପାଇବାର ସମସ୍ତ କାଗଜପତ୍ର ଯୋଗାଡ଼ କରିଦେଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ତା'ପରେ ଚିକାଗୋ ଆସିଲେ ସତ, ମାତ୍ର କାଗଜପତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ କେଉଁଠି ହଜାଇଦେଲେ । କପର୍ଦ୍ଦକଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଦ୍ୱାର ଦ୍ୱାର ହୋଇ ପୁଣି ବୁଲିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଧର୍ମମହାସଭାର ପ୍ରସ୍ତୁତି କମିଟିର ଅଫିସ୍ କେଉଁଠି ବୋଲି କେତେ କେତେ ଲୋକଙ୍କୁ ପଚାରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ତାଙ୍କର ପୋଷାକ ତାଙ୍କପାଇଁ ପ୍ରକୃତରେ କାଳ ହୋଇଥିଲା ! କେତେ ଘରେ ପାହାଚ ଉପରକୁ ଉଠିବା ମାତ୍ରକେ ଭିତରୁ ଆଇ କିଏ ଦୁଆର ବନ୍ଦ କରିଦେଲା, କେତେ ଘରେ ଭୃତ୍ୟ-ମାନଙ୍କଠାରୁ ଅପମାନ ଶୁଣିବାକୁ ହେଲା । ଶେଷକୁ ସେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ବସିଥିବା ବେଳେ ଜଣେ ମହିଳା ଆସି ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କ କଷ୍ଟସହନର ଅନ୍ତ ହେଲା । କଥିତ ଅଛି, ଖେତ୍ରୀ ରାଜାଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆମେରିକା ପାଇଁ ବିଶେଷ ପୋଷାକମାନ ବନାଇ ଆଣିଥିଲେ । ଆଣ୍ଠୁରୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆହୁରି ତଳଯାଏ ଲମ୍ବି ଆସିଥିବା କେଶରୀ ରଙ୍ଗର ଅଙ୍ଗବସ୍ତ୍ର ଉପରେ ନାଲିଆ ରଙ୍ଗର କମରପଟି ଭିଡ଼ା ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ମସ୍ତକରେ ସେ ହାଲୁକା ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗର ପଗଡ଼ିଟିଏ ପିନ୍ଧିଥିଲେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଜଗତର ଲୋକେ ବାହ୍ୟ ଚକଚକ ଦ୍ୱାରା ଖୁବ ଆକର୍ଷିତ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ଓ ତେଣୁ ଏପରି ଏକ ବର୍ଣ୍ଣାଢ୍ୟ ବେଶରେ ସେହି ଜଗତକୁ ଗଲେ ତାହା ସେମାନଙ୍କ ଲାଗି ଖୁବ ଆକର୍ଷକ ହେବ, ରାଜା ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ଏହିପରି କଥାଟିଏ କହି ବୁଝାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଆମେରିକାର ଦାଣ୍ଡିରୁ ଆସି ସେହି ପୋଷାକ ପାଇଁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ କେତେ ଯାତନା ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ! ତାଙ୍କ ପରିଧାନ ସକାଶେ ହିଁ ସବୁରି ଆଖି ସମ୍ଭବତଃ ତାଙ୍କର ଉପରେ ଆସି ପଡ଼ୁଥିଲା । ତାଙ୍କୁ ହଇରାଣରେ ପକାଇବାକୁ ବହୁତ ମଣିଷ ସତେଅବା କୌତୁକ ମଣିଥିଲେ । ତାମସା ଦେଖିବାକୁ ଟୋକାମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅନୁଧାବନ କଲେ, ଖୁର ଖାଇଲେ । ରେଲଗାଡ଼ି ପାଖରୁ ପ୍ରତୀକ୍ଷାଳୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ଜିନିଷପତ୍ର ବୋହିନେବାକୁ କୁଲିମାନେ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଅଧିକ ପଇସା ଦାବୀ କଲେ । ଷ୍ଟେସନରେ ଗାଡ଼ିରୁ ଓହ୍ଲାଇବା ମାତ୍ରକେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଲୋକେ କେତେପ୍ରକାରେ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ବି କରିଥିଲେ । ଥରେ ସେ ସେହିପାଇଁ ଗୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କର ହାବୁଡ଼ରେ ବି ପଡ଼ିଯାଇଥିଲେ । ବୋଷ୍ଟନ୍‌ରେ ତାଙ୍କୁ ଆତିଥ୍ୟପ୍ରଦାନ କରିଥିବା ମହିଳା ତାଙ୍କୁ ଦେଶରୁ ଅଣିଥିବା ଏହି ପୋଷାକ ଛାଡ଼ି ବରଂ ଆମେରିକାର ରୀତିରେ ପୋଷାକଟିଏ ତିଆରି କରିନେବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ । ମାତ୍ର, ସେଥିପାଇଁ ତ ଅତି କମ୍‌ରେ ଏକଶତ ଡଲାର ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇଆନ୍ତା !

୧୮୯୩ ମସିହା ସେପ୍ଟେମ୍ବର ଏଗାରରୁ ସତେଇଶି ତାରିଖ ଯାଏ ଚିକାଗୋଠାରେ ବିଶ୍ୱ-ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ବସିବାର ଥିଲା । ବାଣିଜ୍ୟିକ କାରବାରର ବିଜ୍ଞପ୍ତି

ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତୁ, ତା'ପରେ ଯାଇ ସିଏ ଗୃହୀତଥିବା ପ୍ରମାଣପତ୍ର ତାଙ୍କୁ ମିଳିଯିବ ବୋଲି ସୋସାଇଟି ସର୍ତ୍ତ ବାଢ଼ିଲେ । ଏହି ଆଘାତଟିକୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଜୀବନଯାକ ସ୍ମରଣରେ ରଖିଥିଲେ । ଥିଓସୋଫିକାଲ୍ ସୋସାଇଟିର ମତ ଏବଂ ପଥ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ ନାନା ଅବସରରେ ଦେଇଥିବା ମନ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକରୁ ତାହାର ସୂଚନା ମିଳିଯାଏ ।

ଚିକାଗୋରେ ଚଳିବା ଅଧିକ ବ୍ୟୟସାପେକ୍ଷ ହେବ ବୋଲି ଜାଣିପାରି ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେଠାରୁ ବୋଷ୍ଟନ ଚାଲିଯିବାକୁ ମନସ୍ଥ କଲେ । ବାଟରେ ରେଳଗାଡ଼ିରେ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ସହଯାତ୍ରିଣୀ ଜଣେ ମହିଳାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ହେଲା ଓ ବୋଷ୍ଟନରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ତାଙ୍କର ଅତିଥି ହୋଇ ରହିଲେ । ବିଚିତ୍ର ବେଶ ପରିଧାନ କରି ଭାରତରୁ ଜଣେ ବିଚିତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି ଆସିଛନ୍ତି ବୋଲି ସେଠାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ କେତେ ଲୋକ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଥିଲେ । ସେତିକିବେଳେ ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆପଣା ସ୍ଥିତିର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଭାରତକୁ ଲେଖିଥିଲେ : "ବୋଷ୍ଟନ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଗାଆଁରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଜଣେ ବୃଦ୍ଧାଙ୍କର ଅତିଥି ହୋଇ ରହିଛି । ବୃଦ୍ଧାଙ୍କ ସହିତ ଆକସ୍ମିକ ଭାବରେ ରେଳଗାଡ଼ିରେ ପରିଚୟ ହେଲା ଓ ସେ ମୋତେ ତାଙ୍କ ସହିତ ରହିବାକୁ ଡାକି ଆଣିଲେ । ଏଠାରେ ରହି ଏତିକି ଲାଭ ହେଉଛି ଯେ, ମୁଁ ନିଜପାଇଁ ଦିନକୁ ଯେଉଁ ଗୋଟିଏ ପାଉଣ୍ଡ ଖର୍ଚ୍ଚ କରୁଥାନ୍ତି, ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା ବଞ୍ଚିଯାଉଛି । ସିଏ ମଧ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷର ଏହି ବିଚିତ୍ର ପୋଷାକ-ପରିହିତ ମଣିଷଟିକୁ ଦେଖାଇବା ଲାଗି ନିଜ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଡାକୁଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ଆନନ୍ଦ ପାଉଛନ୍ତି ।" ସେତିକିବେଳେ ଏକ ଅପରାଧିନୀ-ଗୃହର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଥିଲେ ଓ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ସେହି ଅନୁଷ୍ଠାନଟିକୁ ଦେଖିବା ଲାଗି ନେଇ ଯାଇଥିଲେ । ସେ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏକ ଚିଠିରେ ପରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ସେମାନେ ଏଇଟିକୁ ଏକ କାରାଗୃହ ବୋଲି କହନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହାକୁ ସଂଶୋଧନଶାଳା ବା reformatory ବୋଲି କହନ୍ତି । ମୁଁ ଆମେରିକାରେ ଦେଖିଥିବା ସବୁଠାରୁ ଭଲ ଜିନିଷ ଭିତରୁ ଏଇଟି ହେଉଛି ଗୋଟିଏ । ଏଠାରେ ରହୁଥିବା ମହିଳାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତି ସହାନୁଭୂତି ସହିତ ଆଚରଣ କରାଯାଉଛି ଏବଂ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରେ ସେମାନେ ଜଣେ ଜଣେ ଉପଯୋଗୀ ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବରେ ସମାଜକୁ ଫେରି ଯାଉଛନ୍ତି । ଏବଂ, ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମେ ଦରିଦ୍ର, ଅଧଃପତନ, ତଳେ ଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଯେପରି ଚିନ୍ତା କରିଆଉ, ସେ କଥା ଭାବିଲାବେଳକୁ ମୋ'ର ହୃଦୟ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇଯାଉଛି । ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ସୁଯୋଗ ନାହିଁ, କୌଣସି ନିସ୍ତାର ନାହିଁ ଓ ଉପରକୁ ଯିବାଲାଗି ଆଦୌ କୌଣସି ପଥ ନାହିଁ ।"

ଭଦ୍ରମହିଳା ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ହାର୍ଭାର୍ଡ୍ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଗ୍ରୀକ୍ ଭାଷାର ପ୍ରଫେସର୍ ଜନ୍ ହେନ୍‌ରି ରାଇଟ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ନେଇ ପରିଚିତ କରାଇଦେଲେ । ଡକ୍ଟର୍ ରାଇଟ୍

ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଧର୍ମ-ମହାସଭାରେ ଯୋଗ ଦେବାପାଇଁ ଅନୁମତି ପାଇବାର ସମସ୍ତ କାଗଜପତ୍ର ଯୋଗାଡ଼ କରିଦେଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ତା'ପରେ ଚିକାଗୋ ଆସିଲେ ସତ, ମାତ୍ର କାଗଜପତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ କେଉଁଠି ହଜାଇଦେଲେ । କପର୍ଦ୍ଦକଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଦ୍ୱାର ଦ୍ୱାର ହୋଇ ପୁଣି ବୁଲିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଧର୍ମମହାସଭାର ପ୍ରସ୍ତୁତି କମିଟିର ଅଫିସ୍ କେଉଁଠି ବୋଲି କେତେ କେତେ ଲୋକଙ୍କୁ ପଚାରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ତାଙ୍କର ପୋଷାକ ତାଙ୍କପାଇଁ ପ୍ରକୃତରେ କାଳ ହୋଇଥିଲା । କେତେ ଘରେ ପାହାଚ ଉପରକୁ ଉଠିବା ମାତ୍ରକେ ଭିତରୁ ଆଇ କବାଟ ଦୁଆର ବନ୍ଦ କରିଦେଲା, କେତେ ଘରେ ଭୃତ୍ୟ-ମାନଙ୍କଠାରୁ ଅପମାନ ଶୁଣିବାକୁ ହେଲା । ଶେଷକୁ ସେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ବସିଥିବା ବେଳେ ଜଣେ ମହିଳା ଆସି ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କ କଷ୍ଟସହନର ଅନ୍ତ ହେଲା । କଥିତ ଅଛି, ଖେତ୍ରୀ ରାଜାଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆମେରିକା ପାଇଁ ବିଶେଷ ପୋଷାକମାନ ବନାଇ ଆଣିଥିଲେ । ଆଣ୍ଠୁକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆହୁରି ତଳଯାଏ ଲମ୍ବି ଆସିଥିବା କେଶରୀ ରଙ୍ଗର ଅଙ୍ଗବସ୍ତ୍ର ଉପରେ ନାଲିଆ ରଙ୍ଗର କମରପଟି ଭିଡ଼ା ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ମସ୍ତକରେ ସେ ହାଲୁକା ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗର ପଗଡ଼ିଟିଏ ପିନ୍ଧିଥିଲେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଜଗତର ଲୋକେ ବାହ୍ୟ ଚକଚକ ଦ୍ୱାରା ଭାରି ଆକର୍ଷିତ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ଓ ତେଣୁ ଏପରି ଏକ ବର୍ଣ୍ଣାଢ୍ୟ ବେଶରେ ସେହି ଜଗତକୁ ଗଲେ ତାହା ସେମାନଙ୍କ ଲାଗି ଭାରି ଆକର୍ଷକ ହେବ, ରାଜା ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ଏହିପରି କଥାଟିଏ କହି ବୁଝାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଆମେରିକାର ଦାଣ୍ଡକୁ ଆସି ସେହି ପୋଷାକ ପାଇଁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ କେତେ ଯାତନା ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ତାଙ୍କ ପରିଧାନ ସକାଶେ ହିଁ ସଭିଙ୍କର ଆଖି ସମ୍ଭବତଃ ତାଙ୍କର ଉପରେ ଆସି ପଡ଼ିଥିଲା । ତାଙ୍କୁ ହଇରାଣରେ ପକାଇବାକୁ ବହୁତ ମଣିଷ ସଚେଅବା କଉତୁକ ମଣିଥିଲେ । ତାମସା ଦେଖିବାକୁ ଟୋକାମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅନୁଧାବନ କଲେ, ଗୁଳି ଖାଇଲେ । ରେଲଗାଡ଼ି ପାଖରୁ ପ୍ରତୀକ୍ଷାଳୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ଜିନିଷପତ୍ର ବୋହିନେବାକୁ କୁଲିମାନେ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଅଧିକ ପଇସା ଦାବୀ କଲେ । ଷ୍ଟେସନରେ ଗାଡ଼ିରୁ ଓହ୍ଲାଇବା ମାତ୍ରକେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଲୋକେ କେତେପ୍ରକାରେ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ବି କରିଥିଲେ । ଥରେ ସେ ସେହିପାଇଁ ଗୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କର ହାବୁଡ଼ରେ ବି ପଡ଼ିଯାଇଥିଲେ । ବୋଷ୍ଟନ୍‌ରେ ତାଙ୍କୁ ଆତିଥ୍ୟପ୍ରଦାନ କରିଥିବା ମହିଳା ତାଙ୍କୁ ଦେଶରୁ ଆଣିଥିବା ଏହି ପୋଷାକ ଛାଡ଼ି ବରଂ ଆମେରିକାର ରୀତିରେ ପୋଷାକଟିଏ ତିଆରି କରିନେବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ । ମାତ୍ର, ସେଥିପାଇଁ ତ ଅତି କମ୍‌ରେ ଏକଶତ ଡଲାର ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇଆନ୍ତା !

୧୮୯୩ ମସିହା ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ଏଗାରରୁ ସତେଇଶି ତାରିଖ ଯାଏ ଚିକାଗୋଠାରେ ବିଶ୍ୱ-ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ବସିବାର ଥିଲା । ବାଣିଜ୍ୟିକ କାରବାରର ବିଜ୍ଞପ୍ତି

ଓ ପ୍ରଚାର ସେହି ପ୍ରଦର୍ଶନୀର ମୁଖ୍ୟ ଅଭିପ୍ରାୟ ଥିଲା । ଅନ୍ତତଃ, ପୃଥିବୀର ଧର୍ମପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁ ଏକତ୍ର କରାଇ ଧର୍ମମାନଙ୍କୁ ପରସ୍ପରର ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କରାଇବାର କୌଣସି ପ୍ରୟାସ କରିବା ପ୍ରଦର୍ଶନୀର ମୁଖ୍ୟ ଆୟୋଜନଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଆଦୌ ନଥିଲା । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନାନା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଭିତରେ ଏଇଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ରୂପେ ରଖାଯାଇଥିଲା । ସେହି ଧର୍ମସମ୍ମେଳନର ପ୍ରଧାନତମ ପ୍ରବନ୍ଧକ ଡକ୍ଟର ଜନ୍ ହେନ୍‌ରି ବ୍ୟାରୋଜ୍‌ଙ୍କ ଉକ୍ତିରୁ ଯେଉଁଭଳି ଏକ ଆଭାସ ମିଳୁଛି, ସକଳ ଧର୍ମ ଯୀଶୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କୁ ଆପଣାର ମିଳନସ୍ଥଳ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିନେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହିସବୁ ମିଳନ ଓ ସମ୍ମେଳନର ଅନୁଷ୍ଠାନ ଲାଗି ରହିଥିବ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ ଥିଲା । ଅର୍ଥାତ୍, ପୃଥିବୀର ଯାବତୀୟ ଧର୍ମ ମନୁଷ୍ୟ ଜାତିର ଇତିହାସରେ ବିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଆସି ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଧର୍ମରେ ନିଜ ନିଜର ପରିପୂର୍ତ୍ତିତାକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବ, ଏହିସବୁ ସମ୍ମିଳନୀ ପଛରେ ସେହିପରି ଏକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ସେତେବେଳେ ବିଶ୍ୱର ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ତଥ୍ୟ ଘାଣ୍ଟି ଗବେଷଣା କରୁଥିବା ଏକାଧିକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ମଧ୍ୟ ସେହି ମତଟିକୁ ପୋଷଣ କରୁଥିଲେ । ଚିକାଗୋ ଧର୍ମସମ୍ମିଳନୀରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଧର୍ମର ଏହି ଅଭିପ୍ରାୟଟି ଯେତେ ପ୍ରକାଶ ପାଇନଥିଲା, ସେହି ଗୋଟିଏ ଧର୍ମର ଦୁଇ ଗୋଷ୍ଠୀ—କାଥୋଲିକ୍ ଓ ପ୍ରୋଟେଷ୍ଟାଣ୍ଟ୍‌ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଝଗଡ଼ାଟା ହିଁ ସତେଅବା ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ପଦାକୁ ବାହାରି ଆସିଥିଲା । ସମ୍ମିଳନୀର ଉଦ୍ୟୋକ୍ତା ମଣ୍ଡଳରେ କାଥୋଲିକ୍‌ମାନଙ୍କର ପ୍ରତିପତ୍ତି ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ଥିଲା । ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମର ପ୍ରତିନିଧି-ମାନଙ୍କ ଆଗରେ ନିଜ ପକ୍ଷଟିର ଭଲ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରତିପାଦିତ କରି ଆପଣାକୁ ପ୍ରୋଟେଷ୍ଟାଣ୍ଟ୍‌ମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ବୋଲି ଦେଖାଇବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ରୋମାନ୍ କାଥୋଲିକ୍‌ମାନେ ଏହି ଅବସରଟିର ଆୟୋଜନ କରାଇଥିଲେ । କୁହାଯାଇଥାଏ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଆଶାଟି ଆଦୌ ପୂରଣ ହୋଇ ପାରିନଥିଲା ।

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏହି ବିଶ୍ୱମହାସଭାରେ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ ଧର୍ମର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିଥିଲେ ? ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅନ୍ୟ ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ନିଜ ନିଜର ମୁଣିଟିମାନ ଖୋଲି ନିଜ ନିଜ ଧର୍ମର ବ୍ୟାଖ୍ୟାମାନ କଲେ । ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକୃତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜ ଥିଲା । ସେମାନେ ଆଖିବୁଜି ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍ଠାପର ଭାବରେ ନିଜେ ପଇଠାଇ ରଖିଥିବା ଘର ପାଠଟିକୁ ହିଁ ଗାଇ ପକାଇଥିବେ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଧର୍ମାନୁରାଗୀମାନେ ଭାରତବର୍ଷରୁ ସେଠାକୁ ପଠାଇଥିଲେ, ସେଠାରେ ସିଏ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବେ ବୋଲି ଆଶା ପୋଷଣ କରି ଓ ଅନୁମାନ ରଖି ତାହା କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଚିକାଗୋ ସଭାରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରି ନଥିଲେ ବୋଲି କହିଲେ ମଧ୍ୟ ସେକଥା ଆଦୌ ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର, ସେହି ମହାସଭାର ବିଭିନ୍ନ ଦିନମାନଙ୍କରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ମୁଖରୁ ଯେଉଁସବୁ ବାଣୀ ନିଃସୃତ ହୋଇଥିଲା, ତାହାକୁ

ଅଧିକାଂଶ ହିନ୍ଦୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ କହିଲେ ଯାହା ବୁଝନ୍ତି, ସେହି ଧର୍ମର ବାଣୀ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କଦାପି ବୁଝାଯାଇ ପାରିବନାହିଁ । ସେହି ମହାସମ୍ମେଳନରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିଥିଲେ ବୋଲି କହିଲେ ହୁଏତ ଆମେ ଯଥାର୍ଥ ସତ୍ୟଟିର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ କିଛି କହିଲୁ ବୋଲି ଦାବୀ କରିପାରିବା । ଅଥବା, ହୁଏତ ଏପରି ବି ବୁଝାଯାଇ ପାରିବ ଯେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆପଣାର କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଏପରି ଏକ ଚେତନାର ଭୂମି ଉପରେ ଅବସ୍ଥିତ ରହି ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଥିଲେ, ଯାହାକୁ କି ପୃଥିବୀର ସବୁ ଧର୍ମଦ୍ୱାରା କଳ୍ପିତ ସେହି ଉଚ୍ଚତମ ଭୂମି ବୋଲି ବୁଝାଯାଇ ପାରିବ । ଅଥଚ, ଯାହାକୁ କେବଳ ଏଇଟି କିମ୍ବା କେବଳ ସେଇଟି ବୋଲି ଆଦୌ ବୁଝାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

ଚିକାଗୋ ଧର୍ମ-ମହାସମ୍ମେଳନରେ ବକ୍ତୃତା ହିଁ ଏକମାତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ଧର୍ମପିଣ୍ଡୁଳାଟିର ପ୍ରତିନିଧି ହିସାବରେ ସତେଅବା ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର-ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ସେହି ସମ୍ମେଳନକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ସବୁଯାକ ପଥ ଅପେକ୍ଷା ମୋ'ର ପଥଟି ଯେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରଶସ୍ତ । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କଥାଟିକୁ ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନଙ୍କର ସମ୍ମୁଖରେ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିବା ଲାଗି ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ସେଠାରେ ନିଶ୍ଚୟ ଖୁବ୍ ତରବର ହୋଇଥିବେ । ସମ୍ମେଳନର ସଭାପତି ତାଲିକା ଅନୁସାରେ ଜଣଜଣଙ୍କର ନାମ ଡାକୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନେ ଆପଣାର ବକ୍ତୃତାଟିକୁ ପ୍ରଦାନ କରି ସତେଅବା ଗଡ଼ଟାକୁ ପୂରା ଜୟ କରିଥିବା ପରି ପୁନର୍ବାର ନିଜ ଆସନରେ ଆସି ବସୁଥାନ୍ତି । ସବୁକିଛି ରୁଟିନ୍ ପରି ଉଦ୍‌ଯାପିତ ହୋଇଯାଉଥାଏ । ସତକୁସତ ଶ୍ରୋତାମାନେ ବକ୍ତାମାନଙ୍କର ଭାଷଣକୁ କେତେ କ'ଣ ଶୁଣୁଥା'ନ୍ତି କେଜାଣି ? ଯେଉଁଠାରେ ଭାଷଣର ଥାକ ଥାକ ଖଞ୍ଜା ହୋଇ ତଥାକଥିତ ମହାସମ୍ମେଳନଗୁଡ଼ିକର ବରାଦ ହୋଇଥାଏ, ସେଠାରେ ପ୍ରାୟ ନିୟମତଃ ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷ ବକ୍ତାମାନଙ୍କୁ ଦେଖନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଦେଖି ସେମାନେ କହୁଥିବା କଥାଟିକୁ ଯେ ଶୁଣିବାକୁ ବି ହେବ, ସେମାନେ ସେକଥା ପ୍ରାୟ ଭୁଲି ଯାଇଥାନ୍ତି । ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଏକ ମହାସମ୍ମିଳନୀରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସତେଅବା ସେହି ରୁଟିନ୍ ଭିତରେ ଆଦୌ ନଥିଲେ । ହୁଏତ କିଞ୍ଚିତ୍ ଅନ୍ୟମନସ୍କ ଥିଲେ, ଏହି ସୁଧୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ ହୁଏତ ଆପଣାକୁ ଖାପ ଖୁଆଇନେଇ ପାରୁନଥିଲେ । ହୁଏତ, ନିଜର ଭୂମିକାଟିକୁ ସେ କିପରି ଭାବରେ ତୁଲାଇବେ, ସେହି କଥାଟିକୁ ନେଇ ନିଜ ଭିତରେ ଏକ ଧର୍ମସଙ୍କଟରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ବକ୍ତାମାନେ ଯାହାସବୁ ନିଜ ନିଜ ଭାଷଣରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଥିଲେ, ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ବାଟର କିଛି କହିବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କର ଆଦୌ କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ନଥିଲା । ତେଣୁ, ସେ ନିଜ ଭିତରେ ଆଉ କିଛି ଖୋଜୁଥିଲେ ଏବଂ ଆଉ କିଛିକୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ କରି ଆଣିବାକୁ ଆପଣା ଭିତରର ସର୍ବୋତ୍ତମଙ୍କ ପାଖରେ ଅଳି କରିବାରେ ଲାଗିଥିଲେ ।

ସେଥିଲାଗି, ମହାସମ୍ମେଳନର ସଭାପତି ଆପଣାର ଭାଷଣଟି ପ୍ରଦାନ କରିବା ପାଇଁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ଏକାଧିକ ଥର ଇଙ୍ଗିତ ଦେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଜୀ "ନାହିଁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ନୁହେଁ" ବୋଲି ଉତ୍ତର ଦେଇ ବାର ବାର ଟାଳିଦେଉଥିଲେ । ସେପରି ଆଉ କେହି କରିନଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ କହିବା ଲାଗି ମୋଟେ ହକହକ ହେଉ ନଥିଲେ । ସିଏ ଆପଣାର ଉପଲବ୍ଧ ଯେଉଁକି ବଡ଼ ସତ୍ୟର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିଲେ, ତାହାର ଉପଯୁକ୍ତ ହେବାଲାଗି ନିଜ ଭିତରୁ ଅନୁରୂପ ଏକ ବଳର ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ଖୋଜୁଥିଲେ ଓ ସେଥିପାଇଁ, ପ୍ରକୃତ ବେଳଟି ଆସିବାଯାଏ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ, କେବଳ ସେହି ପ୍ରଥମ ଦିବସରେ ନୁହେଁ, ସମ୍ମେଳନର ଯେଉଁଦିନ ସେ ଯାହାକିଛି କହିଥିଲେ, ତାହା ଅନ୍ୟବକ୍ତାମାନଙ୍କର କହିବାଠାରୁ ଏକେ ପୃଥକ୍ ଥିଲା, ଭାରି ଅନ୍ୟ ସ୍ତରର ଥିଲା । ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତକୁ ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରରେ ଏକ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ସକାଳଓଳି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆଦୌ କିଛି କହି ନଥିଲେ । ସିଏ ପ୍ରକୃତରେ କିଛି କହିବେ କି ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ୱୟଂ ସଭାପତି ମଧ୍ୟ କ୍ରମେ ମନେ ମନେ ସଂଶୟ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଅପରାହ୍ଣର ଅଧିବେଶନରେ ପ୍ରଥମ ପ୍ରହର-ଗୁଡ଼ିକରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଚୁପ୍ ରହିଥିଲେ । ଏବଂ, ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ଯେତେବେଳେ ସେ ଆପଣାର ବକ୍ତବ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ, ସେତେବେଳେ ସତେଅବା ସେଠାରେ ସବୁକିଛି ଏକ ଅନ୍ୟ ସ୍ପନ୍ଦନଦ୍ୱାରା ସ୍ପନ୍ଦିତ ହେବାରେ ଲାଗିଲା । ଯେଉଁ ପାଞ୍ଚୋଟି ଶବ୍ଦଦ୍ୱାରା ସେ ମହାସଭାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଜନସମୂହଟିକୁ ସମ୍ବୋଧିତ କରିଥିଲେ, ମନେହେଲା, ସେତିକରେ ହିଁ ସତେ ଯେପରି ବକ୍ତା ଏବଂ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ନୂଆ ପ୍ରକାରର ସମ୍ବନ୍ଧ ଯୋଡ଼ି ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ଏକ ନୂତନ ଆନ୍ତରିକତାର ତରଙ୍ଗ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ଆଧୁନିକ ପୃଥିବୀରେ ବକ୍ତୃତା ଦେବାକୁ ଏକ ବିଶେଷ କୌଶଳ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ଏବଂ ସେହି କୌଶଳଗୁଡ଼ିକୁ ଶିକ୍ଷା କରିବା ଲାଗି କେତେ ପରାମର୍ଶ ମଧ୍ୟ ଦିଆଯାଏ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ କ'ଣ ସେହିପରି କୌଣସି କୌଶଳର ପ୍ରୟୋଗ କରି ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିପାରିଥିଲେ ? ଜଣେ ମଣିଷ ଯେତେବେଳେ ନିଜର ସମ୍ବୋଧିତ କେତୋଟି ଶବ୍ଦଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟ ମଣିଷଙ୍କର ଏକାବେଳକେ ଅତି ନିକଟତର ଓ ନିଜର ବୋଲି ମନେହୁଏ, ସେତେବେଳେ କ'ଣ କୌଣସି ଏକ କୌଶଳ ପ୍ରୟୋଗର ଫଳରେ ସେପରି ହୁଏ ନା ଆଉ ଏପରି କିଛି ଡୋରି ଆସି ସଂପୃକ୍ତ ଦୁଇ ପକ୍ଷଙ୍କୁ ପରସ୍ପରର ନିକଟ କରାଇ ଆଣେ ?

ସ୍ୱାମୀଜୀ ଯେପରି ଭାବରେ ଧର୍ମସମାବେଶର ଶ୍ରୋତୃସମାଜକୁ ସମ୍ବୋଧନ କଲେ, ତାହାର ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କ ତରଫରୁ ଘନ ଘନ କରତାଳି ଧ୍ୱନି ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରତି ଅଭିନନ୍ଦନ ଜ୍ଞାପନ କରି ସମସ୍ତେ ଏକାବେଳକେ ଠିଆ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । କୌଣସି ଅନ୍ୟ ବକ୍ତାଙ୍କ ବେଳେ ସେପରି ହୋଇ ନଥିଲା । ସମ୍ମେଳନର ବିଭିନ୍ନ

ଦିବସରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଶୁଣିବା ସକାଶେ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା । ଗୋଟିଏ ବକ୍ତୃତାକୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଲିଖିତ ଆକାରରେ ଆଗରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଆଣିଥିଲେ ଓ ଅଧିବେଶନରେ ସେଇଟିକୁ ପାଠ କରିଥିଲେ । ସାଧାରଣତଃ ସେଇଟିକୁ ହିଁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଚିକାଗୋ ବକ୍ତୃତା ବୋଲି ବୁଝାଯାଏ । ସବୁଯାକ ବକ୍ତୃତାକୁ ସେ ଯିଏ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଦେଇଥିଲେ, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମର ପ୍ରବକ୍ତା ଏବଂ ଅନୁଗାମୀମାନେ କାହିଁକି ପରସ୍ପର ସହିତ ସହମତ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ତେଣୁ କଳହରତ ହୋଇ ରହନ୍ତି, ଦିନେ ସେହି ବିଷୟରେ କହିବାକୁ ଯାଇ ସେ କୂଅ ଭିତରେ ବାସ କରୁଥିବା ବେଙ୍ଗଟିର ଉଦାହରଣ ଦେଇଥିଲେ । ବିଚରା କୂଅର ବେଙ୍ଗ ନିଜର ସାନ କୂଅଟିକୁ ହିଁ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ବୋଲି ଧରିନେଇଥାଏ । ଧର୍ମଦୃଷ୍ଟିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହିପରି ନିଜ ନିଜର ଦ୍ୱୀପଟି ଉପରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ରହିବାଦ୍ୱାରା ଯାବତୀୟ ଉଗ୍ରତା ଏବଂ ଧର୍ମାନ୍ଧତାର ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଦର୍ଶାଇ ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କରି ଭାଷାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, "ମୁଁ ନିଜକୁ ହିନ୍ଦୁ ବୋଲୁଛି । ମୁଁ ନିଜର ସାନ କୂଅଟି ଭିତରେ ଆପଣାକୁ ଅଲଗା କରି କଳି ରଖିଛି ଏବଂ ସମୁଦାୟ ପୃଥିବୀଟାକୁ ମୋର ଏହି ସାନ କୂଅଟି ବୋଲି ଭାବୁଛି । ଜଣେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ସେହିପରି ତା'ନିଜର ସାନ କୂଅଟି ଭିତରେ ଯାଇ ବସିଛି ଏବଂ ନିଜର କୂଅଟିକୁ ହିଁ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ବୋଲି ଭାବୁଛି । ମୁସଲମାନ ବି ଯାଇ ନିଜ କୂଅ ଭିତରେ ବସିଛି ଏବଂ ସେହି କୂଅଟାକୁ ହିଁ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ବୋଲି ଭାବୁଛି ।"

ହିନ୍ଦୁଧର୍ମକୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ ଯାବତୀୟ ଧର୍ମର ଜନନୀ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ସବୁଯାକ ଧର୍ମର ଏକ ଇତିହାସ ରହିଛି, ଏକ ଆରମ୍ଭ ରହିଛି । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ କୌଣସି ଜଣେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ କିମ୍ବା ପୈଗମ୍ବରଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇନାହିଁ । ଏବଂ, ଭାରତବର୍ଷ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଦେଶ, ଯିଏକି କାଳେ କାଳେ ବିଶ୍ୱଯାକର ଧର୍ମକୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେଇ ଆସିଛି । ଗୋଟିଏ ଧର୍ମର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ସେଠାରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମକୁ ତଡ଼ିବା ଅଥବା ତାହାର ବିଲୋପସାଧନ କରିବାକୁ ସେଠାରେ କେହି ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିନାହାନ୍ତି । "ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଏକଥା କହି ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁଛି ଯେ, ସେହି ପ୍ରାଚୀନ ଇସ୍ରାଏଲ୍‌ର ଯେଉଁ ଶୁଦ୍ଧତମ ଅବଶେଷର ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ଆମ ଦେଶରେ ଆସି ଆଶ୍ରୟ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥିଲେ, ଆମେ ନିଜ ବକ୍ଷରେ ସେମାନଙ୍କ ଲାଗି ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ିଦେଇଛୁ । ଠିକ୍ ସେହିବର୍ଷ ହିଁ ରୋମାନମାନେ ସେମାନଙ୍କର ପବିତ୍ର ମନ୍ଦିରକୁ ଭାଙ୍ଗି ପକାଇଥିଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ନିଜ ଦେଶରୁ ତଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ମୁଁ ସେହି ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ବୋଲି ନିଜକୁ କହି ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁଛି, ଯିଏକି ଏକଦା ସେହି ବୃହତ୍ ଜାରଥୁଷ୍ଟ୍ର-

ଅନୁଗାମୀ ଜନସମୂହର ଅଶେଷମାନଙ୍କୁ ନିଜ ପାଖରେ ଆଶ୍ରୟ ଦେଇଥିଲା ଏବଂ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ସେହିପରି ଅଭୟ ପାଇ ରହିଛନ୍ତି ।"

"ଧର୍ମ ଭାରତବର୍ଷର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଆବଶ୍ୟକତା ନୁହେଁ" ଶୀର୍ଷକରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଅନ୍ୟ ଦିନେ ଧର୍ମମହାସଭାରେ ସମବେତ ହୋଇଥିବା ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷର ଅସଲ ଓ ସବମୂଳ ତାତ୍କାଳିକ ଆବଶ୍ୟକତା ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲେ । କେବଳ ଜଣେ ଯଥାର୍ଥରେ ଧର୍ମିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେହି ଏପରି ଭାବରେ କହିବାକୁ ସାହସ କରି ପାରିନଥାନ୍ତା । ଭାରତବର୍ଷ ସବାଆଗ ଅନ୍ନ ଦରକାର କରେ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେଠାରେ ପଶ୍ଚିମବାସୀଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷର ଦାରିଦ୍ର୍ୟକ୍ଳିଷ୍ଟ ଜନଗଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସହାୟତାର ଅନ୍ୱେଷଣ କରି ସେ ଏହି ସୁଦୂର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀକୁ ଟାଣି ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ କେଡ଼େ ନିଃସଙ୍କୋଚ ଭାବରେ କହି ପାରିଥିଲେ : "ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଜଗତର ଆପଣମାନେ କି ଉତ୍ସାହରେ ଅଣଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌ମାନଙ୍କର ଆତ୍ମାର ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ଦେଶକୁ ଧର୍ମପ୍ରଚାରକ ପଠାଉଛନ୍ତି; ଆପଣମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଶରୀରକୁ ଉପବାସର କବଳରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ସକାଶେ କୌଣସି ଚେଷ୍ଟା କାହିଁକି କରୁନାହାଁନ୍ତି ?···ଆପଣମାନେ ଭାରତସାରା ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଗୀର୍ଜା ତିଆରି କରୁଛନ୍ତି ; ମାତ୍ର ଧର୍ମ ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଜଗତର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ କ୍ଷୟସାଧନକାରୀ ଅନର୍ଥ ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଧର୍ମ ଯଥେଷ୍ଟ ମହଜୁଦ ରହିଛି । ମାତ୍ର ଭାରତବର୍ଷର ଦୁଃଖ ଦ୍ୱାରା ନିପୀଡ଼ିତ କୋଟି କୋଟି ମନୁଷ୍ୟ ଆର୍ତ୍ତକଣ୍ଠରେ ଅନ୍ନଲାଗି ହିଁ ଚିତ୍କାର କରୁଛନ୍ତି ।··· ଉପବାସରେ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରୁଥିବା ଏକ ଜନସମୂହ ପାଖକୁ ଧର୍ମର ବିତରଣ କରି ଯିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ତାହାର ଅପମାନ କରିବା,—ଜଣେ ଅନାହାରକ୍ଳିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଶିଖାଇ ଯିବା ହେଉଛି ତାହାର ଅପମାନ କରିବା ।" ଚିକାଗୋ ଧର୍ମମହାସଭାର ଶହେ ବର୍ଷ ପରେ ଆଜି ଆମ ଘରେ ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ଶହେଗୁଣ ଅଧିକ ବ୍ୟାକୁଳତା ସହିତ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ସେହି କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଅବଶ୍ୟ କୁହାଯାଇ ପାରନ୍ତା ।

ଚିକାଗୋ ଧର୍ମସମ୍ମେଳନର ଆୟୋଜନ କରିବା ପଛରେ କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଧର୍ମେତର ଅନ୍ୟ ମତଲବ ସବୁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ତାହାର ବାସନା ପାଇବାକୁ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ କଦାପି ଅଧିକ ସମୟ ଲାଗି ନଥିବ । ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମଚେତନାରେ ଆପଣାକୁ ଉଜ୍ଜୀବିତ କରି ରଖିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି କଦାପି ଅନ୍ୟ ଅଭିସନ୍ଧି ରହିଥିବା ଚକ୍ରାନ୍ତୀମାନଙ୍କର ଜାଲରେ ପଡ଼ିଯାଏ ନାହିଁ । ସେ ଭୟଶୂନ୍ୟ ଭାବରେ ନିଜର କଥାଟିକୁ କହିଦେଇପାରେ ଓ ତାକୁ ଯେ ଆଦୌ କିଣି ନିଆଯାଇପାରିବ ନାହିଁ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅବିକଳ ଭାବରେ ସେହି କଥାଟିକୁ ଜଣାଇଦିଏ । ଏଠାରେ ଆମେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର

ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ଉତ୍ତର ଉଚ୍ଚାର କରିବା : "ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଜଗତରୁ ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ଆସିଛୁ, ଆମେ ଦିନ ପରେ ଦିନ ଏହି ମଞ୍ଚ ଉପରେ ଆସୀନ ରହି ଆପଣମାନଙ୍କର ଯାବତୀୟ ଆଲୋଚନାକୁ ମନଦେଇ ଶୁଣିଛୁ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀଆନ୍ ଧର୍ମକୁ ନିଜର ଧର୍ମରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିନେବୁ ବୋଲି ଆମର କଲ୍ୟାଣ ଚିନ୍ତା କରୁଥିବାର ଏକ ଅଭିପ୍ରାୟ ଦେଖାଇ ଆମକୁ ବାର ବାର କୁହାଯାଇଛି । ପୃଥିବୀରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଜାତିମାନେ ହିଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସମୃଦ୍ଧିଶାଳୀ ବୋଲି ଆପଣମାନେ ସେଥିପାଇଁ ଏକ କାରଣ ଦର୍ଶାଇ ଆମକୁ କହିଛନ୍ତି । ଆମେ ଆମର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗକୁ ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରି ଦେଖିପାରୁଛୁ ଯେ ଏହି ପୃଥିବୀର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସମୃଦ୍ଧିମନ୍ତ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଦେଶ ଇଂଲଣ୍ଡ ପଚିଶି କୋଟି ଏସିଆବାସୀଙ୍କ ବେକ ଉପରେ ତା'ର ଗୋଡ଼କୁ ରଖି ଠିଆ ହୋଇଛି । ଆମେ ପଛକୁ ଇତିହାସ ଭିତରକୁ ମଧ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିନିକ୍ଷେପ କରି ଜାଣିବାକୁ ପାଉଛୁ ଯେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଇଉରୋପର ଏହି ସମୃଦ୍ଧି ସ୍ପେନ୍ ଦେଶରୁ ହିଁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସେହି ସ୍ପେନ୍‌ର ସମୃଦ୍ଧି ତା'ର ମେକ୍ସିକୋ ଦେଶ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ।"

ଧର୍ମମହାସଭାର ସର୍ବଶେଷ ଦିବସରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଯାହା କହିଥିଲେ, ସେହିସବୁ କଥା ଧର୍ମରେ ସତକୁ ସତ ଆଗ୍ରହ ରଖୁଥିବା ଓ ପୃଥିବୀର ଉଦୟରେ ଧର୍ମର ସବୁଦିନ ପାଇଁ ଏକ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଅବଦାନ ରହିଛି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଚେତାବନୀ ପରି ହୋଇ ରହିବ । ସେ କହିଥିଲେ : "ଯଦି ଏହି ଧର୍ମ-ମହାସମ୍ମେଳନ ପୃଥିବୀକୁ ଆଦୌ କିଛି ଦେଖାଇବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ତାହାକୁ ନିମ୍ନ କେତୋଟି କଥାରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରାଯାଇ ପାରିବ : ଏହି ସମ୍ମିଳନୀ ପୃଥିବୀ ସମକ୍ଷରେ ପ୍ରମାଣିତ କରିଦେଇଛି ଯେ, ପବିତ୍ରତା, ଶୁଦ୍ଧତା ଓ ଉଦାରତା ଆଦୌ ପୃଥିବୀର କେବଳ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଧର୍ମମାର୍ଗର ଏକଚାଟିଆ ସମ୍ପତ୍ତି ନୁହେଁ; ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମମାର୍ଗରେ ଏପରି ଏକାଧିକ ନରନାରୀ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ଆପଣାର ଅତ୍ୟୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦ୍ୱାରା ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀକୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିଯାଇଛନ୍ତି । ଏହି ସ୍ପଷ୍ଟ ସତ୍ୟପ୍ରମାଣଟି ଆମ ସମ୍ମୁଖରେ ବିଦ୍ୟମାନ୍ ରହିଥିବା ସମୟରେ, ଯଦି କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ତଥାପି କେବଳ ତାଙ୍କର ଧର୍ମଟି ରହିବ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ସବୁଯାକ ଧର୍ମ ବିଲୟ ଲଭିବେ ବୋଲି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିବେ, ତେବେ ମୋ' ହୃଦୟର ଗଭୀର ତଳରୁ ମୁଁ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ କେବଳ କରୁଣା ହିଁ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବି ।" ପୁନଶ୍ଚ, "ଜଣେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌କୁ ଆଦୌ ହିନ୍ଦୁ ଅଥବା ବୌଦ୍ଧ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ବା ବୌଦ୍ଧକୁ ଆଦୌ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବନାହିଁ । ମାତ୍ର, ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାର୍ଗରେ ଥିବା ଅସଲ ଭବଟିକୁ ନିଜର କରିନେବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ତଥାପି ଆପଣାର ଅନନ୍ୟତାକୁ ବଜାୟ ରଖିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ତା'ପରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ

ବ୍ୟକ୍ତି ବିକାଶର ତା' ନିଜ ବିଧାନଟି ଅନୁସାରେ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ମାର୍ଗରେ ଅଗ୍ରସର ହେବ ।"

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସତେଅବା ବିଶ୍ୱଦାଣ୍ଡରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଧର୍ମ ଓ ମତ ନିର୍ବିଶେଷରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଶ୍ୱବାସୀ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜର ସାନ ମାର୍କାଟିକୁ ଦେହରେ ଲଗାଇ ହିଁ ଯାହାକିଛି କହିପାରୁଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭୂମି ଓ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମତରେ ଜନ୍ମହୋଇ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଅଧ୍ୟାତ୍ମବାସନାକୁ ସଙ୍ଗୀ କରି ଯେ କେତେ ଦୂରକୁ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଯାଇପାରେ, ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଆପଣାର ଘରଟିକୁ ଦେଖିବାରେ ସମର୍ଥ ହୁଏ, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆମଲାଗି ତାହାର ଗୋଟିଏ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଉଦାହରଣ ହୋଇ ରହିବେ । ସିଏ ଆପଣାର ଏହି ଉକ୍ତି ଓ ଉଦ୍‌ବୋଧନ-ଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା କେବଳ ତାଙ୍କ ଦେଶବାସୀ ହିସାବରେ ଆମକୁ ନୁହେଁ, ବିଶ୍ୱର ଯେକୌଣସି ଇଚ୍ଛୁକ ଓ ସମ୍ମତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ତା'ର ଘରପ୍ରସାରଣରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବେ । ଅସଲ ଉପଲବ୍‌ଧିର ମଣିଷ ସଚରାଚର ତାହାହିଁ କରେ ନିଜ ଗଡ଼ିଆଟିକୁ ପୃଥିବୀ ବୋଲି ଭ୍ରମ କରୁଥିବା ମଣିଷ ସେହି ଗଡ଼ିଆଟି ଭିତରେ ହିଁ ହବୁଡ଼ବୁ ହେଉଥାଏ । ସକଳ ବିଶ୍ୱର ସବୁଯାକ ଧର୍ମ ଏକତ୍ର ହୋଇଥିବା ଥାନରେ ମଧ୍ୟ ସେ କେବଳ ନିଜର କୁଳଟିକୁ ଠାଉଁ ଠାଉଁ କରିବାରେ ଲାଗିଥାଏ ।

ଚିକାଗୋ ଧର୍ମମହାସଭାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ପ୍ରାଣସ୍ପର୍ଶୀ ଭାଷଣଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ୱାଗତ କରି କେତେ ନା କେତେ ତାଳି ବାଜିଥିବ, କିନ୍ତୁ ସିଏ ପ୍ରକୃତରେ ସେହି ଅବସର-ମଞ୍ଚରେ ପ୍ରକୃତରେ କେତୋଟି ହୃଦୟକୁ ଜୟ କରିପାରିଥିବେ କେଜାଣି ? ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଅଧିକାଂଶ ବରିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତି ହୁଏତ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପୋଖତ ପୋକପରି ନିଜ ନିଜ ଖୋଳ ଭିତରେ ପଶି ସାରିଥିଲେ, ଆପଣାର ଗମ୍ଭୀରଟାକୁ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଆସ୍ଥାନ ବୋଲି ଧରି ନେଇଥିଲେ । ଆମ ପୃଥିବୀରେ ଏହି ପୋଖତମାନେ ହିଁ ଆପଣାର ଗ୍ରହଣଶୀଳତାକୁ ପ୍ରାୟ ହରାଇ ବସିଥାନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ବିଷୟରେ ବି ସେହି ମହାସଭାରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟାଖ୍ୟାମାନ ଦେଲେ, ସତକୁ ସତ କେତେଜଣ ହିନ୍ଦୁ ମଧ୍ୟ ତାହାକୁ ସାର ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସମ୍ମତ ହେବେ ? ସେମାନେ ବି ତାଳି ଦେବେ, ମାତ୍ର ନିଜ ଜୀବନରେ ସ୍ୱୀକାର କରିନେବାରେ ଉସୁଙ୍ଗର ସ୍ୱରରେ କୁଣ୍ଠାପ୍ରକାଶ କରିବେ । ମାତ୍ର, ଏସବୁ ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଅସଲ କଥାଟି ଘଟିଲା, ତାହା ହେଉଛି ଯେ, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ରାତାରାତି ବିଶ୍ୱପ୍ରସିଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । ସେହି ଚିକାଗୋ ସହରରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ବିଶ୍ୱବିଶ୍ରୁତର ସନ୍ତକଗୁଡ଼ାକ ପ୍ରକାଶ ପାଇବାକୁ ଆଦୌ ବେଶୀ ସମୟ ଲାଗିଲାନାହିଁ । ସହରର ବଡ଼ ବଡ଼ ରାସ୍ତାରେ ତାଙ୍କ ଦେହର ସମାକୃତି ରୂପଚିତ୍ରମାନ ଠିଆହୋଇଗଲା

ଏବଂ ପ୍ରତିକୃତିଗୁଡ଼ିକ ତଳେ ଏଡ଼େ ଏଡ଼େ ଅକ୍ଷରରେ ତାଙ୍କର ନାମ ଲେଖି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ସେହି ବାଟଦେଇ ଚାଲିଗଲାବେଳେ କେତେ କେତେ ପଥଚାରୀ ପ୍ରତିକୃତି ପାଖରେ ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ପ୍ରଣାମ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କପ୍ରତି ଆପଣାର ସମ୍ମାନ ଜ୍ଞାପନ କରୁଥିଲେ । ଏଣେ ଘରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ସେହି ବିଶ୍ରୁତିର ସମ୍ବାଦ ଆସି ପହଞ୍ଚିବା ମାତ୍ରକେ ତାଙ୍କର ଅନୁରାଗୀବୃନ୍ଦ ଆନନ୍ଦରେ ଅଧୀର ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସବୁଯାକ ଧର୍ମବାସନା ସତେଅବା ସେଇଥିରେ ଚରମ ପୂର୍ତ୍ତି ଲାଭ କରିଥିବା ପରି ସେମାନଙ୍କୁ ଲାଗିଲା । ଭାରତର ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଡିଣ୍ଡିମ ବାଜିଲା । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆପଣାର କୃତିବଳରେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ବିଶ୍ୱଦରବାରରେ ଏକ କେଡ଼େ ଉଚ୍ଚ ଆସନରେ ନେଇ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିଦେଇ ପାରିଲେ ବୋଲି ମୁଗ୍ଧମାନେ ବାତୁଳପ୍ରାୟ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ସତେଅବା ତାହାର ଦ୍ୱାରା ନିଜର ସବୁଯାକ ସିଦ୍ଧି ସେମାନଙ୍କୁ ମିଳିଗଲା ପରି ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଧର୍ମସମ୍ମେଳନଟି ପରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଚିକାଗୋଠାରେ ଆଉ କେତେ ମାସ ରହିଥିଲେ । ସେଠାକାର ଶିକ୍ଷାଳୟଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଲି ଦେଖିଲେ । କେଉଁସବୁ କାରଣରୁ ଆମେରିକା ଦେଶ ତା'ର ବାସିନ୍ଦାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଭୌତିକ ସମ୍ପନ୍ନତା ଓ ସଭ୍ୟତା ହାସଲ କରିପାରିଛି, ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ତାହାର ନାନା କାରଣ ବିଷୟରେ ଅବଗତ ହେବାଲାଗି ସେ ବହୁତ ଉତ୍ସାହ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ସେହି କାରଣଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝିବୁଝି ସେ ନିଜ ଦେଶ ଭାରତବର୍ଷ ଲାଗି ମଧ୍ୟ କିଛି ଉପାୟ ପାଇଯିବେ । ନିଜ ଦେଶର ଲୋକମାନଙ୍କ ପାଖରେ ସେ ଆମେରିକାର ସଫଳତା ବିଷୟରେ କହିବେ ଏବଂ ନିଜ ଦେଶର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଅଭାବ ଓ ଅସହାୟତାଗୁଡ଼ିକୁ ଦୂର କରିବା ଦିଗରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆମେରିକାର ଉଦାହରଣ ଦେଇ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିପାରିବେ । ଏବଂ, ଦେଶରେ ତାଙ୍କର କଳ୍ପିତ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ । ସେହି ଅର୍ଥକୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏହି ଆମେରିକାରୁ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ । ଭିକ୍ଷା ମାଗି ନୁହେଁ, ଆମେରିକାବାସୀଙ୍କୁ ଭାରତବର୍ଷ ବିଷୟରେ କହି ସେ ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ କରିବେ । ସେଥିରୁ ବିଦେଶରେ ତାଙ୍କର ନିଜ ଖରଚ ତୁଟିଯିବ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷକୁ ପଠାଇବା ସକାଶେ କିଛି ବଳକା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହେବ । ଆମେରିକାର ଅଧିବାସୀଙ୍କୁ ସେ ଭାରତବର୍ଷର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ବିଷୟରେ କହିବେ, ଏହାର ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରଜ୍ଞା ଏବଂ ସଂସ୍କୃତି ବିଷୟରେ କହିବେ । ସେତେବେଳେ ଅଧିକାଂଶ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ମନୀଷୀ ଭାରତବର୍ଷକୁ ପ୍ରଧାନତଃ ଭାରତବର୍ଷରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କରିଯାଉଥିବା ମିଶନାରୀ ଓ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ସଂସ୍ଥାମାନଙ୍କର ଦର୍ପଣ ଉପରେ ହିଁ ଯାହାକିଛି ଚିହ୍ନିଥିଲେ ! ସ୍ୱାମୀଜୀ ସ୍ୱୟଂ ଭାରତୀୟ ସାଧନାର ପ୍ରତୀକ ଥିଲେ, ଭାରତବର୍ଷ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କ ଭିତରେ କେତେ ନା କେତେ ସଚେତନ ସ୍ୱପ୍ନ

ରହିଥିଲେ, ଜଣେ ଭାରତୀୟ ହିସାବରେ ସେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଭଲ ପାଉଥିଲେ ; ଅର୍ଥାତ୍ ଭାବପ୍ରବଣ ହୋଇ କିଛି ଘୋଡ଼ାଇ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁନଥିଲେ କିମ୍ବା ଉପର-ଠାଉରିଆ ଭାବରେ କେତେଟା କଥା କହି ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କର ଅସଲ ଜିଜ୍ଞାସାଗୁଡ଼ିକୁ ମାରି ଦେବାଲାଗି ତାଙ୍କର କୌଣସି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନଥିଲା ।

ଆମେରିକାରେ କେତେ ସମସ୍ତ ରହି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଯାହାକିଛି କଲେ ବା କହିଲେ, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ପୃଥିବୀର ସେପଟେ ସେ ଭାରତବର୍ଷ ବିଷୟରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ମନରେ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ଜିଜ୍ଞାସାକୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରି ଆଣିଥିଲେ । ଏକ ଯଥାର୍ଥ ଜିଜ୍ଞାସା, ତାହାକୁ ହିଁ ଆମେ ଅନୁରାଗ ବୋଲି କହିବା । ଆମେରିକାର ଚଳଣି ଅନୁସାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ ଶୁଣିବା ସକାଶେ ଶ୍ରୋତାମାନେ ପଇସା ଦେଇ ଆସୁଥିଲେ ; ଏହିପରି ପଇସା ଦେଇ ବକ୍ତୃତା ଶୁଣିବାର ଅବସରମାନ ଜୁଟାଇ ଦେବାପାଇଁ ବ୍ୟାବସାୟିକ ସଂସ୍ଥାସବୁ ରହିଥିଲେ । ସେହି ସଂସ୍ଥାମାନେ ମଧ୍ୟ ଏଥିରୁ କମ୍ ରୋଜଗାର କରୁନଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ବକ୍ତୃତାମାନ ଶୁଣି ଶୁଣି କ୍ରମେ ଆମେରିକାର କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ତାଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରରେ ରଖି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅନୁରାଗୀ ଗୋଷ୍ଠୀମାନ ବି ଗଠିତ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ । କ୍ରମେ ସେହିମାନେ ହିଁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ପ୍ରବଚନସଭାଗୁଡ଼ିକର ଆୟୋଜନ କଲେ ଏବଂ ସ୍ୱାମୀଜୀ ବ୍ୟାବସାୟିକ ସଂସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକର ଜାଲ ଭିତରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଆସି ପାରିଲେ । ଅନୁରାଗ ସ୍ଥାୟୀ ହେଲା, ଦାନା ବାନ୍ଧିଲା, ଏବଂ ଏକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଗୋଷ୍ଠୀ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିଲା । ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଶିଷ୍ୟତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଏବଂ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ପ୍ରେରଣାରେ ଯେଉଁସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲିଛି, ଏହିପରି ଭାବରେ ହିଁ ତାହାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଭାରତବର୍ଷକୁ ଫେରିବା ପରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଦ୍ୱିତୀୟ ଥର ପାଇଁ ଯେତେବେଳେ ଆମେରିକା ଯାଇଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟ ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା ।

ଆକର୍ଷିତ ହେଉଥିବା ମଣିଷମାନେ ଅନେକ ପ୍ରକାରର, ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ଆମ ସଂସାରରେ ଆକର୍ଷଣ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ପ୍ରକାରର ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ତେଣୁ, ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ମଣିଷ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରରେ ଯେ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇଥିଲେ ସେଥିରେ ବିସ୍ମିତ ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । କିଏ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବିଦ୍ୱତ୍ତା ଦ୍ୱାରା ଆକର୍ଷିତ ହୋଇଥିଲେ ତ ଆଉ କିଏ ଆପଣା ଭିତରେ ସବାମୂଳରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବାସନାଟିଏ ଥିବାରୁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉଦ୍‌ବୋଧନଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଆକର୍ଷିତ ହୋଇଥିଲେ । ହୁଏତ ଆଉ କିଏ ବି ଥିବେ ଯିଏକି ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ମାଧ୍ୟମରେ ତାଙ୍କ ଦେଶ ଭାରତବର୍ଷ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିବେ । କାହାକୁ ନିଜ ସଂସାର ଭଲ ଲାଗୁନଥିବ ତ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଥିବା ସନ୍ନ୍ୟାସୀଟି ଦ୍ୱାରା ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ସିଏ

ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଥିବେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଯେଉଁ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧୁଥିଲେ, ଆଉ କେହି ହୁଏତ ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣାଢ୍ୟତା ଦ୍ୱାରା ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିବ । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ କହିଲେ ପାଠ ଅନୁସାରେ ଏହି ସବୁକିଛିକୁ ବୁଝାଏ । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବୋଲି ଆଉଜଣେ ମଣିଷକୁ ସବାଆଗ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଯେଉଁ ଦିଗଟି ବା ଯେଉଁ ଅଙ୍ଗଟି ଦିଶୁଥିବ, ସିଏ ନ୍ୟାୟତଃ ସେଇଟିଦ୍ୱାରା ଆକୃଷ୍ଟ ହେବ । କଥିତ ଅଛି ଯେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ରମଣୀମାନେ ବେଳେ ବେଳେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ଅତିଶୟ ପ୍ରକାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଯାଉଥିଲେ, ଏବଂ ଫାଶରେ ପଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କତିପୟ କୁଆଡ଼େ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଆଗରେ ବିବାହର ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଣି ବି ଥୋଇଥିଲେ । ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ହାର୍ଭର୍ଡ଼ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ତରଫରୁ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଦର୍ଶନର ଅଧ୍ୟାପନା କରିବାଲାଗି ତାଙ୍କୁ ଏକ ସମ୍ମାନିତ ପଦ ଯାଚୁ ଯାଇଥିଲା । ମାତ୍ର, ସନ୍ନ୍ୟାସକୁ ନିଜ ଜୀବନର ବ୍ରତରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିବାରୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେହି ନିଯୁକ୍ତିଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିନଥିଲେ ।

ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଭାଷଣ ଶୁଣିବାକୁ ଓ ତାଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟରେ ଆସିବାକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ଏତେ ଆଗ୍ରହ ଜନ୍ମିଲା ଯେ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ପ୍ରାୟ ନିରନ୍ତର ଏଠୁ ସେଠାକୁ ଓ ସେଠୁ ଏଠାକୁ ହେବାରେ ଲାଗିଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ଝଡ଼ବେଗରେ ତାଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା ଓ ତାଙ୍କର ସକଳ କଥାରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ବେଗମୟତା ଓ ସଙ୍କଳ୍ପବଦ୍ଧତା ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଥିଲା ଯେ, ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅନେକ ସମୟରେ The cyclonic Hindu ବୋଲି କହି ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିଲେ । ସମସ୍ତେ ଯେ ତାଙ୍କର ଯଶଃକୀର୍ତ୍ତନ କରୁଥିଲେ, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ବଦନାମ କରିବାପାଇଁ ମଧ୍ୟ କେତେକ ଲୋକ ଓ କେତେକ ସଂସ୍ଥା ସବୁବେଳେ ମହଜୁଦ ଥିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ଭାରତରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଧର୍ମାନ୍ତରୀକରଣର କାର୍ଯ୍ୟରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଥିଲେ, ଆମେରିକାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଉକ୍ତିମାନ ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତିକୂଳରେ ଯାଇଥିଲା । ଯେଉଁ ଦେଶରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ସଦୃଶ ଆଧ୍ୟାତ୍ମମାର୍ଗର ପ୍ରବକ୍ତାମାନେ ଅଛନ୍ତି, ସେହି ଦେଶରେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଧର୍ମର ଫାଶ ଭିତରକୁ ଟାଣିବା ସକାଶେ ପ୍ରକୃତରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଛି ବୋଲି ଅନେକେ ସଂଶୟ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ମିଶନାରୀମାନଙ୍କର ପ୍ରଭୂତ ବୃତ୍ତିଗତ କ୍ଷତି ହେବାର ଏକ ବାସ୍ତବ ଆଶଙ୍କା ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା । ତା'ପରେ, ଭାରତରୁ ଚିକାଗୋ ଧର୍ମମହାସଭାକୁ ଏତେ ଏତେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ବାଗ୍ମିତା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଯେ ପ୍ରାୟ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ପ୍ରଭାହୀନ କରି ଦେଇଥିଲା, ସେକଥାଟି ମଧ୍ୟ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସଂସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକ ମନରେ ଈର୍ଷାର ଉଦ୍ରେକ କରିଥିଲା ଓ ସେମାନେ ଭାରତରେ ଆଇ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଗୁଡ଼ିକରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱୟଂ ସ୍ୱାମୀଜୀ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ବିଷୟରେ କହିଛନ୍ତି

ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇଛନ୍ତି : "କୌଣସି ଜଣେ ଗୃହସ୍ଥ ମୋତେ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ସମ୍ବାଦ ପାଇ କେହି ବ୍ୟକ୍ତି ହୁଏତ ସେହି ଗୃହସ୍ଥଙ୍କ ଘରକୁ ଯିବେ ଓ ମୋ'ବିଷୟରେ କୁତ୍ସାକଥାମାନ କହିବେ । ଗୃହସ୍ଥ ସେହିସବୁ କଥା ଶୁଣି କାହିଁକି ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ଘରକୁ ଡାକି ଏତେ ଅଡୁଆରେ ପଡ଼ିବେ ବୋଲି ଭାବି ଘରେ ତାଲା ଲଗାଇ ଆଉ କେଉଁଠାକୁବାହାରିଯିବେ । ନିମନ୍ତ୍ରଣ ରକ୍ଷା କରି ମୁଁ ସେହି ସ୍ଥାନକୁ ଯାଇ ଘରେ କେହି ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଦେଖିବି ଏବଂ ତେଣୁ ଫେରି ଆସିବି । ଏହାର ଅଳ୍ପ କେତେଦିନ ପରେ ଏପରି ଘଟିବ ଯେ, ସେହି ଘରର ଲୋକମାନେ ପ୍ରକୃତ କଥାଟିକୁ ଜାଣିବାକୁ ପାଇବେ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖିତ ହେବେ ଏବଂ ମୋ'ପାଖକୁ ଆସି ମୋର ଶିଷ୍ୟତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିବାଲାଗି ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ ମଧ୍ୟ କରିବେ ।"

ଆମେରିକାରେ ଭାଷଣ ପାଇଁ ବରାଦ କ୍ଷିପ୍ର ଭାବରେ ବଢ଼ିବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ଏପରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଦିନ ଆସେ, ଯେତେବେଳେ କି ଏକାବେଳେକେ ପାଞ୍ଚ ଛଅଟି ଜାଗାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେବାକୁ ପଡ଼େ । ମାତ୍ର, ଏଗୁଡ଼ିକ ପାଇଁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବିଷୟ ଠିକ୍ କରିବା ବେଳେ ବେଳେ ଭାରି କଷ୍ଟକର ହୋଇଯାଏ । ଏଣେ, ସେହି ଗୋଟାଏ ବିଷୟରେ ଲଗ୍ ଲଗ୍ କହିବାଟା ମଧ୍ୟ ବାହାରକୁ ଆକର୍ଷକ ନହେବାର ଭୟ ରହିଥାଏ । ତେଣୁ, କେଉଁ ଉପାୟ କଲେ ତାଙ୍କୁ ଭାଷଣ ନିମନ୍ତେ ନୂଆ ନୂଆ ବିଷୟମାନ ମିଳିଯାଇ ପାରିବ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେକଥା ମଧ୍ୟ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କର ଭାଷାରେ କହିଲେ, "ଦିନେ ଗୋଟିଏ ବକ୍ତୃତା ପରେ ମୁଁ ଥକି ହୋଇ ବିଛଣା ଉପରେ ଯାଇ ପଡ଼ିରହିଲି ଏବଂ ଏହାପରେ କେଉଁ ବିଷୟରେ କହିବି ବୋଲି ଚିନ୍ତା କଲି । ଭାବୁ ଭାବୁ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାରର ନିଦ ହୋଇଗଲା ପରି ବୋଧ ହେଲା । ଏବଂ ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ମୁଁ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲି, ସତେ ଯେପରି ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ କୌଣସି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଛିଡ଼ା ହୋଇ ବକ୍ତୃତା ଦେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ସେଥିରେ କେତେ କେତେ ନୂଆ ବିଷୟ ରହିଛି; ଏପରି ନୂତନ ଚିନ୍ତାଧାରାମାନ ରହିଛି, ଯାହାକୁ କି ମୁଁ ମୋ' ନିଜ ଜୀବନରେ ପୂର୍ବରୁ କ୍ୱଚିତ୍ ଶୁଣିଥିଲି ଅଥବା ଚିନ୍ତା କରି ପାରିଥିଲି । ନିଦରୁ ଉଠି ମୁଁ ସେହିଗୁଡ଼ିକୁ ମନେ ପକାଇବାକୁ ଲାଗିଲି ଏବଂ ମୋର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଭାଷଣଟିରେ ସେହି କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ହିଁ କହିଥିଲି । ଏପରି ଘଟଣା ଯେ, କେତେ କେତେ ଥର ଘଟିଛି, ମୁଁ ସେକଥା ମୋଟେ ଗଣନା କରି କହିପାରିବି ନାହିଁ ।"

ଆମେରିକାରେ ରହଣି କାଳରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ କେତେକ ବିଚିତ୍ର ସାମର୍ଥ୍ୟର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଥିଲେ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଅବସରରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସୁଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କର ଆଖି ଭିତରକୁ ଅନାଇ ସିଏ ପ୍ରାୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କର ମନ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଭାବନାଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣି ପାରୁଥିଲେ ।

ନିଜ ହାତପାପୁଲି ଉପରେ ଫଳଟିଏ ଥିଲେ ତାହାକୁ ଯେପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦେଖିହୁଏ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ସ୍ୱାମୀଜୀ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ବସିଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ମନ ଭିତରେ ଚାଲିଥିବା ଯାବତୀୟ କ୍ରିୟାକଳାପକୁ ଦେଖି ପାରୁଥିଲେ । ଏହି ସାମର୍ଥ୍ୟ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ବିପଜ୍ଜନକ ସାମର୍ଥ୍ୟ । ଅକଲ୍ଟ୍ ବିଦ୍ୟାରେ ଏକ ପ୍ରଲୋଭନକାରୀ ସାମର୍ଥ୍ୟରୂପେ ଏହା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟକୁ ଆସିପାରେ ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା ନିଜ ସାଧନାର କ୍ରମୋନ୍ମୋଚନରେ ତାକୁ ଅଧିକ ଆଗକୁ ନଯିବା ସକାଶେ ଏକ ବାଧା ପରି ଆସି ଠିଆ ହୋଇପାରେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ବହୁ ସାଧକ ଏହିପରି ପ୍ରଲୋଭନରେ ପଡ଼ି ଅଳପ ମଧ୍ୟରେ ଅଟକି ଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଆଉ ଆଗକୁ ଯାଇପାରିନାହାନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସେହି କାଟର ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଆଦୌ ନଥିଲେ । ସେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ତ ଜଣେ ମଣିଷର ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲାଇ ଆଣି, ସେହି ମନୁଷ୍ୟଟି ପ୍ରକୃତରେ ଯାହା, ତାହା ଜାଣି ପାରୁଥିଲେ ଏବଂ ଅନେକ ସମୟରେ ସେହି ନିଦାନ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଲି କହିଦେଇ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଅପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ପକାଉଥିଲେ । ଏହିପରି କରି ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତିରେ କେଶବଚନ୍ଦ୍ର ସେନ୍ ଏବଂ ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁରଙ୍କ ପରି କେତେ କେତେ ନାମଜାଦା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଧରି ପକାଇ ଦେଉଥିଲେ । ଆନ ଅଥାନ କିଛି ମାନୁ ନଥିଲେ । ସେଥିଲାଗି ତତ୍କାଳୀନ ଭଦ୍ର ଓ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ମହଲର ବହୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ହେବାକୁ ଅନେକ ସମୟରେ ପ୍ରମାଦ ବି ଗଣୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଏହାକୁ ଭାବାବେଶ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି; ଏପରି ଏକ ଆବେଶ ବା ଅବସ୍ଥା, ଯାହା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଆଉ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରକୃତରେ ଯାହା, ସେକଥା ଜାଣିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବ; ସିଏ ବାହାରେ ଆଉ କ'ଣ ବୋଲି ଦେଖାଇ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତା'ର ଅସଲ ଭିତରଟାକୁ ସିଧା ଅନୁଭବ କରିପାରିବ । ହୁଏତ ଏକାତ୍ମତାର ଏପରି ଏକ ସ୍ତର ରହିଛି, ଯେଉଁଠାରେ କି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଆଉଜଣକ ଭିତରକୁ ସେତେ ଦୂରଯାଏ ପ୍ରବେଶ କରିପାରିବ ଏବଂ ସେହି ଆଉଜଣକର ନିବିଡ଼ ପୂର୍ଣ୍ଣତର ପରିଚୟରେ ଆସି ପାରିବ । ଜଣେ ଗୁରୁ ଏକାତ୍ମତାର ସେହି ସ୍ତରକୁ ସାଧି କରିପାରିଲେ ସେ ଶିଷ୍ୟ ମଧ୍ୟକୁ ଅବାଧରେ ପ୍ରବେଶ କରିପାରିବ ଏବଂ ଶିଷ୍ୟ ଯେଉଁଠି ପ୍ରକୃତରେ ରହିଛି, ତାକୁ ସେଠାରୁ ଉତ୍ତୋଳିତ କରି ନେଇ ଆସିପାରିବ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ବିବେକାନନ୍ଦ ଯେ ସେହି ସାମର୍ଥ୍ୟଟିକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅବଲୀଳା କ୍ରମେ ଅବଶ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିବେ, ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହର କୌଣସି ଅବକାଶ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ଆମେରିକାରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ନେଇ ଯାହାସବୁ ଘଟୁଥିଲା, ଏଣେ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଆସି ବାଜୁଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଇଂଲଣ୍ଡ ସମେତ ଇଉରୋପ ମହାଦେଶର ଆଉ କେତୋଟି ଦେଶର କେତେ ମହଲରେ ହୁ' ହୁ' ହୋଇ ମାଡ଼ିଯାଉଥିବା ବସ୍ତୁବାଦୀ ଲୋଭଗୁଡ଼ାକ ଏକ ବିତୃଷ୍ଣା ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲା ।

ଖାଲି ବଢ଼ି ବଢ଼ିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ଏକତ୍ର ବାନ୍ଧି ରଖିଥିବା ଅସଲ ଡୋରଗୁଡ଼ିକ ଯେ କ୍ରମେ ଶିଥିଳ ହୋଇଆସେ, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ଏବଂ ସଂସ୍କୃତଜ୍ଞମାନେ କ୍ରମେ ତାହା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ତେଣେ ଭାରତୀୟ ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥ-ଗୁଡ଼ିକର ଅନୁବାଦ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲାଣି । ଜୀବନରେ ଶ୍ରେୟ ଏବଂ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ଖୋଜିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭାରତବର୍ଷ ଅତୀତରେ ଯେ ଏକ ବିକଳ୍ପ ମାର୍ଗର ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଆସିଛି, ସେହି କଥାଟି କ୍ରମେ ଇଉରୋପରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବ୍ୟକ୍ତି ଜାଣୁଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଆଡ଼କୁ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଉଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନଗ୍ରନ୍ଥର ଅନୁବାଦ କରିଥିବା ପଣ୍ଡିତ ମାକ୍ସ୍ ମୁଲର୍ The real Mahatma ବୋଲି ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଲେ ଏବଂ ବିଲାତରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଜିଜ୍ଞାସୁ ମହଲରେ ତାହା ସେତେବେଳେ ବହୁଚର୍ଚ୍ଚିତ ହେଉଥିଲା । ସେହି ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖିଥିବା ଓ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିବା ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ନାମକ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଚିକାଗୋ ଧର୍ମମହାସଭାରେ ନିଜ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଏକ ଅଧୁକ୍ଷ୍ଣୁଳ ପରିଚୟ ଦେବାପରେ ଆମେରିକାରେ ଯେ ଭାରତୀୟ ବିଦ୍ୟାର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରବଚନମାନ ଦେଉଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କର ପ୍ରେରଣାକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ଅନୁରାଗୀ ଗୋଷ୍ଠୀ କ୍ରମେ ଗଠିତ ହୋଇଆସୁଛି, ସ୍ୱାମୀଜୀ ଥରେ ଇଂଲଣ୍ଡକୁ ମଧ୍ୟ ଆସନ୍ତୁ ବୋଲି ଏକ ଅଭିଳାଷ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ତାହାହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପାଇ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଇଂଲଣ୍ଡ ଆସିଲେ । ଆମେରିକାରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଇଥିବା ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ଇଂଲଣ୍ଡକୁ ପ୍ରସାରିତ ହେଲା ।

ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆମେରିକାରେ ଥିବା ସମୟରେ ସେ ଯେଉଁଠି ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ପ୍ରବଚନମାନ ଦେଉଥିଲେ, ସ୍ଥାନୀୟ ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନଙ୍କରେ ତାହାର ବିସ୍ତାରିତ ବିବରଣୀମାନ ବାହାରୁଥିଲା । ଅନେକ ସମୟରେ ସମ୍ପାଦକୀୟ ଲେଖାମାନ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା । ଯିଏ ତାଙ୍କୁ ଯେତିକ ବା ଯେମିତ ବୁଝୁଥିଲେ, ସିଏ ସେହିପରି ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଲେଖୁଥିଲେ । ଏଠାରେ ଆମେ ଗୋଟିଏ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ସମୀକ୍ଷାର କିୟଦଂଶ ଉଦ୍ଧାର କରିବା । ଆମେରିକା ଓ ତତ୍କାଳୀନ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ସେହି ପୃଥିବୀଟିରେ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ ସେଠାରେ କିପରି ଯଥାସମ୍ଭବ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବୁଝିବା ନିମନ୍ତେ ଅନେକ ସାଧୁ ପ୍ରୟାସମାନ କରିଥିଲେ, ଏଥିରୁ ଆମକୁ ତାହାର ଏକ ଉଦାହରଣ ମିଳିଯିବ । Boston Evening Transcript ନାମକ ଏକ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ୫ । ୪ । ୧୮୯୪ ର ସମ୍ପାଦକୀୟ ଆଲୋଚନାରେ ଥିଲା, "ସେ (ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ) ଅସଲ ଓ ଅଣଅସଲ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ଧର୍ମମାର୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ଦର୍ଶାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଆପଣାର ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଖୋଲା ଭାବରେ କହିପାରୁଥିଲେ ଯେ,

ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ବୋଲି କୁହାଯିବ ଏବଂ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ବୋଲି ଆଦୌ କହିହେବ ନାହିଁ । ସିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଓ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ରହି ଆସିଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ଦେଖାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଏବଂ, ଏପରି କରି ସେ ସୂଚାଇ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ ଯେ, ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର କେବଳ ମହତ୍ତର ଅର୍ଥରେ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ କହିଛନ୍ତି : ଭାରତବର୍ଷରେ ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ବାର୍ତ୍ତାର ବାହକ ଓ ପ୍ରଚାରକମାନଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି, ଏହି ବାହକ ଏବଂ ପ୍ରଚାରକମାନେ ଶତ ଓ ସହସ୍ର ସଂଖ୍ୟାରେ ସେଠାକୁ ଯାଆନ୍ତୁ । ଆପଣମାନେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ମହାନ୍ ସନ୍ଦେଶ ବହନକରି ଆମ ପାଖକୁ ଆସନ୍ତୁ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷରେ ସେହି ସନ୍ଦେଶ ଆମ ସମାଜର ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରକୃତରେ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଉ । ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମ ଏବଂ କୋଣରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଚାର ହେଉ ।—ଏହି କଥାଗୁଡ଼ିକୁ କହିଥିବା ବେଳେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଯାବତୀୟ ସମାଲୋଚନାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିବେ ।" ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆମ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଶ୍ରେଷ୍ଠତାକୁ ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ଆମେରିକା ଯାଇଥିଲେ ବୋଲି ଆମ ଭିତରୁ ଯେଉଁମାନେ ଦୃଢ଼ହୋଇ କହନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଏହି ସମ୍ପାଦକୀୟସ୍ଥିତି ଉପରେ ମନନ କରିବା ଉଚିତ ।

ମନେ ହେଉଛି, ଲଣ୍ଡନରେ ପହଞ୍ଚି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏକ ଅଧିକ ମୁକ୍ତ ସମୂହ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରୁଥିବା ପରି ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଦେହର ଚମ ଆମେରିକାବାସୀଙ୍କ ଆଖିକୁ କଳା ଦେଖାଯାଉଥିବାରୁ ସେଠାରେ ଦକ୍ଷିଣାଞ୍ଚଳର ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଜଣେ ନିଗ୍ରୋ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ ଓ ବେଳେ ବେଳେ ସେହି କାରଣରୁ ତାଙ୍କର ଅପମାନ ବି କରୁଥିଲେ । "ପ୍ରତ୍ୟେକ କୃଷ୍ଣକାୟ ମନୁଷ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ଜଣେ ନିଗ୍ରୋ ହୋଇଥିବ ବୋଲି ଆମେରିକାରେ ବହୁ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଯେଉଁ ଚମତ୍କାର ଧାରଣାଟି ରହିଛି, ଏଠାରେ ତାହାର କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁନାହିଁ"—ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ କାହାପାଖକୁ ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ । ଇଂଲଣ୍ଡରେ ତାଙ୍କୁ ସବୁ ଭଲ ଲାଗିଲା । ସେଠାରେ ସେ ଯହୁଁ ଯହୁଁ ଅଧିକ ଚଳପ୍ରଚଳ ହେଲେ ଏବଂ ଅଧିକ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଲେ, ତହୁଁ ତହୁଁ ତାଙ୍କର ମନ ଭିତରେ ବହୁତ ଦିନରୁ ରହିଆସିଥିବା ଏକ ବଦ୍ଧମୂଳ ଧାରଣା କ୍ରମେ ଅପସାରିତ ହୋଇଯିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲା । ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ ଏଥିପୂର୍ବରୁ ସେ ଯାହା ଭାରତବର୍ଷରେ ଦେଖିଥିଲେ ଏବଂ ଚିହ୍ନିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଶାସକ ହିସାବରେ ଦେଖିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଶୋଷକ ଓ ଉତ୍ପୀଡ଼କ ବୋଲି ଚିହ୍ନିଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ଘରେ ଯାଇ ଜାଣିଲେ । ତାଙ୍କର

ଭୁଲ ଧାରଣା କ୍ରମଶଃ ଦୂରୀଭୂତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ବହୁ ପତ୍ରରେ ଏକାଧିକ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ ଗୋଟିଏ ଜାତି ହିସାବରେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କର ଭୂରି ଭୂରି ପ୍ରଶଂସା କରିଛନ୍ତି ।

ଆମେରିକାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ତୋଫାନ ପରି ଏଠାରୁ ସେଠାରୁ ଓ ଏଠାରୁ ସେଠାକୁ ବୁଲିବାରେ ଲାଗିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଭାଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଗୁଡ଼ିକରେ ବହୁତ ଲୋକ ହେଉଥିଲେ । ଅର୍ଥୋପାର୍ଜନ ମଧ୍ୟ ଭାଷଣଗୁଡ଼ିକର ଏକ ଅନ୍ୟତମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଭାଷଣଲବ୍ଧ ଅର୍ଥରେ ଆହୁରି କେତେ କ'ଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇ ପାରିବ ବୋଲି ହୁଏତ ଏକ ସଚେତନ ଅନ୍ୟମନସ୍କତା ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା । ତେଣୁ, ବେଶ୍ ଏକ ଉତ୍ତେଜନା ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ସେହି ସ୍ଥିତି ବଦଳି ଯାଇଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ, ଏସବୁର ପଶ୍ଚାତରେ ରହିଥିବା ମନୋଭାବ ମଧ୍ୟ ବଦଳି ଯାଇଥିଲା । ଝଡ଼ପରି ନାନା ସ୍ଥାନକୁ ଧାଇଁ ଯାଇ ଭାଷଣ ଦେବାଲାଗି ତାଙ୍କୁ ଜାହିଁକି ଆଉ ଆଗପରି ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ବୃହତ୍ ସଭା-ମାନଙ୍କରେ ବକ୍ତୃତା ଦେବା ବିଷୟରେ ସତେଅବା ଏକ ବିତୃଷ୍ଣା ମଧ୍ୟ ଆସିଯାଇଥିଲା । ବୃହତ୍ ସମାବେଶମାନଙ୍କରେ ଓଜସ୍ୱିନୀ ଭାଷଣ ଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ କିଛି ସମୟ ସକାଶେ ମୁଗ୍ଧ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ସେ ଏଣିକି ସାନ ସାନ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଅଧିକ ସ୍ଥିରଭାବରେ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟର ଆଲୋଚନା କଲେ । ସାନ ସାନ କ୍ଲାସ୍‌ରେ ସାଧାରଣତଃ ଯେପରି ହୁଏ, ସେହିପରି । କେବଳ ଶ୍ରୋତା ଅପେକ୍ଷା ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏଣିକି ଜିଜ୍ଞାସୁ ଖୋଜି ବୁଲିଲେ; ଏପରି ଜିଜ୍ଞାସୁ, ଯେଉଁମାନେ କି ପ୍ରକୃତରେ କିଛି ଗ୍ରହଣ କରିବା ଲାଗି ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇଥିବେ ଏବଂ ଯଥାର୍ଥରେ ଏକ ଡାଇଲଗ୍ ସୃଷ୍ଟି କରି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଆସିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ରଖିଥିବେ । ଏସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଠିକ୍ ଏହି କଥାଟିର ଅଧିକ ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଛି ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ହୁଏତ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥିଲେ । କ'ଣ ଯେପରି ସବୁରୁ ସବୁ ଦାନା ବାନ୍ଧିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରୁଥିଲା । ଅର୍ଥୋପାର୍ଜନ ଯେ ହେଲା ନାହିଁ. ସେ କଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ତାହା ଆଉ ଏକ ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ ହୋଇ ଆଦୌ ରହିଲା ନାହିଁ । ଅନେକ ସମୟରେ ଏପରି ହେଲା ଯେ, ପ୍ରବଚନ ହେଲା, ଆଲୋଚନା ହେଲା,—ସ୍ୱାମୀଜୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଗ୍ରହରେ ସେଗୁଡ଼ିକରେ ଅଥାତ୍ ଜିଜ୍ଞାସୁମାନଙ୍କର ଗହଣରେ ମଜ୍ଜି ଯାଉଥିଲେ । କୌଣସି ପ୍ରବେଶ ଶୁଳ୍କ ନଥିଲା ।

ପ୍ରାୟ ସାଢ଼େ ତିନିବର୍ଷ ଆମେରିକା ଏବଂ ଇଉରୋପରେ କଟାଇ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଫେରି ଆସିଥିଲେ । ଏହାପରେ ସେ ଏକ ଦ୍ୱିତୀୟଥର ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀକୁ ପରିବ୍ରଜନରେ ଯାଇଥିଲେ । ଏଥର ସେ ମୁଖ୍ୟତଃ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ-ପରିବର୍ତ୍ତନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଉଭୟ ବିଲାତ

ଓ ଆମେରିକାରେ ତାଙ୍କର ଯୋଜନା ଅନୁସାରେ ଏବଂ ସେଠାରେ ଥିବା ଶିଷ୍ୟ ଏବଂ ଶୁଭେଚ୍ଛୁମାନଙ୍କର ସହଯୋଗରେ ବେଦାନ୍ତ କେନ୍ଦ୍ରମାନ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ଭାରତବର୍ଷରୁ ତାଙ୍କର ଦୁଇଜଣ ଗୁରୁଭାଇ ତାଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଯଥାକ୍ରମେ ଆମେରିକା ଓ ଇଂଲଣ୍ଡ ଯାଇ ବେଦାନ୍ତବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାରର କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲେ । ପ୍ରଥମଥରର ବିଦେଶ ଭ୍ରମଣ ପରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଯେତେବେଳେ ଭାରତକୁ ଫେରି ଆସିଲେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ସହିତ ବିଦେଶରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗ ଦେଇଥିବା ତାଙ୍କର କେତେଜଣ ଅନୁଗାମୀ ମଧ୍ୟ ଭାରତ ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ଏହି ଦେଶକୁ ହିଁ ଆପଣାର କର୍ମଭୂମି ରୂପେ ଗ୍ରହଣକରି ନେଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କୁମାରୀ ମାର୍ଗାରେଟ୍ ନୋବଲ୍‌ଙ୍କ ନାମକୁ ଆମେ ସର୍ବପ୍ରଥମ ହିଁ ସ୍ମରଣ କରିବା । ଭାରତବର୍ଷରେ ସେ ଭଗିନୀ ନିବେଦିତା ନାମରେ ପରିଚିତ ହେଲେ । ଭାରତବର୍ଷ ହିଁ ତାଙ୍କର କର୍ମଭୂମି ହେଲା । ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷ ପାଇଁ ସେ ଏକ ପ୍ରିୟ ନାମ ହୋଇ ରହିଲେ । ଆଉଜଣେ ହେଉଛନ୍ତି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୁଡ୍‌ୱିନ୍ ଯିଏକି ବିଲାତରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଗହଣରେ ଆସି ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ସହିତ ପରେ ଆମେରିକା ମଧ୍ୟ ଯାଇଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ଗୁଡ୍‌ୱିନ୍ ଆଶୁଲିପିରେ ପ୍ରବୀଣ ଥିଲେ ଓ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକଟି କଥାକୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଖୁଣ ଭାବରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ରଖୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧାବଳରେ ହିଁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ପ୍ରେରଣାଭଣ୍ଡାର ଶବ୍ଦରେ ସାକାର ହୋଇ ପରବର୍ତ୍ତୀ-କାଳର ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି ସଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିପାରିଛି । ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରତ ଥାଇ ହିଁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଜୀବଦଶାରେ ଗୁଡ୍‌ୱିନ୍‌ଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଦୁଇଥରଯାକର ପ୍ରବାସରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଇଉରୋପର ବହୁ ସ୍ଥାନ ପର୍ଯ୍ୟଟନ କରିଥିଲେ । ଇଉରୋପୀୟ ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟିର ପ୍ରଥମ ଲୀଳାସ୍ଥଳ ଗ୍ରୀସ୍ ସମେତ ତୁରସ୍କ ଓ ମିଶର ମଧ୍ୟ ଦେଖି ଆସିଥିଲେ । ଫରାସୀ ଭାଷାରେ ପ୍ରବୀଣତା ହାସଲ ପୃଥିବୀ ଦେଖିବାର ନିଶା ତାଙ୍କୁ ସତେଅବା ତାଙ୍କ ନିଜର ଚେତନାରେ ଏକାବେଳେକେ କେତେ କୁଆଡ଼ ସହିତ ଯୁକ୍ତ କରି, ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ କରି ରଖିଥିଲା । ଆପଣାର ମୂଳଟି ଦୃଢ଼ ଥିଲେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହିପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ପୃଥିବୀଯାକ ସବୁଠାରେ ପ୍ରବେଶ କରିପାରେ, ସବୁଆଡ଼େ ତାକୁ ଘରପରି ଲାଗେ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ଜୀବନରେ ପ୍ରାୟ ଯାବତୀୟ ଉତ୍ସାହରେ ଆମେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ଭୁଲ ଭାବରେ ସେହି ଲକ୍ଷଣଟିକୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ।

ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ପ୍ରଚାରବାର୍ତ୍ତା ନେଇ ସେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତକୁ କାହିଁକି ପ୍ରବାସ କରି ଯାଇଥିଲେ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ୧୮୯୭ ମସିହା ଫେବୃଆରୀ ମାସରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଟାଇମସ୍ କାଗଜକୁ ଏକ ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ଦେଇ କହିଥିଲେ, "ମୁଁ ଅଧିକ ଅଭିଜ୍ଞତା ଲାଭ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲି । ମୁଁ ବିଚାର କରୁଥିଲି ଯେ, ଅନ୍ୟ ଜାତିମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନକରୁ ଥିବାରୁ ହିଁ ମୂଳତଃ

ଆମ ଜାତିର ଅଧଃପତନ ହୋଇଛି । ତାହାହିଁ ଏକମାତ୍ର କାରଣ ଏବଂ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କାରଣ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଜକୁ ତୁଳନା କରି ଦେଖିବାପାଇଁ ଆମେ ଆଦୌ କୌଣସି ସୁଯୋଗର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରିନାହୁଁ ।" ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଭାରତବର୍ଷର ଆଧ୍ୟାତ୍ମବାଣୀ ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ଆମେରିକା ଏବଂ ଇଉରୋପ ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷ ନିମନ୍ତେ ବିଜୟୀ ହୋଇ ଦେଶକୁ ଫେରିଲେ ବୋଲି ଯେଉଁମାନେ ହୁଏତ ଏବେ ମଧ୍ୟ କେତେ ଉଲ୍ଲାସର ସହିତ କହି ହୋଇଥାନ୍ତି, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତିଟି ସେମାନଙ୍କର ମୋହଭଙ୍ଗ କରାଇବା ଲାଗି ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ କି ନାହିଁ କେଜାଣି ? କେବଳ ନିଜଟିକୁ ହିଁ ସବୁକିଛି ବୋଲି ଦେଖିବା ଏବଂ ଯାବତୀୟ ସମ୍ଭବର ଦ୍ୱାରକୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ଦୁରାଗ୍ରହ ସହିତ କିଳି ରଖିବାକୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ କୂପମଣ୍ଡୁକର ଧର୍ମ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଏକଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସତ ଯେ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ପ୍ରବାସରୁ ବହୁତ କିଛି ଗ୍ରହଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭାରତବର୍ଷର ବହୁତ କିଛି ସର୍ବୋତ୍ତମ ଉପାଦାନକୁ ବୃହତ୍ତର ପୃଥିବୀର ସମକ୍ଷରେ ନେଇ ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ବସ୍ତୁତଃ ଦେବା ଏବଂ ଗ୍ରହଣ କରିବା- ଦୁଇଟିଯାକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ପରସ୍ପରର ପରିପୂରକ ଭାବରେ ଚାଲିଥିଲେ ହିଁ ପୃଥିବୀରେ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଦେଇହୁଏ ଏବଂ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିହୁଏ । ସେହି କାରଣରୁ ମିସନାରୀମାନେ ପ୍ରାୟ ଅଣନିଃଶ୍ୱାସୀ ହୋଇ ଖାଲି ନିଜଟାକୁ ନେଇ ଲଦିଦେବାରେ ଲାଗିଥାଆନ୍ତି ସିନା, ସେମାନେ ଯଥାର୍ଥରେ ଆଦୌ କିଛି ଦେଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷଟିଠାରୁ କିଛି ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ରହିଛି ବୋଲି ସେମାନେ ଚିନ୍ତା କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ କିମ୍ବା ହିନ୍ଦୁ ଭାରତବର୍ଷର ମିଶନାରୀ ବନି ପଶ୍ଚିମ ଜଗତକୁ ଯାଇ ନଥିଲେ । ସେ ସେଠାରେ ବନ୍ଧୁ ହେବାକୁ ଯାଇଥିଲେ, ସେଠାରେ ବନ୍ଧୁତାର ସୂତ୍ରକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍କପଟ ଭାବରେ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ କରିଦେଇ ସେ ବୃହତ୍ତର ପୃଥିବୀଟିକୁ ଭାରତବର୍ଷର ବନ୍ଧୁରୂପେ ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ ।

ଏବଂ ଆପଣାର ସେହି ବ୍ରତରେ ସେ ପ୍ରଭୂତ ସଫଳତା ଲାଭ କରିଥିଲେ । ବିଶ୍ୱକୁ ଭାରତବର୍ଷର ସନ୍ଦେଶ ଶୁଣାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ସତେଅବା ନାନାଭାବେ ନବଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇ ଭାରତକୁ ଫେରିଥିଲେ । ତେଣୁ ଏପରି ବହୁ ସମ୍ପଦ ଏବଂ ବହୁ ସମାଧାନକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ସେ ସ୍ୱଦେଶକୁ, ସ୍ୱଗୃହକୁ ଫେରିଥିଲେ, ଯାହାଦ୍ୱାରା କି ଭାରତବର୍ଷର ବହୁ ହୀନତା ଏବଂ ବହୁ ନକାରାତ୍ମକତା ଦୂର ହୋଇ ପାରିବ ବୋଲି ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍ଠାପର ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ସେଥିଲାଗି ଭାରତବର୍ଷରେ ପାଦଦେବା ଆଗରୁ ହିଁ ସେ ଭାରତବର୍ଷରେ ସାଙ୍ଗ ଖୋଜିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲେ; ଗୋଟିଏ ଏପରି ତରୁଣ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ସେ ଉଦ୍‌ବୋଧିତ କରି ଆଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ ଯେଉଁମାନେ କି ଭାରତବର୍ଷର ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଉପରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ଆଧୁନିକ କେତେକ ସମାଧାନକୁ ଅନୁସରଣ କରି ନିଜ ଦେଶର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଗୁଡ଼ିକୁ ମେଣ୍ଟାଇ ଦେଇପାରିବେ । ପ୍ରଧାନତଃ ଏହି କାରଣରୁ ହିଁ ଭାରତୀୟ ସେହି ନବଜାଗରଣ ଏବଂ ଜାତୀୟ ଉନ୍ମେଷଣାର ସମଗ୍ର ପର୍ବଟିରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ରହିଛି; ଭାରତବର୍ଷକୁ ନିଜ ଘରପାଖରୁ ଦେଖି ଚିହ୍ନି ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ସମୟରେ ସତେଅବା ତାହାର ଏବେ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିଛି ବୋଲି ବୋଧ ହେଉଛି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଭାରତବର୍ଷକୁ ବାହୁଡ଼ି ଆସିବା ସମୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀକୁ ପଛରେ ପକାଇଦେଇ ଆଦୌ ଆସିନଥିଲେ । ସେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀ ନାମକ ଏକ ବୃହତ୍ ସନ୍ଦେଶକୁ ସତେଅବା ନିଜ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଫେରିଥିଲେ । ନିଜ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ସେ ସତେଅବା ପ୍ରାୟ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଭାବରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଅନୁପ୍ରାର୍ଣଟିର ଏକ ଅଂଶରେ ପରିଣତ ହୋଇ-ଯାଇଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷରୁ ପ୍ରବାସକୁ ବାହାରିବା ସମୟରେ ସେ ଯେଉଁପରି ଥିଲେ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଓ ସେତିକି ହୋଇ ସେ ପ୍ରବାସରୁ ଆଦୌ ଘରକୁ ଫେରି ନଥିଲେ । ଜଣେ ଚକ୍ଷୁଷ୍ମାନ୍ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନରେ ପ୍ରାୟ ଧର୍ମତଃ ଠିକ୍ ଏହିପରି ଦ୍ୱିଜ ହେବାର ପ୍ରକ୍ରିୟାଟିଏ ସତତ ଲାଗି ରହିଥାଏ । ସେ ଯେତିକି ଯେତିକି ଦେଖୁଥାଏ, ସେତିକି ସେତିକି ନୂଆ ହେବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ଜଣେ ଈଶ୍ୱରସମର୍ପିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନରେ ବୋଧହୁଏ ଅଧିକ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଏପରି ହୋଇଥାଏ । ଠିକ୍ ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ହିଁ ଆମେ ପରିବ୍ରାଜକ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ମୂଲ୍ୟାୟନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା । ତେବେ ଆମକୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆମ ନିଜ ବାଟଟିକୁ ଠଉରି କରିବା ଲାଗି ଓ ନିଜ ବାଟଟିକୁ ଚାଲିବା ଲାଗି ତାଙ୍କର ଜୀବନରୁ ଅନେକ ଖୋରାକ ମିଳିଯାଇପାରିବ ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତକୁ ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖି ଏବଂ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜୀବନର ମୂଳ ମାନବିକ ଦୃଷ୍ଟିଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ପରିଚିତ ହୋଇ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ମଣିଷକୁ ଓ ପୃଥିବୀକୁ ଦେଖିବାର ମାପକାଠିଗୁଡ଼ିକରେ ମଧ୍ୟ ହୁଏତ କେତେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଭାରତରେ ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ ଭ୍ରାତାମାନେ ତାଙ୍କୁ ଭାରତବର୍ଷର ବାଣୀ ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ଆମେରିକା ପଠାଇଥିଲେ ସିନା, ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟାଟିରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସି ସ୍ୱାମୀଜୀ ସତେଅବା ନିଜେ କେତେ ସ୍ୱଭାବପ୍ରବୃତ୍ତ ଭାବରେ ବଦଳି ଯାଇଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷ ତରଫରୁ ସେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବହୁତ କିଛି ଦେଇ ଯେ ଧନ୍ୟବାନ୍ କରିଥିଲେ, ସେଥିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ; ମାତ୍ର ଅପର ପକ୍ଷରେ ସେଇ ଭାରତବର୍ଷ ପାଇଁ ତେଣୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରୁ କେତେ କ'ଣ ସଉଦା ମଧ୍ୟ କରି ସାଙ୍ଗରେ ଆଣିଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ତାଙ୍କର ଜଣେ ଗୁରୁଭାଇ ତାଙ୍କୁ ଆମେରିକାରେ ନିଜର ପ୍ରଚାର ସମାପ୍ତ କରି ଯଥାଶୀଘ୍ର ଭାରତକୁ ଫେରିଆସିବା ନିମନ୍ତେ ଲେଖିଥିଲେ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ୧୮୯୬ ରେ ତାହାର ଉତ୍ତରରେ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦଙ୍କ

ପାଖକୁ ଲେଖି ପଠାଇଥିଲେ, "ତୁମେ ସେହି ପ୍ରଜ୍ଞାବାନ୍ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ କହିଦେବ ଯେ ଏହି ଦେଶକୁ ବରଂ ଅଧିକତର ଅର୍ଥରେ ମୁଁ ମୋ'ର ଘର ବୋଲି କହିପାରିବି । ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନରେ ଅଛି କ'ଣ ? କିଏ ସେଠାରେ ଧର୍ମକୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ବୁଝେ, ବିଦ୍ୟା ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ମଧ୍ୟ ସମୁଚିତ ଆଦର କରେ ?" ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ବର୍ଷ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ : "ମୁଁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯାହା ଥିଲି, ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେଇ ଏକା ମଣିଷଟି ହୋଇ ରହିଛି । କେବଳ ଏତିକି ଫରକ ଯେ, ସଂସ୍କୃତିର ମାନ ଓ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରଭୂତ ଉନ୍ନତି ହାସଲ କରିଥିବା ଏହି ଦେଶରେ ଯଥାର୍ଥ ଆଦର ରହିଛି— ଏଭଳି ଏକ ସହାନୁଭୂତି ରହିଛି, ଯାହାର କି ଆମ ଅଜ୍ଞାନାଚ୍ଛନ୍ନ ନିର୍ବୋଧମାନେ କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ସେଠାରେ ତ ଆମର ଲୋକମାନେ ଜଣେ ଗୃହତ୍ୟାଗୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀକୁ ରୁଟି ପଟେ ଦେବାକୁ ମଧ୍ୟ ସାତ କୁଣ୍ଠା ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି; ମାତ୍ର ଏଠାରେ ସେମାନେ ମୋ'ର ଗୋଟାଏ ବକ୍ତୃତାପାଇଁ ମୋତେ ଏକ ହଜାର ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ମୋ'ଠାରୁ ଶୁଣିଥିବା କଥାଗୁଡ଼ିକ ସକାଶେ ହୁଏତ ଚିରକୃତଜ୍ଞ ହୋଇ ରହୁଛନ୍ତି ।"

ପୁନଶ୍ଚ, ସେହି ଚିଠିରେ, "ମୁଁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁ ଆଦର କେବେ ପାଇନଥିଲି, ଏଠାରେ ଅପରିଚିତମାନଙ୍କଠାରୁ ମୋତେ ସେହି ଆଦର ମିଳିପାରୁଛି । ...ଆମେରିକାର ଅଧିବାସୀମାନେ ମୋ'ସକାଶେ ଏଠାରେ ଯେଉଁ ଆତିଥ୍ୟ, ସହାନୁଭୂତି, ସାହାଯ୍ୟ ଏବଂ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି, ତା' ସହିତ ଆମ ଦେଶବାସୀଙ୍କର ଅତିହୀନ, ସ୍ୱାର୍ଥପ୍ରଣୋଦିତ, ଅନାଦରପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅଜ୍ଞାନାଚ୍ଛନ୍ନ ଅକୃତଜ୍ଞତାକୁ ତୁଳନା କଲାବେଳେ ମୁଁ ପ୍ରକୃତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲଜ୍ଜା ଅନୁଭବ କରୁଛି । ଏଠାରେ ସେମାନଙ୍କର ଆଖିରେ ମୁଁ ଏକ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମର ପ୍ରତିନିଧି ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ସେମାନଙ୍କର ଆଦରରେ ସେହି କାରଣରୁ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ଘଟି ନାହିଁ । ତେଣୁ, ମୁଁ କହୁଛି, ନିଜ ଦେଶରୁ ବାହାରକୁ ଆସ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦେଖ ଏବଂ ତୁଳନା କର ।" ଅବଶ୍ୟ, ଆପଣାର ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରବାସରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଯେତେବେଳେ ଲଣ୍ଡନରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର କେତେ ପୂର୍ବାନୁଗାମୀଙ୍କର ମନରେ ତାଙ୍କପ୍ରତି ରହିଥିବା ଧାରଣା କେମିତି କେମିତି ବଦଳି ଯାଇଥିଲା । ଆମ ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରାୟ ସବୁ ଦେଶରେ ଓ ସବୁ କାଳରେ ଏଭଳି ମଣିଷମାନେ ରହି ଆସିଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ମହିମାମୟ ମଣିଷଟିଏ ଦେଖିଲେ କ'ଣ ସବୁ ଭାବି ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଟାଣିହୋଇ ଆସନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଗୁରୁ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ଓ ନିଜକୁ ତାଙ୍କର ଷୋଳଅଣା ଶିଷ୍ୟ ବୋଲି କହନ୍ତି ଏବଂ ତା'ପରେ ନିଜର ପୂର୍ବ ସଂସ୍କାରଗତ ନାନା ତରାଜୁରେ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଓଜନ କରି ଦେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦିଅନ୍ତି । ସେହି ତରାଜୁ ଅନୁସାରେ ଉପଯୁକ୍ତ ହୋଇ ନ ପାରିଲେ ସେମାନେ

ଗୁରୁଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି । ଏହା ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର କଥା, ମାତ୍ର ଆମ ମଣିଷ-ମାନଙ୍କୁ, ଏପରିକି ନିଜକୁ ବୁଝିବାର ସାଂସାରିକ ଇତିହାସରେ ଏଇଟି ନିଃସନ୍ଦେହ ଭାବରେ ଭାରି କୌତୁକ ଓ କୌତୁହଳର ଏକ କଥା ହୋଇ ରହି ମଧ୍ୟ ଆସିଛି । ଆଗଥର ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଅତି ପାଖଲୋକ ହିସାବରେ ପରିଚିତ ଥିବା କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ତରିଜୁଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କଠାରେ କେତେ ଗୁଣ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଥିଲେ । ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଜଣେ ମଣିଷ ବୋଲି ସେମାନେ କେଡ଼େ ଆଶାରେ ଯାହାକୁ ଗୁରୁରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିଲେ, ତା'ଭିତରେ ତଥାକଥିତ ଏତେ ସବୁ ଗୁଣ ରହିବାଟାକୁ ମୋଟେ ସହ୍ୟ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ନିଜ ବିଷୟରେ, ନିଜର ଏକାଧିକ ଗୁଣ ବିଷୟରେ ସମ୍ଭବତଃ ଏକ ବିକାରଯୁକ୍ତ ଜୁଗୁପ୍ସା ଏବଂ ବିକାରଯୁକ୍ତ ଅନୁରକ୍ତି ଏକାଧାରରେ ରହିଥିବାରୁ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ହୁଏତ ଏହିପରି ଆଚରଣ କରିଥାନ୍ତି । ଏହିକାଳର ଶିଷ୍ୟମାନେ ସେମାନେ ଲଦିହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ଗୁରୁଙ୍କ ଭିତରେ ସତେଅବା ଏକ ନିର୍ଗୁଣ ମଡ଼େଲ୍ ଖୋଜି ବାହାରିଥାନ୍ତି ଓ ନିରାଶ ହେଲେ ତାଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି ।

ଇଂଲଣ୍ଡରେ ପ୍ରଥମଥର ସ୍ୱାମୀଜୀ ଯାହାଙ୍କ ଘରେ ସମ୍ଭବତଃ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଦିନ ରହିଥିଲେ, ଏଥର ସେ ଆଉ ତାଙ୍କର ପାଖ ମାଡ଼ିଲେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଭଦ୍ରମହିଳାଙ୍କର ଅର୍ଥଦାନରେ ବେଲୁଡ଼ଠାରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ-ପରିବାର ପାଇଁ ଏକ ମଠ ଓ ଉପାସନା ସ୍ଥାନ ତିଆରି କରିବା ସକାଶେ ଜମି କିଣାଯାଇଥିଲା । ସିଏ ମଧ୍ୟ ଆଉ ଦର୍ଶନ ଦେଲେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଇତିମଧ୍ୟରେ ନିଜର ଜ୍ୟାମିତି ଅନୁସାରେ ପ୍ରମାଣ ପାଇ ସାରିଥିଲେ ଯେ ଜଣେ ସତିକୁସତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମଣିଷ କଦାପି ଅସୁସ୍ଥ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଅନ୍ତତଃ ତା'ର ଅସୁସ୍ଥ ହେବା ଆଦୌ ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଧୂମପାନ କରିବା ମଧ୍ୟ ଏକ ନିତାନ୍ତ ଅନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟ । ଆମେ ଆଉ ଟିକିଏ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ ଚିନ୍ତା କଲେ, ଏହାକୁ ଗୋଟିଏ ପାପକାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଗଣ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଅସୁସ୍ଥ ହେଉଥିଲେ, ଏଣେ ଧୂମପାନ ବି କରୁଥିଲେ । ଆମେରିକାରେ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ସିଏ ଯେଉଁ ସବୁ ସ୍ଥାନରେ ରହୁଥିଲେ, ସେଠାରେ ନିଜେ ରୁଟୀ ତରକାରି ରାନ୍ଧୁଥିଲେ । ମସଲା ଗୁଣ୍ଡ କଲାବେଳେ କିମ୍ବା ବାଟିଲାବେଳେ ସେ ରୋଷେଇ ଘର ଚଟାଣଟା ଉପରେ ଟେକାମାଡ଼ି ବସି ଯାଉଥିଲେ । ତା'ପରେ ସେହି ମସଲାକୁ ନେଇ ଘିଅ କଡ଼େଇରେ ପକାଇଲା ବେଳେ ଯେମିତି ଧୂଆଁ ଉଠି ଉପସ୍ଥିତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଆଖିକୁ ରୁନ୍ଧି ଦେଉଥିଲେ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେତେବେଳେ "ହେଇ, ଆସିଲା" ବୋଲି ପାଟି କରୁଥିଲେ । ଜଣେ ପ୍ରକୃତ ସନ୍ନ୍ୟାସୀର ହୁଏତ ଏସବୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆଗ୍ରହ ରଖିବା କଦାପି ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ, ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ଏବଂ ଦାନ ଗ୍ରହଣ କରି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ହାତକୁ ଏତେ ଅର୍ଥ ଯେ ଆସୁଥିଲା, ସେସବୁରେ

କୌଣସି ହେରଫେର ହେଉନାହିଁ ତ— ଏ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସନ୍ଦେହ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ଖାଇବା ଓ ରହିବା ବିଷୟରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ କୁଆଡ଼େ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଭାରି ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଉଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଆତିଥ୍ୟପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କ ମନରେ ଆଘାତ ପହଞ୍ଚାଉଥିଲେ । ହଁ, ବେଳେ ବେଳେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଆତ୍ମଗର୍ବ ବି ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା ଏବଂ ସିଏ ସତେଅବା ଅତିରଞ୍ଜନ କରି ଯୋଡ଼ି ଯୋଡ଼ି କେତେ କ'ଣ କହି ଦେଉଥିଲେ । ଏହି ସବୁକିଛି ସ୍ୱାମୀଜୀ ହୁଏତ ନିରୀହ ଶିଶୁଟିଏ ପରି କରୁଥିଲେ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ କେତେକ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ମନରେ ତାହା ବ୍ୟଥା ଦେଉଥିଲା । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏକାଧିକ ଦୀର୍ଘ ପତ୍ରମାନ ଲେଖି ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଅଭିଯୋଗଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ । ବେଳେ ବେଳେ କିଞ୍ଚିତ୍ ପରିମାଣରେ ନିଜ ପକ୍ଷଟିର ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର କେବେହେଲେ ଅଭିଯୋଗକାରୀ-ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କୌଣସି ଅସୂୟାଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିନଥିଲେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତକୁ ସେ ଯାହା ଦେଇପାରିଥିଲେ ଏବଂ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରୁ ଯାହାକିଛି ଲାଭ କରିଥିଲେ, ସେଥିଲାଗି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତ ପାଖରେ ସେ ସର୍ବଦା କୃତଜ୍ଞ ରହିଥିଲେ । ଏବଂ, ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁଠାରେ ଥାଆନ୍ତୁ ପଛକେ, ଭାରତବର୍ଷକୁ ହିଁ ସେ ଆପଣାର ମୂଳ କ୍ଷେତ୍ରରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିଲେ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଭାରତବର୍ଷ ସହିତ ହିଁ ତାଙ୍କର ଅସଲ ନାଡ଼ୀଟି ଯୋଡ଼ିହୋଇ ରହିଥିଲା । ପୂର୍ବରୁ ଉଦ୍ଧୃତ ୧୮୯୪ ର ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ସେ ଯେପରି ଲେଖିଥିଲେ, "ଯଦି ମୁଁ ମନ କରିବି, ତେବେ ଯାବତୀୟ ବିଳାସ ସହିତ ଏଠାରେ ସାରା ଜୀବନ ରହିଯାଇ ପାରିବି । ମାତ୍ର, ମୁଁ ହେଉଛି ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଏବଂ, **India, with all thy faults, I love thee still;**— ତେଣୁ ମୁଁ ଆଉ କେତେ ମାସ ପରେ ଯାଇ ଭାରତବର୍ଷରେ ପହଞ୍ଚିବି । ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି, ଯେଉଁ ଜାତି ଆଦର ଏବଂ କୃତଜ୍ଞତା କ'ଣ ବୋଲି ଜାଣି ନାହିଁ, ତାହାର ପାଖରେ ହିଁ ପୂର୍ବପରି ଧର୍ମ ଏବଂ ଅଗ୍ରଗତିର ବୀଜମାନ ବୁଣିବାରେ ଲାଗିଯିବି ।"

୧୮୯୬ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆପଣାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରବାସରୁ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଫେରି ଆସିଥିଲେ । ଦୀର୍ଘ ସମୁଦ୍ରଯାତ୍ରା ପରେ ସେ ସିଂହଳର କଲମ୍ବୋ ବନ୍ଦରରେ ଅବତରଣ କରିଥିଲେ । ସେଠାରୁ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ସ୍ଥଳପଥରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ, ଏବଂ ତା'ପରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜରୁ ଜାହାଜରେ ବସି କଲିକତାଯାଏ । ସେ ଯେଉଁଠାକୁ ଗଲେ, ସବୁଠାରେ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ବିଜୟୀ ବୀରର ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଦିଆ ଯାଇଥିଲା । ଚିକାଗୋର ଧର୍ମମହାସଭାରେ ସେ ଆପଣା ପ୍ରତିଭାର ଯେଉଁ ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ, ସେସବୁ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ଭାରତର ସମ୍ବାଦପତ୍ର ମାନଙ୍କରେ ପ୍ରଭୂତ ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭ କରିଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରାୟ ସେହି କାଳରୁ ହିଁ ଅନୁରକ୍ତମାନେ ତାଙ୍କର ଯଥୋଚିତ

ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାୟ ଅଧୀରଚିତ୍ତ ହୋଇ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିଲେ । ଧର୍ମମହାସଭା ପରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ତିନିବର୍ଷ କାଳ ପ୍ରବାସରେ ରହିଥିଲେ, ସେହିସବୁ ସ୍ଥାନର ଜୀବନ ସହିତ ଆପଣାର ପରିଚିତିରୁ ସେ କେତେ କ'ଣ ସମ୍ପଦ ଆହରଣ କରିଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଉତ୍ପ୍ରେରକ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ଭାରତବର୍ଷର ଜନଗଣଙ୍କୁ ନେଇ ସିଏ ଯେ କେତେ କେତେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଥିଲେ ଓ ଆପଣାର ଲାଗି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ତଥା ଅଭିଯାନର ଯୋଜନା ତାଙ୍କୁ ଯେ ସଚଳ କରି ରଖିଥିଲା ଏବଂ ସେହି ଅଭିଯାନଟି ସକାଶେ ସେ ଯେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସମାନ ଭାବରେ ବଳିଷ୍ଠ ଓ ନିଷ୍ଠାଯୁକ୍ତ ଏକ ଅନୁରୂପ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପାଇବେ ବୋଲି ପ୍ରତ୍ୟାଶା ମଧ୍ୟ ରଖିଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ କେଡ଼େ ହୃଷ୍ଟ ହୋଇ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ପରେ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇବାର ତତ୍ପରତା ଦେଖାଉଥିବା ଅନୁରକ୍ତବର୍ଗ ସତେଯେପରି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆଦୌ କିଛିହେଲେ ଦେଖି ପାରୁନଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଉତ୍ସାହଟି ସତେଅବା ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ଜଣାଇବାରେ ହିଁ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିଲା । କଲମ୍ବୋରୁ ହିମାଳୟର ଅଲମୋଡ଼ା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସର୍ବତ୍ର ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ଜଣେ ରାଜଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀର ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ମିଳିଲା । ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ଅଭିନନ୍ଦନ-ପତ୍ର ଗୁଡ଼ିକରେ ସେ ଭାରତବର୍ଷର ଯେଉଁ ସମ୍ମାନ ବଢ଼ାଇଛନ୍ତି, ତାହାର ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ଉଲ୍ଲେଖମାନ ଭରି ରହିଥିଲା । ଅଭିନନ୍ଦନର ଉତ୍ତରଗୁଡ଼ିକରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳତା ସହିତ ନିଜ ଭିତରେ ଭାରତବର୍ଷ ବିଷୟରେ ରହିଥିବା ସ୍ୱପ୍ନଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ କହୁଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସାକାର କରିବା ଲାଗି ରହିଥିବା ଯୋଜନାଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ କହୁଥିଲେ । ମାତ୍ର, ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତମାନଙ୍କର ହୁଏତ ସେପରି କୌଣସି ବିଶେଷ ନିଘା ନଥିଲା । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ମାନପତ୍ର ଗୁଡ଼ିକରେ ସେସବୁ ବିଷୟରେ ପ୍ରାୟ ଉଲ୍ଲେଖ ନଥିଲା । ମନେ ହେଉଛି, ସେମାନେ ନିଜର ଏଡ଼େ ବଡ଼, ଜଣେ ହିରୋଙ୍କୁ ଆଗ ଆପଣାର ସକଳ ଉତ୍ସାହ ଦେଇ ସତେଅବା ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ଭାରି ବ୍ୟାକୁଳ ଥିଲେ; ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱ ଅନୁସାରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ବାଟ ଚାଲିବା, ସିଏ ହେଉଛି ଏକାବେଳେକେ ଏକ ଅନ୍ୟ ଆସ୍ପୃହାର ବ୍ୟାପାର । ଏକ ଅନ୍ୟଭଳି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିର କଥା ।

ସ୍ୱାମୀଜୀ କ'ଣ ସ୍ୱୟଂ ବି ତାଙ୍କ ଅଭିନନ୍ଦନକାରୀମାନଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ଏବଂ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଭିତରକୁ ପାଦ ପକାଇ ପକାଇ ଯେଡ଼େ ଅନଭିପ୍ରେତ ଭାବରେ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେହିମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଢଳିପଡ଼ିଥିଲେ କି ? ଭାରତ ଭୂମିରେ ଓହ୍ଲାଇ ସେ କଲମ୍ବୋଠାରେ India the holy land ଶୀର୍ଷକରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ବକ୍ତୃତାଟି ଦେଇଥିଲେ । ଆପଣାର ଅପେକ୍ଷାରତ ଶ୍ରୋତୃବର୍ଗଙ୍କର ସନ୍ତୋଷବିଧାନ ନିମିତ୍ତ ସେ ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ଭଲ ବିଷୟଟିଏ ହୁଏତ ମୋଟେ ବାଛି ପାରିନଥାନ୍ତେ । ପାମ୍ବନ୍‌ଠାରେ ପ୍ରଧାନ ଭାରତୀୟ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ପହଞ୍ଚିବା ସମୟରେ ସେଠାରେ ରାମନାଡ଼ର ରାଜା ତାଙ୍କୁ

ଏକ ଭବ୍ୟ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜ୍ଞାପନ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱୟଂ ରାଜା ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିବା ଅଭିନନ୍ଦନ ପତ୍ରକୁ ପାଠ କରିଥିଲେ । ବରେଣ୍ୟ ଅତିଥିଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି ଅଭିନନ୍ଦନ ପତ୍ରରେ ଏକ ନିପୁଣ ଶବ୍ଦବିନ୍ୟାସ ଦ୍ୱାରା "ଶ୍ରୀ ପରମହଂସ, ଯତିରାଜ, ଦିଗ୍‌ବିଜୟ-କୋଲାହଲ, ସର୍ବମତ-ସମ୍ପ୍ରତିପନ୍ନ, ପରମ ଯୋଗୀଶ୍ୱର ଶ୍ରୀମତ୍ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସ କରକମଳ-ସଞ୍ଜାତ, ରାଜାଧିରାଜ-ସେବିତ, ଶ୍ରୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସ୍ୱାମୀ ବୋଲି ଲିପିବଦ୍ଧ କରାଯାଇଥିଲା । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଶୁଭ ଆଗମନ ବାର୍ତ୍ତାର ସୂଚନା ଦେଇ ରାମନାଡ଼ ସହର ମହକୁମାରେ ସେଦିନ ତୋପଧ୍ୱନିର ବିରାଦ କରାଯାଇଥିଲା । କଥିତ ଅଛି, ରାମନାଡ଼ର ରାଜା ଏହି ମହାବସରଟିକୁ ଅଧିକ ସ୍ମରଣୀୟ କରି ରଖିବାର ଅଭିଳାଷ ରଖି ଅଭ୍ୟର୍ଥନାର ପରଦିନ ହଜାର ହଜାର ଦରିଦ୍ରଙ୍କ ପାଇଁ କାଙ୍ଗାଳି ଭୋଜନ କରାଇଥିଲେ । ଅଭ୍ୟର୍ଥନାର ସେହି ଆନନ୍ଦରେ ରାତିରେ ହାଉଇ ବାଣ ଛଡ଼ା ଯାଇଥିଲା । ରାଜାଙ୍କର ରାଜ୍ୟସୀମା ଭିତରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଯେଉଁଠାରେ ଭାରତୀୟ ଭୂମିରେ ପ୍ରଥମେ ପାଦ ଦେଇଥିଲେ, ସେଠାରେ ରାଜା ଏକ ବିଜୟସ୍ତମ୍ଭର ନିର୍ମାଣ କରାଇବେ ବୋଲି ସମସ୍ତଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତିରେ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ଯୋଜନା ହୋଇଥିଲା ଯେ ସେହି ସ୍ତମ୍ଭ ଚାଳିଶି ଫୁଟ ଉଚ୍ଚ ହେବ ଏବଂ ତା'ଉପରେ 'ସତ୍ୟମେବ ଜୟତେ' ଖୋଦା ହୋଇ ରହିବ ।

ଏହିସବୁ ଆଡ଼ମ୍ବରପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ଏବଂ ଉପଚାର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭୂମିରୁ ସଦ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିଥିବା ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଚିତ୍ତରେ କେଉଁଭଳି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବ କେଜାଣି ? ସେ କ'ଣ ସେଥିରେ ସତକୁ ସତ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବେ ? ଅବଶ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ ତଥ୍ୟ କହୁଛି ଯେ, ଅଭ୍ୟର୍ଥନାର ଉତ୍ତରରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ରାମନାଡ଼ର ରାଜାଙ୍କୁ ସେଦିନ 'ରାଜର୍ଷି' ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ କରିଥିଲେ । ଏବଂ ଆପଣାର ଭାଷଣରେ ଏପରି ମଧ୍ୟ କହିଥିଲେ ଯେ, ଏହିପରି ଅଧିକତନ ଏମିତି ରାଜା ଭାରତବର୍ଷରେ ଯଦି ଥାଆନ୍ତେ, ଯେଉଁମାନେ କି ଆମର ଏହି ମାତୃଭୂମିର ଉତ୍‌ଥାନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତେ ଏବଂ ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ଧାରା ଅନୁସରଣ କରି ସେହି ଉତ୍‌ଥାନ ଲାଗି କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତେ, ତେବେ ତାହା ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ବଡ଼ କଥା ନହୁଅନ୍ତା ! ରାମନାଡ଼ ପରେ ରାମେଶ୍ୱର, ରାମେଶ୍ୱରର ଶିବମନ୍ଦିରର ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ପ୍ରବଚନ ହୋଇଥିଲା । ସେହିଠାରେ ଗର୍ଭଗୃହର ଶିବଲିଙ୍ଗର ଅନତିଦୂରରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ସତେ ଯେପରି ସେଠାରେ ନଥିଲାପରି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ କହିଥିଲେ; ଯିଏ ଭଗବାନ ଶିବଙ୍କୁ ଦରିଦ୍ର, ଦୁର୍ବଳ ଏବଂ ରୁଗ୍‌ଣ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଦେଖେ, ସେଇ ଶିବଙ୍କର ଯଥାର୍ଥ ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରେ । ସେହି ଶିବଙ୍କୁ ଯିଏ କେବଳ ମୂର୍ତ୍ତି ଭିତରେ ହିଁ ଦେଖୁଥାଏ, ତା'ର ଉପାସନାକୁ କେବଳ ଏକ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରର ଉପାସନା ବୋଲି କୁହାଯିବ । ଯିଏ ଜଣେ ମାତ୍ର ଦରିଦ୍ର ମନୁଷ୍ୟକୁ ଭଗବାନ ଶିବଙ୍କର ବୋଧରେ ସେବା କରିଛି, ତାକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି, ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିଟିର ଜାତି,

ଧର୍ମ ବା ଗୋଷ୍ଠ ଆଦୌ କୌଣସି ବିଷୟରେ କିଛି ଚିନ୍ତା କରିନାହିଁ, ଭଗବାନ୍ ଶିବ ମନ୍ଦିରରେ ତାଙ୍କର ଉପାସନା କରୁଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅପେକ୍ଷା ଏହି ଲୋକଟି ପ୍ରତି ହିଁ ଅଧିକ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ।" ସେଦିନ ସେହି ବିମୁଗ୍ଧ ସମୂହଟିକୁ ବିଚଳିତ କରି ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେଭଳି ଏକ ସ୍ଥାନରେ କାହିଁକି ଏପରି କଥାମାନ କହୁଥିଲେ କେଜାଣି ? ସେଦିନ ସେହି ପରିବେଶରେ କେତୋଟି କାନ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତିକୁ ଶୁଣିବାର ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଥିଲା ? ରାମେଶ୍ୱର ଶିବମନ୍ଦିରର ଗର୍ଭଗୃହର ଧାତୁନିର୍ମିତ ତୋରଣ ଗାତ୍ରରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ସେଦିନର ସେହି ଉକ୍ତିଟି ଏବେ ଖୋଦାହୋଇ ରହିଥିବାର ଆମେ ଆଗନ୍ତୁକମାନେ ଅବଶ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ଏବଂ, ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ଲକ୍ଷ ସଂଖ୍ୟାରେ ଦୈନିକ ଦର୍ଶକ ଓ ଉପାସକମାନଙ୍କର ଗହଳ ଚହଳ ଲାଗି ରହିଛି । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ସେହି ଏପରି ଏକ ଅଧାନରେ ଲେଖା ହୋଇ ରହିଥିବା ଉକ୍ତିଟି ଉପରେ କେତେଜଣଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ୁଥିବ, ସେହି କଥାଟିକୁ ଆମେ ହୁଏତ ଯେକୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ଅନୁମାନ ଉପରେ ଛାଡ଼ିଦେଇପାରିବା ।

ମାଡ୍ରାଜ ପହଞ୍ଚିବା ବାଟରେ ବହୁଳ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ସଭାମାନଙ୍କରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଉପରେ ବହୁ ଔପଚାରିକ ପ୍ରକାରେ ଅଭିନନ୍ଦନମାନ ଢାଳି ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ସବୁ ଜାଗାରେ ସଭାହେଉଥିଲା । ସବୁଜାଗାରେ ଅଭିନନ୍ଦନପତ୍ର ପାଠକରାଯାଉଥିଲା । ତା'ପରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ କିଛି କହି ଅଭିନନ୍ଦନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । କେଉଁଠି ସେ ଅଳପରେ ସାରି ଦେଉଥିଲେ, କେଉଁଠି ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବଚନଟିଏ ବି ଦେଉଥିଲେ । ଶିବଗଙ୍ଗାଠାରେ ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଅଭିନନ୍ଦନ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରେ ସବାମୂଳରେ ହିଁ We, the Zamindars and citizens of Shivaganga ବୋଲି ଲେଖା ହୋଇଥିଲା । ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥାନରେ ଅଭିନନ୍ଦନପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ We, the Hindus ରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଏବେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଆଖି ପଡ଼ିଯିବା ମାତ୍ରକେ ମନେ ହେଉଛି, ଏହିସବୁ ସଭାରେ ଅଭିନନ୍ଦିତ ହେଉଥିବା ସମୟରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ହୁଏତ ଆଉ କେଉଁଠି ଥିଲେ ଏବଂ ଅଭିନନ୍ଦନକାରୀମାନେ ସେମାନଙ୍କର ସଂସ୍କାର ଅନୁସାରେ ଯେଉଁଠି ସେଇଠି ପଡ଼ି ରହିଥିଲେ । ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହିସାବରେ ମଣିଷମାନଙ୍କର ଭିଡ଼ ଭିତରେ ଆଇ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଉଦ୍ଭାସୀନ ହୋଇ ରହି ନିଜକୁ ଅସଂଯମିତ କରିଥିବାର ବିଦ୍ୟାଟି ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ କଦାପି ଅଜ୍ଞାତ ନଥିବ । ଅଭ୍ୟର୍ଥନାର ଭବ୍ୟତମ ଆୟୋଜନ ମାଡ୍ରାଜରେ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ କଲିକତାକୁ ଜାହାଜ ଧରିବା ପୂର୍ବରୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେଠାରେ ଏକାଧିକ ଦିବସ ଅତିବାହିତ ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଓ ଶୁଣିବାକୁ ଜନସମାଗମ ଲାଗି ରହିଥିଲା । ସହରର ଜଣାଶୁଣା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ତାଙ୍କ ସହିତ କଥୋପକଥନ ଲାଗି ମଧ୍ୟ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଯାଉଥିଲେ । ସେହି ମାଡ୍ରାଜଠାରେ ଏକ ଘରୋଇ ବକ୍ତୃତାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଯାହା କହିଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କ ନିଜ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଭାବନାଗୁଡ଼ିକ

ବିଷୟରେ କିଛିତ୍ ଆଭାସ ଦେଇ ଯାଉଥିଲି ସିନା, ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ପ୍ରେସ ରହିଥିବା ଏକ କେଉଁ ବଡ଼ ଉତ୍ସବରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଯାବତୀୟ ଉତ୍ସାହ ସହିତ ତାହାର ହୁଏତ ବିଶେଷ କିଛି ସଙ୍ଗତି ନଥିଲା ।

ସେହି ସମୟରେ ଆଲୋଚନାରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଭାରତବର୍ଷ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ମନ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଏକ ଯୋଜନାର ଉପସ୍ଥାପନା କରିଥିଲେ । ସିଏ ତାଙ୍କର ଏହି ଦେଶଲାଗି ଏପରି ଏକ ବ୍ୟାପକ ଧର୍ମସଂସ୍କାର ତଥା ପୁନରୁତ୍‌ଥାନର ବିଶଦ ଏବଂ ବିସ୍ତୃତ ଯୋଜନାଟିଏ କରୁଥିଲେ, ଯାହାକି ଭାରତବର୍ଷରେ ବାସକରୁଥିବା ହିନ୍ଦୁ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍, ବୌଦ୍ଧ, ମୁସଲମାନ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ସକଳ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀଙ୍କୁ ଏକ ଭ୍ରାତୃତ୍ୱସୂତ୍ରରେ ଏକତ୍ର କରି ଆଣିବାରେ କମିଶ୍ରି ସଦୃଶ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ; ସେହି ଅଭିନବ ଆନ୍ଦୋଳନ ଏହି ଦେଶଲାଗି ଆଶା ଏବଂ ସୁସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟର ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ତାରକା ହୋଇ ରହିବ, ଏବଂ, ସକଳ ଧର୍ମ ତଥା ବର୍ଣ୍ଣର ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଯେପରି ଏହି ଭୂମିରେ ଜାତୀୟ ଆସ୍ପୃହାର ଏକ ସାଧାରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟର ପ୍ରାପ୍ତି ମାର୍ଗରେ ଉଦ୍ୟମ କରିପାରିବେ, ତାହା ଅବଶ୍ୟମ ଭାବରେ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇ ଦେଉଥିବ । ସେହି ବୈଠକରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏପରି ଏକ ନୂତନ ପ୍ରକାର ଏବଂ ଶୈଳୀର ମନ୍ଦିରଟିଏ ନିର୍ମିତ ହେଉ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ, ଯେଉଁଥିରେ କି ସମ୍ମୁଖସ୍ଥ ମୁଖଶାଳାରେ ଗୋଟିଏ କକ୍ଷରେ ହିଁ ସକଳ ଧର୍ମର ମନୀଷୀ ଏବଂ ସନ୍ଦେଶବାହକ ମାନଙ୍କର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତିମାନ ସ୍ଥାପିତ ହେବ । ଏବଂ ସେହି କକ୍ଷର ପଶ୍ଚାତ୍ଭାଗରେ ଏକ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଆୟତନରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ତମ୍ଭ ରହିବ, ଯାହା ଉପରେ କି ଓଁ ଅକ୍ଷରଟି ଖୋଦିତ ହୋଇ ରହିଥିବ ଏବଂ ଏକମାତ୍ର ସେହି ସ୍ତମ୍ଭଟି ହିଁ ମୁକ୍ତାକାଶ ତଳେ ଶୋଭା ପାଉଥିବ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ତାଙ୍କର ସେହି ଯୋଜନାଟି କେବେହେଲେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀମାନେ ଏଥିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିଥିବେ କି ନାହିଁ, ସେକଥା ଜାଣିବା ସକାଶେ ମଧ୍ୟ ଆଉ କୌଣସି ତଥ୍ୟ ନାହିଁ ।

ଏହିପରି ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କଲମ୍ବୋଠାରୁ ଆଲମୋଡ଼ାଯାଏ ଚାଲିଥିଲା । ଅଭ୍ୟର୍ଥନାକାରୀମାନେ ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ଭାଷା ଏବଂ ଆକଳନ ଅନୁସାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ସ୍ୱାଗତ କରୁଥିଲେ ଓ ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେହି ଉତ୍ସାହୀ ସମବେତମାନଙ୍କୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଆପଣାର କଥାଗୁଡ଼ିକୁ କହିବାଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ସବୁଠାରେ ଏକ ବ୍ୟବଧାନଟି ରହି ଯାଉଥିଲା ଏବଂ କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନର କୋଳାହଳ ମଧ୍ୟରେ ସେହି ବ୍ୟବଧାନ ବିଷୟରେ ହୁଏତ ଆଉ କିଛି ହେଲେ କରି ହେଉ ନଥିଲା । ଆଲମୋଡ଼ାଠାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ଅଭିନନ୍ଦନପତ୍ରରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଥିଲା : ଆମ ଭିତରୁ କିଏ କ'ଣ କେବେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ମଧ୍ୟ ଭାବିଥିଲା ଯେ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟ ଜାତିର ଜଣେ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଆପଣାର ତପୋବଳରେ ଇଂଲଣ୍ଡ ଏବଂ ଆମେରିକାର ବିଦ୍ୱନ୍ମଣ୍ଡଳୀ

ଭିତରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ ଧର୍ମର ବରିଷ୍ଠତାକୁ ପ୍ରତିପାଦିତ କରିଦେବେ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସକଳ ଧର୍ମ ଅପେକ୍ଷା ତାହା ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ବୋଲି ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିଦେଇ ପାରିବେ ? ଚିକାଗୋର ବିଶ୍ୱ-ଧର୍ମମହାସଭାରେ ସମବେତ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମର ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଆପଣ ଏତେ ନିପୁଣ ଭାବରେ ଭାରତୀୟ ପୁରାତନ ଧର୍ମର ବରିଷ୍ଠତା ବିଷୟରେ ଆପଣାର ଯୁକ୍ତିକୁ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିପାରିଲେ ଯେ ତାହାକୁ ଶୁଣି ସେମାନଙ୍କର ଆଖିଗୁଡ଼ିକ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଖୋଲିଯାଇ ପାରିଲା । ଏହିସବୁ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସପୂର୍ଣ୍ଣ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଶ୍ରବଣ କରି ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଅନ୍ୟ ମଣିଷଟି ହୁଏତ କିଛିଟା ବିଡ଼ମ୍ବିତ ଅନୁଭବ କରିଥିବ ଓ ବ୍ୟଥା ବି ପାଇଥିବ ; ମାତ୍ର ଉପରକୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ଖଣ୍ଡନ କରି କିଛି କହିବାକୁ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଅବକାଶ ହିଁ ନଥିବ । ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଉପାସକମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉପାସିତ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଚିପି ଯାଇଛନ୍ତି । ଏଣୁ, ଉପାସିତ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ବିଷୟରେ ଆମେ ଆଉ କ'ଣ କହିପାରିବା ?

ମଝିରେ କଲିକତାଠାରେ ସ୍ୱଭାବତଃ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଧୂମ୍‌ଧାମ୍ ହୋଇଥିଲା । ସେଠା ଅଭିନନ୍ଦନର ଉତ୍ତର ଦେଇ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆପଣାକୁ ଏହି କଲିକତାରେ ପ୍ରତିପାଳିତ ଜଣେ ଶିଶୁ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । ଉପରେ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କର ପ୍ରୀତ୍ୟର୍ଥେ ସେ ଯେତେ ଯାହା କଥା କହୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଯେ ସିଏ ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ଭାବନାଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ଓ ସର୍ବଦା ଏକାବେଳେକେ ଅନ୍ୟ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ସଚେତନ ଥିଲେ, ସେତେବେଳର ଗୋଟିଏ ସାକ୍ଷାତ୍କାରରୁ ଆମେ ତାହାର ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିଚୟ ପାଇପାରିବା । ସେହି ଘଟଣାଟିକୁ ବିସ୍ତାରିତ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ ହୁଏତ ଅଧିକ ଭଲ ହେବ :

କଲିକତାର ଗୋରକ୍ଷଣୀ ସମିତିର ଜଣେ ପ୍ରବକ୍ତା ସେତେବେଳେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରିଥିଲେ । ସେ ସମିତିର କାର୍ଯ୍ୟରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ସମର୍ଥନ ଆଶା କରୁଥିଲେ ଓ କିଛି ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ମାଗୁଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ :

— ଆପଣମାନଙ୍କର ଏହି ସମିତିର ଲକ୍ଷ୍ୟ କ'ଣ ?

— ଆମେ କଂସେଇମାନଙ୍କ ହାତରୁ ଆମ ଦେଶର ଗୋମାତାମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରୁ । ସେଥିପାଇଁ ଆମ ତରଫରୁ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ଅସମର୍ଥ ଗୋରୁମାନଙ୍କର ସେବା କରିବା ପାଇଁ ଆଶ୍ରୟସଦନମାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇଅଛି । ଯେଉଁ ଅସମର୍ଥ ଗୋରୁମାନଙ୍କୁ ମାଲିକମାନେ ଆଉ ଘରେ ରଖନ୍ତି ନାହିଁ, ଯେଉଁମାନେ ବୁଢ଼ା ହୋଇ ଯାଇଥାଆନ୍ତି, ଏହି ସଦନଗୁଡ଼ିକରେ ସେମାନଙ୍କର ସକଳ ପରିଚର୍ଯ୍ୟା କରାଯାଏ । ବେଳେ ବେଳେ

ଆମେ କଂସେଇମାନଙ୍କଠାରୁ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ କିଣି ଆଣୁ ଓ ସେମାନଙ୍କର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ କରୁ ।

— ଭାରି ଭଲ କଥାଟିଏ ତ ! ଏହିସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଅର୍ଥ କେଉଁଠାରୁ ଆସେ ?

— ଆପଣମାନଙ୍କ ପରି ବଦାନ୍ୟ ଓ ମହାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଦାନ କରୁଥିବା ଅର୍ଥଦ୍ୱାରା ହିଁ ସମିତିର ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହିତ ହୁଏ ।

— ଏହିପରି ଭାବରେ ଆପଣମାନେ କେତେ ଅର୍ଥ ସଞ୍ଚୟ କରି ପାରିଛନ୍ତି ?

— ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ମାରୱାଡ଼ୀ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ହିଁ ଆମକୁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ଏହି ଉତ୍ତମ ସେବାକାର୍ଯ୍ୟଟି ପାଇଁ ସେମାନେ ଏକ ବୃହତ୍ ପରିମାଣର ଅର୍ଥ ଦାନ କରିଛନ୍ତି ।

— ମଧ୍ୟ-ଭାରତରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକ ଭୟଙ୍କର ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପଡ଼ିଛି । ଉପବାସ ହେତୁ ନଅ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପଡ଼ିଲେଣି ବୋଲି ଭାରତ ସରକାର ଗୋଟିଏ ତାଲିକା ଛାପିଛନ୍ତି । ଏହି ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ସମୟରେ କିଛି ସହାୟତା କରିବା ପାଇଁ ଆପଣମାନଙ୍କର ସମିତି କିଛି କରିଛି କି ?

— ଆମେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ବା ସେହିପରି ଅନ୍ୟ ଦୁର୍ବିପାକ ସମୟରେ କେବେ କୌଣସି ସହାୟତା କରୁନାହିଁ । କେବଳ ଗୋମାତାମାନଙ୍କର ସୁରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଆମର ଏହି ସମିତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛି ।

— ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ସମୟରେ, ଯେତେବେଳେ ଆପଣଙ୍କର ଭାଇ ଓ ଭଉଣୀ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ମନୁଷ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁର କବଳରେ ଯାଇ ପଡ଼ୁଛନ୍ତି, ସେହି ଭୟଙ୍କର ଦୁର୍ବିପାକ ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ପହଞ୍ଚାଇବାକୁ ଆପଣମାନେ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ଭାବି ପାରିନାହାନ୍ତି,—ଆପଣମାନଙ୍କ ପାଖରେ ସମ୍ବଳ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆପଣମାନେ ତାହା କରିନାହାନ୍ତି ?

— ନାହିଁ, ଲୋକମାନଙ୍କର ନିଜ କର୍ମ ହେତୁ ହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପଡ଼ିଛି, ସେମାନଙ୍କର ପାପ ସକାଶେ ସେମାନେ ଏହି ଦଣ୍ଡ ଭୋଗୁଛନ୍ତି । ଯେପରି କର୍ମ, ସେହିପରି କର୍ମ,—ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକୁ ଏହିପରି ଭାବରେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ।

ପ୍ରଚାରକଙ୍କର ଏହି କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଶୁଣିବା ମାତ୍ରକେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଚକ୍ଷୁରୁ ସତେଅବା ଅଗ୍ନିକଣା ବାହାରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ତଥାପି ଆତ୍ମସମ୍ବରଣ କରି ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ଯେଉଁସବୁ ସମିତି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କୌଣସି ସହାନୁଭୂତି

ରଖନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ନିଜର ସହୋଦରମାନଙ୍କୁ ଉପବାସ ହେତୁ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପଡ଼ୁଥିବାର ଦେଖୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଠାଏ ଚାଉଳ ବି ଦେଇ ଆସନ୍ତି ନାହିଁ, ଅଥଚ ଏଣେ ଚଢ଼େଇ ଓ ପଶୁମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବାରେ ଗଦା ଗଦା ଖାଦ୍ୟ ବିତରଣ କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋ' ହୃଦୟରେ ଆଦୌ ଏତେ ଟିକିଏ ହେଲେ ବି ସହାନୁଭୂତି ନାହିଁ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମାଜର କୌଣସି ଉପକାର ହୁଏ ବୋଲି ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟ କରେନାହିଁ । ଆପଣ ପୁଣି ସେହି ଲୋକମାନଙ୍କର କର୍ମର ଦୁହାଇ ଦେଉଛନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସେମାନଙ୍କର କର୍ମଦୋଷରୁ ମରନ୍ତି ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି; ତେବେ, ଅତି ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ଏକଥାଟି ମଧ୍ୟ ବୁଝାଯିବ ଯେ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଆଦୌ କୌଣସି କଥା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରୟାସ କିମ୍ବା ସଂଗ୍ରାମ କରିବାର କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ଏବଂ, ପଶୁମାନଙ୍କର ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଆପଣମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟଟି ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହି କଥା ବୁଝାଯାଇପାରିବ । ଆପଣମାନେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି, ସେହି ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ବୁଝାଯିବ ଯେ, ଆପଣାର କର୍ମ ହେତୁ ହିଁ ଗୋମାତାମାନେ କଂସେଇମାନଙ୍କର କବଳରେ ଯାଇ ପଡ଼ୁଛନ୍ତି ଓ ପ୍ରାଣ ହରାଉଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ବ୍ୟାପାରରେ ଆମର ଆଦୌ କିଛି ହେଲେ କରିବାର ନାହିଁ ।"

ସ୍ୱାମୀଜୀ ସବାଶେଷରେ ତାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, "ଆଜ୍ଞା ଦେଖନ୍ତୁ, ମୁଁ ହେଉଛି ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ, ଜଣେ ଫକୀର; ଆପଣଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଲାଗି ମୁଁ ପୁଣି କେଉଁଠାରୁ ଅର୍ଥ ଆଣିବି ? ମାତ୍ର, ଯଦି କେବେହେଲେ ବି ମୋ' ହାତକୁ ପଇସା ଆସେ, ତେବେ ମୁଁ ତାହାକୁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ମନୁଷ୍ୟର ସେବାରେ ବ୍ୟୟ କରିବି । ସବାଆଗ ମନୁଷ୍ୟର ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେବ; ସର୍ବପ୍ରଥମେ ତା'ପାଇଁ ଖାଦ୍ୟ ଆଣି ଦେବାକୁ ହେବ, ତାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହେବ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜ୍ଞାନ ଦେବାକୁ ହେବ । ଏବଂ, ଏହି ସବୁକିଛି କାର୍ଯ୍ୟ ତୁଲାଇ ସାରିବା ପରେ ଯଦି ତଥାପି କିଛି ବାକୀ ରହେ, ତେବେ ଯାଇ ଆପଣମାନଙ୍କର ସମିତିକୁ କିଛି ଦିଆଯାଇ ପାରିବ । ଗୋରକ୍ଷଣୀ ସମିତିର ପ୍ରବକ୍ତା ସେଠାରୁ ଚାଲିଗଲା ପରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ; "ମଣିଷ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଯେଉଁମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଭିତରେ ମନୁଷ୍ୟ ଲାଗି କୌଣସି ସହାନୁଭୂତି ନାହିଁ, ସେହି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଆଦୌ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି କହି ପାରିବା କି ?" ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ମୁଖରୁ ନିଃସୃତ ହୋଇଥିବା ଏହିସବୁ କଥା ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରାଚ୍ୟର କଥା ନା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର କଥା ? ପ୍ରାଚ୍ୟ ବା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଯେଉଁ ଜଗତର କଥା ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ଏହା ହେଉଛି ମଣିଷ ବିଷୟରେ ବୁଝାଯାଇ ପାରୁଥିବା ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟର ଅସଲ କଥା । ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତିକୁ ଅନୁଭବ କରି ପାରୁଥିବା ଯେକୌଣସି ମନୁଷ୍ୟର କଥା । ପୃଥିବୀରୁ

ପଳାଇ ଯାଉଥିବା ମଣିଷର କଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ, କର୍ମବାଦ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ, ଆପଣାର ମୋକ୍ଷ ବା ଦୁଃଖମୋଚନ ପାଇଁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ କାତର ଏବଂ କାମାସକ୍ତ ଭାବରେ କାମୁଡ଼ି ଧରିଥିବା କୌଣସି ମନୁଷ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ । ଆହୁରି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ କହିବାକୁ ମନ କଲେ ଏହା ହେଉଛି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ମାନବବାଦୀ ଭାବନାର ସଂକ୍ରମଣରେ ଆସିଥିବା ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଭାରତବର୍ଷର କଥା । ଏଥିରେ ହୁଏତ ଏତିକି ଅବୋଧ୍ୟ ଉପାଦାନ ରହିଛି ଯେ, ଯାହାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଆପଣା ସମୟର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ହାଉଆଟିର ପ୍ରାୟ ଆଦୌ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କରେ ଆସି ନଥିବା ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମୁଖରୁ ହିଁ ତତ୍କାଳୀନ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏହି ମର୍ମର କଥାଗୁଡ଼ିକ ସତେଅବା ସର୍ବପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଏତେ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାବରେ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ଆହୁରି ଏକ ବିଚିତ୍ର ନିୟତିର କଥା ଯେ, ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ପରି ଜଣେ ସଂଶୟୀ ଓ ଜିଜ୍ଞାସୁ ଯୁବକ ଏତେ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ସେହି କଥାର ମାୟାରେ ଯାଇ ପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ଆପଣାର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ-ପରିବ୍ରଜ କାଳରେ ନିଜ ହୃଦୟର ଚକ୍ଷୁଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଇ କ'ଣସବୁ ଦେଖିଲେ ଏବଂ ସଂଚିତି ଆଣିଲେ ଯେ, ଭାରତବର୍ଷକୁ ଫେରି ଏଡ଼େ ନିର୍ଭୀକ ଭାବରେ ସେହିସବୁ କଥାକୁ କହି ପାରିଲେ, ଭାରତବର୍ଷରେ ଏକ ନବଆନ୍ଦୋଳନ ନିମନ୍ତେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୋଧିତ କରି ପାରିଲେ !

ପ୍ରଧାନତଃ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଗତ କାରଣରୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଦ୍ୱିତୀୟ ଥର ପାଇଁ ଇଉରୋପ ଓ ଆମେରିକା ଯାଇଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ତାଙ୍କରି ଉଦ୍ୟମରେ କଲିକତା ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବେଲୁଡ଼ଠାରେ ଗଙ୍ଗାନଦୀ କୂଳରେ ସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମଠର ସ୍ଥାପନା ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ତାଙ୍କରି ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଗୁରୁଭାଇମାନେ ଭାରତବର୍ଷର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନକୁ ଯାଇ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ-ବାଣୀପ୍ରଚାର ଏବଂ ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ମୁର୍ଶିଦାବାଦ ଜିଲ୍ଲାରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଲାଗିଥିବା ସମୟରେ ଏବଂ କଲିକତା ନଗରରେ ମହାମାରୀ ରୋଗରେ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ପ୍ରାଣହାନି ଘଟୁଥିବା ସମୟରେ ସେମାନେ ଯେଉଁ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ଭାବନା ସହିତ ତ୍ରାଣକାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ, ତାହା ତତ୍କାଳୀନ ସରକାରଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷିତ କରିଥିଲା । ବିଶ୍ରାମ ନେଇପାରିଲେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ କ୍ରମେ ଫେରିଆସିବ ବୋଲି ସେ ସ୍ୱୟଂ ଅନେକ ସମୟରେ ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ ସିନା, ମାତ୍ର କେବେହେଲେ ଅସ୍ଥ ହୋଇ ବିଶ୍ରାମ ନେଇ ପାରୁନଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଭାବନା ଭିତରେ ସତେଅବା ସହସ୍ର ପ୍ରକାରର ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସାକାର କରିବାର ଯୋଜନା ତାଙ୍କୁ ନିରନ୍ତର ଆନ୍ଦୋଳିତ କରି ରଖିଥିଲେ । ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱକୁ ଆପଣାର କାନ୍ଧ ଉପରେ ବହନ କରି, ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ଜନ୍ମର ସଂକଳ୍ପରେ ତାକୁ ଏକାବେଳେକେ ଅନେକ ପାହୁଣ୍ଡ ଆଗେଇ ନେଇଯିବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ଉଦ୍‌ଭାସ୍ୱ ଅସନ୍ତୋଷ ତାଙ୍କୁ

ସଦା ଚଞ୍ଚଳ ଏବଂ ସଦା ଅତୃପ୍ତ କରି ରଖିଥିଲା । ଜଣେ ପୂର୍ଣ୍ଣସମର୍ପିତ ମନୁଷ୍ୟର ସମ୍ଭବତଃ ସଚରାଚର ସେହି ଦଶା ହିଁ ହୋଇଥାଏ ।

ଦ୍ୱିତୀୟଥର ଆମେରିକା-ପରିଭ୍ରମଣରୁ ଫେରିବା ସମୟରେ ସେ ସତେଅବା ନିଜର ପ୍ରିୟ ଭୂମିଟିଏ ଛାଡ଼ିଚାଲିଛନ୍ତି ବୋଲି ଆପଣା ଭିତରେ ଭାରି ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ପ୍ରିୟ ଭୂମିଟିଏ, ଅର୍ଥାତ୍ ସେହି ଭୂମିରେ ଯେଉଁ ମଣିଷମାନଙ୍କ ସହିତ ପରିଚୟ ଘଟିଛି, ସେହି ମଣିଷମାନେ । ଏହି ମଣିଷମାନଙ୍କର ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ଗୋଟିଏ ଭୂମି ସହିତ ଜଣେ ସତ୍ୟାନୁରାଗୀ ମଣିଷର ଡୋରି ଲାଗି ଯାଇଥାଏ । ଜିଜ୍ଞାସୁ ମଣିଷମାନେ ପୃଥିବୀଯାକ ସବୁଠାରେ ଏକାପରି, ଆସ୍ପୃହା ଥିବା ମଣିଷମାନେ ସଚରାଚର, ଏପରିକି ସବୁ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ଏକାପରି,—ଏହିଭଳି ଏକ ଅନୁଭବକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରି ସେ ସତକୁସତ ଅଭିଭୂତ ହୋଇଯାଏ, ସତେଅବା ସଙ୍ଗୀ ପାଇଯାଏ; ସିଏ ଗୋଟାଏ ଦେଶରୁ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଦେଶକୁ ସତ୍ୟର ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ଆସିଛି ବୋଲି ହୁଏତ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ପାଶୋରିଦିଏ । ତାକୁ ସବୁଠାରେ ସମଧର୍ମୀ ଓ ସୋଦରମାନେ ଦିଶିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି, ତେଣୁ ତାକୁ ସବୁଠାରେ ଭଗବାନଙ୍କର, ସତ୍ୟର ଠାବଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଦିଶି ଦିଶି ଯିବାରେ ଲାଗିଥାଏ । କଥିତ ଅଛି, ଆମେରିକାରୁ ବିଦାୟ ନେବା ଦିନ ସକାଳେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଭାରି ବିଷର୍ଣ୍ଣ ଦେଖାଯାଉଥିଲେ । ପୂର୍ବରାତ୍ରିରେ ସିଏ ଶୋଇବା ଲାଗି ଯେଉଁ ବିଛଣାଟି ପଡ଼ାହୋଇଥିଲା, ସେ ସେଇଟିକୁ ମୋଟେ ସ୍ପର୍ଶ ବି କରିନାହାନ୍ତି ବୋଲି ସକାଳକୁ ମନେ ହେଉଥିଲା । ରାତିଯାକ ସେ ହୁଏତ ଆଦୌ ଶୋଇପାରି ନଥିବେ । ସଂସାରର ମାୟାକୁ ଛିଣ୍ଡାଇ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୁଏ ବୋଲି ଆମ ସଂସାରରେ ଏକ ଅପବାଦ ରହିଛି । ହୁଏତ ଅସଲ କଥା ହେଉଛି, ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ମାୟାଟିକୁ ଛିଣ୍ଡାଇ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଏକ ବୃହତ୍ତର ମାୟାରେ ପଡ଼ିଯାଏ, ଅନିକେତ ହୋଇ ସେ ସର୍ବନିକେତ ହୁଏ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସେହିଭଳି ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଥିଲେ । ଆମ ଭ୍ରମର ଅଳପ ମାୟାକୁ ଛିଣ୍ଡାଇ ସେ ସମୁଦାୟ ସଂସାରର ମାୟାରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଜଣେ ଲିପିକାର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ଯେ, "ମନୁଷ୍ୟ ସହିତ ଲାଗିଥିବା ଡୋରିଗୁଡ଼ିକୁ ଛିଣ୍ଡାଇବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟକର" ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେଇ ଅବସରରେ କହି ପକାଇଥିଲେ ।

ଏଥର ଭାରତବର୍ଷକୁ ଲେଉଟିବା ସମୟରେ ସେ ପ୍ରାୟ ଅଜ୍ଞାତ ଭାବରେ ଫେରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସକାଶେ ମୋଟେ କେଉଁଠି ହେଲେ କୌଣସି କୋଳାହଳର ଆୟୋଜନ କରାଯାଇ ନଥିଲା । ଏପରିକି, ଆଗରୁ କୌଣସି ସମ୍ବାଦ ନ ଦେଇ ମଧ୍ୟ ସେ ବେଲୁଡ଼ ମଠରେ ଆପଣାର ଗୁରୁଭାଇମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଯାଇଥିଲେ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅବାକ୍ କରି ଦେଇଥିଲେ । ମଠ ସଂପ୍ରସାରିତ ହେଉଥିଲା, ତାହାର କାର୍ଯ୍ୟ ପରିସର ମଧ୍ୟ ସଂପ୍ରସାରିତ ଏବଂ ବହୁଶାଖାଯୁକ୍ତ ହେବାରେ ଲାଗିଥିଲା ।

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏସବୁ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଅର୍ଥର ସଂଗ୍ରହରେ ପୁନର୍ବାର ପରିବ୍ରଜରେ ବାହାରି ଯାଇଥିଲେ । ଏଥର ତାଙ୍କୁ ନେଇ ପ୍ରଶଂସକମାନଙ୍କର କୋଳାହଳ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅନେକ କମ୍ ଥିଲା । ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ପରିବ୍ରଜ ସମୟରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ କାଶ୍ମୀରରେ ଅମରନାଥ ଏବଂ କ୍ଷୀର ଭବାନୀଙ୍କର ଦର୍ଶନରେ ମଧ୍ୟ ଯାଇଥିଲେ । ଅମରନାଥର ତୁଷାର ଗୁମ୍ଫାରେ ସେ କେବଳ କୌପୀନ ପରିହିତ ହୋଇ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଶିବଙ୍କୁ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣିପାତ ଜଣାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଶରୀରସାରା ଭସ୍ମ ବୋଳା ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ନିଜର କହିବା ଅନୁସାରେ ଅନାବୃତ ଶରୀରରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଶୀତ କି ଗରମ ଆଦୌ କିଛି ଲାଗିନଥିଲା । ମାତ୍ର, ମନ୍ଦିର ଭିତରୁ ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସିବା ମାତ୍ରକେ ହିଁ ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର ଶରୀର କୋଲମାରି ଯାଉଥିବା ପରି ମନେ ହୋଇଥିଲା ।

ବେଲୁଡ଼ ମଠକୁ ଫେରିବା ପରେ ସେ ନିଜର ମାଆଙ୍କୁ ନେଇ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା କରି ଯାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଏଣିକି ତାଙ୍କର କମ୍ ବୋଲି ମାନୁଥିବା ପରି ଲାଗୁଥିଲା । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ କ୍ରମେ ମଠ ଭିତରେ ହିଁ ଆପଣାର ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସୀମିତ କରି ରଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ବାହାରର ବୃହତ୍ତର ପୃଥିବୀକୁ ସଚେତଥିବା ଅଧିକରୁ ଅଧିକମନ୍ତ୍ରେ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ ବି କରୁଥିଲେ । ତଥାପି ତାଙ୍କର କର୍ମବ୍ୟସ୍ତତାରେ ସେପରି କୌଣସି ହ୍ରାସ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଉନଥିଲା । ନିଜ ପିଲାଦିନ ପରି ଜୀବନର ଏହି ଶେଷ ଚରଣରେ ସେ ପୁଣି କେତୋଟି ପଶୁ ଓ ପକ୍ଷୀଙ୍କୁ ପାଳି ସେମାନଙ୍କର ପରିଚର୍ଯ୍ୟାରେ ବି ବେଶ୍ କିଛି ସମୟ ଅତିବାହିତ କରୁଥିଲେ । ମଠରେ କିଛି ଗାଈ ଥିଲେ, ବାଘା ନାମରେ ଏକ କୁକୁର ଥିଲା, ଗୋଟିଏ ଛେଳି ଛୁଆ ଥିଲା । ଏଇଟି ବେକରେ ଘୁଙ୍ଗୁର ବନ୍ଧା ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆଦରରେ ତାକୁ 'ମଟ୍ରୁ' ବୋଲି ଡାକୁଥିଲେ । ଏହାପରେ ମେଣ୍ଢା, ବତକ, ପାତି ହଂସ, ବଗ ଓ ହରିଣ କେତେକ କ'ଣ ଥିଲେ । ଛେଳି ଛୁଆଟି ମରିଗଲା ବେଳେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ପିଲାଙ୍କ ପରି ଦୁଃଖରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । "ମୁଁ ଯୋଉଟାକୁ ଟିକିଏ ସ୍ନେହ କରିବାକୁ ମନ କଲି, ସେଇଟା ମରିଯାଉଛି" ବୋଲି ସେତେବେଳେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଷର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ କହିଥିଲେ ।

ଜୀବନର ଶେଷ କେତୋଟି ବର୍ଷ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ବାରି ବାରି କହୁଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କୁ ଚାଳିଶି ବର୍ଷ ବୟସ ପୂରିବା ଆଗରୁ ହିଁ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଅବସାନ ଘଟିବ । ତାହାହିଁ ପ୍ରକୃତରେ ଘଟିଲା । ଅସୁସ୍ଥତା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ଅନ୍ତିମ ଦିନଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହୁଭାବେ କର୍ମଠ ରହିଥିଲେ । ୧୯୦୨ ମସିହା ଜୁଲାଇ ଚାରି ତାରିଖ ଦିନ ସେ ଏକ ଦୀର୍ଘ ପଦଚାରଣାରେ ମଠ ବାହାରକୁ ଯାଇଥିଲେ, ଦୀର୍ଘ ଏକାଧିକ ଘଣ୍ଟା ଧ୍ୟାନସ୍ଥ ହୋଇ ବସିଥିଲେ । ତା'ପରେ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ ଓ ବିଶ୍ରାମ ସହିତ ମଠର କେତେଜଣ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀଙ୍କୁ ସଂସ୍କୃତ ବ୍ୟାକରଣ ପଢ଼ାଇଥିଲେ । ଏବଂ ସେହିଦିନ ରାତ୍ରିର ଦ୍ୱିତୀୟ

ପ୍ରହରରେ ତାଙ୍କର ଶରୀର ତ୍ୟାଗ ଘଟିଲା । ଏକ ଗୌରବମୟ ଜୀବନୋଚ୍ଛଳ ପରିବ୍ରାଜକ ଜୀବନର ଅବସାନ ହେଲା । ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ସବାଆଗ ଏହି ପରିବ୍ରାଜକ ରୂପେ ହିଁ ଚିରକାଳ ମନେ ରଖିବ । ଏବଂ, ଭାରତବର୍ଷରେ, ଆଗାମୀ ବହୁଯୁଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯିଏ ଆମଭିତରୁ ଜୀବନକୁ ସତକୁସତ ଏକ ପରିବ୍ରଜରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ସେହି ଅନୁସାରେ ପଥଟିଏ ଗଢ଼ିବ, ସିଏ ମଧ୍ୟ ସବାଆଗ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ହିଁ ସୋଦର ରୂପେ ସ୍ମରଣ କରିବ ଓ ପ୍ରେରଣା ପାଉଥିବ ।

ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍

ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରର କାଳୀମନ୍ଦିର ଅବଶ୍ୟ ଆଗରୁ ଭକ୍ତ ଏବଂ ଉପାସକମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏକ ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନ । ମାତ୍ର ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସଙ୍କର ସାଧନାମାନ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପ୍ରକଟ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେହି ସ୍ଥାନଟି ଆହୁରି ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକଙ୍କ ସକାଶେ ଏକ ଆକର୍ଷଣକାରୀ ସ୍ଥାନରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଯାହାଙ୍କୁ ଖୋଜୁଥିଲେ, ଆପଣାର ଅନୁରାଗ ବଳରେ ତାହାଙ୍କୁ ଦେଖି ପାରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଦେଖିବାର କ୍ରମରେ ଆପଣାର ଉନ୍ମୋଚନମାର୍ଗରେ ପାହାଚ ପାହାଚ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ । ଯିଏ ଦେଖିଛୁ, ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବା ସକାଶେ ବହୁବିଧ କୁତୁହଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରଠାରେ ସମାଗମ ହେଉଥିଲା, ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ କିନ୍ତୁ ସତେଅବା ଅନ୍ୟ କେଉଁମାନଙ୍କ ଲାଗି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହୁଥିଲେ । କେତେଥର ଗଙ୍ଗାକୂଳକୁ ଯାଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ସ୍ୱରରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଡାକୁଥିଲେ । ବ୍ୟାକୁଳତା ଖାଲି ଶିଷ୍ୟ ଓ ଭକ୍ତର ନୁହେଁ, ବ୍ୟାକୁଳତା ଗୁରୁର ମଧ୍ୟ । ବ୍ୟାକୁଳତା କେବଳ ତୃଷାର୍ତ୍ତମାନଙ୍କର ନୁହେଁ, ତୃଷାର୍ତ୍ତମାନେ ଲୋଡ଼ି ବୁଲୁଥିବା ଜଳଭଣ୍ଡାରଟିର ମଧ୍ୟ ଏକ ବ୍ୟାକୁଳତା ରହିଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଷ୍ୟ ପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୁରୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ବ୍ୟାକୁଳତାକୁ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଉଥାଏ ।

ସେମାନେ ଆସିଲେ । ସେମାନେ କେବଳ ଦର୍ଶନ କରି ଜିଜ୍ଞାସା ମେଣ୍ଟାଇ ଫେରିଗଲେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଲାଖି ରହିଲେ । ଯେଉଁ ଡୋରଟି ଏପାଖରୁ କେବେଠାରୁ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ସେମାନେ ସେହି ଡୋରରେ ସତେଅବା ନିୟତିନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ଆସିଥିବା ପରି ବାନ୍ଧି ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ତରୁଣ ଥିଲେ । ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ପ୍ରାୟ ସର୍ବଶେଷରେ ଆସି ସେହି ଯୂଥରେ ସାମିଲ୍ ହେଲେ । ସିଏ ଆସିଲାମାତ୍ରକେ ମୋଟେ ମାନି ନେଲେ ନାହିଁ । ଗୁରୁଙ୍କର କଥାଗୁଡ଼ିକରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇ ବସିଲେ । ଭଲ ପାଇସାରିବା ପରେ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଆପେ ଆପେ ଆସିଲା, ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ସଂଶୟମାନେ

ମଧ୍ୟ ତାହାର ବଳରେ ବିଶ୍ୱାସରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉନ୍ମୋଚିତ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉନ୍ମୋଚିତ ଭାବରେ ଆପଣାର ସଂଶୟଗୁଡ଼ିକୁ ଗୁରୁଙ୍କ ପାଖରେ ବାଢ଼ି ଦେଇ ପାରୁଥିଲେ । ଯାହା ପାଖରେ ସବୁ ସମର୍ପିତ କରି ଦେବାକୁ ଭିତରେ କେହି ଆପେ ଆପେ ରାଜି ହୋଇଯାଉଛି, ତା'ପାଖରେ ପୁଣି ଲୁଚାଇ ରଖିବା ସକାଶେ ଆଉ କ'ଣ କାହିଁକି ରହିବ ? ଗୁରୁ ଠିକ୍ ବୁଝିଲେ ଏବଂ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରାୟ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ବାନ୍ଧି ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କୁ ସଂଶୟ କରିବାର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେଇ ତାଙ୍କୁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବାନ୍ଧିଆଣି ପାରିଲେ । ପ୍ରାୟ ସର୍ବକନିଷ୍ଠ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ କ୍ରମେ ସବାମଝିକୁ ଆସିଲେ । ଅନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ସତେଅବା ଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ଇସାରା ପାଇ ତାଙ୍କୁ ସବାଆଗରେ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଥିଲେ । ସଂସାରରୁ ବିଦାୟ ନେଇଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଥରେ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, "ତୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକାଠି ଧରି ରଖିବୁ । ମୁଁ ତୋ' ଉପରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଭାର ଦେଇଗଲି ।"

ବାଇବେଲ୍‌ର ବାରଜଣ ପରି ଏମାନେ ବି ବାରଜଣ ଥିଲେ । ସେମାନେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲାଗି ଆପଣାର ସବୁକିଛି ଅର୍ପଣ କରି ଦେଇଥିଲେ । ସାଧାରଣ ଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଯେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର, ସେମାନେ ସେକଥା ତାଙ୍କ ସଂସର୍ଗରେ ଆସିବା ଦିନଠାରୁ ବୁଝି ସାରିଥିଲେ । ସାଧାରଣ ଗୁରୁ ସଂସାରରେ ଐହିକ ପାରତ୍ରିକ କେତେ କ'ଣ ଦିଅନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଏପରି ଜଣେ ଗୁରୁ ଥିଲେ, ଯିଏକି ଉପଯୁକ୍ତ ଶିଷ୍ୟଟିଏ ପାଇବାମାତ୍ରକେ ତା'ଠାରୁ ସବୁ ମାଗୁଥିଲେ । ନିଜର ସବୁକିଛି ଦେଇ ତାକୁ ତିଆରି କରୁଥିଲେ, ସବୁମନ୍ତେ ମଣି କରୁଥିଲେ ଓ ତାକୁ କାମରେ ଲଗାଉଥିଲେ । ଭଗବାନ ଯେକୌଣସି ମଣିଷଠାରୁ ଯେପରି ସବୁକିଛି ମାଗିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି ଓ ମଣିଷ ସମ୍ମତ ହେଲେ ତାକୁ ଠିକ୍ ଜନମର ଯତ୍ନ ଦେଇ ତିଆରି କରି ନିଅନ୍ତି, ଇଏ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଏକ ବ୍ୟାପାର । ଏହି ବାରଜଣଙ୍କୁ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ସବୁକିଛି ମାଗିଥିବେ । ତେଣୁ, ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ ଶହ ଶହ ମଣିଷ ଆସିଥିବେ, ସେମାନେ କେତେ କ'ଣ ମାଗିଥିବେ ଓ ସବୁକିଛି ପାଇ ହୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଯେଉଁଠାରୁ ଆସିଥିବେ, ସେଠାକୁ ବାହୁଡ଼ି ଯାଇଥିବେ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ହୁଏତ ଏମାନଙ୍କଠାରୁ ଆଦୌ କିଛି କଦାପି ମାଗି ନଥିବେ । ମାତ୍ର, ଯେଉଁ ବାରଜଣ ତାଙ୍କୁ ଘେରି କରି ରହିବାକୁ ଆସିଥିଲେ, ଅଥବା ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବାସନା ପାଇ ପାଇ ତାଙ୍କୁ କେବେହେଲେ ଛାଡ଼ି ଯିବେନାହିଁ ବୋଲି ଏକ ଅନନ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ୱବାସନାର ଜାଲରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇଗଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ନିମିତ୍ତ କରି ଯେଉଁ ଅନ୍ୟ ମୂଳଦୁଆଟି ପଡ଼ିଥିଲା, ପରେ ସେଇଟିରୁ ଯେଉଁ ବୃକ୍ଷଟି ଜାତ ହୋଇଥିଲା, ତାହାହିଁ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଅନନ୍ୟ ସାକାରତା ଲାଭ କରିଥିଲା ।

ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ତିରୋଧାନ ପରେ ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ-ମଣ୍ଡଳଟି ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଯିଏ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଯେତିକି ବା ଯେଉଁଭଳି ଚିହ୍ନିଥିଲେ ଏବଂ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ, ସେମାନେ ସେହି ଅନୁସାରେ ଆପଣାକୁ ଅଲଗା ଅଲଗା ଦୁଇ ଶାଖାର ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଗୋଟିଏ ଶାଖା ପୁରାତନ ପରମ୍ପରାଟି ଅନୁସାରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଉପାସନା କରିବାକୁ ହିଁ ଆପଣାର ସମୁଦାୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦତ୍ତ ସେହି ଶାଖାଟିର ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରବକ୍ତା ଥିଲେ । ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରେ କହୁଥିଲେ । ପ୍ରଥମ କାଳରେ ସେହି ବାରଜଣ ହିଁ ସେହି ଅନ୍ୟ ମତଟିକୁ ପୋଷଣ କରୁଥିଲେ । ଖାଲି ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ନାମ ଜପ କଲେ ତାହା ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ, ରାମକୃଷ୍ଣ ଦର୍ଶାଇ ଯାଇଥିବା ମାର୍ଗରେ ନିଜେ ସାଧନା କଲେ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଲାଭ କରିହେବ, ନରେନ୍ଦ୍ର ଏବଂ ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀମାନେ ସେକଥା କହୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଭାବୁଥିଲେ, ଏବଂ ନରେନ୍ଦ୍ର ନେତାରୂପେ ସେମାନଙ୍କର ଆଗରେ ରହିଥିଲେ, ଭକ୍ତମାନେ ଯେତେ ଉଚ୍ଚ କଣ୍ଠରେ ଚିତ୍କାର କଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଗୁରୁ କଦାପି ଅବତାର ହୋଇଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଭକ୍ତମାନେ ସ୍ୱୟଂ ଗୁରୁଙ୍କର ସନ୍ଦେଶ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଯେପରି ଗଢ଼ିହେବେ ଓ ଯେଉଁଭଳି ଏକ ଜୀବନର ପରିଚୟ ଦେବେ, ତାହାହିଁ ସେମାନଙ୍କ ଗୁରୁଙ୍କର ମହିମାର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରତିପାଦକ ହୋଇ ରହିପାରିବ । "ହେ ପ୍ରଭୁ ରାମକୃଷ୍ଣ" ବୋଲି ଚିତ୍କାର କରିବା ଦ୍ୱାରା ନୁହେଁ, ମୋ' ନିଜ ଭିତରେ ହିଁ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରେରଣା କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି ଏବଂ ସେହି ପ୍ରେରଣାକୁ ନିଜ ଜୀବନରେ ପ୍ରକଟ କରାଇବା ହିଁ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଏକ ଅବତାର ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସତତ ପ୍ରୟାସ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ନରେନ୍ଦ୍ର ସବୁବେଳେ କହୁଥିଲେ । ମାତ୍ର, ଗୃହୀ ଭକ୍ତ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସେକଥା ସ୍ୱୀକାର କରୁନଥିଲେ । ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ହିଁ ସେ ୧୮୮୨ ମସିହାରୁ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅବତାର ବୋଲି ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲେ । ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କୁ ସେପରି କରିବାକୁ ମନା କରିବାରୁ ଯାଇ ସେଥିରୁ କ୍ଷାନ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ତା'ପରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କର ଏକ ଜୀବନୀ ଲେଖିବାକୁ ବାହାରିଲେ । ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଆପତ୍ତି କରିବାରୁ ସେଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦେହାବସାନ ପରେ ଗୁରୁଙ୍କର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଜୀବନୀ ୧୮୮୯ରେ ତାଙ୍କର ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦତ୍ତ ଭାବୁଥିଲେ, ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରିବା, ତାଙ୍କର ନାମ ନେବା, ତାଙ୍କର ପ୍ରସଙ୍ଗମାନ ପକାଇବା,—ଏତିକି ହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ । କଠୋର ତପସ୍ୟା ଆଦୌ ଦରକାର ନାହିଁ, ଗୁରୁ ତ ନିଜେ ସେହି ତପସ୍ୟା କରି ଯାଇଛନ୍ତି ।

ଧର୍ମୋପଲବ୍ଧିକୁ କୌଣସି ନା କୌଣସି ଅଲୌକିକତା ଉପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ କରିବାର ଯେଉଁ ପ୍ରବୃତ୍ତି ପ୍ରାୟ ପାରମ୍ପରିକ ଭାବରେ ରହିଆସିଛି, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସେହି ମୂଳରୁ ହିଁ ତାହାର ତୀବ୍ର ବିରୋଧ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ତଥାପି, ପୃଥିବୀରେ ଚିରକାଳ ଏପରି ଥୋକେ ଗୁରୁଉପାସକ ରହିଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ବହୁ ଅଲୌକିକତାର ଲମ୍ବା ସୂତାରେ ଗୁରୁଙ୍କର ଐତିହ୍ୟଟିକୁ ଗୁଡ଼ାଇ ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ଗୁରୁମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ବଡ଼ ଏବଂ ଏକାବେଳକେ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ଦେଖାଇବାକୁ ଭାରି ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ, ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଶିଷ୍ୟବର୍ଗଙ୍କ ଭିତରେ ଯେ ଏହି କଥାଟିକୁ ଭିତ୍ତି କରି ଦୁଇ ମତ ଓ ତେଣୁ ଦୁଇଟି ଗୋଷ୍ଠୀ ପରସ୍ପର ସମାନ୍ତର ଭାବରେ ରହିଥିଲା, ସେଥିରେ ଆଦୌ ବିସ୍ମିତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦେହାବସାନ ବେଳକୁ ଏହି କଥାଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଗୁରୁଙ୍କର ଯଥାର୍ଥ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ କିଏ ସେହି ବିଷୟଟିକୁ ଆଳ କରି ଦୁଇ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ କିଞ୍ଚିତ୍ କନ୍ଦଳ ମଧ୍ୟ ଉପୁଜିଥିଲା । କଥିତ ଅଛି, ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସବୁଯାକ ଭସ୍ମାସ୍ଥି ଏକାଠି କରି ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପରି ଜଣେ ଗୁରୁଭାଇ ଗୋଟିଏ ତମ୍ବା କଳସୀରେ ଭର୍ତ୍ତି କରି ରଖିଥିଲେ । ରାମକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଅନ୍ତିମ ଅବସ୍ଥାରେ ଯେଉଁଠାରେ ରହୁଥିଲେ, କାଶୀପୁରର ସେହି ଉଦ୍ୟାନରେ ପବିତ୍ର ଅସ୍ଥିର ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା ହେଲା । ସେହି କଳସୀଟିକୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦତ୍ତଙ୍କର ଘର ହତା ଭିତରେ ମାଟିତଳେ ନେଇ ପୋତି ରଖିବାକୁ ଗୃହୀଭକ୍ତମାନେ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପରି ତିନିଜଣ ଗୁରୁଭାଇ ସେହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଆଦୌ ସହମତ ହେଲେ ନାହିଁ । ଦୁଇ ମତ ମଧ୍ୟରେ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ହିଁ ମଧ୍ୟସ୍ଥତା କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପରି ଜଣେ ଗୁରୁଭାଇ କଳସୀଟିକୁ ମୁଣ୍ଡାଇ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦତ୍ତଙ୍କର କାଁକୁଡ଼ଗାଛିଠାରେ ଥିବା ବାସଭବନକୁ ନେଇ ଯାଇଥିଲେ । ମାତ୍ର, ତା'ପୂର୍ବରୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଅସ୍ଥିଗୁଡ଼ିକୁ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ କଳସୀରୁ ବାହାର କରି ଅଲଗା କରି ରଖାଗଲା । ସେହି ଅସ୍ଥିଗୁଡ଼ିକ ଏବେ ବେଲୁଡ଼ଠାରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମଠରେ ସୁରକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହିଛି । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ବାକି ଅସ୍ଥି ସହିତ ମୂଳ କଳସୀଟିକୁ କାଁକୁଡ଼ଗାଛିଠାରେ ନେଇ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଉଦ୍ୟାନରେ ରଖା ଯାଇଥିଲା । ତାହାକୁ ଯୋଗୋଦ୍ୟାନ ବୋଲି କୁହାଗଲା । ଏହିପରି ଭାବରେ ଦୁଇ ଗୋଷ୍ଠୀ ଅଲଗା ହୋଇଗଲେ, ଆସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟ ଅଲଗା ହୋଇଗଲା ।

ବାରଜଣଯାକ କ୍ରମେ ନିଜ ନିଜ ଘର ଛାଡ଼ି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ରହିଲେ । ଗୋଟିଏ ପୁରୁଣା ଘର ମାସକୁ ଦଶଟଙ୍କାରେ ଭଡ଼ା ନିଆଗଲା । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅନୁରକ୍ତ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ଖାଇବା ବିଷୟ ବୁଝୁଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ସେ ମାସକୁ ତିରିଶ ଟଙ୍କା ଦେଉଥିଲେ । ପରେ ତାହା ଶହେ ଟଙ୍କାକୁ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । ଭିକ୍ଷାଲବ୍ଧ ଚାଉଳରୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଭାତ ରନ୍ଧା ହେଉଥିଲା । ତା'ପରେ ସେହି ଭାତକୁ

ଗୋଟିଏ ସ୍ତମ୍ଭର ଉପରେ ଡାଲି ଦିଆଯାଉଥିଲା । ବାରଜଣଯାକ ସେହି ସ୍ତମ୍ଭରକୁ ଘେରି ବସୁଥିଲେ । ଲଙ୍କାମରିଚ ଓ ଲୁଣରୁ ଏକ ଝୋଳ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥାଏ, ତାହା ତରକାରୀର କାମ ଦିଏ । ସେଇଟିକୁ ଲଗାଇ ସମସ୍ତେ ରନ୍ଧା ହୋଇଥିବା ଅନ୍ନକୁ ଗଳାଧଃକରଣ କରନ୍ତି । ବେଳେ ବେଳେ କଇଁଚକାକୁଡ଼ିର ପତ୍ରରେ ବି ଝୋଳଟିଏ ରନ୍ଧା-ହୋଇଥାଏ । ପାଣି ପିଇବା ନିମନ୍ତେ ପାତ୍ରଟିଏ ରହିଥାଏ । ତରୁଣ ଗୁରୁଭାଇମାନେ ଗୁଣ୍ଡାଏ ଗୁଣ୍ଡାଏ ଭାତ ପାଟିକୁ ନେଇ ଅଙ୍ଗୁଠି ଅଗରେ ଝୋଳରୁ ଟିକିଏ ନେଇ ଜିଭରେ ମାରି ଦେଉଥିଲେ । ବେଳେ ବେଳେ ଏତିକି ଭୋଜନର ବି ଯୋଗାଡ଼ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଘରେ ଝାଡ଼ୁ ଦେବାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାର ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସେମାନେ ନିଜ ହାତରେ ହିଁ କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର, ଏକ ଅଭିନବ ନିଶାରେ ଏକତ୍ର ହୋଇଥିବା ବନ୍ଧୁମାନେ ସର୍ବଦା ଏପରି ଏକ ଅନନ୍ୟ ଆକର୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ବିଭୋର ହୋଇ ରହିଥିଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଏହିସବୁ ଦୈନ୍ୟ ଆଦୌ ଦୈନ୍ୟ ପରି ଲାଗୁନଥିଲା । କାରଣ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଆଲୋଚନା, ଧ୍ୟାନ ଏବଂ ସଙ୍ଗୀତଗାନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ସାହରେ ଲାଗି ରହିଥିଲା । ସତେଯେପରି ଶରୀର ବୋଲି କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କୁ ସେହିଭଳି ଲାଗୁଥିଲା । ବହିର୍ବାସ ହିସାବରେ ଦୁଇ ତିନିଖଣ୍ଡ ଲୁଗା ଓ ଓଢ଼ଣା ଗୋଟାଏ ଅଲଗୁଣିରେ କୋଠାରେ ରହିଥିଲା; ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯିଏ ଯେତେ-ବେଳେ ବାହାରକୁ ଯାଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ତାହାକୁ ପରିଧାନ କରୁଥିଲେ । ନଚେତ୍, ଘରେ ଥିବା ସମୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନିଜ ନିଜର କୌପୀନ ପିନ୍ଧୁଥିଲେ । ସପ ପାରି ଶୋଇ ଯାଉଥିଲେ । ଜପମାଳୀ, ତାନପୁରା, ଦେବାଦେବୀ ଏବଂ ସନ୍ଥ-ମାନଙ୍କର କେତୋଟି ଛବି, ପ୍ରାୟ ଶହେଖଣ୍ଡ ବହି ରହିଥିବା ଗୋଟିଏ ଗ୍ରନ୍ଥାଗାର,— ଏସବୁ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କର କୋଠସମ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଯାବତୀୟ ଅର୍ଥରେ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ କେବଳ ଘରଭିତରେ ଥିବାବେଳେ ଗେରୁଆ ପିନ୍ଧୁଥିଲେ । ବାହାରକୁ ବାହାରିଲେ ସାଦା କପଡ଼ା ପିନ୍ଧୁଥିଲେ । ନିଜର ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ନାମଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟବହାର କରୁନଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସନ୍ନ୍ୟାସାଶ୍ରମ ପ୍ରତି ବଙ୍ଗ-ଦେଶରେ ଯେଉଁ ବିରୋଧୀ ମନୋଭାବ ରହିଥିଲା, ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ସେମାନେ ସେହିଭଳି ଏକ ସତର୍କତା ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିଲେ ।

ସେମାନଙ୍କର ଏହି ସନ୍ନ୍ୟାସବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ ପଶ୍ଚାତରେ ମଧ୍ୟ ଏକ କୌତୁକମୟ କାହାଣୀ ରହିଛି । ୧୮୮୬ ମସିହା ବଡ଼ ଦିନ ଉତ୍ସବର ପ୍ରାକ୍ କାଳରେ ସେମାନେ ଏକାଠି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି । ରାତିରେ କାଠଗଡ଼ ଜଳାଇ ଏକ ଅଗ୍ନି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଗଲା ଏବଂ ସମସ୍ତେ ତାହାରି ଚାରିପାଖରେ ଯାଇ ଉପବିଷ୍ଟ ହେଲେ । ନରେନ୍ଦ୍ର ତା'ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ନାନା ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ଜୀବନ କାହାଣୀକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହୁଥାନ୍ତି । ଏକ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଅର୍ଥାତ୍ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇ

ନରେନ୍ଦ୍ର ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ନିଜେ ଜଣେ ଜଣେ ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ହେବା ନିମନ୍ତେ କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ; ପୃଥିବୀର ମୁକ୍ତିରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ନିମନ୍ତେ ଓ ଠିକ୍ ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଏକଦା ଯେପରି କରିଥିଲେ, ଆପଣାର ସୁଖ ଲୋଡ଼ୁଥିବା ଜୀବନକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ବାହାରି ଆସିବାକୁ ଏକାଧାରରେ ଜଣେ ଗୁରୁ ପରି ଏବଂ ଜଣେ ସୁହୃଦ୍‌ପରି ସେମାନଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କରିଥିଲେ । ସେଦିନର ସେହି ପ୍ରେରଣାଦାୟକ ପରିବେଶ ତଥା ସମାନ ଭାବରେ ପ୍ରେରଣାଦାୟକ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଉକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସମସ୍ତେ ସେହିଠାରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲେ ଏବଂ ଅଗ୍ନିକୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି ଭଗବାନଙ୍କ ଆଗରେ ଏବଂ ପରସ୍ପର ଆଗରେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଜୀବନର ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ଏହାକୁ ଆମେ ଏକାଧିକ ଅର୍ଥରେ ଏକ ଅଭିନବ ଘଟଣା ବୋଲି କହି ପାରିବା । ସନ୍ନ୍ୟାସ ଏକ ଅନ୍ୟତମ ଆଶ୍ରମରୂପେ ଭାରତୀୟ ପ୍ରାଚୀନ ପରମ୍ପରାରେ ପ୍ରାୟ ସେହି ଆଦିମକାଳରୁ ରହି ଆସିଥିଲା । ସେହି ବ୍ରତଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ନାନା ବିଧିର ବିଧାନ ଦେଇ ସେକାଳରୁ ଅନୁରୂପ ଉପନିଷଦମାନ ମଧ୍ୟ ଲେଖାହୋଇ ରହିଥିଲା । ଜଣେ ଇଚ୍ଛୁକ ଶିଷ୍ୟର ଯୋଗ୍ୟତାରେ ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହେବାପରେ ଯାଇ ଜଣେ ଗୁରୁ ସନ୍ନ୍ୟାସଦୀକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ମୂଳତଃ ସଂସାର ବୈରାଗ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଆପଣାର ମୋକ୍ଷକାମନାକୁ ହିଁ ଜୀବନର ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟରୂପେ ଗ୍ରହଣକରି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ସନ୍ନ୍ୟାସରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହେଉଥିଲେ । ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କାମନାଶୂନ୍ୟ ଭାବରେ ସଂସାରରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ,— ଏହାକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ଅଭିନବ ସଂକଳ୍ପ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ସେଦିନ ସେମାନଙ୍କୁ ଦୀକ୍ଷା ଦେବା ସକାଶେ ଗୁରୁ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସ ସଶରୀର ସେମାନଙ୍କର ଗହଣରେ ଉପସ୍ଥିତ ନଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ସେଠାରେ ଯାବତୀୟ ଉପସ୍ଥିରରେ କେବଳ ରାମକୃଷ୍ଣ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ପ୍ରେରକଶକ୍ତି ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ତରୁଣମାନେ ପରସ୍ପରର ସମ୍ମୁଖରେ ଏହି ନୂତନ ସଂକଳ୍ପଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଏହି ତରୁଣମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସେଦିନ ଯେଉଁ ବୈରାଗ୍ୟ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଉଦ୍‌ପ୍ରେରକ ରୂପେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏକ ପୁରାତନ ଗୁଳାରୁ ବାହାର କରିଆଣି ଏପରି ଏକ ନୂତନ ପାରସ୍ପରିକତା ମଧ୍ୟକୁ ଟାଣି ଆଣିଥିଲା, ସକଳ ଅର୍ଥରେ ତାହାକୁ ଏକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବୋଲି ହିଁ କହିବାକୁ ହେବ । ଶ୍ରଦ୍ଧା ଏକ ସକାରାତ୍ମକ ଶବ୍ଦ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏକଦା ଶ୍ରଦ୍ଧାକୁ ଏକାଗ୍ରନିଷ୍ଠା ବୋଲି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି ।

ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସତ୍ୟକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବ, ସେହି ସତ୍ୟକୁ ନିଜ ଜୀବନରେ ଆଣି ମଡ଼ାଇବ । ଏବଂ, ତା'ର ଜୀବନ ସେଥିଲାଗି ଯେପରି ଏକ ଯୋଗ୍ୟ ଓ ସମ୍ମତ ଭୂମିରୂପେ ତିଆରି ହୋଇପାରେ, ସେଥିଲାଗି ସେ ନିଜକୁ ଯୋଗ୍ୟ କରି ଆଣିବ । ଗୋଟିଏ

ଥାନରେ ଲାଗି ରହିଲେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବାସନାର ଜୀବନରେ ଅନେକ ସମୟରେ ଏକ ଅବସନ୍ନତା ଆସି ଗ୍ରାସ କରେ ବୋଲି ସର୍ବଦା ଏକ ଭୟ ରହୁଥିବାରୁ ପୃଥିବୀର ଏକାଧିକ ସାଧନାମାର୍ଗରେ ସମ୍ଭବତଃ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପରିବ୍ରାଜକ ହେବାର ପରାମର୍ଶ ଦିଆଯାଇଛି । ଏହି ସଂସାର ବିନା ସତ୍ତ୍ୱର କଳ୍ପନା ହିଁ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଯଦି କେବେ ସତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବ, ତେବେ ଏହି ସଂସାରରେ ହେବ । ନିଜ ଭିତରେ ଈଶ୍ୱରବାସନାର ସ୍ପର୍ଶଟିକୁ ଲାଭ କରିବା ପରେ ଏବଂ ସେହି ବାସନାଟି ହିଁ ନିଜ ଜୀବନର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବାସନା ବୋଲି ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ପରେ ଜଣେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ-ଅନୁରାଗୀ ମଣିଷ ନିଜ ଭିତରେ ଯେଉଁ ନୂତନ କେନ୍ଦ୍ର ଅଥବା ନୂତନ ସ୍ଥିତିଟିକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରିବ, ସେହି କେନ୍ଦ୍ର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ତାକୁ ପରିବ୍ରାଜକ ହୋଇ ବାହାରି ଯିବାକୁ ହିଁ ପ୍ରେରଣା ଦେବ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସଂସାରଯାକ ବୁଲିବ, ସଂସାରର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସେ ତାକୁ ସଚଳ କରି ରଖିଥିବା ବାସନାଟିକୁ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ନିଜସ୍ୱ କରି ଶିଖିବ ଏବଂ ସଂସାରର ଯାବତୀୟ ପରିସ୍ଥିତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସିଏ ଯେ ତଥାପି ନିଜର କେନ୍ଦ୍ରଟିଠାରୁ ଆଦୌ ବିଚଳିତ ହେଉ ନାହିଁ, ସେ କଥାଟିକୁ ସେ ପରୀକ୍ଷା କରିନେବ । ପରିବ୍ରାଜକର ଜୀବନ ତାକୁ ପାକଳ କରିବ, ତାକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଲାଗି ପୋଖତ କରି ଆଣିବ । ବିଶେଷତଃ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଏହି ସଂସାରର ପରିତ୍ରାଣ ପାଇଁ ଯେତେବେଳେ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀର ଯାବତୀୟ ସାଧନା ଓ ଉପଲବ୍ଧିକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ କରି ରଖିଯାଇଥିଲେ, ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଏହି ତରୁଣମାନଙ୍କୁ ଯେ ପରିବ୍ରାଜକ ହୋଇ ବାହାରିଯିବାର ଆହ୍ୱାନଟି ଅବଶ୍ୟ ଟାଣିବ, ସେଥିରେ ବିସ୍ମିତ ହେବାର ଆଦୌ କିଛି ନାହିଁ ।

ବରାନଗର ମଠରେ ପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ ଭାବରେ ଐକ୍ୟର ଏବଂ ଆତ୍ମୀୟତାର ଗଣ୍ଠିଟିଏ ପଡ଼ିସାରିବା ପରେ ଏବଂ ବାରଜଣଯାକ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଭାବରେ ସେହି ପାରସ୍ପରିକତାକୁ ନିଜ ନିଜ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନର ଯାବତୀୟ ଚର୍ଯ୍ୟାର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ସମ୍ବଳ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିନେବା ପରେ ସେମାନେ ଜଣ ଜଣ କରି ପରିବ୍ରଜନରେ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ନିୟମ ହେଲା, ସେମାନେ ଏକାକୀ ନିଜ ନିଜର ଏହି ପରିବ୍ରଜନଟିକୁ ସମ୍ପନ୍ନ କରିବେ । ଯଥାସମ୍ଭବ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଅଲଗା ଭାବରେ ଭ୍ରମଣ କରିବେ । ମାତ୍ର, ନିୟମ ଯାହା ହେଉ ପଛକେ, ସେକଥା ଅନେକ ସମୟରେ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଜଣେ ଆଉ ଜଣକୁ ବାନ୍ଧି ନ ରଖିଲେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଡୋରି ତଥାପି ଲାଗି ରହିଥାଏ । ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି ପରିବ୍ରଜନରେ ବାହାରି ଯାଇଥିଲେ । ମାତ୍ର, ସର୍ବଦା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଖବର ରଖୁଥିଲେ । ଅନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଆଦୌ କମ୍ ଖବର ରଖୁ ନଥିଲେ । ବିଶେଷ କରି ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉପରେ ଯେତେବେଳେ ଗୁରୁଙ୍କ

ତରଫରୁ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ନ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ସେତେବେଳେ ସିଏ ସେହି ବିଷୟରେ ସଦା ସଚେତନ ରହିଥିଲେ । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସେ ବିବିଦିଷାନନ୍ଦ ଏବଂ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ନାମରେ ଭାରତବର୍ଷର ବହୁ ସ୍ଥାନ ଭ୍ରମଣ କଲେ, ବହୁ ଅଭିଜ୍ଞତା ଲାଭ କରିଥିଲେ ଏବଂ ବାସ୍ତବ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇଥିଲେ । କେତେ କେତେ ଥାନରେ ଉପବାସ ଏବଂ ଅର୍ଦ୍ଧଉପବାସରେ ଦିନ କାଟିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ପରମହଂସ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ନିଜ ପାଇଁ କେଉଁଠି କାହାପାଖରେ ଯାଇ ଖାଦ୍ୟ ମାଗିବ ନାହିଁ । କେହି ଯେତେବେଳେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବା ଅନୁକମ୍ପାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ କିଛି ଆଣି ଦେଇଯିବ, ସେ ସେତେବେଳେ ତାହାକୁ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରସାଦଜ୍ଞାନରେ ଗ୍ରହଣ କରିବ । ନହେଲେ ଉପବାସ ରହିବ ; ନିଜର ଚେତନାରେ ସେ ନିରନ୍ତର ଯାହାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ବାସକରୁଥିବ, ସେଇ ତାକୁ ତା'ର ଅସଲ ପୋଷଣଟିକୁ ଯୋଗାଇ ଦେଉଥିବେ ଏବଂ ତେଣୁ ସେ ସର୍ବଦା ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିବ ।

ସନ୍ନ୍ୟାସ ଦୁଇ ପ୍ରକାରର, ତେଣୁ ସେହି ଅନୁସାରେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀର ତପସ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଦୁଇ ପ୍ରକାରର । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଗୋଟିକୁ ମର୍କଟ-ସନ୍ନ୍ୟାସ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଅନେକ ମଣିଷ ଦୁଃଖରେ ପଡ଼ି ସଂସାର ଛାଡ଼ନ୍ତି ଏବଂ ସନ୍ନ୍ୟାସୀର ମାର୍ଗ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଏହି ପୃଥିବୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଏପରି ତାଡ଼ନାମାନ ଆଣିଦିଏ ଯେ, ସେମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସହ୍ୟ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ (ସେଗୁଡ଼ିକ ଭିତରୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ବାହାରି ଆସିବା ତ ଆହୁରି ଅଧିକ ଦୂରର କଥା ।) ଓ ତେଣୁ ସେଗୁଡ଼ିକରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ସକାଶେ ସଂସାର ଛାଡ଼ନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏହିପରି ଏକ ବହୁଯନ୍ତ୍ରାପଜନିତ ଭାବାନ୍ତର ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ ଏବଂ ସେମାନେ ବାହାରି ପଳାଇଯାଆନ୍ତି । ଯେଉଁଠି ଶରଣ ପାଆନ୍ତି, ସେଇଠି ତାକୁ ଭଗବାନ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ, ସେମାନେ ସଂସାର ଭିତରେ ନାକଯାଏ ବୁଡ଼ି ରହିଥିବା ସମୟରେ ହଠାତ୍ ଏପରି କିଛି ଘଟଣା ଘଟେ ଓ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ସତେଅବା ଏପରି ଏକ ମାଡ଼ ପରି ଆସି ବାଜେ ଯେ, ସେମାନେ ସେହି ମାଡ଼କୁ ଆଦୌ ସହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ହୁଏତ କୌଣସି ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ, ଅଥବା ଯାହା କଣେ କେବେ ଘଟିବ ବୋଲି ଆଶଙ୍କା କରି ନଥିଲେ, ସେହିପରି ଦୁର୍ବିପାକଟିଏ ଘଟେ ଏବଂ ସବୁକିଛିକୁ ଭଣ୍ଡୁର କରିଦେବା ପରି ମନେହୁଏ । ମଣିଷ ପଳାଇବାକୁ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ପନ୍ଥା ବୋଲି ଦେଖେ ଏବଂ ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ଆହତ ପଶୁପରି ଅଳିଆଡ଼େ ପଳାଏ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୁଏ, ମୋଟେ ସଂସାରକୁ ମନ କରେନାହିଁ । ଆଘାତଟା ତା'ଭିତରେ ଏପରି ଏକ କ୍ଷତ ହୋଇ ରହିଥାଏ ଯେ ସିଏ ଆଉ ସାହସ କରି ଆଦୌ ପଛକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଚନୀୟ ଭାବରେ ଆଉ କେଉଁଠି ମୁହଁ ଗୁଞ୍ଜି ବା ଖୁଣ୍ଟଟାଏ ଯାବୁଡ଼ି ପଡ଼ିଥାଏ ଓ ତାହାକୁ ଭଗବାନ ବୋଲି ମାନୁଥାଏ । ଆମ ପୃଥିବୀରେ ସମ୍ଭବତଃ ଏହିପରି ସଂସାରତ୍ୟାଗୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ

ଅଧିକତର ସଂଖ୍ୟାରେ ରହିଛନ୍ତି । ଆପଣାର ଘାଆଣ୍ଟା ସେମାନଙ୍କୁ ସବୁବେଳେ କାତର ଏବଂ ଗ୍ଲାନ କରି ରଖିଥାଏ ବୋଲି ସେମାନେ ସତକୁସତ କେବେହେଲେ ଭଗବାନଙ୍କର ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆପଣାର କଷ୍ଟ ଖଣ୍ଡନ ଲାଗି ଯାହା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଲୋଡ଼ୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ଆଉ ଯାବତୀୟ ଆଡ଼କୁ ଆଖି ବୁଜି ରଖିଥାଆନ୍ତି ।

ଆଉ କାଟର ସନ୍ନ୍ୟାସ ଶ୍ରଦ୍ଧାଦ୍ୱାରା ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ କରନ୍ତଏ । ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ଦୁଃଖ ଥାଏ, ମାତ୍ର ସେହି ଦୁଃଖକୁ ହରଣ କରି ନେବାଲାଗି ସେମାନେ ମୋଟେ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ଭିତରେ ଏପରି ଏକ ମହିମା ରହିଥାଏ, ଯାହା କ୍ରମେ ଏକ ଦୁର୍ବାର ବାସନାରେ ପରିଣତ ହୋଇ ବିଶ୍ୱମହିମାକୁ ଲୋଡ଼େ, ଏବଂ ଏହିପରି ଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ଏକ ସାଦୃଶ୍ୟସୂତ୍ରରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଏ । ଏହି ସନ୍ନ୍ୟାସ ଆପଣାର କୌଣସି ମୋକଦ୍ଦମା ନେଇ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଏନାହିଁ । ତାକୁ ସଂସାରଟା ବି ଭଗବାନଙ୍କର ସଂସାର ପରି ଲାଗେ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖରେ ଆପଣାର ସବୁକିଛିକୁ ନେଇ ନ୍ୟସ୍ତ କରିଦେବା ପରେ ସିଏ ଏଇଠି ସେହି ଭଗବାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ ବୋଲି ସଂକଳ୍ପ ଗ୍ରହଣ କରେ । କର୍ମିଷ୍ଠ ହୁଏ । ଏହି ସନ୍ନ୍ୟାସ ଆଦୌ କିଛିହେଲେ ମାଗେ ନାହିଁ । ସେ ନିଜ ସକାଶେ ସ୍ୱର୍ଗ ବି ମାଗେନାହିଁ, ତାକୁ ଚିରନ୍ତନ ସୁଖ ଭିତରେ ନିମଗ୍ନ କରି ରଖିବାକୁ ସେ କୌଣସି ମୁକ୍ତି ବି ମାଗେନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଓ ତାଙ୍କର ଗୁରୁଭାଇମାନେ କୌଣସି ମର୍କଟ-ସନ୍ନ୍ୟାସ ଦ୍ୱାରା ଆଦୌ ସନ୍ତାପିତ ହୋଇ ରହିନଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଗୁରୁ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସେହି ପ୍ରଲୋଭନଟି ମଧ୍ୟରୁ ମୂଳରୁ ହିଁ ମୁକ୍ତ କରି ଆଣିଥିଲେ । ସଂସାରର କୌଣସି ମାଡ଼ରେ ସନ୍ତାପିତ ହୋଇ ସେମାନେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ମୋଟେ ଭୁଣ୍ଡ ହୋଇ ନଥିଲେ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକାଧିକ ଯୁକ୍ତି ସହିତ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଯେପରି ଭାରତୀୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସନ୍ଦେଶର ଇତିହାସରେ ଏକ ଅନନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ, ତାଙ୍କରି ନାମରେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ବରଣ କରିଥିବା ଏହି ବାରଜଣ ତରୁଣଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ତପସ୍ୟା ଏବଂ ଆତ୍ମପ୍ରସ୍ତୁତିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ହୁଏତ ଠିକ୍ ସେହିପ୍ରକାରେ ଅନନ୍ୟ ବୋଲି କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେବ । ସେମାନେ ଆପଣା ଆପଣାର କ୍ଷୁଦ୍ର ସଂସାରଟିକୁ ଛାଡ଼ି ଆସିଥିଲେ, କାରଣ ସେମାନେ ଏକ ବୃହତ୍ତର ଶ୍ରଦ୍ଧାନୁଶୀଳନଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ଏକ ସମ୍ଭାବ୍ୟ ଅନ୍ୟ ସଂସାରର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଥିଲେ, ଏକ ବୃହତ୍ତର ଆତ୍ମୀୟତା ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାକୁ ସଂସାର ସହିତ ବାନ୍ଧି ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ ଅହଂଟାକୁ ହିଁ ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ଗୋଡ଼ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ସଂସାରକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ଏକ ବୃହତ୍ତର ଅନୁରାଗ ସେମାନଙ୍କୁ ଭାରି ସହଜରେ ସେଥିଲାଗି ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ବୈରାଗ୍ୟପଥରେ ବାହାର କରାଇ ଆଣିଥିଲା ।

ଏକ ମଣ୍ଡ ବା ଗୋଷ୍ଠ ହିସାବରେ ସେମାନେ ଏକା ଏକା ପରିବ୍ରଜ ଅବଲମ୍ବନ କରିବେ ବୋଲି ପଣ କରି ସିନା ବାହାରିଥିଲେ, ମାତ୍ର ପରସ୍ପରଠାରୁ ବାହାରକୁ ଦେଖିବାଲାଗି ଯେତେ ଦୂରରେ ରହୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସତେଅବା ଏକତ୍ର ବାଟ ଚାଲୁଥିଲେ । ହୁଏତ ଏପରି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ସ୍ୱଭାବର ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଅଲଗା ଅଲଗା ବାଟ ଚାଲୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଏକାଠି ବାଟ ଚାଲୁଥିଲେ । ପରସ୍ପର ସହିତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ପତ୍ରାଳାପ କରୁଥିଲେ । ଜଣେ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ଖବର ପାଇବା ମାତ୍ରକେ ହୁଏତ ଆଉ ଜଣେ ଶୁଶ୍ରୂଷା କରିବା ଲାଗି ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଦଉଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ ଏହିପରି ଭାବରେ ଏକାଧିକ ବାର ଆପଣାର ପୂର୍ବକୃତ ଯାବତୀୟ ଯୋଜନାକୁ ବନ୍ଦ କରି ତୁରନ୍ତ କୌଣସି ଅସୁସ୍ଥ ଅନ୍ୟଜଣକ ପାଖକୁ ଧାଇଁ ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିଥିବ । ପ୍ରକୃତ ଘଟଣା ଗୁଡ଼ିକରୁ ମନେ ହୋଇଥାଏ ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନରେନ୍ଦ୍ର ହିଁ କୌଣସି କାରଣରୁ ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇ ପଡ଼ିବାର ସର୍ବଦା ଅଧିକତର ଆଶଙ୍କାମାନ ରହିଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଗୁରୁଭାଇମାନେ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଦଉଡ଼ି ଆସୁଥିଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ଯେତେ କଠୋର ହୋଇ ତଡ଼ିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ପାଖ ଛାଡ଼ି ମୋଟେ ଯାଉନଥିଲେ । ଜଣେ ପରିବ୍ରାଜକ ହୋଇ ବୁଲିବାର ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବିବେକାନନ୍ଦ ତାଙ୍କର ଏହି ଭୂମି ଭାରତବର୍ଷକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବେ ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଅନ୍ତରଙ୍ଗତା, ଯଥାର୍ଥ ଅନ୍ତରଙ୍ଗତା ମଧ୍ୟରେ ଭାବପ୍ରବଣତା ପାଇଁ ବିଶେଷ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ନଥାଏ । ଅନେକ ଭାରତୀୟ ଭାରତବର୍ଷକୁ ସର୍ବଦା ନାନା ଅନ୍ୟମନସ୍କକାରୀ ଭାବପ୍ରବଣତା ଦେଇ ଦେଖନ୍ତି ବୋଲି ଯଥାର୍ଥରେ ବାସ୍ତବରେ ବିଶେଷ କିଛି ଦେଖି ପାରନ୍ତିନାହିଁ । ଯଥାର୍ଥରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମମାର୍ଗକୁ ବାଛି ନେଇଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଗୋଟିଏ ଭୂମି ପ୍ରକୃତରେ ଯେଉଁଭଳି, ତାହାକୁ ସେହିଭଳି ଦେଖିଥାଏ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅକାତର ଏବଂ ଅପ୍ରମତ୍ତ ଭାବରେ ଦେଖେ; ଏବଂ ଯାହା ଦେଖେ, ତାହାର ପାଖରେ ଆପଣାକୁ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ କରି ହିଁ ଦେଖିଥାଏ । ସେହି ଅନୁସାରେ ଆପଣାର ବାଟଟିକୁ ନିର୍ବାଚିତ କରିନିଏ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ନିଜର ପ୍ରଥମତମ ଭୂମିରୂପେ ତାକୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆହ୍ୱାନର ସମ୍ମୁଖୀନ କରାଇଥିବା ଭାରତବର୍ଷକୁ ଯେ ବାଛି ନେଇଥିଲେ, ସେଥିଲାଗି ପରିବ୍ରାଜକ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ପାଖରେ ତାଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ କୃତଜ୍ଞ ହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏବଂ, ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ନିଜର ଗୁରୁ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟରେ କୃତଜ୍ଞ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଯିଏକି ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଭାରତବର୍ଷରେ ସତେଅବା ଆହୁରି କ'ଣ ସମ୍ଭବ କରାଇବେ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ନିର୍ବିକଳ୍ପ ସମାଧିର ସେହି ଅନ୍ୟ ମାର୍ଗଟିରୁ ନିବୃତ୍ତ କରି ରଖିଥିଲେ ।

ଉତ୍ତର ଭାରତରୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତକୁ ଆସିଲେ । ଚିକାଗୋ ଧର୍ମ-ମହାସଭାରେ ଯୋଗ ଦେବାପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବଟି ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ଦାନା ବାନ୍ଧିଲା ଏବଂ ସେ ବମ୍ବେଠାରୁ ଜାହାଜରେ ବସି ଆମେରିକା ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ । କୌଣସି କାରଣରୁ ୧୮୯୪ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଛାଡ଼ି ଯାଇଥିବା ଗୁରୁଭାଇମାନଙ୍କ ସହିତ ପତ୍ରଦ୍ୱାରା କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ରଖିପାରି ନଥିଲେ । ସେ ସେମାନଙ୍କ ପାଖକୁ କୌଣସି ପତ୍ର ଲେଖିନଥିଲେ କିମ୍ବା ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ପତ୍ର ପାଇନଥିଲେ । ପଶ୍ଚିମର ସଂସ୍ରବରେ ଆସି ସିଏ ଆପଣାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କର୍ମଭାର ବିଷୟରେ ସତେଅବା ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଏବଂ ଅଧିକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହେବାରେ ଲାଗିଥିଲେ । ଧର୍ମମହାସଭା ପରେ ନାନା ଅବସରରେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନତଃ ଭାରତବର୍ଷର ଧର୍ମସନ୍ଦେଶ ବିଷୟରେ ଯେଉଁସବୁ ବକ୍ତୃତା ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଲା, ସେଥିରୁ ମଧ୍ୟ ସେ ଆପଣାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟିଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧିକ ପରିଷ୍କାର ହୋଇ ଆସୁଥିଲେ । ଜଣେ ଗ୍ରହଣଶୀଳ ଶିକ୍ଷକ ତା'ର ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ାଉ ପଢ଼ାଉ ଯେପରି ସେହି ପରିସ୍ଥିତିର ମଧ୍ୟଦେଇ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଶିଖୁଥାଏ, ଆପଣାର କେନ୍ଦ୍ରଟିକୁ ଅଧିକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ଆବିଷ୍କାର କରୁଥାଏ ଏବଂ ଏହିପରି ଭାବରେ ଆପେ ବୃଦ୍ଧିଲାଭ କରୁଥାଏ, ଇଏ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ କଥା । ଦୂରରୁ ଆଇ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଦେଶକୁ, ନିଜର ଧର୍ମକୁ ଓ ନିଜର ବ୍ରତକୁ ଅଧିକ ନିଦା ଭାବରେ ଚିହ୍ନିବାର ବହୁ ସୁଯୋଗ ଲାଭ କରେ । ସେଥିରେ ଥିବା ବାହ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଆହୁରି ଅଧିକ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ବାହ୍ୟ ବୋଲି ଧରାପଡ଼ିଯାଏ ଏବଂ ଅସଲଗୁଡ଼ିକ ଆହୁରି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଅସଲ ବୋଲି ଝଟକି ଉଠିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି ।

ଭାରତରେ ଗୁରୁଭାଇମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ବିଷୟରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ରରୁ ନିୟମିତ ସବୁ ସମ୍ବାଦ ପାଉଥିଲେ ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁଠାରେ ଆବଶ୍ୟକ ମନେ କରୁଥିଲେ, ମୁକ୍ତଭାବରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଆପଣାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ବି ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନାମରେ ସମର୍ପିତ ଏହି ନୂତନଗଣଟି ଆପଣାକୁ କିଭଳି ଘଷି ମାଜି ସମୁଚିତପ୍ରକାରେ ତିଆରିକରି ଆଣିବ, ସେହି ବିଷୟରେ ସତର୍କ କରିଦେବାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ କେବେହେଲେ କୌଣସି କାର୍ପଣ୍ୟ କରୁନଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ସେ ୧୮୯୪ ରେ ଗୁରୁଭାଇମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ, "ଯଦି ତୁମମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କିଛି ଉତ୍ତମ ସମ୍ଭବ ହେଉ ବୋଲି ତୁମେମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ଚିନ୍ତା କରୁଛ, ତେବେ ଏହିସବୁ ପୂଜାନୁଷ୍ଠାନଗତ ବିଧିବିଧାନକୁ ନେଇ ପାଣିରେ ଫିଙ୍ଗିଦେଇ ଆସ ଏବଂ ଜୀବନ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କର, ମନୁଷ୍ୟ-ଭଗବାନର ଉପାସନା କର । ମନୁଷ୍ୟର ଆକୃତି ଧାରଣ କରିଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସତ୍ତାର ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ୟକ୍ତି-ଭଗବାନ ଏବଂ ବିଶ୍ୱ-ଭଗବାନଙ୍କର ଉପାସନା କର । ଭଗବାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱମୟ ରୂପ କହିଲେ ଏହି

ପୃଥିବୀକୁ ହିଁ ବୁଝାଇବ ଏବଂ ତାହାର ଉପାସନା କରିବା ଅର୍ଥ ତାହାର ସେବା କରିବାକୁ ହିଁ ବୁଝାଇବ । ଏହାହିଁ ଅସଲ କାର୍ଯ୍ୟ, ପୂଜାନୁଷ୍ଠାନର ବହୁ ସମାରୋହରେ ବୁଡ଼ି ରହିବା ଆଦୌ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ ।" ପୁନଶ୍ଚ, "ସେହି ଉପାସନା ବୃତ୍ତି ଲାଗି ହିଁ ମୋ'ର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଭୟ । ଏହି ଉପାସନା ଭିତରେ ଆଦୌ କୌଣସି ମଳ ନିହିତ ହୋଇ ରହିନାହିଁ ସତ, ମାତ୍ର କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଭିତରେ ଏହିଭଳି ଗୋଟିଏ ପ୍ରବୃତ୍ତି ସବୁବେଳେ ରହିଥାଏ ଯେ, ସେମାନେ ଏହିଟିକୁ ହିଁ ସବୁକିଛି ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନିଅନ୍ତି ଏବଂ ପୁନର୍ବାର ସେହି ପୁରାତନ ଢଙ୍ଗର ମୂର୍ଖତାଟାକୁ ଆଣି ଛିଡ଼ା କରାଇ ଦିଅନ୍ତି ।" ଏସବୁ କଥାକୁ ଭାରତରେ ଥିବା ତାଙ୍କର ଗୁରୁଭାଇମାନେ କିପରି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ କେଜାଣି ?

୧୮୯୫ ରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆମେରିକାର ଜଣେ ଭଦ୍ରମହିଳାଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଜଣେ ଅବତାର ବୋଲି ପ୍ରଚାର କରିବାର ଆଦୌ କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ପଛରେ ସେପରି କୌଣସି ଉପାଧି ଲଗାଇ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାର କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ପୃଥିବୀର କଲ୍ୟାଣ କରିବାକୁ ହିଁ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଥିଲା । ଆପଣାର ନାମଟାକୁ ଢୋଲ ବଜାଇ ପ୍ରଚାର କରିବାଲାଗି ସେ ଆଦୌ ପୃଥିବୀକୁ ଆସିନଥିଲେ । ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏହି କଥାଟିକୁ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ମରଣ ରଖିବାକୁ ହେବ । ଶିଷ୍ୟମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଗୁରୁଙ୍କ ନାମଟାକୁ ସୁରକ୍ଷିତ କରି ରଖିବାଲାଗି ଆପଣାର ସବୁଯାକ ପ୍ରୟାସକୁ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଗୁରୁଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଗୁଡ଼ିକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଫିଙ୍ଗିଦିଅନ୍ତି । ତାହାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ହିଁ ପୃଥିବୀରେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକତା ପ୍ରଭୃତିର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ ।" ଆମ ପୃଥିବୀରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସାଂପ୍ରଦାୟିକତାଟା ହିଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ବଡ଼ ଆଁ କରି ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଗିଳିଦବ ବୋଲି ଧାଇଁଛି । ଗୁରୁମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ଉଦ୍ବେଳିତ ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କର କୌଣସି ଲକ୍ଷ୍ୟ ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଯହୁଁ ଯହୁଁ ବୃହତ୍ତର ପୃଥିବୀ ସହିତ ଘଟୁଥିବା ତାଙ୍କର ସଂସ୍ପର୍ଶଟିର ଦର୍ପଣ ଉପରେ ଆପଣାର ଅସ୍ପୃହାଗୁଡ଼ିକୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖୁଥିଲେ, ଏହି କଥାଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କୁ ବାରବାର ଚେତାବନୀ ଦେଇ ଯାଉଥିଲା । ବିଦେଶ ଯିବା ଆଗରୁ ମଧ୍ୟ ଏହିସବୁ ବିଚାର ତାଙ୍କ ଭିତରେ ବୀଜ ରୂପେ ରହିଥିଲା । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ପରିଚୟରୁ ସେଗୁଡ଼ିକରେ ଅଙ୍କୁରୋଦ୍‌ଗମ ହେଲା ଏବଂ ସତେଅବା ବିଦେଶରେ ତାହା ତାଙ୍କର ଏକ ନିଜସ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପରିଣତ ହେବାର ପରିବେଶ ପାଇଥିଲା ।

ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବଞ୍ଚି ଥାଉଁ ଥାଉଁ ହିଁ ୧୮୮୧ ମସିହାରୁ ଭକ୍ତମାନେ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରଠାରେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମୋତ୍ସବ ପାଳନ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲେ । ସେଥିରେ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଏବଂ ତାଙ୍କର ସାଥୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ ।

ଗୁରୁଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ପରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଅବସରଟି ପୂର୍ବପର ପାଳିତ ହେଉଥିଲା । କଲିକତାର ବହୁ ଲୋକ ସେଦିନ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରକୁ ଆସୁଥିଲେ ଏବଂ ଉତ୍ସବଟିର କୋଳାହଳରେ ଯୋଗ ଦେଇ ପ୍ରସାଦ ସେବନ କରି ଘରକୁ ଫେରି ଯାଉଥିଲେ । ଏହି ଉତ୍ସବପାଳନଟି ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ରହିଥିଲା । ୧୮୯୫ ମସିହାରେ ସ୍ୱାମୀମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଲିଖିତ ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଲେଖିଥିଲେ : "ଏବର୍ଷ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଉତ୍ସବଟି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଡ଼ମ୍ବର ସହିତ ପାଳନ କରାଯିବା ଉଚିତ । ଏଥର ପ୍ରସାଦ-ବିତରଣଟା ସାଧାରଣ ପ୍ରକାରେ ହେଉ । ଭକ୍ତମାନେ ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ିରେ ଆସି ଛିଡ଼ା ହୁଅନ୍ତୁ ଏବଂ ମାଟିସରାରେ ସେମାନଙ୍କ ହାତରେ ପ୍ରସାଦ ଧରାଇ ଦିଆଯାଉ । ଏବଂ, ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଜୀବନୀରୁ କିଛି ପାଠ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଯିବାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଟିଏ ମଧ୍ୟ ରହୁ । ବେଦ, ବେଦାନ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ପବିତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାଠି ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ ଆଣି ରଖାଯାଉ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ମୁଖରେ ଆରତି କରାଯାଉ ।" ଏହି ଅବସରରେ ଯେଉଁ ନିମନ୍ତ୍ରଣପତ୍ରଟି ପଠାଯିବ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେହି ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ପ୍ରସ୍ତାବ ଲେଖି ପଠାଇଥିଲେ । ଇଂରାଜୀ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପତ୍ରରେ ଆଗରୁ Lord Ramakrishna ବୋଲି ଛପା ଯାଉଥିଲା । ସେଥିରୁ କୌଣସି ଅର୍ଥ ହେଉ ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ତା'ବଦଳରେ ଇଂରାଜୀରେ Lord ସ୍ଥାନରେ Bhagaban ବୋଲି ଲେଖିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । ସମୁଦାୟ ନିମନ୍ତ୍ରଣପତ୍ରଟି କିପରି ହେବ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ତାହାର ଏକ ପୂରା ନମୁନା ତିଆରି କରି ଆମେରିକାରୁ ପଠାଇ ବି ଦେଇଥିଲେ ।

ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ପାଖରେ ଖବର ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲା ଯେ, ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଜନ୍ମୋତ୍ସବରେ କଲିକତା ସହରର ବେଶ୍ୟାମାନେ ବହୁସଂଖ୍ୟାରେ ଠାକୁରଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରିବାକୁ ଆସୁଥିବାରୁ ଅନ୍ୟମାନେ ମନରେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ଭାବୁଛନ୍ତି ଏବଂ ତେଣୁ ଉତ୍ସବରେ ଯୋଗ ଦେବାରେ କୁଣ୍ଠା ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି । ଏକଥା ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ମନରେ ସାଧାରଣଙ୍କର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ବିଷୟରେ ଗଭୀର କ୍ଷୋଭ ଜାତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ଉତ୍ସବ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନିୟମାବଳୀ ତିଆରି କରିଦେଇ ୧୮୯୬ ମସିହାରେ ସେ ଲେଖି ପଠାଇଥିଲେ, "ଏକ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ କାହାକୁ ଦେଖି ଇଏ ଜଣେ ବେଶ୍ୟା ବୋଲି ନିଜ ମନରେ ଭାବୁଥିବେ, ସେମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ଏକ ଅଧମ ବର୍ଗର ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଥିବେ । ଏଭଳି ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ (ସେମାନଙ୍କୁ ତୁମେ ପୁଣି ଭଦ୍ରଲୋକ ବୋଲି କହୁଛ) ଯେତେ କମ୍ ସଂଖ୍ୟାରେ ଉତ୍ସବକୁ ଆସିବେ, ପ୍ରକୃତରେ ସେତେ ଅଧିକ ଭଲ ହେବ ।... ମୁଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଖରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛି ଯେ, ବେଶ୍ୟାମାନେ ଶତ ଶତ ସଂଖ୍ୟାରେ ଉତ୍ସବକୁ ଆସନ୍ତୁ ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଦତଳେ ପ୍ରଣାମନିବେଦନ କରନ୍ତୁ ; ସେଥିଲାଗି ଜଣେହେଲେ ଭଦ୍ରଲୋକ ସେଠାକୁ ନ ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ୱାରା ଅଦୌ

କୌଣସି କ୍ଷତି ହେବ ନାହିଁ ।" ଏଇଟି କେବଳ ଏକ ଘଟଣା ନୁହେଁ, ବହୁ ଦିନରୁ ଚାଲି ଆସୁଥିବା ଏବଂ ସ୍ୱୀକୃତ ନୈତିକତାର ସମର୍ଥନ ଲାଭ କରି ଆସୁଥିବା ରୀତି ବା ମନୋଭାବଟି ଉପରେ ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ଆଘାତ । ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଏବଂ ସେହି ଧର୍ମ ଏକ ପ୍ରଚଳିତ ସମାଜକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ କିପରି ଏକ ଅନ୍ୟପ୍ରକାର ନେତୃତ୍ୱ ଦେଇପାରିବ, ସେହି ବିଷୟରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଙ୍କ ମନରେ ହୋଇଥିବା ଏକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା । ଭାରତବର୍ଷରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ମନ୍ଦିର ରହିଥିବ । ଯେଉଁଠାରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଜ୍ଞାତସାରରେ ବେଶ୍ୟାମାନେ ଦେବଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ ଆସିଲେ ସେଥିରେ ନାକ ଟେକିବାକୁ ଏବଂ ଅପ୍ରସନ୍ନ ହେବାକୁ ହୁଏତ ବହୁତ ଭଦ୍ରଲୋକ ନିଶ୍ଚୟ ମହଜୁଦ ରହିଥିବେ ।

୧୮୯୭ ମସିହା ଶେଷଆଡ଼କୁ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଫେରି ଆସିଥିଲେ । ୧୮୯୭ର ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଜନ୍ମୋତ୍ସବ ଅବସରରେ ଏଥର ତାଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର ଭିତରକୁ ଯିବାଲାଗି ଅନୁମତି ମିଳିବ ତ ?—ତାଙ୍କ ମନରେ ସ୍ୱଭାବତଃ ଏପରି ଏକ ସନ୍ଦେହ ଜାତ ହୋଇଥିଲା । ୧୮୯୭ ଆରମ୍ଭରେ ସେ ଲାହୋର-ଠାରୁ ଲେଖିଥିବା ଗୋଟିଏ ଚିଠିରୁ ଆମକୁ ସେହି କଥାଟିର ଏକ ସୂଚନା ମିଳିଯାଇ ପାରିବ : "ଏବର୍ଷ ସେଠାରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଜନ୍ମୋତ୍ସବ ପାଳନ କରିବା ଆମ ପକ୍ଷରେ ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ, କାରଣ ମୁଁ ତ ସମୁଦ୍ର ଲଙ୍ଘନ କରି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତକୁ ଯାଇଥିଲି ଏବଂ ସେଠାରୁ ଏବେ ଫେରିଛି, ତେଣୁ ରାସମଣିଙ୍କ ଉଦ୍ୟାନର ସତ୍ତ୍ୱାଧିକାରୀ-ମାନେ ମୋତେ ତା'ଭିତରକୁ ଯିବାଲାଗି ଅନୁମତି ଦେବେ ନାହିଁ ।" ସେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷରେ କୁଳୀନ ସମାଜରେ ସମୁଦ୍ରଯାତ୍ରା କରି ବିଦେଶ ଯିବାକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ଅପରାଧ ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଉଥିଲା । ଏବଂ, ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରର ମନ୍ଦିରଟି ଗୋଟିଏ ପାରିବାରିକ ସମ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିବାରୁ ସେହି ସମ୍ପତ୍ତିର ମାଲିକମାନେ ହିଁ ମନ୍ଦିର ବିଷୟରେ ସବୁକିଛି ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ପାରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାହାକୁ ମାନିବାକୁ ସମସ୍ତେ ବାଧ୍ୟ ହେଉଥିଲେ । କଥିତ ଅଛି, ଗୋଟିଏ ଅବସରରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ବିଷୟରେ ନିଷେଧ କରାଯାଇଥିଲା । ରାଣୀ ରାସମଣିଙ୍କ ପରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମଥୁରମୋହନ ବିଶ୍ୱାସ ମନ୍ଦିର ସତ୍ତ୍ୱର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧିକାରୀ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପରେ ତାଙ୍କ ପୁଅ ଶ୍ରୀ ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟନାଥ ବିଶ୍ୱାସ ମାଲିକ ହେଲେ । ଥରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଭଣଜା କ'ଣ ଗୋଟିଏ ଅନୁଚିତ ଆଚରଣ କରିଥିଲେ ବୋଲି କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇ ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟନାଥ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମନ୍ଦିର ଛାଡ଼ି ଚାଲି ଯିବାପାଇଁ କହିଥିଲେ । ସେଇ ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟନାଥ ହିଁ ୧୮୯୭ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ଦିନେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ମନ୍ଦିର ହତା ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ନିଷିଦ୍ଧ କରି ଦେଇଥିଲେ । କାରଣ, ବିଲାତ ଯାଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଆଉ ହିନ୍ଦୁ ବୋଲି କଦାପି

ଲୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ଫଳେ ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବ ମଧ୍ୟ ବିଳାତଫେରନ୍ତା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କେଶବଚନ୍ଦ୍ର ସେନଙ୍କ ସହିତ ମିଳାମିଶା କରୁଥିଲେ, ବେଳେ ବେଳେ ତାଙ୍କ ଘରେ ଭୋଜନ ବି କରୁଥିଲେ । ସେହି କାରଣରୁ ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟନାଥ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ସର୍ବଦା ଅପ୍ରସନ୍ନ ଥିଲେ ।

ଏହିପରି ଏକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ଉପରେ ଆମେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ତଥା ଭୂମିକାଚୟ ବିଷୟରେ ସବୁକଥାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ବୁଝିବା ନିମନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟା କରିବା । ବିଶେଷତଃ, ଯେଉଁ ବିଶେଷ ଦିଗ୍‌ବଳୟଗୁଡ଼ିକୁ ଚକ୍ଷୁ ସମକ୍ଷରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦେଖି ସେ କ୍ରମେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍ ଭଳି ଗୋଟିଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଠନ କରିବାକୁ ମନ ବଳାଇଥିଲେ, ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଅବହିତ ହୋଇ ରହିବା । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ନିକଟ ସନ୍ନିଧାନକୁ ଆସି ଏବଂ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଠାରୁ ଏକ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ଆଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ଆଗକୁ ଚିନ୍ତା କଲାବେଳେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ପ୍ରକୃତରେ ଆଗାମୀ ପନ୍ଥାଟି ବିଷୟରେ ନିଜ ଭିତରେ କିପରି କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ? ବିଦେଶଯାତ୍ରା ଓ ବିଦେଶରେ ସେ ଲାଭ କରିଥିବା ଭୂରି ଭୂରି ଅନୁଭୂତି ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ଏହି ବିଷୟରେ ଅଧିକ ପରିଷ୍କାର ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରିବା ନିମନ୍ତେ ବହୁତ ଖୋରାକ ଯୋଗାଇ ଦେଇଥିବ । ଗୋଟିଏ ଆଶଙ୍କା ତାଙ୍କୁ ସତେଅବା ଭାରି ଘାରିକରି ରହିଥିଲା ଓ ତେଣୁ ସେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ନିଜ ପତ୍ରମାନଙ୍କରେ ସେହି କଥାଟିକୁ ଚେତାଇ ଦେଉଥିଲେ । ୧୮୯୪ ମସିହାର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଆମେରିକାରୁ ଲିଖିତ ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ଆମକୁ ସେହି ଅନ୍ଦାଜଟିର ପରିଚୟ ମିଳିଯିବ : "ମହାପୁରୁଷମାନେ କୌଣସି ବିଶେଷ ଶିକ୍ଷା ଦେବାପାଇଁ ପୃଥିବୀକୁ ଆସନ୍ତି, ସେମାନେ ନାମ ଓ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିବା ପାଇଁ ଆଦୌ ଆସନ୍ତି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଗୁଡ଼ିକୁ ପାଣିକୁ ଫିଙ୍ଗି ଦିଅନ୍ତି, ଏବଂ ନାମଟାକୁ ନେଇ ଧରାପରା ହେଉଥାନ୍ତି । ଏହାହିଁ ଏହି ପୃଥିବୀର ଇତିହାସ । ଲୋକମାନେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ନାମ ନେବେ ବା ନନେବେ, ସେହି ବିଷୟରେ ମୋ' ଭିତରେ ଆଦୌ କୌଣସି ବ୍ୟଗ୍ରତା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଉପଦେଶ, ତାଙ୍କର ଜୀବନଶିକ୍ଷା ଯେପରି ଜଗତ ସାରା ପ୍ରସାରିତ ହେବ, ମୁଁ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରାଣପଣ ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି ।"

ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଉପଦେଶାବଳୀ ସଚରାଚର ଅନେକ ରହିଥାଏ । ଆପଣାର ସଚେତନତା ଏବଂ ଜଣେ କେଉଁଟି ଉପରେ କେତେ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରକୃତରେ ଦେଉଥାଏ, ସେହି ଅନୁସାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆଗପଛ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦେଇ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ଏବଂ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୁଅନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ସେହିପରି ବହୁ ଉପଦେଶ ଦେଇ ଯାଇଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟିକୁ

ବା କେଉଁଗୁଡ଼ିକ ସବାଆଗ ବୋଲି ବିଚାରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୋଷ୍ଠୀ ହିସାବରେ ନିଜର ଗୁରୁଭାଇମାନଙ୍କୁ ପରିଚାଳିତ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ ? ଏକଦା ଭାବାବେଶରେ ରହିଥିବା ସମୟରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସଙ୍କର ମୁହଁରୁ, "ଜୀବପ୍ରତି ଦୟା ନୁହେଁ, ଶିବଜ୍ଞାନରେ ଜୀବର ସେବା" ବୋଲି ବାଣୀଟିଏ ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ, ଅନେକ ଯଥାର୍ଥତା ସହିତ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ଏହି ବାଣୀଟି ହିଁ ପ୍ରଧାନ ଉତ୍ପ୍ରେରକରୂପେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍‌ର କଳ୍ପନା ଆଡ଼କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରାଇ ନେଇଥିଲା । ଏହି ମିଶନ୍‌ଟି ଯେତେବେଳେ ପ୍ରକୃତରେ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ତାହାର ପ୍ରାରମ୍ଭ ଉପକ୍ରମଣିକାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏହି କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ରଖିଥିଲେ : "ଭାରତବର୍ଷକୁ ଯେତେ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରିବାକୁ ହେଉଛି, ସେହି ସବୁକିଛିର ମୂଳ ହେଉଛି ଯେ, ଏହି ଦେଶରେ ନିମ୍ନ ଶ୍ରେଣୀ ଏବଂ ଉଚ୍ଚ ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ତୀବ୍ର ପ୍ରଭେଦମାନ ରହିଛି । ଏହି ପ୍ରଭେଦଗୁଡ଼ିକର ବିଲୋପ ନହେଲେ ଏହି ଦେଶରେ କଦାପି କୌଣସି କଲ୍ୟାଣ କେବେ ହେବ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏଣୁ, ଆମେ ସବୁ ସ୍ଥାନକୁ ପ୍ରଚାରକମାନଙ୍କୁ ପଠାଇବା ଏବଂ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିବା । ସେମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଯଥାର୍ଥ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସଚେତନ କରାଇ ଆଣିବା ।" ପୁନଶ୍ଚ, ସେହି ଅବସରରେ, "ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁମାନେ ଏହି ମଠର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଅଛନ୍ତି କିମ୍ବା ପରେ ମଧ୍ୟ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ହେବେ, ସେମାନଙ୍କୁ ନିରନ୍ତର ଏହି କଥାଟିକୁ ସ୍ମରଣରେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଏହି ମଠ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ବାବାଜୀମାନଙ୍କର ଏକ ଠାକୁରବାଡ଼ିରେ ପରିଣତ ହୋଇଯିବ ନାହିଁ । ଠାକୁରବାଡ଼ି ଦ୍ୱାରା ଦୁଇ ଚାରି ଜଣଙ୍କର କିଛି ଉପକାର ଅବଶ୍ୟ ହେବ, ପାଞ୍ଚ ଦଶଜଣଙ୍କର କୌତୁହଳକୁ ଦୂର କରିହେବ ସତ, ମାତ୍ର ଏହି ମଠଟି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକୃତରେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀର କଲ୍ୟାଣ ସାଧିତ ହେଉ ବୋଲି ମୁଁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି ।"

ତାଙ୍କର ଗୁରୁଭାଇମାନେ ଯେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ସବୁ କଥାରେ ଠୋ'କରି ରାଜୀ ହୋଇଯାଇଥିଲେ, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ଭିତରେ ହୁଏତ ଅଲଗା ଅଲଗା ସଂସ୍କାର କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା ଏବଂ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ବିଦେଶକୁ ଯାଇ ସେଠାରୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ଆଣିଥିବା ବହୁ ଉପାଦାନକୁ ଏଠାରେ ପୂରାଇ ଦେଉଛନ୍ତି ବୋଲି ସେମାନେ ଖୁବ୍ ସନ୍ଦେହ ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ରୀତିରେ ବୁଝିଥିଲେ ଏବଂ ତେଣୁ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ବୁଝିବା ସହିତ ସେମାନଙ୍କ ବୁଝିବାର ସ୍ୱଭାବତଃ ବହୁତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଯାହାର ଆଖି ଯେତିକି ଦେଖିଥାଏ, ତାହାର ସଂସ୍କାରଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ତାହାରି ଗାର ଭିତରେ ପରିସୀମିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସୀମାଲଙ୍ଘନକୁ ସତେଅବା ଏକ ବିଚ୍ୟୁତି ବୋଲି ଭାବୁଥାଏ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆପଣାର ବିଦ୍‌ବତ୍ତାବଳରେ ବିଶ୍ୱଜୟ କଲେ, କେତେ କେତେ

ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ହୃଦୟ ଜୟ କଲେ, ଆପଣାର ସ୍ୱଳ୍ପାୟୁ ସଂକ୍ରମଣରେ ହୁଏତ ଭାରତବର୍ଷରେ ତାଙ୍କ ଯୁଗଟିର ବହୁତ କାଳକୁ ଏକ ଅଭିନବ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଏବଂ ଉତ୍ସାହ ଦ୍ୱାରା ସଂକ୍ରାମିତ କରିପାରିଲେ, ମାତ୍ର ଧର୍ମ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ତଥା ତଦ୍‌ଗତ ଜୀବନଟି ବିଷୟରେ ସେ ଆପଣାର ଗୁରୁଭାଇମାନଙ୍କୁ ହୁଏତ ତଥାପି ପ୍ରତ୍ୟୟକୁ ଆଣିପାରିଲେ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟର ସେବା କରିବାର ମାଧ୍ୟମରେ ଭଗବାନଙ୍କର ସେବା କରିବା,— ତାଙ୍କର ଏହି ମୂଳଭୂତ କଥାଟିରେ ସେ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ତଥାପି ଜିତିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସାନ୍ନିଧ୍ୟରେ ଆସିଥିଲେ; ପ୍ରଚାର, ଅତିରିକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଧ୍ୟୟନ ଏବଂ ଲୋକହିତକର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ବେଶୀ ମନ ନଦଇ ପ୍ରାର୍ଥନା ଏବଂ ଏକାନ୍ତ ଧ୍ୟାନ ଦ୍ୱାରା କିପରି ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ରହିଥିବା ଆପଣାର ପ୍ରେମକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପ୍ରଗାଢ଼ କରାଯାଇ ପାରିବ, ସେହି କଥାଟିକୁ ଗୁରୁଙ୍କର ମୁଖରୁ ସେମାନେ ବାରବାର ଶୁଣି ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ସେହି କଥାଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ଗୁରୁଙ୍କର ଅସଲ କଥା ବୋଲି ମନେ ରଖିଥିଲେ । ଗୁରୁ ସେମାନଙ୍କ ଲାଗି ଯାହାଙ୍କୁ ନେତା ବାଛିଦେଇ ଗଲେ, ସିଏ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର କେତୋଟି ଦେଶକୁ ଯାଇ ଯାହାସବୁ କଲେ ଓ କହିଲେ, ଅନେକ ସମୟରେ ସେମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଗୁରୁ ପରମହଂସ ଦେବଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ସହିତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟତା ରକ୍ଷା କରୁଛି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିପାରି ନଥିଲେ । ଏପରିକି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଫେରି ଆସିବା ପରେ ତାଙ୍କର ଜଣେ ଗୁରୁଭାଇ ତାଙ୍କୁ ଥରେ ସିଧା କହିପକାଇଲେ ଯେ ସିଏ ଆମେରିକାରେ ଆଦୌ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରଚାର କରିନାହାନ୍ତି, ସିଏ ତାଙ୍କ ନିଜର ହିଁ ପ୍ରଚାର କରିଛନ୍ତି । ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ଶାଣିତକଥା ସେ ଆଉ କ'ଣ କହିଥାନ୍ତେ ? ସ୍ୱାମୀଜୀ ମଧ୍ୟ ଆଦୌ କମ୍ ଶାଣିତ ନ ହୋଇ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ତାଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ହଁ, ହଁ, ଆଗ ଲୋକମାନେ ମୋ' କଥା ବୁଝନ୍ତୁ, ମୋତେ ବୁଝନ୍ତୁ, ତା'ପରେ ଯାଇ ସେମାନେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ବୁଝିବେ ।" ଏସବୁ କଳହ ନୁହେଁ, କାରଣ ତାଙ୍କ ଗୁରୁଭାଇମାନେ ହିଁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ନିକଟରେ ରହିଥିଲେ ଏବଂ ସବୁ କଥାରେ ସେ ସେହିମାନଙ୍କ ଉପରେ ସର୍ବାଧିକ ଅଧିକ ଭରସା ରଖିଥିଲେ ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମାଜର ସଂଗଠନଶକ୍ତି ଏବଂ ସେହିସବୁ ସଂଗଠନ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ସଂହତି ଦେଖି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୁଗ୍‌ଧ ହୋଇଯାଉଥିଲେ । ସେହି ସଂଗଠନ ଶକ୍ତିର ପ୍ରଶଂସା କରି ସେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଏକାଧିକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ନିକଟକୁ ପତ୍ରମାନ ଲେଖିଥିଲେ । ସଂଗଠନ ବ୍ୟତୀତ କୌଣସି ବଡ଼ କାର୍ଯ୍ୟ ମୋଟେ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଦିନୁଁ ଦିନ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାରେ ଲାଗିଥିଲା । ଆପଣାଠାରୁ ବୟସରେ ବଡ଼ ଜଣେ ଗୁରୁଭାଇ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦଙ୍କ ପାଖକୁ ସେ ଏକ ପତ୍ରରେ ଥରେ ଲେଖିଥିଲେ, "ଆମ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଏକ ବଡ଼ ଦୋଷ ହେଉଛି ଯେ, ଆମେ ସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ କୌଣସି ସଂଗଠନ ମୋଟେ ଗଢ଼ିପାରୁ ନାହିଁ । ଏବଂ, ଏହାର କାରଣ ହେଉଛି ଯେ,

ଆମେ କ୍ଷମତାକୁ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ବାଣ୍ଟି ସଂଗଠନଟିଏ କେବେହେଲେ ଚଳାଇପାରୁ ନାହିଁ । ଆମେ ଚାଲିଯିବା ପରେ ସଂଗଠନର ଯେ କି ଦଶା ହେବ, ଆମେ ସେହି ବିଷୟରେ ଆଦୌ ଚିନ୍ତା ବି କରୁନାହିଁ ।" ଭଗିନୀ ନିବେଦିତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଥରେ ଲେଖିଥିବାର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି ଯେ, ଜଣେ ନେତାର ସାମର୍ଥ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ପରୀକ୍ଷା ସେତିକିବେଳେ ହୁଏ, ଯେତେବେଳେ କି ସିଏ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମିଜାଜ ଓ ସ୍ୱଭାବର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଏକାଠି ଧରି ରଖିପାରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନଙ୍କର ସହାନୁଭୂତି-କ୍ଷେତ୍ରରେ ତଥାପି ଏକ ସାଧାରଣ ସୂତ୍ର ବାହାର କରିପାରେ ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପରିଚାଳିତ କରାଏ । ନେତୃତ୍ୱ ଦେବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ସମ୍ଭବତଃ ଏହାହିଁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ବଳ ଥିଲା ଯେ ସେ ନିଜର ଗୁରୁଭାଇମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ଜଣେ ବନ୍ଧୁର ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇ ଯେତେ ନୁହେଁ, ହୁଏତ ଜଣେ ଜନନୀର ମମତା ଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ତେଣୁ, କୌଣସି ଅବସରରେ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଥିବା ସମୟରେ ସେ ସତେଅବା ଏକ ଜନନୀ ପରି ଆପଣାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଥିଲେ । ରାଗ ଏବଂ ଭଲ ପାଇବା ସତେଅବା ଏକାଠି ମିଶିକରି ରହିଥିଲା । ଶ୍ରୀ ତୁରୀୟାନନ୍ଦ ତାଙ୍କର ସ୍ମୃତିକଥାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଥରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ସତେଅବା ନିଜର ଅସହାୟତା ପ୍ରକାଶ କରି କହିଥିଲେ, "ମୁଁ ଦେଖୁଛି, ମୋତେ ଏଣିକି ପୂରା ସଙ୍ଗୀତଟିର ଏକା ଏକା ପରିଚାଳନା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୁହିଁ ଗାଇବି, ମୁହିଁ ବାଜା ବଜାଇବି, ସବୁ କାମ ମୁହିଁ ଏକାକୀ କରିବି । ତୁମମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ମୋତେ କେହିହେଲେ କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ନାହିଁ ।" ନିଜ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହେଲେ ଗୋଟିଏ ମାଆ ଯେଉଁପରି ନିଜର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ବ୍ୟକ୍ତ କରେ, ଇଏ ପ୍ରାୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି । ଏହା ସହିତ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଯୋଡ଼ି ଆମେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଅଧିକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା । ଥରେ ଭଗିନୀ ନିବେଦିତା ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିକୁ ସେମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ବଳଯୁକ୍ତ ଦିଗଟି ଦେଇ ଦେଖିବା,— ଏହି ଅଭ୍ୟାସଟି ସ୍ୱାମୀଜୀ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁଠାରୁ ଶିଖିଲେ ? ସ୍ୱାମୀଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, "ମୁଁ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କଠାରୁ ଯେଉଁ ତାଲିମ ପାଇଛି, ନିଶ୍ଚୟ ସେଇଥିରୁ ।" ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ କେବଳ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିକୁ ସେହିଭଳି ଦେଖୁନଥିଲେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଦେଖୁଥିଲେ । ଜଣେ ନେତାର ଏଇଟି ବୋଧହୁଏ ଏକ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଶକ୍ତି । ସବୁ ନେତାଙ୍କ ପାଖରେ ଏହି ସାମର୍ଥ୍ୟଟି ଆଦୌ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେନାହିଁ ।

ଭଗିନୀ ନିବେଦିତାଙ୍କୁ ୧୮୯୭ ମସିହାର ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ, ଏହି ପୃଥିବୀରେ ସବୁ ମନୁଷ୍ୟ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନେତୃତ୍ୱ ଦେବାକୁ ଜନ୍ମ

ହୋଇ ନଥାନ୍ତି । ଏପରି କେତେକ ଲୋକ ଥାଆନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ଆଉ କେହି ସେମାନଙ୍କୁ ନେତା ରୂପେ ପରିଚାଳିତ କରିବାକୁ ଆସିଲେ ଯାଇ ଆପଣାର ସର୍ବୋତ୍ତମ ସାମର୍ଥ୍ୟର ପରିଚୟ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଆପଣା ଭିତରେ ଯେଉଁ ଭଲ ପାଇବାର ଶକ୍ତି ରହିଥାଏ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୁଣର ଆବିଷ୍କାର କରି ସେଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଶଂସା କରିବାର ଯେଉଁ ଅନୁରାଗ ରହିଥାଏ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ସହାନୁଭୂତି ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ, ସେହିଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିପାରିଲେ ଯାଇ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣେ ନେତା ହିସାବରେ ସଫଳ ହୁଏ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିଜର ବିଚାରଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଅଧିକ ଭଲ ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିପାରେ । ପୃଥିବୀରେ ସବୁଯୁଗରେ ଏପରି ବହୁତ ଲୋକ ଥାଆନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ସେମାନେ ନିଜେ ହିଁ କେବଳ ନେତୃତ୍ୱ ଦେବାକୁ ହିଁ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍ଠାପର ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥାନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ରାଜନୀତି ଅଥବା ସେହିଭଳି କେତୋଟି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ବିଶ୍ୱାସକୁ ଆପାତତଃ ଅନେକ ସଫଳତା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ, ମାତ୍ର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନେକ ସମୟରେ ତାହା ଏକ ପ୍ରମାଦ ସଦୃଶ ମଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରେ । ସଂପୃକ୍ତ ଦୁଇ ପକ୍ଷଙ୍କ ଲାଗି ତାହା ଅନେକାନେକ ପ୍ରମାଦକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଡାକି ଆଣିପାରେ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ବେଳେ ବେଳେ ନିଜ ଭିତରେ ସେହିପରି କୌଣସି ଧାରଣାକୁ ସ୍ଥାନ ଦେଉ-ଥିଲେ କି ? ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଯେ ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନେତୃତ୍ୱ ଦେବାର ଦାୟିତ୍ୱଟି ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି, ସେହି କଥାଟିକୁ ସ୍ମରଣ କରି ସେ ସେହିସବୁ ଅବସରରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ପରିମାଣରେ ଭାବପ୍ରବଣ ଭାବରେ ନିଜ ତରଫକୁ ଟଳି ପଡ଼ୁଥିଲେ କି ? ଗୋଟିଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ ଏଭଳି କହିଥିବାର ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି : "ମୋତେ କହିଲ, ତୁମମାନଙ୍କର ଏହି ଦେଶରେ ମୁଁ ଆଉ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ କରିପାରିବି ? ଏଠାରେ ତ ସମସ୍ତେ ନେତା ହେବାକୁ ମନ କରୁଛନ୍ତି, କେହି କିଛି ମାନିବାକୁ ଆଦୌ ରାଜି ନୁହନ୍ତି । ଯଦି ଆମକୁ ବୃହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟମାନ ସାଧିତ କରିବାକୁ ହୁଏ, ତେବେ ନେତାର ଆଦେଶ-ଗୁଡ଼ିକୁ ନିର୍ବିବାଦ ଭାବରେ ପାଳନ କରିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ । ମୋର ଅବଶିଷ୍ଟ ଜୀବନକାଳ ଏଠି ମଠରେ ମୋତେ କେବଳ ନର୍ଦ୍ଦମା ପରିଷ୍କାର କରିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ମୋର ଗୁରୁଭାଇମାନେ ଯଦି ବର୍ତ୍ତମାନ କହିବେ, ତେବେ ସେହି ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ପାଳନ କରିବି ଏବଂ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରତିବାଦ କରିବି ନାହିଁ !"

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଛଳ କରି ନିଜ ଗୁରୁଭାଇମାନଙ୍କୁ ଏହି କଥାଗୁଡ଼ିକ କଦାପି କହି ନଥିବେ । ଯିଏ ନିର୍ଦ୍ଦେଶଗୁଡ଼ିକୁ ପାଳନ କରିବା ଲାଗି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସ୍ୱେଚ୍ଛାକୃତ ଭାବରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ସେଇ ପ୍ରକୃତରେ ଯଥାର୍ଥ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଇଥାଏ । ଆଦୌ କୌଣସି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱବୋଧ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଯେ କଦାପି ସେପରି କହିନଥିବେ, ସେଥିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ତ୍ରିପ୍ତାସ୍ତ ଅର ବିଦେଶଯାତ୍ରା ସମୟରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିବା ମଠର ଏକ ବିଦାୟ-ସଭାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ନିଜ ସହଧର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଥିଲେ : "ଏହି ସମଗ୍ର ଜଗତ ଏକ ଅଖଣ୍ଡ ସତ୍ତାସ୍ୱରୂପ, ତୁମେ ହେଉଛ ତାହାର ଏକ ନଗଣ୍ୟ ଅଂଶମାତ୍ର । ତେଣୁ ନିଜର କ୍ଷୁଦ୍ର 'ମୁଁ'ତ୍ୱକୁ ପରିବର୍ଜିତ କରି କୋଟି କୋଟି ସହୋଦରଙ୍କର ସେବା କରିବା ହେଉଛି ଆମ ପାଇଁ ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ କାର୍ଯ୍ୟ । ···ତୁମମାନଙ୍କୁ ଗଭୀର ଧ୍ୟାନ ଓ ଧାରଣାଦି ନିମିତ୍ତ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ତାହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମଠର ଜମିରେ ଯାଇ ହଳ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ତିଆରି ହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।··· ଅତି ସାମାନ୍ୟ ଯେକୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ, ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ପାଇଖାନା ପରିଷ୍କାର କରିବା, —ସେହି କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ମଧ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ । କେବଳ ଏହି ମଠରେ ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟ ସବୁଜାଗାରେ ମଧ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ । ମଣିଷ ତିଆରି କରିବା ହେଉଛି ଏହି ମଠର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ···ଆମେ ତାହାକୁ ହିଁ ଜଣେ ମଣିଷ ବୋଲି କହିବା, ଯାହା ବିଷୟରେ ଏହି କଥାଟି କୁହାଯାଇପାରିବ ଯେ, ସିଏ ହେଉଛି ଶକ୍ତିର ଏକ ଅବତାର । ଏବଂ, ଅପର ପକ୍ଷରେ ସେହି ମନୁଷ୍ୟଟି ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ରମଣୀର କୋମଳତା ମଧ୍ୟ ରହିଥିବ, ମାତ୍ର ଜଣେ ରମଣୀର ଦୁର୍ବଳତା କଦାପି ନଥିବ । ···ସ୍ୱାଧୀନଚିତ୍ତ ହେବା ଯେଉଁପରି ଦରକାର, ଆଜ୍ଞାବହତା ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଦରକାର । ···ତୁମେମାନେ ବାୟୁସଦୃଶ ମୁକ୍ତ ଏବଂ ଅବାଧଗତି ହେବ ଏବଂ ଲତା ଓ ଶ୍ୱାନ ପରି ନମ୍ର ତଥା ଆଜ୍ଞାବହ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ପାରିଥିବ ।"

ଭାରତବର୍ଷରେ ସାମୂହିକ ଆଶ୍ରମ ତଥା ସମ୍ପ୍ରଦାୟଗତ ଜୀବନରେ ରହି ଆସିଥିବା ସଂସ୍କାରଗୁଡ଼ିକର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଦେଖିଲେ ଇଏ ହେଉଛି ଏକ ଅଭୂତପୂର୍ବ ଓ ଅଭିନବ ଗୋଷ୍ଠୀ କଳ୍ପନା । ସ୍ୱାମୀଜୀ କେବଳ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଦେଖିଥିଲେ କଦାପି ନିଜର ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଏତେ ବେଶୀ ପ୍ରତ୍ୟାଶା କରି ନଥାନ୍ତେ । ସିଏ ହୁଏତ ଗୁଳାରେ ଖସି ଯାଇଥାନ୍ତେ । ଏତିକରୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବା ଉଚିତ ଯେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସଙ୍କର ପ୍ରେରଣାକୁ ସାକାର କରିବାର ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଯେଉଁ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍‌ର ମସୁଧା କରିଥିଲେ, ସିଏ ଏହି ଦେଶର କୌଣସି ପୁରୁଣା ଗୁଳାରେ ପଡ଼ି ବାଟ ଭୁଲିବ ବୋଲି କେବେହେଲେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନଥିଲା । ସ୍ୱାମୀଜୀ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀର କୌଣସି ଗୁଳାକୁ ଆଣି ଏଠାରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ମଡ଼ାଇଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ ବୋଲି କଦାପି କୁହାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ସିଏ ଏକ ନୂତନ ବ୍ରତଚର୍ଯ୍ୟାର କଳ୍ପନା କରୁଥିଲେ, ଯେଉଁଥିରେ କି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ଭାରତବର୍ଷ ବି ରହିଥିଲା; ମାତ୍ର ସର୍ବୋପରି, ତାଙ୍କ କଳ୍ପନାର ଏକ ନୂତନ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ହେଲେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଯେଉଁ ମାର୍ଗଟିରେ ଅବଶ୍ୟ ଯିବାକୁ ହେବ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେହି ମାର୍ଗଟିକୁ ହିଁ ନିଜର ଦୃଷ୍ଟି ସମକ୍ଷରେ ସର୍ବଦା ଉନ୍ମୋଚିତ କରି ଧରିଥିଲେ । ଏବଂ, ଏହି ରାମକୃଷ୍ଣ

ମିଶନ୍‌ର ମାଧ୍ୟମରେ ତାଙ୍କର ଗୁରୁଭାଇମାନେ ହିଁ ଏହି ମାର୍ଗଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷ ନିମନ୍ତେ ଅଗ୍ରଗାମୀ ହୋଇ ବାଟ ଚାଲନ୍ତୁ ବୋଲି ସେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଧୀର ଭାବରେ ସେହି ସ୍ୱପ୍ନଟିକୁ ଦେଖୁଥିଲେ । ଯିଏ ନିଜେ ସେଥିପାଇଁ ନିଜକୁ ସବାଆଗରେ ରଖିଥିଲେ ଓ ଗୁରୁଭାଇମାନେ ମଧ୍ୟ ଅକୁଣ୍ଠିତ ଭାବରେ ବାହାରି ଆସନ୍ତୁ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବାରୁ ହିଁ ସେ ଅଧୀର ହୋଇ ପଡୁଥିଲେ । ଜଣେ ପୂର୍ଣ୍ଣସମର୍ପିତ ନେତା ଯେତେବେଳେ ତା'ର ସାଥୀମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଜର କୌଣସି ଭେଦ ରଖେ ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କୁ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ନ୍ୟୂନ କରି ଦେଖେ ନାହିଁ ଏବଂ ସମସ୍ତେ ଠିକ୍ ତା'ର ପରି ଅବଶ୍ୟ ଏହି ମାର୍ଗରେ ଯାଇ ପାରିବେ ବୋଲି ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତ୍ୟୟ ରଖିଥାଏ, ହୁଏତ ସେତିକିବେଳେ ସେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଅଧୀରତା ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ ।

ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମଠ ଏବଂ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍‌ର ନିୟମ ଏବଂ ଶୃଙ୍ଖଳାସବୁ କ'ଣ ହେବ ବା ନହେବ, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ପ୍ରଧାନତଃ ନିଜେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅତି ଠିକଣଠି ଭାବରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରି ଦେଇଥିଲେ । ବେଲୁଡ଼୍‌ଠାରେ ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ଆସ୍ଥାନର ନିର୍ମାଣ ହୋଇଯିବା ପରେ ମିଶନ୍‌ରେ ଆହୁରି ଅନେକେ ଆସି ଯୋଗଦେଲେ । କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା, ସେଗୁଡ଼ିକର ପରିସର ମଧ୍ୟ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଲାଭକରିଥିବା ଅନୁଗାମୀମାନେ ଯେପରି ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣାନୁକୂଳ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାର ଉଦ୍‌ବୋଧର କୃଷି ସମ୍ଭବ କରିପାରିବେ, ଯେପରି ଅନ୍ୟମନସ୍କ ନହେବେ, ସେଥିଲାଗି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆବଶ୍ୟକ ନିୟମମାନ ଖଞ୍ଜି ଦେଇଥିଲେ । ୧୮୯୯ ମସିହାର ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତିରେ ରହିଛି, "ସଂସାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ପୋଷାକ ପରିଚ୍ଛଦରେ ଆତ୍ମସଂଯମର ଏକ ଅଭାବ ଦେଖା ଦେଉଥିବା ପରି ମୁଁ ଏବେ ଘ୍ରାଣ କରିପାରୁଛି । ତେଣୁ, ମୁଁ ମଠରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ନିୟମ କରିଦେଲି ଯେ ଗୃହସ୍ଥମାନେ ଆସି କଦାପି ସାଧୁମାନଙ୍କର ବିଛଣାରେ ବସିବେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଗଡ଼ପଡ଼ ହେବେ ନାହିଁ । ଏପରି ଏକ ଆଘ୍ରାଣ ପ୍ରକୃତରେ କରିହୁଏ ବୋଲି ମୁଁ ପୂର୍ବରୁ ଶାସ୍ତ୍ର-ମାନଙ୍କରେ ପଢ଼ିଥିଲି ଏବଂ ତେଣୁ ଏଇଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ କଥା ଯେ ସାଧୁମାନେ ଗୃହସ୍ଥମାନଙ୍କଠାରୁ ବାହାରୁଥିବା ବାସନାକୁ ଆଦୌ ସହ୍ୟ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଏବଂ, ଏବେ ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ସେହି କଥାଟିକୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଛି ।"

ବେଲୁଡ଼ ମଠ ଯିଧାରେ ଗଙ୍ଗାନଦୀର ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ମହିଳାମାନଙ୍କ ସକାଶେ ଗୋଟିଏ ମଠ ସ୍ଥାପନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଯୋଜନା ରହିଥିଲା । ସେହି ମଠ ସହିତ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଆଦୌ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ରହିନଥାନ୍ତା । ଏପାଖ ମଠର ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠ ସାଧୁମାନେ ଦୂରରେ ଥାଇ ସେହି ପ୍ରସ୍ତାବିତ ମଠଟିର ସବୁ ବ୍ୟାପାର ବୁଝିବେ । ମହିଳାମାନଙ୍କ ସହିତ ସେଠାରେ ବାଳିକାମାନଙ୍କ ସକାଶେ

ଗୋଟିଏ ବିଦ୍ୟାଳୟ ରହିଥିବ, ଯେଉଁଠାରେ ଧର୍ମପୁସ୍ତକ, ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତ ଓ ବ୍ୟାକରଣ ପ୍ରଭୃତି ପଢ଼ାଯିବ, ଏପରିକି କିଛି ଇଂରାଜୀ ମଧ୍ୟ ରହିବ । ଝିଅମାନେ ସିଲାଇ, ରନ୍ଧନ, ଗୃହକରଣୀ ଏବଂ ଶିଶୁପାଳନ ପ୍ରଭୃତିରେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିବେ । ଏବଂ, ବିଦ୍ୟାଳୟର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଜପ, ଉପାସନା ଓ ଧ୍ୟାନ ଏକ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ହୋଇ ରହିଥିବ । ପାରିବାରିକ ବନ୍ଧନ ଛାଡ଼ି ଯେଉଁମାନେ ଏଠାରେ ସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ ରହିବେ, ମଠ ତରଫରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟ ବସ୍ତ୍ର ଯୋଗାଇ ଦିଆଯିବ ଏବଂ ବାଳକମାନଙ୍କୁ କେବଳ ଦିନବେଳେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ପାଇଁ ଅନୁମତି ଦିଆଯିବ । ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାପାଇଁ ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣୀମାନେ ରହିବେ । ପାଞ୍ଚ ଛଅ ବର୍ଷର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରେ ସେମାନଙ୍କର ଅଭିଭାବକମାନେ ଇଚ୍ଛା କଲେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥିନୀମାନଙ୍କର ବିବାହ କରାଇଦେଇ ପାରିବେ । ଏବଂ, ଅପର ପକ୍ଷରେ, ଯୋଗମାର୍ଗର ଯୋଗ୍ୟା ହୋଇପାରିଲେ ଅଭିଭାବକ-ମାନଙ୍କର ଅନୁମତି ନେଇ ସେମାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ କରି ମଠରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିପାରିବେ ଏବଂ କାଳକ୍ରମେ ଶିକ୍ଷକ ତଥା ପ୍ରଚାରକ ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରିବେ । ଅବଶ୍ୟ ଏହି ଯୋଜନା ଭବିଷ୍ୟତରେ କେବେହେଲେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରି ନଥିଲା । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଯେ ଏଡ଼େ ବେଗି ସଂସାର ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ, ଆମେ ଏଥିପାଇଁ ସେହି ଘଟଣାଟିକୁ ଦାୟୀ କରି ପାରିବା କି ?

ଇଏ ଏକ ଅଭିନବ ଯୋଗସାଧନା, ଏକ ଅଭିନବ ଜୀବନସାଧନା । ଯୋଗମାର୍ଗରେ ସୂତ୍ରକାର ସ୍ୱୟଂ ପାତଞ୍ଜଳି ମଧ୍ୟ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ହୁଏତ ଏସବୁ ବ୍ୟାପାରକୁ କଦାପି କଳ୍ପନା କରି ପାରିନଥାନ୍ତେ ଓ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଏହି ଅଜବ ପରାମର୍ଶଗୁଡ଼ିକୁ ତୁଚ୍ଛା ଅଶୁଦ୍ଧ ବା ସଙ୍କର ବୋଲି କହିଥାନ୍ତେ । ଆଉଗୋଟିଏ ଅବସରରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ କ'ଣ କହିଥିଲେ ଶୁଣନ୍ତୁ : "ଏଣେ ତୁମର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇ ରହିଥିବ ଏବଂ ତେଣେ ତୁମ ଭିତରେ ସେହି ବିଶାଳ ଶାନ୍ତି ବିଦ୍ୟମାନ୍ ରହିଥିବ ଯାହାକୁ କି କେହି ବିଚଳିତ କରି ପାରୁନଥିବ । ତୁମ ଜୀବନରେ ଏହି ସ୍ଥିତି ପ୍ରକୃତରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିଛି କି ? ତୁମେ ହୁଏତ ବଜାର ଭିତରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିବ, ହୁଏତ ଗାଡ଼ୀ ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିବ, ତୁମର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଭିଡ଼ମାନେ ଧାବମାନ ହେଉଥିବେ,— ଏବଂ ସେତେବେଳେ ତୁମେ ଧ୍ୟାନସ୍ଥ ହୋଇ, ସ୍ଥିର ଏବଂ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାନ୍ତ ହୋଇ ରହି ପାରୁଥିବ କି ? ଏବଂ, କୌଣସି ଗୁହା ମଧ୍ୟରେ, ଚାରିପାଖରେ ସବୁକିଛି ନିଶ୍ଚଳ ହୋଇ ରହିଥିବା ସମୟରେ ତୁମେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ କ୍ରିୟାଶୀଳ ରହି ପାରିବ କି ? ଯଦି ପାରିବ ତେବେଯାଇ ତୁମକୁ ଜଣେ ଯୋଗୀ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ନହେଲେ, କଦାପି କୁହାଯିବ ନାହିଁ ।" ଯେତେବେଳେ ନୂଆ ଜାଗାରେ ମଠ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା, ସେତେବେଳେ କେତେପ୍ରକାର କୌତୂହଳ ସହିତ କେତେ କେତେ ବ୍ୟକ୍ତି ମଠ

ଦେଖିବା ପାଇଁ ଚାଲି ଆସୁଥିଲେ । କୌଣସି ଏକ ପତ୍ରରୁ କ'ଣ ଗୋଟିଏ ଗନ୍ଧ ପାଇ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଇ ଲେଖିଥିଲେ : "ମଠ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ କେବଳ କଲିକତାରୁ ବାବୁମାନେ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ଆସୁଛନ୍ତି ଜାଣି ମୁଁ ଅତିଶୟ ଦୁଃଖିତ ହୋଇଛି । ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କେବେ କିଛି ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଆମର ସାହସୀ ଯୁବକମାନଙ୍କର ଦଳ ଦରକାର, ଯେଉଁମାନେ କାମ କରିପାରିବେ ? ଏ ନିର୍ବୋଧ ଅହଙ୍କାରୀମାନଙ୍କର ଦଳ ନେଇ କି କାମ ହେବ ?" ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍‌ର ସମଗ୍ର କଳ୍ପନାଟିର ପଶ୍ଚାତରେ ଶ୍ରୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଯେଉଁ ଉଦ୍‌ବେଳନକାରୀ ସ୍ୱପ୍ନଟି ଅନୁକ୍ଷଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ଛଳ ଛଳ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ଏଥିରୁ ସେହି ବିଷୟରେ ବହୁତ କିଛି ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରିବ ।

ସାଧନା, ସନ୍ନ୍ୟାସ, ସଂସାରତ୍ୟାଗ, ଏସବୁ ବିଷୟରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଓ ତାଙ୍କର ଗୁରୁଭାଇମାନଙ୍କ ଭିତରେ ବାହାରର ସକଳ ସଂଘବଦ୍ଧତା ସତ୍ତ୍ୱେ ତଥାପି ଯେଉଁ ଦୂରତା ଅର୍ଥାତ୍ ସଂଶୟଟି ପ୍ରାୟ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହି ଯାଇଥିଲା, ତାହାର କାରଣଟିକୁ ଖୋଜି ପାଇବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ ହୁଏତ କିଛିଟା ଅଧିକ ଗଭୀରକୁ ହିଁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏବଂ, ତା'ପରେ ଏ ପାଖଟିକୁ, ଅଥବା ସେ ପାଖଟିକୁ, କିମ୍ବା କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷକୁ ଦୋଷ ଦେବାଲାଗି ଆମର ଆଦୌ ମନ ହେବ ନାହିଁ । ଏବଂ, ମଝିରେ ଏତେ ସଂଶୟ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଯେ ତଥାପି ନିଜର ଏହି ସହଯାତ୍ରୀ ଗୋଷ୍ଠୀଟିକୁ ନେଇ ଏତେ ଏତେ କଥା ହାସଲ କରିପାରିଲେ ଏବଂ ବହୁବିଧ ବିଷୟରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ପରମ୍ପରାକ୍ରମେ ରହି ଆସିଥିବା ସଂଜ୍ଞା ଓ ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ଏପରି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭାବରେ ଦୋହଲାଇ ଦେଇପାରିଲେ, ସେଥିଲାଗି ତାଙ୍କର ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଧର୍ମିଷ୍ଠ ଜୀବନ କହିଲେ ସଂସ୍କାରଗତ ଭାବରେ ତାଙ୍କର ଗୁରୁଭାଇମାନେ ସେଥିରେ ଥିବା ପ୍ରାୟ ସବୁକିଛିକୁ ଏକ ଏକାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିବାଦୀ ଅର୍ଥରେ ବୁଝୁଥିଲେ । ଏକ ଧର୍ମିଷ୍ଠ ଜୀବନ ଦ୍ୱାରା ଏହି ଜଗତର ଆବର୍ଜନା ଓ ବନ୍ଧନଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ମୋକ୍ଷ ଲାଭ କରି ପର ଜୀବନରେ ସ୍ୱର୍ଗରେ ହିଁ ଏକ ସାଯୁଜ୍ୟ ସୁଖର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ରହିବା, ଭାରତବର୍ଷର ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଗୁରୁମାନେ ମୁଖ୍ୟତଃ ସେହିକଥା କାଳେ କାଳେ କହି ଆସିଥିଲେ । ମାୟାବାଦର ଯାବତୀୟ ଉପେକ୍ଷା ଓ ଉଦାସୀନତା ଏହି ଦେଶରେ ପ୍ରାୟ ଏକ ରକ୍ତଗତ, ସାମୂହିକ ଅବଚେତନରୂପେ ରହି ଆସିଥିଲା । ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେହି ମୂଳ ଦୃଷ୍ଟିଟିରେ ପ୍ରାୟ ଏକ ଓଲଟପାଲଟ ସମ୍ଭବ କରିବାକୁ ନିଜ ଗୁରୁଭାଇମାନଙ୍କର ନେତାରୂପେ ଆସି ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ହାଜର ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖୀ ହେବ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ସେବାରେ ଆପଣାକୁ ନିୟୋଜିତ କରି ରଖିବାକୁ ହିଁ ଆପଣାର ପ୍ରଧାନତମ ଧର୍ମାଚରଣ ରୂପେ ସେ ଗ୍ରହଣ କରିବ,—ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏହିପରି ଏକ ନୂତନ ଦୀକ୍ଷାରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସତେଅବା ଜୀବନପଣ

କରି ଆସିଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷର ମଠମାନଙ୍କରେ ଧ୍ୟାନ, ଧାରଣା ଏବଂ କଠୋର ତପସ୍ୟା ଦ୍ୱାରା ଆପଣାର ଈଶ୍ୱରୋପଲବ୍ଧି ଏବଂ ମୁକ୍ତିପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କରିବା ହିଁ ପ୍ରଧାନତମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେଥି ସକାଶେ ଜଗତଠାରୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ବିଲଗ ଓ ଏକାନ୍ତ ହୋଇ ରହିବାକୁ ହିଁ ପରାମର୍ଶ ଦିଆଯାଇ ଆସିଥିଲା । ପ୍ରାୟ ବୈଦିକ କାଳରୁ ଆମ ଋଷି ଓ ମୁନିମାନେ ସେହିକଥା କହି ଆସିଥିଲେ । ମାତ୍ର, ସ୍ୱାମୀଜୀ ସତେଅବା ଏକ ଅନ୍ୟ କଥା କହିବାଲାଗି ଆସି ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ । ବିଶେଷ କରି, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭ୍ରମଣରୁ ଫେରି ଆସିବାପରେ ସେ ଏତିକ ବ୍ୟତୀତ ସତେଯେପରି ଆଉ କିଛି କହୁନଥିଲେ । ଏହି ନୂତନ ଧାରାରେ ସେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍‌ର ସମସ୍ତ ମେଢଗୁଡ଼ିକୁ ଛୁଡ଼ା କରିବାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏସବୁ ନୂଆ କଥାକୁ ସେହି ବିଦେଶରୁ ନେଇ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସିଲେ କି ?—ତେଣୁ ପ୍ରାୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଗୁରୁଭାଇମାନଙ୍କର ମନରେ ସେହିଭଳି ଏକ ସଂଶୟର ଉଦୟ ହୋଇଥିଲା ।

ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନର ଗଢ଼ଣ ବିଷୟରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରକାରେ ତାଙ୍କର ନିକଟତମ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କ ପାଖରେ କଥାଟିକୁ ପକାଇଥିଲେ : "ଭାରତବର୍ଷ ଭଳି ଗୋଟିଏ ଦେଶରେ, ଆମେ ଏଠି ବର୍ତ୍ତମାନ ବିକାଶର ଯେଉଁ ସ୍ଥିତିରେ ରହିଛୁ, ହଠାତ୍ ଏପରି ଏକ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଭିତ୍ତିରେ ସଂଗଠନଟିଏ ଆରମ୍ଭ କରିଦେବାଟା ମୋତେ ଆଦୌ ସମୀଚୀନ ବୋଲି ବୋଧ ହେଉନାହିଁ, ଯେଉଁଥିରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଦସ୍ୟଙ୍କ କଥାର ସମାନ ମୂଲ୍ୟ ରହିବ ଏବଂ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ମତଦ୍ୱାରା ହିଁ ନିଷ୍ପତ୍ତିମାନ ନିଆଯାଇ ପାରିବ । ତେଣେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ଲୋକମାନେ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧିକ ଶିକ୍ଷିତ, ସେମାନେ ଆମ ଅପେକ୍ଷା କମ୍ ଈର୍ଷାପରାୟଣ ।…ଯେତେବେଳେ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର ଫଳରେ ଏହି ଦେଶର ଜନଗଣ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ସହାନୁଭୂତିସମ୍ପନ୍ନ ଏବଂ ଉଦାର ହୋଇପାରିବେ, ଯେତେବେଳେ ସେମାନେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାର୍ଥ ଏବଂ କାମନାଗୁଡ଼ିକର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠି ସମୂହ ବା ଜାତିର ମଙ୍ଗଳକୁ ଆଗ ଦେଖିବେ, ସେତେବେଳେ ଯାଇ କୌଣସି ସଂଗଠନରେ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଭିତ୍ତିରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସମ୍ଭବ ହେବ । ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଇଁ ଆମ ସଂଗଠନଟି ସକାଶେ ଆମେ ସବାଉପରେ ଏପରି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ରଖିବା, ଯାହାଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ଅବଶ୍ୟ ମାନିବେ । ତା'ପରେ ହୁଏତ ଉଚିତ ସମୟ ଆସିବ, ଯେତେବେଳେ କି ଏହା ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କର ମତ ନେଇ ପରିଚାଳିତ ହୋଇପାରିବ ।" ଏହି ସଂଗଠନଟି ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ ନାମରେ ନାମିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ, କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ସ୍ୱୟଂ ସେହି ମିଶନର ସାଧାରଣ ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ ।

ସଂଗଠନ ହେଲା । କାରଣ, ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଭାଷାରେ, "ସଂଗଠନ ବ୍ୟତୀତ ଆମେ ଆଦୌ କୌଣସି ବୃହତ୍ ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ହାସଲ କରିପାରିବା ନାହିଁ ।" ଗୁରୁଭାଇମାନେ

ସମସ୍ତେ ଏଥିରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେଲେ । କେହିହେଲେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ କଥାର ବାହାର ହୋଇ ରହିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ହିଁ ନଥିଲା । ତଥାପି, ଅନେକଙ୍କ ଭିତରେ କୋଉଠି କ'ଣ ସବୁ ଗଣ୍ଠି ରହିଯାଇଥିଲା, ଯାହା ମଝିରେ ମଝିରେ ବାହାରକୁ ମଧ୍ୟ ଜଣାପଡ଼ିଯାଉଥିଲା । ଏହିପରି ଏକଦା ଜଣେ ଗୁରୁଭାଇ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଯୋଗାନନ୍ଦ ଆପତ୍ତି କଲାପରି ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, "ତୁମେ ଏହି ସବୁକିଛିକୁ ଖାଲି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପଦ୍ଧତିରେ କରୁଛ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ନିଜେ ଆମକୁ ଏଭଳି କିଛି କରିବାପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ତୁମେ ପ୍ରକୃତରେ କହିପାରିବ କି ?" "ବିଭିନ୍ନ ଦେଶରେ ଭ୍ରମଣ କରି ମୁଁ ଶେଷକୁ ଏହି କଥାଟିକୁ ଖୁବ୍ ଭଲ ଭାବରେ ବୁଝିଛି ଯେ, ସଂଗଠନଟିଏ ନଥିଲେ ସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ ଆଦୌ କିଛି କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ,"— ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଏହି ମତଟି ସହିତ ତାଙ୍କର ଏକାଧିକ ସହକର୍ମୀ ହୁଏତ ସହମତ ହୋଇ ପାରୁନଥିଲେ । ଏହି କଥାଟିକୁ ସେମାନେ ଏକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବିଚାର ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ । କଥିତ ଅଛି ଯେ, ଶ୍ରୀ ଯୋଗାନନ୍ଦଙ୍କର ସେହି କଥାଟିରେ ନିଜର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ବ୍ୟକ୍ତକରି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, "ଏହିସବୁ ପଦ୍ଧତି ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବିଚାରଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ସଙ୍ଗତି ରଖୁନାହିଁ ବୋଲି ତୁମେ କିପରି ଜାଣିଲ ? ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଅସୁମାରି କେତେ କେତେ ବିଚାରର ଏକ ସାକାର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ହୋଇ ଆମ ଆଗରେ ରହିଥିଲେ । ତୁମେ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ସୀମାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ କଳି ପକାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛ କି ? ମୁଁ ଏହି ସୀମାଗୁଡ଼ିକୁ ଅବଶ୍ୟ ଭାଙ୍ଗିଦେବି ଏବଂ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ତାଙ୍କର ବିଚାରଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟାପ୍ତ କରିଦେବି । ତାଙ୍କ ନିଜର ପୂଜା ଅର୍ଚ୍ଚନାକୁ ପ୍ରଚଳିତ କରାଇବା ଲାଗି ସେ ମୋତେ କେବେହେଲେ ପରାମର୍ଶ ଦେଇନଥିଲେ । ...ବହୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଦ୍ୱାରା ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଥିବା ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଗୋଟାଏ ନୂଆ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ମୋ'ର ଆଦୌ ଜନ୍ମ ହୋଇନଥିଲା ।" ସେ ଚିରଦିନ ଠାକୁର ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ ପାଇ ଆସିଛନ୍ତି ବୋଲି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ କହିଥିଲେ ।

ତା'ପରେ ଗୁରୁଭାଇମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଥିଲେ : "ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଦେଶପାଇଁ କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ତୁମେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ମନରେ ରହିଥିବା ସଂଶୟ ଏବଂ ଆଶଙ୍କାଗୁଡ଼ିକୁ ଦୂର କରି ମୋ'ର ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୋତେ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତ ନାହିଁ ? ତେବେ ଦେଖିପାରନ୍ତ, ତାଙ୍କର କରୁଣା ବଳରେ ଆମେ କିପରି କେତେ କେତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ କଥା ହାସଲ କରିପାରନ୍ତେ ।" ଶ୍ରୀ ଯୋଗାନନ୍ଦ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ତୁମେ ଯାହାକିଛି ଚାହିଁବ, ତାହା ଅବଶ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବ । ତୁମର ନେତୃତ୍ୱ ମାନିବା ନିମନ୍ତେ ଆମେ ସର୍ବଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ରହିଛୁ । ଠାକୁର ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଯେ ତୁମ ମଧ୍ୟଦେଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି, ସେହି କଥାଟିକୁ ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଛି । ତଥାପି, ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବି ଯେ,

ବେଳେ ବେଳେ ମନ ଭିତରେ ତଥାପି ନାନା ସନ୍ଦେହ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଉଛନ୍ତି, କାରଣ, ଆମେ ସମସ୍ତେ ଯେପରି ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖୁଛୁ, ଶ୍ରୀ ଗୁରୁଦେବଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ପ୍ରଣାଳୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଏକ ଅନ୍ୟଧରଣର ଥିଲା । ତେଣୁ, ଆମ୍ଭେମାନେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷାଗୁଡ଼ିକରୁ ଏବେ ବିଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ଯାଉନାହୁଁ ତ ?— ମୋ' ଭିତରେ ତଥାପି ଏପରି ପ୍ରଶ୍ନଟିଏ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଆସୁଛି ।" ଇଏ ଏକ ବିଚିତ୍ର ସ୍ଥିତି : ଗୋଟିଏ ବିଗ୍ଭର ଅଥବା କର୍ମସୂଚୀକୁ ନିଜେ ଗ୍ରହଣ କରି ତାହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାରେ କାନ୍ଧକୁ କାନ୍ଧ ଲଗାଇବା, ଏବଂ, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ, କାହାକୁ ମୁଁ ନେତାରୂପେ ମାନୁଛି ବୋଲି ତାହାର କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ହଁ କରିବା,— ଦୁଇଟିଯାକ ଆଦୌ ଗୋଟିଏ କଥା ନୁହେଁ । ସନ୍ଦେହ ସମ୍ଭବତଃ ଗୁରୁଭାଇମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଆହୁରି ଅନେକଙ୍କ ମନ ଭିତରେ ରହିଥିଲା, ମାତ୍ର ଯୋଗାନନ୍ଦଙ୍କ ପରି ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ତାହା ପ୍ରକାଶ କରୁନଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମ୍ମତି ଦେବା ନିମନ୍ତେ ସଫଳ ଭାବରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ନେଉଥିଲା । ତଥାପି କୋଉଠି କ'ଣ କିଛିଏତ ରହି ବି ଯାଉଥିଲା । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଜୀବଦ୍ଦଶାର ଶେଷଆଡ଼କୁ ଏବଂ ବିଶେଷକରି ତାଙ୍କ ତିରୋଧାନ ପରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍‌ର ଭୂମିକାଗୁଡ଼ିକରେ ଯେ କେଉଁଭଳି ଦିକ୍‌ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲା, ସେଥିରୁ ଆମ ଭିତରେ କେତେକ ଦ୍ୱିତୀୟ ଚିନ୍ତା ଅବଶ୍ୟ ଉପସ୍ଥିତ ହେବ ।

ଆଉଦିନେ ଆଉଜଣେ ଗୁରୁଭାଇ ଶ୍ରୀ ଅଦ୍ଵୈତାନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହିଥିଲେ ଯେ, ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ସର୍ବୋପରି ଭକ୍ତିକୁ ହିଁ ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଇ ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ଈଶ୍ୱରୋପଲବ୍ଧି ସକାଶେ ସାଧନାର ଅଭ୍ୟାସ କରିବାକୁ ବାରମ୍ବାର କହୁଥିଲେ । ମାତ୍ର, ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ପ୍ରଚାର କରିବାପାଇଁ, ଦରିଦ୍ର ଏବଂ ରୁଗ୍ଣମାନଙ୍କର ସେବା କରିବାପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ବାରବାର କହୁଛନ୍ତି । ଏହିସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ମନକୁ ବହିର୍ମୁଖୀ କରିପକାଉଛି ଏବଂ ସାଧନା ପାଇଁ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି । ପୁନଶ୍ଚ, ଜନସାଧାରଣଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ମଠ ତଥା ସେବାକେନ୍ଦ୍ରର ସ୍ଥାପନା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ବିଗ୍ଭରଗୁଡ଼ିକୁ, ସଂଗଠନ ତଥା ଦେଶକୁ ଭଲ ପାଇବା ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ମତଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ସେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରୁ ଆଣିଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସଂସାରତ୍ୟାଗ ବିଷୟରେ ଏକ ପ୍ରଶସ୍ତତର ବିଗ୍ଭର ସହିତ ଏକ ନୂତନ ପ୍ରକାରର ସନ୍ନ୍ୟାସୀଗୋଷ୍ଠୀ ତିଆରି କରିବା ଏବଂ ସେହିଭଳି ଭାବନାମାନ ରଖିଥିବା ଆହୁରି ଅନେକ ଅନେକ କଥା, ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ସଂସାର ତ୍ୟାଗକରିବା ବିଷୟରେ ଯାହାସବୁ ଭାବୁଥିଲେ, ଏଇଟି ସହିତ ତାହାର ଆଦୌ କୌଣସି ସଙ୍ଗତି ଥିଲାପରି ଲାଗୁନାହିଁ ଏବଂ ସେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚିଥିଲେ ଅବଶ୍ୟ ସେଗୁଡ଼ିକର ଖଣ୍ଡନ କରିଥାନ୍ତେ । ଗୋଟିଏ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଆଦୌ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମାମୁଲି ଅଭିଯୋଗ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ପୂର୍ବର

ସଂସ୍କାରଗୁଡ଼ିକ ଏହିପରି ଗୋଟାଏ ପର୍ବତ ପରି ମଣିଷମାନଙ୍କ ମନରେ ବଦ୍ଧମୂଳ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଟଳାଇ ପାରିବାକୁ ହେଲେ ଅନେକ ସମୟରେ ସମ୍ଭବତଃ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୂର ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ତେଣୁ, ଏହି ଘଟଣାଟିକୁ ଆମେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଗୁରୁଭାଇମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ବେଳେ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ବୋଲି ଆଦୌ କହିବା ନାହିଁ ଏବଂ, କେଉଁ ପକ୍ଷଟି ଠିକ୍ ଏବଂ କେଉଁ ପକ୍ଷଟି ଭୁଲ, ତରତର ହୋଇ ସେପରି କୌଣସି ନିଷ୍କର୍ଷ ଭିତରେ ଆଦୌ ପଶିଯିବା ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀ ଅବଧୂତାନନ୍ଦଙ୍କ କଥାକୁ ସମର୍ଥନ ଜଣାଇ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଆଉ କେତେଜଣ ଗୁରୁଭାଇ ମଧ୍ୟ ହୁଏତ ଆଉସବୁ କ'ଣ କହିବେ ବୋଲି ବାହାରିଥିଲେ । ହଠାତ୍ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇଉଠିଲେ । ହୁଏତ ସେକଥା ଦେଖିପାରି ଆଉ କେହି ମୁହଁ ଖୋଲି କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସମ୍ଭବତଃ ସେତେବେଳକୁ ସ୍ୱଆୟତ୍ତରେ ନଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ସମସ୍ତେ ଓ ଆଉଗୋଟିଏ ପାଖରେ ସେ କେବଳ ଜଣେ,— ସମ୍ଭବତଃ ପରିସ୍ଥିତିଟି ତାଙ୍କୁ ଏହିପରି କିଛି ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିବା ଭଳି ଲାଗୁଥିଲା । ସେ ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିଲେ : "ତୁମେ ଭାବୁଛ, ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ତୁମେ ମୋ'ଠାରୁ ଅଧିକ ଭଲ ଭାବରେ ବୁଝିଛ ? ଜ୍ଞାନକୁ ତୁମେ କ'ଣ କେବଳ ଏକ ଶୁଷ୍କ ସାଧନା ବୋଲି ଭାବୁଛ, ଯାହାକୁ କି ମରୁଭୂମିର ଏକ ଶୁଷ୍କପଥରେ ଯାଇ ଅର୍ଜନ କରାଯାଇ ପାରିବ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ହୃଦୟ ଭିତରେ ରହିଥିବା କୋମଳତମ ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ମାରିଦେବାକୁ ହେବ ? ତୁମର ତଥାକଥିତ ଭକ୍ତିକୁ ମୁଁ ତ ଏକ ଭାବପ୍ରବଣ ମୂର୍ଖତା ବୋଲି ହିଁ କହିବି, ଯାହାକି ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ନିର୍ବୀର୍ଯ୍ୟ କରିପକାଏ ! ତୁମେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିଷୟରେ କେତେ ଟିକିଏ ବୁଝିଛ, ଏବଂ ତୁମେ ତାଙ୍କୁ ସେତିକି ବୋଲି ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛ କି ? ମୁଁ ଭାବୁଛି, ହଟ ସମସ୍ତେ, ବାଟ ଛାଡ଼ିଦିଅ ! ତୁମ ରାମକୃଷ୍ଣ ପାଇଁ କେହି ଅନାଇ ବସି ନାହିଁ । ତୁମର ଭକ୍ତି ଏବଂ ମୁକ୍ତି ଲାଗି ମଧ୍ୟ ଆଦୌ କେହି ଅନାଇ ବସିବ ନାହିଁ । ଗ୍ରନ୍ଥ ସବୁରେ କ'ଣ ଲେଖା ହୋଇଛି, ସେଥିପାଇଁ କିଏ ଚାହିଁକି ଅପେକ୍ଷା କରିବ ? ମୋ' ଦେଶବାସୀମାନଙ୍କୁ ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବୁଡ଼ି ରହିଥିବା ତମସା ଭିତରୁ ବାହାର କରିଆଣିବା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ହସି ହସି ହଜାରଥର ନର୍କକୁ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି, ଯେପରିକି ସେମାନେ ନିଜ ଗୋଡ଼ରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ପାରିବେ, ମଣିଷ ହେବେ ଏବଂ କର୍ମଯୋଗର ଭାବନା ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହେବେ । ମୁଁ ରାମକୃଷ୍ଣ କିମ୍ବା ଆଉ କାହାରି ମାର୍ଗର ଅନୁଗାମୀ ନୁହେଁ, ଯିଏ ମୋ'ର ଯୋଜନାଗୁଡ଼ିକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବ, ମୁଁ କେବଳ ତାହାରି ଅନୁଗାମୀ । ମୁଁ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସେବକ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କାହାରି ସେବକ ବି ନୁହେଁ, ନିଜର ମୁକ୍ତି ବିଷୟରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଚିନ୍ତା ନ କରି ଯିଏ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ସେବା କରିବ ଓ

ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ, ମୁଁ ହେଉଛି କେବଳ ତାହାର ସେବକ ।" ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ନିଜ ଆୟତ୍ତର ବାହାର ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ହୁଏତ ନିଜ ଭିତରେ କାହାପାଖରେ ଅସମ୍ଭାଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ପରି ସେ ସେଠାରୁ ଉଠି ତୀବ୍ରବେଗରେ ନିଜ ରହୁଥିବା କୋଠରୀଟିର ଅଭିମୁଖରେ ଧାଇଁ ଚାଲିଗଲେ । କଥିତ ଅଛି, କୋଠରୀ ଭିତରେ ସିଏ ଏକ ଦୀର୍ଘ ଭାବସମାଧିରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ଏବଂ ବେଶ୍ ଦୀର୍ଘ ସମୟ ପରେ ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ଏହାପରେ ତାଙ୍କର ଯୋଜନା ଏବଂ କର୍ମପ୍ରଣାଳୀଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ କେହି କୌଣସି ପ୍ରତିକୂଳ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେବାର ବସ୍ତୁତଃ ଆଉ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ହିଁ ନଥିଲା ।

ଗୁରୁଭାଇମାନେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ତେଣୁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର କୌଣସି କଥାକୁ ସେମାନେ କେବେ ଭାଙ୍ଗି ପାରୁନଥିଲେ । ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ସତ କଥା ଯେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍‌ର କୌଣସି କଳ୍ପନା ହିଁ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସମ୍ଭବତଃ ଏପରି ଜଣେ ନେତା ଥିଲେ, ଯିଏକି ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ିଲେ ନିଜର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଗୋଷ୍ଠୀଟିକୁ ସତେଅବା ଏକା ଏକା ଆଗକୁ ଟାଣି ନେଇଯିବା ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମନରେ ଭାରତବର୍ଷ ବିଷୟରେ, ସମାଜସେବା ବିଷୟରେ ଏବଂ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବାଣୀ ପ୍ରଚାର କରିବା ବିଷୟରେ ଯାହାକିଛି ପରିକଳ୍ପନା ରହିଥିଲା । ଏହି ଗୁରୁଭାଇମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କାହା ସାହାଯ୍ୟରେ ସେ ତାହାକୁ ସାକାର କରି ପାରିଥାନ୍ତେ ? ନିଜ ସ୍ୱପ୍ନଗୁଡ଼ିକୁ ସାକାର କରିବା ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଅଧୀରତା ହୁଏତ ତାଙ୍କୁ ସମୟ ସମୟରେ ଉତ୍ତେଜିତ କରି ପକାଉଥିଲା ଏବଂ ସତେଅବା କୌଣସି ଜନନୀ ପରି ଗୁରୁଭାଇମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅଭିମାନ କରିବାକୁ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ଆକଟ କରିବାକୁ ଆଗଭର ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ସେ ସତେଅବା ପ୍ରବଳ ଆବେଗର ସହିତ ନିଜର ଭାବନାଗୁଡ଼ିକୁ ଭାବୁଥିଲେ ଓ ତେଣୁ ବାହାରକୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟଚ୍ୟୁତ ହୋଇଗଲା ପରି ମନେ ହେଉଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ପୁନର୍ବାର ଆପଣାର ସ୍ଥିରସ୍ଥିତିକୁ ଫେରି ଆସିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଆଦୌ ଅଧିକ ସମୟ ଲାଗୁନଥିଲା । ଗୁରୁଭାଇମାନେ ବି ତାଙ୍କୁ ଏତେ ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କୁ ବେଳେ ବେଳେ ପିଲାଟିଏ ପରି କରି ଖେଳିବାରେ ଲାଗି ଯାଉଥିଲେ ଏବଂ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଠିକ୍ ପିଲାଟିଏ ପରି ସେଥିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସହଯୋଗ ବି କରୁଥିଲେ । କଥିତ ଅଛି ଯେ, ଏକଦା ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ରୁଦ୍ରାକ୍ଷ ଓ କୁଣ୍ଡଳ ଆଦି ପିନ୍ଧାଇ, ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଜଟା ଗୁଡ଼ାଇ ଏବଂ ହାତରେ ତ୍ରିଶୂଳ ଧରାଇଦେଇ ତାଙ୍କୁ ଶିବରୂପରେ ସଜାଇ ଦେଇଥିଲେ । ସେହି ଖେଳଟିକୁ ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ଅବଶ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରିଥିବେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ କେତେ ମଜ୍ଜି ଯାଇଥିବେ !

ତଥାପି ବିବେକାନନ୍ଦ ବିବେକାନନ୍ଦ ହିଁ ଥିଲେ ଏବଂ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶଟିକୁ ପାଳନ କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଦ୍ୱିତୀୟ ଗତି ନଥିଲା । ଥରେ ଜଣେ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ସେ ପୂର୍ବବଙ୍ଗର ଢାକାଠାରେ ଯାଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ କହିଥିଲେ । ଶିଷ୍ୟ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ ଯେ ସେ ଆଉ କେତେ ଦିନ ମଠରେ ରହି ନିଜର ସାଧନାଚର୍ଯ୍ୟା କରିବେ ଏବଂ ଈଶ୍ୱରୋପଲବ୍ଧି ଦିଗରେ ଆଉଟିକିଏ ଆଗକୁ ଯାଇପାରିବେ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଟଳିଯିବାକୁ ସେତିକି ହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଥିଲା । ସେ ଗର୍ଜନ କରି ଉଠିଲେ ଏବଂ କହିଲେ, "ତୁମେ ଯଦି ଏହିପରି ଭାବରେ ନିଜର ମୁକ୍ତି ଲୋଡ଼ିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବ, ତେବେ ତୁମେ ଶେଷକୁ ନର୍କକୁ ହିଁ ଯିବ । ଯଦି ତୁମେ ପ୍ରକୃତରେ ଉଚ୍ଚତମ ଉପଲବ୍ଧିର ଇଚ୍ଛା ରଖିଥାଅ, ତେବେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ମୁକ୍ତି ବାଞ୍ଛା କର । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମୁକ୍ତିର ଯାବତୀୟ ବାସନାକୁ ନିଜ ଭିତରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଉତ୍ପାଟିତ କରିଦିଅ । ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ସବୁଠାରୁ ବୃହତ୍ତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶୃଙ୍ଖଳା !" ଏହି ଉକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ କେତେ କର୍କଶ, ଅଥଚ କେତେ ଅନନ୍ୟ ! ସେତେବେଳେ, ଯେଉଁ ସମୟଟିକୁ ଏବେ ଭାରତୀୟ ନବଜାଗରଣର ପର୍ବ ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି, ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେତେଜଣଙ୍କର ମୁଖରୁ ଏଭଳି କଥାମାନ ବାହାରି ପାରୁଥିଲା ? ଏଥିପାଇଁ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ହିଁ ନିଶ୍ଚିତ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଶ୍ରେୟ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଥରେ ୧୮୯୭ ମସିହାରେ ପଞ୍ଜାବରୁ ତିନିଜଣ ଧର୍ମେଚ୍ଛୁ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଦର୍ଶନଲାଭ ପାଇଁ ଆସିଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ ସେତେବେଳେ ପଞ୍ଜାବରେ ପଡ଼ିଥିବା ଉତ୍କଟ ଖାଦ୍ୟାଭାବ ବିଷୟରେ ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଦରିଦ୍ର ଜନଗଣଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାରେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଭୌତିକ ତଥା ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତିରେ ଉନ୍ନତି ବିଧାନ ନିମନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟା କରିବାରେ ଉଚ୍ଚ ବର୍ଗଗୁଡ଼ିକର ଯେଉଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ରହିଛି, ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ସେହି ବିଷୟରେ ଚେତାଇ ଦେଉଥିଲେ । ଏସବୁ ଶୁଣିବାବେଳେ ସେମାନେ ଭାରି ଅଶ୍ୱସ୍ତି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ, ବିଦାୟ ନେବା ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଅଶ୍ରଦ୍ଧା ପ୍ରକଟ କରୁଥିବା ପରି ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଲେ ଯେ, ସେମାନେ କେତେ ବଡ଼ ଆଶା କରି ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ପାଖରୁ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ କିଛି ଶିକ୍ଷା କରିବେ ବୋଲି ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଥିଲେ । ମାତ୍ର ସବୁଯାକ କଥୋପକଥନ ସାଧାରଣ ସାଂସାରିକ ବ୍ୟାପାରଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ରହିଗଲା ଓ ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ନିରାଶ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଦିନଟା ବୃଥା କଟିଗଲା ବୋଲି ସେମାନେ କହିଲେ । ତା'ପରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ଆଉ କିଏ ସମ୍ଭାଳେ ! ବାଡୁଲି ମାରିବା ଭଳି ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ତେବେ ଆପଣମାନେ ଶୁଣନ୍ତୁ : ମୋ'ଦେଶର ଗୋଟିଏ କୁକୁର ମଧ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ଯାଏ ଉପବାସ ରହିଥିବ, ତେବେ ତାକୁ ଭୋଜନ ଯୋଗାଇଦେବା ଏବଂ ତାହାର ଯତ୍ନ ନେବା ହିଁ ମୋର ଧର୍ମ ହୋଇ ରହିବ ଏବଂ ଏହା

ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ସବୁକିଛିକୁ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଧର୍ମଶୂନ୍ୟତା ଅଥବା ମିଥ୍ୟାଧର୍ମ ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ ।" ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଚାଲିଥିଲା, ତାହାର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଯେ ସେତେବେଳର କୌଣସି ଧର୍ମୀୟ ଗୋଷ୍ଠୀ ସହିତ ଆଦୌ ନଥିଲା, ଏହିସବୁ କଥାରୁ ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବା ଉଚିତ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁ ଧର୍ମଜାଗରଣ ଏବଂ ସେଥିରୁ ସମ୍ଭୂତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନେ ଯାହା ଆଦୌ କରୁନଥିଲେ, ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍‌ର ପୃଥିବୀ-ଅନୁରାଗୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ସେହିଭଳି ଏକ କାର୍ଯ୍ୟଭାରର ହାତକୁ ନିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ହୋଇ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ ।

ଆପଣାର ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍‌ର ସାଥୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଇଥିଲେ । ମୁର୍ଶିଦାବାଦ ଅଞ୍ଚଳରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଲାଗିଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଶ୍ରୀ ଅଖଣ୍ଡାନନ୍ଦ ସେଠାକୁ ଯାଇ ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ସେତିକିବେଳେ ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଅଖଣ୍ଡାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଲେଖି ପଠାଇଥିଲେ : "ତୁମଲାଗି ମୁଁ ମୋ'ର ଲକ୍ଷେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଜଣାଇ ପଠାଉଛି, ତୁମକୁ ଶତସହସ୍ର ବାର ଆଲିଙ୍ଗନ କରୁଛି । ···ଅବିରାମ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଯାଅ, ଶେଷ ନିଃଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାଅ ।···ମସ୍ତିଷ୍କ ନୁହେଁ, କେବଳ ହୃଦୟ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ତୁମେ ଜୟଲାଭ କରିପାରିବ । ଶାସ୍ତ୍ର-ଅଧ୍ୟୟନ, ବିଦ୍ୟାରେ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତିଲାଭ, ଯୋଗ, ଧ୍ୟାନ ଏବଂ ଅନ୍ତରାଲୋକନ,—ଭଲ ପାଇବା ସହିତ ଏଗୁଡ଼ିକର ତୁଳନା କରି ବସିଲେ ସବୁକିଛି କେବଳ ପୋଷେ ଧୂଳି ପରି ମନେ ହେବ ।" ପୁରାତନ ଉପନିଷଦରେ ମାତୃଦେବୋ ଭବ, ପିତୃଦେବୋ ଭବ ବୋଲି ଲେଖା ହୋଇଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସେହି ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ମହତ୍ତ୍ୱକୁ ଆଦୌ ଅସ୍ୱୀକାର କରିନଥିଲେ । ଅସ୍ୱୀକାର କରିବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ମଧ୍ୟ ନଥିଲା । ଅଧିକ ଦେଖି ପାରୁଥିବା ଜଣେ ଦ୍ରଷ୍ଟା ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଯାହା କରିଛନ୍ତି, ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେଗୁଡ଼ିକର ଅର୍ଥପରିସରଟିକୁ କେବଳ ଅଧିକ ସଂପ୍ରସାରିତ କରି ଦେଇଥିଲେ । ୧୮୯୪ ମସିହାରେ ଆମେରିକାରୁ ଲେଖିଥିବା ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ଜଣେ ଗୁରୁଭାଇଙ୍କୁ ସେ ଦରିଦ୍ରଦେବୋ ଭବ, ମୂର୍ଖଦେବୋ ଭବ ବୋଲି ଲେଖି ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଥିଲେ । ଦରିଦ୍ର ଜନଗଣଙ୍କୁ, ଜ୍ଞାନାଲୋକରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦେବତାଜ୍ଞାନରେ ଗ୍ରହଣ କର, ସେମାନଙ୍କର ସେବା କର, ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନଙ୍କର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଏବଂ ଅଜ୍ଞାନକୁ ଦୂର କରିବା ଲାଗି କାର୍ଯ୍ୟ କର । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍‌ର ସାଥୀମାନେ ଏହିପରି ଏକ ଧାରାରେ ହିଁ ନିଜର ଯାବତୀୟ ସମ୍ପତ୍ତି-ଉପଲବ୍ଧିର ପରିଚୟ ଦେବେ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ସବୁବେଳେ ଅପେକ୍ଷା ରଖିଥିଲେ ଓ ସେହି ଅନୁସାରେ ଜଣେ ଯଥାର୍ଥ ସଙ୍ଗୀ ପରି, ଜନନୀ ପରି ସେମାନଙ୍କୁ ଗଢ଼ି ଆଣିଥିଲେ । ୧୮୯୯ ମସିହାରେ ଏକ ସନ୍ତୋଷଜନକ ପରିମାଣରେ ଅର୍ଥ ହାତକୁ ଆସିଯିବାରୁ ସେ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍ ପାଇଁ ଏକ ନୂଆ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ

କଲିକତା ସହରରେ ଆବର୍ଜନା ସଫା କରିବାର ବିଶେଷ କାର୍ଯ୍ୟଟିଏ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ କଲିକତାରେ ଲାଗିଥିବା ମହାମାରୀ ପ୍ଲେଗର ପ୍ରତିକାରରୂପେ ମିଶନ୍‌ର ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଆହୁରି ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ତରୁଣକର୍ମୀ ଆସି ପହଞ୍ଚିବେ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷରେ ସର୍ବନିମ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କର ସେବା କରିବେ ବୋଲି ସେ କେତେ ଆଗ୍ରହରେ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିଲେ । ୧୮୯୭ ମସିହାରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ନିଜର ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ହଇଜା ରୋଗରେ ପୀଡ଼ିତ ଅଛୁଆଁ ଜାତିର ଲୋକମାନଙ୍କର ସେବା କରୁଥିବାର ଦେଖିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଅପାର ଆନନ୍ଦରେ ଉଛୁଳି ଉଠିଥିଲା ।

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ତାଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ପଶ୍ଚିମ ପ୍ରବାସରୁ ସ୍ୱଦେଶକୁ ଫେରି ଆସିବା ପରେ ତାଙ୍କ ଶରୀରର ଅସୁସ୍ଥତା ବୃଦ୍ଧି ପାଇବା ପରି ଲାଗିଲା । ସତେଅବା ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଭିତରେ ଭିତରେ ସେକଥା ଅନୁଭବ କରି ପାରୁଥିଲେ । ତଥାପି, ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସି ସିଏ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ବିଶ୍ରାମ ନେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । ୧୯୦୦ ମସିହା ଜୁନ୍ ମାସରେ ଆମେରିକାର ଲସ୍‌ଏଞ୍ଜେଲସ୍‌ଠାରୁ ପ୍ରେରିତ ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ସେ ଲେଖିଥିବାର ଜଣାଯାଏ ଯେ, ବିଭିନ୍ନ ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ସେ କିଛି କିଛି ଉତ୍ତର୍ ଦେବାପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ଯଦି ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପରିମାଣର ଅର୍ଥ ମିଳିଯାଏ, ତେବେ ସେ ତାହାଦ୍ୱାରା ଭାରତବର୍ଷକୁ ଫେରି ଆସିବେ । ଜୀବନନିର୍ବାହ ନିମନ୍ତେ ମଞ୍ଚମାନଙ୍କରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ବୁଲିବା ତାଙ୍କୁ ଆଉ ଆଦୌ ଭଲ ଲାଗୁନଥିଲା । ସେ ଭାରି କ୍ଳାନ୍ତ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଦେଶକୁ ଫେରି ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ରାମ ନେବେ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ହଁ, ଯଦି ସମ୍ଭବ ହେବ, ତେବେ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଲେଖାଲେଖି କିଛି କରିବେ ସିନା, ଆଉ ବୁଲାବୁଲି କରିବେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ନିଜର ସେହି ଇଚ୍ଛାଟିକୁ ସେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଅର୍ଥସଂଗ୍ରହରେ ବାହାରି ପଡ଼ିଥିଲେ । ପୁରୁଣା କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଆହୁରି ନୂତନ କେତେ କେତେ କର୍ମଯୋଜନା ତାଙ୍କର କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟରେ ତରଙ୍ଗାୟିତ ହେବାରେ ଲାଗିଥିଲେ । ତଥାପି, ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍ ହିଁ ତାଙ୍କ ଆଖିଆଗରେ ତାଙ୍କର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ନିର୍ଭରଶୀଳା ହୋଇ ରହିଥିଲା ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍‌ର ସାଥୀମାନେ ହିଁ ତାଙ୍କର ଡେଣା ପରି ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ତଥାପି, ଶରୀରର ଅସୁସ୍ଥତା ତାଙ୍କୁ କ୍ରମେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସଚେତନ କରି ପକାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲା କି କ'ଣ କେଜାଣି, ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏଣିକି ଆଉ ନିଜର ଇଚ୍ଛାଟିକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ବଳବତ୍ତର କରି ରଖିବାକୁ ସେତେ ବେଶୀ ଚେଷ୍ଟା କରୁନଥିଲେ । ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବାଟ ଛାଡ଼ି ଦେଉଥିଲେ ।

ଏଥର ବିଦେଶରୁ ଆସିବା ପରେ ଭାରତରେ ତାଙ୍କ ସହିତ କେତେ ବିଦେଶୀ ଶିଷ୍ୟ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ସେମାନେ ତ କଦାପି

ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ସହିତ ସବୁ ଜାଗାରେ ପ୍ରବେଶ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଆଗରୁ ୧୮୯୮ ମସିହାରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିରର ବେଢ଼ା ଭିତରକୁ ପଶିବେ ନାହିଁ,—ସେମାନେ ପଶିଲେ ମନ୍ଦିର ଅପବିତ୍ର ହୋଇଯିବ,—ବୋଲି ସେବର୍ଷ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଜନ୍ମୋତ୍ସବ ବାଲିଠାରେ ପାଳିତ ହୋଇଥିଲା । କାରଣ, ନୂଆ ହୋଇ ହାତକୁ ଆସିଥିବା ବେଲୁଡ଼ର ଭୂମିଟି ସେତେବେଳେ ଯଥେଷ୍ଟ ସମତଳ ହୋଇନଥିଲା । ତା'ପରେ ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ବେଲୁଡ଼ଠାରେ ହିଁ ହେଲା । ମାତ୍ର, ତଥାପି ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ କେଁ ପଶିଲା । ଆଖପାଖର ବାସିନ୍ଦାମାନେ ପ୍ରଥମେ ଏହି ନୂଆ ମଠଟିର ନୂଆ ଢଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖି ଭାରି କେମିତି କେମିତି ଭାବିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଓ ତାଙ୍କ ଗୁରୁଭାଇମାନଙ୍କର ବିଚାରଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର ଲାଗୁଥିଲା । ମଠ କହିଲେ ସେମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଯାହା ବୁଝି ଆସିଥିଲେ, ଏହି ମଠ ଆଦୌ ସେପରି ନଥିଲା । ମଠରେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନ ସେମାନଙ୍କୁ ସତେଅବା ହୁଗୁଲା ହୁଗୁଲା ଲାଗୁଥିଲା । ଅନ୍ୟ ମଠମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁସବୁ କାମ ନହୁଏ, ଏଠାରେ ସେସବୁ କରାହେଉଥିଲା । ବିଶେଷ କରି ଜାତିଭେଦ ଏବଂ ଖାଦ୍ୟ ବିଷୟରେ ଯେଉଁସବୁ ପରିଚିତ ବିଧି ପରମ୍ପରା ରହିଥିଲା, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏମାନେ ଆଦୌ ପାଳନ କରୁନଥିଲେ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ଆଖିରେ ବାବାଜୀ ପରି ଦିଶୁଥିବା ଏହି ନୂତନ ବସତିସ୍ଥାପନକାରୀ-ମାନଙ୍କୁ ସେମାନେ ମୋଟେ ବୁଝି ପାରୁନଥିଲେ । ଯାହା ସଚରାଚର ହୋଇଥାଏ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କ ନାମରେ ସେମାନେ ନାନା ମିଥ୍ୟାର ଉଦ୍‌ଭାବନ କଲେ ଏବଂ ଏମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ର ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ କିଛି କିଛି କୁତ୍ସା ରଚନା କରିବାରେ କ୍ରମେ ଉତ୍ସାହ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ମନରେ ରହିଥିବା ସନ୍ଦେହଗୁଡ଼ିକୁ ଦୂର କରି ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରୀତ୍ୟର୍ଥେ ଏପରି କିଛି କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ହୁଏତ ସାଧାରଣ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଯାହା କରାହୋଇ ନଥାନ୍ତା । ବେଲୁଡ଼ ମଠରେ ନୂଆ ନୂଆ ପୂଜାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ହେଲା । ବଙ୍ଗସମାଜରେ ବହୁକାଳରୁ ଆଦୃତ ହୋଇ ଆସିଥିବା ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନିଆଗଲା ଏବଂ ପ୍ରତିବେଶର ପ୍ରତ୍ୟୟ ନିମନ୍ତେ ମଠରେ ମଧ୍ୟ ସେହି କ୍ରମରେ ଦୁର୍ଗାପୂଜା ଲକ୍ଷ୍ମୀପୂଜା, ଜଗଦ୍ଧାତ୍ରୀପୂଜା ଏବଂ କାଳୀପୂଜା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଅନୁମୋଦନ ସହିତ ଏସବୁ ହୋଇଥିଲା । ଲୋକେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଖୁସୀ ହୋଇଥିବେ ଓ ଏହି ମଠଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କ ସମାଜ ପ୍ରତି କୌଣସି ବିପଦର ଆଶଙ୍କା ଯେ ରହିଛି, ସେହି ସନ୍ଦେହକୁ ସେମାନେ ନିଜ ମନରୁ ନିଶ୍ଚୟ ପୋଛି ଦେଇଥିବେ । ଅନୁକୂଳନର ଏହି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଟି ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍‌ର ନୂତନ ଧାରାଟିର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ପ୍ରଥମେ ନିଶ୍ଚୟ ଏକ ସାଲିଶ୍ ପରି ବୋଧ ହୋଇଥିବ, ମାତ୍ର କ୍ରମେ ଅଭ୍ୟାସରେ ପଡ଼ି ଯାଇଥିବ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ସେହି ପୂଜାଗୁଡ଼ିକ ଏବେ ମଧ୍ୟ ମଠରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ପଣରେ ଚାଲିଛି । ପୁରୁଣା ଭାରତବର୍ଷକୁ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ପାରିଲେ ନାହିଁ ବୋଲି ଖାଲି ବିବେକଟା ତଥାପି କହି ପକାଇବ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରୁଛି ।

ଅମରନାଥ ଯାତ୍ରା ସମୟରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର କେତେଜଣ ବିଦେଶୀ ଶିଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲେ । ଅଗଣିତ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଓ ଯାତ୍ରୀ ସେତେବେଳେ ଚାଲି ଚାଲି ସେହି ତୀର୍ଥକୁ ଯାଉଥିଲେ । ଯେଉଁଠାରେ ରାତି ହେଉଥିଲା, ସେଠାରେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜର ତମ୍ବୁ ପକାଇ ରହୁଥିଲେ । ବିଦେଶୀମାନେ ଏପରି ସେମାନଙ୍କର ପାଖେ ପାଖେ ରାତି ପରେ ରାତି ରହିବେ, ଏ କଥାଟା ରକ୍ଷଣଶୀଳ ସାଧୁମାନଙ୍କର ଆଦୌ ପସନ୍ଦ ହେଲା ନାହିଁ । ସେମାନେ ଆପତ୍ତି କଲେ ଏବଂ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ସେହି ଅନୁସାରେ ନିଜର ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜ ଦଳର ତମ୍ବୁଟିକୁ ବାକି ତମ୍ବୁଗୁଡ଼ିକଠାରୁ ଟିକିଏ ଦୂରଛଡ଼ା କରି ପକାଇବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ସାଧୁମାନେ ପୂର୍ବରୁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ପରିଚୟ ପାଇଥିଲେ, ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ବହୁତ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରୁଥିଲେ । ଅମରନାଥ-ପଥରେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଧର୍ମପ୍ରବଚନମାନ ଶୁଣୁଥିଲେ । ମାତ୍ର, ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ବିବେଚନାରେ ସେମାନେ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ମ୍ଳେଚ୍ଛ ବୋଲି ଗଣ୍ୟ କରୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ସଂସର୍ଗକୁ ସହ୍ୟ କରିବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ନଥିଲା ।

ହିମାଳୟର ଅଲମୋଡ଼ାଠାରୁ ପ୍ରାୟ ଓଳକର ବାଟ ଉପରକୁ ଗଲେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍ ଓ ଆନ୍ଦୋଳନର ଏକ ଅନ୍ୟତମ କେନ୍ଦ୍ର ମାୟାବତୀ । ସେଠାରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଯେଉଁ ଆଶ୍ରମଟିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ, ତାହାକୁ ସେ ଅଦ୍ୱୈତ ଆଶ୍ରମ ବୋଲି ନାମ ଦେଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ତାଙ୍କର କେତେଜଣ ବିଦେଶୀ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ସମେତ କେତେଜଣ ସାଥୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ମଧ୍ୟ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । ସେହି ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ସ୍ଥାନକୁ ସେ ଏପରି ଅଭିଳାଷଟିଏ ପୋଷଣ କରି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କରି ରଖିଥିଲେ ଯେ, ସେଠାରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନେଇ କୌଣସି ବାହ୍ୟ ଉପାସନାର ପ୍ରଚଳନ ହେବନାହିଁ । ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରବାସରୁ ଫେରି ସେ ମାୟାବତୀ ଗଲେ ଏବଂ ଦେଖିଲେ ଯେ ସେଠାରେ ରହୁଥିବା କେତେଜଣ ଅନୁଗାମୀଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଆଗ୍ରହରେ ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଫଟୋଟିଏ ଉପାସନାର ବସ୍ତୁ ହୋଇ ରହିଛି । ପୁଷ୍ପ ଓ ଧୂପାଦି ଅର୍ପଣ କରାଯାଉଛି । ସେହି ସମୟରେ ସେ ମୁହଁ ଖୋଲି କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ ସିନା, ମାତ୍ର ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଯେତେବେଳେ ମଝିରେ ଅଗ୍ନି ସଂସ୍ଥାପନ କରି ସମସ୍ତେ ତାହାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଆସି ସମବେତ ହେଲେ, ସେ ଆପଣାର କ୍ଷୋଭ ପ୍ରକଟ କରି ସେହି କଥାଟିକୁ ପକାଇଲେ । ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଯେ ଏହିସବୁ ଉପାସନା-ରୀତିକୁ ଆଣି ପୂରାଇ ଦିଆଗଲା, ତାହାକୁ ସେ ଆଦୌ ସମର୍ଥନ କରୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ପୂର୍ବରୁ ହୋଇଥିବା ନିୟମଟିକୁ ସ୍ମରଣ କରାଇଦେଇ ସେ ପୁଣି କହିଥିଲେ ଯେ, ସେଠାରେ କେବଳ ଧ୍ୟାନ ହେବ, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଓ ସାମୂହିକ ଅଧ୍ୟୟନମାନ ହେବ । ଆଦୌ କୌଣସି ଦ୍ୱୈତଭାବାପନ୍ନ ଦୁର୍ବଳତା ଅଥବା ନିର୍ଭର-ଶୀଳତାକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦିଆଯିବ ନାହିଁ । ଯାହା ସେଠାରେ ହେଉଥିଲା, ସ୍ୱାମୀଜୀ ତାହାର

ବିରୋଧ କଲେ । ମାତ୍ର ସେହିଭଳି ବାହ୍ୟ କୌଣସି ଉପାସନା ନ ହେଉ ବୋଲି ସେ କହିନଥିଲେ । ବେଲୁଡ଼ ମଠକୁ ଫେରିଆସି ସେ ସେହି କଥାଟିକୁ ଅତି ଦୁଃଖର ସହିତ କହିଥିଲେ : "ମୁଁ ଭାବିଥିଲି ଯେ ଅନ୍ତତଃ ଗୋଟିଏ ଏପରି ସ୍ଥାନ ରହିବ, ଯେଉଁଠାରେ କି ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର କୌଣସି ବାହ୍ୟ ପୂଜା ଆଚରିତ ହେବନାହିଁ । ମାତ୍ର, ଏଥର ସେଠାକୁ ଯାଇ ଦେଖିଲି ଯେ ବୁଢ଼ା ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣାପାଇଁ ଆସ୍ଥାନଟିଏ ବେଶ୍ ଜମାଇ ନେଇଛି ।" ମାଆ ସାରଦାଦେବୀ ମଧ୍ୟ ସେହି ମାୟାବତୀଠାରେ କେବଳ ଅଦ୍ୱୈତ ରହୁ ବୋଲି ଏକଦା ଇଚ୍ଛାପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । କଥିତ ଅଛି ଯେ, ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ରୁଷ୍ଟହେବା ଫଳରେ ଅଦ୍ୱୈତ ଆଶ୍ରମଠାରେ ସକଳପ୍ରକାରର ଉପାସନାକୁ ବନ୍ଦକରି ଦିଆଯାଇଥିଲା ଏବଂ ୧୯୦୨ ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୮ ତାରିଖରୁ ସେଠାରେ ମନ୍ଦିରଟିକୁ ମଧ୍ୟ ବନ୍ଦକରି ଦିଆଗଲା । ଅନ୍ତତଃ ଗୋଟିଏ ଥାନରେ ଅଦ୍ୱୈତକୁ ଏହି ଯେଉଁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଥିଲା, ସେଥିରୁ ହୁଏତ ଆଉକିଏ କେତେଭଳି ସାନ୍ତ୍ୱନା ପାଇଥିବେ, କିନ୍ତୁ ସ୍ୱୟଂ ଅଦ୍ୱୈତକୁ ଏଭଳି ଗୋଟିଏ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ମିଳିଥିବ କେଜାଣି ?

ଶେଷଆଡ଼କୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ କ୍ରମେ ନିଜକୁ ଆପେ ଆରମ୍ଭ କରିଥିବା ପ୍ରାୟ ଯାବତୀୟ ସଂଗଠନ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରୁ ପ୍ରତ୍ୟାହୃତ କରି ଆଣିଥିଲେ । ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସେ କେବେ ଏପରି କଥାଟିଏ କହିଥିବାର ଏକ ଉଲ୍ଲେଖ ମଧ୍ୟ ରହିଛି : "ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ସବୁବେଳେ ରହିବା ହେତୁ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ କେତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ନଷ୍ଟ କରି ନ ଦିଏ ! ଯେତେବେଳେ ଲୋକମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ପ୍ରଶିକ୍ଷିତ ହୋଇଯିବେ, ସେତେବେଳେ ଏହା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ଯେ ସେମାନଙ୍କ ନେତା ସେମାନଙ୍କ ପାଖରୁ ଦୂରେଇଯିବା ଉଚିତ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାପାଇଁ ବାଟ ଛାଡ଼ିଦେବା ଉଚିତ; କାରଣ, ଯଦି ସିଏ ତଥାପି ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ରହିଥିବ, ତେବେ ଶିଷ୍ୟମାନେ ଆଉ କଦାପି ନିଜର ବିକାଶସାଧନ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।" ଆରମ୍ଭରୁ ହିଁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସବୁ ବତାଇ ଦେଉଥିଲେ, ମାଆ ପରି ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଅନୁକ୍ଷଣ ଲାଗି ରହିଥିଲେ । ଏଣିକି ସେ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରେ ଭାବିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ସବୁକିଛି ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଧାରାରେ ଅବଶ୍ୟ ଚାଲିବ ବୋଲି ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତ୍ୟୟ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଆସିବାରୁ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ ସେ ଏପରି କଲେ କି, ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ସେ ପଦେ ପଦେ ପରିଚାଳନା କରି ଆସିଥିଲେ, ସେମାନେ ଏଣିକି ନିଜ ବିବେକ ଅନୁସାରେ ଚାଲିବାକୁ ଅଧିକ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବାରୁ ସେ ଏହିଭଳି ଭାବିଲେ ଏବଂ ଆଡ଼େଇଯିବାକୁ ମନ କଲେ ? ତଥାପି ସ୍ୱାମୀଜୀ ତା'ପରେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କର୍ମରତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ତରୁଣ ଓ ନବୀନମାନଙ୍କ ଲାଗି ଅଧ୍ୟାପନାର କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଘଣ୍ଟା ଘଣ୍ଟା ଧରି ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ

ହୋଇ ରହୁଥିଲେ ଏବଂ ନିଜର ପୋଷା ପ୍ରିୟଜୀବମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଦୀର୍ଘ ସମୟ ଅତିବାହିତ କରୁଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ କର୍ମରତ ଥିଲେ, ମାତ୍ର ମଠର ରୁଟିନ୍ ଭିତରେ ନଥିଲେ । ମଠରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପାଇଁ ନିୟମିତ ଭାବରେ ଘଣ୍ଟା ବାଜୁଥିଲା । ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେହି ଘଣ୍ଟା ବାଜିବା ଅନୁସାରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି ନିଜକୁ ଆଦୌ ବାନ୍ଧି ରଖିନଥିଲେ ।

ତଥାପି, ଦେହାନ୍ତ ହେବାର ପ୍ରାୟ ତିନିମାସ ପୂର୍ବରୁ ସେ ମଠର ଗୋଟିଏ ନିୟମ କରି ଦେଇଥିଲେ ଯେ, ପ୍ରତ୍ୟହ ଭୋର ଚ୍ୟାରିଟା ସମୟରେ ସମସ୍ତେ ଉଠିବା ସକାଶେ ଗୋଟିଏ ହାତଘଣ୍ଟି ବାଜିବ, ବୁଲି ବୁଲି ବାଜି ବାଜି ତାହା କୋଠରୀରୁ କୋଠରୀକୁ ଯିବ । ସେହି ଅନୁସାରେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ଶଯ୍ୟାତ୍ୟାଗ କରିବେ ଏବଂ ପ୍ରାଥମିକ ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରି ଠିକ୍ ଅଧଘଣ୍ଟାଏ ପରେ ଧ୍ୟାନ ନିମନ୍ତେ ଉପାସନା-ମନ୍ଦିରରେ ଯାଇ ଉପସ୍ଥିତ ହେବେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ନିଜେ ତିନିଟାବେଳକୁ ଉଠି ଯାଉଥିଲେ । ଯେଉଁଦିନ ସେ ନିଜେ ଧ୍ୟାନର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଯୋଗଦେଇ ପାରୁନଥିଲେ, ସେଦିନ କିଏ ଆସିଥିଲେ ବା ନଆସିଥିଲେ ବୋଲି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ସମ୍ବାଦ ନେଇ ବୁଝୁଥିଲେ । ଦିନେ, ତାଙ୍କ ମନ ଭିତରେ ସେ କ'ଣ ଭାବିଲେ କେଜାଣି, ଧ୍ୟାନ ସମୟରେ ସେ ନିଜେ ଯାଇ ଧ୍ୟାନଗୃହରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଗଲେ । ଏବଂ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ-ବଶତଃ ସେଦିନ ଅନେକ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସେଠାରେ ଅନୁପସ୍ଥିତ ହିଁ ଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଘୋର ବିରକ୍ତ ହୋଇ ତଳକୁ ଚାଲିଆସିଲେ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକତ୍ର ଡାକି ପଚାରିଲେ । ଅନୁପସ୍ଥିତମାନେ କାହିଁକି ଅନୁପସ୍ଥିତ ରହିଲେ ବୋଲି ସନ୍ତୋଷଜନକ ଉତ୍ତର ନ ପାଇବାରୁ ସେ ଆଦେଶ ଦେଲେ ଯେ, କେବଳ ଅସୁସ୍ଥ ଦୁଇ ତିନିଜଣଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଯେଉଁମାନେ ଧ୍ୟାନ ସମୟରେ ଧ୍ୟାନଗୃହରେ ଉପସ୍ଥିତ ନଥିଲେ, ଦଣ୍ଡସ୍ୱରୂପ ସେମାନଙ୍କୁ ସେଦିନ ମଠରୁ କୌଣସି ଭୋଜନ ଦିଆଯିବ ନାହିଁ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ମାଧୁକରୀ ଭିକ୍ଷାରେ ଯିବେ; ଅର୍ଥାତ୍, ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କଠାରୁ ତଣ୍ଡୁଳ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ଭିକ୍ଷା କରି ଆଣିବେ ଏବଂ ମଠରେ କୌଣସି ବୃକ୍ଷତଳେ ନିଜେ ରାନ୍ଧିବାଢ଼ି କରି ଖାଇବେ । ସତର୍କ କରି ଦିଆଯାଇଥିଲା ଯେ କେହି କଲିକତାରେ ଥିବା ଆତ୍ମୀୟ-ସ୍ୱଜନଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇପାରିବେ ନାହିଁ । ଏହି ଶାସ୍ତିରୁ ଜଣେକେହି ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ ପାଇନଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ରାନ୍ଧିବା ବାସନ ଦିଆଯିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଚେତେଣେ ଭଣ୍ଡାରଘରକୁ ମଧ୍ୟ ସାବଧାନ କରି ଦିଆଗଲା । ମାତ୍ର, ଆପଣାର ଗୁରୁଭାଇମାନେ ଏହି ଶାସ୍ତିବିଧାନ ଫଳରେ ସେଦିନ ଯେଉଁ କଷ୍ଟ ପାଇବେ, ସେହି କଷ୍ଟକୁ ସେ କଦାପି ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ କୌଣସି ଏକ କାର୍ଯ୍ୟ ବାହାନାରେ କଲିକତା ଚାଲି ଯାଇଥିଲେ । ତହିଁ ଆରଦିନଯାଇ ବେଲୁଡ଼ ଫେରିଲେ । ମାତ୍ର, ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ଆଦୌ କୌଣସି ରୋଷ ନଥିଲା ।

ମଠରେ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ ମଠରୁ ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼କୋଶ ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ ସାଲକିଆର ମାରୱାଡ଼ି ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକଙ୍କୁ ନିଜ ଘରକୁ ଡାକି ନେଇଥିଲେ ଏବଂ ପେଟଭରି ଭୋଜନ ଦେଇଥିଲେ । ସେକଥା ଶୁଣି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆନନ୍ଦରେ ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ ହୋଇ ଉଠିଥିଲେ ।

ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍ ଏବେ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇ ରହିଛି । ତାହାର ବପୁରେ କେତେ ପ୍ରକାରର ବୃଦ୍ଧି ବି ହୋଇଛି । ଏହି ମିଶନ୍ ଯେପରି ହେଉ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ପ୍ରାୟ ଶହେବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ପ୍ରତ୍ୟାଶା ରଖିଥିଲେ, ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହିପରି ରହିଛି କି ନାହିଁ । ଏପରି ଏକ ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍ଥାପନ କରିବା ହିଁ ଏକ ନିର୍ବୋଧତା ହେବ । କାଳ, ଆବଶ୍ୟକତା, ଆହ୍ୱାନ ଏବଂ ନେତୃତ୍ୱ ବଦଳିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯେକୌଣସି ସଂଗଠନ ଅବଶ୍ୟ ବଦଳି ବଦଳି ଯାଉଥିବ । ତାହାର ଅଭିମୁଖ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିବ । ଅବଶ୍ୟ ଏକ ଗତିଶୀଳ ସଂସ୍ଥା ହିସାବରେ ସେହି ମିଶନ୍ ହିଁ ବାରବାର ସିଂହାବଲୋକନ କରୁଥିବ ଏବଂ ନିଜର କର୍ମସୂଚୀଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିବ । ସ୍ମରଣ କରିବା ଉଚିତ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ସ୍ୱୟଂ ନିଜ ଦେହାନ୍ତର ଯଥେଷ୍ଟ ପୂର୍ବରୁ ଆପଣାକୁ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଭାବରେ ମିଶନ୍‌ରୁ ଅପସାରିତ କରିନେଇ ସାରିଥିଲେ ।

□

ପ୍ରାଚ୍ୟ, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଓ ବିଶ୍ୱ

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ କଲିକତା ସହରର ଏକ ବିତ୍ତଶାଳୀ ପରିବାରରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଅଜା ଏବଂ ପିତା ଉଭୟେ ଶିକ୍ଷିତ ଥିଲେ, ପୁରାତନ ବିଦ୍ୟା ଭିତରେ ସେମାନଙ୍କର ଦୃଢ଼ ଚେର ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆଧୁନିକ ହାଓ୍ୱାଗୁଡ଼ିକରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଆଗ୍ରହ ରଖିଥିଲେ । କଲିକତା ସହରର ମାଧ୍ୟମରେ ଇଉରୋପୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ନୂଆ ସଂକ୍ରମଣଟି ସେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ପ୍ରଧାନତଃ ସହରବାସୀ, ଇଂରାଜୀ-ଶିକ୍ଷିତ ଧନୀ ଓ ଜମିଦାର ପରିବାରଗୁଡ଼ିକୁ ହିଁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥିଲା । ପରିବାରର ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ହିସାବରେ ସମ୍ଭବତଃ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ହିଁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ କଲେଜକୁ ପାଠ ପଢ଼ି ଯାଇଥିଲେ । ସେହି କଲେଜ ମିଶନାରିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ଅଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କ ସମେତ ହୁଏତ ଆହୁରି ଏକାଧିକ ଅଧ୍ୟାପକ ବିଲାତୀ ଥିଲେ । ପୃଷ୍ଠଭୂମିଗତ ଏହିସବୁ ପ୍ରେରଣାରୁ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀ ଓ ତାହାର ଐତିହ୍ୟଟି ଭିତରକୁ ଅବଶ୍ୟ ଏକ ପ୍ରାଥମିକ ଉପନୟନ ଘଟିଥିବ । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ତାରୁଣ୍ୟଶକ୍ତି ପ୍ରବଳ ଥିଲା । ତେଣୁ, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସ୍ପର୍ଶ ଆସି ତାଙ୍କ ଚେତନାର ଦେହରେ ବାଜିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ସେହି ନୂତନ ପୃଥିବୀର ବିଦ୍ୟାଭଣ୍ଡାର ଭିତରକୁ କେଡ଼େ ଆଗ୍ରହରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିବେ । ବିଶେଷତଃ, ହିନ୍ଦୁ ଧାର୍ମିକତାର ସନାତନ ପନ୍ଥା କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ତାଙ୍କ ନିଜ ପରିବାରଟିର ଭୂମିଟି ଉପରେ ଠିଆ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଇଉରୋପୀୟ ଯୁକ୍ତିବାଦୀ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକ ଭାରି ଆକର୍ଷକ ମନେ ହୋଇଥିବ ଏବଂ ସତେଅବା କୋଉ ଖୁଣ୍ଟରୁ ଫିଟି ଯାଉଥିବା ପରି ଅନୁଭବ କରି ସେ ଅମିତ ଆଗ୍ରହରେ ସେହି ନୂତନ ଭାବନାର ଘରଣଭୂମିଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିବେ ।

ସଂଶୟବାଦୀ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ଉପନୟନ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖରେ ହୋଇଥିଲା । ଭାରତୀୟ ସାଧନାରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଏକ ବିସ୍ମୟ ଥିଲେ, ଆପଣାର ପଥଚାରଣାରେ ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭୟ ଥିଲେ, ଏକାବେଳେକେ କପଟରହିତ ଥିଲେ ।

ସାଧାରଣତଃ ସଚରାଚର ଯାହାକୁ ଏକ କୁଳୀନ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ବୋଲି ବୁଝାଯାଏ, ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସେଇଟି ମୋଟେ ନଥିଲା । ସେତେବେଳେ 'ଭାରତୀୟ ନବଜାଗରଣ ନାମରେ କଲିକତାରେ ଯାହାକିଛି ସଂସ୍କାର ଏବଂ ଧର୍ମକ୍ଷେତ୍ରୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ହେଉଥିଲା, ତାହା ପ୍ରାୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ କୁଳୀନମାନଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ କରି ହେଉଥିଲା । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ସେହିମାନଙ୍କର ତୁଳନାରେ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଅଥଚ, ସେ ଯାହାକିଛି କହୁଥିଲେ ଏବଂ ଆପଣାର ଆବେଦନଗୁଡ଼ିକରେ ଯାହାର ପ୍ରତିପାଦନ କରୁଥିଲେ, ତା'ଭିତରେ ଆଦୌ କୌଣସି ରକ୍ଷଣଶୀଳତା ନଥିଲା ଏବଂ ବହୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ଏକାବେଳେକେ ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ବୋଲି ଅନୁଭୂତ ହେଉଥିଲା । ଯେଉଁସବୁ ନୂତନ ଜ୍ଞାନ ଓ ଦୃଷ୍ଟିଗୁଡ଼ିକୁ ଆୟତ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସମସାମୟିକ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବହୁ ଶାସ୍ତ୍ରରୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା, କୌଣସି ଶାସ୍ତ୍ରର ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ କେବେହେଲେ ମନ କରି ନଥିବା ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ତାହାକୁ ସତେଅବା ଏକ ତୃତୀୟ ବା ଚତୁର୍ଥ ନୟନରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖିପାରୁଥିଲେ ଏବଂ ଏକ ସପ୍ତମ ଅଥବା ସପ୍ତଦଶତମ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ଦ୍ୱାରା ସେଗୁଡ଼ିକୁ କେତେ ନିଜସ୍ୱ ଢଙ୍ଗରେ ଘ୍ରାଣ କରି ପାରୁଥିଲେ । ଏବଂ, ଆହୁରି ଅଧିକ ବିସ୍ମୟର ବିଷୟ ହେଉଛି ଯେ, ଏକ ନିଜସ୍ୱ ସାବଲୀଳ ବାକ୍ୟଶୈଳୀରେ ଯିଏ ଯିଏ ବୁଝିପାରିବା ଭଳି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସରଳ ଭାଷାରେ ସେ ତାହାକୁ ପ୍ରକାଶ କରିପାରୁଥିଲେ । ସେ କାଳୀପୂଜକ ଥିଲେ, ଅଥଚ ପୌତ୍ତଳିକ ନଥିଲେ; ଧର୍ମାଗ୍ରହ, ଗୂଢ଼ବିଦ୍ୟା ଏବଂ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସତ୍ୟୋପଲବ୍ଧିଗୁଡ଼ିକୁ ଏପରି ସହଜ ଭାବରେ ଏକାଠି ଗୋଟିଏ ରଜ୍ଜୁରେ ବାନ୍ଧିଦେଇ ପାରୁଥିଲେ ଯେ, ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେଉଁ ସ୍ତରରେ ଥାଉ ପଛକେ ଅଥବା ଏକାବେଳେକେ ସଂଶୟବାଦୀ ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ଯଦି ତା'ଭିତରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଗ୍ରହଣଶୀଳତା ଥିଲା, ତେବେ ସେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସନ୍ନିଧାନକୁ ଆସି ନିଜ ଗୋଡରେ ପାହାଚ ପାହାଚ ହୋଇ ଉଠିଯାଇ ପାରୁଥିଲା । ଅସଲ ଗୁରୁ ତା' ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବରୁ ସେମାନଙ୍କ ଚଳିବାର କଳାଟିକୁ ଜାଣିଥାଏ ଏବଂ ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଷ୍ୟକୁ ତା' ସ୍ୱଭାବ ଅନୁସାରେ ହିଁ ଅଲଗା ଅଲଗା ବାଟ ଦେଖାଏ । ମୋଟେ ଲଦି ହୋଇ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ଅସଲ ଗୁରୁ ହିଁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିଏ । ଶାସ୍ତ୍ରର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ କହିଲେ, ଅସଲ ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟର କୌଣସି ବୃତ୍ତିକୁ ଅପହରଣ କରି ନେଇଯିବାର ଓ ତାକୁ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗ୍ରନ୍ଥି ଭିତରେ ଆଣି ପକାଇ ଦେବାର କୌଣସି ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ରଖିନଥାଏ । ଯିଏ ଶିଷ୍ୟର ସନ୍ତାପ ହରଣ କରେ, ତା'ର ଅନୁଗତ ସଖାରୂପେ ତାକୁ ବାଟ କଢ଼ାଇ ନେଇ ଯାଉଥାଏ ।

ଗୋଟିଏ ସରଳ ବାଳକ ପରି ଏହି ଗୁରୁଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କପରି ଜଣେ ସଂଶୟବାଦୀ ହାବୁଡ଼ିଯିବା,—ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଦେଖିବାକୁ ମନ କଲେ ଆମେ ସେହି ଅସାଧାରଣ ସତ୍ୟଘଟଣାଟିକୁ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ମରଣ

ଅରବିନ୍ଦ ସାଧନା କେନ୍ଦ୍ର

ରଖିବା । ସତେଅବା ଏହି ଘଟଣାଟି ଅବଶ୍ୟ ଘଟିବ ବୋଲି କୌଣସି କାରଣରୁ ଅଭିପ୍ରେତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତକୁ ଯାଇ ନଥିଲେ; ମାତ୍ର, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଯଦି ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ହିଁ ସାଙ୍ଗରେ ନ ନେଇ ସେଠାକୁ ଯାଇଥାନ୍ତେ, ତେବେ ତାହାର ପରିଣାମ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ ପ୍ରକାରର ଯେ ହୋଇଥାନ୍ତା, ସେହି ବିଷୟରେ ଆମେ ନିଜ ନିଜର ଅବଶ୍ୟ ଅନୁମାନ କରିପାରିବା ସତ, ମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟକୁ ଯେପରି ଭାବରେ ଦେଖିଲେ, ପ୍ରାଚ୍ୟ ତଥା ଭାରତବର୍ଷର ଯେଉଁ ଚରିତ୍ରଟିର ପରିଚୟ ସେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭୂମିରେ ପ୍ରଦାନ କଲେ ଏବଂ ସେହି ଭୂମିରୁ ଯେଉଁସବୁ ସମ୍ପଦକୁ ସଂଗ୍ରହ କରି ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆଣିଲେ, ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହା ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା ।

'ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ' ବୋଲି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଏକ ସ୍ୱଲିଖିତ ପୁସ୍ତକ ରହିଛି । ପୁସ୍ତକଟିକୁ ସେ ନିଜ ଭାଷା ବଙ୍ଗଳାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ପରେ ଅନ୍ୟ କେହି ତାହାର ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ମୂଳ ବଙ୍ଗଳା ବହିଟିକୁ ପାଠ କରୁଥିବା ବେଳେ ମନେହୁଏ, ସତେ ଯେପରି ଏକ କଥୋପକଥନର ଅବସରରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ କହି ଚାଲିଛନ୍ତି ଏବଂ ଆଉ ଜଣେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଟିପି ନେଇଛନ୍ତି ଓ ପରେ ପୁସ୍ତକାକାରରେ ସଜାଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି । ଯେତେ ଉଦାର ଭାବରେ ବିଚାର କଲେ ମଧ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟି ଅସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଧ ହେଉଛି । ହୁଏତ କେବଳ ତାଙ୍କ ନିଜ ଦେଶବାସୀ ବା ଭାଷାଭାଷୀଙ୍କର ପାଠ କରିବାଲାଗି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏପରି ଏକ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାର ଯୋଜନା କରିଥିଲେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର କେହି ତାହାକୁ ପାଠ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ନିଜ ହିସାବ ଭିତରେ ରଖିଥିଲେ ସେ ବହିଟିକୁ ହୁଏତ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରେ ଲେଖିଥାନ୍ତେ । ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କହିଲେ ଆଲୋଚନା-ମଣ୍ଡଳରେ ଆମେ ଯାହାସବୁର ଚିନ୍ତା କରିବା ଏବଂ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ବୋଲି ମନେକରି ଯେଉଁ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଚର୍ଚ୍ଚାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିବା, ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ବହିଟିରେ ସେସବୁ କଥା ବିଶେଷ ସ୍ଥାନ ପାଇନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ଯେଉଁମାନେ ବଙ୍ଗପ୍ରଦେଶରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀ ବା ସମାଜକୁ ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ଲାଭ କରିନଥିଲେ, ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ଶୈଳୀରେ ବହିଟି ସତେଅବା ସେହିମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଲେଖା ଯାଇଥିବାପରି ମନେ ହେବ । ଏବେ ପର୍ଯ୍ୟଟନ ବିଭାଗର ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଦପ୍ତରମାନଙ୍କରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା ପ୍ରଧାନତଃ ତଥ୍ୟପ୍ରଦାନକାରୀ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକୁ ତୁଳନାତ୍ମକ ଶୈଳୀରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଲେଖିଲେ କାନକୁ ଯେପରି ଶୁଭନ୍ତା, ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର 'ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ' ଅନେକ ସମୟରେ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଏକ ଅବଧାରଣା ଦେଇଯାଉଛି । ହୁଏତ ସେତେବେଳେ ସେହିଭଳି ଗୋଟିଏ ପୁସ୍ତକ ଲେଖା ହେବାର ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଥିଲା ।

ବିସ୍ତୃତର ଅର୍ଥରେ ଗୋଟିଏ ପରିଚିତ ପୁସ୍ତିକା ପରି ଲିଖିତ ଏହି ବହିଟିରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମାଜର ଚଳଣି ଭିତରେ ଯାହାସବୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ, ସେଗୁଡ଼ିକର ବିଶଦ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦିଆଯାଇଛି ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକର ସମାନ୍ତର ଭାବରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଭାରତ-ବର୍ଷର ଚଳଣିଗୁଡ଼ିକ କିପରି ପୃଥକ୍ ତାହା ଦର୍ଶାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ପ୍ରାଚ୍ୟ କହିଲେ ଆମ ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମେ ପ୍ରାୟ ଏକମାତ୍ର ଭାରତବର୍ଷକୁ ହିଁ ବୁଝିଥାଉ ଓ ସେହିପରି ଏକ ଆଧାରବାକ୍ୟ ଉପରେ ହିଁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସହିତ ତାହାର ତୁଳନା କରିଥାଉ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ସମଗ୍ରତଃ ସେହିକଥା କରିଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟିର ଦୁଇଟି ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ ଜାପାନ ଓ ଚୀନ୍‌ର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଭୋଜନପରିପାଟୀ, ପୋଷାକ ପରିଚ୍ଛଦ, ସାମାଜିକ ବିଧିବିଧାନଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଭାରତବର୍ଷର ସେହିକଥାଗୁଡ଼ିକର ସମାନ୍ତର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ମଝିରେ ମଝିରେ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଏପରି ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାବରେ କୁହାଯା'ଇଛି ଯେ ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ କେଉଁଟି ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଅନୁକୂଳ ଏବଂ କେଉଁଟି ନୁହେଁ, ସେକଥା ମଧ୍ୟ ସୂଚାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ସେତେବେଳେ ଏହି ପ୍ରକାରର ପୁସ୍ତକ ଆମ ଦେଶରେ କମ୍ ଲେଖା ହୋଇଥିବ । ତେଣୁ, ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ପୁସ୍ତକଟି ବିଦେଶ ଯାଇନଥିବା ଏଠାମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ଯେ ଅନେକ ପ୍ରକାରର କୌତୁହଳର ଉଦ୍ରେକ କରିଥିବ, ସେ ବିଷୟରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ସେତେବେଳେ ଇଂରେଜ ଶାସକ ଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ନିମିତ୍ତ କରି ଇଉରୋପୀୟ ବା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତା ଭାରତବର୍ଷ ଭିତରକୁ ସଂକ୍ରାମିତ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା । ଶାସକମାନଙ୍କର ଚଳଣିଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକ ଉପାଦେୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ ସେଥିରୁ କିଛି ତାତ୍କାଳିକ ସ୍ଥୂଳ ଲାଭ ମିଳିବାର ବି ଆଶା ରହିଥିଲା, ଏବଂ ତେଣୁ ଯେଉଁମାନେ ଶାସକମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରଚଳିତ ହେଉଥିବା ଶିକ୍ଷାକୁ ଲାଭ କରି, ଶାସକମାନଙ୍କର ସେବାକାରୀରୂପେ ସଫଳତା ଲାଭ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ ଇଉରୋପୀୟ ଚଳଣିଗୁଡ଼ିକୁ ଉତ୍ସାହର ସହିତ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରେ ଦିଶିବାକୁ ଓ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରେ ହେବାକୁ ସଫଳତାର ଚାବିକାଠି ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ । ସାମଗ୍ରିକ ପରିସ୍ଥିତିଟି ହୁଏତ ଏପରି ଥିଲା ଯେ, ନୂଆଟିକୁ ଏକ ପ୍ରୟୋଜନବାଦୀ ବୁଦ୍ଧିରେ ଗ୍ରହଣ କଲାବେଳକୁ ନିଜର ପୁରୁଣାଟା ବିଷୟରେ ଏକ ଉପେକ୍ଷାଭାବ ଆସୁଥିଲା । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଏପରି ଅନେକ ଲୋକ ବା ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲେ, ଯେଉଁମାନେ କି ଏହି ସଂକ୍ରମଣକୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ବେମାରି ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ ଓ ତାହା କ୍ରମେ ସେମାନଙ୍କ ପାଦତଳେ ରହିଥିବା ପାରମ୍ପରିକ ପୁରୁଣା ଭୂଇଁଟିକୁ ଏକାବେଳେକେ ଭୁଷୁଡ଼ାଇ ପକାଇବ ବୋଲି ଭାରି ଆଶଙ୍କା ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଭୟରେ ଚହଲା ପୁରୁଣାଟିକୁ ହିଁ ସେମାନେ ଅସଲ ଓ ଭଲ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ । ଭାରି ସହଜରେ ବୁଝିହେବ ଯେ ନୂତନ ଲାଗି ଉତ୍ସୁକମାନେ ଏମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ବୋଲି କହୁଥିଲେ ଓ ଏହି ରକ୍ଷଣଶୀଳମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ

ବିଜାତୀୟ ବୋଲି କହି ତିରସ୍କାର କରୁଥିଲେ । ଦୁଇଟି ସାଂସ୍କୃତିକ ଗୁମ୍ଫ ଭିତରେ ଏହି ରୀତିରେ ଯେତେବେଳେ ଏକ ସଂଘାତ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ଅନେକଙ୍କର ଆଖିକୁ ତାହା ଏକ ସଙ୍କଟ ପରି ବୋଧହୁଏ । ଏ ପକ୍ଷ ଏବଂ ସେ ପକ୍ଷ ଭିତରେ ବଳ-କଷାକଷି ଲାଗିଯାଏ । ସଂପୃକ୍ତ ଉଭୟ ପକ୍ଷ ହିଁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସ୍ପର୍ଶକାତର ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ମଧ୍ୟ ହେଉଥାଆନ୍ତି । ସେତିକିବେଳେ କାଳର କୃପାରୁ ଏପରି ଜଣେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହୁଏ, ଯିଏକି ନିଜକୁ କୌଣସି ପକ୍ଷାଗ୍ରହ ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ନରଖି ଆପଣାର ଅବଲୋକନରେ ଏପରି ଏକ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱତର ଭୂମିକୁ ଉଠିଯାଆନ୍ତି, ଯେଉଁଠାରୁ କି ସିଏ ଉଭୟ ପକ୍ଷଟିକୁ ଦେଖିପାରନ୍ତି, ଅଧିକ ମୋହମୁକ୍ତ ଅଥଚ ସହାନୁଭୂତିସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଉଭୟଟିର କଳନା କରିପାରନ୍ତି ଓ ଭଲ ଭେଳକୁ ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ନିଜକୁ ସେହିପରି ଏକ ଭୂମିକାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ କରାଇଥିଲେ ।

ସେ ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରତିପାଳିତ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀଟିକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ଦେଖିଥିଲେ । ନିଜ ଭୂମି ଭାରତବର୍ଷକୁ ସେ ଉଭୟ ଭିତରୁ ଓ ବାହାରୁ ଆଇ ତଉଲି ଦେଖିବାର ପ୍ରଶସ୍ତ ସୁଯୋଗ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଅନେକ ମଣିଷ ଥାଆନ୍ତି, ଏବେ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଏବଂ ପରାକ୍ରମ ସହିତ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ଆପଣାର ଘରଟିକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣହୋଇ ରହିଥିବାର ଦେଖୁଦେଖୁ ବାକି ପୃଥିବୀଟାକୁ ଶୂନ୍ୟପରି ଦେଖନ୍ତି । ଅଥବା, ଆପଣାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବେ ବୋଲି ହିଁ ପ୍ରାୟ ଏକ ସମାନ୍ତର ଆବଶ୍ୟକତା ରୂପେ ବାକି ପୃଥିବୀଟାକୁ ଶୂନ୍ୟ ବୋଲି ଦେଖନ୍ତି । ସେମାନେ ଭାରି ଦରିଦ୍ର ହୁଅନ୍ତି, କିଛି ଦେଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସତେଅବା ଗୁଡ଼ାଏ ମୂଢ଼ତାକୁ ପରମ ସମ୍ପଦ ବୋଲି ଜାକି ଧରିଥାଆନ୍ତି । ଏଭଳି ମନୁଷ୍ୟମାନେ ପ୍ରାଚ୍ୟରେ ଅଛନ୍ତି, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ଏହିମାନଙ୍କର ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ନିରନ୍ତର ଲଢ଼େଇ ପରି କ'ଣ ସବୁ ଲାଗିଥାଏ, ଗଣ୍ଠିପରି କ'ଣ ସବୁ ପଡ଼ି ରହିଥାଏ ଏବଂ ପଥରପରି କ'ଣଟାଏ ଗୋଡ଼ରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥାଏ । ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସତ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରାଚ୍ୟର ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ କିମ୍ବା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ବି ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଗୋଟାକର ମୋହରେ ପଡ଼ିବେ ବୋଲି ସେମାନେ ଆଉଗୋଟାକୁ କବାଟ କିଳି ଦେଇଥାଆନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଉତ୍ସାହୀମାନେ କେତେ କେତେ ଅଭିଳାଷ ସହିତ ଚିକାଗୋ ଧର୍ମମହାସଭାକୁ ସନାତନ ଧର୍ମର ପତାକା ଉଡ଼ାଇବା ନିମନ୍ତେ ପଠାଇଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ସମ୍ଭବତଃ ଅଧିକାଂଶ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଲ୍ପବହୁତ ସେହି ବାଟର ଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଭାରତ ଲାଗି ପ୍ରବାସରେ ଗୋଟାଏ ଗଡ଼ ଜୟ କରି ଆସନ୍ତୁ ବୋଲି ସେମାନେ ହୁଏତ ସବାଆଗ ଆଶା କରୁଥିଲେ । ହୁଏତ ଆପଣାର ସମ୍ପଦଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଭାରି ଅଳପ କରି ଜାଣିଥିଲେ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷକୁ

ଏକାବେଳେକେ ସ୍ୱୟଂସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ପୁରାତନ ପୃଥିବୀଟାର ବନ୍ଧନ ଭଙ୍ଗାଇ, ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟକୁ ଗୋଟିଏ ରଜ୍ଜୁରେ ଏକାଠି ବାନ୍ଧି ଯେ ଏକ ଏକାବେଳେକେ ନୂତନ ଚେତନା ଓ ନୂତନ ସ୍ପନ୍ଦନଶୀଳତା ମନୁଷ୍ୟର ଚେତନା-ଜଗତ ଉପରକୁ ମାଡ଼ି ଆସୁଥିଲା ଓ ସମ୍ଭବତଃ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ପୃଥିବୀପୃଷ୍ଠରେ ବାସ କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟର ଭାଗ୍ୟକୁ ଆଲୋଡ଼ିତ କରିବାଲାଗି ସତତ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ସେକଥା ସେଦିନର ଏହି ଉଦ୍ୟୋକ୍ତାମାନେ କେତେ କମ୍ ଜାଣିଥିଲେ ?

ଯେଉଁମାନେ ଆମେରିକାର ଚିକାଗୋଠାରେ ଧର୍ମ ନାମରେ ଏକ ପୃଥିବୀ—ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟର ଆୟୋଜନ କରିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ନଜରଟା ମଧ୍ୟ ଭାରି ଅଳପ ଏବଂ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେମାନେ ଯେଉଁ ଧର୍ମମତର ଧାଇଡା ପିନ୍ଧିଥିଲେ, ସେହି ଧର୍ମକୁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଓ ସବାଆଗ ବୋଲି ପ୍ରତିପାଦିତ କରିବାଲାଗି ଏପରି ଏକ ଧର୍ମ ପ୍ରାଙ୍ଗଣର କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ । ତେଣୁ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ କଥା ଯେ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଥିଲେ; ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜ ଘରପାଖକୁ ଅନାଇବା ବେଳକୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ନିଜ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଟିର କାନ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖୁଥିଲେ ଏବଂ ନିଜର ବାଡ଼ିଆମ୍ଭଟା ଯେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସିଦ୍ଧି ଏବଂ ମୁକ୍ତିପ୍ରଦାନ କରିବ, ଧର୍ମମହାସଭାରେ ମୂଳତଃ ତାହାହିଁ କହିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ସତେଅବା ଏପରି ଏକ ସ୍ୱୟମ୍ବର ସଭାରେ ଆସି ସମବେତ ହୋଇଥିଲେ, ଯେଉଁଠାରେ କି ସେମାନେ ସ୍ୱୟଂ ହିଁ ବରଣମାଳା ପରିଧାନ କରି ଘରକୁ ଫିରିବାର ମହାସୌଭାଗ୍ୟଟିକୁ ଅର୍ଜନ କରିପାରିବେ । ଜଣେ ଆଇନଜୀବୀ ଯେପରି ଆପଣା ପକ୍ଷଟିର ଓକିଲାତି କରିବା ନିମନ୍ତେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ବିଚାରାଳୟକୁ ଯାଇଥାଏ, ଇଏ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଏକ କଥା । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏହି ସର୍କସ ଭିତରେ ସମ୍ଭବତଃ ଏକମାତ୍ର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷରୁ ଔପଚାରିକ ନିମନ୍ତ୍ରଣପତ୍ର ଧରି ଆଉ ଅନ୍ୟ ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ବି ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ସେହି ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ହାଟଟା ଭିତରେ ମୁହଁ ଖୋଲିବା ମାତ୍ରକେ କୁଆଡ଼େ ମିଶି ହଜିଗଲେ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ହିଁ ଅନନ୍ୟ ହୋଇ ରହିଲେ । ସିଏ ଯେ କେବଳ ଆପଣାର ଅନନ୍ୟତାକୁ ପ୍ରତିପାଦିତ କଲେ ତା'ନୁହେଁ, ଧର୍ମମହାସଭାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବସରଟିର ଚେତନାସ୍ତରଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସେ ସତେଅବା ଏକା ଏକା କେତେ ଉପରକୁ ଉଠାଇ ନେଇଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟିରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ତାଙ୍କର ଗୁରୁ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖରେ କୃତଜ୍ଞ ହୋଇ ରହିବା । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କୁ ସତେଯେପରି ଠିକ୍ ସେହିପରି ଏକ ପରିଚୟ ନିମନ୍ତେ ମୂଳରୁ ହିଁ ତିଆରି କରି ଆଣିଥିଲେ । ଧର୍ମମହାସଭାରେ ହୁଏତ ସମସ୍ତେ ସବାଆଗ କହିବା ପାଇଁ ଭାରି ହିନ୍ଦହିକ ହୋଇଥିବେ, ନିଜର ଘଣ୍ଟା

ବାହେଇଦେଇ ଆସିବା ଲାଗି ସେମାନଙ୍କର ଭର ସହିନଥିବ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏମାନଙ୍କର ନାଡ଼ୀ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖୁଥିଲେ । ସେଇଥିଲାଗି ସେ ପୁଙ୍ଖାନୁଷ୍ଠାଯାକ କେବଳ ନାହିଁ ନାହିଁ କରି ରହିଗଲେ । ଅପରାହ୍ଣରେ ମଧ୍ୟ ସେ ହୁଏତ ଠିକ୍ ସେହିପରି ରହିଯିବେ ବୋଲି ମହାସଭାର ସଭାପତି ସନ୍ଦେହ ବି କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ନିଜର ବକ୍ତବ୍ୟରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସଂପ୍ରଦାୟର ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ କରିନଥିଲେ । ଯିଏ ଭଗବାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏବଂ ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ପକ୍ଷରେ ଥାଏ, ସିଏ ପ୍ରକୃତରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ରହିଥାଏ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ କେବଳ ପ୍ରାଚ୍ୟର ପକ୍ଷରେ ରହି ପ୍ରାଚ୍ୟେତର ପକ୍ଷଗୁଡ଼ିକୁ ଅବଦ କୌଣସି ଆଘାତ ଦେବାରେ ଉତ୍ସାହୀ ନଥିଲେ । ପ୍ରାଚ୍ୟ ତଥା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଉଭୟଙ୍କର ଉଚ୍ଚତମ ଏବଂ ଗଭୀରତମ ସ୍ତରରେ ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସଚେତନ ଯେକୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଲାଗି ଚିରକାଳ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଆହ୍ୱାନ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଯାବତୀୟ ଅର୍ଥରେ ସେହିଗୁଡ଼ିକର ପକ୍ଷରେ ଥିଲେ । ତେଣୁ, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ନିମିତ୍ତ କରି ଚିକାଗୋ ଧର୍ମମହାସଭାରେ ପ୍ରକୃତରେ ସେହିଗୁଡ଼ିକର ହିଁ ବିଜୟ ଘୋଷିତ ହେଲା । ସଂପ୍ରଦାୟ-ମାନେ ପଛକୁ ହଟିଗଲେ ।

‘ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ’ ବହିରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଉପସଂହାର କରିଆଣି ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ, ଦୁଇ ପୃଥିବୀ ଅର୍ଥାତ୍ ଦୁଇ ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏହି ଯେଉଁ ପରିଚୟଟି ଘଟିଲା, ତଦ୍ୱାରା ଉଭୟପକ୍ଷ ଅବଶ୍ୟ ସଂକ୍ରାମିତ ହେବେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜୀବନଧାରାରେ ଯାହାକିଛି ଗ୍ରହଣୀୟ, ଭାରତବର୍ଷ ତାହାକୁ ଅବଶ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବ ଏବଂ କ୍ରମେ ନିଜସ୍ୱ କରିନେବ । ଉଭୟଙ୍କ ଭିତରେ ପରସ୍ପର ବିଷୟରେ ଆଗରୁ ଯେଉଁସବୁ ତାତ୍କାଳିକ ଧାରଣା ରହିଥିଲା, ସେଗୁଡ଼ିକରେ ଅବଶ୍ୟ ସଂଶୋଧନ ଏବଂ ସଂପ୍ରସାରଣ ଘଟିବ । ମାତ୍ର, ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଖିବୁଜି ତେଣୁ ଆସୁଥିବା କୌଣସି ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଅନୁକରଣ କରିବାକୁ ମନ କରିବା ବିଷୟରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଭାରତବର୍ଷକୁ ସାବଧାନ କରି ଦେଇଥିଲେ । ଅନୁକରଣ ଦ୍ୱାରା କେବଳ କ୍ଷତି ହିଁ ହେବ ଓ ଆପେ ଅଧିକ ଦରିଦ୍ରହେବା ହିଁ ସାର ହେବ ବୋଲି ସେ ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ । କଲିକତାରେ ନବଶିକ୍ଷିତମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସେ ନିଷ୍ଟସ୍ଥ ଅନୁକରଣ କରିବାର ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥିବେ ଓ ସେଥିରେ ବହୁ ପ୍ରମାଦ ରହିଛି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିଥିବେ । ରାଜାର ରୀତିଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁକରଣ କରି ଅନ୍ତତଃ ନିଜ ଜୀବନର ବାହ୍ୟ ବେଶଟାକୁ ବଦଳାଇ ଦେବାଦ୍ୱାରା ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ତାତ୍କାଳିକ ଏକାଧିକ ଲାଭ ହୋଇଥାଏ । ପୃଥିବୀରେ ଅଧିକାଂଶ ଶାସକ ଶାସିତମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକତର କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହାହିଁ ଆଶା ରଖିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଅନୁକରଣକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ ଏବଂ ପୁରସ୍କୃତ ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି । ଇଂରେଜ ଶାସନ ଫଳରେ ଭାରତବର୍ଷ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜୀବନ

ସାଢ଼ତିନି ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତା ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିବାର ଯେଉଁ ସୁଯୋଗ ଲାଭ କରିଥିଲା, ତଦ୍ଵାରା ଭାରତୀୟ ଶିକ୍ଷିତମାନେ ଅପରପକ୍ଷର ଅଧିକ ଅନୁକରଣ କରିଛନ୍ତି ବା ସେଇଟିଠାରୁ ଅଧିକ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରି ସମୃଦ୍ଧ ହୋଇଛନ୍ତି, ସ୍ଵାଧୀନତାଲାଭର ପଚିଶବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ମୂଲ୍ୟାୟନ କରାଯାଇ ପାରିବ ।

ସମ୍ଭବତଃ, ଅଧିକ ଅସଲ କଥାଟି ହେଉଛି ଯେ, ଯଦି ଗୋଟିଏ ସମୂହର ଚେର ତା' ନିଜ ଭୂଇଁରେ ସତକୁସତ ଗଭୀରକୁ ଯାଇଥିବ, ଯଦି ତାହା ନିଜ ସଂସ୍କୃତିର ସମଗ୍ର ଆବେଦନ ଏବଂ ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକୁ ଗଭୀର ଭାବରେ ବୁଝିଥିବ ଏବଂ ବଞ୍ଚୁଥିବ, ତେବେ ସିଏ କଦାପି ବାହାରର କୌଣସି ସଂକ୍ରମଣରେ ଆସିଲେ ତା'ର ଫାଶଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ଯାଇ ପଡ଼ିସିବ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସେ ଯଥାର୍ଥ ଅର୍ଥରେ ଗ୍ରହଣଶୀଳ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିବ । ତେଣୁ, କଦାପି ଡରି ପଳାଇବ ନାହିଁ । କେବଳ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସମୂହମାନେ ହିଁ ସଚରାଚର ଶଙ୍କାକାତର ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣାକୁ ଅଛୁଆଁ କରି ରଖିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥାନ୍ତି । ଏପରି ରକ୍ଷଣଶୀଳ ମଣିଷ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷରେ ବହୁସଂଖ୍ୟାରେ ରହିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ନିଜ ସମ୍ପଦଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସୁସ୍ଥ ଭାବରେ ବୁଝିନାହାନ୍ତି ଏବଂ ତେଣୁ ଋକ୍ଷଣୀଙ୍କ ପରି ନିଜ ଐତିହ୍ୟ ନାମରେ ଗୁଡ଼ାଏ ଏଣୁତେଣୁ ବୋଝକୁ ଧରି ପଡ଼ିରହିଛନ୍ତି । ସ୍ଵାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ସମୟରେ ଅଧିକାଂଶ ଭାରତୀୟ ଏକ ଅସୁସ୍ଥ ଏବଂ ବହୁ ଅସମର୍ଥତା ଦ୍ଵାରା ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ଜୀବନାୟତନ ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଯାବତୀୟ ଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରଜ୍ଞା ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ଘରେ ଖୁଣ୍ଟରେ ବନ୍ଧା ହୋଇ ରହିଥିଲା, ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷଙ୍କୁ ଅବିଦ୍ୟା ଓ ବଞ୍ଚିତ କରି ରଖି ତାହା ସତେଅବା ଏକ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ଉଇଖିଆ ସମ୍ପତ୍ତିରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଭାରତୀୟ ସମାଜବ୍ୟବସ୍ଥା କାଳକାଳରୁ କେବେହେଲେ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ଵୀକୃତି ଦେଇ ଦେଖୁନଥିଲା । ସତେ ଯେପରି ଅଧିକାଂଶ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କୁ ଅନାଲୋକିତ କରି ରଖିବାଟା ହିଁ ଭାରତବର୍ଷରେ ସାମାଜିକ ଭଗବାନଙ୍କର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଅଧ୍ୟାୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ପ୍ରାୟ ସବୁ ମଣିଷ ଭାଗ୍ୟକୁ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ବଳଶାଳୀ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଧାରାଟି ଶାସକମାନଙ୍କର କାନ୍ଧରେ ବସି ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସିଲା, ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସନ୍ତାନ ବୋଲି ସ୍ଵୀକାର କରୁଥିଲା । ସେମାନେ ସେତେବେଳର ଯାବତୀୟ ଆଧୁନିକତା ଏବଂ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରତୀକ ଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା ଯେତେ ବି ଜାତୀୟ ପରି ଲାଗିଲେ ମଧ୍ୟ ବୃହତ୍ତର ପୃଥିବୀ ଆଡ଼କୁ ସତେଅବା ଏକାବେଳେକେ ଅନେକ ଗବାକ୍ଷକୁ ଉନ୍ମୋଚିତ କରି ଦେଉଥିଲା । ସେମାନେ ଆମଠାରୁ ନିଶ୍ଚୟ ଅଧିକ ଓ ସମୃଦ୍ଧ,— ନହେଲେ ଆମର ଶାସକ ହୋଇ ଏଠାରେ ରାଜତ୍ଵ କରିପାରୁଛନ୍ତି କିପରି ?— ନିଜ ଗୁହାଭିତରେ ଥାଇ ସେମାନଙ୍କୁ କଳନା କରୁଥିବା ଭାରତୀୟମାନେ ଯେ, ସେମାନେ

ଏଠି ଆମର ପରିତ୍ରାଣ ଲାଗି ଆସି ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ, ସେଥିରେ ବିସ୍ମିତ ହେବାର କିଛି କାରଣ ନାହିଁ । ଭାରତରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନର ଆଗମନ ଫଳରେ ତାହାର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଶୁଭପରିଣାମ ରୂପେ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଅତିରିକ୍ତ ଓ ଏକଚାଟିଆ ସୁଯୋଗ ତଥା ଅଧିକାରର ସେହି ପୁରୁଣା କାଳଟାର ଯେ ସମାପ୍ତି ଘଟିଲା, ନିଜେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଭାଷଣରେ ଏହିଭଳି ମନ୍ତବ୍ୟଟିଏ କରିଥିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍, ଭାରତବର୍ଷରେ ଏହି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂକ୍ରମଣଟି ବିଷୟରେ ସେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସଚେତନ ଥିଲେ । ସିଏ ବାହ୍ୟିକ ଯାବତୀୟ ଅନୁକରଣର ବିରୋଧୀ ଥିଲେ, ସେକଥା ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜରେ ବୁଝି ହେଉଛି । ଅନୁକରଣ କରିବାରେ ସର୍ବଦା ପ୍ରମାଦ ହିଁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ରହିଥାଏ ।

ଚିକାଗୋ ଧର୍ମମହାସଭାରେ ଯୋଗ ଦେବାପାଇଁ ହିଁ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭୂଖଣ୍ଡକୁ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ । ଏବଂ ପ୍ରଧାନତଃ ସେଇଥି ସକାଶେ ହିଁ ତାଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତୀୟ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସମେତ ମହୀଶୂର ଏବଂ ଖେତ୍ରୀର ନରେଶମାନେ ଅମିତ ଉତ୍ସାହରେ ତାଙ୍କ ଯାତ୍ରାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ଦେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର, ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ମନ ଭିତରେ ଏହି ଯାତ୍ରା କରିବା ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ଅନ୍ୟ ଅଭିପ୍ରାୟ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା । କନ୍ୟାକୁମାରୀ ତୀର୍ଥର ସମୁଦ୍ର ଶିଳା ଉପରେ ସେ ନିଜ ଜୀବନପାଇଁ ଯେଉଁ ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ, ସେଇଟି ତାଙ୍କୁ ତା'ପରେ କମ୍ ଚଞ୍ଚଳ କରି ରଖିନଥିବ । ତାଙ୍କରି ପ୍ରେରଣାରେ ତଥା ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ତରୁଣ ଏକ ଅଭିନବ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଲାଭ କରିବେ ଏବଂ ତା'ପରେ ସେମାନେ ଏହି ଦେଶରେ ଲୋକଶିକ୍ଷାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଆପଣାକୁ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ କରି ରଖିବେ । ସେମାନେ ଲୋକମାନଙ୍କର ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ କରାଇବେ, ସେମାନଙ୍କର ହୃତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଫେରାଇ ଆଣିବେ । ଏବଂ ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଏକ ବିପୁଳ ଜାଗରଣ ସମ୍ଭବ ହେବ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଯିବ । ଏଥିପାଇଁ ବହୁ ଅର୍ଥର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଥିଲା । ସେହି ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ପୂରଣ କରିବା ବିଷୟରେ କୌଣସି ଚିନ୍ତା କରିବା ମାତ୍ରକେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । ଧନ ସେହିଠାରୁ ଆସିବ । ଭାରତବର୍ଷରେ ସେହି ଧନ କଦାପି ଉପଲବ୍ଧ ହେବ ନାହିଁ । ସିଏ ଧର୍ମମହାସଭାର ଅବସରରେ ସେହି ଅନ୍ୟ ଜଗତଟିକୁ ଯିବେ ଏବଂ ସେଠାରୁ ଧନ ସଂଗ୍ରହ କରି ଭାରତକୁ ଆଣିବେ । ତେବେ ଯାଇ ତାଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନଗୁଡ଼ିକ ସାକାର ହୋଇ ପାରିବ । ଏହି କଥାଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବା ଉଚିତ ଯେ, କେବଳ ବିତ୍ତସଂଗ୍ରହ ସକାଶେ ସେ ଆମେରିକା ଏବଂ ଇଂଲଣ୍ଡ ଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଥିଲେ ଭାରତବର୍ଷରେ କେହି ତାଙ୍କର ଯାତ୍ରାପାଇଁ ଅର୍ଥସାହାଯ୍ୟ କରିନଥାନ୍ତେ । ହୁଏତ ତାଙ୍କର ଅନୁଗତତମ ଶିଷ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ମୁହଁ ମୋଡ଼ି ଦେଇଥାନ୍ତେ । ତେଣୁ, ଆମେ ଚିକାଗୋ ଧର୍ମସମ୍ମିଳନୀକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେବା,

ଯାହାପାଇଁ କି ସମ୍ପୃକ୍ତ ଭଦ୍ରାତ୍ମାମାନେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଜମନ୍ତ୍ରେ ପ୍ରବାସ ଯିବାର ଆବଶ୍ୟକ କଉଡ଼ି ଯୋଗାଡ଼ କରି ଦେଇଥିଲେ ।

ସମ୍ବଳ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରୁ ହିଁ ଆସିବ, ଏହି ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସଟି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଭାବନାରେ ଏକାବେଳକେ ଶେଷଯାଏ ରହିଥିଲା । ଭାରତବର୍ଷରେ ପଇସା ସଂଗୃହୀତ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ଉଦାରତା ଏବଂ ଅନ୍ତତଃ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ ହୃଦୟବତ୍ତା ଉପରେ ତାଙ୍କର ଅସୀମ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଥିଲା । ପ୍ରଥମ ପ୍ରବାସରୁ ସ୍ୱଦେଶକୁ ଫେରିଆସିବା ପରେ ୧୮୯୭ ମସିହା ଏପ୍ରିଲ ମାସରେ ଶ୍ରୀମତୀ ସରଳା ଘୋଷାଲଙ୍କୁ ଲିଖିତ ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ; "ଆପଣ ଆର୍ଥିକ ସାମର୍ଥ୍ୟ କଥା କହୁଛନ୍ତି ? କଲିକତାରେ ମୋତେ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ଜ୍ଞାପନ କରିବାର ଖରଚ ତୁଲାଇବାକୁ ସେହି ସହରର ଅଧିବାସୀମାନେ ଆଗ ମୋତେ ଗୋଟିଏ ବକ୍ତୃତା ଦେବାକୁ କହିଥିଲେ, ସେଥିପାଇଁ ଟିକେଟ ବିକ୍ରୀ ହେଲା ଏବଂ ସେହି ପଇସାରେ ମୋତେ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ଦିଆଗଲା ! ଏଥି ସକାଶେ ମୁଁ ଆଦୌ କାହାକୁ ହେଲେ ଦୋଷ ବା ଅପବାଦ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁନାହିଁ; ମୁଁ କେବଳ ଏତକ ଦର୍ଶାଇ ଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛି ଯେ, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରୁ ଜନବଳ ଏବଂ ଅର୍ଥବଳ ନଆସିଲେ ଆମର ଉନ୍ନୟନ କଦାପି ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ ।" ଏବଂ, ଶତମୁଖ ହୋଇ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏହି ବିଷୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ପ୍ରଶଂସା ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସେଇ ଚିଠିରେ ଠିକ୍ ପୂର୍ବରୁ : "ଏଠାରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସେହି ବଳ କାହିଁ ? ଅର୍ଥ ବଳ ମଧ୍ୟ କାହିଁ ? ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀର ବହୁସଂଖ୍ୟକ ପୁରୁଷ ଓ ମହିଳା ଭାରତବର୍ଷର ସେବା କରି ତାହାର ହିତ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ନିମ୍ନତମ ସ୍ତରରେ ରହିଥିବା ଚଣ୍ଡାଳର ବି ସେବା କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି । ଏବଂ, ଭାରତୀୟ ଭାବରେ, ଭାରତୀୟ ଧର୍ମର ମାଧ୍ୟମରେ ସେହି ସେବା କରିବାକୁ ସେମାନେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର, ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରକୃତରେ ଯେଉଁଭଳି ବ୍ୟକ୍ତି କେତେଜଣ ରହିଛନ୍ତି ?" ପ୍ରଥମ ଆମେରିକା-ପ୍ରବାସର ସମୟରୁ ହିଁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ସମ୍ଭବତଃ ସେଠା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପରିଚୟରୁ ସେହି ବିଷୟରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ଚିକାଗୋ ବିଶ୍ୱଧର୍ମ-ସମ୍ମିଳନୀର ଠିକ୍ ବର୍ଷକପରେ ସେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ଥିବା ତାଙ୍କର ଜଣେ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଛନ୍ତି; "ତୁମେ ଏଠା ପଶ୍ଚିମର ଲୋକମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ କହୁଛ ? ସେମାନେ ମୋତେ ଭୋଜନ ଦେଇଛନ୍ତି, ଆଶ୍ରୟ ଦେଇଛନ୍ତି, ବନ୍ଧୁତା ଓ ସୁରକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଏବଂ ଏପରିକି ଅତ୍ୟନ୍ତ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌ମାନଙ୍କ ଠାରୁ ମୁଁ ଏସବୁ ଲାଭ କରିଛି । ମାତ୍ର, ଏହି ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଯେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ଧର୍ମପ୍ରଚାରକ ତୁମ ଦେଶକୁ ଯାଆନ୍ତି, ତୁମେମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରକୃତରେ କିପରି ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାଅ ? ତୁମେ ତ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ କୁଣ୍ଠା ପ୍ରକାଶ କର । ସେମାନଙ୍କୁ ତୁମେମାନେ

ମ୍ଳେଚ୍ଛ ବୋଲି କହି ଘୃଣା କର । କିନ୍ତୁ ମନେରଖ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଘୃଣା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଓ କୌଣସି ଜାତି କଦାପି ତିଷ୍ଠି ରହିପାରିବ ନାହିଁ ! ଯେଉଁଦିନ ଠାରୁ ଭାରତୀୟମାନେ 'ମ୍ଳେଚ୍ଛ' ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦର ଉଦ୍ଭାବନ କଲେଣି ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଯାବତୀୟ ସମ୍ପର୍କକୁ ଛିନ୍ନ କରି ଆଣିଲେଣି, ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ଦିନଠାରୁ ହିଁ ଭାରତବର୍ଷର ସର୍ବନାଶ ସତେଅବା ନିୟତିନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଛି ।"

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମାଜକୁ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସର୍ବଦା ଏକ ଗତିଶୀଳ ସମାଜରୂପେ ଦେଖୁଥିଲେ ଓ ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେ ଅନେକ ସମୟରେ ଭାରତୀୟ ସମାଜ ସହିତ ତାହାର ଏକ ତୁଳନା ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମାଜର ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଗତିଶୀଳତା ସର୍ବଦା ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଥିଲା ବୋଲି ତାଙ୍କର ବକ୍ତୃତା ତଥା ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଭାବ ସେଠି ସହଜରେ ପଡ଼ିପାରିଲା, ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେହି କଥାଟିକୁ ଖୁବ୍ ଭଲକରି ଜାଣିଥିଲେ । ଭାରତ ସକାଶେ ଅବାଆଗ ସେହି ଗତିଶୀଳତା ହିଁ ଦରକାର ବୋଲି ତାଙ୍କର ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ୧୮୯୭ ମସିହାରେ ଭଗିନୀ ନିବେଦିତାଙ୍କୁ ଦେଇଥିବା ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ, "ଭାରତବର୍ଷରେ ବକ୍ତୃତା ଏବଂ ଶିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ଆଦୌ କୌଣସି ହିତସାଧନ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଏଠାରେ ଆମର ଏପରି ଗୋଟିଏ ଧର୍ମ ଦରକାର, ଯାହା ଗତିଶୀଳ ହୋଇଥିବ । ଏବଂ, ସେହି ଗତିଶୀଳତାକୁ ସଞ୍ଚାରିତକରି ଦେଖାଇ ଦେବାକୁ ମୁଁ ସଂକଳ୍ପବଦ୍ଧ ହୋଇ ବାହାରିଛି ।" ଏବଂ ପୁଣି ସେହି ପୂର୍ବର କଥାଟି,... "ପୁନଶ୍ଚ, ମୋ' ନିଜ ଦେଶର ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ମୁଁ ଯେ କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ ପାଇବି, ସେ ବିଷୟରେ କ୍ୱଚିତ୍ କୌଣସି ଆଶା କରାଯାଇ ପାରିବ । ଭାରତବର୍ଷ ରୂପକ ଏହି ଅକ୍ଟୋପସ୍‌ଟି ତୁଚ୍ଛା ଜେଲିମାଛର ଉପାଦାନ ଦେଇ ତିଆରି ହୋଇଛି ଏବଂ ତା'ଭିତରେ କୌଣସି ପ୍ରୟୋଗାତ୍ମକ ବୁଦ୍ଧି ଆସିବାଲାଗି ଆହୁରି ବର୍ଷ ବର୍ଷ ସମୟ ଲାଗିବ । ହଁ, ସେମାନେ ମୋତେ ନେଇ ଯେଉଁ ପ୍ରବଳ ଉତ୍ସାହ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଛନ୍ତି, ତୁମେ ସେ ସବୁକୁ ଦେଖି ମୋଟେ ଭୁଲିଯିବ ନାହିଁ । ସେଗୁଡ଼ାକ ମୋଟେ କିଛି ନୁହେଁ, ପାଣି ଉପରର ଫେଣ ପରି ଏକାବେଳେକେ ଅସ୍ଥାୟୀ । ଯେତେବେଳେ କୌଣସି କାମପାଇଁ ପଇସା ଦେବାର ସମୟ ଆସିବ, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅଧିକାଂଶ ବ୍ୟକ୍ତି ଖସି ପଳାଇଯିବେ ।" ପାଶ୍ଚାତ୍ୟରେ ଥିବା ସମୟରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ସତେଅବା ସବାଆଗ ସେହି ଅର୍ଥସମ୍ବଳ ବିଷୟରେ ହିଁ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । ଫରାସୀ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା କରିସାରିବା ପରେ ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ବହୁ ସମୟରେ Mais e' argent, mon ami (but the money, my friend) କଥାଟି ବାହାରି ପଡ଼ୁଥିଲା । ଆମେ କ'ଣ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ 'ଆଲୋ ମଉସା, କଡ଼ି ପଇସା' ବୋଲି କହି ସେହି କଥାଟିର ଅନୁବାଦ କରିପାରିବା ?

ତଥାପି, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀରୁ ଭାରତବର୍ଷକୁ କେବଳ ଅର୍ଥସମ୍ବଳ ଆସିବ ନାହିଁ । ଭାରତବର୍ଷ ସେଠାରୁ ଆହୁରି ଅନେକକିଛି ସମ୍ପଦ ଆହରଣ କରିପାରିବ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସବୁବେଳେ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ଯେଉଁ ଜାତି ତା'ପାଖରେ ସବୁକିଛି ରହିଛି ବୋଲି ଭ୍ରମ କରି ବସିଥାଏ, ତାହାର ଭାଗ୍ୟରେ କେବଳ ବହୁବିଧ କ୍ଷତି ଲେଖାହୋଇ ରହିଥାଏ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ କେତେ ଅବସରରେ କହି ଯାଇଛନ୍ତି । କୂପମଣ୍ଡୁକ ହୋଇ ରହିବା ହେଉଛି ଯାବତୀୟ ବିନାଶର କାରଣ । ଭାରତବର୍ଷ ପାଖରେ ବହୁପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଅପୂର୍ବ ଓ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ସମ୍ପଦମାନ ସଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହି ଆସିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସିଏ ନିଜର କପାଟି ଭିତରେ କଇ ହୋଇ ରହୁ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ତାହା କେବେହେଲେ ଇଚ୍ଛା କରୁନଥିଲେ । "ବିସ୍ତାର ହିଁ ଜୀବନ ଏବଂ ସଙ୍କୋଚନ ହିଁ ମୃତ୍ୟୁ" ବୋଲି ସେ କେଡ଼େ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ ଘୋଷଣା କରିପାରିଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷ ଉପରକୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ରଶ୍ମିଧାରା ଉତ୍ସାରିତ ହୋଇଆସୁ, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କିରଣଚୟ ଭାରତବର୍ଷର ଜୀବନ ଉପରେ ସମ୍ପାତିତ ହେଉ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯାହାକିଛି ଦୋଷଯୁକ୍ତ, ଦୁର୍ବଳ ଓ ମରଣଶୀଳ ହୋଇ ରହିଛି, ତାହା ଦୂର ହୋଇଯାଉ । — ଏସବୁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଉକ୍ତି । ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ଯେପରି କୌଣସି ସ୍ଥିତିରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଣଶକ୍ତିର ଅଭାବ ରହିବ ନାହିଁ, ସେଥିଲାଗି ସେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସତତ ଏବଂ ସୁସ୍ଥ ଆଦାନପ୍ରଦାନର କଥା କହି ଯାଇଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଯେତିକି ଯେତିକି ଗଭୀର ଭାବରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ପ୍ରାଣସ୍ପନ୍ଦିତ ସହିତ ପରିଚିତ ହୋଇଛନ୍ତି, ଭାରତବର୍ଷର ତାହାଠାରୁ ବହୁତ କିଛି ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ରହିଛି ବୋଲି ସେ ସେତିକି ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ କହି ଯାଇଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍, ଭାରତବର୍ଷକୁ ସେ ସତତ ଗ୍ରହଣଶୀଳ ହୋଇ ରହିବାର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ନାନା କାରଣରୁ ସଚେଅବା ଏକ ମୂଳଭୂତ ସ୍ପର୍ଶକାତରତା ଭାରତବର୍ଷକୁ କାମୁଡ଼ି ଧରିଥିବା ପରି ଅନେକ ସମୟରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ବୋଧ ହୋଇଥାଏ । ଭାରତବର୍ଷରେ କ'ଣ ନାହିଁ ଯେ ସିଏ ଅନ୍ୟ କାହାଠାରୁ ଆଦୌ କିଛି ଆହରଣ କରିବାକୁ ଯିବ,— ବହୁ ଭାରତୀୟମାନେ ହୁଏତ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଏକ ଦମ୍ଭଦ୍ୱାରା ଆପଣାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷୁଦ୍ରକରି ରଖିଥିବେ । ସେମାନଙ୍କ ଲାଗି ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଉକ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ସର୍ବଦା ଏକ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି ।

ଆମେରିକାରେ ପଦାର୍ପଣ କରିବାର ମାତ୍ର ଛଅମାସ ପରେ ଭାରତକୁ ଦେଇଥିବା ଏକ ପତ୍ରରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ ଯେ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତୁଳନା କରି ଦେଖିଲେ ଆମେରିକାବାସୀ ଭାରତବର୍ଷର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବହୁ ପଛରେ ରହିଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ସମାଜ ଭାରତବର୍ଷର ସମାଜ ତୁଳନାରେ ବହୁ ଉଚ୍ଚରେ ରହିଛି । ତେଣୁ, ପ୍ରାୟ ଏକ ସହଜ ସମୀକରଣ କରି

ଦେବାପରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଆମେ ଭାରତୀୟମାନେ ଆମେରିକାବାସୀଙ୍କୁ ଆମର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବୁ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ସମାଜରେ ସର୍ବୋତ୍ତମ ବୋଲି ଯାହାକିଛି ରହିଛି, ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଶିଖିବୁ ଓ ନିଜସ୍ୱରେ ପରିଣତ କରିବୁ । ସେତେବେଳକୁ ଚିକାଗୋର ଧର୍ମମହାସଭା ଉଦ୍‌ଯାପିତ ହେବାର ମାତ୍ର ଛଅମାସ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ସେତେବେଳେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆମେରିକାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପ୍ରବଚନମାନ ପ୍ରଦାନ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ଭାରତୀୟମାନେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମାଜକୁ ଆଦୌ କିଛି ଶିକ୍ଷା କରନ୍ତୁ କି ନ କରନ୍ତୁ, ସେମାନେ ଯେ ଆମ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାରେ ଅନେକ ନିମ୍ନରେ, ହୁଏତ ଭାରତବର୍ଷରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ବହୁ ବ୍ୟକ୍ତି ରହିଥିବେ, ଯେଉଁମାନେ କି ସେହିଭଳି ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇ ବେଢ଼େ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଅନୁଭବ କରିବେ । ଅବଶ୍ୟ ଏକଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ, ଏହି ଭାରତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା କହିଲେ ଆପଣାର ବୁଦ୍ଧିକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଯାହା ବୁଝୁଥିବେ, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଦ୍ୱାରା କଦାପି ସେହିପରି ବୁଝି ନଥିବେ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଉପଲବ୍‌ଧିର ମନୁଷ୍ୟ ଥିଲେ, ସେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାରେ ବାଟ ଚାଲୁଥିଲେ ଏବଂ ଆହୁରି ବଡ଼ କଥା ହେଉଛି ଯେ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ବାଟ ଚାଲୁଥିବା ସଙ୍ଗେ-ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ଲାଗି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ସଂଜ୍ଞାଟି ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ବ୍ୟାପକ ହେବାରେ ଲାଗିଥିଲା । ଭିତରେ ଯଥାର୍ଥ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଅବ୍ୟାହତ ରହିଥିଲେ ଯେକୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ପରିଧିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପ୍ରଶସ୍ତ ହେବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ତାହାହିଁ ତାହାର ସାଧନାକୁ ଈଶ୍ୱରେଚ୍ଛାର ମହିମା ପ୍ରଦାନ କରୁଥାଏ । ଅନେକ ସମୟରେ ତୁଚ୍ଛା ଜାତ୍ୟାଭିମାନୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷକୁ ବଡ଼ କରି ଦେଖାଇବାକୁ ଯାଇ ଯେତେବେଳେ ଭାରତର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାକୁ ମଧ୍ୟ ସତେଅବା ପ୍ରଦର୍ଶନର ଏକ ଦ୍ରବ୍ୟ ସଦୃଶ ଆଣି ଥୋଇଦିଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ପ୍ରକୃତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସତର୍କ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମାଜର ଏହି ଅନୁକରଣୀୟ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ । ଯେଉଁସବୁକୁ କି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଭାରତବର୍ଷର ମଧ୍ୟ ନିଜସ୍ୱ କରିନେବା ଉଚିତ ବୋଲି ମତ ଦେଇଥିଲେ ? ଆଉ ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷରୁ ସନ୍ଦର୍ଭ ନେଇ କହିଲେ, ସେହିସବୁ ଗୁଣ କହିଲେ ସେ ସମାନତା, ସ୍ୱାଧୀନତା, କର୍ମନିଷ୍ଠା, ଶକ୍ତିମତ୍ତା ପ୍ରଭୃତିକୁ ହିଁ ବୁଝୁଥିଲେ । ଆମେ ଏଠି ଧର୍ମୀୟ ସଂସ୍କୃତି ତଥା ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମ ମେରୁଦଣ୍ଡରେ ହିନ୍ଦୁ ବା ଭାରତୀୟ ହୋଇ ରହିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉକ୍ତ ଗୁଣ ଏବଂ ସାମର୍ଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ପୁରାପୁରି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ହେବା ବୋଲି ସେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ସମାଜ ପ୍ରାୟ ଏକ ସନାତନ ଗଠନଧର୍ମ ପରି ଆବହମାନ କାଳରୁ ହିଁ ଅସମାନତାକୁ ସତେଅବା ଏକ ଭୂଷଣରୂପେ ପରିଧାନ କରି ରହିଆସିଛି । ସେହି ଅସମାନତା ତା'ର ଧର୍ମାନୁରାଗ ଏବଂ ଧର୍ମାନୁସ୍ମରଣାରେ ମଧ୍ୟ ବହୁ ଅସମାନତା

ଭର୍ତ୍ତି କରି ରଖିଛୁ । ଏବଂ ଅସମାନ ସମାଜରେ ପ୍ରକୃତରେ ଆଦୌ କଭଳି କୌଣସି ସ୍ୱାଧୀନତାର କଳ୍ପନା କରାଯାଇପାରନ୍ତା ? ଉପରେ ଥୋକାଏ ସାମନ୍ତ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରୀତ୍ୟର୍ଥେ ସମାଜର ତଳ ଭୂମିରେ ଅବଶ୍ୟ ବହୁ ସେବାକାରୀଙ୍କୁ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଯେଉଁମାନଙ୍କଠାରୁ କ ସମସ୍ତ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ଅପହରଣ କରି ନିଆଯାଇଥିବ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ କର୍ମନିଷ୍ଠା ଅପେକ୍ଷା କର୍ମକୁଣ୍ଠତା ହିଁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ରହିଛି । କର୍ମ ନକରିବାକୁ ହିଁ ସତେଅବା ଜଣେ ସୁଖୀ ମଣିଷର ଅସଲ ସନ୍ତକ ବୋଲି ମାନି ନିଆଯାଇଛି । ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରିଥିବାର ପ୍ରାୟ ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ମଧ୍ୟ ଏ ଦେଶର ଉଚ୍ଚମମାନଙ୍କୁ ଯାବତୀୟ କର୍ମକୁଣ୍ଠା ପ୍ରାୟ ଏକ ବ୍ୟାଧିପରି ଗ୍ରାସ କରିରହିଛି । ଅଧମମାନେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ କର୍ମ ଖଟୁଛନ୍ତି । ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ କର୍ମନିଷ୍ଠାର ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁନାହିଁ । ଏହିଭଳି ଏକ କର୍ମକୁଣ୍ଠ ସମାଜରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ମଧ୍ୟ ସତେଅବା ଲାଜରେ ଆମକୁ ଛାଡ଼ି ପଳାଇଛି ଏବଂ ଆଉ କୋଉଠି ଯାଇ ଲୁଚିଛି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରୁ ଆଉ ଯାହାସବୁ ଭାରତୀୟ ସମାଜ ଭିତରକୁ ହୁ' ହୁ' ହୋଇ ମାଡ଼ି ଆସିଛି, ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେତେବେଳେ ସେହିଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ସାବଧାନ ରହିବାକୁ ହିଁ ଆମକୁ କେତେ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ସକାଶେ ମଧ୍ୟ ଯେକୌଣସି ସମାଜରେ ଏକ ଅନୁରୂପ ଭୂମିଟିଏ ରହିଥିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ସେହି ଭୂମି ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରାୟ କୌଣସି ଯୁଗରେ ବି ତିଆରି ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ କାହିଁକି ? ଆମର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ମଧ୍ୟ ଆମ ଜୀବନ ଭିତରେ ପଡକୁସଡ ରହିଥିଲେ ଆମକୁ ସେହି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥାନ୍ତା କି ଏବଂ ସାମୟିକ ଭାବରେ ଜାଗରଣ ନିମନ୍ତେ ଯେତେ ଯାହା ଉତ୍ତେଜନା ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷ ନାନା ଜଡ଼ତା ଏବଂ ଅସମର୍ଥତା ଭିତରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିଥାନ୍ତା କି ? ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ବାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ସମକ୍ଷରେ ରଖି ଦଣ୍ଡେ ଭିତରଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ବସିଲେ ଆମକୁ ଏହି ସଂଶୟଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଯାଇ ପଡ଼ିବାକୁ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଏକ ସମାଧାନ ପ୍ରକୃତରେ ରହିଛି କି ନାହିଁ, ନିଜକୁ ସେହି କଥାଟି ପଚାରିବାକୁ ବି ପଡ଼ିଥାଏ ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟିର ଅଢ଼େଇ ହଜାର ବର୍ଷ ପୂର୍ବର ମୂଳ ଜନକ ବୋଲି ଯାହାଙ୍କୁ କୁହାଯାଇଥାଏ, ସେହି ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ସଂଲଗ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିବା ଏକ କିମ୍ବଦନ୍ତୀର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଏଥେନ୍ସ ନଗରୀରେ ଆପଣାର ପ୍ରବଚନ ଦେଇ ବୁଲୁଥିବା ସମୟରେ ଶ୍ରୀ ସକ୍ରେଟିସ୍ ଥରେ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଭେଟିଥିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣଜଣକେ ନିଜର ପରିବ୍ରଜନରେ ବାହାରି ଭାରତବର୍ଷରୁ ଏଥେନ୍ସରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ସକ୍ରେଟିସ୍ ତାଙ୍କୁ "ମନୁଷ୍ୟ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧ୍ୟୟନର ସର୍ବବୃହତ୍ତ ବସ୍ତୁ" ବୋଲି କହିଥିଲେ । ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ "ମାତ୍ର ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନଜାଣିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ କିପରି ଜାଣିବେ" ବୋଲି ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କୁ ଉତ୍ତର

ଦେଇଥିଲେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରାଚ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଏହା ହିଁ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ମୂଳଭୂତ ଫରକ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏହି ଉପାଖ୍ୟାନଟି ଦ୍ୱାରା ସୂଚାଇ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର, ଆମର ଏହି ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଭୂମିଟିରୁ ଆଉଟିକିଏ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠି ଅର୍ଥାତ୍ ଅଧିକ ଗଭୀରକୁ ଯାଇ ଯଦି ଆମେ ଉଭୟ ମନୁଷ୍ୟ ଏବଂ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଅନୁଭବ କରିଥିବା, ତେବେ ଫରକଟି ଆମକୁ ହୁଏତ ନ୍ୟାୟତଃ ଉପରସ୍ତରୀୟ ବୋଲି ମନେହେବାକୁ ଲାଗିବ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନଜାଣିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଜାଣିହେବ ନାହିଁ କଥାଟି ଯେତିକି ସତ, ମନୁଷ୍ୟକୁ ନଜାଣିଲେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କଦାପି ଜାଣି ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି କଥାଟି ସେହିପରି ସେତିକି ସତ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନଜାଣିବା ଯାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତରତମ ସମ୍ପର୍କ ବୋଲି ଅନୁଭବ ନକରିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ବିଷୟରେ ଆମର ଯାବତୀୟ ଅଧ୍ୟୟନ ହୁଏତ ଖଣ୍ଡିଆ ହୋଇ ରହିଥିବ; ଏବଂ, ମନୁଷ୍ୟକୁ ନଜାଣିଥିବା ଯାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ମନୁଷ୍ୟକୁ ଭୂମି କରି ଈଶ୍ୱର ଆପଣାକୁ ପ୍ରକଟ କରନ୍ତି ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଯନ୍ତ୍ରରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ଈଶ୍ୱର ଆପଣାର ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ବୋଲି ନବୁଝିଥିବା ଯାଏ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆମର ଯାବତୀୟ ଅନ୍ୱେଷଣ ତଥା ଅବଲୋକନ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଖଣ୍ଡିଆ ହୋଇ ରହିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବ । ଆମର ଏହି ଦୁଇଟିଯାକ ଅଧ୍ୟୟନ ଏକାଧିକ କାରଣ ବଶତଃ ଖଣ୍ଡିଆ ହୋଇ ରହିଯାଉଥିବାରୁ ଆମର ଏହି ପୃଥିବୀ ଉପରେ ଜୀବନ ଓ ଯାବତୀୟ ବିଚରଣ ଯେ ଖଣ୍ଡିଆ ହୋଇ ରହିଛି, ଜଣେ ମରମୀ ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସେକଥା ବୁଝିବା ଆଦୌ କଷ୍ଟକର ହେବ ନାହିଁ ।

ଏକ ଅନ୍ୟ ଅବସରରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ କହିଛନ୍ତି, "ଆମେ ମନ୍ଦ ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରି ହିଁ ମନ୍ଦକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ହ୍ରାସ କରିବା ବୋଲି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତ କହୁଛି । ମନ୍ଦକୁ ସହ୍ୟ କରି ହିଁ ଆମେ ମନ୍ଦର ବିଲୋପସାଧନ କରିବା,—ଭାରତବର୍ଷ ଏପରି କହିଆସିଛି । ମନ୍ଦକୁ ସହ୍ୟ କରି କରି ଏପରି ଏକ ଅବସ୍ଥା ଆସି ପହଞ୍ଚିବ ଯେ ମନ୍ଦ ଆଉ ଆମକୁ ମୋଟେ କାଟିବ ନାହିଁ ଏବଂ ଆମେ ତାହାକୁ ସକାରାତ୍ମକ ଭାବରେ ଉପଭୋଗ କରିପାରିବା ।" ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ବିଚାର ଅନୁସାରେ ଦୁଇଟିଯାକ ହେଉଛନ୍ତି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ ଆଦର୍ଶ । ଶେଷରେ କେଉଁ ଆଦର୍ଶଟି ରହିବ, ସେକଥା କିଏ ଜାଣିଛି ? କେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣଟି ଯେ ପ୍ରକୃତରେ ମନୁଷ୍ୟ ଜାତିର ସର୍ବାଧିକ ହିତସାଧନ କରିବ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେକଥା କିଏ ଜାଣିଛି ବୋଲି ସଂଶୟ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଯେଉଁ ପଶୁତ୍ୱ ରହିଛି, ତାହାର ବଳ ହରଣ କରି କିଏ ସେଇଟି ଉପରେ ବିଜୟ ହାସଲ କରିବ ବୋଲି ସେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଛନ୍ତି । ଏହି କଥାଟି ଯେତେବେଳେ କେହି ଅକାଟ୍ୟ ଭାବରେ କହି ପାରିବ ନାହିଁ, ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଆଦୌ ଗୋଟିଏ ଆରଟିର ଆଦର୍ଶକୁ ନଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ନକରନ୍ତୁ ବୋଲି ସେ ପରାମର୍ଶ ମଧ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, "ବସ୍ତୁଗତ ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକୁ

ପୂରଣ କରିବାର ଭୂମିରେ ଇଉରୋପ ଆଧୁନିକ କାଳରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଗୋଟିଏ ମୂଳଦୁଆ ତିଆରି କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରିଛି; ଏବଂ, ଅପର ପକ୍ଷରେ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏସିଆ ପୃଥିବୀ-ଇତିହାସର ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଏକ ମୂଳଦୁଆ ଯୋଗାଇଦେଇ ଆସିଛି ।'' ଏହି କଥାଟିକୁ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରେ ବୁଝାଇ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏକାଧିକ ସମୟରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଭାରତବର୍ଷରେ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ହିଁ ଜୀବନର ପରିଚାଳନା କରି ଆସିଛି ଏବଂ ଅପର ପକ୍ଷରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତ ରଜୋଗୁଣର ବିକାଶ ଉପରେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛି । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏକଥା ମଧ୍ୟ ସମାନ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ରଜୋଗୁଣର ଅବହେଳା କରିଥିବାରୁ ଭାରତର ସତ୍ତ୍ୱନାମକ ଜୀବନୋପାଦାନଟି ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ତମୋଗୁଣର ଅନ୍ଧାର ଭିତରକୁ ସ୍ଖଳିତ ହୋଇ ଯାଇଛି ।

୧୮୯୯ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ମାସରେ ଯେତେବେଳେ ଏକ ପାକ୍ଷିକ ପତ୍ରିକାରୂପେ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ 'ଉଦ୍‌ବୋଧନ' ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା, ସେତେବେଳେ ସେହି ଆଦ୍ୟ ସଂଖ୍ୟାରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆପଣାର ଏକ ଦୀର୍ଘ ଲେଖାରେ ପ୍ରାୟ ଏହି ବିଷୟଟିର ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭିତରୁ କେଉଁଟା ଗ୍ରହଣୀୟ ଏବଂ କେଉଁଟା ଗ୍ରହଣୀୟ ନୁହେଁ, ସେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷର ନୂତନ ଶିକ୍ଷିତ ମହଲରେ ସେହି ବିଷୟରେ ନିଶ୍ଚୟ ଅନେକ ଉତ୍ତେଜନା ସହିତ କେତେ କେତେ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିବ । ଉଭୟ ପକ୍ଷର ପ୍ରଶଂସକ ଥିବେ, ନିନ୍ଦୁକ ମଧ୍ୟ ଆଦୌ ଊଣା ସଂଖ୍ୟାରେ ନଥିବେ । ଏକାବେଳେକେ ସେହି କାଳରୁ ବିତର୍କଟି ନାନାବିଧ ଆକାରରେ ଆମ ସମୟଟି ଯାଏ ମଧ୍ୟ ଚାଲିଆସିଛି । ଏବଂ ଏକାବେଳେକେ ଏପଟ ଅଥବା ସେପଟଟା ଠିକ୍ ବୋଲି ପ୍ରାୟ ଏକ ଦୁରାଗ୍ରହ ସହିତ ଅଡ଼ି ବସିଥିବା ମଣିଷମାନେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆଗପରି ଯୁକ୍ତି କରୁଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଦୌ ଜଣେ ପକ୍ଷଗ୍ରାହୀର ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିନଥିଲେ । ସେ ଉଭୟ ସଂସ୍କୃତି ପାଖରେ ଋଣୀ ଥିଲେ ଏବଂ ତେଣୁ ଗୋଟାକୁ ସାର ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି ଅନ୍ୟଟାକୁ ଅସାର ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିବାର ପ୍ରମାଦ ଭିତରେ ସେ ମୋଟେ ପଶି ନଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷର ସତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ରଜସ୍ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ପରସ୍ପରର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବାଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କଲେ ଓ ପରସ୍ପରକୁ ସକାରାତ୍ମକ ଭାବରେ ଚହ୍ନିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଲେ ଯାଇ ସଂପୃକ୍ତ ଉଭୟ ପକ୍ଷର ମଙ୍ଗଳ ହେବ ବୋଲି ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁଥିଲେ । ଏଠି ଭାରତବର୍ଷରେ ଦୁଇ ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କରି ଆଣିବାରେ ଏବଂ ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସମ୍ମେଳନ ସମ୍ଭବ କରିବାରେ 'ଉଦ୍‌ବୋଧନ' ପତ୍ରିକା ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ନିଜର ସେହି ଲେଖାରେ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ । ଏଇଟି 'ଉଦ୍‌ବୋଧନ'ର ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ ତଥା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇ ରହୁ ବୋଲି ସେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ ।

ଇଉରୋପ ଏବଂ ଆମେରିକାକୁ ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖି ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଭାବରେ ସେଠା ଜୀବନର ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁଭବ କରି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ସତ୍ୟାନୁମାନରେ ଆସି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଉପନୀତ ହୋଇଥିଲେ, ଭାରତ ବାହାରକୁ ଯାଇନଥିଲେ ଏବଂ କେବଳ ଭାରତବର୍ଷରେ ଥାଇ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଚିହ୍ନିଥିଲେ ସମ୍ଭବତଃ ତାଙ୍କର ସେହି ପ୍ରତ୍ୟୟ କେବେହେଲେ ହୋଇନଥାନ୍ତା । ତାଙ୍କର ନିଜ ଭାଷାରେ କଥାଟିକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ, "ଏଠାରେ ଏହି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରେ, ଇଉରୋପରେ ଓ ଆମେରିକାରେ ମଞ୍ଜିଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଣିବା ନିମନ୍ତେ ମାଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉର୍ବର ଏବଂ ଉପଯୋଗୀ ହୋଇରହିଛି । ଏଠାରେ ସେମାନେ ଭୋଗର ଉଚ୍ଚତମ ଶୀର୍ଷରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ଏହି ଦେଶରେ, ଭାରତବର୍ଷରେ, ତୁମମାନଙ୍କର ଭୋଗ ନାହିଁ କି ଯୋଗ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ଭୋଗରେ ପରିତୃପ୍ତି ଆସିଯିବ, ସେତେବେଳେ ହୁଏତ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯୋଗର କଥାମାନ ଶୁଣିବାକୁ ମନ କରିବ ଓ ଯୋଗର ଶିକ୍ଷାଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ହେବ । ଭାରତବର୍ଷ ଭଳି ଗୋଟିଏ ଦେଶ, ଯିଏକି ଯାବତୀୟ ରୋଗ, ଦୁଃଖ ଓ କ୍ଲେଶର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ଯେଉଁ ଦେଶରେ ଉପବାସରେ ରହି ରହି ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଅସ୍ଥିସାର ହୋଇଗଲେଣି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ମାନସିକ ଶକ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଲାଣି, ସେଠାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ବୁଲିଲେ ପୁଣି କି ଲାଭ ହେବ ? ...ତେଣୁ, ସବାଆଗ ମାଟିକୁ ଯୋଗ୍ୟ କର, ତିଆରି କର, ତେବେ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ବକ୍ତୃତା ଦେବା ସକାଶେ ଏହି ପୃଥିବୀଟିରେ ହଜାର ହଜାର ବିବେକାନନ୍ଦ ବାହାରିବେ । ତେଣୁ, ଏହି ଦେଶରେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଭୂମିଟିକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ତା'ପରେ ଯଦି ବୀଜ ବୁଣି ଦିଆଯାଏ, ତେବେଯାଇ ଗଛ ଉଠିବ ଏବଂ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଭାବରେ ବୃଦ୍ଧିଲାଭ କରିବ ।" ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଭୂମିଟି ପରବର୍ତ୍ତୀ ଉତ୍ତୋଳନ ଲାଗି ଅନ୍ତର୍ଗତଭାବେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁଥିବାରୁ ହିଁ ହୁଏତ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସେହି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରେ ଆପଣାର କାର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ଅଧିକତର ଗୁରୁତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ଦେଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟଫଳରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀରେ ଯେଉଁ ଆଲୋଡ଼ନ ସମ୍ଭବ ହେବ, ତାହା ଭାରତବର୍ଷର ଜଡ଼ତାକୁ ଭାଙ୍ଗିଦେବାରେ ଅବଶ୍ୟ ଏକ ଅନୁକୂଳତା ସୃଷ୍ଟି କରିବ ବୋଲି ସେ ନିଷ୍ଠାପର ଭାବରେ ଭାବୁଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପ୍ରଭାବଟିକୁ ପକାଇବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରେ କାର୍ଯ୍ୟଟିର ପ୍ରଭୂତ ମହତ୍ତ୍ୱ ରହିଥିଲା । "ଭାରତବର୍ଷ ବାହାରେ ଗୋଟାଏ ବୋଲୁଅ ପଡ଼ିପାରିଲେ ତାହା ଏଠି ଭାରତବର୍ଷରେ ଲକ୍ଷେ ବୋଲୁଅ ପକାହେବାର ସମାନ ହେବ" ବୋଲି ସେ କୌଣସି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହିଥିଲେ ।

"ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମକୁ ସମାଜର ଗୋଡ଼ରେ ପଡ଼ିଥିବା ବେଡ଼ୀକୁ ଫିଟାଇ ଦେବାକୁ ହେବ, ଇଉରୋପରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅଗ୍ରଗତିର ମାର୍ଗରେ ରହିଥିବା ପ୍ରତିବନ୍ଧକଗୁଡ଼ିକୁ ଦୂର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ",—ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତିର ମହତ୍ତ୍ୱଟିକୁ ଆମେ ସର୍ବଦା ସ୍ମରଣ ରଖିବା । ଯିଏ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଭଗବାନଙ୍କର କର୍ମୀରୂ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ, ତା'ପାଇଁ, ସିଏ ପ୍ରାଚ୍ୟ ବା ପାଶ୍ଚାତ୍ତ୍ୟ କେଉଁଠାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି, ସେହି ବିଷୟରେ କେବଳ ଅଗ୍ରାଧିକାରର କ୍ଷେତ୍ରରେ ହୁଏତ ଏକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିବ । ମାତ୍ର, ମୂଳତଃ ଦୁଇଟିଯାକ ହେଉଛି ସେହି ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆମେ ଆପଣାକୁ ଯେତେ ଅଧିକ ଯଥାର୍ଥ ଓ ସମର୍ପିତ ଭାବରେ ଅଭିନିବେଶିତ କରିପାରିବା, କ୍ଷେତ୍ର ବିଷୟକ ସକଳ ପାର୍ଥକ୍ୟବୋଧ କ୍ରମେ ଅପସରି ଯାଉଥିବା ପରି ଉପଲବ୍ଧି ହେଉଥିବ । କିଏ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ କିଏ ପାଶ୍ଚାତ୍ତ୍ୟ, ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ସେହି ସଚେତନତା ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇ ଯାଉଥିବ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ହୁଏତ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ଭୂମିରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଭୂମିକୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ୧୮୯୭ ମସିହାରେ ଯେତେବେଳେ ସେ ନିଜର ପ୍ରଥମ ପ୍ରବାସରୁ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଫେରି ଆସୁଥିଲେ, ଜାହାଜ ଉପରୁ ଲିଖିତ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରୁ ହିଁ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଇତିମଧ୍ୟରେ ହୋଇଯାଇଥିବା ଉତ୍ତରଣର ଆମକୁ କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଭାସ ମିଳିଯାଏ : "ସୁଏଜ୍ କେନାଲ ପରେ ଇଉରୋପ ଯିବ, ଏସିଆ ପଡ଼ିବ । ମୁଁ ପୁନର୍ବାର ଏସିଆକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବି । ମାତ୍ର, ମୁଁ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ? ମୁଁ ଜଣେ ଏସିଆବାସୀ, ଜଣେ ଇଉରୋପୀୟ ନା ଆମେରିକାର ଅଧିବାସୀ ? ମୁଁ ଅନୁଭବ କରୁଛି, ମୋ'ଭିତରେ ଯେପରି ଏକାବେଳେକେ କେତେ କେତେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଏକ ବିଚିତ୍ର ପ୍ରକାରେ ମିଶି ଖେଚେଡ଼ି ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ।" ଠିକ୍ ଏହିପରି ଭାବରେ ହିଁ ମଣିଷ ଭିତରେ ଏକ ଉତ୍ତରଣ ଘଟିଥାଏ, ପୂର୍ବର ସୀମାଗୁଡ଼ାକ ଭାଙ୍ଗି ଭାଙ୍ଗି ଯାଉଥାଏ । ଜଣେ ଆଖି ଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଠିକ୍ ଏହିପରି ଭାବରେ ହିଁ ଆପଣାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣତର ଭାବରେ ପୁନରାବିଷ୍କାର କରେ ।

ଏହି ଉତ୍ତରଣଟି ହୁଏତ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଆମେରିକାରେ ଅବସ୍ଥାନକାଳରୁ ହିଁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ଜଣେ ଜାଗ୍ରତ ଏବଂ ଉଦ୍ବୁଦ୍ଧ ମନୁଷ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆଦୌ କୌଣସି ତତ୍ପରତାନ୍ୟ ନରଖି ସେହି ଉତ୍ତରଣ ନିମନ୍ତେ ଆପଣାକୁ ଉନ୍ମୋଚିତ କରି ଦେଇଥିଲେ । ୧୮୯୫ ମସିହାରେ ଲିଖିତ ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ଆମେ ଠିକ୍ ସେହିପରି କଥାଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା : "ଏଥିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ମୁଁ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଭଲ ପାଏ । ମାତ୍ର, ମୋର ଦୃଷ୍ଟି ସତେ ଯେପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ହିଁ ସ୍ପଷ୍ଟରୁ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେବାରେ ଲାଗିଛି;—ଆମ ପାଇଁ ଭାରତବର୍ଷ କ'ଣ ଇଂଲଣ୍ଡ କ'ଣ ଏବଂ ଆମେରିକା ମଧ୍ୟ କ'ଣ ? ଅଜ୍ଞାନୀମାନେ ଯେଉଁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି

କହନ୍ତି, ଆମେ ହେଉଛୁ ତାଙ୍କର ସେବକ ।'' ଏପରି ଏକ ଚେତନା ମଧ୍ୟରେ ଯାଇ ଘର ବାନ୍ଧିଲେ ଭାରତବର୍ଷ ଜମନ୍ତେ ରହିଥିବା ଆମର ପ୍ରେମରେ ଅଥବା ଭାରତବର୍ଷରେ ରହି ଆମେ କରୁଥିବା ସେବାରେ ଆଦୌ କିଛିହେଲେ ଊଣା ହୋଇ ଯାଏନାହିଁ । ପୁନଶ୍ଚ, “ସାମାଜିକ, ରାଜନୀତିକ ବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଯାହା କହି ପଛକେ, ଜନକଲ୍ୟାଣର ସର୍ବଦା କେବଳ ଗୋଟିଏ ଆଧାର ହିଁ ରହିଛି— ତାହା ହେଉଛି ଯେ, ମୁଁ ଏବଂ ମୋର ସହଯାତ୍ରୀ ଆଉଜଣେ ମଣିଷ, ଆମେ ହେଉଛୁ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଅଭିନ୍ନ । ଏହି କଥାଟି ସକଳ ଦେଶ ଓ ସକଳ ଜନସମୂହ ପାଇଁ ସମାନ ଭାବରେ ସତ୍ୟ । ଏବଂ, ମୁଁ ତଥାପି କହିବି ଯେ, ପ୍ରାଚ୍ୟବାସୀମାନଙ୍କର ତୁଳନାରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବାସୀମାନେ ଏହି ସତ୍ୟଟିକୁ ଅଧିକ ଶୀଘ୍ର ଉପଲବ୍ଧି କରିବେ । କାରଣ, ସତ୍ୟକୁ ସୂତ୍ରରେ ପକାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାରେ ଏବଂ ସତ୍ୟୋପଲବ୍ଧି କରିଥିବା ମୁଷ୍ଟିମେୟ କେତେଜଣ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ସମ୍ଭବ କରିବାରେ ପ୍ରାଚ୍ୟବାସୀ ନିଜର ପ୍ରାୟ ସକଳ ଶକ୍ତିକୁ ନିଃଶେଷିତ କରି ଦେଇଛନ୍ତି ।”

୧୮୯୫ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ମାସରେ ଜଣେ ଇଂଲଣ୍ଡବାସୀଙ୍କୁ ଲେଖିଥିବା ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଉକ୍ତ ପତ୍ରରେ ଆମେ ଆଗକୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ଧ୍ୱନିଟିକୁ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇବା : “ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଗୋଟିଏ ଗଛର ମୂଳରେ ଯାଇ ପାଣି ଦେଉଛି, ସେ ତଦ୍ୱାରା ବସ୍ତୁତଃ ସମସ୍ତ ବୃକ୍ଷଟିକୁ ପାଣି ଦେଉନାହିଁ କି ?” ଏବଂ ଶେଷରେ, “ତେଣୁ ଆମେ କେବଳ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଯିବା, ନାମ, ଯଶ ପ୍ରଭୃତି ପାଇଁ କୌଣସି ବାସନା ରଖିବା ନାହିଁ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ଯାଇ ଶାସନ କରିବାର ବି କୌଣସି ଲାଲସାକୁ ନିଜ ଜୀବନରେ ସ୍ଥାନ ଦେବାନାହିଁ । (ପ୍ରବୁଦ୍ଧ ଭାରତ, ଫେବୃଆରୀ, ୧୯୨୯) ଅର୍ଥାତ୍, ସେବା ଏ ଦେଶପାଇଁ ନୁହେଁ କି ସେ ଦେଶପାଇଁ ନୁହେଁ । ଆମେ ଯେଉଁଠାରେ ଥାଉ ପଛକେ, ଆମର କାର୍ଯ୍ୟ ଏହି ସମୁଦାୟ ବିଶ୍ୱ ପାଇଁ, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଏହି ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତିଟି ଆମେ ମନ କଲେ ଆମ ଜୀବନର ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି ଅବଶ୍ୟ ହୋଇପାରିବ : “ମୁଁ ପୃଥିବୀର କେତେ ଜନସମୂହଙ୍କୁ ଦେଖିଛି, ସେମାନଙ୍କର ସାମୂହିକ ଜୀବନରେ ଯେତେ ଯେତେ ଚମତ୍କାର ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ଚଳଣିମାନ ରହିଛି, ବଳ ତଥା ସାମର୍ଥ୍ୟର ଯେତେ ଯେତେ ପ୍ରକାଶ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନରେ ସଂଘଟିତ ହୋଇଛି, ମୁଁ ସେହି ସବୁକିଛିର ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାର ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଲାଭ କରିଛି । ମାତ୍ର, ଏହାଦ୍ୱାରା ମୁଁ ଯେଉଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଚମତ୍କାର ସତ୍ୟଟିର ଆବିଷ୍କାର କରି ପାରିଛି, ସେଇଟି ହେଉଛି ଯେ, ବିଧି ଏବଂ ଚଳଣିର ତଥା ସଂସ୍କୃତି ଏବଂ ଶକ୍ତିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ରହିଥିବା ଏହିସବୁ ଯାବତୀୟ ବାହ୍ୟ ପାର୍ଥକ୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱେ ସବୁଠାରେ ସେହି ଗୋଟିଏ ମାନବହୃଦୟ ହିଁ ସ୍ପନ୍ଦିତ ହେବାରେ ଲାଗିଛି; ସେହି ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ଆନନ୍ଦ ଏବଂ ଦୁଃଖ ତଥା ଦୁର୍ବଳତା ଏବଂ ଶକ୍ତିମତ୍ତାର ବାହ୍ୟ ଆବରଣ ତଳେ ସେହି ଗୋଟିଏ ହୃଦୟ ହିଁ ଅନୁକ୍ଷଣ ସ୍ପନ୍ଦିତ ହେବାରେ ଲାଗିଛି । ତେଣୁ, କିଏ ବଡ଼ ଆଉ କିଏ ସାନ, କିଏ ଆଗ ଆଉ

କିଏ ପର, କିଏ ପୁଣି ମୋର ଓ କିଏ ମୋର ନୁହେଁ ? ପ୍ରଥମ ମଣିଷ ସେହି ପ୍ରଥମ କାଳରେ ଯେତିକ ଭିତରେ ବାସ କରୁଥିଲା, ତାହାକୁ ସେ ସମୁଦାୟ ପୃଥିବୀ ବୋଲି ଜାଣୁଥିଲା । ମଣିଷମାନେ ଆଗକୁ ଯାଇ ବୃହତ୍ତର ପୃଥିବୀଟିକୁ ଆବିଷ୍କାର କଲେ । ସେମାନେ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଏହି ପୃଥିବୀଟାକୁ ଅବିଭାଜିତ ଓ ଅଖଣ୍ଡ କରି ଦେଖି ପାରିଲେ ନାହିଁ କି କ'ଣ କେଜାଣି,ଆପଣାକୁ ବହୁ ଜାତିରେ, ବହୁ ଭାଷାରେ ଏବଂ ବହୁ ସଂସ୍କୃତିରେ ବିଭାଜିତ କରି ଦେଖି ଅଧିକ ସୁଖ ପାଇଲେ, ଅଧିକ ଗୌରବ ଅନୁଭବ କଲେ । ଆମ ପୃଥିବୀର ଧର୍ମଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟ ସେହି ବିଭାଜନରେ ବେଶ୍ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା । ମଝିରେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବୋଲି ଦୁଇଟା ଅଭିଧାର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଅନୁଦାର ଓ ଅଭିମାନୀ ହୋଇ ରହିବାରେ ବେଶ୍ ସାହାଯ୍ୟ କଲା, ଏବେ ମଧ୍ୟ କମ୍ କରୁନାହିଁ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ହିଁ ସେହି ଦ୍ୱୀପଗୁଡ଼ିକୁ ଭାଙ୍ଗିବାଲାଗି ସତତ ପ୍ରୟାସ କରି ଆସୁଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ଧର୍ମମାନେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାକୁ ନିଜର ଗୁଳାଟି ଭିତରେ ପୋତି ପକାଇବାକୁ ଭାରି ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ କଥାରେ, "ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜନସମୂହରେ ଏପରି ନରନାରୀ ରହିଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଜୀବନ ପ୍ରକୃତରେ ସମସ୍ତ ମାନବଜାତି ଲାଗି ଆଶୀର୍ବାଦ ସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ରହିଛି । 'ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ହିଁ ବୁଦ୍ଧ ଓ ଶ୍ରମଣମାନେ ବାସ କରୁଛନ୍ତି' ବୋଲି ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକଙ୍କର କଥାଟି ପ୍ରକୃତରେ ସତ୍ୟ ବୋଲି ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଛି ।"

ଭାରତବର୍ଷ

ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଭାରତବର୍ଷରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାମମୋହନ ରାୟଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେତେ ଯୁଗନାୟକ ଓ ଉଦ୍‌ବେଳନକାରୀଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଘଟିଥିଲା ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ରୀତିରେ ଭାରତବର୍ଷର ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀଟି ସହିତ ଭାରତବର୍ଷର ଯେଉଁ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା, ଏହି ଯୁଗନାୟକବୃନ୍ଦ ନିଜ ନିଜ ଉପଲବ୍ଧିର ଦର୍ପଣ ଉପରେ ସେଇଟି ଦ୍ୱାରା ଯେପରି ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ, ପ୍ରାୟ ସେହି ଅନୁସାରେ ସେମାନେ ଭାରତବର୍ଷର ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷକୁ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଏକାଧିକ ପୁରୁଷ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତକୁ ଯାଇଥିଲେ ଓ ସେଠା ଜନଜୀବନ ତଥା ଜୀବନ ସ୍ୱପ୍ନଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖିଥିଲେ । ସେମାନେ ସେଠାରେ ଯେତେ ଦେଇଥିଲେ, ତାହାର ଅନେକ ଗୁଣ ଅଧିକ ସେଠାରୁ ଆହରଣ କରି ଦେଶକୁ ଫେରିଥିଲେ । ସେହି ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେମାନେ ନିଜ ଦେଶକୁ ଦେଖିଲେ, ଏହି ଦେଶର ଜନଗଣଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ, ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରାଚୀନ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ନୂତନ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଓ ନୂତନ ପ୍ରସାର ଦେଇ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଥିଲେ । ଏହିସବୁ ଉଦ୍‌ବେଳନ ଦ୍ୱାରା ଆଉ ଯାହାକିଛି ହୋଇଥାଉ କିମ୍ବା ହୋଇନଥାଉ ପଛକେ, ତାହା ଭାରତବର୍ଷର ଭାଗ୍ୟବାଦରୂପୀ ପଥରଟାକୁ ନାନାପ୍ରକାରେ ଦୋହଲାଇ ଦେଇଥିଲା । ଏହି ପର୍ବଟିକୁ ଏବେ ଭାରତର ନବଜାଗରଣ ପର୍ବ ବୋଲି ଆଖ୍ୟାତ କରାଯାଉଛି । ଅନେକ ସମୟରେ ସେହି ଜାଗରଣ ସମାଜର ଉପର ସ୍ତରରେ ସୀମିତ ହୋଇ ରହି ଯାଉଥିଲା । ମାତ୍ର, କେତେକଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହା ତଳଆଡ଼କୁ ମଧ୍ୟ ଅନାଉଥିଲା । ଭାରତବର୍ଷର ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ଜନଗଣଙ୍କର ଯେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଭାଗ ରହିଛି, ଦେଶ ବିଷୟରେ ସେହି ଦିଗଟିର ଚିନ୍ତା ବି କରୁଥିଲା । ସବୁ ଚକ୍ଷୁଷ୍ମାନ୍‌ମାନେ ସଚରାଚର ମୋଟେ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଯେ ଭାରତୀୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ଉଚ୍ଚ ଉଚ୍ଚ ଚିନ୍ତାକୁ ଏକାବେଳେକେ ଭାରତୀୟ ଜନଗଣଙ୍କର

ଜୀବନଚଳଣୀଏ ଓଲଟାଇ ଆଣି ସେଗୁଡ଼ିକର ଔଚିତ୍ୟକୁ ପରଖି ଦେଖିବାର ସାହସ କରି ପାରିଥିଲେ, ସେଥିପାଇଁ ଆମକୁ ପୁଣି ତାଙ୍କର ନିର୍ମାତା ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ହିଁ ସର୍ବପ୍ରଥମ ଶ୍ରେୟ ଦେବାକୁ ହେବ । ଏବଂ, ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଯେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିକଟରୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ, ତାହାକୁ ଏକ ପରିପୂରକ କାରଣରୂପେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀଟି ସହିତ ଭାରତବର୍ଷର ସମ୍ପର୍କ ଏକ ପ୍ରଥମ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାରୂପେ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପର୍ଶକାତର କରି ପକାଇଥିଲା । ଆଉ ଥୋକେ ଯେପରି ଇଉରୋପୀୟ ନବାଗତ ପ୍ରେରଣାଟି ମଧ୍ୟରେ ଭାରତବର୍ଷର ସବୁଯାକ ପରିତ୍ରାଣ ନିହିତ ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି ତା'ଭିତରକୁ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଡେଇଁ ପଡ଼ିଥିଲେ, ତାହାର ଏକ ବିପରୀତ ଅତିରିକ୍ତତା ରୂପେ ଏମାନେ ନୂଆ ହାଉଆଟିକୁ ଛୁଇଁବାକୁ ବି କୁଣ୍ଠା-ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ସବୁକିଛିକୁ ସେମାନେ ଏକ ବସ୍ତୁବାଦୀ ମାୟା ବୋଲି କହୁଥିଲେ ଏବଂ ତାହା ଭାରତବର୍ଷକୁ ସଂକ୍ରାମିତ ହୋଇ ଆସିଲେ ଏଠି ସବୁକିଛିକୁ ଦୂଷିତ କରି ପକାଇବ ବୋଲି ଭୟ କରୁଥିଲେ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଶିବିରଟିର ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଆଦୌ କମ୍ ସଂଖ୍ୟାରେ ନାହାନ୍ତି । ଏମାନେ ନିଜେ ଆପଣାଲାଗି ଉପଲବ୍ଧ ସକଳ ବସ୍ତୁକୁ ଆପଣାର ଭାଗ୍ୟାଂଶ ରୂପେ ଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ସବୁଯାକ ଭାରତବାସୀ ଥରେ ସେହି ଭୋଗ ଭିତରକୁ ଆସିଗଲେ ଭାରତବର୍ଷ ସତେଅବା ଗୋଟାଏ ଭୟାନକ ଜାଲ ଭିତରେ ପଡ଼ିଯିବ ଏବଂ ସେଥିରୁ ଆଉ କେବେ-ହେଲେ ବାହାରିପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ପ୍ରମାଦ ଗଣୁଛନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ସେମାନେ ସ୍ୱୟଂ ନିତାନ୍ତ ଅଣଅକ୍ତିଆର ଭାବରେ ସେହି ଜାଲରେ ପଡ଼ିଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିରୁ ବାହାରି ପାରୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଏଭଳି ସଶଙ୍କ ହୋଇପଡ଼ୁଛନ୍ତି । ଅଥବା, ସେମାନେ ସ୍ୱୟଂ ଯାହା ଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ସେମାନଙ୍କର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ରହିଥିବା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭାଗ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଏଭଳି କହୁଛନ୍ତି । ବସ୍ତୁକୁ ବହୁଗୁଣିତ କରି ତାହାକୁ ସର୍ବଜନଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧ କରାଇ ପାରିଲେ ତଦ୍ୱାରା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମୂହଟି ଲାଗି ଜୀବନର ବୃହତ୍ତର ମୂଲ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଅନ୍ୱେଷଣ କରି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରୋତ୍ତର ଆରୋହଣ ନିମନ୍ତେ କିପରି ଏକ ମୂଳଦୁଆ ମଜବୁତ ଭାବରେ ତିଆରି ହୋଇଯାଏ, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସେକଥା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀରେ ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖି ଆସିଥିଲେ । ବସ୍ତୁପ୍ରତି ତାଙ୍କର କୌଣସି ଲୋଭ ନଥିଲା ଏବଂ ଜୀବନରେ ଅସଲ ଉନ୍ମୋଚନଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁଭବ କରିବାଲାଗି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ପାଇଁ ଯେଉଁ ବୈରାଗ୍ୟ ସବାଆଗ ଦରକାର, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସେହି ବୈରାଗ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ସ୍ୱଭାବରେ ପରିଣତ କରି ସାରିଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ କୌଣସି ବସ୍ତୁବାଦକୁ ଭୟ କରୁନଥିଲେ । ଜଡ଼ଠାରୁ ବ୍ରହ୍ମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଅନ୍ନଠାରୁ ଆନନ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯିଏ ବିଶ୍ୱର ଜୀବନକୁ ଗୋଟିଏ ସମଗ୍ର ଭିତରେ ଭରି ଦେଖିପାରୁଛି, ସିଏ କାହିଁକି ଅନ୍ନକୁ ଭୟ କରିବ ?

ଭାରତବର୍ଷ ବିଷୟରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ବିସ୍ତାରର ବିଶଦ ଚର୍ଚ୍ଚା ଭିତରକୁ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ଉପୋଦ୍‌ଘାତ ସ୍ୱରୂପ ଆଲୋଚନାଟିକୁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘ ଉକ୍ତିରୁ ଆରମ୍ଭ କରିବା । ୧୮୯୪ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ମାସରେ To my brave boys ଶୀର୍ଷକ ରହିଥିବା ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ସେ ଆମେରିକାରୁ ମାଡ୍ରାଜର ଜଣେ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ : "ଭୌତିକ ସଭ୍ୟତାର ବିରୋଧ କରି ଆମେ ନିର୍ବୋଧ ଭାବରେ କେତେ କଥା କହୁଥାଉ । ଅଙ୍ଗୁରକୋଳି ଗୁଡ଼ାକ ନିଶ୍ଚୟ ଖଟା ଲାଗୁଥିବ । ସେହି ଯାବତୀୟ ନିର୍ବୋଧତାକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିନେଲେ ମଧ୍ୟ, ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ହୁଏତ ଏକ ଲକ୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନର ଓ ନାରୀ ରହିଥିବେ, ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଏବଂ, ଏମାନଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉପଲବ୍ଧି ହେବ ବୋଲି ତିରିଶି କୋଟି ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ଦେଶରେ ପଶୁପରି ଜୀବନଯାପନ କରିବେ ଏବଂ ଉପବାସ ଭିତରେ କାଳ କଟାଇବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବେ କାହିଁକି ? ଆଦୌ କୌଣସି ମନୁଷ୍ୟ କାହିଁକି ଉପବାସରେ ରହିବ ? ଏହି ଦେଶରେ ମୁସଲମାନମାନେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିଜୟ ହାସଲ କରିବା ସମ୍ଭବ ହେଲା କିପରି ? ଭୌତିକ ସଭ୍ୟତା ବିଷୟରେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଅଜ୍ଞ ରହିଥିଲେ ବୋଲି ସେପରି ଘଟିଲା । ମୁସଲମାନମାନେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ଏପରିକି ଦରଜୀ ସିଲାଇ କରିଥିବା ପୋଷାକ ବ୍ୟବହାର କରି ଶିଖାଇଛନ୍ତି । ଏହି ହିନ୍ଦୁମାନେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କଠାରୁ ନିଜର ଖାଦ୍ୟପଦାର୍ଥରେ ରାସ୍ତାର ଧୂଳି ଆସି ପଶିବାକୁ ନଦେଇ ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବରେ ଭୋଜନ କରିବା ହେଲେ ଶିଖିଆନ୍ତେ କି ! ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କର୍ମସଂସ୍ଥାନ କରିବା ସକାଶେ ଭୌତିକ ସଭ୍ୟତାର, ଏପରିକି ବିଳାସର ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ଆଗ ଅନ୍ନ ଦରକାର; ହଁ, ଅନ୍ନ ଦରକାର । ଯେଉଁ ଭଗବାନ ମୋତେ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଅନ୍ନମୁଠାଏ ଦେଇ ନପାରୁଛି, ସିଏ ମୋତେ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଶାଶ୍ୱତ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରିପାରିବ ବୋଲି ମୁଁ ଆଦୌ ବିଶ୍ୱାସ କରିବି ନାହିଁ । ଆଉ ସେସବୁ କଥା,— ଭାରତବର୍ଷକୁ ଉଠାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କର ମୁହଁରେ ଆହାର ଦେବାକୁ ହେବ, ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର କରାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ପୁରୋହିତବାଦର ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥାଟିକୁ ହଟାଇ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ପୁରୋହିତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମୋଟେ ରହିବ ନାହିଁ, ସମାଜରେ କୌଣସି ଉତ୍ପୀଡ଼ନ ରହିବ ନାହିଁ । ଅଧିକ ଅନ୍ନ ଦରକାର ସବୁ ମଣିଷଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିକ ସୁଯୋଗ ଦରକାର । ଇଂରେଜମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ କ୍ଷମତା ପାଇବାକୁ ଆମ ତରୁଣ ନିର୍ବୋଧମାନେ ସଭାମାନଙ୍କର ଆୟୋଜନ କରୁଛନ୍ତି । ଏସବୁ ଦେଖି ଇଂରେଜମାନେ କେବଳ ହସୁଥିବେ । ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନହେଲେ କେହି ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବାକୁ ବି ଯୋଗ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ । ମନେକର, ଇଂରେଜମାନେ ତୁମ ହାତରେ ସବୁଯାକ କ୍ଷମତା ଅର୍ପଣ କରିଦେଲେ । ଏବଂ, ତା'ପରେ ଯେଉଁମାନେ କ୍ଷମତାରେ ରହିବେ,

ସେମାନେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଦବାଇ ରଖିବେ, ସେମାନଙ୍କୁ କୌଣସି କ୍ଷମତା ଦେବେନାହିଁ । ଦାସମାନେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଦାସ କରି ରଖିବାକୁ ହିଁ ନିଜ ହାତକୁ କ୍ଷମତା ଆସୁ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରିଥାନ୍ତି ।" ଠିକ୍ ତା'ର ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେହି ଚିଠିରେ କହିଛନ୍ତି, "ଭାରତବର୍ଷର ଧର୍ମକୁ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖି ତୁମେମାନେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏକ ଇଉରୋପୀୟ ସମାଜ ଗଠନ କରିପାରିବ କି ? ମୁଁ ଭାବୁଛି, ଏହା ନିଶ୍ଚୟ ସମ୍ଭବ । ଏବଂ, ଏହାକୁ ସମ୍ଭବ ହେବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ ।"

ଆମେରିକାରୁ ଦେଶକୁ ଫେରିଆସିବା ପରେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଯେତେବେଳେ ସିଏ ତେଣୁ ଲାଭ କରିଥିବା ନୂତନ ଆଖିରେ ଦେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ, ସେତେବେଳେ ଏହି ଦେଶର ଜୀବନରେ ପ୍ରାୟ ଘର କରି ରହିଥିବା ବିରୋଧଗୁଡ଼ିକ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସହ୍ୟ ଲାଗିଲା ଏବଂ ସେ ଭାରି ଅଧୀର ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ନିଜ ଜୀବନର ସତେଅବା ଶେଷ କ୍ଷଣଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ପ୍ରଧାନତଃ ଏହି ଅଧୀରତାର ବାହକ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ଯାବତୀୟ କଳ୍ପନା ଓ ଯୋଜନା ପଛରେ ସେହି ଅଧୀରତା ହିଁ ସର୍ବମୂଳ ଉତ୍ପ୍ରେରକ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଦେଶରେ ପହଞ୍ଚିବାର ଛଅମାସ ନହେଉଣୁ ସେ ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ଶ୍ରୀମତୀ ସରଳା ଘୋଷାଲଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ : "ଆମର ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ବିଶ୍ୱଯାକର ସମାନତା କଥା ଲେଖାଯାଇଛି, ମାତ୍ର ବାସ୍ତବ କ୍ଷେତ୍ରରେ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଆମେ କେତେ କେତେ ବିଷମତାକୁ ଆମର ଧର୍ମ କରି ରଖିଛୁ । ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ ହିଁ ସ୍ୱାର୍ଥରହିତ ତଥା ଆସକ୍ତିମୁକ୍ତ ଆଦର୍ଶ କର୍ମସାଧନ ବିଷୟରେ କେତେ କେତେ ପ୍ରଚାର କରାଯାଇଛି; ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତ ଜୀବନକ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମେ ଅତିଶୟ ନିଷ୍ଠୁର ହୋଇ ରହିଛୁ, ଅତିଶୟ ହୃଦୟହୀନ ହୋଇ ରହିଛୁ । କେବଳ ଆମ ନିଜର ଏହି ମାଂସସ୍ତୂପବତ୍ତି ଳ ଶରୀରଟା ବ୍ୟତୀତ ଆମେ ଆଉ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କଥାର ଚିନ୍ତା ହିଁ କରି ପାରୁନାହୁଁ ।" ଭାରତବର୍ଷର ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଠିକ୍ ସେହିକଥା କହିଛନ୍ତି, ହିନ୍ଦୁଧର୍ମରେ ରହି ଆସିଥିବା ସେହି ବିରୋଧଟିକୁ ସୂଚାଇ ଦେଇଛନ୍ତି : "ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ପରି ଆଉ କୌଣସି ଧର୍ମ ଏଡ଼େ ଉଚ୍ଚ ସ୍ୱରରେ ମାନବ-ଆତ୍ମାର ମହିମାକୁ ପ୍ରଚାର କରିନାହିଁ ଏବଂ ସେହି ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ପରି ଏଭଳି ପୈଶାଚିକ ଭାବରେ ଆଉ କୌଣସି ଧର୍ମ ଦରିଦ୍ର ଓ ପତିତମାନଙ୍କର ବେକ ଉପରେ ଯାଇ ଛୁଡ଼ା ହେବାକୁ ମନ କରି ନାହିଁ ।" ଏବେମଧ୍ୟ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଭାରତବର୍ଷ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରି ଏଠାରେ ରହିଥିବା ବିରୋଧଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖି ଯେତିକି ବ୍ୟଥିତ ହେବ ଏବଂ ଯେତିକି ବିସ୍ମିତ ହେବ, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆପଣାର ଦେଶ ବୋଲି ମନେ କରି ଅନାଇ ଓ ବିରୋଧଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖି ପ୍ରାୟ ସେତିକି ଦୁଃଖିତ ଏବଂ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବେ ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ସେତେବେଳେ ସାମାଜିକ ସଂସ୍କାରର ହୋ' ଚାଲିଥାଏ । କେବଳ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କାରକମାନେ ନୁହନ୍ତି, ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କର ଉଚ୍ଚ ଶାସକମାନେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ମନୋନିବେଶ କରିଥାନ୍ତି । ଜଣେ ଭାରତହିତୈଷୀ ଇଂରେଜଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନବଗଠିତ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ମଧ୍ୟ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ତରଫରୁ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରି ସରକାରଙ୍କ ପାଖରେ ନାନାବିଧ ସୁଯୋଗ ତଥା ଅଧିକାର ନିମନ୍ତେ ଦାବୀ କରିବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆଦୌ ଏସବୁର ବିରୋଧୀ ନଥିଲେ । ମାତ୍ର, ସେ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଭାରତବର୍ଷର ଅସଲ ସମସ୍ୟା ବୋଲି ବିଚାର କରୁନଥିଲେ । ଅସଲ ମୂଳରେ ଯାବତୀୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବ ବୋଲି ସେ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । ବିଧବା-ବିବାହ ଏବଂ ନାରୀ-ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ସେ ଯଥେଷ୍ଟ ସଂସ୍କାର ବୋଲି ଭାବୁନଥିଲେ । ଅସଲ ସଂସ୍କାରକାର୍ଯ୍ୟ କେଉଁଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ହେବ, ସେବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ସ୍ପଷ୍ଟ ଭିନ୍ନମତ ରହିଥିଲା : "ସ୍ୱାର୍ଥଭୋଗୀ ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀ ଏବଂ ଜନଗଣଙ୍କ (Classes ଓ Masses) ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ବୈଷମ୍ୟ ଓ ବ୍ୟବଧାନକୁ ଦୂର କରିବାକୁ ହେବ, ଜନଶିକ୍ଷାର ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ହେବ, ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସ୍ଥିତିରେ ଉନ୍ନତି-ବିଧାନ, କରିବାକୁ ହେବ, ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଦର୍ଶନର ଗୂଢ଼ତତ୍ତ୍ୱମାନ ବଖାଣିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ସେମାନଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟ ଯୋଗାଇବାକୁ ହେବ ।" ଏବଂ, "ନିଜର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ହେବ, ଯେଉଁଠାରୁ କି ଶକ୍ତିମାନ୍ ଓ ଗଭୀର ଭାବରେ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ବାହାରିବେ ।" ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ଆଦୌ କୌଣସି ଉପଯୋଗିତାର ନୁହେଁ ଏବଂ ତାହା ଦେଶକୁ ଧ୍ୱଂସଆଡ଼କୁ ଟାଣି ନେଇଯାଉଛି ବୋଲି ସେ ବାରମ୍ବାର ଚେତାଇ ଦେଉଥିଲେ । ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଶିକ୍ଷିତ ମନୁଷ୍ୟ ତିଆରି କରିପାରୁଥିବା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଦେଶଲାଗି ଲୋଡ଼ା ବୋଲି ବାରମ୍ବାର କହୁଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ମତରେ ସେହିସବୁ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଛାତ୍ର ଓ ଶିକ୍ଷକ ଏକତ୍ର ବାସ କରୁଥିବେ । ପରସ୍ପରର ସହଯୋଗୀ ହୋଇ ରହିଥିବେ । ସେତେବେଳେ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସରେ ମୁଖ୍ୟତଃ କେବଳ ବହୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ହେବାରେ ଲାଗିଥିଲା । "ପ୍ରସ୍ତାବ ପରେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରି ତୁମେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରିପାରିବ କି ?—ବୋଲି ସେ ଆପଣାର ସଂଶୟ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସେଥିରେ କୌଣସି ବିଶ୍ୱାସ ନଥିଲା । ସେ ଆପଣାର ସେହି ମୂଳ କଥାଟିକୁ ସର୍ବଦା ଧରି ବସିଥିଲେ; ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଜନଗଣଙ୍କୁ ଜାଗ୍ରତ କରିବାକୁ ହେବ । ପ୍ରଥମେ ସେମାନେ ପେଟପୂରା ଖାଇବାକୁ ପାଆନ୍ତୁ, ତେବେ ସେମାନେ ନିଜର ମୁକ୍ତିବିଧାନ ନିଜେ କରିବେ ।

ସେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷର ରାଜନୀତିରେ, ସମାଜସଂସ୍କାରରେ ଏବଂ ନୂତନ ଧର୍ମବିଧାନର ପ୍ରଚାରରେ ଯାହାକିଛି ହେଉଥିଲା, ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଫଳ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା, କାରଣ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ସେଗୁଡ଼ିକରୁ ସର୍ବଦା ବାଦ୍ ଦିଆଯାଉଥିଲା ।

ଉପରେ ଥିବା ସୌଖୀନ୍‌ମାନେ ସତେଅବା ଆପଣାର ପରିତୋଷ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ସେହିସବୁ କୋଳାହଳ କରୁଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଭାଷାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, "ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରାୟ ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ସମାଜସଂସ୍କାର ସକାଶେ ଖୁବ୍ ହୋ' ହଟ୍ଟଗୋଳ ଉଠିଛି । ମୁଁ ଦଶବର୍ଷକାଳ ଭାରତବର୍ଷର ନାନାସ୍ଥାନ ବୁଲି ବୁଲି ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲି ଯେ ସମାଜସଂସ୍କାର କମିଟି ହେଉଥିବା ସଭାଦ୍ୱାରା ଦେଶ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି । ମାତ୍ର, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ରୁଧିରକୁ ଶୋଷଣ କରି 'ଭଦ୍ରଲୋକ' ବୋଲାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ 'ଭଦ୍ରଲୋକ' ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସକାଶେ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ବି ସଭା ହେଉଥିବାର ଦେଖିପାରିଲି ନାହିଁ ।" ସେ ସମାଜର ସବୁ ମଣିଷଙ୍କ କଥା କହୁଥିଲେ : "ରାଜାମାନେ ଚାଲିଗଲେଣି, ବର୍ତ୍ତମାନ ଶକ୍ତି ଲୋକମାନଙ୍କ ହାତରେ । ତେଣୁ ଆମକୁ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ଏକାବେଳେକେ ମୂଳଯାଏ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ଏକ ନୂତନ ବିଧାନ ନିର୍ମାଣକାରୀ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ଗଢ଼ି ଆଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ;—ଅର୍ଥାତ୍, ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷିତ କରାଇ ଆଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଯେପରିକି ସେମାନେ ସ୍ୱୟଂ ନିଜ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ସମାଧାନ କରିପାରିବେ । ଜନଗଣ ସ୍ୱୟଂ ସେମାନଙ୍କର ମୁକ୍ତି ନିମନ୍ତେ ବାଟ କାଢ଼ିବେ, ଏହାହିଁ ହେଉଛି ଏ ଯୁଗର ନୂତନ ରୀତି ଓ ନୂତନ ଶୃଙ୍ଖଳା ।" ୧୮୯୭ ମସିହାରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜର 'ହିନ୍ଦୁ' ଖବରକାଗଜକୁ ଦେଇଥିବା ଏକ ସାକ୍ଷାତ୍‌କାରରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଜୀ ପ୍ରାୟ ସେହିକଥା କହିଥିଲେ : "ପୃଥିବୀରେ ଯେତେ ଉପଦ୍ରବ ଓ ଉତ୍ପୀଡ଼ନ ରହିଛି, ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠଙ୍କ ଉପରେ ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକଙ୍କର ଉପଦ୍ରବ ଓ ଉତ୍ପୀଡ଼ନ ହେଉଛି ସେଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ସବୁଠାରୁ ଖରାପ ଓ ସବୁଠାରୁ ଭୟଙ୍କର । ତେଣୁ, ଆମେ ଆଉ ଆଦର୍ଶ ସଂସ୍କାରସବୁର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିବାରେ ଆପଣାର ଶକ୍ତିକ୍ଷୟ କରିବା ନାହିଁ । କାରଣ, ବ୍ୟାବହାରିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଆଦୌ କୌଣସି କାମର ହେବେ ନାହିଁ । ତତ୍‌ପରିବର୍ତ୍ତେ ଆମେ ବରଂ ଯାବତୀୟ ମନ୍ଦର ମୂଳରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବା ନିମନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଏବଂ ଏକ ନୂତନ ବିଧାନ ନିର୍ମାଣକାରୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ଗଠନ କରି ଆଣିବା ଅର୍ଥାତ୍, ଅମେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା, ଯେପରିକି ସେମାନେ ନିଜେ ନିଜର ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ସମାଧାନ କରିପାରିବେ ।" ଏହି ଶିକ୍ଷା କହିଲେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁସବୁ ସାମଗ୍ରୀ ଓ କେଉଁସବୁ ପ୍ରଣାଳୀକୁ ବୁଝୁଥିଲେ ?

ସେହି ଶିକ୍ଷା ହେଉଛି ଶକ୍ତିର ଶିକ୍ଷା । ଭାରତବର୍ଷର ସମାଜବ୍ୟବସ୍ଥା, ସମାଜଚିନ୍ତା, ଧର୍ମ ତଥା ସମାଜରେ ରହିଥିବା ସମ୍ବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକାଂଶ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ଶକ୍ତିହୀନ କରି ରଖିବାରେ ସତେଅବା ଆବହମାନ କାଳରୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିଆସିଛି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏପରି ଏକ ଶିକ୍ଷା ଭାରତବର୍ଷରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମିଳୁ ବୋଲି ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ କହୁଥିଲେ, ଯାହାକି ସେମାନଙ୍କର ଯାବତୀୟ ଅସହାୟତା ଏବଂ ନିର୍ଭରଶୀଳତାକୁ ଦୂର କରିଦେଇ ପାରିବ । ସେହି ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଚଳନ ହେବାକୁ

ସମ୍ଭବତଃ ଏବେ ମଧ୍ୟ ବାକି ରହିଛି । ସେଥିଲାଗି, ସତେଅବା ଏକ ପରମ୍ପରା ରୂପେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଅଳପ ଲୋକ ଉତ୍ପୀଡ଼ନକାରୀ ହୋଇପାରିବେ ବୋଲି ଅଧିକତର ମଣିଷଙ୍କୁ ଉତ୍ପୀଡ଼ନ ସହ୍ୟ କରିବାପାଇଁ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ଶକ୍ତିହୀନକରି ରଖାଯାଇଛି । ତେଣୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ କହୁଥିଲେ, "ଶକ୍ତି ହେଉଛି ଆମର ଏକମାତ୍ର ଆବଶ୍ୟକତା । ଶକ୍ତି ହେଉଛି ପାର୍ଥିବ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ଏକମାତ୍ର ମହୌଷଧ । ଯେତେବେଳେ ଦରିଦ୍ର ଧନୀଦ୍ୱାରା ପଦଦଳିତ ହେଉଥାଏ, ସେତେବେଳେ ଶକ୍ତି ହିଁ ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକମାତ୍ର ଔଷଧ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ଯେତେବେଳେ ମୂର୍ଖମାନେ ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ ହୁଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଶକ୍ତି ହିଁ ମୂର୍ଖ ପାଇଁ ଏକମାତ୍ର ଔଷଧଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ଯେତେବେଳେ ପାପୀମାନେ ଅନ୍ୟ ପାପୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ ହୁଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଶକ୍ତି ହିଁ ଔଷଧର କାମ ଦେଇଥାଏ ।" ଅର୍ଜୁନ ବିଷାଦଯୋଗ ଭିତରେ ପଡ଼ିଥିବା ବେଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ "କ୍ଲୈବ୍ୟଂ ମା ସ୍ମ ଗମଃ ପାର୍ଥ" ବୋଲି ଶ୍ଳୋକାଂଶଟିକୁ ଶୁଣାଇଥିଲେ, ଗୀତାର ସମୁଦାୟ ସନ୍ଦେଶ ସେଇଥିରେ ହିଁ ନିହିତ ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ସେହି ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳୋକକୁ ପାଠକଲେ ଗୀତା ଗ୍ରନ୍ଥର ସମସ୍ତ ଫଳ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ କେତେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ କହୁଥିଲେ ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ସମାଜ କହିଲେ କାହାକୁ ବୁଝାଏ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆପଣାର ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଛନ୍ତି । ସମାଜ କହିଲେ କୋଟି କୋଟି ଜନଗଣଙ୍କୁ ବୁଝାଇବ ନା ତୁମେ ଓ ମୁଁ ତଥା ଉଚ୍ଚବର୍ଗର ମୁଷ୍ଟିମେୟ ମାତ୍ର କେତେଜଣଙ୍କୁ ବୁଝାଉଥିବ ? ଏବଂ, ମୁଷ୍ଟିମେୟ ଧନୀ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଳାସ ଭିତରେ ଜୀବନଯାପନ କରିବେ ବୋଲି କୋଟି କୋଟି ନରନାରୀ ଅଭାବ ଏବଂ ଅଜ୍ଞାନର ନର୍କ ଭିତରେ ପଡ଼ି ଘାଣ୍ଟି ହେଉଥିବେ, କାରଣ ସେମାନେ ଯଦି ଧନ ଓ ଜ୍ଞାନର ଅଧିକାରୀ ହେବେ, ତେବେ ସମାଜଟା ଏକାବେଳେକେ ଓଲଟି ପଡ଼ିବ,— ଏପରି କହିବାରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆଦୌ କୌଣସି ସଙ୍କୋଚ କରୁନଥିଲେ । ମାନ୍ଦ୍ରାଜଠାରେ କୌଣସି ଅବସରରେ ସେ ଏହିପରି କହିବାର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି : "ଜନଗଣଙ୍କୁ ଅବହେଳା କରିବା,— ଏହାହିଁ ହେଉଛି ଭାରତବର୍ଷର ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଡ଼ ପାପ ଏବଂ ତାହାହିଁ ଭାରତବର୍ଷରେ ସକଳ ଅବନତି ଏବଂ ଅନୀତିର ପ୍ରଧାନ କାରଣ । ତେଣୁ, ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେତେ ଯାହା ରାଜନୀତି କରାଯାଉଥାଉ ପଛକେ, ଯେତେଦିନଯାଏ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଉଚିତ ଶିକ୍ଷା ତଥା ଖାଦ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାନହୋଇଛି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତି ସକାଶେ ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆନଯାଉଛି, ତଦ୍ୱାରା ଆଦୌ କୌଣସି ଫଳ ଫଳିବ ନାହିଁ । ସେହି ଜନସାଧାରଣ ହିଁ ଖଜଣା ଆକାରରେ ଆମେ ଶିକ୍ଷା ପାଇବୁ ବୋଲି ପଇସା ଦେଉଛନ୍ତି, ସେହିମାନଙ୍କର ଶ୍ରମରେ ହିଁ ଆମର ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକ ତିଆରି ହୋଇଛି, ଅଥଚ ସେମାନେ ସେଇ ସବୁକିଛିର ବିନିମୟରେ

ଚିରକାଳ ଠେଙ୍ଗାମାଡ଼ ଖାଇ ଆସିଛନ୍ତି । ... ଯଦି ଭାରତବର୍ଷକୁ ତୁମେ ଉପରକୁ ଉଠାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାଅ, ତେବେ ସେହି ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ସକାଶେ ହିଁ ତୁମକୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ ।"

ଅର୍ଥାତ୍, "ସର୍ବୋପରି ଆମକୁ ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କ ଉପରେ ହେଉଥିବା ଏହି ଅତ୍ୟାଚାରକୁ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ହେବ ।" କଥାଟିକୁ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିବାର ଅଭିପ୍ରାୟରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ପୁନର୍ବାର କହିଛନ୍ତି : ମେହେନ୍ତରର କାମ କରୁଥିବା କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଯଦି କେଉଁଠି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ମେଳରେ ଯାଇ ଛିଡ଼ା ହୋଇଯାଉଛି, ତେବେ ସତେଅବା କୌଣସି ଏକ ସଂକ୍ରାମକ ରୋଗ ଆସି ଆମ ଭିତରେ ପଶିଯିବ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ସେଠାରୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉଠି ପଳାଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ସମସ୍ତ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁଠାରେ ପୌରୋହିତ୍ୟର ଅତ୍ୟାଚାର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରବଳ ଭାବରେ ରହିଛି, ସେହି ତ୍ରିବାଙ୍କୁଡ଼ (କେରଳ)ରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ହିଁ ପ୍ରାୟ ସମୁଦାୟ ଭୂମିର ମାଲିକ ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ, ଏପରିକି ରାଜବଂଶର ମହିଳାମାନେ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଉପପତ୍ନୀ ରୂପେ ବାସ କରିବାକୁ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ମାନର କଥା ବୋଲିବିଚାର କରୁଛନ୍ତି । ...ହେ ଭଗବାନ, ମଣିଷ ଆଉ କେବେ ଯାଇ ଆଉଜଣେ ମଣିଷକୁ ନିଜର ଭାଇପରି ଦେଖିବାକୁ ଶିକ୍ଷା କରିବ ?" ଭାରତବର୍ଷରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ମଣିଷ ଆଉଜଣେ ମଣିଷକୁ ଭାଇପରି ଦେଖିବାକୁ ଶିକ୍ଷା କରିପାରି ନାହିଁ । ଅସମାନତା ଏଠାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ଭାବରେ ଜୀବନର ଭୂଷଣ ହୋଇ ରହିଛି । ଅସମାନତା ଉପରେ ଭରିଦେଇ ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତି, ନୀତି ଓ ରାଜନୀତି ସବୁ ଚାଲିଛି । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଉକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହୋଇ ରହିଛି ।

ପ୍ରଧାନତଃ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଲୋକଗୋଚରକୁ ଆଣିଥିଲେ । ତାହା ଫଳରେ କେତେକ ଭାରତୀୟ ଭାରତବର୍ଷର ଅତୀତ ଯେ କେଡ଼େ ମହିମାନ୍ୱିତ ଥିଲା, ତାହାର ପରିଚୟ ପାଇଲେ ଏବଂ ପଛର ସେହି ସୁବର୍ଣ୍ଣସମୟଟି ବିଷୟରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସଚେତନ ହେଲେ ଏବଂ ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ପଛକୁ ଫେରିଗଲେ ଯାଇ ଭାରତର ଦଶା ଫେରିବ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ସତେଅବା ନିଜ ଘରଟି ଭିତରେ କଳା ହୋଇ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଭାରତବର୍ଷକୁ ସମଗ୍ର ପ୍ରାଣ ଦେଇ ଭଲ ପାଉଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ଭାରତବର୍ଷକୁ ସେ ଉଭୟ ଭାରତବର୍ଷ ଭିତରୁ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷର ବାହାରୁ ଦେଖିଥିଲେ । ତେଣୁ ଅତୀତର ଗଣ୍ଠିଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିବାର ପ୍ରମାଦ ବିଷୟରେ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଚେତନ ଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ବିଷୟରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ସଚେତ କରାଇ ଦେଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର କଥାରେ : "ଅତି ପ୍ରାଚୀନ କାଳର ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥା ବିଷୟରେ ଗୁଡ଼ାଏ ଭଜା ହେବାରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼

ବିପଦ ରହିଛି ଯେ, ଏହାଦ୍ୱାରା ନୂତନ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର ଉପଲବ୍ଧି ଲାଗି ଆମର ଉଦ୍ୟମ ଅନେକ ସମୟରେ ବନ୍ଦ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ ଏବଂ ତେଣିକି ଆମେ କେବଳ ଅତୀତର ପୁରାତନ ମହିମାଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ରୋମନ୍ଥନ କରିବାରେ ହିଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଯାଉ । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଆମେ କେତେ ନା କେତେ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁ । ଆମକୁ ସେହି ବିଷୟରେ ସର୍ବଦା ସତର୍କ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।” ଅତୀତରେ ଯେ ସବୁ କଥା ଭଲ ନଥିଲା, ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେହି ବିଷୟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଶ୍ଚିତ ଥିଲେ । “ପୁରାତନ କାଳରେ ବହୁ ଉତ୍ତମ କଥା ରହିଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ମନ୍ଦ କଥା ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଉତ୍ତମ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ସୁରକ୍ଷିତ କରି ରଖିବାକୁ ହେବ ସତ; ମାତ୍ର ଭବିଷ୍ୟତର ଯେଉଁ ଭାରତବର୍ଷ ଲାଗି ଆମେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛୁ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷ ଯାହା ହେବାକୁ ଯାଉଛି, ତାହା ପୁରାତନ ଭାରତଠାରୁ ଅବଶ୍ୟ ଅଧିକ ବଡ଼ ଓ ମହିମାମୟ ହେବ ।”

ପୁରାତନ ଭାରତ ଆମର ପରମ୍ପରା ହୋଇ ରହିଥିବ ଓ ଆମକୁ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇ ଦେଉଥିବ । ବାନ୍ଧିହୋଇ ପଡ଼ିରହିବାର ପ୍ରେରଣା ନୁହେଁ, ଆଗକୁ ଯିବାର ପ୍ରେରଣା । ପୁରାତନ ନାନା ତାତ୍କାଳିକତାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟକୁ ବହୁ ସୀମା ଭିତରେ ବାନ୍ଧି କରି ରଖିଥିଲା । ମୁକ୍ତି ହିଁ ଆଗାମୀ କାଳର, ଆଗାମୀ ଭାରତବର୍ଷର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏବଂ ଉଦ୍ୟମ ହୋଇ ରହିବ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ନିରନ୍ତର ଆମକୁ ସଚେତ କରି ଦେଉଥିଲେ । ୧୮୯୯ ମସିହାରେ ଶ୍ରୀମତୀ ମୃଣାଳିନୀ ବସୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ଲେଖିଥିବା ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ସେ କହିଥିଲେ : “ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବୋତ୍ତମ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ମୁକ୍ତି ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେବା । ଭୌତିକ ମୁକ୍ତି, ମାନସିକ ମୁକ୍ତି ଏବଂ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମୁକ୍ତି । ଏବଂ, ଆପେ ଏହିପରି ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସିଏ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ଅଗ୍ରଗତି ହାସଲ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିବ । ସମାଜର ଯେଉଁସବୁ ବିଧାନ ଏହି ମୁକ୍ତିବାସନାର କୁସୁମିତ ହେବାରେ ବାଧା ପରି ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିବ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ କ୍ଷତିକାରକ ବୋଲି ଜାଣିବା ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଶୀଘ୍ର ନଷ୍ଟ କରି ଦେବାପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ । ଯେଉଁସବୁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିବାର ମାର୍ଗରେ ସହାୟତା କରୁଥିବେ ସେହିସବୁ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରିବାକୁ ହେବ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।” କଥିତ ଅଛି ଯେ, ଏକଦା ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ପଣ୍ଡିଚେରୀଠାରେ ଜଣେ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ହିନ୍ଦୁ ପଣ୍ଡିତ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଧର୍ମ ତଥା ସମାଜ-ବିଷୟକ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ବିଚାରଗୁଡ଼ିକର ବିରୋଧ କରି ବହୁ ଯୁକ୍ତି କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ତାଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିଥିଲେ, “ହିନ୍ଦୁଧର୍ମରେ କାଳାନୁକ୍ରମରେ ଯେଉଁସବୁ ନାନା ସାମଗ୍ରୀ ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ ରହିଛି, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷିତ ଭାରତୀୟର ଦାୟିତ୍ୱ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ, ସିଏ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିବ । ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ

ଆମକୁ ଅଗ୍ରଗତିର ଆବଦ୍ଧତାଗୁଡ଼ିକ ଭିତରୁ ବାହାରି ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ, ପୃଥିବୀ ସମ୍ପ୍ରତି ଯେପରି ଦ୍ରୁତବେଗରେ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଯିବାରେ ଲାଗିଛି, ସେହିଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରିବାକୁ ହେବ । ଏବଂ, ତାହାଫଳରେ ଯଦି ଆମେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ଯେ, ସମାଜରେ ଏଭଳି ଅନେକ ଚଳଣି ଓ ବିଧାନ ରହିଛି, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ କି ଆମ ସାମାଜିକ ଜୀବନର ଅଭିବୃଦ୍ଧିରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛି ଏବଂ ଆମର ଦାର୍ଶନିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀଟିକୁ ବ୍ୟାହତ କରି ପକାଉଛି, ତେବେ ଆମକୁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବର୍ଜନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ପଦକ୍ଷେପ ପକାଇ ଆଗକୁ ଚାଲିଯିବାକୁ ହେବ ।”

ପ୍ରଥମ ପ୍ରବାସରୁ ଫେରି ଆସି ମାନ୍ଦ୍ରାଜଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଠିକ୍ ସେହି କଥାଟିକୁ ପୁନର୍ବାର କହିଥିଲେ । ପରିସ୍ଥିତି ବଦଳି ଯାଇଛି, ତେଣୁ ଆମର ସାମାଜିକ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ଅନୁସାରେ ଅନୁକୂଳିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଯେପରିକି ଆଗକୁ ପାଦ ପକାଇବାରେ ଏବଂ ପରିସ୍ଥିତିଗୁଡ଼ିକର ଆହ୍ୱାନ ମୁତାବକ ଯଥାର୍ଥ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିପାରିବାରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଆମର ରାସ୍ତାରେ ଆଦୌ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଆସି ଠିଆ ହେବନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଅନୁସାରେ ଅତି ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ମନୁଷ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରାୟ ସବୁକିଛିକୁ ନିଜର ଏକଚାଟିଆ କରି ରଖିଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତାର ପ୍ରାୟ ସମଗ୍ର କ୍ଷେତ୍ରଟି ଭାରତବର୍ଷରେ ସେଇମାନଙ୍କର ହାତମୁଠା ଭିତରେ ରହିଛି । ଏକ ଉଗ୍ର ଅଭିମାନ ଏବଂ ରାଜନୀତିକ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ବଳରେ ସ୍ଥିତିଗୁଡ଼ିକ ସେହିପରି ହୋଇ ରହିଛି । ସେହି କାରଣରୁ ଭାରତବର୍ଷର ସର୍ବନାଶ ହୋଇଛି, ହେଉଛି । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଏହି ସ୍ଥିତିକୁ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆଗକୁ ବାଟ କାଢ଼ିବାକୁ ହେବ । ସମ୍ଭବତଃ ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଯୁକ୍ତି ହେଉଥିଲା ଯେ ପ୍ରକୃତିରେ ସମାନତା ଜଗତରେ ମୋଟେ କିଛି ଥିଲୁନାହିଁ । ଯାନ ଚଢ଼ି ବହୁଛି । ତେଣୁ ମନୁଷ୍ୟର ସମାଜରେ ବିଷମତା ରହିବ ହିଁ ରହିବ । ଅତି ପରିଚିତ ପ୍ରବଚନଟିକୁ ବ୍ୟବହାର କରି କହିଲେ, ପାଞ୍ଚ ଆଙ୍ଗୁଠି କଦାପି ସମାନ ହୋଇ ରହିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ତାରତମ୍ୟ ରହିବ, ବିଶେଷ ସୁଯୋଗ ରହିବ,— ହୁଏତ ଏକାଧିକାର ମଧ୍ୟ ରହିବ, ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି । ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେହିସବୁ ଯୁକ୍ତିର ଉତ୍ତର ଦେଇ କହୁଥିଲେ ଯେ, ପ୍ରକୃତିର ବିଧାନରେ ସମାନତା ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ସମାଜରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସକାଶେ ସମାନ ସୁଯୋଗ ରହିବ ହିଁ ରହିବ । ଅଥବା, ଯଦି କେତେକଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିକ ଏବଂ ଆଉ କେତେକଙ୍କ ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍ ସୁଯୋଗ ରହିବ, ତେବେ ସମାଜରେ ଯେଉଁମାନେ ଅଧିକ ଦୁର୍ବଳ ଏବଂ ଅଧିକ ବଞ୍ଚିତ, ବଳବାନ୍‌ମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ସୁଯୋଗ ଦିଆଯିବ । ସେପରି ହେଲେ କ୍ରମେ ସମସ୍ତେ ପରସ୍ପରର ସମକକ୍ଷ ହୋଇ ଆସିବେ ଏବଂ ଆଉ କେହିହେଲେ ଦୁର୍ବଳ ଅଥବା ସବଳ ରହିବେ ନାହିଁ ।

ଯେଉଁ ମୁକ୍ତି ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନତା ଭାରତବାସୀ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଅଧିକାର ବୋଲି ଘୋଷିତ ହେବ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏତେ ଅଧିକ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ କହୁଥିଲେ, ସେହି କଥାଟି ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ? ଅସମାନ ହୋଇ ରହିଥିବା ସମାଜମାନଙ୍କରେ ଥୋକେ ମଣିଷଙ୍କୁ ଆଖିବୁଜା ଶକ୍ତିଶାଳୀ, ଶୋଷଣକାରୀ ଏବଂ ଉପଦ୍ରବୀ ହେବାଲାଗି ଅବାଧ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିଆଯାଇଥାଏ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେହି ସ୍ୱାଧୀନତାର ବିଲୁପ୍ତି ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀମତୀ ମୃଣାଳିନୀ ବସୁଙ୍କ ପାଖକୁ ପ୍ରେରିତ ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ସେ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ଲେଖିଥିଲେ : "ତୁମେ ଆଉ ମୁଁ ଆପଣାର ବଳ ଦେଖାଇ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଧନ ଇତ୍ୟାଦିକୁ ଅପହରଣ କରି ନେଉଥିବା ଏବଂ ତା'ଉପରେ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ରହିବ ନାହିଁ,— ସ୍ୱାଧୀନତା କହିଲେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଏପରି ଏକ କଥାକୁ କେବେହେଲେ ବୁଝାଇବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର, ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଆମ ନିଜର ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ଆମର ଶରୀର, ବୁଦ୍ଧି ଏବଂ ଧନକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ପାରୁଥିବା ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟ କାହାରିହେଲେ କୌଣସି କ୍ଷତି ହେଉନଥିବ,— ଅସଲ ସ୍ୱାଧୀନତା ଏହିପରି ହୋଇ ରହିବ । ଏବଂ, ଧନ, ଶିକ୍ଷା ଅଥବା ଜ୍ଞାନର ଉପାର୍ଜନ ନିମିତ୍ତ ସମାଜରେ ବାସ କରୁଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ସମାନ ସୁଯୋଗ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିବ । ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରଶ୍ନଟି ହେଉଛି, ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଏପରି ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଆପତ୍ତି କରି କହୁଛନ୍ତି ଯେ, ଯଦି ଦରିଦ୍ର ଏବଂ ଅଶିକ୍ଷିତମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରିବେ, ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନଙ୍କର ଶରୀର ଏବଂ ଧନ ପ୍ରଭୃତି ଉପରେ ସେମାନଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାର ରହିବ, ଏବଂ ଧନୀ ତଥା ଉଚ୍ଚବର୍ଗର ପିଲାମାନଙ୍କ ପରି ଯଦି ସେମାନଙ୍କ ପିଲାମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ନିଜ ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତିବିଧାନ କରିବା ଏବଂ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବା ଲାଗି ସମାନ ଅଧିକାର ରହିବ, ତେବେ ସେମାନେ ଏକାବେଳେକେ ବିଗିଡ଼ି ଯିବେ, ବିପଥରେ ଯିବେ । ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସମାଜର ଭଲ ପାଇଁ ଏପରି କହୁଛନ୍ତି ନା ଆପଣାର ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ସେମାନଙ୍କୁ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଅନ୍ଧ କରି ପକାଇଛି ବୋଲି ସେମାନଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଏପରି କଥା ବାହାରୁଛି ? 'ନିମ୍ନ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କଲେ କିଏ ଆମର ସେବା କରିବ ?'— ଏପରି କଥା ମୁଁ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ଥର ଶୁଣିଛି ।"

ସେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଜାତୀୟତାବାଦର ଅଙ୍କୁରୋଦ୍‌ଗମ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା । ସେହି ନୂତନ ହାଉଆଟି ମଧ୍ୟ ପଶ୍ଚିମ ଜଗତର ଭାରତବର୍ଷରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲା । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରେ ଜାତୀୟତାବାଦର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଇତିହାସ ରହିଛି । ସେଠାରେ ତାହା ସାମାଜିକ ଉଦ୍‌ବେଳନ, ଗଣତନ୍ତ୍ର ଏବଂ ଜୀବନର ଆଧୁନିକୀକରଣରେ ବହୁତ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି । ଭାରତବର୍ଷରେ ପଶ୍ଚିମର ହାଉଆଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଧାନତଃ ସହରମାନଙ୍କର ଉଚ୍ଚ ବର୍ଗଗୁଡ଼ିକୁ ହିଁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥିବାରୁ ଏଠାରେ ତାହା ସମାଜର ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ଅଧିକତର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ଅନ୍ତରାୟ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛି ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ଏବେମଧ୍ୟ ସେହି ପୁରୁଣା ମାର୍କାର ଚରମ ଜାତୀୟତାବାଦୀମାନେ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ ନିଜ ଅର୍ଥରେ ଜଣେ ଜାତୀୟ ବୀର ତଥା ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟତାବାଦର ଜଣେ ଅଗ୍ରଗାମୀ ପ୍ରବକ୍ତା ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ଜାତିତ୍ୱକୁ ନେଇ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ବହୁ ସ୍ୱପ୍ନ ରହିଥିଲା, ମାତ୍ର ତା'ବୋଲି ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଏହି କାଟର ଜାତୀୟତାବାଦୀମାନଙ୍କ ସହିତ କଦାପି ସମତୁଲ କରିପାରିବା ନାହିଁ । ଯାବତୀୟ ଜାତିତ୍ୱଭାବନାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ହିଁ ମୂଳ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଏକ ଅଧ୍ୟାତ୍ମବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ସେ ଏକ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଏକତା ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ରଖିଛି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଯାବତୀୟ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ଭାବପ୍ରକାଶକୁ ସେ ଏକ ଦୁଷ୍ଟତା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣୋଦିତ ନାନାବିଧ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ । ଏବେମଧ୍ୟ ସେହି ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଦୁଷ୍ଟ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିବା ହିଁ ଅଧିକ ଉଚିତ ହେବ ।

ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଶକ୍ତି ବିଷୟରେ ସଚେତନ ଏବଂ ସକ୍ରିୟ କରିବାକୁ ହେଲେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଯେଉଁ ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷାପ୍ରସାରର ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଛି ବୋଲି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁଥିଲେ, ସେହି କାର୍ଯ୍ୟ କେଉଁମାନଙ୍କ ହାତରେ ନ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ରହିବ ? ଏହି ଯୋଜନାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଲକ୍ଷେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ସାମିଲ କରିଥିଲେ । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଆପଣାକୁ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ କରି ଦେଶପାଇଁ ବାହାରିଥିବା ଲକ୍ଷେ ନରନାରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେ ଏହି ଅଭିଯାନଟିକୁ ସାକାର କରିବେ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ । ଏପରି ଏକ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଯାବତୀୟ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରକୃତରେ ଗୋଟିଏ ଅଭିଯାନ ବୋଲି ହିଁ କୁହାଯିବ । ସ୍ୱୟଂ ସ୍ୱାମୀଜୀ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଔଚିତ୍ୟର ସହିତ ତାହାକୁ ଏକ ଅଭିଯାନର ଆଖ୍ୟା ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ସେଇଟି ବିଷୟରେ ନିଜେ ତିଆରି କରିଥିବା ଚିଠାଟିକୁ My plan of campaign ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଭାଷାରେ କହିଲେ : "ଏକ ଲକ୍ଷ ଏଭଳି ନରନାରୀ ଭାରତବର୍ଷରେ ବାହାରିବେ, ଯେଉଁମାନେ କି ପବିତ୍ରତାର ବୋଧଦ୍ୱାରା ଉତ୍ସାହପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବେ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଅବିଚଳ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଥିବ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସିଂହର ସାହସ ରହିଥିବ । ଭାରତର ଦରିଦ୍ର, ପତିତ ଏବଂ ଦଳିତଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସହାନୁଭୂତି ଭରପୂର ହୋଇ ରହିଥିବ । ସେହିମାନେ ଦେଶତମାମ ଏପାଖରୁ ସେପାଖଯାଏ ଖେଦିଯିବେ; ପରିତ୍ରାଣ ଅର୍ଥାତ୍ ବନ୍ଧନମୋଚନର ବାଣୀ ପ୍ରଚାର କରିବେ, ପରସ୍ପରକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାର ବାଣୀ ପ୍ରଚାର କରିବେ; ସାମାଜିକ ଉତ୍ଥାନ ଏବଂ ସମାନତାର ବାଣୀ ପ୍ରଚାର କରିବେ ।" ଏ କଥା ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆମେରିକାରୁ ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ଥିବା ତାଙ୍କର ଜଣେ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ । ଚିକାଗୋଠାରେ

ଧର୍ମମହାସଭା ଆରମ୍ଭ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଏହି ‘ପତ୍ରଟି ଲେଖାହୋଇଥିଲା । ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରିବ କି, ଆମେରିକାରେ ପହଞ୍ଚି ପହଞ୍ଚି ସେଠା ସମାଜ ଓ ସଚେତନ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସଂସର୍ଗରେ ଆସୁଆସୁ ନିଜ ଦେଶର ଜନଦଶା ବିଷୟରେ ତାଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାମାନ ଜାତ ହୋଇଥିଲା, ତାହାହିଁ ତାଙ୍କୁ ଏତେ ବ୍ୟାକୁଳ କରିପକାଇଥିଲା ଏବଂ ସେ ଭାରତବର୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଏକ ଜାଗ୍ରତ ସାମୂହିକ ଜୀବନ ସମ୍ଭବ ନ ହେବ କାହିଁକି ବୋଲି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ?

ଆପଣାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଏକ ପତ୍ରରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଭାରତବର୍ଷର ପୁନର୍ଜାଗରଣ ବିଷୟରେ ନିଜର ଏକ ଧାରଣା ଦେବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । ଏହି ପୁନର୍ଜାଗରଣର ରୂପରେଖ କ'ଣ ହେବ ? ସେହି ପତ୍ରଟି ଅନୁସାରେ : ୧) ଜନଗଣଙ୍କୁ ଉପରକୁ ଉଠାଇବାକୁ ହେବ, ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମପ୍ରତି ଆଦୌ କୌଣସି ହାନି ନ ପହୁଞ୍ଚାଇ ସେମାନେ ଯେପରି ନିଜର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶସାଧନ କରିପାରିବେ, ସେଥିଲାଗି ସେମାନଙ୍କୁ ସମାନ ସୁଯୋଗ ଦେବାକୁ ହେବ । ୨) ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତାର ବିଲୋପସାଧନ ଏଥିଲାଗି ଏକ ଜରୁରୀ ଆବଶ୍ୟକତା ହୋଇ ରହିବ । ୩) ଧନୀ ଏବଂ ସମ୍ପନ୍ନ ଅବସ୍ଥାର ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କୋଟି କୋଟି ଦୁଃଖପୀଡ଼ିତ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ସହାୟତା କରିବେ । ୪) ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ତଥା ଆତ୍ମୋନ୍ନତି-ସାଧନ ନିମନ୍ତେ ନାରୀମାନଙ୍କୁ ସୁଯୋଗ ଦିଆଯିବ । ୫) ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରସାର ନିମନ୍ତେ କାର୍ଯ୍ୟ ହେବ । ୬) ଭୌତିକ ବିଜ୍ଞାନଗୁଡ଼ିକର ଗବେଷଣା ଏବଂ ଅନୁଶୀଳନ କରାଯିବ । ୭) ଯନ୍ତ୍ରୋ-ଦ୍ୟୋଗ ଏବଂ ଶିଳ୍ପର ବିକାଶଲାଗି ରହିଥିବା ପ୍ରୟୋଜନକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରାଯିବ ଏବଂ ସର୍ବୋପରି, ୮) ସମାଜ ଯେପରି ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଭାବରେ ଅଗ୍ରଗତି କରି ଚାଲିବ, ସେଥିଲାଗି ତାହାକୁ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଅବଶ୍ୟ ଦିଆଯିବ । ଏହିସବୁ ଲକ୍ଷ୍ୟସାଧନ ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ଉଦ୍ୟମ କରାଯିବ, ସେଗୁଡ଼ିକ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ପାଇଁ ବାଧକ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ ନାହିଁ ତ ? ଆଧୁନିକତା ଏବଂ ଆଧୁନିକ ସମାଜ ଚିନ୍ତା ବାହାରୁ ଏକ ହାଉଆରୂପେ ଆସି ଭାରତବର୍ଷର ଧର୍ମସ୍ଥିତି ଉପରେ ଆଞ୍ଚ ଆଣିପାରେ ବୋଲି ସେତେବେଳେ ଅନେକ ବିଜ୍ଞ ଅଥଚ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମନରେ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରଭୂତ ଆଶଙ୍କା ରହିଥିବ ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ସେମାନେ ତଦନୁସାରୀ ପରିବର୍ତ୍ତନଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବାରେ ହୁଏତ କୁଣ୍ଠିତ ବି ହୋଇଥିବେ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଚିନ୍ତାଧାରା ସେହି ବିଷୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଥିଲା । ୧୮୯୩ ନଭେମ୍ବରରେ ହିଁ ସେ ଆମେରିକାରୁ ପ୍ରେରିତ ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲେ : "କୌଣସି ହିନ୍ଦୁକୁ ଆଦୌ ତା'ର ଧର୍ମକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ତଥାପି ତାକୁ ନିଜର ଧର୍ମକୁ ତାହାର ଉଚିତ ସୀମାଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ଅବଶ୍ୟ ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ସମାଜ ଯେପରି ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଲାଭକରେ ଓ ଆଗକୁ ଯାଏ, ସେଥିଲାଗି ତାହାକୁ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ୱାଧୀନତା ମଧ୍ୟ ଦେବାକୁ

ପଡ଼ିବ ।'' ଏହି ଭାରତବର୍ଷପରି ଗୋଟିଏ ଦେଶରେ ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ଅଭିନବ କଥା । ସେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷର ତଥାକଥିତ ଧର୍ମିଷ୍ଠ ସମାଜ ସମୁଦ୍ରଯାତ୍ରା କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମମତର ବିରୋଧାଚରଣ କରିବା ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସମୁଦ୍ର ପାରହୋଇ ସେପାଖକୁ ଯାଇପାରିଲେ ଏବଂ ଏକ ଅନ୍ୟ ସମ୍ଭାବନାକୁ ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖିପାରିଲେ ବୋଲି ସାହସର ସହିତ ଏପରି କଥାଟିଏ କହିପାରିଲେ କି ? ଏବେ ମଧ୍ୟ ଭାରତରେ ସେହି କଥାଟି ଉପରେ ମନନ କରିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଛି ଏବଂ ତଥାକଥିତ ଭାରତୀୟ ଧର୍ମିଷ୍ଠତାକୁ ନୂଆ ସମୀକ୍ଷାର ତରାଜୁରେ ତଉଲି ଦେଖିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଛି ।

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଦେହାବସାନ ପରେ ତାଙ୍କ କୋଠରୀରୁ ଆବିଷ୍କୃତ କାଗଜପତ୍ର ଭିତରେ ଏପରି କେତେକ ସାମଗ୍ରୀ ମିଳୁଛି, ଯେଉଁଥିରୁ କି ସେ ଆପଣା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ପୁସ୍ତକ ଲେଖିବାର ଯୋଜନା କରିଥିଲେ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଯାଉଛି । ସେହି ପୁସ୍ତକ ପାଇଁ ସେ କେବଳ ଏକ ଉପକ୍ରମଣିକା ପରି କେତୋଟି କଥା ଲେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଲେଖା ସେହିପରି ଅଧା ହୋଇ ରହିଗଲା । ନବଉତ୍ଥାନର କାର୍ଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ପଣ କରି ଆସିଥିବା ତରୁଣତରୁଣୀ ମାନଙ୍କର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଲାଗି ଆମେ ଏହାକୁ ଏକ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିପାରିବା । ସେହି ପ୍ରାପ୍ତ କାଗଜଗୁଡ଼ିକରୁ ଜାଣିବାକୁ ମିଳୁଛି (ସ୍ୱାମୀଜୀ ପ୍ରଥମ ପୁରୁଷ ଏକବଚନରେ ଉପଯୁକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି ଏସବୁ ଲେଖିଛନ୍ତି) : ୧) ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ଜନଗଣଙ୍କ ସକାଶେ ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ କେତେକ ସନ୍ଦେଶ ଦେଇ ଆସିଛି, ମାତ୍ର ମୋ' ନିଜ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମୋର ବାର୍ତ୍ତା ତା'ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ହେବ । ୨) ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭୂଖଣ୍ଡର ବହୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଜନଜୀବନଟି ମଧ୍ୟରେ ଦୀର୍ଘ ଚାରିବର୍ଷର ରହଣି କାଳରେ ମୁଁ ଭାରତବର୍ଷକୁ କେବଳ ଅଧିକ ଭଲ ଭାବରେ ବୁଝିବାଲାଗି ହିଁ ସମର୍ଥ ହୋଇଛି । ଭାରତବର୍ଷର ଛାୟାପାଖଟିକୁ ମୁଁ ଗଭୀରତର ଭାବରେ ଦେଖିପାରିଛି, ଆଲୋକପାଖଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭାବରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଛି । ୩) ବ୍ରାହ୍ମଣତ୍ୱର ଉପଲବ୍ଧି ହେଉଛି ଭାରତବର୍ଷର ମହାନ୍ ଆଦର୍ଶ । ୪) ଯିଏ ବସ୍ତୁତଃ କିଛି ବଡ଼ କାମ କରେ, ସେ ନିଜପାଇଁ ଆଦୌ କୌଣସି ଶ୍ରେୟର ଦାବୀ କରେନାହିଁ । କେବଳ ଅଳସୁଆ, ଅଯୋଗ୍ୟ ଏବଂ ନିର୍ବୋଧମାନେ ହିଁ ସେପରି କରନ୍ତି । ୫) ମାର୍ଗ,— ଆମେ ଯେଉଁପରି ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା : ସମାଜରେ ବହୁ ବିଧାନ ରହିଛି, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ କି ଭାରତର ଅଗ୍ରଗତିପଥରେ ବାଧା ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛନ୍ତି । ସ୍ମୃତିରେ ଯେଉଁ ବିଧିମାନ ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଅନାବଶ୍ୟକ ହେବ । ମାତ୍ର ଶ୍ରୁତିରେ ରହିଥିବା ବିଧାନଗୁଡ଼ିକ ଆଦୌ ବାଧା ଦେବେ ନାହିଁ । ସ୍ମୃତିକୁ ସମୟ ଅନୁସାରେ ବଦଳିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ । ଏକଥାଟି କାଳେ କାଳେ ସ୍ୱୀକୃତହୋଇ

ଆସିଛି । ପାଠ୍ୟକ୍ରମଟିରେ ଏହିପରି ୪୨ଟି ମୂଳ ଆଭିମୁଖ୍ୟର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ତା'ପରେ ଏକ ଉପକ୍ରମଣିକା ଲେଖି ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ଭାରତ ବିଷୟରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଦେଖୁଥିବା ଚିତ୍ରଟି ପାଇଁ ଏହା ସତେଅବା ଏକ ଦର୍ପଣ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି ।

ଉପକ୍ରମଣିକାଟିକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବାର ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିବା କେଇପଦ କଥାକୁ ଆମେ ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କରିବା, ଯେଉଁଥିରୁ କି ନିଜର ଭୂମି ଭାରତବର୍ଷ ପ୍ରତି ରହିଥିବା ତାଙ୍କର ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତା ଆମ ଆଗରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ : "ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀରେ କେତେ କେତେ ଉଷ୍ମ ହୃଦୟ ଆପଣାର ପ୍ରୀତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ମୋତେ ଯେପରି ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି, ସେଥିଲାଗି ସେହି ଭୂଖଣ୍ଡର ଦେଶଗୁଡ଼ିକ ପାଖରେ ମୁଁ ନିଜର କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କରୁଛି । କେବଳ ବିଶୁଦ୍ଧ ତଥା ସ୍ୱାର୍ଥରହିତ ଆତ୍ମାଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ଏହିଭଳି ପ୍ରୀତିର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିପାରିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର, ମୋ' ସାରା ଜୀବନର ଆନୁଗତ୍ୟ ହେଉଛି ମୋ'ର ଏହି ମାତୃଭୂମିପ୍ରତି । ଏବଂ, ଯଦି ମୁଁ ହଜାରଥର ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିପାରନ୍ତି, ତେବେ, ହେ ମୋ'ର ଦେଶବାସୀଗଣ ଏବଂ ସୁହୃଦ୍‌ଗଣ, ସେହି ସବୁଯାକ ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଆପଣମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରେ ହିଁ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତା । ଦୈହିକ, ମାନସିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ—ମୋ' ପାଖରେ ସମ୍ପଦ ବୋଲି ଯାହାକିଛି ରହିଛି, ତାହା ମୁଁ ଏହି ଭୂମିଟିର ପ୍ରସାଦରୁ ହିଁ ଲାଭ କରିଛି । ଏବଂ, ଯଦି ମୁଁ ଆଦୌ କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ କିଛି ସଫଳତା ଲାଭ କରିଥାଏ, ତେବେ ତାହାର ଗୌରବ ମୋ'ର ନୁହେଁ । ତାହା ଆପଣମାନଙ୍କର । ମୋ'ର ଦୁର୍ବଳତା ଓ ମୋ'ର ପରାଜୟଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ମୋ'ର । ଏହି ଦେଶ ମୋ'ର ଚତୁଷ୍ପାର୍ଶ୍ୱରେ ମୋ'ଲାଗି ଯେତେ ଯେତେ ଶିକ୍ଷାଧନ ମହଜୁଦ କରି ରଖିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଲାଭବାନ୍ ହେବାରେ ମୁଁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଛି ବୋଲି ହିଁ ମୁଁ ବିଫଳ ହୋଇଛି ଏବଂ ବଳହୀନ ହୋଇ ରହିଛି ।" ନିଜର ଦେଶକୁ ଭଲ ପାଇବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ସେହି ଦେଶ ନିମନ୍ତେ ଯୋଗ୍ୟ ହେବା । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆପଣାର ଜୀବନରେ ଯାହାକିଛି କରିଛନ୍ତି, ସେହି ପ୍ରତ୍ୟେକଟି କର୍ମସୂଚୀର ପାଶ୍ଚାତରେ ନିଜର ଦେଶଲାଗି ତାଙ୍କର ସେହି ଅନୁରାଗ ଏବଂ ଆନୁଗତ୍ୟ ଛତ୍ରେ ଛତ୍ରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଉଠୁଛି । ସେହି ଅନୁରାଗ ଓ ଆନୁଗତ୍ୟର ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାରତବର୍ଷରେ ବାସ କରୁଥିବା ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି ଏକ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିଛି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଯେପରି ସମଗ୍ରଭାବରେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଚିହ୍ନିଥିଲେ, ତାଙ୍କର ଅନେକ ସମକାଳୀନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବି ତାହାର କ୍ୱଚିତ୍ ପରିଚୟ ମିଳିବ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ନିଜର ଏହି ଭୂମିଟିକୁ ଆପଣାର ପୂର୍ବଗ୍ରହଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ଭାରି ଏକପାଖିଆ କରି ଦେଖିଥାଉ । କିଏ ଏକାବେଳେକେ ଉପରଟାକୁ ଦେଖେ, ଉପରେ ଭାସୁଥାଏ,

ତଳେ ରହିଥିବା ଭୂମିଟିକୁ ଏବଂ ସେହି ଭୂମିରେ ବାସକରୁଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ମୋଟେ ଦେଖିପାରେ ନାହିଁ । ତା' ଦେଖିବାର ନକ୍‌ସାଟି ଭିତରେ ମଣିଷମାନେ ପ୍ରାୟ ନଥାନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ସେହିଥିପାଇଁ ଏଠାରେ ମଣିଷମାନଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବାଲାଗି ହିସାବ କରି ନପାରୁଥିବାରୁ ଏମାନେ କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦରିଆ ଡେଣାମାନ ଲଗାଇ ଉପରେ ଉପରେ ଉଡ଼ୁଥାନ୍ତି । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଭାରତବର୍ଷ ବିଷୟରେ ବାଣୀଗୁଡ଼ିକ ଆମ ହୃଦୟରେ ସହେଥିବା ଦେବତାପରି ଆସି ବାଜି ଯିବାପରି ସମ୍ଭବତଃ । ଏବେମଧ୍ୟ ସେହି ଦେବତର ଏକ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ।

ବ୍ରାହ୍ମଣତ୍ୱର ଉପଲବ୍ଧି ଭାରତବର୍ଷର ମହାନ୍ ଆଦର୍ଶ ବୋଲି କହିବାଦ୍ୱାରା ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ବୁଝୁଥିଲେ ? ଗୋଟାଏ ଉଚ୍ଚିଷ୍ଟ କୁଳରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ କେତେକ ମଣିଷ ଯେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲାନ୍ତି କମ୍ବା ପଇତା ସଂଘାତୁଏ କାନ୍ଧରେ ପକାଇଲେ ଯେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣର ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ, ଏଠାରେ ଆଦୌ ସେକଥା କୁହାଯାଇ ନାହିଁ । ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନରେ ସେ ହାସଲ କରୁଥିବା ସର୍ବୋତ୍ତମ ବିକାଶାବସ୍ଥାକୁ ଯଦି ବ୍ରାହ୍ମଣର ସ୍ତର ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏଠାରେ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣତ୍ୱର କଥା କହିଛନ୍ତି । ଜ୍ଞାନର ବିକାଶ, ଶ୍ରଦ୍ଧାର ବିକାଶ, ଜଗତର ହିତଅର୍ଥରେ ସତତ କର୍ମ କରିବାରେ ଅକୁଣ୍ଠତା,—ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନରେ ଏହି ଉନୋଟିଯାକର ସମାବେଶ ଘଟିଥିଲେ ଆମେ ସେହି ଅବସ୍ଥାଟିକୁ ବ୍ରାହ୍ମଣତ୍ୱ ବୋଲି ଜାଣିବା । ବେଲୁଡ଼ ମଠର ଡାଏରୀରେ ଦିନେ ସ୍ୱାମୀଜୀ କହିଥିବାର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି : "ଏହି ମଠରୁ ଚରିତ୍ରବାନ୍ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ବାହାରି ସଂସାର ଭିତରକୁ ଯିବେ, ସେଉଁମାନେ କି ଜଗତକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଦ୍ୱାରା ପରିପ୍ଲାବିତ କରିଦେବେ । ଏହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକ ରୂପେ ଆହୁରି ଅନ୍ୟ ପୁନରୁତ୍ଥାନମାନ ମଧ୍ୟ ଘଟିବ । ଏହିପରି ଭାବରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବାହାରିବେ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ବାହାରିବେ, ବୈଶ୍ୟ ବାହାରିବେ ।" ତେବେ ଶୂଦ୍ରମାନେ କୁଆଡ଼େ ଯିବେ ? ଭବିଷ୍ୟତ ସମାଜ ବିଷୟରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ନକ୍‌ସାଟି ଅନୁସାରେ ଆଉ ଶୂଦ୍ର ବୋଲି କେହି ରହିବେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର କହିବାଟିକୁ ହିସାବ କରି କହିଲେ, ଶୂଦ୍ରର କାର୍ଯ୍ୟ ମେସିନ୍ କରିବ । ଏହି ଉକ୍ତିଟିର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ଆମେ ଯେତିକି ପରିଷ୍କୃତ ଭାବରେ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବା, ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଟି ଆମକୁ ପ୍ରକୃତରେ ସେତିକି ବିସ୍ମୟକାରୀ ବୋଲି ମନେ ହେବ । ସମାଜରେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ମୁଖ୍ୟତଃ ଦେହଶ୍ରମ ଆବଶ୍ୟକ କରନ୍ତି, ଭାରତୀୟ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାଗତ ପରମ୍ପରାରେ ସେହିଗୁଡ଼ିକୁ ହିଁ ବ୍ୟବସ୍ଥାଟିର ସର୍ବନିମ୍ନ ପାହାଚରେ ରହିଥିବା ଶୂଦ୍ର ଉପରେ ଲଦି ଦିଆଯାଇ ଆସିଛି । ସେହି କର୍ମଗୁଡ଼ିକୁ କାଳକ୍ରମେ ହୀନଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖାଯାଇଛି ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ କରିବାପାଇଁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଥିବା ଶୂଦ୍ରମାନେ ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟସ୍ୱୀକୃତିର ମାନଦଣ୍ଡରେ ହୀନତମ ବୋଲି ପରିଗଣିତ ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରେ ଯାତ୍ରା କରୁଥିବା ସମୟରେ, ଏହି ତଥାକଥିତ ହୀନ ଓ ଘୃଣ୍ୟ କର୍ମଗୁଡ଼ିକୁ ଯେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ମେସିନ୍ କରୁଛି, ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେହି କଥାଟିକୁ ଅବଶ୍ୟ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇ ଆସିଥିବେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଭାବନାଫଳରେ ଏକ ଅନ୍ୟ ଭବିଷ୍ୟ ଦିଶିଯାଇଥିବ । ମେସିନ୍‌ଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ପଶ୍ଚିମ ଜଗତରେ ଏବେ ସମସ୍ତେ ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଆଗପରି ସେଥିପାଇଁ କୌଣସି କଷଣ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ୁନାହିଁ । ନୀଚ କାମ ବୋଲି ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟର ବିଜ୍ଞାନବୁଦ୍ଧି ଯେତେ-ବେଳେ ଆମ ପୃଥିବୀର ସବୁ ସମାଜରେ ଓ ଦେଶରେ ଯନ୍ତ୍ରପ୍ରୟୋଗର କୁଶଳତା ଆଣିଦେବ, ସେତେବେଳେ ପାରମ୍ପରିକ ସମାଜମାନଙ୍କରେ ଏହିସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ଏବେ ଗଣ୍ଠାଇ ରଖାଯାଇଥିବା ଗ୍ଲାନିଗୁଡ଼ିକୁ ତଥାପି ସହ୍ୟ କରିବାର ଆଉ କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ରହିବ ନାହିଁ ।

ଲୋକଜାଗରଣ ଏବଂ ଲୋକନିର୍ମାଣ ବିଷୟରେ ଆପଣାର କର୍ମଯୋଜନାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ମୁଖ୍ୟତଃ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ଏବଂ ବୈଶ୍ୟ କୁଳରୁ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ତରୁଣମାନେ ଆସି ଯୋଗଦିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । ଶୂଦ୍ରମାନେ ଟିକିଏ ପରେ ଆସିବେ ବୋଲି ସେ ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ସମାଜରେ ତିନି ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣ କହିଲେ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଉଥିଲା, ସେମାନେ ସବାଆଗ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆସି ସାମିଲ ହେଲେ ତାହା ସେତେବେଳର ପ୍ରଚଳିତ ସାମାଜିକ ଭାବନାରେ ଅବଶ୍ୟ ଏକ ଉଦ୍‌ବେଳନ ସୃଷ୍ଟି କରିବ । ଏହି ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକମାନେ ଜାତି ବିଷୟରେ ଆଦୌ କୌଣସି ବାରଣ ରଖିବେ ନାହିଁ, ତଳଠାରୁ ଆହୁରି ତଳକୁ ଯିବେ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ । ସେମାନେ ମଣିଷ ହିସାବରେ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବେ । ସବାତଳରେ ଥିବା ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତକୁ ମଧ୍ୟ ତାହା କ୍ରମେ ସାହସ ଆଣିଦେବ । ସେମାନଙ୍କର ହୀନମନ୍ୟତା ଏବଂ ଜଡ଼ତା ଦୂର ହୋଇଯିବ । ଏହିସବୁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ଏକାବେଳେକେ ଆରମ୍ଭରୁ ହିଁ ସାମିଲ କରାଗଲେ ସମ୍ଭବତଃ ସମାଜରେ ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପ୍ରଭାବଟି ସେତେ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ ବା ଶିକ୍ଷାକାର୍ଯ୍ୟ କରାଯିବ, ସେମାନେ ଯଦି ଉଚ୍ଚ ବର୍ଣ୍ଣର ହୋଇଥିବେ, ତେବେ ଶୂଦ୍ର ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀମାନଙ୍କୁ ହୁଏତ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ସ୍ୱାଗତ କରିବେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ହୁଏତ ସମୁଦାୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସନ୍ଦେହର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବେ ଏବଂ ଦୂରତା ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ । ଏଣେ, ଅପରପକ୍ଷରେ, ଶୂଦ୍ର ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକଙ୍କର ଅବଚେତନରେ ହୁଏତ ସେମାନେ ଶୂଦ୍ର ବୋଲି ଭାବନାଟି ଗଣ୍ଠିଟିଏ ପରି ପଡ଼ି ରହିଥିବ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ସହଜତା ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଅନୁକୂଳତା ଯୋଗାଇ ଦେଉନଥିବ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଚିନ୍ତା କରିଥିବେ, ଯେତେବେଳେ କାର୍ଯ୍ୟଟି କିଛିଦୂର ଆଗେଇଯାଇ ପାରିବ ଏବଂ ତାହା ଫଳରେ ଜାତି ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ରହି ଆସିଥିବା ସଙ୍କୋଚଗୁଡ଼ିକ ହ୍ରାସ ହୋଇ ଆସିବ,

ସେତେବେଳେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସବୁ ପକ୍ଷର ଗ୍ରହଣଶୀଳତାରେ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିବ ଏବଂ ସେତେବେଳେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀମାନେ କେଉଁ ଜାତିର ବୋଲି ଜାଣିବାଲାଗି ବି ଜନଗଣଙ୍କ ଭିତରେ ସେତେ ବେଶୀ ଆଗ୍ରହ ରହୁନଥିବ ।

ଯିଏ କେବଳ ନିଜଟିକୁ ହିଁ ବିଶ୍ୱସାକର ଏକମାତ୍ର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦ୍ରବ୍ୟ ବୋଲି କହି ଆବୋରି ଧରିଥିବ, ସିଏ ଆପଣାର ପ୍ରିୟ ପାଚେରିଗୁଡ଼ିକୁ ଡେଇଁ ମୋଟେ ସେପାଖକୁ ଯାଇ ପାରିବନାହିଁ । ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଏହିପରି ଭାବରେ ଯାବତୀୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପାଚେରିଘେରି କରି ରଖିବାକୁ ଭାରତର ଶାସ୍ତ୍ରାର୍ଥୀମାନେ ଭାରତବର୍ଷର ଅଧିବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ଅନୁରୂପ ଆତ୍ମରକ୍ଷଣତାର ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ କି ? ଭାରି ଭଲ ହେଲା, ବେପାରୀ ବେଶରେ ହେଉ ପଛେ, ବାହାରୁ ଇଉରୋପୀୟମାନେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସିଲେ । ସେମାନେ ସମୁଦ୍ର ପାରିହୋଇ ଏଦେଶକୁ ଆସିଥିଲେ । ସମୁଦ୍ରକୁ ଲଙ୍ଘିବେ ବୋଲି ସେମାନେ ବହୁକାଳରୁ ବୃହତ୍ତର ପୃଥିବୀକୁ ପଥଟିଏ ଖୋଜୁଥିଲେ । ଭାରି ଭଲ ହେଲା, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସଂସ୍କାରର ବୋଲ ନମାନି ସମୁଦ୍ର ପାରି ହୋଇ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ । ତାଙ୍କ ଆଗରୁ ହୁଏତ କୌଣସି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଏହି ଦୁଃସାହସଟିକୁ କରିନଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ପ୍ରବାସ କଲେ, ବୃହତ୍ତର ଜଗତକୁ ଭାରତବର୍ଷ ପକ୍ଷରୁ କେତେ କ'ଣ ଦେଇଆସିଲେ, ଭାରତର ଗୌରବ ବଢ଼ାଇଲେ । ସେ ଭାରତବର୍ଷ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ବୃହତ୍ତର ଜଗତରୁ କେତେ କ'ଣ ବୋହି ଆଣିଲେ ଓ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷର ଗୌରବ ବଢ଼ାଇଲେ, ଭାରତବର୍ଷକୁ ସମୃଦ୍ଧ କଲେ । ତେଣୁ, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଭାରତଭାବନାରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ନଥିଲା । ଭାରତବର୍ଷର ସୃଷ୍ଟିପ୍ରସ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୋହମୁକ୍ତ ଭାବରେ କେତେ କୁଆଡ଼କୁ ଖୋଲିଦେଇ ପାରୁଥିଲେ ଏବଂ ଆପଣାର ଗ୍ରହଣ ପାତ୍ରଟିକୁ ନେଇ କେତେ କୁଆଡ଼େ ପହଞ୍ଚି ପାରୁଥିଲେ । ଏହାର ସମ୍ଭବତଃ ପ୍ରଥମ କାରଣ ହେଉଛି ଯେ, ସିଏ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାକୁ ଆପଣାର ଯାବତୀୟ ଅନ୍ତଃସ୍ଥରେ ସର୍ବମୂଳ ଭୂମିରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ, ଆଦୌ ସ୍ପର୍ଶକାତର ନଥିଲେ, ଗବାକ୍ଷଗୁଡ଼ିକୁ ଉନ୍ମୋଚିତ କରି ରଖିବାକୁ ଆଦୌ ଭୟ କରୁନଥିଲେ । ସ୍ପର୍ଶକାତରମାନେ ହୁଏତ ସର୍ବଦା ଆଶଙ୍କା କରୁଥିଲେ ଯେ ସିଏ ପୁରା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତଟାକୁ ଆଣି ଏଠି ଜାଗରଣ ନାଆଁରେ ଭାରତବର୍ଷ ଉପରେ ଲଦିଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଆପଣାର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବୋଲି ମାନୁଥିବା ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ସେହିଭଳି ଶଙ୍କା ଭିତରେ ପଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ବିଦେଶକୁ ଯାଇ ଦୂଷିତ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ସେମାନେ ନିଜ ବୁଦ୍ଧିରେ ପଡ଼ି ଭାରି ସନ୍ଦେହ କରୁଥିଲେ । ସିଏ ସେହି ଦୋଷଗୁଡ଼ାକୁ ଆଣି ଏଠି ପୁରାଇଦେବେ ଓ ଘରଟିକୁ ମାରି କରି ଦେବେନାହିଁ ତ ? — ବୋଲି ସେମାନେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ପଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରେ ଯାହା କରୁଥିବା ସମୟରେ, ଏହି ତଥାକଥିତ ହୀନ ଓ ଘୃଣ୍ୟ କର୍ମଗୁଡ଼ିକୁ ଯେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ମେସିନ୍ କରୁଛି, ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେହି କଥାଟିକୁ ଅବଶ୍ୟ ଅଙ୍କେ ନଜରାଇ ଆସିଥିବେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ତାହାଫଳରେ ଏକ ଅନ୍ୟ ଭବିଷ୍ୟ ଦେଖିଯାଇଥିବ । ମେସିନ୍‌ଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ପଶ୍ଚିମ ଜଗତରେ ଏବେ ସମସ୍ତେ ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଆଗପରି ସେଥିପାଇଁ କୌଣସି କଷଣ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ୁନାହିଁ । ନୀଚ କାମ ବୋଲି ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟର ବିଜ୍ଞାନବୁଦ୍ଧି ଯେତେ-ବେଳେ ଆମ ପୃଥିବୀର ସବୁ ସମାଜରେ ଓ ଦେଶରେ ଯନ୍ତ୍ରପ୍ରୟୋଗର କୁଶଳତା ଆଣିଦେବ, ସେତେବେଳେ ପାରମ୍ପରିକ ସମାଜମାନଙ୍କରେ ଏହିସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ଏବେ ଗଣ୍ଠାଇ ରଖାଯାଇଥିବା ଗ୍ଲାନିଗୁଡ଼ିକୁ ତଥାପି ସହ୍ୟ କରିବାର ଆଉ କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ରହିବ ନାହିଁ ।

ଲୋକଜାଗରଣ ଏବଂ ଲୋକନିର୍ମାଣ ବିଷୟରେ ଆପଣାର କର୍ମଯୋଜନାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ମୁଖ୍ୟତଃ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ଏବଂ ବୈଶ୍ୟ କୁଳରୁ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ତରୁଣମାନେ ଆସି ଯୋଗଦିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । ଶୂଦ୍ରମାନେ ଟିକିଏ ପରେ ଆସିବେ ବୋଲି ସେ ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ସମାଜରେ ଢଳ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣ କହିଲେ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଉଥିଲା, ସେମାନେ ସବାଆଗ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆସି ସାମିଲ ହେଲେ ତାହା ସେତେବେଳର ପ୍ରଚଳିତ ସାମାଜିକ ଭାବନାରେ ଅବଶ୍ୟ ଏକ ଉଦ୍‌ବେଳନ ସୃଷ୍ଟି କରିବ । ଏହି ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକମାନେ ଜାତି ବିଷୟରେ ଆଦୌ କୌଣସି ବାରଣ ରଖିବେ ନାହିଁ, ତଳଠାରୁ ଆହୁରି ତଳକୁ ଯିବେ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ । ସେମାନେ ମଣିଷ ହିସାବରେ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବେ । ସବାତଳରେ ଥିବା ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତକୁ ମଧ୍ୟ ତାହା କ୍ରମେ ସାହସ ଆଣିଦେବ । ସେମାନଙ୍କର ହୀନମନ୍ୟତା ଏବଂ ଜଡ଼ତା ଦୂର ହୋଇଯିବ । ଏହିସବୁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ଏକାବେଳେକେ ଆରମ୍ଭରୁ ହିଁ ସାମିଲ କରାଗଲେ ସମ୍ଭବତଃ ସମାଜରେ ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପ୍ରଭାବଟି ସେତେ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ ବା ଶିକ୍ଷାକାର୍ଯ୍ୟ କରାଯିବ, ସେମାନେ ଯଦି ଉଚ୍ଚ ବର୍ଣ୍ଣର ହୋଇଥିବେ, ତେବେ ଶୂଦ୍ର ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀମାନଙ୍କୁ ହୁଏତ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ସ୍ୱାଗତ କରିବେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ହୁଏତ ସମୁଦାୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସନ୍ଦେହର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବେ ଏବଂ ଦୂରତା ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ । ଏଣେ, ଅପରପକ୍ଷରେ, ଶୂଦ୍ର ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକଙ୍କର ଅବଚେତନରେ ହୁଏତ ସେମାନେ ଶୂଦ୍ର ବୋଲି ଭାବନାଟି ଗଣ୍ଠିଟିଏ ପରି ପଡ଼ି ରହିଥିବ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ସହଜତା ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଅନୁକୂଳତା ଯୋଗାଇ ଦେଉନଥିବ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଚିନ୍ତା କରିଥିବେ, ଯେତେବେଳେ କାର୍ଯ୍ୟଟି କିଛିଦୂର ଆଗେଇଯାଇ ପାରିବ ଏବଂ ତାହା ଫଳରେ ଜାତି ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ରହି ଆସିଥିବା ସଙ୍କୋଚଗୁଡ଼ିକ ହ୍ରାସ ହୋଇ ଆସିବ,

ସେତେବେଳେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସବୁ ପକ୍ଷର ଗ୍ରହଣଶୀଳତାରେ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିବ ଏବଂ ସେତେବେଳେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀମାନେ କେଉଁ ଜାତିର ବୋଲି ଜାଣିବାଲାଗି ବି ଜନଗଣଙ୍କ ଭିତରେ ସେତେ ବେଶୀ ଆଗ୍ରହ ରହୁନଥିବ ।

ଯିଏ କେବଳ ନିଜଟିକୁ ହିଁ ବିଶ୍ୱଯାକର ଏକମାତ୍ର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦ୍ରବ୍ୟ ବୋଲି କହି ଆବୋରି ଧରିଥିବ, ଯିଏ ଆପଣାର ପ୍ରିୟ ପାତେରିଗୁଡ଼ିକୁ ଡେଇଁ ମୋଟେ ସେପାଖକୁ ଯାଇ ପାରିବନାହିଁ । ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଏହିପରି ଭାବରେ ଯାବତୀୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପାତେରିଘେରି କରି ରଖିବାକୁ ଭାରତର ଶାସ୍ତ୍ରାର୍ଥୀମାନେ ଭାରତବର୍ଷର ଅଧିବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ଅନୁରୂପ ଆତ୍ମରସଂହତାର ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ କି ? ଭାରି ଭଲ ହୋଇଛି, ବେପାରି ବେଶରେ ହେଉ ପଛେ, ବାହାରୁ ଇଉରୋପୀୟମାନେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସିଲେ । ସେମାନେ ସମୁଦ୍ର ପାରିହୋଇ ଏଦେଶକୁ ଆସିଥିଲେ । ସମୁଦ୍ରକୁ ଲଙ୍ଘିବେ ବୋଲି ସେମାନେ ବହୁକାଳରୁ ବୃହତ୍ତର ପୃଥିବୀକୁ ପଥଟିଏ ଖୋଜୁଥିଲେ । ଭାରି ଭଲ ହୋଇଛି, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସଂସ୍କାରର ବୋଲି ନମାନି ସମୁଦ୍ର ପାରି ହୋଇ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ । ତାଙ୍କ ଆଗରୁ ହୁଏତ କୌଣସି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଏହି ଦୁଃସାହସଟିକୁ କରିନଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ପ୍ରବାସ କଲେ, ବୃହତ୍ତର ଜଗତକୁ ଭାରତବର୍ଷ ପକ୍ଷରୁ କେତେ କ'ଣ ଦେଇଆସିଲେ, ଭାରତର ଗୌରବ ବଢ଼ାଇଲେ । ସେ ଭାରତବର୍ଷ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ବୃହତ୍ତର ଜଗତରୁ କେତେ କ'ଣ ବୋହି ଆଣିଲେ ଓ ତଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷର ଗୌରବ ବଢ଼ାଇଲେ, ଭାରତବର୍ଷକୁ ସମୃଦ୍ଧ କଲେ । ତେଣୁ, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଭାରତଭାବନାରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା ନଥିଲା । ଭାରତବର୍ଷର ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରସ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୋହମୁକ୍ତ ଭାବରେ କେତେ କୁଆଡ଼କୁ ଖୋଲିଦେଇ ପାରୁଥିଲେ ଏବଂ ଆପଣାର ଗ୍ରହଣ ପାତ୍ରଟିକୁ ନେଇ କେତେ କୁଆଡ଼େ ପହଞ୍ଚି ପାରୁଥିଲେ । ଏହାର ସମ୍ଭବତଃ ପ୍ରଥମ କାରଣ ହେଉଛି ଯେ, ସିଏ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାକୁ ଆପଣାର ଯାବତୀୟ ଆସ୍ଥାହାରେ ସର୍ବମୂଳ ଭୂମିରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ, ଆଦୌ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକାତର ନଥିଲେ, ଗବାକ୍ଷଗୁଡ଼ିକୁ ଉନ୍ମୋଚିତ କରି ରଖିବାକୁ ଆଦୌ ଭୟ କରୁନଥିଲେ । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକାତରମାନେ ହୁଏତ ସର୍ବଦା ଆଶଙ୍କା କରୁଥିଲେ ଯେ ସିଏ ପୁରା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତଟାକୁ ଆଣି ଏଠି ଜାଗରଣ ନାଆଁରେ ଭାରତବର୍ଷ ଉପରେ ଲଦିଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଆପଣାର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବୋଲି ମାନୁଥିବା ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ସେହିଭଳି ଶଙ୍କା ଭିତରେ ପଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ବିଦେଶକୁ ଯାଇ ଦୂଷିତ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ସେମାନେ ନିଜ ବୁଦ୍ଧିରେ ପଡ଼ି ଭାରି ସନ୍ଦେହ କରୁଥିଲେ । ସିଏ ସେହି ଦୋଷଗୁଡ଼ାକୁ ଆଣି ଏଠି ପୂରାଇଦେବେ ଓ ଘରଟିକୁ ମାରି କରି ଦେବେନାହିଁ ତ ? — ବୋଲି ସେମାନେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ପଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ ।

"ହିନ୍ଦୁ ସମାଜ ସଫଳତାର ସହିତ ଇଉରୋପର ସାମାଜିକ ବିଧାନଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇ ପାରିବ ବୋଲି ବିଚାର କରୁଛନ୍ତି କି ?"—ଏକଦା ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ଜନୈକ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିଥିଲେ, "ନା— ସମଗ୍ର ଭାବରେ ଆଦୌ ଗ୍ରହଣ କରି ନେବନାହିଁ । ମୁଁ ହୁଏତ ଏପରି କହିପାରିବି ଯେ, ବାହ୍ୟ ଇଉରୋପୀୟ ଶକ୍ତିମତ୍ତା ପଛରେ ଯିଏ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବା ଗ୍ରୀକ ମାନସର ଯେଉଁ ଐତିହ୍ୟଟି ରହିଛି, ଭାରତବର୍ଷ ଯଦି ହିନ୍ଦୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାକୁ ତାହା ସହିତ ଏକତ୍ର କରି ଯୋଡ଼ି ଦେଇ ପାରିବ, ତେବେ ତାହାହିଁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏକ ଆଦର୍ଶ ସମାଜର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦିଗରେ ଆଗକୁ ବାଟ କଢ଼ାଇ ନେବ ।" ପ୍ରାୟ ଶହେବର୍ଷ ତଳେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଯାହା କହିଥିଲେ, ଭାରତବର୍ଷରେ ଆଜି ମଧ୍ୟ ସମାନ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ ଠିକ୍ ସେହିକଥା କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଭାରତୀୟ ବିଦ୍ୟା କହିଲେ କାଳକାଳରୁ ଯେଉଁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉଦାରତା ଏବଂ ଅନୁରାଗଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝାଇ ଆସିଛି, ପୃଥିବୀରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରାଚ୍ୟ ପରସ୍ପରକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାହାକୁ ସତେଅବା ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ଏକ ଏକାନ୍ତକାମ୍ୟ ଜୀବନମୂଲ୍ୟରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରିନେବାରେ ଲାଗିଛି । ମାତ୍ର, ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର ଅରଣ୍ୟମାନଙ୍କର ସତ୍ୟଦ୍ରଷ୍ଟା ଋଷିମାନେ ସିନା ଏକ ଉଦାରତମ ବ୍ରହ୍ମସମ୍ପଦର ଗୁଣଗାନ କରିଛନ୍ତି; ଏଣେ ସମାଜକୁ ଚଳାଉଥିବା ସମ୍ଭବତଃ ଅନ୍ୟଏକ କାଳର ଋଷିମାନଙ୍କର ଆଚାରଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ମଣିଷକୁ ଭାରି ନିରଖର ଭାବରେ ଦେଖିଛି, ସମାଜରେ ମଣିଷ ମଣିଷ ଭିତରେ ଘୃଣା, ଦୂରତା ଏବଂ ଉପେକ୍ଷାଗୁଡ଼ାକ ହିଁ ନିର୍ମମ ଭାବରେ ରାଜତ୍ୱ କରିବା ସକାଶେ ବାଟ ଛାଡ଼ିଦେଇଛି । ସମାଜ ଯେଉଁ ବିଧାନଗୁଡ଼ିକର ବୋଲ ମାନି ଚାଲିଛି, ତାହା ମନୁଷ୍ୟମାତ୍ରକେ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଅସଲ ସମ୍ପଦଟିକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଆସିଛି । ପୂର୍ବକାଳରେ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ବୁଦ୍ଧି ଦେଉଥିବା ଋଷିମାନେ ଓ ଆଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପାଳିତ ହେଉଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆଉଜି ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଏହାଦ୍ୱାରା କ୍ରମେ ଭାରତୀୟ ଜୀବନଭାବନା ସତେଅବା ଦୁଇଫାଳ ହୋଇଯାଇଛି, ଭାରତୀୟ ଜୀବନ ସତେଅବା ଏକ ବିନାଶକାରୀ ଅନ୍ତର୍ବିରୋଧ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ପ୍ରଦୂଷିତ ହୋଇ ରହିଆସିଛି । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଇଉରୋପୀୟ ମାନସ ଜୀବନର ସର୍ବପ୍ରଥମ ପାବଚ୍ଛଟିକୁ ମଜବୁତ କରି ତିଆରି କରିବାର ପ୍ରୟାସ କରିଛି । ସେହି ପ୍ରୟାସର ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସେଠା ସମାଜରେ କେତେ ଭଙ୍ଗାରୁଜା ହୋଇଛି, ପୁରୁଣା ନୂଆକୁ ବାଟ ଛାଡ଼ିଦେଇଛି । ଭାରତବର୍ଷ ଯୁଗେ ଯୁଗେ କେତେ ନୂଆଳିଗି ମସୁଧାମାନ କରି ଆସିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପୁରୁଣାଗୁଡ଼ାକର ପ୍ରକୋପ ତଥାପି ଅଧିକ ବଳବାନ୍ ହୋଇ ରହିଛି । ଜ୍ଞାନ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ହୋଇ ରହିଛି, ଧର୍ମମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ଭାବରେ ଅନ୍ୟାୟୀ ଇନ୍ଦ୍ରମାନଙ୍କର ଖଟୁଲିଗୋଡ଼ରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ମୂଳଦୁଆଟି, ଅର୍ଥାତ୍ ସମାଜ ଏବଂ ତାର ଅର୍ଥନୀତି, ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଉଚ୍ଚତମଟିର ଅନୁରୂପ ନ ହେଲେ ଭାରତବର୍ଷ ହୁଏତ ଚିରଦିନ

ତାମସିକତା ଭିତରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିଥିବ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀରେ ସେ ସତେଅବା ଏସବୁ ପାଇଁ ଏକ ସୁସ୍ଥ ବିକଳ୍ପ ଦେଖି ଆସିଥିଲେ; ସେଠାରେ ଏପରି ଏକ ବଳବାନ୍ ପ୍ରୟାସ ଚାଲିଛି, ଯାହାକି ସମାଜର ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଯାବତୀୟ ଚିନ୍ତା କରୁଛି ବୋଲି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷ ପାଇଁ ଅନୁରୂପ ପରାମର୍ଶଟିଏ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ କୂପମଣ୍ଡୂକ ନଥିବାରୁ ହିଁ ସେଭଳି ଏକ ସାହସିକ କଳ୍ପନା କରିପାରିଥିଲେ ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଆଧୁନିକ ଯନ୍ତ୍ରବିଦ୍ୟା ଓ କୌଶଳକୁ ଶିକ୍ଷା କରି ଜାପାନ କିପରି ପୁରୁଣାର ଅର୍ଗଳଭିତରୁ ବାହାରି ଆପଣା ଲାଗି ଏକ ନୂତନ ଉନ୍ମୋଚନର ପରିଧି ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ଲାଗିଥିଲା, ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏକାଧିକ ସ୍ଥାନରେ ସେହି କଥାଟିର ଭୂୟସୀ ପ୍ରଶଂସା କରୁଥିଲେ । ଶିକାଗୋ ଯିବା ବାଟରେ ଜାପାନ ଦେଇ ଯାଇଥିଲେ ଓ ସେଠାରେ ଯାହାସବୁ ଦେଖିଲେ, କେଡ଼େ ଉତ୍ସାହିତ ଭାବରେ ସେସବୁର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ସେ ଭାରତକୁ ପତ୍ରମାନ ଲେଖିଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଏକ କଥୋପକଥନରେ ସେ ଥରେ କହିଥିଲେ : ''ଯଦି ମୁଁ କେତେଜଣ ଅବିବାହିତ ଯୁବକଙ୍କୁ ପାଆନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନଙ୍କୁ ଜାପାନ ପଠାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ସେଠାରେ ସେମାନଙ୍କର ଯନ୍ତ୍ରକୌଶଳାଦି ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦିଅନ୍ତି, ଯେପରିକି ସେମାନେ ଯେତେବେଳେ ଦେଶକୁ ଫେରିଆସନ୍ତେ, ସେମାନେ ଏଠାରେ ସେହି ଜ୍ଞାନକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରି ହୁଏତ କେତେ କ'ଣ ସମ୍ଭବ କରିପାରନ୍ତେ । ଏବଂ ତାହା ପ୍ରକୃତରେ କେଡ଼େ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା !'' ଭାରତୀୟ ସାମାଜିକ ତଥା ଆର୍ଥିକ ଜୀବନରେ ଉନ୍ନତବିଧାନ ସମ୍ଭବ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଭାରତବର୍ଷରେ ଉପଯୁକ୍ତ ମଡ଼େଲ୍‌ଟିଏ ପାଉନଥିଲେ ଏବଂ ନିଜର ଅନୁଭବକୁ ଭିତ୍ତି କରି ସେ ଭାରତର ବାହାରକୁ ହିଁ ବାରବାର ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରୁଥିଲେ । କାରଣ ଭାରତବର୍ଷ କହିଲେ ସେ ଭାରତବାସୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବୁଝୁଥିଲେ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକାଠି ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି ଭାରତବର୍ଷରେ ସେତେବେଳେ ହୁଏତ ମୋଟେ କିଛି ହେଉନଥିଲା । ଆପଣାର ଭାରତ-ପରିବ୍ରଜ ସମୟରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଅସଲ ଭାରତବର୍ଷକୁ ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖି ଆସିଥିଲେ । ସେ ଜଣେ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ପାଖକୁ ଆମେରିକାରୁ ଲେଖିଥିଲେ, ''ମନେରଖ, ଜାତି କୋଠାଘରେ ନୁହେଁ କୁଡ଼ିଆରେ ହିଁ ବାସ କରୁଛି । ମାତ୍ର ହାୟ, ସେମାନଙ୍କ ସକାଶେ କେହି କେବେହେଲେ କିଛି କରିନାହାନ୍ତି । ଆମ ଦେଶର ଆଧୁନିକ ସଂସ୍କାରକମାନେ ବିଧବା ବିବାହ ନେଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଏହିସବୁ ଯାବତୀୟ ସଂସ୍କାର ନିମନ୍ତେ ମୋ'ର ଅବଶ୍ୟ ସହାନୁଭୂତି ରହିଛି । ମାତ୍ର, ଗୋଟିଏ ଦେଶର ବିଧବାମାନେ କେତେ ସଂଖ୍ୟାରେ ପୁନର୍ବାର ସ୍ୱାମୀ ଲାଭ କଲେ, ଗୋଟିଏ ଜାତିର ଭାଗ୍ୟ ତା'ଉପରେ ଆଦୌ ନିର୍ଭର କରୁନାହିଁ । ସେହି ଭାଗ୍ୟ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ଅବସ୍ଥା ଉପରେ ହିଁ ନିର୍ଭର କରୁଛି । ତୁମେ ସେମାନଙ୍କର ଉତ୍ଥାନ ସମ୍ଭବ

କରିପାରିବ କି ? ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସ୍ୱଭାବରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଆଘାତ ନକରି ତୁମେ ସେମାନଙ୍କର ହୃତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଫେରାଇ ଆଣି ପାରିବ କି ? ଜଣେ ମଣିଷ ନିଜକୁ ମଣିଷ ବୋଲି ଭାବୁନାହିଁ, ଜଣେ ମଣିଷ ସମ୍ମାନ ଦେଇ ନିଜକୁ ଦେଖୁନାହିଁ, ତାହାହିଁ ତା'ର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଭାରତବର୍ଷରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସେହି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବାଲାଗି ଏତେ ଅଧୀର ହୋଇ-ପଡ଼ୁଥିଲେ ଏବଂ ଉପାୟ ଖୋଜି ସେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତ ଆଡ଼କୁ ଅନାଉଥିଲେ ।

ଏବଂ, ତା'ପରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ସେହି ଋଜୁ ଓ ପରାକ୍ରମଶାଳୀ ଉକ୍ତିଟି : “କ୍ଷୁଧା ଏବଂ ଅଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟରେ ନିର୍ଯ୍ୟାତିତ ହେବାରେ ଲାଗିଥିବା କୋଟି କୋଟି ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଅର୍ଥରେ ଯିଏ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରୁଛି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଥରେ ମଧ୍ୟ ଆଖି ବୁଲାଇ ଦେଖୁନାହିଁ, ମୁଁ ସେହିଭଳି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଜଣେ ଜଣେ ବିଶ୍ୱାସଘାତକ ବୋଲି କହିବି । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଦରିଦ୍ର ଓ ନିଃସ୍ୱମାନଙ୍କର ନିଷ୍ପେଷଣ କରି ଆପଣାର ଯାବତୀୟ ଅର୍ଥର ଉପାର୍ଜନ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ସବଂବିଧ ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ନିଜର ଆଣ୍ଠ ଦେଖାଇ ବୁଲୁଛନ୍ତି, ପ୍ରାୟ କ୍ଷୁଧାତୁର ଅବସ୍ଥାନ ପଶୁବତ୍ ଜୀବନଯାପନ କରୁଥିବା କୋଡ଼ିଏ କୋଟି ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ପାଇଁ ସେମାନେ କିଛି କରିବାକୁ ନବାହାରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଁ କେବଳ ଧିକ୍ ବୋଲି ହିଁ କହିବି !” କେବଳ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଭଳିଭାର ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହିଁ ଏହି ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ପାରିଥାନ୍ତେ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଥିବା ଭାରତବର୍ଷରେ କେତେଜଣ ଏସବୁ କଥା କହିପାରିବେ ?

ଭାରତବର୍ଷର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା କୌଣସି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କାରଣରୁ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ତୁଚ୍ଛା ସାମାଜିକ କାରଣରୁ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ଭିତରେ ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ଆରମ୍ଭ କାଳରୁ ହିଁ ବନ୍ଦୀହୋଇ ରହିଥିଲା । ଭାରତର ଯାବତୀୟ ସମ୍ପଦ ସଦୃଶ ଏହାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସମ୍ପଦ ମଧ୍ୟ ଏଠାରେ ବାସ କରୁଥିବା ସମସ୍ତଙ୍କର ସମ୍ପଦ, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ ତାହା ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ସିଏ ଯେଉଁ ନୂତନ ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ର ଗୁଡ଼ିକର କଳ୍ପନା କରୁଥିଲେ, ସେଠାରେ ମାତୃଭାଷାରେ ହିଁ ସବୁକିଛିର ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରାଯାଇଥିଲା । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ନିଜ କଥାରେ : “ମୋ'ର ସ୍ଥିର ହେଉଛି ଯେ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ଯେଉଁ ରତ୍ନସବୁ ଆମ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ସଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଛି, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ କେବଳ କେତେଜଣଙ୍କର ଅଧିକାରରେ ଅଛି । ଅର୍ଥାତ୍, ସତେ ଯେପରି ମଠମାନଙ୍କରେ ଓ ଅରଣ୍ୟ ଭିତରେ ଲୁକ୍କାୟିତ ହୋଇ ରହିଛି, ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସେଠାରୁ ମୁକ୍ତ କରି ଆଣିବା;— ତାହା ଯେଉଁମାନଙ୍କର ହାତରେ ରହିଛି, କେବଳ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରୁ ନୁହେଁ, ଅହୁର ଅଧିକ ଅପହୃଷ୍ଟ ହୋଇ ସେସବୁ ଯେଉଁ

ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ସିନ୍ଦୁକରେ ବନ୍ଦ ହୋଇ ରହିଛି, ଆମେ ସେଠାରୁ ମଧ୍ୟ ତାହାକୁ ମୁକ୍ତ କରି ଆଣିବା । ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦାବଳୀର ଆବରଣ ଭିତରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ବନ୍ଦ ହୋଇ ରହିଛି । ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କର ପହଞ୍ଚ ଭିତରକୁ ଆସୁ ବୋଲି ମୁଁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି ।” ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ବିଷୟରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଆଉରି ଅନ୍ୟଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଧାରଣା ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଯାହାକିଛି ପରମଶ୍ରେଷ୍ଠ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ରହିଆସିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସାଧାରଣ ଜନଗଣ ବୁଝିପାରିବା ଭଳି ଭାଷାରେ ଉପଲବ୍ଧ ହେଉ ବୋଲି ସେ ଯେପରି ପରାମର୍ଶ ଦେଉଥିଲେ, ଯେଉଁମାନେ ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ସଂସ୍କୃତ ଅଧ୍ୟୟନରୁ ଓ ତେଣୁ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକରେ ଅବଗାହିବାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହି ଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା କରି ସେହିସବୁ ଶାସ୍ତ୍ର ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶାଧିକାର ଲାଭ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ସେ ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଉଥିଲେ । “ତୁମେ ଯେଉଁମାନେ ତଳ ଜାତିରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଛ, ତୁମମାନଙ୍କୁ ମୁଁ କହିବି ଯେ, ନିଜ ଅବସ୍ଥାରେ ଉତ୍ଥାନ ନିମନ୍ତେ ତୁମପାଇଁ କେବଳ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ନିରାପଦ ରାସ୍ତା ରହିଛି । ତୁମେମାନେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ଅଧ୍ୟୟନ କର । ଉଚ୍ଚ ଜାତିମାନଙ୍କ ବିରୋଧରେ ଏହିସବୁ ଲଢ଼ାଇ କରିବାରେ, ଲେଖିବାରେ ଏବଂ ପାଟି କରିବାରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଫଳ ନାହିଁ । ଏଥିରୁ ଆଦୌ କୌଣସି ଉପକାର ହେବ ନାହିଁ ଓ କେବଳ କଳହ ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧ ହିଁ ଲାଗି ରହିଥିବ । ଜାତିଭେଦଗତ ସମସ୍ତ ଦୂରତା ଦୂର ହୋଇ ସମସ୍ତେ ସମାନ ସ୍ତରକୁ ଆସିବେ, ଏଥିପାଇଁ ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ହେଉଛି ଯେ, ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ସଂସ୍କୃତି ବର୍ତ୍ତମାନ ଉଚ୍ଚ ଜାତିମାନଙ୍କର ବଳ ହୋଇ ରହିଛି, ତାହାକୁ ତଳ ଜାତିମାନେ ମଧ୍ୟ କ୍ରମେ ନିଜସ୍ୱ କରିନେବେ ।” ଅର୍ଥାତ୍‌. ଏକାବେଳେକେ ଦୁଇଆଡ଼୍ କାର୍ଯ୍ୟ ହେବ : ଜନସାଧାରଣ ମାତୃଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇବେ ଏବଂ ତାହାର ମାଧ୍ୟମରେ ସେମାନଙ୍କର ନୂତନ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହେବ । ସେମାନଙ୍କୁ ଯେ କେବଳ ତଥ୍ୟଜ୍ଞାନ ଯୋଗାଇ ଦିଆଯିବ, ସେତିକି ନୁହେଁ; ତା’ସହିତ ସଂସ୍କୃତି ସହିତ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଉପନୟନ କରି ଦିଆଯିବ । ଏବଂ, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ, ଯେଉଁମାନେ ପାରିବେ, ସେମାନେ ସଂସ୍କୃତ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବେ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷରେ ସଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହି ଆସିଥିବା ଜ୍ଞାନଭଣ୍ଡାର ସହିତ ସିଧା ପରିଚିତ ହେବେ,—ନିଜକୁ ଆଉ ଅପାଂକ୍ତେୟ ବୋଲି ଭାବିବେ ନାହିଁ ।

ତୁଏତ ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଟିକୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ପ୍ରଥମେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଦାନର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ତୁଏତ ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ତରରେ ହେବ ବୋଲି ସେ ଭାବୁଥିଲେ । କାରଣ, ସେହି ଶିକ୍ଷାଦାନ ପାଇଁ ଯଥାର୍ଥରୂପେ ପ୍ରଶିକ୍ଷିତ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନ ରହିବ ହିଁ ରହିବ । ୧୮୯୫ ମସିହା ଆରମ୍ଭରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ

ଆମେରିକାରୁ ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲେ : "ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାଲାଗି ମୁଁ ଯେଉଁ ଯୋଜନା କରୁଥିଲି, ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଇଁ ମୁଁ ସେଇଟିକୁ ପଛକୁ ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ଚିନ୍ତା କରୁଛି । ସେହି କାର୍ଯ୍ୟଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ପରେ ଅବଶ୍ୟ ଆସିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଦଳେ ସେବାବ୍ରତୀ କର୍ମୀ ତିଆରି କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି । ଆମେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ଗୋଟିଏ କଲେଜ ଆରମ୍ଭ କରିବା, ଯେଉଁଠାରେ କି ତୁଳନାତ୍ମକ ଧର୍ମ, ସଂସ୍କୃତ, ବେଦାନ୍ତର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବାଦ, ଏବଂ କେତୋଟି ଇଉରୋପୀୟ ଭାଷାର ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦତ୍ତ ହେବ । ଆମକୁ ଗୋଟିଏ ଛାପାଖାନା ବସାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ସେଠାରୁ ଇଂରାଜୀ ତଥା ଭାରତୀୟ ଭାଷାମାନଙ୍କରେ ପତ୍ରପତ୍ରିକାମାନ ବାହାରିବ ।" ସ୍ୱାମୀଜୀ କଲିକତାରେ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଶିକ୍ଷାଦାନକେନ୍ଦ୍ର ଆରମ୍ଭ କରିବେ ବୋଲି ମନସ୍ଥ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ଅର୍ଥସଂଗ୍ରହ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ପ୍ରବାସରୁ ଲେଉଟିବା ପରେ ଉତ୍ତର ଭାରତର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନକୁ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଦେଶର ରାଜଧାନୀରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ର ଖୋଲିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଅଭିପ୍ରାୟ ରଖିଥିଲେ ବୋଲି ଶ୍ରୀମତୀ ସରଳା ଘୋଷାଲଙ୍କୁ ସେ ଲେଖିଥିବା ଏକ ଚିଠିରୁ ଜଣାପଡ଼ୁଛି ।

ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଭାଇ ଡକ୍ଟର ଉପେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦତ୍ତ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁ ଜୀବନୀଗ୍ରନ୍ଥଟି ଲେଖିଛନ୍ତି, ସ୍ୱାମୀଜୀ କାର୍ଲମାର୍କସ୍‌ଙ୍କର ରଚନାବଳୀ ସହିତ ପରିଚିତ ଥିଲେ ବୋଲି ସେଥିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ଭାରତବର୍ଷରେ ଧନୀ ଅଧିକ ଧନୀ ଏବଂ ଦରିଦ୍ର ଅଧିକ ଦରିଦ୍ର ହେଉଛି ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ବହୁସମୟରେ ମନ୍ତବ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଭାରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗେ ଯେ, ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ରଚନା ଭିତରେ ସେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ହେଲେ ସ୍ଥାନରେ କାର୍ଲମାର୍କସ୍‌ଙ୍କର ନାମୋଲ୍ଲେଖ ମଧ୍ୟ କରିନାହାନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷକୁ ଲେଖିଥିବା ଅଗଣିତ ଚିଠିରେ ମଧ୍ୟ ସେ କେଉଁଠାରେ ହେଲେ କାର୍ଲମାର୍କସ୍‌ଙ୍କର ଆଲୋଚନା କରିନାହାନ୍ତି । ଅଥଚ, ସେତେବେଳେ, ଯେତେବେଳେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଇଉରୋପରେ ଭ୍ରମଣ କରୁଥିଲେ ଓ ଇଉରୋପକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିଲେ, କାର୍ଲମାର୍କସ୍ ହିଁ ସେଠାରେ ଯାବତୀୟ ଚର୍ଚ୍ଚାର ପୁରୋଭାଗରେ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିବେ । ବେଳେବେଳେ ନିଜକୁ ଭାରି ପଚାରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ଯେ, ଭାରତବର୍ଷକୁ କେବେ ନ ଆସିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏତେ ଦୂରରେ ଥାଇ ମାର୍କସ୍ ଭାରତବର୍ଷ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ତଥ୍ୟ ଜାଣିବାକୁ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷର ତତ୍କାଳୀନ ନାନା ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ଚର୍ଚ୍ଚା କରି ନିଜ ଭିତରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ସମାଧାନ ଖୋଜିବାକୁ ସର୍ବଦା କେଡ଼େ ଆଗ୍ରହୀ ଥିଲେ ; ଅଥଚ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ମାର୍କସୀୟ ବିପ୍ଳବର ଇଉରୋପରେ ବହୁଳ ଚର୍ଚ୍ଚା ଏବଂ ବିତର୍କ ହେଉଥିବା ସମୟରେ ସ୍ୱୟଂ ସେହି ମହାଦେଶରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ କେଉଁଠି ହେଲେ କାହିଁକି ପଦେ କହିଲେ ନାହିଁ । ଏପରି କି ସନ୍ଦେହ ହୁଏ ଯେ କୌଣସି କାରଣରୁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ହୁଏତ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି

ରଖାଯାଇ ପାରିନାହିଁ ଅଥବା ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ରଖାଯାଉ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ହୁଏତ ନିଜ ତରଫରୁ ହିଁ ଇଚ୍ଛା କରିନାହାନ୍ତି,— ମାତ୍ର ସେ ତଥାପି ମାର୍କସ୍‌ଙ୍କର ଚିନ୍ତାଧାରାର ପରିଚୟରେ ଆସିଛନ୍ତି ଏବଂ ନାନା ଅବସରରେ ଇଉରୋପରେ ଆଲୋଚନା ସମୟରେ ସେଇଟି ମଧ୍ୟ ଉତ୍‌ଥାପିତ ହୋଇଛି । ଭାରତବର୍ଷକୁ ପତ୍ରାଦି ଲେଖିବା ସମୟରେ ହୁଏତ କୌଣସି ଏକ ସଙ୍କୋଚଭାବନା ତାଙ୍କୁ ମାର୍କସୀୟ ବିଚାରକୁ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ନଉଖୁରାଇବାକୁ ଭିତରେ ସତର୍କ କରିଦେଇଛି । ହୁଏତ ସେ ଜଣେ ସଂସାରତ୍ୟାଗୀ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ-ଅନ୍ୱେଷଣକାରୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବୋଲି ଅତିବେଶୀ ଆତ୍ମସଚେତନ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ଆମେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ସେହି ଦିଗଟି ବିଷୟରେ ଆଦୌ କିଛି ଜାଣି ପାରୁନାହୁଁ ।

ଅବଶ୍ୟ, କଥିତ ଅଛି ଯେ, ଆଲମୋଡ଼ାଠାରେ ଏକଦା ଜଣେ ବୃଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷୁବ୍‌ଧ ଏବଂ ଦୁଃଖିତ ମନରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ମଣିଷର କର୍ମ ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଥିଲେ । ଭଦ୍ରଲୋକ ଜଣକ ପଚାରିଥିଲେ, ବଳବାନ୍ ଲୋକମାନେ ଦୁର୍ବଳମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରି ଯାଉଥିବାର ଦେଖିବା ହିଁ ଯେଉଁମାନଙ୍କର କର୍ମରେ ଲେଖାହୋଇ ରହିଛି, ସେମାନଙ୍କର କ'ଣ କରିବା ଉଚିତ ହେବ ? "ତେବେ ବଳବାନ୍‌ମାନଙ୍କୁ ପିଟ" ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଭୁଆଡ଼େ ବିସ୍ମୟ ଏବଂ କ୍ରୋଧର ସହିତ ସେହି ପ୍ରଶ୍ନଟିର ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସମ୍ଭବତଃ ଭାରତବର୍ଷର ଏକମାତ୍ର ସନ୍ନ୍ୟାସୀ, ଯିଏକି ଦୁର୍ବଳଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାରର କଥା ଶୁଣି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆକୁଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବେ ଏବଂ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ ସେହିପରି ଉତ୍ତରଟିଏ ଦେଇଥିବେ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିହେଉଛି । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଅନେକ ସମୟରେ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରି ଅବଶ୍ୟ କହୁଥିଲେ ଯେ ସମାଜରେ ମଣିଷ ମଣିଷ ଉପରେ କରୁଥିବା ଅନ୍ୟାୟ ଏବଂ ଅତ୍ୟାଚାରର ପ୍ରତିକାର କରିବାକୁ ହେଲେ, ଉପରକୁ ତଳକୁ ଆଣି ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ତଳକୁ ଉପରକୁ ନେଇ ହିଁ ତାହା କରାଯାଇ ପାରିବ । (Not by bringing down the higher, but by raising the lower up to the level of the higher.) ଏହି କଥାଟିର ପ୍ରକୃତରେ କିଭଳି ବ୍ୟାଖ୍ୟାଟିଏ କରାଯାଇ ପାରିବ ? ପୃଥିବୀରେ ସଚରାଚର ଯେତେ ଯେତେ ବିପ୍ଲବ ଘଟିଛି, ସେଥିରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଉପରେ ରହିଥିବା ବ୍ୟବସ୍ଥାଟିକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦିଆଯାଇଛି ଏବଂ ସେହି ବ୍ୟବସ୍ଥାଟିରେ କ୍ଷମତାଧିକାରରେ ରହିଥିବା ଶାସକ ଏବଂ ସ୍ୱାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ କ୍ଷମତାଚ୍ୟୁତ କରାଯାଇଛି । ଏଠାରେ ଆମ ଇତିହାସର ଧ୍ୱଂସାତ୍ମକ ରାଜନୀତିକ ବିପ୍ଲବଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ହିଁ ଆମେ ଏକଥା ଅବଶ୍ୟ କହିପାରିବା । ସେତେବେଳେ ଇଉରୋପରେ ମାର୍କସ୍ ଓ ତାଙ୍କ ଅନୁଗାମୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ ସାମ୍ୟବାଦୀ ବିପ୍ଲବଟି କଥା କହୁଥିଲେ, ସେଥିରେ ସେହି ବିଚାରଟି ମୂଳ ହୋଇ

ରହିଥିଲା । ସ୍ୱାମୀଜୀ ହୁଏତ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରେ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । ସେ ତଳେ ଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାର ବଳଦ୍ୱାରା ସଚେତନ କରି ସମାଜରେ ଇପ୍ସିତ ପରିବର୍ତ୍ତନଟିଏ ଆଣାଯାଇ ପାରିବବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ତଳେ ଯେଉଁ ମଣିଷମାନେ କାଳକାଳକୁ ଅତ୍ୟାଚାରିତ ଏବଂ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଆସିଛନ୍ତି, ଏପରିକି କାଳକ୍ରମେ ଆପଣାକୁ ଜଣେ ଜଣେ ମଣିଷ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ପାଶୋରି ଯାଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ନେଇ ବା ସେମାନଙ୍କୁ ବାଦ୍ ଦେଇ କୌଣସି ରାଜନୈତିକ ଦଳ କ୍ଷମତାସୀନମାନଙ୍କୁ ଯେକୌଣସି ପ୍ରକାରେ କ୍ଷମତାରୁ ହଟାଇ ନିଜେ କ୍ଷମତାକୁ ଆସିଲେ ତଦ୍ୱାରା ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ ପ୍ରକାରର ବିପ୍ଳବ କେତେ ପରିମାଣରେ ସମ୍ଭବ ହେବ ? ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ତରୁଣମାନଙ୍କର ଏପରି ଏକ ବାହିନୀର କଥା ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ, ଯିଏକି ଲୋକମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କର ସୁପ୍ତଶକ୍ତି, ଆତ୍ମବଳ ଓ ସମ୍ମାନବୋଧକୁ ଜାଗ୍ରତ କରାଇ ଆଣିବ ଏବଂ ତା'ପରେ ମଣିଷମାନେ ଆଉ କଦାପି ଗଧପରି ଭାରବାହୀ ହୋଇ ରହିବେ ନାହିଁ ଏବଂ ଅନ୍ୟାୟ ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ଆଦୌ ରାଜି ହେବେ ନାହିଁ । ମଣିଷ ଭିତରକୁ ଯଥାର୍ଥ ଅଧ୍ୟାତ୍ମଚେତନାର ପ୍ରବେଶ ଘଟିଲେ ସେ ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଅନ୍ୟଭଳି ସମାଜରେ ବାସ କରିବାକୁ ସର୍ବସ୍ୱଭାବରେ ଆଗେଇଯିବ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ପ୍ରକୃତରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ଆପଣା ଭିତରେ ରହିଥିବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉପଲବ୍‌ଧିର ଦର୍ପଣ ଉପରେ ସେ ସମାଜକୁ ଦେଖୁଥିଲେ, ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦେଖୁଥିଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତକୁ ମଧ୍ୟ ଦେଖୁଥିଲେ ।

ସ୍ୱାମୀଜୀ ସମାଜରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ମୁକ୍ତି ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ପୃଥିବୀର ଅଧ୍ୟାତ୍ମଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ସେହି ମୁକ୍ତିକୁ ସମ୍ଭବ କରିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ଯାବତୀୟ ଅସମାନତାକୁ ସେ ଦାସତା ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତିଗୁଡ଼ିକରେ ଆଦୌ କୌଣସି ପଳାୟନବାଦ ନଥିଲା । No man and no nation can attempt to gain physical freedom without physical equality, no mental freedom without mental equality,— ଏହାହିଁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ସ୍ପଷ୍ଟୋକ୍ତି ଥିଲା । ଭାରତବର୍ଷରେ ଅନ୍ୟ କେତେ କେତେ ମହାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ଆତ୍ମାର ମୁକ୍ତିହିଁ ଅସଲ ମୁକ୍ତିବୋଲି କହି ଭାରତବର୍ଷର ବାହ୍ୟ ସଂସାରଟିରେ ମଣିଷକୁ ନାନା ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଦୁଃଖ ଭିତରେ ମୁହଁ ମଡ଼ାଇ ରଖିବାରେ ହୁଏତ ଭାରି ସହାୟତା କରିଛନ୍ତି, ଏଠାରେ ବାହାରର ଅନ୍ଧାରଗୁଡ଼ାକୁ ସତେଅବା ଚିରଞ୍ଜୀବୀକରି ରଖିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର କୃପାବଳରେ ଏଠି ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଜୀବନଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ରହିଛି, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୀରୁ ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ଭୀରୁପରି ଅତ୍ୟାଚାରୀ-ମାନଙ୍କର ହତିଆର ପରି ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଆସିଛି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଅନ୍ୟପ୍ରକାର

ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ କୁସୁମନ-କାଳରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ସତେଅବା ଅନ୍ୟପ୍ରକାର ମୂଳଦୁଆଟିଏ ପକାଇ ପାରିଥିଲେ ଏବଂ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରବାସଦ୍ୱାରା ସେହି ମୂଳଦୁଆଟି ଆହୁରି ଦୃଢ଼ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ଆଖିଟାମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରେ ଦେଖିବାଲାଗି ପ୍ରଶିକ୍ଷିତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ସକଳ ଘଟରେ ମନୁଷ୍ୟଘଟ ଲଗାଏତ, ଏକ ବ୍ରହ୍ମ ମୂଳସତ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମରେ ଯାହା କୁହାଯାଇଛି, ତାହାହିଁ ସାମ୍ୟର ବାଣୀ ପ୍ରଚାର କରୁଛି ବୋଲି ଭକ୍ତାସ୍ତ ଗୁଣୀମାନେ ଏଠି କେତେ କେତେ ଅବସରରେ କହି ଯାଇଛନ୍ତି, ଏବେମଧ୍ୟ କହୁଛନ୍ତି । ତଥାପି ଭାରତବର୍ଷର ଅଧିକ ମଣିଷ ନାନା ଦୈନ୍ୟପାଶରେ ନିତ୍ୟ ପରାହତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଭୌତିକ ସ୍ତରରେ ବହୁ ପ୍ରବଞ୍ଚନା ଭାରତୀୟ ସମାଜରେ ଅସମାନତାକୁ ହିଁ ରାଜାକରି ଥାପି ରଖିଛି । ଆପଣାର ଭାରତ-ପରିବ୍ରଜନକାଳରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାକାରଭାବରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲେ । ତେଣୁ, ଭୌତିକ ସ୍ତରରେ ସମାନତା ଅର୍ଥାତ୍ ସମାନ ସୁଯୋଗ ବ୍ୟତୀତ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ବାସ୍ତବ ଜୀବନରେ କୌଣସି ସ୍ୱାଧୀନତା ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏପରି ନିର୍ଭୀକ ଭାବରେ କହିପାରୁଥିଲେ । ମାନସିକ ସ୍ତରରେ ସମାନ ହୋଇପାରିବା ଲାଗି ଭାରତରେ ମନୁଷ୍ୟ-ମାନଙ୍କୁ ଏବେମଧ୍ୟ ନ୍ୟାୟୋଚିତ ସୁଯୋଗ ମିଳିପାରି ନାହିଁ । ତେଣୁ, ମାନସିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ମଧ୍ୟ କେବଳ ଶାବ୍ଦିକ ବକ୍ତୃତାର ସ୍ତରରେ ହିଁ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଯାଇଛି ।

ଚେତନା ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ସମାଜ-ପରିବର୍ତ୍ତନର ସ୍ୱକୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଟିରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ତଥାକଥିତ ଧର୍ମାବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଉପରେ ଆସ୍ଥା ନ ରଖିବାକୁ ହିଁ ସର୍ବଦା ପରାମର୍ଶ ଦେଉଥିଲେ । ଧର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ସେ ମୃତପ୍ରାୟ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ଏପରିକି, ଆମେରିକାରେ ଥିବା ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଧର୍ମୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କେବେ କୌଣସି ମହାନ୍ କାର୍ଯ୍ୟର ସାଧନ ସମ୍ଭବ ହୋଇନାହିଁ ବୋଲି ଅରେ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଟଙ୍କା ମୁଣ୍ଡା ଦ୍ୱାରା କିଛି ହୋଇନାହିଁ, ହୃଦୟ ଓ ମସ୍ତିଷ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯାହାକିଛି ହୋଇଛି ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ନିସ୍ୱ ଥିବା ସାଧାରଣ ମଣିଷ ଉପରେ ଅଧିକ ଆସ୍ଥା ରହିଥିବା ଉଚିତ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହୁଥିଲେ । ସିଏ କହୁଥିଲେ : "ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀର ଧର୍ମୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଦୌ କିଛିହେଲେ କରିବାର ନାହିଁ । ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ନେଇ ହିଁ ସେ ଆପଣାର ଯାବତୀୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିସିବ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଏବଂ ଯତ୍ନ ସହିତ ସେ ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କର ଶୁଶ୍ରୂଷା କରିବ ଏବଂ ନିଜର ସମସ୍ତ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଦେଇ ଖୁସିହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ସେବା କରୁଥିବ । ଧର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ପରିଚର୍ଯ୍ୟା କରିବା ବା ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇ ରହିବା ହିଁ ଆମ ଦେଶର ସନ୍ନ୍ୟାସୀ-ଗୋଷ୍ଠୀମାନଙ୍କ ଲାଗି ବିନାଶର ଏକ କାରଣ ହୋଇ ରହିଆସିଛି । ଜଣେ

ପ୍ରକୃତ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବିବେକର ସହିତ ସର୍ବଦା ସେଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିବ । ସେହିଭଳି ଆଚରଣକୁ ସଂସାରତ୍ୟାଗ କରିଥିବା ଜଣେ ସଂସାରତ୍ୟାଗୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ଲକ୍ଷଣ ବୋଲି ନ କହି ବରଂ ଏକ ବେଶ୍ୟାର ଲକ୍ଷଣ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ ।'' ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ରଖି ଭାରତବର୍ଷର ମଠଗୁଡ଼ିକ ବୁଲିଆସିଲେ ସେଠାରେ ରହୁଥିବା ସଂସାରତ୍ୟାଗୀମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆମର କିପରି ଧାରଣା ହେବ, ସେକଥା ଅବଶ୍ୟ ବହୁ ପରିମାଣରେ ଆମ ନିଜ ମାନଦଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବ ।

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷର ଏକାଧିକ ଧର୍ମ ଓ ରାଜା-ମହାରାଜାଙ୍କର ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଖ୍ୟାତି ବଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବହୁ ରାଜାମହାରାଜା ତାଙ୍କର ନିକଟ ସନ୍ନିଧାନକୁ ଆସିଥିଲେ, ସେମାନେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟରେ କେତେମନ୍ତେ ସହଯୋଗିତା କରିଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀକୁ ହିଁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସମ୍ମାନ ଦେଇଥାଏ ଓ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇଥିବାରୁ କେତେ ରାଜା ଓ ମହାରାଜା ତାଙ୍କୁ ପାଲିଙ୍କି ଉପରେ ବସାଇ ନିଜେ ବାହକହୋଇ ବୋହି ନେଇଛନ୍ତି ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ କେତେ ଉପଲକ୍ଷରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ନିୟମିତ ପତ୍ରାଳାପ ରହିଥିଲା ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ଅନେକ ଅବସରରେ ଆପଣାର ଭାବନା ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ମଧ୍ୟ ଭାଗୀ କରାଉଥିଲେ । ଅରେ ଚିକାଗୋରୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ମହୀଶୂରର ମହାରାଜାଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ : ''ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କର ଦୂରବସ୍ଥା ହେଉଛି ଭାରତରେ ସବୁଯାକ ମନ୍ଦର ମୂଳକାରଣ । ନିମ୍ନତର ଶ୍ରେଣୀଗୁଡ଼ିକ ପାଇଁ ଆମର କେବଳ ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଅଛି,— ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଦେବା ଓ ସେମାନଙ୍କ ହୃତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପୁନରୁଦ୍ଧାର କରିବା ।'' ଆହୁରି ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ତାଙ୍କର ପାଖକୁ, ''ଯଦି ମହିମାପ୍ରଭୁ ଗାଆଁରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଖୋଲିଦେବେ, ତଥାପି ତଦ୍ୱାରା କୌଣସି ଉପକାର ହେବନାହିଁ । କାରଣ, ଭାରତବର୍ଷର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଏତେ ଉତ୍କଟ ଯେ, ଗରିବଘରର ପିଲାଏ ବରଂ ବାପମାଆଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ବିଲକୁ ଯିବେ କିମ୍ବା ନିଜେ କିଛି ରୋଜଗାର କରି ପେଟ ପୋଷିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ, ମାତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆସିବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ, ଯଦି ପର୍ବତ ଆମ ପାଖକୁ ନ ଆସିଲା, ତେବେ ଆମକୁ ପର୍ବତ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ହେବ । ଗରିବ ପିଲାଟି ଶିକ୍ଷା ପାଖକୁ ନ ଆସିଲେ ସ୍ୱୟଂ ଶିକ୍ଷାକୁ ହିଁ ତା'ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।'' ଏବଂ, ହଜାର ହଜାର ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସେକାମ କରିବେ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେହି ଚିଠିରେ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ । ସେହିପରି ଆଉଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ : ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ଜଣେ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ପାଖକୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ପତ୍ରରେ ଲେଖିଥିଲେ, ''ତୁମେ ରାମନାଡ଼ର ରାଜା ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଝିରେ ମଝିରେ ଦେଖା କରୁଥିବ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୃଢ଼ଭାବରେ କହୁଥିବ ଯେ ସେମାନେ ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତିଶୀଳ ହେବେ ।

ସେମାନେ କିପରି ଗରିବଙ୍କର ବେକ ଉପରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛନ୍ତି, ସେକଥା ସେମାନଙ୍କୁ କହିବ । ଦରିଦ୍ରଙ୍କର ଉତ୍‌ଥାନ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ ନ କଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି କହିବା ମଧ୍ୟ ଉଚିତ ହେବନାହିଁ । ଭୟ ଛାଡ଼, ସ୍ୱୟଂ ଈଶ୍ୱର ତୁମ ପକ୍ଷରେ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେ ଭାରତବର୍ଷର କୋଟି କୋଟି ଉପବାସୀ ଏବଂ ଶିକ୍ଷାବଞ୍ଚିତଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ ଉତ୍‌ଥାନ କରାଇବେ । ଏଠି ଆମେରିକାରେ ତ ରେଲବାଇରେ କାମ କରୁଥିବା ଗୋଟାଏ କୁଲି ତୁମ ଦେଶର ଅନେକ ଯୁବକ ଓ ଅଧିକାଂଶ ରାଜପୁତ୍ରଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଅଧିକ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିଛି !” ସ୍ୱାମୀଜୀ କେତେ ବ୍ୟାକୁଳ ଭାବରେ ନିଜ ଦେଶ ପାଖରେ ଏସବୁ କଥା କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥିବେ ।

ଜଣେ ଅସାମାନ୍ୟ ତ୍ୟାଗୀ ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସିଏ ରାଜା ମହାରାଜାମାନଙ୍କ ସହିତ କାହିଁକି ଏତେ ମିଳାମିଶା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଏକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏକଦା କହିଥିବାର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି : “ହଜାର ହଜାର ଦରିଦ୍ର ଲୋକଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଇ ସତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରାଇଲେ ଯେଉଁ ଫଳ ହେବ, ଜଣେ ଶ୍ରୀମନ୍ତ ରାଜାଙ୍କୁ ସେହି ବାଟକୁ ଆଣିପାରିଲେ ତା’ଠାରୁ କେତେ ଅଧିକ ଫଳ ହେବ ଭାବି ଦେଖିଲ ! ଜଣେ ଗରିବ ପ୍ରଜା ଇଚ୍ଛା କଲେ ମଧ୍ୟ ସତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାପାଇଁ ତା’ର କ୍ଷମତା କାହିଁ ? ମାତ୍ର, ସହସ୍ର ସହସ୍ର ପ୍ରଜାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳବିଧାନର କ୍ଷମତା ରାଜା ହାତରେ ଆଗରୁ ହିଁ ରହିଛି । ତେଣୁ, କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ତାଙ୍କମଧ୍ୟରେ ସେହି ଇଚ୍ଛାଟିକୁ ଜାଗ୍ରତ କରି ଆଣିପାରିଲେ, ତା’ ସହିତ ତାଙ୍କ ଅଧୀନସ୍ଥ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ଫେରିଆସିବ ଏବଂ ପୃଥିବୀର ଅନେକ ବେଶୀ କଲ୍ୟାଣ ହେବ ।”

ଧର୍ମ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା

କୌଣସି ଏକ ଅବସରରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ କହିଥିଲେ : There are two tendencies in human nature; one to harmonise the ideal with life, and the other to elevate the life to the ideal,.... the former tendency is the temptation of our lives;—ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱଭାବରେ ଦୁଇଗୋଟି ପ୍ରବୃତ୍ତି ରହିଥାଏ ; ଗୋଟିଏ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଆଦର୍ଶକୁ ଜୀବନର ସମତୁଲ କରି ନେଇଆସେ ଓ ଅନ୍ୟଟି ଜୀବନକୁ ଆଦର୍ଶଯାଏ ଉତ୍ତୋଳିତ କରି ନେବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରୁଥାଏ ।...ପ୍ରଥମ ପ୍ରବୃତ୍ତିଟିକୁ ଆମେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜୀବନରେ ଏକ ପ୍ରଲୋଭନ ବୋଲି ଜାଣିବା । ମାନବ-ଇତିହାସରେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥିବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ସଚରାଚର ଏହି ଦୁଇଟିଯାକ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବିଚାର କରିପାରିବା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଯଦି ଉକ୍ତ ଦୁଇଟିଯାକ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଏକାସମୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବ, ତେବେ ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ଗୋଟିଏ ବିଷମ ବ୍ୟାପାର ହିଁ ହେବ । ତେବେ ମଣିଷ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ନିଜ ଭିତରେ ସେହି ଦୁଇ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଟଣାଓଟରା ଭିତରେ ଏପାଖ ସେପାଖ ହୋଇ ଭାରି ନିସ୍ତାନ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିବ । ଏହି ଦୁଇ ପ୍ରବୃତ୍ତି କ'ଣ ମଣିଷ ଭିତରେ ଯୋଡ଼ିଏ ସହଜାତ ପ୍ରବୃତ୍ତିରୂପେ ରହିଥାଏ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାଏ ? ସେଗୁଡ଼ିକ ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ସେହିପରି ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ତେବେ, ସେହି ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ କେତେବେଳେ କେଉଁଟିକୁ ବାଛିବ, ସେ ବିଷୟରେ ତା'ର ଆଉ ଆଦୌ କୌଣସି ଦାୟିତ୍ୱ ରହିଲା ନାହିଁ ।

ତେଣୁ, ଅଧିକ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ହୁଏତ ଏପରି ବୁଝାଯାଇପାରିବ ଯେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନରେ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଏହି ଦୁଇ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଆହ୍ୱାନରୂପେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥାନ୍ତି । ସିଏ ନିଜ ଭିତରର ଅଥବା ବାହାରର ସ୍ଥିତି ଅନୁସାରେ ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଯେଉଁଟିକୁ ନିର୍ବାଚିତ କରେ, ସେ ସେଇଟିଦ୍ୱାରା ହିଁ

ପ୍ରଭାବିତ ହୁଏ । କେଉଁସବୁ କାରଣରୁ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଗୋଟିକୁ ନବାଛି ଆରଟିକୁ ବାଛେ, ସେଇଟି ଜାଣିବାପାଇଁ ସବୁ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଲାଗି ଆମେ ଆଦୌ କୌଣସି ସାଧାରଣ ସୂତ୍ର ବାହାର କରି ଥୋଇଦେଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଜଣେ ମଣିଷ କେତେ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ଗୋଟିଏ ଆଦର୍ଶଆଡ଼କୁ ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଏ; ମାତ୍ର, ସେହି ଆଦର୍ଶର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବାର ପ୍ରୟାସରେ ସେ ବେଳେ ବେଳେ ନିଜ ପାଖରେ କେଉଁଠି କାହିଁକି ହାରିଯାଏ କେଜାଣି, ସତେଅବା କାହାର ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରରେ ପଡ଼ି ଗଳ୍ପପରି ସିଏ ଯେଉଁଠି ଥାଏ ସେଇଠି ରହେ ଏବଂ ଆଦର୍ଶଟିକୁ ସେହି ଅନୁସାରେ ଅନୁକୂଳିତ କରିଆଣେ । ପୃଥିବୀର ଅଧିକାଂଶ ଧର୍ମର ଇତିହାସରେ ଅଧିକତର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହିକଥା ଘଟିଛି । ଆଉ ଜଣେ ଜଣେ ମଣିଷ ଏପରି ମଧ୍ୟ ଥାଆନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଆଦର୍ଶଟିଏ ଦିଶିଗଲା ମାତ୍ରକେ ସେଯାଏ ପଡ଼ିଥିବା ପାହାଚଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଦିଶିଯାଏ । ଗୋଡ଼ଗୁଡ଼ିକ ସେହି ପାହାଚ ଉପରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାରେ ଲାଗନ୍ତି । ଭିତର ଓ ବାହାର ଉଭୟ ବଦଳି ବଦଳି ଯାଉଥାଆନ୍ତି । ସତେଅବା କାହାର ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ିଥିବା ପରି ଲାଗେ ଓ ସ୍ଥିତି ଯେତେ ପ୍ରତିକୂଳ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଅଭିସାରିକା ପରି ଆବଶ୍ୟକ ବଳ ଓ ସାହସ ମିଳି ଯାଉଥାଏ । ଜୀବନରେ ଏକ ଉନ୍ମୋଚନ ସମ୍ଭବ ହେବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏହାକୁ ହିଁ ଅତିକ୍ରମଣ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି ।

ତେଣୁ, ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଭାଷାରେ କହିଲେ, ଗାଈର ଗାଈରୂପୀ ସମାଧାନ ଏବଂ ବିଲେଇର ବି ବିଲେଇରୂପୀ ସମାଧାନ ଏବଂ, ସେହି ସମାଧାନଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ଗାଈପାଇଁ ଗାଈରୂପୀ ପୃଥିବୀ ଏବଂ ବିଲେଇପାଇଁ ମଧ୍ୟ ବିଲେଇରୂପୀ ପୃଥିବୀ । ଆମର ସମାଧାନଟି ଯେଉଁପରି, ଆମ ପୃଥିବୀଟି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି । ଅର୍ଥାତ୍, ସମସ୍ତେ ପଇତା ପକାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତେ ତଥାପି ଏକା ପଇତା ପକାଇ ନଥାନ୍ତି ଏବଂ ସମସ୍ତେ ମନ୍ତ୍ରର ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତେ କଦାପି ଏକା ମନ୍ତ୍ରର ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁନଥାନ୍ତି । ପିଞ୍ଜୁଳା ଭିତରେ ସମସ୍ତେ ମୋଟେ ଏକା ପିଞ୍ଜୁଳାକୁ ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଧର୍ମର ଖାତାରେ କେତେ କେତେ ମଣିଷ ନିଜର ନାଆଁ ଲେଖାଇଥାନ୍ତି ଏବଂ କେତେ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ନିଜର ଖାତାଟାକୁ ହିଁ ପୃଥିବୀର ସର୍ବୋତ୍ତମ ଖାତା ବୋଲି କହୁଥାନ୍ତି । ତଥାପି, ନିଜ ନିଜର ସମାଧାନ ଅନୁସାରେ ନିଜ ନିଜ ପୃଥିବୀଟି ମଧ୍ୟରେ ରହୁଥାଆନ୍ତି । କିଏ ପାହାଚ ଚଢ଼ୁଥାଏ, ନିଜ ଭିତରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଠାବ କରିବାରେ ଲାଗିଥାଏ; ଅଉକିଏ ଭଗବାନ ନାମକ ଦ୍ରବ୍ୟଟିକୁ ନିଜ ଅନୁସାରେ ରୂପ ଦେବାରେ ଲାଗିଥାଏ ଓ ସେହି ଅନ୍ୟ ଈଶ୍ୱରଟିକୁ ନିଜର ଧର୍ମ ବୋଲି କହୁଥାଏ । ଚିକାଗୋର ଧର୍ମସମ୍ମେଳନରେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ କେତେ ଭକ୍ତିମନ୍ତ ଭାବରେ ନିଜନିଜର ମାର୍କାଗୁଡ଼ିକୁ ଦର୍ଶାଇବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲେ; ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସେଠାରେ ଆଦୌ କୌଣସି ପିଞ୍ଜୁଳାକୁ ନସ୍ୱାଇବା ଲାଗି ଯାଇନଥିଲେ । ସେଠାରେ ସେ ଉନ୍ମୋଚନର କଥା କହିଥିଲେ,

ଆହ୍ୱାନର କଥା କହୁଥିଲେ ଏବଂ ସତେଅବା ତାହାର ବଳରେ ଅନ୍ତତଃ ସେହି କେତୋଟା ଦିନଲାଗି ସମ୍ପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସେ କେତେ ଉପରକୁ ଉଠାଇ ନେଇଥିଲେ । ତାହାହିଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ସେଠାରେ ତାଙ୍କର ଭୂମିକାଟିକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କରି ରଖିଥିଲା । ସେଠାରେ ସେ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କର ନିବିଡ଼ତମ ଆତ୍ମୀୟତାଟିର କଥା କହୁଥିଲେ । ଏବଂ, ତାଙ୍କର ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଶୁଣୁଥିବା ସମସ୍ତେ ସତେଅବା କେଉଁ ଅଜାଣତରେ ନିଜର ପିଣ୍ଡୁଳାଗୁଡ଼ିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଯାଉଥିଲେ, ଏକ ଅନ୍ୟ ଐକ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସ୍ପର୍ଶ ଲାଭ କରି ପାରୁଥିଲେ ।

ପୃଥିବୀରେ କେତେ ପ୍ରକାରର ଧର୍ମ, କେତେ ପ୍ରକାରର ଠାକୁର ଏବଂ କେତେ ପ୍ରକାରର ଉପାସନା ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ କେତେ ପ୍ରକାରର ଦମ୍ଭ ଓ ଅଭିମାନ । ଶାସ୍ତ୍ରାଭିମାନ ଓ ସତ୍ୟାଭିମାନ । କେବଳ ମୋ'ରି ପାଖରେ ବା ମୋ'ରି ଧର୍ମରେ ସବୁଯାକ ସତ୍ୟ ରହିଛି ବୋଲି ଅଭିମାନ ଏବଂ ସବୁଯାକ ସତ୍ୟ କେବଳ ମୋ'ରି ବା ଆମରି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଛି ବୋଲି ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଦିମ ପ୍ରକାରର ଆସ୍ଫାଳନ । ଏହି ଅଭିନୟଗୁଡ଼ାକ ମଣିଷମାନେ ସତକୁସତ ନଖୋଜି ବାହାରେ ଗୁଡ଼ାଏ ଦମ୍ଭ କରି ଶିଖିବା ଦିନୁଁ ଆମର ପୃଥିବୀକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଆମର ସାମୂହିକ ଜୀବନକୁ କାମୁଡ଼ି ଧରିଛି । ପୃଥିବୀର କେତେ କେତେ ଧର୍ମନେତା କେଉଁ ଉତ୍ତେଜିତ ଭାବରେ ସେହି ତାମସାରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ଇଉରୋପରେ ହେତୁବାଦର ଉଦୟ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ଧର୍ମଭିତରେ ଥିବା ଏହିସବୁ ଅବର୍ଜନା ଉପରେ ହିଁ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି-ମାନଙ୍କର ଆଖି ପଡ଼ିଲା । ଧର୍ମକୁ ବାଦ୍‌ଦେଇ ସେମାନେ ଏକ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ସୁଖୀ ପୃଥିବୀ ଏବଂ ସୁଖୀ ଜୀବନର ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବାକୁ ମନ କଲେ । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଭାରତବର୍ଷରେ ଇଉରୋପ ସହିତ ଘଟିଥିବା ସମଗ୍ର ସମ୍ପର୍କଟି ଫଳରେ ଏଠି ମଧ୍ୟ ହେତୁବାଦୀ ଭାବନାର କିଛିତ୍ ସଂକ୍ରମଣ ଅବଶ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଏକ ନକାରାତ୍ମକ ସଂଶୟବାଦ ମଧ୍ୟ ଏଠାରେ କେତେକଙ୍କର ଚିନ୍ତାକୁ ଅଧିକାର କରି ବସିଥିଲା । ଧର୍ମ ଏହି ନୂଆ ପୃଥିବୀଟିରେ ପ୍ରାୟ ଅକାମୀ ହୋଇଗଲାଣି ବୋଲି ସେମାନେ ଅନୁମାନ କରୁଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ସତେଅବା ଏକ ନୂତନ ପ୍ରକାରର ଜିଜ୍ଞାସାର ସୂତ୍ରପାତ କରାଇଲେ ଏବଂ ଯାବତୀୟ ସଂଶୟବାଦକୁ ଏକ ସକାରାତ୍ମକ ଏବଂ ସୁସ୍ଥ ଗଠଣଶୀଳତା ଆଣିଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ।

ସ୍ୱାମୀଜୀ ପ୍ରାୟ ଶାନ୍ତିଭଙ୍ଗୀ କରି କହିଲେ, ଧର୍ମ ଯାଉନାହିଁ, ଧର୍ମ ଆସୁଛି । ଧର୍ମମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ମରିଯାଉ ନାହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଏକ ନୂତନ ଉଜ୍ଜୀବନ ହେବାର ଅବସର ଆସି ପହଞ୍ଚିଛି । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁର ଯଥାର୍ଥ ସମୟ ପ୍ରକୃତରେ ଆସୁଛି । ସ୍ୱାମୀଜୀ ସତେଅବା କେତେ ପାଦ ଆଗକୁ ଯାଇ କହିଲେ ଯେ,

ସେଗୁଡ଼ିକର ଯଥାର୍ଥ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ସମୟ ଏବେ ହିଁ ଆରମ୍ଭ ହେଉଛି । ଆଜିଯାଏ ଧର୍ମ କେବଳ ନିର୍ବାଚିତ ଅଳ୍ପ କେତେଜଣଙ୍କର ହାତରେ ରହିଥିଲା, ଅଥବା କେତେଟା ପୁରୋହିତଗୋଷ୍ଠୀ ଧର୍ମକୁ ଆପଣାର ସମ୍ପତ୍ତିରେ ପରିଣତ କରି ରଖିଥିଲେ । ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ତାହା ମନ୍ଦିର, ଗୀର୍ଜା, ଶାସ୍ତ୍ର, ସୂତ୍ର, ବିଧି, ବିଧାନ ଏବଂ ମାର୍କାଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଭଗବାନ ବହୁ ବାହ୍ୟିକତା ଭିତରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ମାତ୍ର, ଯେତେବେଳେ ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପରିହାର କରି ଯଥାର୍ଥ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତଥା ବିଶ୍ୱଗତ ଧର୍ମଭାବନା ପାଖକୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯିବା, କେବଳ ସେତିକିବେଳେ ଯାଇ ଧର୍ମ ଆମପାଇଁ ଯଥାର୍ଥ ହେବ, ଜୀବନ୍ତ ହୋଇପାରିବ । ସେତେବେଳେ ତାହା ଆମ ସ୍ୱଭାବର ହିଁ ଏକ ଅଂଶ ହୋଇ ରହିପାରିବ, ଆମ ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ସମ୍ପଦରେ ପରିଣତ ହେବ, ଆମ ସମାଜର ପ୍ରତ୍ୟେକ କଣିକଣ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିବ ଏବଂ ଆମ ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ପୂର୍ବର ଯେକୌଣସି ଯୁଗ ଅପେକ୍ଷା ଏକ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଉପାଦାନ ହୋଇ ରହିବ ।

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଧର୍ମର ଏହି ପୁନରୁଜ୍ଜୀବନ ଲାଗି ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନର ପୃଥ୍ୱୀଦୃଷ୍ଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ଶ୍ରେୟ ଦେଇଥିଲେ । ଧର୍ମମାନେ ପୂର୍ବରୁ ମଣିଷର ମୁଗ୍ଧ କଳ୍ପନାଗୁଡ଼ିକରୁ ବାହାରିଥିବା କେତେ କେତେ କାହାଣୀ ଭିତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅବରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ସେହି କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ସମ୍ଭ୍ରମର ସହିତ ପୁରାଣ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା ଏବଂ ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକ ସତେଅବା ଉପନ୍ୟାସ ପରି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ କେତେ ଭଲ ମଜ୍ଜାଇ ରଖିଥିଲା । ସ୍ୱାମୀଜୀ କହିଲେ, ଯଥାର୍ଥ ଧର୍ମ, ଉଚ୍ଚତମ ଧର୍ମ ହେଉଛି ପୁରାଣ କଳ୍ପନାର ଅନେକ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ । ଅସଲ ଧର୍ମ କଦାପି ସେହି ପୁରାଣ-ଗୁଡ଼ିକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ରହିପାରିବ ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଆକଳନ ଅନୁସାରେ ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନ ହିଁ ଧର୍ମର ମୂଳଦୁଆଗୁଡ଼ିକୁ ମଜବୁତ କରିବାରେ ଅନେକ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି । ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ଯେ ଏକ, ସେକଥା ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରତିପାଦନ କରି ସାରିଲାଣି । ପୂର୍ବରୁ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନୀମାନେ ଯାହାକୁ 'ସତ୍ତା' ବୋଲି କହୁଥିଲେ, ଏବେ ପଦାର୍ଥବିଜ୍ଞାନୀ ତାହାକୁ ହିଁ 'ଜଡ଼' ବୋଲି କହୁଛି । ମାତ୍ର, ଏହି ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରେ କଳହର ଆଦୌ କୌଣସି ଅବକାଶ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । କାରଣ, ଉଭୟେ କେବଳ ସେହି ଗୋଟିଏ ଆଡ଼କୁ ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ଦେଉଛନ୍ତି । ଅଣୁ ହେଉଛି ଏକ ଅଦୃଶ୍ୟ ଏବଂ ଅସ୍ୱିକାସ୍ଥ ପଦାର୍ଥ ; ତଥାପି ସେହି ଅଣୁ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ବିଶ୍ୱସମୁଦାୟର ସବୁଯାକ ଶକ୍ତି ଏବଂ ସମ୍ଭାବନା ନିହିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଏବଂ, ଆତ୍ମା ବିଷୟରେ ଜଣେ ବେଦାନ୍ତବିତ୍ ଠିକ୍ ସେହିକଥା କହିଥାଏ । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସେହି ଶେଷ ଭାଗରେ ବିଜ୍ଞାନର ବିଶ୍ୱତତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ଜଡ଼ ବିଷୟରେ ବିଶ୍ୱାବଧାରଣା ଯେଉଁଠାରେ ଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା ସେଇଟିର ତୁଳନାରେ ଆହୁରି କେତେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ଆସିଲାଣି ଏବଂ ସେହି ସବୁକିଛି

ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ସେକାଳର ଅନୁମାନକୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ପରିପୁଷ୍ଟ କରୁଛି । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ନିଜର ସ୍ଥାନୀୟ ସାନ ସାନ ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ଆକାଶଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ସେହିଭଳି ଛୋଟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଉପନ୍ୟାସର ଆସ୍ତୃତନଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ବହୁ ସ୍ଥାନୀୟତା ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟର ଗବାକ୍ଷରେ ପରିଣତ ହୋଇ-ଥିବାରୁ ଆମର ଏହି ଅନ୍ୟ ଯୁଗଟିରେ ଆମ ଧର୍ମସଂସ୍କାର ଆକାଶଟି ଯେ ଅନେକ ସଂପ୍ରସାରିତ ହୋଇଯିବ, ସେହି କଥାଟିକୁ ଖୁବ୍ ସହଜରେ ବୁଝି ହୋଇଯିବ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଭାରତବର୍ଷରେ ସେହି ଗୁହାମୁକ୍ତ ଅର୍ଥାତ୍ ସଂପ୍ରସାରଣଟି ଘଟାଇବାରେ ଜଣେ ଅନ୍ୟତମ ପୁରୋଧା ବା ନିମିତ୍ତରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ।

ପୃଥିବୀର ଧର୍ମଗୁଡ଼ିକରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ କେତେ ବଡ଼ ବୋଲି ଦେଖାଇ ଦେବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି । ଏବଂ, ପ୍ରକୃତରେ ସେ କେତେ ବଡ଼; ସେ ଯେତେ ବଡ଼ ହୋଇଥିବେ ବୋଲି ମଣିଷ ଯେତିକି କଳ୍ପନା କରିପାରୁଛି, ସିଏ ହେଉଛନ୍ତି ତାହାଠାରୁ ଅନେକ ଅଧିକ ବଡ଼ । ତାଙ୍କର ଏହି ବଡ଼ ହେବାଟାକୁ ଅଧିକ ଆଖିଦୃଶିଆ କରି ଦେଖାଇବାକୁ ଧର୍ମମାନଙ୍କରେ ଅନେକ ସମୟରେ ମଣିଷକୁ ଛୋଟ କରି ଦେଖାଇବାର ପ୍ରୟାସ କରାଯାଇଛି । ଏବଂ, କେତେ ଉତ୍ସାହର ସହିତ, ବହୁ କାବ୍ୟକତା ସହିତ ସେହି ପ୍ରୟାସମାନ କରାଯାଇଛି । ସିଏ ଏକାବେଳେକେ କେତେ ସାନ କେତେ ତୁଚ୍ଛ ଓ କେତେ ନଗଣ୍ୟ,— କେତେ ବଡ଼ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସିଏ ଭୟ ହିଁ କରିବ । ସଂସାରରେ ସାନ ମଣିଷମାନେ ବଡ଼ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଏହିପରି ଭୟ ହିଁ କରନ୍ତି, ବଡ଼ମାନେ ସାନମାନଙ୍କୁ ଏହିପରି ଭୟଭୀତ କରି ରଖିଥାନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଓ ପ୍ରସ୍ଥ ନିରୂପଣ କଲାବେଳେ ଧର୍ମମାନେ ସଂସାରର ଏହି ମାପ ଓ ବିବେକଟାକୁ ନେଇ ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଆରୋପ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ଆଦିମତମ କାଳରେ ଭୟର ଏହି ଭାବନା ହିଁ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମର କଳ୍ପନା ଓ ଗଢ଼ଣଗୁଡ଼ାକ ଭିତରେ ପୂରାଇ ମଣି କରି ରଖିଥିଲା । ଆଦିମ ମଣିଷ ଏତେଟିକିଏ ପ୍ରତିକୂଳତାକୁ ଭଗବାନଙ୍କର କୋପ ବୋଲି ଦେଖୁଥିଲା । ଏବଂ, ଆମର ଏକାଳରେ ମଧ୍ୟ ପୃଥିବୀର ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷ ସେହି ଭୟଦ୍ୱାରା ହିଁ ତାଡ଼ିତ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ଏବଂ ଶରଣ ଲୋଡ଼ୁଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ କହିଛନ୍ତି, ଭଗବାନଙ୍କୁ ଯଥାର୍ଥରେ ଲୋଡ଼ୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଭୟ କରେନାହିଁ । ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ପରମ, ଅନନ୍ତ । ନିତ୍ୟଶୁଦ୍ଧ ଓ ନିତ୍ୟମୁକ୍ତ ସେ ଆଦୌ ବିଚାର କରନ୍ତି ନାହିଁ, ବିଚାରକର ଆସନରେ ବସି ଦଣ୍ଡବିଧାନ କରିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କଦାପି ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ । ଏକ ସିଂହାସନ ଉପରେ ବସି ସିଏ କଦାପି ଭଲ ଓ ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କର ବିଚାର କରନ୍ତି ନାହିଁ, ଭଲମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱର୍ଗ ଏବଂ ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନରକର ବିଧାନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀଜୀ କହିଛନ୍ତି, ଭଗବାନ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍ ନୁହନ୍ତି,

କୌଣସି ସେନାବାହିନୀର ବଡ଼ା ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ବି ନୁହନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଆମେ ଜଣେ ଧିକଟାଲ ଡେରିଟ୍ୟ ପରି ଆଦୌ କଳ୍ପନା କରିପାରିବା ନାହିଁ । ଭଗବାନ କୃପାର ଆକର, ଅପାର ଭାବରେ ଦୟାଶୀଳ, ପ୍ରେମମୟ । ଏତକ ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ମଣିଷ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭୟ କରିବ କାହିଁକି ?

ମାତ୍ର, ଯଦି ଭଗବାନ୍ ଜଣେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପୋଲିସ୍ ଅଫିସର ନୁହନ୍ତି ବୋଲି ଆମର ପ୍ରକୃତରେ ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହେବ, ତେବେ ପ୍ରଚଳିତ ଧର୍ମ ଦେହରେ ଏବେ ଖଞ୍ଜା ହୋଇଥିବା ଅନେକ ଭୂଷଣ ଆପେ ଆପେ ଖସି ପଡ଼ିବ ଏବଂ ତା'ପରେ ଅନେକଙ୍କ ପାଇଁ ଧର୍ମ ନାମକ ସଂସାରଟି ହୁଏତ ଭାରି ବର୍ଣ୍ଣହୀନ ହୋଇପଡ଼ିବ । ପାପ ଓ ପୁଣ୍ୟ ବିଷୟରେ ଆମର ଧାରଣା ବଦଳିଯିବ । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଓ ତାଙ୍କର ଲୌକିକ ଗଣ ହିସାବରେ ପରିଚିତ ଏହି ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବାଲାଗି ଆମର ଯାବତୀୟ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାର ଆଉ କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ମଧ୍ୟ ରହିବ ନାହିଁ । ଭଗବାନମାନେ, ଗ୍ରହମାନେ ଓ ଭଗ୍ୟମାନେ ଯଦି କୋପ ନକରନ୍ତି, ଅପ୍ରସନ୍ନ ନହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ଆମେ ଏବେ କୋପଶାନ୍ତି ଓ ଗ୍ରହଶାନ୍ତି ଇତ୍ୟାଦି ଯାହାକିଛି ବିଶେଷାଗ୍ରହ କରୁଛୁ । ସେସବୁ ମଧ୍ୟ ଅସାର ପରି ଲାଗିବ । ଭଗବାନଙ୍କ ସମୀପକୁ ଆସି ତା'ପରେ ଆମେ ଆଉ ମୋଟେ କାତର ହେବାନାହିଁ, ଗୃହାଳୀଗ୍ରେର ପରି ତାଙ୍କଠାରୁ ଲୁଚି ରହିବାକୁ ମନ କରିବା ନାହିଁ । ପରମ୍ପରା କ୍ରମେ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖରେ କାରୁଣ୍ୟ ଓ ନିବେଦନ କରି ଯେଉଁ କେତେ କେତେ ସ୍ତୋତ୍ର, ଜଣାଣ ଓ ଭଜନ ଲେଖାହୋଇ ଆସିଛି ଏବଂ ଆମକୁ ନାନାମତେ ଭାବପ୍ରବଣ କରି ରଖିଛି, ସେସବୁର ଆଉ କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ଥିବା ପରି ଲାଗିବ ନାହିଁ । ମୋଟ କଥା ହେଉଛି, ଧର୍ମରୁ ଅନେକ ବାହ୍ୟକତା ସତେଅବା ଆପେ ଆପେ ଦୂର ହୋଇଯିବ । ଭଗବାନ ଏହି ସଂସାର ଭିତରେ ନାହାନ୍ତି, ସେହି ସ୍ୱର୍ଗରେ କେଉଁଠି ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଆମକୁ ମାର୍ଗରେ ରଖିବେ ବୋଲି ସେଇଠୁ ଠେଙ୍ଗା ଉଞ୍ଚାଇଛନ୍ତି, ତେଣିକି ଏସବୁ କେମିତି କେମିତି ଲାଗିବ । ସେଗୁଡ଼ାକରୁ ବିଶ୍ୱାସ ତୁଟିଯିବ । ଏବଂ, ଭିତରଟା ଭାରି ହାଲୁକା ଲାଗିବ, ଉଶ୍ୱାସ ଲାଗିବ । ଆପଣାର ଦ୍ୱିତୀୟ ଜନ୍ମ ହେଲପରି ଅନୁଭବ ହେବ । ଏବଂ, ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆଳ ପରି ବ୍ୟବହାର କରି ସଂସାରର ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଭୀତ ଏବଂ ନ୍ୟୂନ କରି ରଖିଥିବା ଆମର ଏହି ସଂସାରର ଅନେକ ଶାସକଙ୍କର ଆଟ ମଧ୍ୟ ଭାଙ୍ଗିଯିବ । ପୃଥିବୀର ଇତିହାସରେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଧର୍ମତନ୍ତ୍ରର ବିରୋଧ କରି ସନ୍ଥମାନେ ଯେଉଁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇ ଆସିଥିଲେ, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଅନେକ କଥା ପ୍ରାୟ ସେହି କାଟର ପରି ମନେ ହୋଇଥାଏ । ସିଏ ଯେ ଆମ ପ୍ରଚଳିତ ଧର୍ମ ଭିତରେ ନଥିଲେ, ସେହି କଥାଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ଓଡ଼ିଶା ସମେତ ଭାରତବର୍ଷର ସନ୍ଥମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଧର୍ମଜ୍ଞଳସାଗୁଡ଼ିକୁ କମ୍ ବ୍ୟଙ୍ଗ କରିନାହାନ୍ତି । ଧର୍ମକୁ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ କରିନେବାର ଏକ ବିଶେଷ ପ୍ରତିସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ରହିଛି । ଏବଂ, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ

ସତେଅବା ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟାଟିକୁ ହିଁ ଜାଗରଣର ଅସଲ ପ୍ରକ୍ରିୟା ବୋଲି ସେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଆମକୁ ତାହାର ସହିତ ନେଇ ସଂଲଗ୍ନ କରିଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି, ସେହିପରି ଅନୁଭବ ହୋଇଥାଏ ।

ପୂଜା ଏବଂ ଉପାସନାର ଅନ୍ତିବଧାନଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ପ୍ରାୟ ବିଦ୍ରୂପ କଲାପରି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏକଦା ଲେଖିଥିଲେ : "ଘଣ୍ଟା ବାଜୁଛି, ଚଅଁର ପକାହେଉଛି । ଭଗବାନଙ୍କ ପାଇଁ ଭାତ ଥାଳୀ ନେଇ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ରଖି ଦିଆଯାଉଛି । ସେହି ଉପଗ୍ରରରେ ଦଶମିନିଟ କି ଅଧଘଣ୍ଟାଏ ଚାଲିଯାଉଛି । ଏସବୁକୁ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି କଦାପି କୁହାଯିବ ନାହିଁ । ଏଇଟା ହେଉଛି ପାଗଲାଗାରଦ । କୋଟି କୋଟି ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କରି କାଶୀ ବା ବୃନ୍ଦାବନର ଠାକୁର ମନ୍ଦିରରେ କବାଟ ଖୋଲୁଛି ଆଉ ପଡ଼ୁଯାଉଛି, ପୁଣି କୁହାଯାଉଛି, ବର୍ତ୍ତମାନ ଠାକୁର ଲୁଗା ବଦଳୁଛନ୍ତି, ବର୍ତ୍ତମାନ ଠାକୁର ଭାତ ଖାଉଛନ୍ତି ବା ବର୍ତ୍ତମାନ ଠାକୁର ସନ୍ତାନହୀନ ଆଣ୍ଟୁକୁଡ଼ୀଙ୍କ ସନ୍ତାନଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜ ହାତରେ ତିଆରି କରୁଛନ୍ତି । ତେଣେ ଜୀଅନ୍ତା ଠାକୁର ଅନ୍ନ ବିନା, ବିଦ୍ୟା ବିନା ମରିବାରେ ଲାଗିଛି । ବମ୍ବେର ବଣିଆମାନେ ଗ୍ରରପୋକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଡାକ୍ତରଖାନା ତିଆରି କରିଦେଉଛନ୍ତି;—ମଣିଷ ମରୁଥାଉ,ସେଥିରେ କିଛି ଯାଉନାହିଁ କି ଆସୁନାହିଁ ।" ସ୍ୱାମୀଜୀ କେଡ଼େ ସିଧା ଭାବରେ କହିଦେଇ ପାରିଲେ, ଏହି ମଣିଷ ହେଉଛି ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପୂଜାସ୍ଥଳୀ ଓ ମନ୍ଦିର ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ମନୁଷ୍ୟର ମଧ୍ୟଦେଇ ତାଙ୍କର ପୂଜା କରିବା ହେଉଛି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଓ ସର୍ବୋତ୍ତମ ପୂଜା । କ୍ଷଣକପାଇଁ ଆମେ କଲିକତାର ଶିଶୁ ସେହି ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର କଳ୍ପନା କରିବା, ଯିଏକି ମାଟିରେ ଠାକୁର ଗଢ଼ି ଭଗବାନ ଖେଳୁଥିଲେ, ସେହି ଠାକୁରଙ୍କ ଆଗରେ ଧ୍ୟାନରେ ବସିଗଲେ ବେଳ ଜାଣିପାରୁ ନଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମାଆ 'ଶିବ' 'ଶିବ' କହିଲେ ଅଳିଟ ଛାଡ଼ିଦେଉଥିଲେ । ସିଏ ବଡ଼ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପିଲାମାନେ କୁଆଡ଼େ ପଛରେ ରହିଗଲେ ଏବଂ ଏହି ବିଶ୍ୱର ସମ୍ଭବତଃ ଜଣେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଈଶ୍ୱରସମର୍ପିତ ମହାଧ୍ୟାନୀ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କଲେ, ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଚଲେ ଏବଂ ସତେଅବା ଯେତିକି ଯେତିକି ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଯାଉଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ସେତିକି ସେତିକି ବିରାଟ ଏବଂ ସର୍ବବ୍ୟାପ୍ତ ଭାବରେ ଦେଖୁଥିଲେ । ନିଜ ପ୍ରଥମ ଜିଜ୍ଞାସାର ଉତ୍ସାହରେ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନଟିକୁ ସେ ଭେଟୁଥିବା ବଡ଼ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ପଚାରୁଥିଲେ ଓ ନିରାଶ ହୋଇ ଫେରୁଥିଲେ, ଏବଂ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏକ ମୀମାଂସକ ଗାର ଟାଣିଦେଇ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସ ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନଟିର ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, ସତେଅବା ସେହି ପ୍ରଶ୍ନଟିକୁ ସେ ନିଜର ଯାବତୀୟ ଅନ୍ୱେଷଣରେ ମଧ୍ୟ ସବାବଡ଼ କଷଟିପଥର କରି ରଖିଥିଲେ, ସେହି କଷଟିରେ ପୃଥିବୀଟାକୁ ପରୀକ୍ଷା କରୁଥିଲେ ।

ଅସଲ ପରୀକ୍ଷା ହେଉଛି, ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖିବା । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ନିଜ ଭାଷାରେ, "ଧର୍ମ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ନାହିଁ, ସୂତ୍ର କିମ୍ବା ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗୁଡ଼ିକରେ ନାହିଁ, ଅନ୍ଧ ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଉଥିବା କେତେଟା କାହାଣୀ ଅଥବା ବିଧାନରେ ନାହିଁ । ଯୁକ୍ତିର ସାହାଯ୍ୟରେ ଏଇଟା ବା ସେଇଟାକୁ ପ୍ରମାଣ କରି ଥୋଇଦେବାକୁ ମଧ୍ୟ କଦାପି ଧର୍ମ ବୋଲି କୁହାଯିବ ନାହିଁ । ଧର୍ମ ହେଉଛି being ଏବଂ becoming— କିଛି ହେବା ଏବଂ ସେହି ହେବାର ପଥରେ ନିତ୍ୟ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିବା ।" ସତେଅବା ଗାଳ ମାରିବା ପରି ସେ କହିପାରୁଥିଲେ : "ତୁମେମାନେ କାହିଁକି ବୃଥା ନିଜଭିତରେ କଳହ କରୁଛ ଓ ଲଢ଼ିବାରେ ଲାଗିଛ ? ଯେଉଁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ତୁମେମାନେ ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛ, ସେହି ଭଗବାନଙ୍କୁ କିଏ ଦେଖିଛ ? ଏବଂ, ଯଦି ଦେଖି ନାହିଁ, ତେବେ ତୁମମାନଙ୍କର ଯାବତୀୟ ପ୍ରଚାର କରିବା କେବଳ ବୃଥା ହୋଇଯାଉଛି ପରା ! ତେବେ କହିବାକୁ ହେବ ଯେ, ତୁମେମାନେ ଯାହା କହୁଛ, ତାହାକୁ କିଏ ଆଦୌ ସାଧ୍ୟ କରିନାହଁ । ପୁନଶ୍ଚ, ଯଦି ତୁମେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତରେ ଦେଖିଥାନ୍ତ, ତେବେ ତୁମେମାନେ କଦାପି କଳହ କରନ୍ତ ନାହିଁ, ତେବେ ତ ତୁମମାନଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳମାନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦେଖା ଯାଉଥାନ୍ତା ।" ଏବଂ ସେଇଥିରୁ ସବୁ ଜାଣି ହେଉଥାନ୍ତା ଏବଂ ସବୁଯାକ ପ୍ରଚାର ହୋଇଯାଉଥାନ୍ତା !

ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥାରେ essentials ଏବଂ non-essentials, ସାର ଓ ଅସାର ରହିଛି ବୋଲି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସବୁବେଳେ କହୁଥିଲେ । ଧର୍ମରେ ମଧ୍ୟ ସାର ରହିଛି, ଅସାର ରହିଛି । ସାର ଓ ଅସାର ଭିତରେ ଫରକ ବାଛି ପାରିବାକୁ ହେବ । ନ ହେଲେ, ଖାଲି ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ପଶିଥିବା ପରି ମନେହେବ । ଖାଲି ଘାଣ୍ଟି ହେବା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଅନ୍ୟଗତି ନଥିବ । ପୃଥିବୀର ପ୍ରାୟ ସବୁ ଧର୍ମ ଭିତରେ ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷ ସେହିଭଳି ଘାଣ୍ଟିହେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । କେତେପ୍ରକାର ପଙ୍କକୁ ଦେହରେ ଲଗାଇ ଖୁବ୍ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଦିଶୁଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର କିଛି ସତେଅବା ଆଦୌ କିଛିହେଲେ ଉପଲବ୍ଧି କରିନାହାନ୍ତି । କେତେପ୍ରକାରର ସଂସ୍କାରକୁ କେତେମନ୍ତ୍ରେ ପୁଟୁଳାମାନ କରି ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଲଦିଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ତାହାର ଭାରରେ ମେଞ୍ଚାଟିଏ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଏହି ସାର ଓ ଅସାରକୁ ଜଣେ ମଣିଷ ପୁଣି କିପରି ବାଛିବ ? ସେ ଯେତେବେଳେ ଯାହାକୁ ମନ କରିବ, ତାହାକୁ ହିଁ ସାର ବୋଲି କହୁଥିବ । ତେଣୁ, ହୁଏତ ଅନେକ ସମୟରେ ଅସାରକୁ ମଧ୍ୟ ସାର ବୋଲି କହି ଭୁଲାଇ ଧରିଥିବା ନିଜର ଆସ୍ପୃହା ଅନୁସାରେ ହିଁ ମଣିଷ ସାର ଅସାର ବାଛୁଥାଏ । ଆସ୍ପୃହା ଯେଉଁ ସ୍ତରର, ଆମର ସବୁଯାକ ବାଛିବା ମଧ୍ୟ ସଚରାଚର ସେହି ସ୍ତରର ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଅସଲ ସାଧନା ହେଉଛି ସେହି ଆସ୍ପୃହା ବଢ଼ାଇବାର ସାଧନା, ଆସ୍ପୃହାର ସିଢ଼ିରେ ଅନୁକ୍ଷଣ ଶିଖର ଉଠୁଥିବାର ସାଧନା । ତେବେଯାଇ ଦେଖା ମିଳିବ, ତେବେଯାଇ

ଉପଲବ୍ଧିର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତାରେ ଜୀବନ ସୁସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିଥିବ । ପୃଥିବୀର ସବୁଯାକ ଧର୍ମ ଆମକୁ ସେହି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତାର ପଥରେ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ନେଇ ଯାଉଥିଲେ ଭଗବାନ ପୃଥିବୀର ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଆସିପାରନ୍ତେ !

ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯେଉଁ ଘରେ ଜନ୍ମ ହେଉ, ଆମର ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ସେହି ଅନୁସାରେ ନିର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଯାଏ । ଏହାକୁ ଏକ ଆକସ୍ମିକତା ବା chance ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ, ମାତ୍ର ଏହାକୁ ଏଡ଼ିବାର ଆଦୌ କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ପିଲାଟି ହିନ୍ଦୁ ଘରେ ଜନ୍ମ ହେଉଛି, ସେହି କାରଣରୁ ତା'ର ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ହୋଇଯାଉଛି, ବେଳେ ବେଳେ ହୋଇଯାଉଛି । ପିଲାଟି ବଡ଼ ହୋଇ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଦେବତାମାନେ ପୂଜା ପାଉଥିବା ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଉଛି, ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମକାହାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ଶୁଣୁଛି ଓ ହିନ୍ଦୁ ପର୍ବପର୍ବାଣିର ବିଧି ନିୟମରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଯାଉଛି । ଆହୁରି ବଡ଼ ହୋଇ ସେ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଶୁଣୁଛି, ହୁଏତ ନିଜେ ବି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ୁଛି । ଗୋଟିଏ ମୁସଲମାନ ଘରର ଅଥବା ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ କିମ୍ବା ଆଉ କୋଉ ଘରର ପିଲାର ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଘଟୁଛି । ଏଥିରେ ଅସ୍ୱାଭାବିକତା ଆଦୌ କିଛି ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମରେ ଏକ ବାହ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ରହିଛି,— ବିଶେଷ ବିଶେଷ ନାମର ଦେବତାମାନେ ଅଛନ୍ତି, ଦେବସ୍ଥାନ ରହିଛି, ଅର୍ଚ୍ଚନା ଏବଂ ଉପାସନାମାନ ରହିଛି । ତେଣୁ, ଏହିପରି ଭାବରେ ହିଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନରେ ଧର୍ମଜୀବନ ମଧ୍ୟକୁ ସର୍ବପ୍ରଥମ ଉପନୟନ ହେଉଛି । ପାଠ ପଢ଼ିବାକୁ ଇସ୍କୁଲକୁ ଗଲେ ଯେପରି ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶିଶୁଶ୍ରେଣୀରୁ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ, ଇଏ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ କଥା । ମାତ୍ର, ଶିଶୁଶ୍ରେଣୀରୁ ପାଠ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ବୋଲି କୌଣସି ମନୁଷ୍ୟ ସେହି ଶିଶୁଶ୍ରେଣୀରେ ହିଁ ଜୀବନଯାକ ପଡ଼ିରହେ ନାହିଁ । ସେ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଯାଇଥାଏ, ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପଢ଼େ, ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମେଧାଶକ୍ତି ଖଟାଏ ଏବଂ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବିଦ୍ୟା ଅର୍ଜନ କରେ । ଆମ ଧର୍ମଜୀବନରେ, ଆମ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧିର ମାର୍ଗରେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ହୋଇ ପାରୁଥିବା ଉଚିତ । ଯେଉଁଠାରୁ ଆମର ଧର୍ମଜୀବନ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ, ଆମେ ତାହାକୁ ଆମ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉନ୍ମୟନର ଶିଶୁଶ୍ରେଣୀ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ । ତାହା ପ୍ରଥମ ପାହାଚ; ଏକ ପରିବାରରେ ଅଥବା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧର୍ମର ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଜନ୍ମ ହେଉଥିବାରୁ ଆମେ ତାହାକୁ କେବେହେଲେ ଏଡ଼ିଦେଇ ପାରିବା ନାହିଁ ।

ମନ୍ଦିର ଅଥବା ଗୀର୍ଜା, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ନାନା କିସମ, ଉପାସନାର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁ ଏବଂ ରୂପ—ଏଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଧର୍ମ-ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିଶୁଶ୍ରେଣୀ ବା Kindergarten ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶିଶୁଟି ସେଇଠାରୁ ହିଁ ତା'ର ପାଠ ଆରମ୍ଭ କରିବ : ବର୍ଣ୍ଣମାଳା ଶିଖିବ, ସଂଖ୍ୟା ଗଣି ଜାଣିବ,— ନିଜ ମୂଳଦୁଆଟିକୁ ଟାଣ କରିପାରିବ, ମଜବୁତ ହେବ, ଯେପରିକି ସେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଉଚ୍ଚତର ସୋପାନଗୁଡ଼ିକ

ଅନ୍ତକୁ ପାଦ ପକାଇ ଜାଣିବ । ମାତ୍ର, ସେ ସେଇଠାରେ ତା' ଜୀବନଟାଯାକ ଘୂରୁଥିବ କାହିଁକି ? ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ସିଧା ଭାଷାରେ କହିଲେ : It is good to be born in a temple, but woe unto the person who dies in a temple, or a church,— କୌଣସି ମନ୍ଦିରରେ ଜନ୍ମ ହେବା ଏକ ଉତ୍ତମ କଥା, ମାତ୍ର ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ମରିବାବେଳେ ମଧ୍ୟ ସେହି ମନ୍ଦିର ବା ଗୀର୍ଜାଟି ଭିତରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହିଛି, ତେବେ ତାହାକୁ ତାହାର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ବୋଲି ହିଁ ବୁଝାଯିବ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆଉ ଏକ ଅବସରରେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେଇ କଥା କହିଛନ୍ତି : "ଯଦି ଜଣେ ଅଳ୍ପବୟସ୍କ ମଣିଷ ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଉନାହିଁ, ତେବେ ତାହା ଅବଶ୍ୟ ଏକ ଅନୁଚିତ କଥା; ଏବଂ, ଯଦି ଜଣେ ପ୍ରାପ୍ତବୟସ୍କ ବଡ଼ ମଣିଷ ମଧ୍ୟ ସେହି ଗୋଟିଏ ମନ୍ଦିର ସହିତ ଆପଣାର ଧର୍ମଜୀବନକୁ ବାନ୍ଧି ରଖିଛି, ସେଇଟି ମଧ୍ୟ ସମାନ ଭାବରେ ଏକ ଅନୁଚିତ ଏବଂ ଅସୁନ୍ଦର କଥା ।" ସମ୍ଭବତଃ ସେଇଥିରୁ ହିଁ ଆମ ପୃଥିବୀରେ ଧର୍ମମାନଙ୍କ ନାମରେ ଅନେକ ଅସୁସ୍ଥତାର ଉତ୍ପାଣ ହେଉଛି ।

ଯିଏ ଯେଉଁ ମନ୍ଦିର ବା ଗୀର୍ଜା ସହିତ ଗଅଁଠା ହୋଇ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବ, ତାକୁ ସେଠାରେ ପ୍ରଚଳିତ ନାନାବିଧ ବାହ୍ୟ ଉପଚାର— ମୂର୍ତ୍ତି, କଳ୍ପନା, କାହାଣୀ ଏବଂ ମାର୍କାରେ ଅବଶ୍ୟ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ ବି ରହିଛି : ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ରୂପକ ସାନ ଗଛଗଛଟିକୁ ବଢ଼ିବାରେ ତାହା ନିଶ୍ଚୟ ଆବଶ୍ୟକ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ । ମାତ୍ର,ତାବୋଲି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯଦି ସେହି ବାହ୍ୟରୂପ ଓ ମାର୍କାଗୁଡ଼ିକର ସୀମା ଭିତରେ ହିଁ ମୁଣ୍ଡଯାଏ ପଡ଼ିରହେ, ତେବେ ସେଥିରୁ ପ୍ରମାଣ ମିଳିବ ଯେ ନିଜ ଜୀବନରେ ତା'ର ଆଦୌ କୌଣସି ଅଭିବୃଦ୍ଧି ବା ଅଗ୍ରଗତି ହୋଇନାହିଁ, ଅର୍ଥାତ୍ ତା' ଆତ୍ମାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଦୌ କୌଣସି ବିକାଶ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏହି କଥାଟିରେ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କଲାପରି କହିଛନ୍ତି : ତେଣୁ, ଏହି ପ୍ରତୀକଗୁଡ଼ିକୁ, ବିଧିଗୁଡ଼ିକୁ ଏବଂ ବାହ୍ୟ ରୂପଗୁଡ଼ିକୁ ଚିରକାଳ ଅନୁସରଣ କରିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ଯଦି କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି କହୁଥାଏ, ତେବେ ମୁଁ କହିବି ଯେ ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୁଲ କଥା କହୁଛି । ମାତ୍ର, ଏହିସବୁ ପ୍ରତୀକ ଏବଂ ଉପାସନାବିଧି ଆତ୍ମାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ସହାୟକ ହୁଅନ୍ତି, ଆତ୍ମାର ନିମ୍ନତର ଏବଂ ଅବିକଶିତ ଅବସ୍ଥା ସମୟରେ ତାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି ବୋଲି ଯଦି ସେ କହେ, ତେବେ ସିଏ ଠିକ୍ କଥା କହୁଛି ବୋଲି ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବି । ମଣିଷପିଲା ଜନ୍ମ ହେଲାବେଳେ ମାଆ ସହିତ ତା'ର ନାଡ଼ ଲାଗିଥାଏ । ସେହି ନାଡ଼ଟିକୁ କାଟିଦେବାକୁ ପଡ଼େ । ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଯେକୌଣସି ପିଲାକୁ ମାଆ ଉପରେ, ପରିବେଶରେ ତାକୁ ଘେରି କରି ରହିଥିବା ଆହୁରି କେତେ କ'ଣ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଆପଣା ଆପଣା ଥାନରେ ଏସବୁର ପ୍ରୟୋଜନ ମଧ୍ୟ ଥାଏ । ମାତ୍ର, ଏଗୁଡ଼ିକୁ କାଟି ବାହାର ଆସିବାକୁ ପଡ଼େ ଏବଂ ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱଟିକୁ ବିକଶିତ କରି ନେବାକୁ ହୁଏ । ଆମର ଧର୍ମଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେହିଭଳି ଏକ weaningର କଥା କହିଛନ୍ତି । ଆମର ଧର୍ମଜୀବନରେ ଏହିପରି ସ୍ତରକୁସ୍ତର ଅତିକ୍ରମ କରିଯିବାର ଏକ ସତତ weaning ଦ୍ୱାରା ଆମକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ମାର୍ଗରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ସେ ସୂଚାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମରେ ସ୍ନାନ ଏବଂ ପରିଚ୍ଛଦ ପ୍ରଭୃତିର ଉପଯୋଗିତା କିମ୍ବା ଉପକାରିତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତେ କଥା କୁହାଯାଇଛି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ମତରେ, ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିକାଶରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଅନୁପୂରକ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେଗୁଡ଼ିକର ଅବଶ୍ୟ ମୂଲ୍ୟ ରହିଛି । ତେଣୁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ହିଁ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଯାବତୀୟ ସାଧନାରେ ଲକ୍ଷ୍ୟହୋଇ ରହିବ । ତେବେଯାଇ ସ୍ନାନ ଏବଂ ପରିଚ୍ଛଦ ସହାୟକରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିବେ । ମାତ୍ର, ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ କଥାକୁ ଉଦ୍ଧାରିକରି କହିଲେ, "ଯଦି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସେହି ଅସଲ ଲକ୍ଷ୍ୟଟି ନଥାଏ, ସେ ଯେତେ ପରିମାଣରେ ତୃଣଭୋଜନ କରୁଥିଲେ ବା ପତ୍ର ଘୋଡ଼ାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ୱାରା କୌଣସି ଫଳ ହେବନାହିଁ । ତେଣୁ, ସମୁଚିତ ଭାବରେ କଥାଟିକୁ ବୁଝିଥିଲେ ଯାଇ ସେଗୁଡ଼ିକ ଆମର ସହାୟକ ହୋଇପାରିବେ । ମାତ୍ର, ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ସୀମାକୁ ବୁଝିନଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା କେବଳ ଅପକର୍ଷ ଘଟିବା ହିଁ ସାର ହେବ । କେତେ-ବେଳେ ଆଗକୁ ପାଦଟିଏ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ତେଣୁ ପୁରୁଣା ସୋପାନଟିରୁ ଆମେ ଆମ ଗୋଡ଼ଟିକୁ ଉଠାଇନେଇ ଆଗକୁ ବଢ଼ିଯାଇ ପାରିବା, ଏହାହିଁ ଅସଲ ବୁଝିବା ଏବଂ ତାହା ଆମକୁ ଉଚିତ ସମୟରେ ଆମ ଜୀବନର weaning ଗୁଡ଼ିକରେ ଅବଶ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିବ । ମାତ୍ର, ଯଦି ଆମେ ବାହ୍ୟଗୁଡ଼ାକ ସହିତ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିଥିବା, ତେବେ ଆମର ଶୈଶବ ହିଁ ଆମକୁ ମୋହାଚ୍ଛନ୍ନ କରି ରଖିଥିବ ଏବଂ ଯାବତୀୟ ଉପଗ୍ଭର ବହୁଳତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଆମେ ସେହି ଅପରିପକ୍ୱ ଏବଂ ଅପରିଣତ ଅବସ୍ଥାରେ ହିଁ ପଡ଼ି ରହିଥିବା । ପୃଥିବୀରେ ଧର୍ମର ବାହ୍ୟକତା ଭିତରେ ଏତେ ଏତେ ଲୋକଙ୍କୁ ପଡ଼ି ରହିଥିବାର ଦେଖିଲାବେଳେ ମନେହୁଏ, ଏମାନେ କ'ଣ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନଗୁଡ଼ିକୁ ଯିବାଲାଗି ସାହସ କରୁନାହାନ୍ତି କି ? ଅଥବା, ଭିତରେ ଅସଲ କେନ୍ଦ୍ରଟି ସହିତ କୌଣସି ଯୋଗସୂତ୍ର ସ୍ଥାପନ ହୋଇପାରୁ ନାହିଁ ବୋଲି ଏତେ ଏତେ ମନୁଷ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ଭରଶୀଳ ଭାବରେ ସେହି ଶୈଶବ ଭିତରେ ହିଁ ବୁଢ଼ା ହେବାଯାଏ ପଡ଼ି ରହିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି କି ?

ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଉପମାକୁ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଚାରାଗଛଟିଏ ଲଗାଇ ତାହାର ପ୍ରଥମ ଯତ୍ନରୂପେ ଆମେ ତାହାକୁ ବାଡ଼ ଘେରାଇ ରଖୁ । ଅଭିପ୍ରାୟ ହେଉଛି, ବାହାରୁ ଗାଈଗୋରୁ ଆସି

ତାହାକୁ ନଷ୍ଟକରି ଦେବେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର, ଗଛଟି ବଡ଼ ହୋଇଯିବା ପରେ, ଘରପାଖର ସେହି ବାଡ଼ଟିକୁ ଆମେ ଉଠାଇଦେଉଛୁ । ଗଛଟି ସାନ ଥିବାବେଳେ ବାଡ଼ର ଯେଉଁ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଥିଲା, ବଡ଼ ହେବାପରେ ସେହି ଆବଶ୍ୟକତା ଆଦୌ ରହୁନାହିଁ । ଆମ ଧର୍ମଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଘଟିବା ଉଚିତ । ପ୍ରଥମକାଳରେ ଉପଚାରମାନ ରହିବା ଉଚିତ, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମାର୍ଗରେ ଓ ବିଧିରେ ଉପାସନା ଓ ନିୟମମାନ ରହି ଆମ ଭିତରେ ଉଚିତ ଆସ୍ପୃହାଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଗ୍ରତ କରାଇଆଣିବା ନିମନ୍ତେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ । ମାତ୍ର କ୍ରମେ ଆମକୁ କେନ୍ଦ୍ରଟି ମିଳିଆସୁଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏବଂ ନିଜ ସମ୍ଭାବନାର ଆକାଶଟି ସହିତ ଏକ ନିଜସ୍ୱ ପରିଚୟ ଘଟି ଆସୁଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେହି ପ୍ରାଥମିକ ବାଡ଼ଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଉଠିଯିବା ଉଚିତ । ଯଦି ଆମ ଜୀବନରେ ଆମେ ଗୁରୁ ବୋଲି କାହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା, ତେବେ ସମସ୍ତ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯିବା ମାତ୍ରକେ ଆମେ ଯେପରି ବାଡ଼ଗୁଡ଼ିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ବାହାରି ଆସିପାରିବା, ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଆମକୁ ପ୍ରକୃତରେ ସାହାଯ୍ୟ ହିଁ କରିପାରୁଥିବା ଉଚିତ । ମାତ୍ର, ଯଦି ଆମେ ଗୁରୁଟିଏ କରିଥିବା ଅଥବା ଏପରି ଗୁଳାଟି ଭିତରେ ଯାଇ ପଶିଯାଇଥିବା, ଯିଏ ବା ଯାହା ଆମକୁ ସେହି ପ୍ରାଥମିକ ଉପଚାର ଓ ଅଭ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିଯିବାକୁ ହିଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ରଖୁଥିବେ ଏବଂ ଆମ ବାହାରିଯିବାର ବାଟଟା ଉପରେ ପଥ ଓଗାଳି ଛିଡ଼ାହୋଇଥିବେ, ତା'ହେଲେ ତାହାକୁ ଆମର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ବୋଲି ହିଁ କହିବାକୁ ହେବ ।

ଯାବତୀୟ ଧର୍ମକୁ ହୁଏତ ଆମେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଶିଶୁକ୍ରୀଡ଼ାଙ୍ଗନ ରୂପେ କଳ୍ପନା କରିପାରିବା, ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରତୀକମାନେ ରହିଛନ୍ତି । ପିଲାମାନଙ୍କର ଖେଳିବା ପାଇଁ ଖେଳନାସବୁ ରହିଥିବା ପରି ଧର୍ମମାନଙ୍କରେ ପ୍ରତୀକମାନେ ରହିଛନ୍ତି । ବୟସ ହୋଇଗଲେ ମଣିଷ ଖେଳନା ଲୋଡ଼େ ନାହିଁ, ହୁଏତ ବହିଟିଏ ଲୋଡ଼େ, କଲମଟିଏ ଲୋଡ଼େ; ଆହୁରି ବଡ଼ ହୋଇଗଲେ ସେ ନିଜର ଅନୁଭବରୁ ହିଁ ଯେକୌଣସି ବହିଠାରୁ ଅଧିକ ଶିଖେ । ତେଣୁ ସେତେବେଳେ ସେ ବହିକୁ ହୁଏତ କମ୍ ଲୋଡ଼େ, ଅଭିଜ୍ଞତାଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକ ଲୋଡ଼େ । ଏବଂ, ପାଠ କହୁଛୁ, ପ୍ରଥମକାଳର ନିର୍ଭରଶୀଳତାଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଖସି ପଡ଼ୁଥିଲେ ଯାଇ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ଅଭିଜ୍ଞତାଲାଗି ଅଧିକ ସାମର୍ଥ୍ୟ ହାସଲ କରିପାରେ । ପୃଥିବୀର ସକଳଧର୍ମରେ ପ୍ରତୀକମାନେ ରହିଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସେଗୁଡ଼ିକୁ "nearing stages" ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ ଆମକୁ କ୍ରମେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବାରେ ହିଁ ସହାୟତା କରୁଥିବେ; ସମ୍ଭବତଃ ସ୍ୱୟଂ ପଛରେ ରହିଯିବେ ଓ ଆମକୁ ଆମ ଜୀବନର ଅସଲ ପ୍ରାପ୍ତିଟି ଆଡ଼କୁ ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଦେବେ । ପ୍ରତୀକମାନେ ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବାର ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଟି କରିପାରିବେ କି ନାହିଁ, ତାହା ପ୍ରତୀକମାନଙ୍କ ଉପରେ ନୁହେଁ,

ସଚରାଚର ଆମ ନିଜଉପରେ ହିଁ ନିର୍ଭର କରିଥାଏ । ତେଣୁ, ଯାବତୀୟ ପ୍ରତୀକୋ-ପାସନାରେ ସର୍ବଦା ଏକ ବିପଦ ରହିଛି ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ସତର୍କ କରି ଦେଇଛନ୍ତି ।

"ବିପଦଟି ହେଉଛି, ଏହି ପ୍ରତୀକଗୁଡ଼ିକ ଯେତେବେଳଯାଏ ଆମକୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଉଚ୍ଚତର ସ୍ତରଟିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯିବା ଲାଗି ପ୍ରେରଣା ଦେଉଥିବେ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ଠିକ୍ ଥିବ ; ମାତ୍ର ଏକଶହରୁ ଅନେଶ୍ୱତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ଆଶଙ୍କାଟି ସର୍ବଦା ରହିଥିବ ଯେ, ଆମେ ସେହି ପ୍ରତୀକଗୁଡ଼ିକ ପାଖରେ ହିଁ ଲାଖି ରହିଯିବା ଓ ସାରା ଜୀବନ ହୁଏତ ସେହିଠାରେ ପଙ୍କ ରହିଥିବା ।" ଏବଂ ତା'ପରେ ପୁଣି ସେହି ପୁରୁଣା ଉକ୍ତିଟି : "ଜଣେ ତରୁଣ ବ୍ୟକ୍ତି ଯଦି ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଉନାହିଁ, ତେବେ ତାର ନିନ୍ଦା କରାଯିବା ଉଚିତ , ମାତ୍ର ଜଣେ ବୃଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତି ଯଦି ଏବେ ମଧ୍ୟ ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଉଛି, ତେବେ ତା'ର ମଧ୍ୟ ନିନ୍ଦା କରାଯିବା ଉଚିତ୍ । ଏହି ପିଲାଖେଳରେ ତାର ଆଉ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ରହିବା ଉଚିତ ଥିଲା । ଆଉ କିଛି ଉଚ୍ଚତର ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାର ଏକ ପାବଚ୍ଛରୂପେ ହିଁ ମନ୍ଦିରଟି ତା'ର କାମରେ ଆସିଥାନ୍ତା । ଏହିସବୁ ରୂପ ଏବଂ ପ୍ରତୀକ ପାଇଁ, ଏହି ଯାବତୀୟ ପ୍ରାଥମିକ ସାମଗ୍ରୀଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ତା'ର ଆଉ କାହିଁକି କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ରହିବ ?" ଏବଂ, ଉପସଂହାର କଲାପରି, "ଆମେ ଏହି ପ୍ରତୀକଗୁଡ଼ିକୁ, ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବାର ଏହି ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରକୁ ଅବଶ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବା, ଏବଂ ସେମାନେ ଆମର ଆଦୌ କୌଣସି କ୍ଷତି କରିବେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର, ସେଗୁଡ଼ିକର ଉପାସନା କଲାବେଳେ ଯଦି ଆମେ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ଉପାସନା କରୁଛୁ ବୋଲି ଭାବିବା, ତେବେ ଆମେ ଭୁଲ କରିବା । ···କୌଣସି ମୂର୍ତ୍ତିକୁ, କିମ୍ବା ମୃତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ପ୍ରେତ ଓ ଆତ୍ମାମାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରି ଯଦି କେହି ତଦ୍ୱାରା ମୁକ୍ତି ମିଳିବ ବୋଲି ଭାବୁଥିବ, ତେବେ ସେ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଭୁଲ୍ କରୁଛି ବୋଲି ବୁଝାଯିବ । ଯଦି ଆମେ ମୂର୍ତ୍ତିଟିକୁ ଭୁଲିଯାଇ ପାରୁଥିବା ଏବଂ ତା' ଭିତରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ହିଁ ଦେଖୁଥିବା, ତେବେ ଆମେ ହୁଏତ ଯେକୌଣସି ପଦାର୍ଥକୁ ପୂଜା କରିପାରିବା ।" ଏବଂ, "ଆମେ ଭଗବାନରୂପେ ଅବଶ୍ୟ ଏକ ଛବିର ପୂଜା କରିପାରିବା ସିନା, ମାତ୍ର ଛବିଟିକୁ ହିଁ ଭଗବାନ ବୋଲି କଦାପି ଭାବିବା ନାହିଁ । ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଭିତରେ ରହିଥିବା ଭଗବାନ,—ସେଥିରେ କୌଣସି ଦୋଷ ନାହିଁ । କୌଣସି ବିପଦ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ତାହାହିଁ ଭଗବାନଙ୍କର ଯଥାର୍ଥ ଉପାସନା । ମାତ୍ର; ଭଗବାନ-ମୂର୍ତ୍ତି, ସେଇଟି ହେଉଛି ପ୍ରତୀକମାତ୍ର ।"

ଭଗବାନ ମୋ ବାହାରେ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ତେଣୁ ବାହାରେ ଏକ ପ୍ରତୀକ ଥାପି ମୁଁ ତାଙ୍କର ପୂଜା କରିପାରିବି,—ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ତାହାକୁ dualistic method—ଦ୍ୱୈତବାଦୀ ପଦ୍ଧତି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ଅବଶ୍ୟ କିଛି ଉପକାର ମିଳେ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ସ୍ୱୀକାର ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର, ତାଙ୍କ ମତରେ, ଏହି ପଦ୍ଧତି

ଦୁର୍ବଳମାନଙ୍କୁ ହିଁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ : "ବିବିଧ କିସମର ଯାହାକିଛି ଚଳଣି ଏବଂ ତାଲିମ ସବୁ ରହିଛି, ଧର୍ମପୁସ୍ତକମାନେ ଓ ଠାକୁରମାନେ ଅଛନ୍ତି, ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ କେବଳ ଧର୍ମର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଅବସ୍ଥା ବୋଲି ହିଁ କହିପାରିବା । ଧର୍ମର ସେହି kindergarten ସ୍ତର ବୋଲି କହିବା । ମାତ୍ର, ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ, ମୁଁ ଅନ୍ୟ ଦିଗଟିର କଥାକୁ ମଧ୍ୟ ଚିନ୍ତା କରୁଛି । ଏହି ଧୀର ଓ ମନ୍ଥର ପଦ୍ଧତି ଏବଂ ପ୍ରକ୍ରିୟାଟିକୁ ଅନୁସରଣ କରି ପୃଥିବୀକୁ ସତ୍ୟରେ ଉପନୀତ ହେବା ସକାଶେ ଆଉ କେତେ ଦୀର୍ଘକାଳ ଅପେକ୍ଷା କରିବ କୁ ପଡ଼ିବ ? ସେଥିପାଇଁ କେତେ କାଳ ଲାଗିବ ? ଏବଂ, ତଥାପି ଏହି ବାଟରେ ଯାଇ ଯେ ସିଏ ଏକ ସନ୍ତୋଷଜନକ ମାତ୍ରାରେ ସଫଳତା ଲାଭ କରିପାରିବ, ସେଥିରେ କ'ଣ ବା ନିଶ୍ଚିତତା ରହିଛି ? ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାକୁ ସଫଳତା ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ମାତ୍ର, ସେକଥା ଯାହା ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ସେହି ପଦ୍ଧତିଟି ଦୁର୍ବଳ ଲାଗି ମନ୍ଥର ବା ଦ୍ରୁତ, ସହଜ ବା କଷ୍ଟକର ଯାହା ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ଏହି ଦ୍ୱୈତବାଦୀ ପଦ୍ଧତିଟି ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ମିଥ୍ୟାକୁ ହିଁ ଆଶ୍ରୟ କରି ଠିଆ ହୋଇନାହିଁ କି ? ପ୍ରଚଳିତ ଯାବତୀୟ ଧର୍ମୀୟ ରୀତିଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକୃତରେ ଦୁର୍ବଳ କରି ପକାନ୍ତି ନାହିଁ କି ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଭୁଲ୍ ବୋଲି ବୁଝାଯିବ ନାହିଁ କି ? ସେଗୁଡ଼ିକ ଏକ ଭୁଲ୍ ଧାରଣା ଉପରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟକୁ ଏକ ଭୁଲ୍ ଦୃଷ୍ଟିରେ ହିଁ ଦେଖୁଛନ୍ତି ।"

ଅବଶ୍ୟ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ଠିକ୍ ବୁଝିଛନ୍ତି ଯେ, ଅଧିକସଂଖ୍ୟକ ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ଧୀର ବିକାଶର ମାର୍ଗରେ ହିଁ ଯିବେ । ମାତ୍ର ଯେଉଁମାନେ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହୋଇପାରିବେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଆସ୍ପୃହା ରଖିଥିବେ ଏବଂ ସେହି ଆସ୍ପୃହା ଅନୁସାରେ ବାଟ ଚାଲିବାକୁ ଆପଣା ପାଖରେ ସମ୍ମତି ଦେଇଥିବେ, ସେମାନେ ଉକ୍ତ ଗୁଳାଟି ଭିତରୁ ବାହାରିଯିବେ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନର ପରିସ୍ଥିତିରେ ମଧ୍ୟ ଯଥାର୍ଥ ଉପଲବ୍ଧିର ଭାଜନ ହୋଇପାରିବେ । ଅନେକ ଧର୍ମଚଳଣି ଏଭଳି ରହିଛି ଏବଂ ଅନେକ ଗୁରୁ ମଧ୍ୟ ଏଭଳି ରହିଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ମଣିଷମାନେ ସହଜ ଓ ମନ୍ଥର ମାର୍ଗଟିକୁ ଅଧିକ ଆଚରଣୀୟ ବୋଲି ମନେ କରିବେ ବୋଲି ମୂଳରୁ ହିଁ ଧରିନେଇଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସତେଅବା ସ୍ୱଭାବତଃ ଦୁର୍ବଳ କିମ୍ବା ଅଳ୍ପବଳ ବୋଲି ଭାବୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ସତେଅବା ଅଧିକ ନିରାପଦ ଭାବି ସେହି ପଦ୍ଧତିଟିକୁ ଅନୁସରଣ କରୁଥାନ୍ତି ଓ ସେହିଭଳି ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦେଖୁଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଯଦି ସେମାନଙ୍କୁ ଏକ ଅନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିପାରୁଥାନ୍ତେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟକୁ ତା'ଲାଗି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିବା ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ଭାବନାଟିର ଦର୍ପଣ ଉପରେ ଦେଖୁଥାଆନ୍ତେ, ତେବେ ସେମାନଙ୍କର ମାର୍ଗଦର୍ଶନ ଏକାବେଳେକେ ଏକ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ହୁଅନ୍ତା । କୌଣସି ମଣିଷ ଏକ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଗୁଳା ଭିତରେ ପଡ଼ି ରହିବାଟାକୁ ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ରହିଥିବା ସତ୍ୟଟିର

ଅପମାନ କରିବା ବୋଲି ଭାବନ୍ତେ ଓ ଆପଣାର ପଦ୍ଧତିକୁ ବଦଳାଇ ଦିଅନ୍ତେ । ସେତେବେଳେ ଗୁରୁ-ଶିଷ୍ୟର ପରମ୍ପରା ହିଁ ଅନ୍ୟପ୍ରକାର ହୋଇଯାଆନ୍ତା, ଧର୍ମଗୁଡ଼ିକର ଭୂମିକା ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ହୁଅନ୍ତା । ଏବିପରି ଧର୍ମ ମଣିଷକୁ ଘୂଷୁରି କରି ରଖିବାକୁ ଆଉ ମୋଟେ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତା ନାହିଁ, ତା'ପାଇଁ ଏକ ଅଫିମ ହେବାର ତ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ହିଁ ଉଠୁନାହିଁ ।

ପ୍ରତୀକଗୁଡ଼ିକ ମାଧ୍ୟମ । ଏଗୁଡ଼ିକୁ ମାର୍କାରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ପୃଥିବୀରେ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମର ଚିହ୍ନଟ କରାଯାଇଛି । ଇତିହାସ କହୁଛି, ଧର୍ମମାନେ ଯୋଡ଼ିଛନ୍ତି ଯେତେ, ତାହାର ଅନେକ ଅଧିକ ଗୁଣ ମଣିଷକୁ ମଣିଷଠାରୁ ଦୂରଛଡ଼ା କରି ରଖିଛନ୍ତି । ଧର୍ମକୁ ନେଇ କେତେ କଳହ ଲାଗିଛି, ଏବେମଧ୍ୟ ମଣିଷମାନେ ସେହି କଳହରେ ହିଁ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ଉତ୍ସାହ ଦେଖାଉଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ମତ ହେଉଛି ଯେ, ଧର୍ମକୁ ନେଇ ପୃଥିବୀରେ ଯେଉଁସବୁ କଳହ ଏବଂ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଲାଗିଛି, ସେଥିରୁ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଯାଉଛି ଯେ ଏହିସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ଅଭାବ ରହିଛି । କେବଳ ଚକ୍ଷୁଗୁଡ଼ାକୁ ନେଇ ଧର୍ମ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ କଳହ ଲାଗିଛି । ଯେତେବେଳେ ଶୁଦ୍ଧତା ଚାଲିଯାଉଛି ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ବିଦା ହୋଇଯାଉଛି,—ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ଆତ୍ମା-ଗୁଡ଼ାକ ଶୁଷ୍କ ହୋଇ ପଡ଼ିରହୁଛି, ସେତିକବେଳେ କଳହ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଉଛି । ତା'ପୂର୍ବରୁ କଳହ ଲାଗିବାର କୌଣସି ଅବକାଶ ହିଁ ନାହିଁ । କଳହରୁ ହିଁ ଏହି ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବା ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ନିର୍ମାଣ ହୋଇଛି । ସେହି ସମ୍ପ୍ରଦାୟଗୁଡ଼ିକୁ ବିଭିନ୍ନ ନାମରେ ନାମିତ କରାଯାଇ ସତେଅବା ଅଲଗା ଅଲଗା କରି ସାମ୍ରାଜ୍ୟମାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ରଖାଯାଇଛି । ମଣିଷ ମଣିଷ ଭିତରେ ଭ୍ରାତୃତ୍ୱର ଭାବନାଗୁଡ଼ିକ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ବିକଶିତ ହୋଇପାରୁ ନାହିଁ, ଏହିସବୁ ବିଭିନ୍ନ ନାମର ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ହେତୁ ହିଁ ତାହା ହେଉଛି ବୋଲି ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ସର୍ବଦା କହୁଥିଲେ । ତେଣୁ, ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଏହି ନାମଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟୂହକୁ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ହେବ । ନାମଗୁଡ଼ିକୁ ଭାଙ୍ଗି-ଦେଲେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଅତି ସହଜରେ ଭାଙ୍ଗିଯିବ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସବୁ ଅବସରରେ କହୁଥିଲେ ଯେ, କୌଣସି ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଗଢ଼ିବାରେ ତାଙ୍କର ଆଦୌ ଆଗ୍ରହ ନାହିଁ । ସିଏ ଆଉ ଯାହାକିଛି କରିବେ ପଛକେ, କଦାପି କୂପମଣ୍ଡୂକର ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିବେ ନାହିଁ । ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସଙ୍କର ଉଦାର ସନ୍ଦେଶଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଚାର କରିବା ଏବଂ ତେଣେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନ ଗଠନ କରିବା, ଦୁଇଟିଯାକ କାର୍ଯ୍ୟ ଏକାବେଳେକେ କଦାପି ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି କହିବାରେ ସେ କେବେହେଲେ କୁଣ୍ଠିତ ହେଉନଥିଲେ ।

ସ୍ୱାମୀଜୀ କହୁଥିଲେ, "ଯେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତୁମେ ଗୋଟିଏ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଗଠନ କରି ଦେଇପାରିବ, ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ତୁମେ ବିଶ୍ୱଭ୍ରାତୃତ୍ୱର ବିରୋଧରେ ପ୍ରତିବାଦ କରିବାକୁ

ଯାଇଛି ବୋଲି ବୁଝାଯିବ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ବିଶ୍ୱଭ୍ରାତୃତ୍ୱର ଭାବଟିକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଅନୁଭବ କରୁଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ଗୁଡ଼ାଏ ପାଟିକରି କିଛି କହନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ କରୁଥିବା କାର୍ଯ୍ୟହିଁ ସେମାନଙ୍କର ସବୁକିଛିକୁ ଏତେ ବଡ଼ ପାଟିକରି କହିଦେବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ନାମ ଏବଂ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର କୋଳାହଳ ଭିତରେ ରହି ଧର୍ମମାନେ କ୍ରମେ ଭାରି ଜୀବନହୀନ ହୋଇପଡ଼ିଲେଣି ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏକ ପତ୍ରରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଏକ ସମ୍ମୋହନ ଭିତରେ ପକାଇ ରଖିଛନ୍ତି ଯେ, ତାହାର ଜାଲ ଭିତରେ ପଡ଼ି ଏପରିକି ସର୍ବୋତ୍ତମ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଦୈତ୍ୟ ପାଲଟି ଯାଉଛନ୍ତି । ଏଭଳି ଏକ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ସ୍ଥିତିରେ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହୁଏତ ପୃଥିବୀର ଆଦୌ କୌଣସି କଲ୍ୟାଣ ହେବନାହିଁ । ପୃଥିବୀ ସକାଶେ ସବାଆଗ ଚରିତ୍ରବାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ଦରକାର ; ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତି ଆବଶ୍ୟକ, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଜୀବନ ପ୍ରେମଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ରହିଥିବ, ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଭିତରେ କୌଣସି ସ୍ୱାର୍ଥଭାବନା ନଥିବ,—କେବଳ ଏହିଭଳି ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ହିଁ ଯାହା କହିବେ, ପୃଥିବୀ ଉପରେ ତାହାର ବଜ୍ରବତ୍ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିବ । ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନେ, ଧର୍ମମାନେ ମଣିଷକୁ ମେଣ୍ଢା କରି ରଖିବାରେ ହିଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସହାୟତା କରି ଆସିଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ତା'ର ଅସଲ ମହିମାକୁ ଭୁଲି ଭେକ ଓ ନାମର ବାହ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଦଳ ଭିତରେ ସାମିଲ୍ ହୋଇ ରହିଯାଇଛି । କେବଳ ଅନୁସରଣ କରିବାକୁ ହିଁ ଧର୍ମର ଅସଲ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବୋଲି ବୁଝାଯାଉଛି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ କେତେ ଦୃଢ଼ଭାବରେ କହିଛନ୍ତି, "ସତେଅବା କୌଣସି ମେଣ୍ଢାପଲ ପରି ଯେତେବେଳେ ସମସ୍ତେ ପରସ୍ପରର ଅନୁସରଣ କରିବାରେ ତତ୍ପର ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେହି ଅବସ୍ଥାକୁ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମୃତ୍ୟୁବୋଲି ହିଁ କହିବାକୁ ହେବ । ଚିନ୍ତାହୀନତା ହେଉଛି ଏହି ମୃତ୍ୟୁର କାରଣ ।" ତେଣୁ ସେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ହେବାପାଇଁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏବଂ ଯେଉଁଠାରେ ଚିନ୍ତାଶୀଳତା ଥିବ, ସେଠାରେ ମଣିଷ ମଣିଷ ଭିତରେ ବିଭିନ୍ନତା ଅବଶ୍ୟ ରହିବ । ସେମାନଙ୍କୁ ଆଦୌ ଗୋଟିଏ ଖୁଆଡ଼ ଭିତରେ ଭର୍ତ୍ତିକରି ଦିଆଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଭାଷାରେ : "ଜୀବନର ଅସଲ ସ୍ୱାଦ ହେଉଛି ଏହି ବିଭିନ୍ନତାରେ । ବିଭିନ୍ନତା ହିଁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ସକଳକିଛିର ପାଶ୍ଚାତରେ ରହିଥିବା କଳାତ୍ମକତା । ବିଭିନ୍ନତା ପାଇଁ ହିଁ ଏଠାରେ ସବୁ ସୁନ୍ଦର ହୋଇ ରହିଛି । ଏହି ବିଭିନ୍ନତା ହେଉଛି ଯାବତୀୟ ଜୀବନର ଉତ୍ସ, ଜୀବନର ସଙ୍କେତ । ଆମେ ସେହି ବିଭିନ୍ନତାକୁ କାହିଁକି ଭସ୍ମ କରିବା ?"

ପୃଥିବୀର ଧର୍ମମାନେ, ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନେ ହିଁ ବିଭିନ୍ନତାକୁ କାଳେ କାଳେ ଭସ୍ମ କରି ଆସିଛନ୍ତି ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଗୁଳାରେ ପକାଇ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଅପର ପକ୍ଷରେ, ଯାବତୀୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ସର୍ବଦା ବିଭିନ୍ନତାକୁ ଉତ୍ସାହ

ଦେଇ ଆସିଛୁ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆହୁରି ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇ କହିଛନ୍ତି : "ଅନ୍ଧଭକ୍ତି ବିଶ୍ୱାସ କରିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଆତ୍ମାର ଅଧଃପତନ ଘଟାଇବା । ଯଦି ତୁମେ ଇଚ୍ଛା କରୁଛ, ତେବେ ଜଣେ ନାସ୍ତିକ ହୁଅ ପଛକେ, ମାତ୍ର ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ନପଚାରି କଦାପି କୌଣସି କଥାକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରନାହିଁ । ଏହି ଆତ୍ମାଟାକୁ କାହିଁକି ପଶୁର ସ୍ତରକୁ ଖସାଇ ଆଣୁଛ ? ସେପରି କରି ତୁମେ କେବଳ ନିଜକୁ ଯେ ଆଘାତ ଦେଉଛ, କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ତୁମେ ତଦ୍ୱାରା ସମାଜର ମଧ୍ୟ କ୍ଷତି କରୁଛ ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସକାଶେ ବହୁ ବିପଦର ସୃଷ୍ଟି ବି କରୁଛ । ତେଣୁ, ଉଠି ଠିଆହୁଅ, ନିଜର ବିବେକକୁ କାମରେ ଲଗାଅ । ଅନ୍ଧ ଭାବରେ ଆଦୌ କୌଣସି କଥାକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରନାହିଁ । ଅନ୍ଧ ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବା ଆଦୌ ଧର୍ମ ନୁହେଁ, ହେବା ଓ ବାଟ ଚାଲିବା ହେଉଛି ଧର୍ମ ।" ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇଛନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷର ଇତିହାସରେ ସମ୍ଭବତଃ ବୁଦ୍ଧ ହିଁ ନାନା ବାଧ୍ୟକତାର ଗୁଳା ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିବାର ସର୍ବପ୍ରଥମ ପ୍ରତିବାଦ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର କହିବା ଅନୁସାରେ ଧର୍ମ ମୂଳତଃ ଏକ ପ୍ରେରଣା ସତ, ମାତ୍ର ସେହି ପ୍ରେରଣା କଦାପି ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱବିବେକର ଭୂମିକାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରେନାହିଁ । ଯଦି ତାହା କରେ, ତେବେ ତାହା କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଏକ ପ୍ରବଞ୍ଚନାରେ ହିଁ ପରିଣତ ହୁଏ । ତେଣୁ, ତାଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ହେଉଛି, "ତୁମେ ଆଦୌ କୌଣସି ସଂଗଠିତ ଧର୍ମର ଦୁଆର ଦେଇ ପ୍ରବେଶ କର ନାହିଁ । ସେମାନେ ଭଲ ତୁଳନାରେ ଶହେଗୁଣ ଅଧିକ ଅନିଷ୍ଟ ହିଁ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟବ୍ୟକ୍ତିର ବିକାଶକୁ ବନ୍ଦ କରିଦିଅନ୍ତି । ତେଣୁ, ନିଜେ ସବୁକିଛି ଅଧ୍ୟୟନ କର, ମାତ୍ର ଆପଣାର ଆସନଟିକୁ ଦୃଢ଼ ରଖିଥାଅ । ଯଦି ମୋ'ର ଉପଦେଶ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛ, ତେବେ ମୁଁ କହିବି ଯେ ମୋଟେ ଫାଶଟା ଭିତରେ ନିଜ ବେକକୁ ନେଇ ପୂରାଇ ଦିଅ ନାହିଁ ।

ସ୍ୱାମୀଜୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ କହି ଦେଉଥିଲେ ଯେ, ସେ ମେଣ୍ଢାମାନଙ୍କ ସହିତ ନୁହେଁ, ପ୍ରକୃତ ମଣିଷମାନଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ ମଣିଷ କହିଲେ ସେ, ନର ହୁଅନ୍ତୁ କି ନାରୀ ହୁଅନ୍ତୁ, ଯଥାର୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ହିଁ ବୁଝୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ, ତାଙ୍କର କହିବା ଅନୁସାରେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟକୁ ବ୍ୟକ୍ତି ହେବାର ପ୍ରୟାସ ହିଁ କରିବାକୁ ହେବ । ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ସବଳ ହେବ, ନିଜ ଗୋଡ଼ରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ପାରୁଥିବ । ନିଜର ଭାବନାଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜେ ଭାବି ପାରୁଥିବ, ଏବଂ ଆପଣାର ଅସଲ କେନ୍ଦ୍ରଟିକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାର ମାର୍ଗରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିବ । ପୁନଶ୍ଚ, "ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆତ୍ମା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ଏକ ଦିବ୍ୟ ସମ୍ପଦ । ତେଣୁ, ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ, ଆମେ ଆମ ବାହ୍ୟ ତଥା ଅନ୍ତର ପ୍ରକୃତି ଉପରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଅର୍ଜନ କରିବା ଏବଂ ଅନ୍ତରସ୍ଥ ସେହି ଦିବ୍ୟତାକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରି ଆଣିବା । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ

ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି କର୍ମ, ଉପାସନା, ଚୈତ୍ୟ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଅଥବା ଦର୍ଶନ-ଅନୁଶୀଳନ, ଯେକୌଣସି ମାଧ୍ୟମରେ କରିପାରିବ । ଏଥିମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ଗୋଟିକୁ, କେତୋଟିକୁ ଅଥବା ଏକାବେଳେକେ ସବୁଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ସାଧନରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇପାରିବ । ଏବଂ, ଏଥିସହିତ ବ୍ୟକ୍ତି ସର୍ବଦା ମୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବ । ଏତିକ ହେଉଛି ଧର୍ମର ସମଗ୍ର ପ୍ରସଙ୍ଗ । ଏବଂ, ମତ ଓ ବାଦ, ଆଚାର, ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ମନ୍ଦିର କିମ୍ବା ମୂର୍ତ୍ତି ଏସବୁ ଗୌଣ,— କେବଳ ଟିକିନିଖି ସ୍ତରର ବ୍ୟାପାର ।" ଏହି ଯାବତୀୟ କଥାର ଏକ ନିଷ୍କର୍ଷ ବାହାର କରି ଆଣି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ବିଚାରଗୁଡ଼ିକର ଅନୁସରଣ କରି ଆମେ କହିପାରିବା ଯେ, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ନାହିଁ ବା ମନ୍ଦିରରେ ନାହିଁ, କେବଳ ସତ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିବାରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାରେ ରହିଛି ବୋଲି ଯେତେବେଳେ ଆମେ ବୁଝିବା, ସେତେବେଳେ ଯାଇ ଧର୍ମକୁ ନେଇ ଲାଗିଥିବା ଏହି ବିକ୍ଷୋଭ ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧର ଅବସାନ ଘଟିବ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏପରି ଗୋଟିଏ ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ଯୁଗକୁ ସମ୍ଭବ କରିବାଲାଗି ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି, ଯେତେବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜକୁ ଜଣେ ଉପାସକରେ ପରିଣତ କରି ରଖିବ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପରମ ସତ୍ୟ ହିଁ ଉପାସନାର ବସ୍ତୁ ହୋଇ ରହିଥିବ । "ତେଣୁ, ସତ୍ୟ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଏବଂ ସର୍ବୋତ୍ତମ ନାମ । ସେହି ପରମସତ୍ୟକୁ ଉପଲବ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଲାଭ କରାଯାଇପାରିବ । ତେଣୁ, ନିଜର ଆତ୍ମା ଭିତରେ ସେହି ସତ୍ୟର ସନ୍ଧାନ କର । ଯାବତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଯାବତୀୟ ପ୍ରତିମାକୁ ପରିହାର କର ଏବଂ ନିଜର ଆତ୍ମାରେ ହିଁ ସେହି ପରମ ଆତ୍ମସତ୍ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନଲାଭ କର ।"

ଏବଂ, ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ପୃଥିବୀର ସବୁ ମଣିଷଙ୍କର ଧର୍ମ ହେଉଛି ଗୋଟିଏ । ସ୍ୱାମୀଜୀ-ତାହାକୁ ଶାଶ୍ୱତ ଧର୍ମ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସେହି ଧର୍ମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ନିଜ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଦିବ୍ୟତାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିବା ଓ ତାହାକୁ ଜୀବନରେ ପ୍ରକଟ କରି ଆଣିବା । ତେଣୁ, ଯାହାକିଛି ଆମ ଭିତରର ସେହି ଦିବ୍ୟତାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିରେ ସହାୟକ ହୁଏ, ତାହାହିଁ ଭଲ, ତାହାହିଁ କାମ୍ୟ । ଯାହାକିଛି ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରେ, ତାହା ହେଉଛି ମନ୍ଦ, ଅନିଷ୍ଟର କାରଣ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ, ଆମେ- ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଉଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଦିବ୍ୟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିବା, ତାହା ଆମ ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ଆମ ଦିବ୍ୟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିରେ ଅବଶ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ । ଏବଂ, ଏହାହିଁ ଆମ ଜୀବନର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିବା ଯାଏ ଆମେ କଦାପି ଏହି ଧର୍ମଟିକୁ ବଡ଼ ବୋଲି କହି ଆଉ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମକୁ ସାନ ବୋଲି କହିବାକୁ ମନ କରିବା ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍, କଳହ ପାଇଁ ଆଉ କୌଣସି ସମସ୍ୟା ନଥିବ । ତେଣୁ, ଯେଉଁଠ ରେ ଯେତେ ଯାହା ଭଲ କଥା ଅଛି, ସ୍ଥାନର କୌଣସି ବାରଣ ନରଖି ସେଠାକୁ ଯାଇ ତାହା ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ନିଜ ଜୀବନର ମନ୍ତ୍ର ବୋଲି

ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିଲେ । ଏପରି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଆଦୌ କେଉଁଠିହେଲେ କିଛି ଅଛୁଆଁ ବାରି ପାରେ ନାହିଁ । ଭଗିନୀ ନିବେଦିତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲେ : "ମୋ' ଜୀବନର ଆଦର୍ଶକୁ ଅତି ଅଳ୍ପକେତୋଟି ଶବ୍ଦରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରାଯାଇପାରିବ,—ମୁଁ ମାନବଜାତିକୁ ତା'ର ଦିବ୍ୟତା ବିଷୟରେ ସଚେତନ ହେବାକୁ କହିବି ଏବଂ ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ କିପରି ତାହାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଘଟାଇବାକୁ ହେବ, ତାହାର ପ୍ରଚାର କରିବି ।" ଏହିସବୁ କଥାକୁ ଆମେ ଇତିହାସର କେଉଁ ଧର୍ମର କଥା ବୋଲି ମାର୍କାଟିଏ ମାରିଦେଇ କହିପାରିବା ଏବଂ କେଉଁ ଧର୍ମର ଅସଲ କଥା ନୁହେଁ ବୋଲି ଦାବୀ କରିପାରିବା ? ଲଣ୍ଡନଠାରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଏକ ଭାଷଣରେ ୧୮୯୫ ମସିହାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ କହିଥିଲେ ଯେ, ସେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଜୀବନଦର୍ଶନର ପ୍ରଚାର କରୁଛନ୍ତି, ଯାହାକି ପୃଥିବୀରେ ସମ୍ଭାବ୍ୟ ଯେକୌଣସି ଧର୍ମର ଭୂମିରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିବ । ତେଣୁ, ସେ ଯାବତୀୟ ଧର୍ମକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସହାନୁଭୂତିର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଗୁଡ଼ିକ ମୂଳତଃ କୌଣସି ଧର୍ମର ବିରୋଧୀ ନଥିଲା । ସ୍ୱାମୀ ସର୍ବଦା ବ୍ୟକ୍ତି ଉପରେ ହିଁ ଦୃଷ୍ଟି ନିବଦ୍ଧ କରି ରଖିଥିଲେ । ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସବଳ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ଯିଏ ଯେ ସ୍ୱୟଂ ନିଜ ଭିତରେ ଦିବ୍ୟତାର ବାହକ ହୋଇ ରହିଛି, ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସିଏ ସେହି ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ସେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଦିବ୍ୟତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଚେତନ ହେବାଲାଗି ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଉଥିଲେ । ଏବଂ ସଚେତନ ଭାବରେ ଅଥବା ଅସଚେତନ ଭାବରେ ହେଉ ପଛକେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମର ତାହାହିଁ ଅସଲ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବୋଲି ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । "ମୋ'ର ଶିକ୍ଷାଗୁଡ଼ିକୁ ଯାବତୀୟ ପ୍ରକାରର ଧର୍ମର ସାରପଦାର୍ଥ ବୋଲି କହିଲେ କଥାଟିକୁ ଅଧିକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ବୁଝାଯାଇପାରିବ । ଯଦି ବିବିଧ ଧର୍ମରୁ ତା'ର ବାହ୍ୟ ଆନୁଷଙ୍ଗିକଗୁଡ଼ିକୁ ବାଦ୍ ଦିଆଯାଏ ଏବଂ ଯଥାର୍ଥ ଭୂମିଟି ଉପରେ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦିଆଯାଏ, ତେବେ ତାହା ହିଁ ମୋ'ର ଶିକ୍ଷା ସହିତ ସମତୁଲ ହୋଇଯିବ ।"

ସ୍ୱାମୀଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ପ୍ରାଚୀନ ଧର୍ମ କହୁଥିଲା, ଯିଏ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ନାହିଁ, ସିଏ ହେଉଛି ନାସ୍ତିକ । ନୂତନ ଧର୍ମ କହୁଛି, ଯାହାର ନିଜ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ, ସେଇ ନାସ୍ତିକ ।" ପୃଥିବୀରେ ସବୁ ଯୁଗରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ବହୁକୋଟି ମନୁଷ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ଜନ୍ମରୁ ଆଦରି ନେଇଥିବା ଧର୍ମଟି ଅନୁସାରେ ଏକ ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖି ଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନେ କେତେ କାତର ଭାବରେ ସେହି ବିଶ୍ୱାସଟିକୁ କରି ଆସିଛନ୍ତି, ଅଥଚ ଏଣେ ନିଜ ଉପରେ ସେମାନଙ୍କର ଆଦୌ କୌଣସି ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ ନୂତନ ଧର୍ମଟିର କଥା କହୁଛନ୍ତି, ଯେଉଁଟି ଅନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ନାସ୍ତିକ ବୋଲି ବୁଝାଯିବ ? ଈଶ୍ୱର ଯଦି ସର୍ବତ୍ର ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛନ୍ତି, ତେବେ ସେ ମୋ' ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ଅଛନ୍ତି ।

ଅନେକ ମଣିଷ ତଥାପି ତାଙ୍କୁ ନିଜ ଭିତରେ ଠାବ କରି ନଥାନ୍ତି ଏବଂ ଶିଖିଥିବା କେତେଟା ସଂସ୍କାରକୁ ଆଦରି ନେଇ ତାଙ୍କୁ ବାହାରେ କେତେ କେତେ ଜାଗାରେ ରହିଥିବାର ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥାନ୍ତି । ସେହି ବିଶ୍ୱାସ / ଅବିଶ୍ୱାସରେ ସେମାନେ ଦେଉଳକୁ ଯାଆନ୍ତି, ସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟର କଳ୍ପନା କରନ୍ତି ପୁରାଣର କାହାଣୀ ଜଙ୍ଗଲରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସତେଅବା ନିଜେ ଦେଖି ଆସିଥିବା ପରି ଆଚରଣ କରିଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡିଆ କରି ଦେଖନ୍ତି । ବାହାରେ ଯାହାଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି, ନିଜ ଭିତରେ ତାଙ୍କୁ ଅନୁଭବ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଆମର ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରମାନେ ନିଜ ନିଜ ବର୍ଣ୍ଣନାର ଭଗବାନ କଳ୍ପନା ଦ୍ୱାରା ଆମକୁ ଭୁଲାଇ ଆମକୁ ନାସ୍ତିକ ହୋଇ ରହିବାର ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କରୁନଥାନ୍ତି କି? ସମ୍ଭବତଃ ସେଇଥିଲାଗି ଆମକୁ ନିଜର ବାଇବେଲ ନିଜେ ରଚନା କରିବାକୁ ଏବଂ ନିଜର ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କୁ ନିଜେ ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି । କୌଣସି ମନ୍ଦିର ବା ଗିର୍ଜାରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିବା ସିନା ଅବଶ୍ୟ ଭଲ, ମାତ୍ର ମଲାଯାଏ ସେଇଥିରେ ଅର୍ଥାତ୍ ସେତକ ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିସିବାକୁ ସେ ଘୋର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।

ତେଣୁ, ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ସମାଧାନଟି ଅନୁସାରେ, "ମୁଁ ନିଜେ ହିଁ ନିଜକୁ ଧର୍ମର ଶିକ୍ଷା ଦେବି । ମୋ' ମୁଣ୍ଡ ଭିତରେ ଯାବତୀୟ ପ୍ରକାରର ଆବୁରୁ ଜାବୁରୁ ଆଣି ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେବା ଲାଗି ମୋ' ବାପାଙ୍କର କି ଅଧିକାର ରହିଛି ? ମୋର ମୁଣ୍ଡ ଭିତରେ ଆଦୌ ଏଇଟା ବା ସେଇଟାକୁ ଆଣି ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେବା ଲାଗି ମୋ' ଗୁରୁଙ୍କର ବା ମୋ ସମାଜର ମଧ୍ୟ କି ଅଧିକାର ରହିଛି ? ସେହି ସବୁକିଛି ହୁଏତ ଅତ୍ୟୁତ୍ତମ ହୋଇପାରନ୍ତି, ମାତ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକ ହୁଏତ ଆଦୌ ମୋ'ର ବାଟ ନହୋଇପାରେ । ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ନିରୀହ ପିଲାଙ୍କୁ ଅନୁଚିତ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ପୃଥିବୀରେ ଯେଉଁ ସବୁ ବିକୃତି ଏବଂ ମନ୍ଦର ରଚନା କରାଯାଇଛି, ଥରେ ଚିନ୍ତାକରି ଦେଖିଲ ! ପାରିବାରିକ ଧର୍ମ, ସମାଜର ଧର୍ମ ଏବଂ ଜାତୀୟ ଧର୍ମ ପ୍ରଭୃତିର ଏହି ଭୟଙ୍କର ଧାରଣାଟି ଦ୍ୱାରା ଅଦ୍ଭୁତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସତ୍ୟର ସମ୍ଭାବନା ବହନ କରୁଥିବା କେତେ କେତେ ସୁନ୍ଦର ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ମୂଳରୁ ହିଁ ନଷ୍ଟ କରି ଦିଆଯାଇଛି । ତୁମ ପିଲାଦିନର ଧର୍ମ, ଅଥବା ତୁମ ଦେଶର ଧର୍ମ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିବା କେତେ କେତେ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସର ସ୍ତୂପକୁ ତୁମର ମୁଣ୍ଡ ଭିତରେ ଆଣି ଭରି ଦିଆଯାଇଛି ଏବଂ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଯେ କେତେ କେତେ ଅନିଷ୍ଟ ହେଉଛି ତଥା ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି, ତୁମେ ଥରେ ଚିନ୍ତା କର ।" ଅର୍ଥାତ୍, ଆଦର୍ଶକୁ ଆଣି କାହାର ଉପରେ ଲଦି ଦିଆସିବ ନାହିଁ । ଆଦର୍ଶକୁ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ବାଛିବ । ଧର୍ମକୁ ମଧ୍ୟ ଲଦି ଦିଆସିବନାହିଁ, ନିଜ ଧର୍ମଜୀବନ ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜେ ପଥଟିଏ ତିଆରି କରିବ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ନିଜ ଭାଷାରେ ପୁନର୍ବାର କହିଲେ, "ଆଦର୍ଶ କେତେ କେତେ ରହିଛି; ତୁମର ଆଦର୍ଶ କ'ଣ ହେବ, ସେକଥା

କହିବାକୁ ମୋ'ର କୌଣସି ଅଧିକାର ନାହିଁ । ମୋ'ର ଆଦର୍ଶକୁ ନେଇ ତୁମ ଉପରେ ଲଦିଦେବାର ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଅଧିକାର ନାହିଁ । ତେଣୁ, ମୋ'ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ ଯେ ମୋ'ର ଜାଣିଥିବା ସବୁଯାକ ଆଦର୍ଶକୁ ମୁଁ ତୁମ ସମ୍ମୁଖରେ ନେଇ ରଖିଦେବି : ଏବଂ, ତୁମକୁ କେଉଁଟି ସବୁଠାରୁ ଭଲ ଲାଗିବ ଓ ତୁମ ଲାଗି କେଉଁଟି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଉପଯୁକ୍ତ ହେବ, ନିଜର ସ୍ୱଭାବ ଅନୁସାରେ ତୁମେ ଯେପରି ସେଇଟିକୁ ସ୍ୱୟଂ ଆବିଷ୍କାର କରିପାରିବ, ମୁଁ ଏହାଦ୍ୱାରା ତୁମକୁ ଏକ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଯୋଗାଇଦେବି । ଯେଉଁଟି ତୁମଲାଗି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଉପଯୁକ୍ତ, ତୁମେ ସେଇଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବ ଏବଂ ତାହାର ଅନୁସରଣ କରିବ । ତାହାହିଁ ତୁମର ଇଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିବ ।" ଏସବୁ ଇତିହାସର କୌଣସି ଧର୍ମର କଥା ନୁହେଁ । ମନୁଷ୍ୟର ଧର୍ମବାସନା ଯେତେବେଳେ ତା'ର ଅସଲ ଘରଟିର ପରିଚୟ ପାଏ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଭିତରକୁ ସାହସ କରେ, ସେତେବେଳେ ଯାଇ ସିଏ ଏହିସବୁ କଥାର ଉପସ୍ଥାପନା କରିଏ ଏବଂ ଆମର ଚିନ୍ତା ମୂଳଦୁଆଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାବେଳେକେ ଦୋହଲାଇ ଦେବାକୁ ଆସେ ।

ଯେଉଁ ବାଟରେ ଏତେ ସ୍ୱାଧୀନତା, ସେହି ବାଟ କଦାପି ଗୋଟିଏ ବାଟ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ବାଟ ଅନେକ ରହିବ, ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ନିଜର ସ୍ୱଭାବ ଏବଂ ଅନୁରାଗ ଅନୁସାରେ ବାଟଟିଏ ବାଛିନେବେ । ପୃଥିବୀରେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନେ ନିଜ ନିଜ ବାଟକୁ ପୃଥିବୀଯାକର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଟାଣି ଆଣିବାକୁ କେତେ ମନ କେତେ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ଓ ବାଦ ଭିଆଇବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ଯେଉଁ ମଣିଷ ସ୍ୱୟଂ ବାଟଟିଏ ପାଇଛି ଓ ବାଟଟିଏ ଚାଲୁଛି, ଅନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜ ବାଟ ଚାଲୁଛନ୍ତି ବୋଲି ତାକୁ ଅବଶ୍ୟ ଅନୁଭବ ହେବ । ଏବଂ ସମ୍ଭବତଃ, ଯିଏ ବାଟ ପାଇନାହିଁ କି ବାଟ ଚାଲୁନାହିଁ, ଟାଲି ଆଖିବୁଜି କ'ଣ ଗୋଟାକୁ ମାନୁଛି ଓ ସେହି ଅନୁସାରେ ଧର୍ମ ଦୋକାନଟାଏ ବସାଇଛି, ବରଂ ସେଇ ପରମ ଉତ୍ସାହରେ ନିଜ ଗୁଳାଟାକୁ ହିଁ ପରିଣାମରେ ଏକମାତ୍ର ବାଟ ବୋଲି କହିବୁଲିବ । ଆମେରିକାର ପାସାଡ଼େନାଠାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଗୋଟିଏ ବକ୍ତୃତାରେ କହିଥିଲେ, ଆପଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର କେବଳ ଜଣେ ବାର୍ତ୍ତାବହଙ୍କୁ ମାଧ୍ୟମ କରି ପୃଥିବୀରେ ପରମସତ୍ୟ ଏବଂ ଦିବ୍ୟତାକୁ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ଏବଂ ଆଉ କୌଣସି ବାର୍ତ୍ତାବହଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ମୁଁ ଏତିକି ଅବଶ୍ୟ କହିବି ଯେ, ଆପଣମାନେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଭିତରେ ଦିବ୍ୟତା ରହିଛି ବୋଲି ମୋଟେ ବୁଝିବେ ନାହିଁ । ଆପଣମାନେ କେବଳ କେତେଟା ଶବ୍ଦକୁ ଗିଳି ପକାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଦଳଗତ ରାଜନୀତିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେପରି କରନ୍ତି, କୌଣସି ଗୋଟିଏ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଭିତରେ ନିଜକୁ ସାମିଲ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ଆପଣମାନେ ଗୋଟାଏ ମତକୁ ଆଦରି ନେଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର, ତାହାକୁ କେବେହେଲେ ଧର୍ମ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ, ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଭାଷାରେ, "କେବଳ ଗୋଟାଏ

ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନାଳୀ ଦେଇ ପ୍ରେରଣା ଅର୍ଥାତ୍ ଅଧ୍ୟାତ୍ମପ୍ରେରଣା ପୃଥିବୀକୁ ଆସିନାହିଁ କିମ୍ବା ଆସେନାହିଁ । ସେହି ପ୍ରେରଣାଟି ଯେତେ ବୃହତ୍ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଭଳି ଆଦୌ ଘଟେନାହିଁ । ସମାଜର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୀଢ଼ି ନୂଆଭାବରେ ତା'ର ପ୍ରେରଣାଟିକୁ ଖୋଜେ ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ନୂଆଭାବରେ ଅନୁପ୍ରେରିତ ବି ହୋଇଥାଏ ।" ଏବେ ଧର୍ମବିଷୟକ ଆଲୋଚନା ଏବଂ ବିତର୍କର କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରାୟ ସଚରାଚର toleration ଶବ୍ଦଟିକୁ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଛି । ଆମ ଧର୍ମ ଯେମିତି ଅଛି, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସେମିତି ଧର୍ମଟିଏ ରହିଛି,— ଏଣୁ ଆମେ ତାହାର ସେହି ଅସ୍ତିତ୍ୱଟାକୁ ସହିନେବା । ଯେଉଁମାନେ ନିଜ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଉଗ୍ର ଏବଂ ଅସହଜ ଭାବରେ ନିଜ ଗୁଳାଟି ସହିତ ବାନ୍ଧିହୋଇ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି, ସେହିମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ସତେଅବା କୌଣସି ନିୟମ ରକ୍ଷାକରି ଅନ୍ୟ ମାର୍ଗଗୁଡ଼ିକପ୍ରତି ଏହିପରି ଉଦାସୀନ ହୁଅନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏହି toleration କୁ ଆଦୌ ଯଥେଷ୍ଟ ବୋଲି ମନେ କରିନାହାନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମସ୍ଥ ଅର୍ଥାତ୍ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ବାଟଟି ପରି ଅନ୍ୟ ବାଟଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ସମାନ ଭାବରେ ପ୍ରଶସ୍ତ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନେବ । ତା' ସାଧନାର ମାନଚିତ୍ରଟିରେ ସେ ଏକାବେଳେକେ ଅନେକ ପଥ ରହିଛି ବୋଲି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିପାରୁଥିବ । ନିଜର ସ୍ୱଭାବ ଅନୁସାରେ ସିଏ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ପଥକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛି, ସେହିପରି ଅନ୍ୟ ପଥଗୁଡ଼ିକରେ ବି ପଥଯାତ୍ରୀମାନେ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ତାକୁ ଅବଶ୍ୟ ଦେଖାଯାଉଥିବ । ସେହି ପଥଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ସେ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେବ, ସମ୍ମାନ ଦେବ ।

ତେଣୁ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସାଧନା ଏକ ଆରୋହଣ, ଈଶ୍ୱର-ଅନ୍ୱେଷଣ ଏବଂ ସତ୍ୟର ସନ୍ଧାନ ହେଉଛି ଏକ ଆରୋହଣ । ଟିକିଏ ବଦଳାଇ କହିଲେ, ବ୍ରହ୍ମଜିଜ୍ଞାସା ହେଉଛି ଏକ ଆରୋହଣ । ଏହି ଆରୋହଣ-ଯାହାରେ ଉଚ୍ଚରୁ ଉଚ୍ଚତରକୁ ଗତି କରିବାକୁ ହୁଏ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଭାଷାରେ, ଉଚ୍ଚରୁ ଉଚ୍ଚତରକୁ ସତତ ଯାତ୍ରା କରୁଥିବା ହେଉଛି ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମଜୀବନ ଓ ବାସ୍ତବ ଧର୍ମସାଧନା । ଏବଂ, ସତତ ତ୍ୟାଗଦ୍ୱାରା ହିଁ ସେହି ଯାତ୍ରା ଓ ସେହି ଆରୋହଣ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ଚାଲିଥିବ । ଏହି ତ୍ୟାଗଦ୍ୱାରା ହିଁ ପୃଥିବୀରେ ସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇପାରିବ । "ମୁଁ ଭୌତିକ ଜୀବନର ସୁଖ ବାଞ୍ଛା କରୁନାହିଁ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗତ ଜୀବନ ଭିତରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁନାହିଁ,— ମୁଁ କିଛି ଅଧିକ ଉଚ୍ଚର ଉପଲବ୍ଧି କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି"— ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏହିପରି ଭାବରେ ତ୍ୟାଗର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ସତତ ଉଚ୍ଚତର ଲାଗି ଆସ୍ପୃହା ଓ ସେଥିସକାଶେ ଏକ ଅନୁରୂପ ଯାତ୍ରା,—ତାହାହିଁ ତ୍ୟାଗ । ଯାତ୍ରା କରିବା ତ ଏକ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନ, ସେଥିପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଅସ୍ପୃହାଟିଏ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ସାହସ ରହିଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆମକୁ ସତେଅବା କେତେ ନିର୍ଭରପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଦ୍‌ବୋଧନଟିଏ ଦେଇ ଆମକୁ ଆମ ଆରମ୍ଭ ବିନ୍ଦୁଟି ଆଡ଼କୁ ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ଦେଇଛନ୍ତି : "ସାହସୀ ହୁଅ, ନିଷ୍ଠାବାନ୍ ହୁଅ ଏବଂ ତା'ପରେ ତୁମେ

ଯେଉଁ ମାର୍ଗରେ ଯାଅ ପଛକେ, ତୁମେ ଅବଶ୍ୟ ସେହି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପରମସତ୍ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିପାରିବ ।" ତେଣୁ ବିଶ୍ୱାସଗୁଡ଼ାକୁ କୌଣସି ଗୁଳା କମ୍ବା ମାର୍କା ଭିତରକୁ ମୋଡ଼ି ନଆଣି ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଆଗ ସାହସର, ନିଷ୍ଠା ଓ ଆନ୍ତରିକତାର ଏବଂ ସତତ ଉଚ୍ଚତର କୌଣସି ଏକ ସୋପାନରେ ପହଞ୍ଚିବାର ଆସ୍ପୃହା ରଖିଥିବା ଏକ ତ୍ୟାଗ-ଭାବନାର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେବା ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ଏଗୁଡ଼ିକଲାଗି ସମ୍ମତ କରାଇ ଆଣିବା, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ପାଇଁ ଏହା ହେଉଛି ସର୍ବପ୍ରଥମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଏଗୁଡ଼ିକ ସାଧି ହୋଇଯିବ, ଏବଂ ବିଶ୍ୱାସରେ ଅର୍ଥାତ୍ ପଥଟିଏ ବାଛିବାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ରହିବ,— ଏହା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ତା' ନହେଲେ, ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ମତରେ, "ପୃଥିବୀରେ କୌଣସି ବିଶ୍ୱଧର୍ମ ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ ।" ଏବଂ, ଠିକ୍ ବର୍ତ୍ତମାନଭଳି ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜର ଗୁଳାଟିକୁ ଜୁଣ୍ଟାଇ ଧରିଥିବେ ଏବଂ କଳହ କରିବାରେ ଲାଗିଥିବେ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବା ଉଚିତ ଯେ ଆପଣାର ଯାବତୀୟ ବିଷ୍ଟର ଏବଂ ସମାଧାନରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏକ ମନୋବୈଜ୍ଞାନିକ ପ୍ରଣାଳୀକୁ ଅନୁସରଣ କରୁଥିଲେ । ମତବାଦୀ ବା ସଂପ୍ରଦାୟବାଦୀ ଯାହା ଆଦୌ କରିପାରେ ନାହିଁ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ତାହାହିଁ କରୁଥିଲେ । ମନୋବିଜ୍ଞାନ ପରି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ମଧ୍ୟ ମଣିଷକୁ ହିଁ ସର୍ବମୂଳ ନିମିତ୍ତକାରଣ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ ।

ସେହି ଆମେରିକାରେ, ମହମ୍ମଦଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ହେଉଥିବା ଏକ ଭାଷଣର ଉପସଂହାର କରି ସ୍ୱାମୀଜୀ କହିଥିଲେ, "ଏହି ପୁରାତନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସମସ୍ତେ ପରମ ଭଗବାନଙ୍କର ସନ୍ଦେଶ ବହନକରି ପୃଥିବୀକୁ ଆସିଥିଲେ । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କର ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି ଓ ସେମାନଙ୍କର ଉପାସନା ମଧ୍ୟ କରୁଛି । ସେମାନଙ୍କର ପାଦଧୂଳିକୁ ମୁଁ ନିଜ ମସ୍ତକରେ ନେଇ ସ୍ପର୍ଶ କରାଉଛି । ମାତ୍ର ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ପରଲୋକକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେଣି, ସେମାନଙ୍କୁ ଆମେ କବାଟରେ ବାଡ଼ିଆ ହୋଇଥିବା କଣ୍ଟାଟିଏ ସହିତ ତୁଳନା କରିପାରିବା । ...ମାତ୍ର ଏହି ସଂସାରରେ ଆମେ ଜୀବନ୍ତ ଓ ଗତିଶୀଳ ହୋଇ ରହିଛୁ । ଆମକୁ ଅଗ୍ରସର ହୋଇଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଅଥବା ମହମ୍ମଦଙ୍କର ଅନୁଗମନ କରିବା ଆଦୌ ଧର୍ମ ନୁହେଁ । ଏପରିକି, ଏକ ଅନୁଗମନ ବା ଅନୁକରଣ ହୁଏତ ଉତ୍ତମ ଫଳ ଦେଇପାରେ, ମାତ୍ର ତାହାକୁ କଦାପି ଅସଲ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ଆପଣମାନେ ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ, ବୁଦ୍ଧ କିମ୍ବା ଅଉକାହାର ଅନୁକୃତ ମାତ୍ର, ଆଦୌ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନାହିଁ । ଯଦି ଆମେ କିଛି ନ ହୋଇ ପାରୁଛୁ, ତେବେ ଆମକୁ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଓ କିଛି ହେବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ । ...ନିଜ ସ୍ୱଭାବଟିପ୍ରତି ସଚ୍ଚା ଓ ଅନୁଗତ ହୋଇ ରହିବା, ଏହାହିଁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଧର୍ମ । ଆପଣମାନେ ନିଜ ଉପରେ ହିଁ ଦୃଢ଼ତମ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିଥିବେ ।" ଏହା ହେଉଛି ନିଗ୍ରହ ଅଧ ସ୍ୱମାର୍ଗର କଥା, ନିଜ ନିଜର ତଥାକଥିତ ଧର୍ମଗୁଡ଼ିକୁ ଯାବୁଡ଼ି ଧରିଥିବା

ଅନେକ ମଣିଷ ଏଭଳି ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ହୁଏତ ଭୟ କରିବେ, ତଦ୍ୱାରା ଧର୍ମର ଦ୍ରୋହୀ ହେବ ବୋଲି ସନ୍ଦେହ କରିବେ । ଏଭଳି କଥାମାନ କେବଳ ଜଣେ ବୀରର ମୁହଁରୁ ହିଁ ବାହାରିପାରେ ଏବଂ କେବଳ ବୀରମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହିଁ କୁହା-ଯାଇପାରେ । ଜଣେ ବଳହୀନ ବ୍ୟକ୍ତି ଆତ୍ମାର ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି କଠୋପନିଷଦରେ ନଚିକେତାଙ୍କୁ ଯମ ଯାହା କହିଥିଲେ, ତାହା ହେଉଛି ଶତକଡ଼ା ଶହେଭାଗର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର କଥା । ମଣିଷ ଭିତରେ କୌଣସି ନା କୌଣସି ପ୍ରକାରର ବଳହୀନତା କୋଉଠି ମୁହଁ ଲୁଚାଇ ରହିଥିଲେ ସେଇଥିରୁ ହିଁ ଯାବତୀୟ ପାପକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ମିଳେ ବୋଲି ଶ୍ରୀ ବିବେକାନନ୍ଦ କେଡ଼େ ସିଧା ଭାବରେ କହିଛନ୍ତି । ଏହି ଦୁର୍ବଳତାରୁ ହିଁ ଈର୍ଷା ଏବଂ ଦ୍ୱେଷାଦି ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥାନ୍ତି । ଆମ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଆତ୍ମା ଆମର ଅସଲ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିରୂପେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଛି, ସେଥିରେ କୌଣସି ମଳି ନାହିଁ । ତାହା ସଦା ଭାସ୍ୱର ହୋଇ ରହିଛି । ମଣିଷର ନିଜ ଭିତରେ ଯେ ଅସଲ ବଳଟି ରହିଛି, ସେହି ବିଶ୍ୱାସଟିକୁ ହରାଇବସିଲେ ମଣିଷ ଦୁର୍ବଳ ହୁଏ । ନିଜକୁ ଏକାକୀ ବୋଲି ଭାବେ, ଉଗ୍ର ଓ ସ୍ୱାର୍ଥପର ହୁଏ । ବଳ ହରାଇବସିଲେ ଭୟ ଆସେ, ଏବଂ ଭୟରୁ ଅଧଃପତନ ଘଟେ, ପାପ ପ୍ରଶ୍ରୟ ପାଏ, ଜୀବନ ଦୈନ୍ୟଗ୍ରସ୍ତ ହୁଏ ଓ ଅନର୍ଥ ମାଡ଼ିଆସେ । ଭୟ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ସ୍ୱାର୍ଥପର କରାଏ ।

ତେଣୁ, "ଏହି ସ୍ୱାର୍ଥପରତାର ବିଲୋପସାଧନ କରିବାକୁ ହେବ । ନିଜ ଜୀବନ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରି ମୁଁ ଜାଣୁଛି ଯେ, ଯେତେବେଳେ ଏହି ଅହଂ ବା ସ୍ୱାର୍ଥଟା ମୋ' ହିସାବ ଭିତରକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପଶି ଆସିଛି, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ କୌଣସି ନା କୌଣସି ଭୁଲ କରି ପକାଇଛି । ଯେଉଁଠାରେ ସେହି ସ୍ୱାର୍ଥଜଡ଼ିତ ହୋଇ ପଡ଼ିନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ମୋ'ର ନିଷ୍ପତ୍ତିଗୁଡ଼ିକରେ ଆଦୌ କୌଣସି ବକ୍ରତା ପ୍ରବେଶ କରିପାରି ନାହିଁ ।" ପୁନଶ୍ଚ, "ଏହି ସ୍ୱାର୍ଥଟା ନଥିଲେ ଧର୍ମରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ହିଁ ନଥାନ୍ତା । ଯଦି ମଣିଷ ନିଜର କୌଣସି ସ୍ୱାର୍ଥର ପୂରଣ ପାଇଁ ଆଦୌ ଇଚ୍ଛା କରିନଥାନ୍ତା, ତେବେ ତୁମେ କ'ଣ ଭାବୁଛ ଯେ ସିଏ ତଥାପି ଏହିସବୁ ପ୍ରାର୍ଥନା ଓ ଉପାସନାର ଭିଆଣ କରିଥାନ୍ତା ? ନାହିଁ, ନାହିଁ, ସେ ହୁଏତ ଭଗବାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଚିନ୍ତା କରିନଥାନ୍ତା । ସମ୍ଭବତଃ, କେବଳ ଏତିକି ହୋଇଥାନ୍ତା ଯେ, ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ସୁନ୍ଦର ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ତା'ଆଖି ଆଗକୁ ଆସି ତାକୁ ମୁଗ୍ଧ କରି ଦେଉଥାନ୍ତା, ବେଳେ ବେଳେ ସେହିଭଳି ଅବସରମାନଙ୍କରେ ହିଁ ନିଜର କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଇବାକୁ ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆବଶ୍ୟକ କରିଥାନ୍ତା । ଏବଂ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ କେବଳ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣଟି ହିଁ ରହିବା ଉଚିତ । କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣଗାନ କରିବା ଓ ତାଙ୍କ ପାଖରେ କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କରିବା ଯଦି ଆମେ ସତକୁସତ ଏହି ଅହଂକାର କବଳରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତେ !" ସତେଅବା ବିମୋଚନର

ଉପାୟଟିଏ ବତାଇ ଦେଇ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏକ ଅନ୍ୟ ଅବସରରେ କହିଛନ୍ତି : "ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେତିକି ଯେତିକି ଅଖଣ୍ଡତା ଓ ଅଦ୍ୱିତୀୟତାର ଉପଲବ୍ଧି ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ଯାଉଥାଏ, ମୋ'ର ଓ ତୋ'ରର ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକ ତା' ଭିତରୁ ସେତିକି ସେତିକି ଖସିଯିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ଏହି ମୋ'ର ଓ ତୋ'ରର ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକରୁ ହିଁ ପୁଣ୍ୟ ଓ ପାପ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥାନ୍ତି । ଅମୁକ ବା ସମୁକ ବ୍ୟକ୍ତି ମୋ'ଠାରୁ ଭିନ୍ନ, ଯେତେବେଳେ ଏହି ଧାରଣାଟି ଆମ ମନ ଭିତରେ ଆସି ପ୍ରବେଶ କରେ, ସେହି ବେଳରୁ ହିଁ ତାରତମ୍ୟର ଯାବତୀୟ ଧାରଣା ପ୍ରକଟ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି ।"

ପାପ ବିଷୟରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ବିଭିନ୍ନ ଅବସରରେ ଯେଉଁସବୁ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି ଓ ତଦ୍ୱାରା ଆମ ଅବଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ସତେଅବା ଏକ ଅନ୍ୟ ମୋଡ଼ ଦେବାଲାଗି ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି, ପାପ ବିଷୟରେ ଅତିସଚେତନ ଆମେ ଅନେକେ ହୁଏତ ସେଗୁଡ଼ିକର ମର୍ମପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଭାରି କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରିବା । ପୃଥିବୀରେ ମନୁଷ୍ୟଜୀବନର ସକଳ ଶିକ୍ଷାକୁ ମୂଳତଃ ନକାରାତ୍ମକ କରି ରଖିଥିବା ସମାଜଗୁଡ଼ିକର ଏହିଭଳି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ହେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମତ ପାପ ବିଷୟରେ ଏତେ ଏତେ ଗବେଷଣା କରି ବସନ୍ତି ଯେ, ମଣିଷମାନେ ସଂସାରକୁ ଆସିବା ସମୟରେ ଧର୍ମକାହାଣୀରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଏକ ଆଦିପାପର ବାହକ ହୋଇ ଆସନ୍ତି ବୋଲି ସେମାନେ କେଡ଼େ ନିଷ୍ଠାପର ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ ବି କରୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରଧାନତଃ ସେହି ପାପର କ୍ଷାଳନ ପାଇଁ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଲୋଡ଼ି ଯାଆନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମରେ ପାପପୁଣ୍ୟର ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇ ନର୍କ ଓ ସ୍ୱର୍ଗର ଯେଉଁସବୁ କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି । ସମ୍ଭବତଃ ତାହାହିଁ ପୃଥିବୀରେ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଲୁବ୍ଧ ଏବଂ ଭୀତ କରି ରଖିବାରେ ଭାରି ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି । ଆମେରିକାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ପ୍ରବଚନ ଶ୍ରବଣ କରିବାଲାଗି ସମ୍ଭବତଃ ନିୟମିତ ଆସୁଥିବା ଜଣେ ମହିଳା, ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏତେ ଏତେ ବିଷୟରେ କହୁଛନ୍ତି, ଅଥଚ ପାପ ବିଷୟରେ କାହିଁକି ଆଦୌ କିଛି କହୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଏକଦା ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, "ମହାଶୟା, ମୋ'ର ପାପଗୁଡ଼ିକ ପାଖରେ ମୁଁ ଅଶେଷ କୃତଜ୍ଞ ହୋଇ ରହିଥିବି । କାରଣ, ମୋ'ର ପାପଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟଦେଇ ହିଁ ମୁଁ ମୋ'ର ସଦ୍‌ଗୁଣଗୁଡ଼ିକୁ ଶିକ୍ଷା କରିଛି । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହା ହୋଇପାରିଛି, ସେଥିରେ ମୋ' ସଦ୍‌ଗୁଣଗୁଡ଼ିକର ଯେତେ ଅବଦାନ ରହିଛି, ମୋ' ପାପଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେତିକି ଅବଦାନ ରହିଛି । ମଣିଷର ଦୁର୍ବଳ ଦିଗଟି ଉପରେ ଆପଣ କାହିଁକି ଏତେ ଗୁଣି ହେଉଛନ୍ତି ? ଜଣେ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ବଦମାଶ୍ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଅନେକ ସମୟରେ ଏପରି କୌଣସି ସଦ୍‌ଗୁଣର ପରିଚୟ ମିଳେ ବୋଲି କ'ଣ ଆପଣ ଜାଣିନାହାନ୍ତି, ଜଣେ ସନ୍ଥ ଭିତରେ ହୁଏତ ଯାହାର ଅଭାବ ରହିଥାଏ ?" ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏକାଧିକ ଅବସରରେ

କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଦୁର୍ବଳତା ହେଉଛି ଏକମାତ୍ର ପାପ । ନିଜ ଭିତରେ ସେ ଅନୁକ୍ଷଣ କେଉଁ ସବଳ ଶିଳାଖଣ୍ଡଟି ଉପରେ ସ୍ଥିରପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ କି କ'ଣ କେଜାଣି, ସବଳତାର ଯେକୌଣସି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୃଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲେ । "ଯେତେବେଳେ ବାଳକଟିଏ ଥିଲି, ସେତେବେଳେ ମୁଁ କବି ମିଲ୍‌ଟନ୍‌ଙ୍କର Paradise Lost ପାଠ କରିଥିଲି । ସେହି ରଚନାଟିରେ ମୁଁ ଶଇତାନକୁ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଉତ୍ତମ ପୁରୁଷରୂପେ ଯାହାକିଛି ସମ୍ମାନ ଦେଇ ପାରୁଥିଲି । ସେହି ଶଇତାନର ଆତ୍ମା ଭିତରେ ଏପରି ଜଣେ ସନ୍ଥ ରହିଥିଲା, ଯିଏକି ଆଦୌ କୌଣସି ଦୁର୍ବଳତାର ପରିଚୟ ଦେଉନଥିଲା । ସିଏ ସବୁକିଛିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ସଂଗ୍ରାମ କରିବା ଲାଗି ସଂକଳ୍ପବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ପରାସ୍ଥିତ ପଡ଼ୁଥିବା ମାତ୍ରକେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଯାଉଥିଲା ଓ ସଂକଳ୍ପବଦ୍ଧ ଭାବରେ ସଂଗ୍ରାମ କରୁଥିଲା ।" ପାପ ବିପକ୍ଷରେ, ସବଳତା ବିପକ୍ଷରେ ଇଏ ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ଅନନ୍ୟ କଳ୍ପନା, ଏବଂ କେବଳ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ହିଁ ସେହିପରି ଏକ କଳ୍ପନା କରି ପାରିଥାନ୍ତେ । ଇଉରୋପୀୟ ଜଗତରେ ମଧ୍ୟ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧ ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ଏଭଳି ମନୋବୃତ୍ତିର କ୍ୱଚିତ୍ କୌଣସି ନିଦର୍ଶନ ପାଇପାରିବା । ଆପଣାର ପଶ୍ଚିମ ପ୍ରବାସ କାଳରେ ସେ ଇଉରୋପର ସେହି ଅଦ୍ୟତମ ଦୃଷ୍ଟିଟିକୁ କିପରି ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାବରେ ବୁଝୁଥିଲେ ଓ ଗଭୀର ଭାବରେ ନିଜସ୍ୱ କରି ପାରିଥିଲେ, ଏଥିରୁ ସେହି କଥାଟିର ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ମିଳିଯାଇ ପାରିବ ।

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ କହୁଥିଲେ, ମଣିଷ ଭିତରେ ତିନିପ୍ରକାରର ପ୍ରେରଣା, ତେଣୁ, ସେହି ଅନୁସାରେ ତା'ର ତିନିପ୍ରକାରର ଜୀବନ । ଅଧିକ ନିର୍ଭୁଲ ଭାବରେ ତାହାକୁ ଆମେ ତିନି ଥାକର ଜୀବନ ବୋଲି କହିପାରିବା । ପ୍ରଥମ ପ୍ରେରଣାଟି ଆସେ ଅଚେତନାର ଭୂମିରୁ ଏବଂ ସେତେବେଳେ ମଣିଷ ତା' ସହଜାତ ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ନିଜର ଜୀବନଟିକୁ ବଞ୍ଚୁଥାଏ । ସେହି ପ୍ରେରଣାଗୁଡ଼ିକ ଯେତେବେଳେ ଚେତନାର ଭୂମିରୁ ଆସେ, ସେତେବେଳେ ସେ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୁଏ । ମାତ୍ର, ଏହାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ତଥାପି ଏକ ଉଚ୍ଚତର ଭୂମି ରହିଛି । ସେହି ଭୂମିକୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଅତିଚେତନାର ଭୂମି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ ତାଙ୍କର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଅନୁସାରେ ଅଚେତନା ଯେପରି ଚେତନାର ନିମ୍ନରେ ଅବସ୍ଥିତ ରହି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଚେତନାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଯେଉଁ ଭୂମିଟି ରହିଛି, ସେଇଟି ହେଉଛି ଅତିଚେତନାର ଭୂମି । ଯେତେବେଳେ ଆପଣାର ଅନ୍ୱେଷଣ ସମୟରେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅତିଚେତନାରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବ, ସେତେବେଳେ ସେ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବ, ଦିବ୍ୟ ହେବ । ସେତେବେଳେ ମୃତ୍ୟୁ ଅମରତ୍ୱରେ ପରିଣତ ହେବ, ବଳହୀନତା ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତିମତ୍ତାରେ ପରିଣତ ହେବ ଏବଂ ବିକଟ ଓ କଠୋର ବନ୍ଧନ ମୁକ୍ତିରେ ପରିଣତ ହୋଇଯିବ । ଅତିଚେତନାର ସେହି

ଅନନ୍ତ ସ୍ତରଟି, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ତାହାକୁ ହିଁ ଜୀବନର ଅଭିଳଷିତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଭଗିନୀ ନିବେଦିତା କହିଛନ୍ତି ଯେ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ଯାହାକୁ 'ଅତିଚେତନ'ର ସ୍ତର ବୋଲି କହୁଥିଲେ, ତାହାକୁ ହିଁ ସାଧାରଣ ଜୀବନର ସ୍ତରକୁ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ କରାଇ ଆଣିବାର ଭୟଙ୍କର ପ୍ରୟାସ ସେ ନିରନ୍ତର କରୁଥିଲେ । ଯାହା ଦୂରରେ, ଯାହା ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ, ଆମେ ଅନେକ ସମୟରେ ତାହାକୁ ହିଁ ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବୋଲି କହିଥାଉ । ଲକ୍ଷ୍ୟଟିଏ ଆପଣା କଲିବେଲକୁ ତାହା ସତେଅବା ଅପହଞ୍ଚ ପରି ଲାଗୁଥାଏ । ଯାହା ଚିରଦିନ ସେହିପରି ଅପହଞ୍ଚ ହୋଇ ରହିଯିବ ବୋଲି ଆମେ ଧରିନେଇଛୁ, ଅନ୍ତତଃ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନରେ ତାହାକୁ କଦାପି ଏକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଲକ୍ଷ୍ୟର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବା,— ତାହାହିଁ ସାଧନା । ନାନା ତାତ୍କାଳିକ କାରଣରୁ ଧର୍ମମାନଙ୍କରେ ତଥାକଥିତ ଲକ୍ଷ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁରୂପ ପରିପାଟୀ ପ୍ରଦାନ କରି ସତେଅବା ଅପହଞ୍ଚ ବୋଲି ଦର୍ଶାଇ ଦେବାକୁ କେତେଭଳି ପ୍ରୟାସ କରାଯାଇଛି । ସେହି ଅପହଞ୍ଚ ସମ୍ପଦଟିକୁ ଭଗବାନ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି, ଅପହଞ୍ଚକୁ କଳ୍ପନାର ଗୃରୂପ୍ୟ ଦେଇ ସ୍ୱର୍ଗ ବୋଲି ଠାବ କରି ଦିଆଯାଇଛି । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଅଲଗା ପ୍ରକାରର ସାହସ କରି ଆସିଛି ।

ମୁଁ ସମ୍ପ୍ରତି ଯେଉଁଠାରେ ଅଛି, ମୋ' ଲକ୍ଷ୍ୟଯାଏ ସେଠାରୁ ପାହାଚର ଧାଡ଼ୀଟିଏ ଲମ୍ବି ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ମୋତେ ପାହାଚ ପରେ ପାହାଚ ଉଠିଯିବାକୁ ହେବ । ଠିକ୍ ସେହି ବୃହତ୍ ଆକାଂକ୍ଷାଟିକୁ ନେଇ ମୁଁ ଏଠି ଭୂଇଁରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଛି । ମୋ'ର ଶୁଭତମ ବାସନାଟି ବଳରେ ଏଠୁ ସେହି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଯାଏ ରଜ୍ଜୁଟିଏ ଲାଗିଛି ବୋଲି ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବୋଲି ଆଦୌ କୌଣସି ସମ୍ପଦର ଅବଧାରଣା କରିପାରୁଛି । ତେଣୁ, ମୁଁ ଯେତିକି ଯେତିକି ପାହାଚ ଉଠି ଯାଉଥିବି, ଲକ୍ଷ୍ୟଟି ସେତିକି ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଆସୁଥିବ । ସତେଅବା ଓହ୍ଲାଇ ଆସୁଥିବା ପରି ଅନୁଭୂତ ଆଣି ଦେଉଥିବ । ଦୂରରେ ଅଛି ବୋଲି ଯାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋ'ପାଇଁ ଅସାଧାରଣ ହୋଇ ରହିଛି, ତାହା କ୍ରମେ ମୋ' ଜୀବନ ଭିତରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିବ, ମୋ'ଲାଗି ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ସମ୍ପଦରେ ପରିଣତ ହେବ । ଅତିଚେତନା ଚେତନାର ସ୍ତରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିବ । ମୋ' ଜୀବନରେ ଏକ ରୂପାନ୍ତର ଆଣିଦେବ । ସେହି ଅବସ୍ଥାକୁ ଆମେ ଆମର ପୂର୍ଣ୍ଣୋପଲବ୍ଧିର ସ୍ତର ବୋଲି କହିପାରିବା । ଯାହାକୁ ଖୋଜୁଛୁ, ଯାହା ସକାଶେ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଛୁ, ତାହାକୁ ଆମେ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇ ପାରିବା । ବିବର୍ତ୍ତନର ପରବର୍ତ୍ତୀ କୌଣସି ସୋପାନରେ ସମ୍ଭବତଃ ସେହିଭଳି କୌଣସି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ସମଗ୍ର ଜଗତର ନିସ୍ତାରରୂପେ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଛି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆମକୁ ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ନିସ୍ତାରର ଏକ ଘ୍ରାଣ ଆଣି ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି ।

ତେଣୁ, ଆତ୍ମାନ୍ୱେଷଣ ଯଦି ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଲା, ତେବେ ଆଦର୍ଶ ମନୁଷ୍ୟଟିଏ କହିଲେ କାହାକୁ ବୁଝିବା ? ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଭାଷାରେ କହିଲେ : "ସେହି ମନୁଷ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁସମଞ୍ଜସ ଭାବରେ ବିକଶିତ ହେବାରେ ଲାଗିଥିବ,— ତା'ର ହୃଦୟ, ମାନସ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟ ତିନୋଟିଯାକ ବଡ଼ ହୋଇଥିବ । ଆମେ ସେହିପରି ମଣିଷ ଚାହୁଁଛୁ, ଯାହାର ହୃଦୟ ଏହି ଜଗତର ଦୁଃଖ ଓ କଷ୍ଟଗୁଡ଼ିକୁ ତୀବ୍ରଭାବରେ ଅନୁଭବ କରିପାରୁଥିବ; କେବଳ ଅନୁଭବ କରିବା ତା'ଲାଗି ଆଦୌ ଯଥେଷ୍ଟ ହେଉନଥିବ, ସେ ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁର ନିହିତାର୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଝିପାରୁଥିବ । ଯିଏ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱଭାବର ହୃଦୟ ଗଭୀରକୁ ପ୍ରବେଶ କରିପାରୁଥିବ ଏବଂ ଗଭୀରଭାବରେ ସବୁ ବୁଝିପାରୁଥିବ । ଆମ ଆଦର୍ଶକାଠର ମଣିଷ ତଥାପି ସେହିଠାରେ କଦାପି ଅଟକିଯିବ ନାହିଁ । ଯିଏ ବାସ୍ତବ ନାନା କାର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ଅନୁଭୂତ ଏବଂ ଅର୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ସାକାର କରିପାରୁଥିବ । ତେଣୁ, ଆମେ ମସ୍ତିଷ୍କ, ହୃଦୟ ଏବଂ ହାତର ଏହିଭଳି ଗୋଟିଏ ସମ୍ମେଳନ ଇଚ୍ଛା କରୁଛୁ । ଏହି ପୃଥିବୀରେ ବହୁତ ଗୁରୁ ଅଛନ୍ତି; ମାତ୍ର, ତୁମେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବ ଯେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶଙ୍କର ବିକାଶ ହୁଏତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଏକପାଖିଆ ଭାବରେ ହୋଇଛି । .. ଆମେ କାହିଁକି ଏପରି ମନୁଷ୍ୟଟିଏ ଇଚ୍ଛା କରିବା ନାହିଁ ଯିଏକି ସମାନ ଭାବରେ କର୍ମତତ୍ପର ହୋଇଥିବ, ଜ୍ଞାନରେ ବୃହତ୍ତ୍ୱ ହୋଇଥିବ ଏବଂ ଭଲ ବି ପାଇପାରୁଥିବ ? ଏପରି ମନୁଷ୍ୟ କ'ଣ ପ୍ରକୃତରେ ଅସମ୍ଭବ ? ନା, ମୋଟେ ନୁହେଁ । ଏହି ମନୁଷ୍ୟ ହେଉଛି ଭବିଷ୍ୟତରେ ମନୁଷ୍ୟ ଏବେ ଆମ ପୃଥିବୀରେ ଖୁବ୍ ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ସେହିଭଳି ମନୁଷ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ମାନବତାର ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଅନୁସିକ୍ତ ହୋଇଯିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହିଭଳି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାରେ ଲାଗିଥିବ ।" ଅର୍ଥାତ୍, ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାକୁ ହିଁ ଆମେ ଜଣେ ଆଦର୍ଶ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟବୋଲି କହିପାରିବା । ଜଣେ ଯଥାର୍ଥ ମନୁଷ୍ୟ ଅନୁକ୍ଷଣ ନିଜକୁ ସେହି ପ୍ରୟାସରେ ତତ୍ପର କରି ରଖିବ । କେବଳ ବିଶ୍ୱାସଦ୍ୱାରା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ଆସିବ ନାହିଁ । ଖାଲି ଗୁଡ଼ାଏ କଥା କହିଲେ କିଛି ହେବନାହିଁ । "ଶୁଆମାନେ ତ ଚମତ୍କାର କଥା କହିପାରିବେ ।" କେବଳ କାମନାମୁକ୍ତ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିଲେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ସମ୍ଭବ ହେବ । ଅର୍ଥାତ୍, ସାଧନାରେ ତିନୋଟିଯାକ ଯୋଗ ଏକାଠି ଚାଲିବ । ଏକପାଖିଆ ମଣିଷ ଏକ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ମଣିଷ ।

ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଈଶ୍ୱର ସର୍ବତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣହୋଇ ରହିଥିବାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରେ । ସେ ନିଜ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱର ବିରାଜିତ ରହିଥିବାର ଅନୁଭବ କରୁଥାଏ । ତାହାରିଫଳରେ ଯିଏ ଯେଉଁ ଏକାତ୍ମତାର ଚେତନାଟି ଅର୍ଜନ କରେ, ତାହାରିଫଳରେ ହିଁ ସକଳ ସତ୍ତା ମଧ୍ୟରେ ସେ ଆପଣାକୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଏ । ଆଉ ଆପଣା ପର ଭେଦ କରିପାରେ ନାହିଁ । ତା'ପରେ ସମଗ୍ର ଜଗତ ସହିତ ଯେଉଁ ସମ୍ବନ୍ଧଟି ସ୍ଥାପିତ ହୁଏ, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ତାହାକୁ ପ୍ରେମ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।

ସକଳ ବ୍ୟବଧାନ କାଟିଦେଇ ପାରିଲେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ସେହି ପ୍ରେମର ଭାଜନ ହୁଏ । ତା’ପରେ ଅନୁକମ୍ପା ସହିତ ସଂସାରର ସବୁକିଛିକୁ ଦେଖିହୁଏ । ଖେତ୍ରୀର ମହାରାଜାଙ୍କୁ ଲିଖିତ ଏକ ପତ୍ରରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି : “ଜୀବନରେ କେବଳ ଗୋଟିଏମାତ୍ର ଉପାଦାନ ରହିଛି, ଯାହାକୁ କି ଆମେ ସବୁକିଛିର ବିନିମୟରେ ଅର୍ଜନ କରିବାଲାଗି ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିବା । ସେହି ଉପାଦାନଟି ହେଉଛି ପ୍ରେମ । ଏହି ପ୍ରେମ ହେଉଛି ବିପୁଳ ଏବଂ ଅନନ୍ତ, ଆକାଶସଦୃଶ ବ୍ୟାପ୍ତ ଓ ମହାସମୁଦ୍ର ପରି ଗଭୀର ! ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ବୃହତ୍ତ୍ୱ ଧନ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ସେହି ପ୍ରେମର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରିଛି, ସିଏ ପ୍ରକୃତରେ ଧନ୍ୟ ।” ଏହି କଥାଟିକୁ ଅଧିକ ପ୍ରାଞ୍ଜଳଭାବରେ ବୁଝାଇଦେବାକୁ ଯାଇ ଆଉ ଏକ ଅବସରରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏହିପରି କହିଛନ୍ତି : “ମେଘଲୋକ ମଧ୍ୟରେ ଭଗବାନ କୌଣସି ଏକ ସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟରେ ଆସୀନ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ମଣିଷ ଯେତେବେଳ ଯାଏ କଳ୍ପନା କରୁଥିବ, ତାଙ୍କର ଗୋଟାଏ ହାତରେ ପୁରସ୍କାର ଓ ଆଉ ଗୋଟିଏ ହାତରେ ସେ ଦଣ୍ଡବିଧାନର କ୍ଷମତାକୁ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଭାବୁଥିବ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତା’ର ଜୀବନରେ କୌଣସି ପ୍ରେମ ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ ।” କାରଣ, ତାଙ୍କର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଅନୁସାରେ, ପ୍ରେମ କେବଳ ଦିଏ, କେବେହେଲେ ନିଜେ କିଛି ନେବାକୁ ଆଶା ରଖିନଥାଏ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ, ପ୍ରେମରେ ଭୟଲାଗି ଆଦୌ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ନଥାଏ । ଏବଂ, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରେମକୁ ହିଁ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର ସର୍ବମୂଳ ପ୍ରେରଣା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରୁଥାଏ, ସିଏ ତାହାକୁ ହିଁ ନିଜର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଦର୍ଶ ବୋଲି ମାନିଥାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ ସେହି ପ୍ରେମଲାଗି ହିଁ ସବୁକିଛି ଛାଡ଼ିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିଥାଏ ।

ତେଣୁ, “ଅସଲ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ କଦାପି ସଂସାରକୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଏ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଅସଲ ନୁହେଁ, କେବଳ ସେଇ ସଂସାର ଭିତରୁ ବାହାରିଯାଏ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ଚିନ୍ତା କରେ । ପ୍ରକୃତ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସଂସାରରେ ରହେ, ମାତ୍ର ସଂସାର ସହିତ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଏ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ନିଜକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରନ୍ତି, ଅରଣ୍ୟରେ ଯାଇ ବାସକରନ୍ତି, ଏବଂ ଆପଣାର ନାନା ଅତୃପ୍ତ ବାସନାର ଦମନ କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ଯଥାର୍ଥ ତ୍ୟାଗୀବୋଲି କଦାପି କୁହାଯିବ ନାହିଁ । ତୁମେ ଜୀବନରୂପୀ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରର ଭିତରେ ହିଁ ବାସ କରୁଥିବ । କୌଣସି ଗୁମ୍ଫାରେ ବାସ କରୁଥିବା ସମୟରେ କିମ୍ବା ଶୋଇଥିବାବେଳେ ଯେକୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଶାନ୍ତ ଓ ସ୍ଥିରହୋଇ ରହିପାରିବ । ତୁମକୁ କର୍ମମୟତାର ଘୂର୍ଣ୍ଣି ଏବଂ ବିକ୍ଷୁବ୍ଧତା ମଝିରେ ଯାଇ ଛିଡ଼ାହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ତଥାପି ତୁମେ କେନ୍ଦ୍ରଟିକୁ ଛୁଇଁପାରୁଥିବ । ଏବଂ, ଯଦି ତୁମେ ପ୍ରକୃତରେ କେନ୍ଦ୍ରଟିକୁ ଛୁଇଁପାରୁଛ, ତେବେ ତୁମକୁ କଦାପି କେହି ଟଳାଇପାରିବ ନାହିଁ ।” ତେଣୁ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇଲେ ତାଙ୍କର ଏହି ସଂସାରକୁ ମଧ୍ୟ ଭଲ ପାଇବାକୁ ହେବ । ଏହି ସଂସାର ଭଲ ଲାଗିବ । ପୀଡ଼ାମୟ ସଂସାର ଆଦୌ

ପୀଡ଼ା ଦେବନାହିଁ । ତେଣୁ, ଉପେକ୍ଷା କିମ୍ବା ଉଦାସୀନତା ଆଦୌ ନୁହେଁ । "ଅନେକ ମନୁଷ୍ୟ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ଏହି ସଂସାରଟାକୁ ହିଁ ସତେଥିବା ସବୁକିଛି ବୋଲି ଭାବୁଥାନ୍ତି ଓ ମୋ' ସଂସାର ମୋ' ସଂସାର ବୋଲି ଘାରିହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ।" ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ ସକଳଅର୍ଥରେ ଉଦାସୀନ ବୋଲି କହିପାରିବା । ସେମାନଙ୍କର ତଥାକଥିତ ନିଜଟି ସେମାନଙ୍କୁ ଏପରି ପରାକ୍ରମ ସହିତ କାମୁଡ଼ି ଧରିଥାଏ ଯେ ସେମାନେ ତା' ବାହାରେ ଥିବା ସବୁକିଛିପ୍ରତି ଘୋର ଉଦାସୀନ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ନିଜ ସଂସାରପରି ଜଗତକୁ ବର୍ଜନ କରିଥିବା ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ମଧ୍ୟ ନିଜ ମୁକ୍ତି, ନିଜ ମୋକ୍ଷ ନେଇ ଘାରିହୋଇ ରହିଥାଏ ଏବଂ ତା' ବାହାରେ ଥିବା ଆଉ ସବୁକିଛିପ୍ରତି ଉଦାସୀନ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଭଲ ପାଇପାରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଉଦାସୀନ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଏକାବେଳେକେ ଟାଣିହୋଇ ଆସେ । ଭଗବାନଙ୍କର ହୋଇ ରହିଥାଏ ବୋଲି ସେ ପୂରିରହିଥିବା ଏହି ସଂସାରର ବି ହୋଇ ରହିଥାଏ ।

ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ଏହି ପ୍ରଶସ୍ତ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀଟି ଉପରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଓ ଭାରତବର୍ଷର ହିନ୍ଦୁଧର୍ମକୁ କିଭଳି ଅର୍ଥାତ୍ କିପରି ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଦେଇ ଦେଖିଛନ୍ତି ? ସିଧା ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତିରୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ : ଏହି ପୃଥିବୀରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ପରି ଆଉ ଅନ୍ୟକୌଣସି ଧର୍ମ ମାନବତାକୁ ଏତେ ଉଚ୍ଚ ଓ ଅଧିକ ସମ୍ମାନ ଦେଇ ଦେଖେ ନାହିଁ, ଅଥଚ, ଅପର ପକ୍ଷରେ ସେହି ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ପରି ପୃଥିବୀର ଆଉ କୌଣସି ଧର୍ମ ଏପରି ନୃଶଂସ ଭାବରେ ଦରିଦ୍ର ଏବଂ ନିମ୍ନସ୍ଥମାନଙ୍କର ବେକ ଉପରେ ଗୋଡ଼ରଖି ଚାଲି ବି ଯାଏନାହିଁ । ମୋ' ଗୁରୁ ମୋତେ ଦର୍ଶାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ ଏଥିଲାଗି ଆମେ ଧର୍ମକୁ ଆଦୌ ଦୋଷୀ କରିପାରିବା ନାହିଁ, ସେଥିଲାଗି ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଭିତରେ ଥିବା ପାଖଣ୍ଡୀ ଓ ଅବିଶ୍ୱାସୀମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଦୋଷ ଦେବା, ଆମେ ସେହି କପଟୀମାନଙ୍କୁ ଏଥିଲାଗି ଦାୟୀ କରିବା, ଯେଉଁମାନେ କି ପାରମାର୍ଥିକ ଏବଂ ବ୍ୟାବହାରିକ ନାମରେ ଦୁଇଟା ଅଲଗା ଅଲଗା ଜୀବନର ଭେଦ ଦେଖାଇ ନାନାବିଧ ସୂତ୍ର କାଢ଼ିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଉତ୍ପୀଡ଼ନର ଯାବତୀୟ ପ୍ରକାରର ଯନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଉଦ୍ଭାବନ କରନ୍ତି ।" ଏହି କଥାଟିକୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ୧୮୯୩ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ମାସରେ ଆମେରିକାରୁ ଲିଖିତ ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଚିକାଗୋ ଧର୍ମସମ୍ମିଳନୀ ବସିନଥିଲା । ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରାୟ ସେହି ଧାରଣାଟିକୁ ବୁଝାଇ ଦେବାକୁ ଯାଇ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ ତାଙ୍କର ଉକ୍ତି : "ଏହି ଦେଶରେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଶାସ୍ତ୍ରର ନିୟମ ଅନୁସାରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ଜୀବନ ତମାମ ସେହି ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ନିୟମଗୁଡ଼ିକୁ କଠୋର ଭାବରେ ପାଳନ କରି ସେମାନେ ଆହାର ଓ ପାନୀୟ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଭାବରେ ବିବାହାଦି ଅନୁଷ୍ଠାନ କରାନ୍ତି, ଏପରି କି ଶାସ୍ତ୍ରର ନିୟମଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ହିଁ ମରନ୍ତି । ଯଦି କେବଳ ନିୟମଗୁଡ଼ିକ ପାଳନ କରି ଜୀବନଟିକୁ ବଞ୍ଚିବା

ଦ୍ୱାରା ଚରମ ଉତ୍କର୍ଷ ହାସଲ କରି ହେଉଥାନ୍ତା, ପୁରୁଷ ପୁରୁଷ ଧରି ଗଢ଼ିଆସୁଥିବା ବିଧାନ ଏବଂ ଚଳଣିଗୁଡ଼ିକୁ କଠୋର ଭାବରେ ପାଳନ କରିବାଟା ଯଦି ଏକ ସଦ୍‌ଗୁଣ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତେବେ କହିଲ, ଗୋଟାଏ ଗଛଠାରୁ ଆଉ କିଏ ଏହି ଜଗତରେ ପ୍ରକୃତରେ ଅଧିକ ସଦ୍‌ଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇପାରିବ ? ଗୋଟାଏ ରେଳଗାଡ଼ୀଠାରୁ ଆଉ କାହାକୁ ଅଧିକ ଶୃଙ୍ଖଳାନୁଗତ ଏବଂ ଅଧିକ ପବିତ୍ର ସନ୍ଥପୁରୁଷ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ ? ଖଣ୍ଡେ ପଥର କେବେ ପ୍ରକୃତିର କୌଣସି ନିୟମକୁ ଲଂଘନ କରିବାର କେହି ଦେଖିଛନ୍ତି କି ? ଗୋଟାଏ ଗୋରୁ କେବେ କୌଣସି ପାପ କରିଥିବାର କେହି ଜାଣିଛ କି ?''

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଯେ କୌଣସି ନିୟମ ମାନୁ ନଥିଲେ, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଯେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ମାନୁ ନଥିଲେ, ସେକଥା ମଧ୍ୟ ଆଦୌ ନୁହେଁ । ସିଏ ଏସବୁ ସହିତ ମଣିଷକୁ ବି ମାନୁଥିଲେ, ମନୁଷ୍ୟକୁ ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରତୀକ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ଆସ୍ଥାନ ବୋଲି ଦେଖୁଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଔଚିତ୍ୟ ସହିତ ଏପରି କୁହାଯାଇପାରିବ ଯେ, ସେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ବୋଲି ମନୁଷ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ଅସଲ କଥା ହେଉଛି, ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରକୃତରେ ଆଉ କ'ଣ କରିପାରିବ ? ଏହି ଜଗତକୁ ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱଗତ ବିଭାବଟି ରୂପେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଥିଲେ । ଯାବତୀୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ତାହାହିଁ କରିବ, ଭଗବାନଙ୍କୁ ଐକାନ୍ତିକ ଭାବରେ ପାଇବ ବୋଲି ସେ କଦାପି ଜଗତକୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଇ ପାରିବନାହିଁ । ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇଛି ବୋଲି ସେ ଜଗତକୁ ମଧ୍ୟ ପାଇଥିବ । "ଏହି ପୃଥିବୀ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱରୂପ ଏବଂ ଏହି ପୃଥିବୀର ଉପାସନା କରିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ସେହି ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ସେବା କରିବା । ନାନା ବିଧିବିଧାନରେ ମାତି ରହିବାକୁ ତାଙ୍କର ଉପାସନା ବୋଲି କଦାପି କୁହାଯିବ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭଗବାନ ଶୌଚକର୍ମ କରୁଛନ୍ତି, ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭୋଜନ କରୁଛନ୍ତି, ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଏପରି ଆଉ କ'ଣ ନା କ'ଣଟିରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଅଛନ୍ତି । ଏବଂ ଆମେ ଏହି ସବୁଥିରେ ଲିପ୍ତ ରହିଥିବାବେଳେ ଏଣେ ଜୀବନ୍ତ ଭଗବାନ ଭୋଜନର ଅଭାବରେ ମରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି, ଶିକ୍ଷାର ଅଭାବରେ ମୃତପ୍ରାୟ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ତୁମେ ଯଦି ଏହି ଦେଶରେ ପ୍ରକୃତରେ ଭଲ ବୋଲି କିଛି ସମ୍ଭବ ହେଉ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରୁଛ, ତେବେ ତୁମର ଏହି ଯାବତୀୟ ଉତ୍ସବ ଏବଂ ଉପାଧନାକୁ ପାଣିକୁ ଫିଙ୍ଗି ଦିଅ ଏବଂ ଜୀବନ୍ତ ଭଗବାନ, ମନୁଷ୍ୟ-ଭଗବାନଙ୍କର ଉପାସନା କର । ଯେତେ ଯେତେ ସବୁ ମନୁଷ୍ୟର ଆକୃତି ଧାରଣ କରି ଆମ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ରହିଛନ୍ତି, ତୁମେମାନେ ତାଙ୍କର ଉପାସନା କର ।'' ଏହି କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଏଡ଼େ ସିଧା ଭାବରେ ଭାରତୀୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ଇତିହାସରେ ସମ୍ଭବତଃ କେହି କହିନଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ସମକାଳୀନ

ଭାରତବର୍ଷରେ ଏସବୁ କଥା ବହୁ ତଥାକଥିତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମଣିଷମାନଙ୍କର କାନକୁ ନିଃସନ୍ଦେହ ଭାବରେ ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର ଶୁଭିଥିବ । ସେମାନେ ସତେଅବା ନିଜ ନିଜ ମେରୁଦଣ୍ଡ ଭିତରେ ଦୋହଲି ଯାଇଥିବା ପରି ଅନୁଭବ କରିଥିବେ । ଶାସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଆଚମ୍ବିତ ହୋଇଥିବେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ତ ଏସବୁ କେବେ ନଥିଲା, ତେଣୁ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏସବୁକୁ ଅବଶ୍ୟ ସେହି ମ୍ଳେଚ୍ଛମାନଙ୍କର ଦେଶରୁ ଶିଖି ଆସିଛନ୍ତି ବୋଲି ସେମାନେ କେତେ ସନ୍ଦେହ କରିଥିବେ । ଏବଂ ତଥାପି, ନିଜର ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଉକ୍ତି-ଗୁଡ଼ିକରେ ଦମ୍ଭ ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହେବାକୁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ନିଜର ବିଶ୍ୱାସଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେ ଅଟଳ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଥିବ । ସଂଶୟାତ୍ମାମାନେ ଯିନା ନିଜେ କିଛି ପାଇନଥାନ୍ତି ବୋଲି ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ାକୁ ମାନି ନଥାନ୍ତି ଓ ଗୁଳାଗୁଡ଼ାକରେ ବାଟ ଭୁଲନ୍ତି । ସ୍ୱାଧୀନ ଆତ୍ମା ହିଁ ଏହିପରି ଭାବରେ ଆପଣାର ପରୀକ୍ଷା ଦିଏ ।

ସ୍ୱାମୀଜୀ ଥରେ ଚିକାଗୋରୁ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ, ଯେଉଁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ହିସାବରେ ସହମନୁଷ୍ୟ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ କରିବା ବିଷୟରେ କିଛି ଚିନ୍ତା କରୁନାହିଁ, ସିଏ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ନୁହେଁ, ସିଏ ଗୋଟାଏ ନିର୍ଧୂମ ପଶୁ । ଏକାବେଳେକେ ଜୀବନର ଶେଷ ଚରଣରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ମୁହଁରେ ଯାବତୀୟ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପ୍ରାୟ ସେହି କଥା : "ତୁମେ କ'ଣ ଭାବୁଛ ଯେ, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜକୁ ଆଦୌ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଉନାହିଁ, ସିଏ କେବଳ ହରିଙ୍କର ନାମ ସ୍ମରଣ କରିବାରେ ଲାଗିଛି ଏବଂ ଗୋଟାଏ ଘରେ କବାଟ ବନ୍ଦ କରିଦେଇ ସେହିକଥା କରୁଛି, ତା'ଆଖି ସାମନାରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଭୂତ ପରିମାଣରେ ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଅତ୍ୟାଚାର ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସିଏ ଅବିଚଳିତ ଏବଂ ଉଦାସୀନ ରହୁଛି, ତୁମେ ସେହିପରି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର ଅଧିକାରୀ ବୋଲି ଭାବୁଛ ? ତୁମର ସେପରି ଭାବିବା ଆଦୌ ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ମୁଁ ତ କହିବି ଯେ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ଘୋର ତମୋଗୁଣ ଭିତରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନହୋଇ ରହିଛି । ଯେଉଁ ଦେଶର ଲୋକମାନେ ନିଜର କ୍ଷୁଧା ନିବାରଣ କରିବାପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଆହାର ପାଉନାହାନ୍ତି, ସେମାନେ ଧର୍ମର ମର୍ମକୁ କିପରି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିବେ ? ଯେଉଁ ଦେଶର ଲୋକମାନଙ୍କ ମନରେ ରହିଥିବା ବାସନାଗୁଡ଼ିକ ଏତେ ଟିକିଏ ପରିମାଣରେ ମଧ୍ୟ ପରିତୃପ୍ତ ହୋଇପାରି ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ତ୍ୟାଗ କିପରି ସମ୍ଭବ ହେବ ? ତେଣୁ, ମୁଁ କହୁଛି, ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଏପରି କୌଣସି ବାଟ ଏବଂ ଉପାୟ ବାହାରକର, ଯାହାଦ୍ୱାରା କି ଲୋକେ ଯଥେଷ୍ଟ ଖାଇବାକୁ ପାଇବେ, ଏହି ଜୀବନକୁ କିଞ୍ଚିତ୍ ଉପଭୋଗ କରିବାପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ବିଳାସର କେତେକ ସାମଗ୍ରୀ ସେମାନଙ୍କ ଲାଗି ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇପାରିବ; ଏବଂ, ତା'ପରେ ଯାଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ପ୍ରକୃତ ବୈରାଗ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହେବ ଓ ସେମାନେ ନିଜ ଜୀବନରେ ଧର୍ମର ଉପଲବ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ଯୋଗ୍ୟ ଓ ପ୍ରସ୍ତୁତ ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରିବେ ।"

ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ କଥାକୁ ଟିପି ରଖିଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଡାଏରୀରୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ ପୁଣି ସେହି କଥାଗୁଡ଼ିକର ଉଲ୍ଲେଖ ପାଇଯିବା : "ତୁମମାନଙ୍କୁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ କ୍ଷୁଧା ଓ ଅନାଟନର ବିନାଶକାରୀ ମନଟିକୁ ଦୂର କରିବାକୁ ହେବ; ଖାଲି ଦେହଟାକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବାଲାଗି ଏହି ଦେଶରେ ଯେଉଁ ଶଙ୍କା ମନୁଷ୍ୟକୁ ସତତ ଗ୍ରାସକରି ରହିଛି, ଲୋକମାନଙ୍କର ମନରୁ ତାହାର ଅପସାରଣ କରିବାକୁ ହେବ । ତେବେଯାଇ ତୁମେ ସେହି ଲୋକମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର କରିପାରିବ, ତା' ନ ହେଲେ ଏହିସବୁ ବକ୍ତୃତାଦିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଫଳ ଫଳିବନାହିଁ ।" ପୁନଶ୍ଚ, "ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ, ତୁମେମାନେ ଦେଶର ଗୋଟିଏ ଭାଗରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଭାଗରେ ଯାଇ ବୁଲିବ, ଗାଆଁ ଗାଆଁ ଯିବ ଏବଂ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ବୁଝାଇବ ଯେ, ଖାଲି ଅଳସୁଆ ହୋଇ ବସିରହିବା ଆଉ ଆଦୌ ଚଳିବ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ଅବସ୍ଥା ବିଷୟରେ ତୁମେ ସେମାନଙ୍କର ହୃଦ୍‌ବୋଧ କରାଇବ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ କହିବ, 'ଭାଇମାନେ, ଉଠ, ଜାଗ, ଆଉ କେତେକାଳ ଏହିପରି ଭାବରେ ଶୋଇ ରହିଥିବ' ?" ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏକ ଅବସର ପାଇବା ମାତ୍ରକେ କହୁଥିଲେ, "ତୁମେମାନେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଯାଅ, ଏବଂ ତା'ପରେ ଦେଖିବ, ତୁମମାନଙ୍କ ଭିତରକୁ ତଢ଼ାଗ୍ୱ ଏପରି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଶକ୍ତି ଆସିଯିବ ଯେ ତୁମେ ତାହାକୁ ସହଜରେ ଆଦୌ ବହନ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଏପରିକି, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସକାଶେ ଏତେ ଟିକିଏ ମାତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ମଧ୍ୟ ତୁମ ଭିତରେ ସେହି ଶକ୍ତିର ଜାଗୃତି ଘଟିବ; ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ବିଷୟରେ ଏତେଟିକିଏ ଚିନ୍ତା କରିପାରିଲେ ତୁମର ହୃଦୟ ଭିତରେ ତଢ଼ାଗ୍ୱ ସିଂହର ବଳ ଭରିଯିବାକୁ ଲାଗିବ । ...ତେଣୁ, ଯାଅ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କହ, 'ତୁମ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶାଶ୍ୱତଶକ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣହୋଇ ରହିଛି' ଏବଂ ସେହି ଶକ୍ତିକୁ ଜାଗ୍ରତ କରାଇ ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କର । ନିଜପାଇଁ ମୁକ୍ତିଲାଭ କଲେ ତୁମେମାନେ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ପାଇବ ? ସେଇଟା ହେଉଛି ଏକ ଚରମ ସ୍ୱାର୍ଥପରତାର କଥା । ନିଜର ଧ୍ୟାନକୁ ଛାଡ଼ି ବାହାରି ଆସ, ମୁକ୍ତିର ବାସନାକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେଇ ବାହାରିଆସ, ଏହି ସବୁକିଛିକୁ ଛାଡ଼ି ବାହାରିଆସ । ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଁ ଆପଣାକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଦେଇଛି, ତୁମେମାନେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରାଣ ଓ ମନ ଦେଇ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଯାଅ ।"

ସ୍ୱାମୀଜୀ କହୁଥିଲେ, "ତୁମେମାନେ ଖାଲି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମୁକ୍ତିପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିବ ଏବଂ ସାମାଜିକ ମୁକ୍ତିପାଇଁ କିଛି କରିବ ନାହିଁ, ଏହାକୁ ମୁଁ ଏକ ଦୁର୍ଗୁଣ ବୋଲି ହିଁ କହିବ । ଅବଶ୍ୟ ଏକଥା ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ ଯେ, ଯେଉଁମାନେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମୁକ୍ତି ବିଷୟରେ କିଛି ନକରି କେବଳ ସାମାଜିକ ମୁକ୍ତିପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଭୁଲ କରିବାରେ ଲାଗିଥାଆନ୍ତି । ତେଣୁ, ଉଭୟ ଆତ୍ମା ଓ ଶରୀରର ମୁକ୍ତି— ଦୁଇଟିଯାକ ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିବାକୁ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଗଭୀରତର ଭାବରେ

ତହିଁରୁ ଦେଖିଲେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମୁକ୍ତିକୁ ଆମେ ହୁଏତ ସାମାଜିକ ମୁକ୍ତିଠାରୁ କେବେ-ହେଲେ ଅଲଗାକରି ଦେଖିପାରିବା ନାହିଁ । ଆତ୍ମା ଓ ଶରୀରକୁ ଅଲଗାକରି ହେଉଥିଲେ ହୁଏତ ତାହା ସମ୍ଭବ ହେଉଥାନ୍ତା । ଦର୍ଶନ କିମ୍ବା ଶାସ୍ତ୍ର-ଆଲୋଚନାର ସୁବିଧା ନିମନ୍ତେ ହୁଏତ ବେଳେ ବେଳେ ଆତ୍ମା ଓ ଶରୀରକୁ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଏବଂ ସାମାଜିକକୁ ସାମୟିକ ଭାବରେ ଅଲଗା ଅଲଗା ବିଚାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ମାତ୍ର, ଜୀବନର ବାସ୍ତବ ଆହ୍ୱାନ ଏବଂ ଆସ୍ପୃହାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ମାତ୍ରକେ ଦୁଇଟି ଭିତରେ ବିଭାଜନକାରୀ ଆଦୌ କୌଣସି ରେଖା ରହିପାରେ ନାହିଁ । ତଥାପି ଯେଉଁମାନେ କୌଣସି ଗୋଟିକର ବିଶେଷ ମୋହରେ ପଡ଼ି ସେପରି କରିଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ଏହି ଜଗତରେ ବିକୃତଗୁଡ଼ାକୁ ବଢ଼ାଇବାରେ ହିଁ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ନିଜ ଜୀବନଯନ୍ତ୍ରଣାକୁ ମଧ୍ୟ ଭାରି ବିକୃତିଗ୍ରସ୍ତ କରି ରଖିଥାନ୍ତି ।

ଥରେ ଜଣେ ତରୁଣ ଅଭିଯୋଗ କଲାପରି ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ କହିଥିଲେ ଯେ ଘରର କବାଟ ଝରକା ବନ୍ଦକରି ଆଖିବୁଜି ଯେତେ ଧ୍ୟାନରେ ବସିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ମୋଟେ ଶାନ୍ତି ମିଳୁନାହିଁ । ଏବଂ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, "ବାବୁ, ଯଦି ତୁମେ ମୋ' କଥା ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛ, ତେବେ ଆଦୌ ଆଖି ନବୁଜି ତୁମକୁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ନିଜ ଘରର କବାଟ ଝରକାକୁ ଖୋଲିଦେଇ ଚାରିଆଡ଼କୁ ଅନାଇବାକୁ ହେବ । ତୁମ ଘରର ଆଖପାଖ ହାତପାଆନ୍ତାରେ ଶହ ଶହ ଦରିଦ୍ର ଏବଂ ଅସହାୟ ମନୁଷ୍ୟ ରହିଥିବେ, ତୁମେ ନିଜର ପୂରା ଶକ୍ତିଦେଇ ସେମାନଙ୍କର ସେବା କରିବ । ଯେଉଁବ୍ୟକ୍ତି ଅସୁସ୍ଥହୋଇ ପଡ଼ିଛି ଓ ତା'ପାଖରେ ଶୁଶ୍ରୂଷା କରିବାକୁ କେହି ନାହାନ୍ତି, ତୁମେ ତା'ପାଇଁ ଔଷଧ ଆଣିବ, ପଥ୍ୟ କରିଦେବ ଓ ତା'ର ଶୁଶ୍ରୂଷା କରିବ । ଯାହାର ଖାଇବାକୁ କିଛି ନାହିଁ, ତାକୁ ତୁମେ ଭୋଜନ ଆଣିଦେବ । ଯିଏ ଅଶିକ୍ଷା ଭିତରେ ରହିଛି, ତୁମେ ତାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବ । କାରଣ ତୁମେ ନିଜେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିଛ । ତେଣୁ, ତୁମକୁ ମୋ'ର ପରାମର୍ଶ ହେଉଛି ଯେ, ଯଦି ତୁମେ ମନରେ ଶାନ୍ତି ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛ, ତେବେ ପାରୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ହେବ ।" ସେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷରେ କେତେ କେତେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଥିଲା, କେତେ କିସମର ଗୁରୁ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲେ, ମାତ୍ର ଏସବୁ କଥା ଆଉ କେହିହେଲେ କହୁନଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ସେମାନେ ଏସବୁକୁ ସଂସାରର ମାୟା ବୋଲି କହୁଥିଲେ ଓ ସେହି ମାୟାରେ ଯାଣ୍ଟି ନ ହେବାକୁ ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଉଥିଲେ । ମଣିଷର ଯାହା କର୍ମ, ସିଏ ତ ତାକୁ ଅବଶ୍ୟ ଭୋଗ କରିବ । ତେବେ ତୁମେ ତା'ର ଦୁଃଖ ଦୂରକରିବ ବୋଲି କାହିଁକି ଭ୍ରମରେ ଅଥବା ପ୍ରଲୋଭନରେ ପଡ଼ି ଭାବୁଛ ? କେବଳ ସେତେବେଳେ ନୁହେଁ, ଏବର ଭାରତବର୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଉପଦେଶ ଦେବାଲାଗି ଗୁରୁ ମେଞ୍ଚା ମେଞ୍ଚା ମିଳିବେ । ଏବଂ, ଆଖି ବୁଲାଇଦେବା ମାତ୍ରକେ ଦରିଦ୍ର ଓ ଅସହାୟ ମଣିଷ ସର୍ବତ୍ର ମିଳିବେ ।

ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଏକାବେଳେକେ ମାଟି ଉପରେ ମଜବୁତ ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ପାରୁଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ, କେବଳ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ତାହା ଉପଲବ୍ଧିର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଆକାଶଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରୁଥିଲା । ତା'ଭିତରେ ଗୁଟିପିଟି ପଳାଇ-ଯିବାର ଆଦୌ କୌଣସି ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ନଥିଲା । ତାଙ୍କ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଭିତରେ ପ୍ରଗାଢ଼ ଆଦର୍ଶବାଦ ସହିତ ଏକ ପ୍ରଶସ୍ତ ବାସ୍ତବବୁଦ୍ଧିର ସମନ୍ୱୟ ଘଟିଥିଲା । ସେଇଥିଲାଗି ସେ ନିଜର ଗୁରୁଭାଇମାନଙ୍କୁ ମଠରେ କହି ପାରୁଥିଲେ, "ତୁମ୍ଭେମାନେ ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଗମ୍ଭୀର ଧ୍ୟାନରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇ ରହିପାରିବ ଏବଂ ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆମର ଏହିସବୁ କ୍ଷେତରେ କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଯିବାପାଇଁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଯାଇ ପାରିବ । ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଶାସ୍ତ୍ରର ଜଟିଳ କଥାଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ପାରୁଥିବ ଏବଂ ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଏହିସବୁ କ୍ଷେତରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ହାଟରେ ଯାଇ ବିକିବାକୁ ମଧ୍ୟ ବାହାରି ପାରିବ । ମଣିଷ ତିଆରି କରିବା ହେଉଛି ଏହି ମଠର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏବଂ, ଯେଉଁବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ଶକ୍ତିପରି ଶକ୍ତିମାନ୍ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଯୁଗପତ୍ ଭାବରେ ହୃଦୟର କ୍ଷେତରେ ଜଣେ ନାରୀପରି କୋମଳ ହୋଇ ପାରୁଥିବ, ସେଇ ହେଉଛି ଯଥାର୍ଥ ମନୁଷ୍ୟ । "ଆମର ଅର୍ଥସମ୍ପଦ, ଆମର ଶିକ୍ଷା, ଆମେ ଶିଖୁଥିବା ଯାବତୀୟ ଆଚାର, ଆଚରଣ ଓ ସାମାଜିକତା, ଆମର ସବୁଯାକ ଧର୍ମ ଓ ଧାର୍ମିକତା,—ଏସବୁର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମଣିଷ ତିଆରି କରିବା ନୁହେଁ ତ ଆଉ କ'ଣ ? ତଥାପି, ଜଣେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ହିସାବରେ ଆମେ ଏପରି ଏକପାଖିଆ ହୋଇ ରହିଯାଉ ଯେ; ଯେଉଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶଟି ଘଟିଲେ ଆମେ ଯଥାର୍ଥ ମଣିଷଟିଏ ହୋଇପାରନ୍ତେ, ସେ କଥା ଆଦୌ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । କେଉଁଠି ଗଣ୍ଠିଟିଏ ପଡ଼ିଯାଏ, ପୁଣି କେଉଁଠି ସମଗ୍ରଭାବରେ ଦେଖିବାଲାଗି ଆମର ଆଖିମାନେ ସାହସ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ଆମେସବୁ ଭାରି ଖଣ୍ଡିଆ ହୋଇ ରହିଯାଉ । ଖଣ୍ଡିଆ ହୋଇ ରହିବାକୁ ନାନା ଉତ୍ତେଜନାର ଶିକାର ହେଉ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜର ଫିରୁଲାଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ କେଡ଼େ ଉତ୍ସାହରେ ଯାବୁଡ଼ି ଧରିଥାଉ । ଆମ ତ୍ରିକୋପରେ ଆମର ପୃଥିବୀଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଭାରି ଖଣ୍ଡିଆ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଯାହା ଆମକୁ ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନର ଆସ୍ପୃହା ଆଣି ଦେଇପାରନ୍ତା ଯାହାଫଳରେ କି ଆମକୁ ଆଦୌ କେଉଁଠୁହେଲେ ପଳାଇଯିବାକୁ ପଡ଼ନ୍ତା ନାହିଁ, ଏକାବେଳେକେ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ତାହାକୁ ହିଁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ବୋଲି କହୁଥିଲେ କି ?

ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଅନୁସାରେ, ବେଦର ଅନ୍ତ ହେଉଛି ବେଦାନ୍ତ । ଅର୍ଥାତ୍ ଉପନିଷଦ । ଏଥିରେ ବେଦର ପରିପକ୍ୱ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ଗୁନ୍ଥି ରଖାଯାଇଛି । ଉପରୁ ଦେଖିଲେ ସବୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ, ଅଥଚ ଅସଲ ଆଖିରେ ସବୁକିଛି ଏକ । ଅନେକତାର କେନ୍ଦ୍ର ହେଉଛି ଏକତା । ଆମ ନିଜ କେନ୍ଦ୍ରଟିର ଦର୍ପଣ ଉପରେ

ଦେଖିଲେ ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱ ଆମକୁ ଏକ ଏବଂ ଅବିଭାଜ୍ୟ ବୋଲି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହୋଇପାରିବ । ଅବିଭାଜ୍ୟ ଭାବରେ ଦେଖିବା ହେଉଛି ଜ୍ଞାନ, ବିଭାଜିତ ଭାବରେ ଦେଖିବା ହେଉଛି ଅଜ୍ଞାନ । ଯାହା ଅନେକଭଳି ପ୍ରତୀତ ହେଉଛି, ତାହାକୁ ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନର ସମ୍ବଳନ ଦ୍ୱାରା ଦେଖିଲେ ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏକ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିପାରିବା ଓ ଦେଖି-ପାରିବା । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର କଥା ଅନୁସାରେ, ଅସଲ ବିଜ୍ଞାନ ଏହି ଅନେକତ୍ୱ ଭିତରେ ଏକତ୍ୱର ଆବିଷ୍କାର କରି ବାହାରିଥାଏ । ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନ ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱକୁ ଏକ ଏବଂ ଅବିଭାଜ୍ୟ ବୋଲି ପ୍ରତିପାଦିତକରି ଦେଖାଇ ଦେଲାଣି । ଏହି ଅନେକତ୍ୱକୁ ଏକ ବୋଲି ଦେଖିବାର ବିଜ୍ଞାନକୁ ଶ୍ରୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ବେଦାନ୍ତ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ବିଦ୍ୟାରେ ଦର୍ଶନର ଯେଉଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଭିଧାଟି ରହିଛି, ତାହାର ଅନୁସାରେ ବେଦାନ୍ତ ହେଉଛି ଏକ ଦର୍ଶନ, ଦେଖିବାର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମାର୍ଗ । ବସ୍ତୁ ସତ୍ୟତଃ ଏକ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମ ଦେଖିବାର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୀତି ଅନୁସାରେ ତାହା ଆମକୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦେଖାଯାଉଥାଏ । ଆମ ନିଜର ବାସନାଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ସେହି ରୀତି ବା ଆଭିମୁଖ୍ୟଟିର ନିରୂପଣ କରିଦିଏ । ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥିବାରୁ ବେଦାନ୍ତର ଈଶ୍ୱରଧାରଣାରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ରହିଛି ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ମତ : "ଏହା (ବେଦାନ୍ତ) ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁସବୁ ପୁରାତନ ଧାରଣା ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆଦୌ ସ୍ୱୀକାର କରେନାହିଁ । ପୁରାତନ ରୀତିଟି ଅନୁସାରେ ଈଶ୍ୱର ଏହି ମେଘଗୁଡ଼ିକର ସେପାଖରେ କେଉଁଠି ଯାଇ ବସିଥିଲେ ଏବଂ ସେଇଠୁ ଥାଇ ଏହି ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ସବୁକଥା ବୁଝୁଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସିଏ ଆଦୌ ଆମର ଅନୁମତି ମାଗୁନଥିଲେ । ଆମମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେ ଶୂନ୍ୟରୁ (out of nothing) ତିଆରି କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଖୁସି ହେଲାବୋଲି ହିଁ ସେ ଆମକୁ ତିଆରି କରିଥିଲେ ଏବଂ, ସେପରି ଖୁସି ହେଲା ବୋଲି ଆମକୁ ଏହିସବୁ ଦୁଃଖ କଷଣ ମଧ୍ୟଦେଇ ଯିବାକୁ ବାଧ୍ୟକରି ରଖିଲେ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ, ବେଦାନ୍ତ କହୁଛି ଯେ, ଈଶ୍ୱର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଭିତରେ ରହିଛନ୍ତି । ସେ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁରେ ପରିଣତ ହୋଇଛନ୍ତି ।"

ଭଗିନୀ ନିବେଦିତାଙ୍କୁ ଏକ ପତ୍ରରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଥରେ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ଲେଖାରେ ଏବଂ ଭାଷଣରେ କେବଳ ଉପନିଷଦ ବ୍ୟତୀତ ସେ ଆଉ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଭାରତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ରର ଉଦ୍ଧାର କରିନାହାନ୍ତି । ଏବଂ, ଉପନିଷଦ ଭିତରେ ରହିଥିବା ନାନା କଥା ମଧ୍ୟରୁ ସେ କେବଳ ଶକ୍ତିର କଥା ହିଁ ସର୍ବଦା କହିଛନ୍ତି । କାରଣ, ସେହି ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ 'ଶକ୍ତି'ରେ ହିଁ ବେଦ, ବେଦାନ୍ତ ତଥା ସବୁକିଛିର ସାରମର୍ମ ନିହିତ ହୋଇ ରହିଛି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଉପନିଷଦର ଶୁଦ୍ଧ ସନ୍ଦେଶ ଭିତରେ ଉତ୍ସବପାଳନ ବା ପ୍ରତୀକଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ଆଦୌ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଏ କଥା ସତ ଯେ ଉତ୍ସବ ଏବଂ

ଉପାସନାବାଦ ଧର୍ମର ଉପଲବ୍ଧିରେ ସହାୟତା କରେ ବୋଲି ଅନେକ ଲୋକ ଯେ ଭାବିଥାନ୍ତି, ସେଥିରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆଦୌ କୌଣସି ଆପତ୍ତି କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ବି ମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କହିବା ଅନୁସାରେ ଏହି ବେଦାନ୍ତ ଯାବତୀୟ ଧର୍ମର ମୂଳ ଦର୍ଶନଟିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଛି ଏବଂ ତେଣୁ ତାହା ଆଦୌ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧର୍ମର ଏକଚାଟିଆ ସମ୍ପତ୍ତି ବୋଲି କଦାପି କୁହାଯିବ ନାହିଁ । ବେଦାନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟର ଶକ୍ତିର କଥା କହୁଛି ଏବଂ ସ୍ୱାମୀଜୀ ମଧ୍ୟ ଶକ୍ତିକୁ ହିଁ ନିଜ ଧର୍ମର ସାରମର୍ମ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । "ଯେଉଁ ଧର୍ମ ହୃଦୟରେ ବଳର ସଞ୍ଚାର କରିଇନପାରେ, ମୁଁ ତାହାକୁ ଆଦୌ ଧର୍ମ ବୋଲି କହିବ ନାହିଁ । ସେହି ଧର୍ମ ଉପନିଷଦ ଗୀତା କିମ୍ବା ଭାଗବତରେ ଲେଖାହୋଇ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ତାହାକୁ ଧର୍ମ ବୋଲି କହିବି ନାହିଁ । ଏହି ବଳହିଁ ଧର୍ମ, ଏବଂ ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ବୃହତ୍ତ୍ ବୋଲି ଆଉକିଛି ନାହିଁ ।" ପୃଥିବୀରେ ଧର୍ମଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ବାଧ୍ୟ ଏବଂ ବଳହୀନ କରି ରଖିଛନ୍ତି, ଭଗବାନଙ୍କୁ ସର୍ବବଳବାନ୍ ବୋଲି କହିବାର ଆଳରେ ମଣିଷମାନଙ୍କଠାରୁ ଯେପରି ପ୍ରାୟ ସବୁଯାକ ବଳ ହରଣକରି ନେଇଛନ୍ତି, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଏହି କଥାଟିର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ତାହାର ଅବଶ୍ୟ ବିଚାର କରିଯାଇ ପାରିବ । ବେଦାନ୍ତ ମଣିଷ ଭିତରେ ସତ୍ୟ, ଭଗବାନ୍ ଏବଂ ଶକ୍ତିର ଠାବ କରିବାର ସାହସ କରିଥିଲା, ଏବଂ ସେହି ସର୍ବମୂଳ କଥାଟିକୁ ଧର୍ମମାନଙ୍କରେ ସମୁଚିତ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇ ପାରିଥିଲେ ପୃଥିବୀ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ନିମନ୍ତେ ହୁଏତ ଅଧିକ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇପାରିଥାନ୍ତା ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଅନେକ ଅଫିମରୁ ରକ୍ଷା ପାଇପାରିଥାନ୍ତେ ।

ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର କହିବା ଅନୁସାରେ, ଭାରତୀୟ ବିଦ୍ୟାରେ ହିଁ ବେଦାନ୍ତର କଥା କୁହାଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବେଦାନ୍ତର ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରୟୋଗ ପୃଥିବୀରେ କେଉଁଠିହେଲେ ହୋଇ-ପାରିନାହିଁ । ବେଦାନ୍ତ ପୃଥିବୀର ପ୍ରାଚୀନତମ ଦର୍ଶନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାକୁ ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ପ୍ରାୟ ସର୍ବଦା କେତେ କେତେ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ଆହୁରି କ'ଣ କ'ଣ ସହିତ ଏକାଠିକରି ମିଶାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ଭାରତବର୍ଷରେ ଅନେକ ଉତ୍ସାହୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେତେବେଳେ ବେଦାନ୍ତ, ଗୀତା, ପୁରାଣ, ଭାଗବତ ଓ ଆହୁରି କେତେ କ'ଣକୁ ଏକାଠି ଗୋଟିଏ ଗିନାରେ ପୂରାଇ ତାହାକୁ ଭାରତବର୍ଷର ପରମ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସମ୍ପତ୍ତି ବୋଲି ଦେଖାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର କଥାଟି ଖରା ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବଦ୍ ଗୀତା ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଏକ ନିଜସ୍ୱ ମତ ରହିଛି । ସେହି ମତଟି ଅନୁସାରେ : "ଗୀତାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆମକୁ କମ୍ମତର ମାର୍ଗ ଏବଂ ପଦ୍ଧତିଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଲାଗି ସହଜତମ ମାର୍ଗ ହେଉଛି ଯେ, ସିଏ ତା'ର ନିଜ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିଯିବ ଏବଂ ଫଳ ନିମନ୍ତେ କୌଣସି କାମନା ରଖିବ ନାହିଁ । ଆମର କାମନାଚୟ ହିଁ ଆମକୁ ବାନ୍ଧିପକାଏ । ଯଦି ତୁମ ଭିତରେ ଶକ୍ତି ଅଛି, ତେବେ ତୁମେ ବେଦାନ୍ତର

ଦର୍ଶନକୁ ଗ୍ରହଣ କରନାଅ ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନ ହୁଅ । ଯଦି ସେକଥା କରିନପାରୁଛ, ତେବେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଉପାସନା କର । ଯଦି ଏତିକ ବି ନପାରୁଛ, ତେବେ କୌଣସି ପ୍ରତିମାର ପୂଜା କରୁଥାଅ । ଏବଂ, ଯଦି ତୁମ ଭିତରେ ସେତିକ ବଳର ମଧ୍ୟ ଅଭାବ ରହିଛି, ତେବେ ଫଳଲାଭର କୌଣସି ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ନ ରଖି କିଛି ଭଲ କାମ କର । ତୁମର ବୋଲି ଯାହା କିଛି ଅଛି, ତାହାକୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସେବାରେ ଅର୍ପଣ କର ।" ତଥାପି, କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ସକଳ ହୃଦୟଦୌର୍ବଲ୍ୟ ତ୍ୟାଗକରି ଶକ୍ତିମାନ ହେବାକୁ ଓ ଉପସ୍ଥିତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଟି କରିବାକୁ ଯେଉଁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଥିଲେ, ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଲାଗି ତାହାର ସର୍ବଦା ଏକ ବିଶେଷ ଆବେଦନ ରହିଥିଲା । ତାଙ୍କରି ଭାଷାରେ କଥାଟିକୁ କହିବାକୁ ଗଲେ, "ବୃନ୍ଦାବନର ବଂଶୀଧାରୀ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ହିଁ ଭଜିଲେ ଏବଂ ସ୍ମରଣ କଲେ ଏବେ ଆଦୌ କାମ ଚଳିବ ନାହିଁ । ତାହା ମନୁଷ୍ୟ-ଜାତିକୁ ତା'ର ଇପ୍‌ସିତ ମୁକ୍ତି ଆଣି ଦେଇପାରିବ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଉପାସନା ଆବଶ୍ୟକ, ଯିଏ ସିଂହର ନିନାଦରେ ଗୀତାର ବାଣୀ ଶୁଣାଇଥିଲେ । ଅଥବା ଶର ଏବଂ କୋଦଣ୍ଡ ଧରିଥିବା ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଉପାସନା ଆବଶ୍ୟକ, ମହାବୀର ହନୁମାନ ଏବଂ ମାଆ କାଳୀଙ୍କର ଉପାସନା ଆବଶ୍ୟକ ।" ଠିକ୍ ସେହିପରି ଅନ୍ୟତ୍ର, "ତୁମେ ଏ ଦେଶରେ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଏବଂ ମହାବୀରଙ୍କ ପୂଜାର ପ୍ରଚଳନ କରାଇ-ପାରିବ କି ? ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଇଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବୃନ୍ଦାବନ ଲୀଳାର ଉପସ୍ଥାପନା ସ୍ଥଗିତ ଥାଉ । ମାତ୍ର, ସିଂହର ନିର୍ଘୋଷରେ ଯେଉଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୀତାର ବାଣୀ ଶୁଣାଇଥିଲେ, ସେହି କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଉପାସନା ସବୁଆଡ଼େ ପ୍ରସାରିତ ହେଉ । ସକଳ ଶକ୍ତିର ଆଧାର ଦିବ୍ୟଜନନୀ ଶକ୍ତିଙ୍କର ଉପାସନା ଆମର ଦୈନନ୍ଦିନ ଉପଚାରରେ ପରିଣତ ହୋଇ ରହୁ ।" ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଏହିସବୁ କଥାକୁ ଏକାବେଳେକେ ଆକ୍ଷରିକ ଅର୍ଥରେ ଗ୍ରହଣ ନ କଲେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକର ନିହିତ ମର୍ମଟିକୁ ଅବଶ୍ୟ ବୁଝିପାରିବା । ଲୋକଜୀବନରେ ଆଜିପରି ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ କ୍ଳୀବତା ଏବଂ ଶକ୍ତିହୀନତା ଘୋଟି ରହିଥିଲା, ସେ ତାହାର ଯେକୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଅପସାରଣ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । ଜୀବନରେ ସବାଆଗ ଶକ୍ତିର ଉପାସନା ଅର୍ଥାତ୍ ଅନୁଶୀଳନ ହେଉ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ ।

ଗୋଟିଏ ସ୍ତରର ପରିଚୟକୁ ଆସିଗଲେ ନାମ ଓ ପ୍ରତୀକ ବାଧା ପରି ମନେହେବ । ଚିନି ଏକ ଶବ୍ଦ, ମାତ୍ର ଚିନି ଏକ ବସ୍ତୁ । ବସ୍ତୁର ପରିଚୟରେ ତାହାର ଏକ ସ୍ୱାଦ ରହିଛି, ଯାହାକି 'ଚିନି' ଶବ୍ଦଟିରୁ କଦାପି ଉପଲବ୍‌ଧ ହେବନାହିଁ । ଚିନି ନାମକ ଶବ୍ଦଟି ଆମକୁ ଚିନିନାମକ ବସ୍ତୁ ଆଡ଼କୁ ବାଟ କଢ଼ାଇ ନେଇଯିବ । ଚିନି ଖାଇବା ମଣିଷ ଆହୁରି ଉଚ୍ଚକୁ ବା ଆହୁରି ନିକଟକୁ ଯାଇ ଚିନି ହୋଇପାରିବ । ସେହିପରି କାଳୀ ମଧ୍ୟ ଏକ ନାମ । ମଣିଷ ନାମର ସ୍ତରରେ ପଡ଼ି ରହିଥିଲେ ତାକୁ

କାଳୀ ମଧ୍ୟ ଏକ ନାମ ଅଥବା ଏକ ପ୍ରତିମାରୂପେ ହିଁ ଦେଖା ଯାଉଥିବେ । ତାହାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଗଲେ ହୁଏତ ଆତୁର କ'ଣ ଅନୁଭବ ହେବ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ କାଳୀ-ଉପାସନାକୁ ଯାବତୀୟ ଧର୍ମସାଧନାରେ ଏକ ଆବଶ୍ୟକ ପଦକ୍ଷେପ ଅର୍ଥାତ୍ ପାହାଚ ବୋଲି ଆଦୌ ବିଚାର କରିନାହାନ୍ତି । କାରଣ, ତାଙ୍କର କଥା ଅନୁସାରେ, ଉପନିଷଦରେ ହିଁ ଧର୍ମର ସର୍ବଜନୀନ ବ୍ୟାପାର ଏବଂ ଉପାଦାନ ରହିଛି । "କାଳୀ-ଉପାସନା ମୋ'ର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆକର୍ଷଣ, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଝୁଙ୍କ (Fad) । ତୁମେମାନେ ମୋତେ କେବେହେଲେ ଭାରତରେ ତାହାର ପ୍ରଚାର କରିଥିବାର ଶୁଣିନଥିବ କି ପଢ଼ିନଥିବ । ଯାହା ବିଶ୍ୱଜନୀନ ମାନବସମୂହ ନିମନ୍ତେ ଭଲ ବା ମଙ୍ଗଳକର, ମୁଁ କେବଳ ତାହାର ହିଁ ପ୍ରଚାର କରିଛି ।" ଅର୍ଥାତ୍, ଧର୍ମର ଏପରି ଏକ ସ୍ତର ରହିଛି, ଯାହା ଏକ ସ୍ଥାନୀୟ ଭୂମି ଉପରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଯାହାର ଆବେଦନ ସ୍ଥାନୀୟ ନୁହେଁ । ଶ୍ରୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସର୍ବଦା ଧର୍ମକୁ ସେହି ବ୍ୟାପ୍ତିକ୍ରମ ଅର୍ଥରେ ହିଁ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି ଓ ତାହାର ଅନୁଶୀଳନ ଲାଗି ପ୍ରାଚ୍ୟ ଏବଂ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଉଭୟ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଛନ୍ତି । ଧର୍ମ ବ୍ୟତୀତ ଜୀବନ ନିରର୍ଥକ ବୋଲି ସେ ଅବଶ୍ୟ କହିବେ ; ମାତ୍ର ସେହି ଧର୍ମ, ମୁସଲମାନ ଧର୍ମ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଧର୍ମ ପ୍ରଭୃତି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିଶିଷ୍ଟ ନାମଦ୍ୱାରା ରେଖାଙ୍କିତ ଓ ଚିହ୍ନିତ ଆଦୌ କୌଣସି ଧର୍ମ ନୁହେଁ । ସେହି ଧର୍ମଟିକୁ ସେ ଆମ ବୁଝିବାକୁ ବେଦାନ୍ତ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଏହି ବେଦାନ୍ତକୁ ବୁଝିବା ସମ୍ପର୍କରେ ଆମେ ସେଥିରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ବ୍ୟଞ୍ଜନାଟିକୁ ମିଶାଇ ତାହାକୁ ବୁଝିବା । ନହେଲେ ସବୁ ହୁଏତ ବିଭ୍ରାନ୍ତିକର ହୋଇପଡ଼ିବ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ନିଜ ଭାଷାରେ : "ମାନବଜାତିକୁ ଆମେ ସେହିପରି ଏକ ସ୍ଥାନକୁ ନେଇଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବା, ଯେଉଁଠାରେ ବେଦ ନାହିଁ ବା କୋରାନ୍ ନାହିଁ ; ତଥାପି, ବେଦ, ବାଇବେଲ ଓ କୋରାନ୍ ଆଦିକୁ ଏକ ପାରସ୍ପରିକ ସମଞ୍ଜସତା ମଧ୍ୟକୁ ଆଣି ଆମକୁ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ କରିବାକୁ ହେବ । ମନୁଷ୍ୟଜାତିକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ ଏହି ଯାବତୀୟ ଧର୍ମଚୟ (religions) ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ଅସଲ RELIGIONର ହିଁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ସେହି ଅସଲ ଧର୍ମ ହେଉଛି ଏକତ୍ୱ । କେବଳ ଏହିପରି ଭାବରେ ହିଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ତା'ପାଇଁ ଯାହା ସର୍ବୋତ୍ତମ, ସେଇଟିକୁ ବାଛିନେଇ ପାରିବ ।"

ଏହି ସମଞ୍ଜସତା ଏବଂ ସମନ୍ୱୟ କଥା ପଢ଼ିବାବେଳେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ମହମ୍ମଦ ସରଫରାଜ୍ ହୁସେନ୍‌ଙ୍କୁ ଏକଥା କହିଥିବା କଥାଟି ଆମର ସବାଆଗ ମନେ ପଡ଼ିଯିବ । ନୈନିତାଲ୍‌ର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ହୁସେନ୍ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଏବଂ ପ୍ରତିଭା ଦ୍ୱାରା ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଅବତାର ବୋଲି ମାନୁଥିଲେ । ଏବଂ, ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ସେ ସେହି ଖୁସିରେ ମହମ୍ମଦାନନ୍ଦ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ଏକ ପତ୍ରରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏକଦା ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ, "ମୋ'ଭିତରେ ଏକ ଦୃଢ଼ ପ୍ରତ୍ୟୟ ହୋଇଯାଇଛି ଯେ, ବାସ୍ତବ ଇସ୍‌ଲାମ୍

ବ୍ୟତୀତ ବେଦାନ୍ତବାଦର ତତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ିକ ଯେତେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ ଚମତ୍କାର ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବୃହତ୍ତର ମାନବସମୂହ ନିମନ୍ତେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ମୂଲ୍ୟହୀନ ପରି ପ୍ରତୀତ ହେଉଥିବ ।… ଆମ ନିଜ ଜନ୍ମଭୂମି ଭାରତବର୍ଷ ସକାଶେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଏବଂ ଇସ୍‌ଲାମ୍, ଏହି ଦୁଇଟିଯାକର ଏକ ସମନ୍ୱୟ–ବେଦାନ୍ତର ମସ୍ତିଷ୍କ ଓ ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଶରୀର ହିଁ ହେଉଛି ଏକମାତ୍ର ମାର୍ଗ, ଯାହା ଉପରେ ପ୍ରକୃତରେ ଆଶା ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇ ପାରିବ ।” ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଜୀବନରେ ଦିବ୍ୟତ୍ୱର ଜାଗରଣ ଘଟାଇ ଆଣିବା ଯଦି ଅସଲ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୁଏ, ତେବେ ପ୍ରତିମାମାନେ କଦାପି ଆମ ଅନୁଶୀଳନର ମୁଖ୍ୟତମ ଅଭୀଷ୍ଟ ହୋଇ ରହି ପାରିବେ ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର କେତେଜଣ ପ୍ରବୀଣଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଭଳି ମନ୍ତବ୍ୟସବୁ ଦେଇଛନ୍ତି, ଆମେ ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ହିଁ ସେଗୁଡ଼ିକର ବିଚାର କରିପାରିବା । ତାଙ୍କ ମତରେ, ରାମାନୁଜ ଓ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କେବଳ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଦୁଃଖରେ କାନ୍ଦି ପାରୁଥିବା ହୃଦୟ ଓ ପ୍ରେମ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ କେଉଁଠି ଥିଲା ବୋଲି ସେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବିଚାର ଅନୁସାରେ, ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କଠାରେ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ହୃଦୟର ଏତେଟିକିଏ ଅଂଶ ମଧ୍ୟ ନଥିଲା । ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ତ ରୁକ୍ଷ ବୁଦ୍ଧିର ହିଁ ଏତେବଡ଼ ଗଦାଟାଏ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ନିର୍ବାଣତତ୍ତ୍ୱକୁ ଆଦୌ ସମର୍ଥନ କରୁନଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଅପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ରହିଥିଲା, ସ୍ୱାମୀଜୀ ତାହାକୁ ହିଁ ତାଙ୍କର ଅସଲ ମହତ୍ତ୍ୱ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ଏକ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧ ଏବଂ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ସମନ୍ୱୟ ଆଣି ସେଇଥିରୁ ପ୍ରେରଣା ପାଇବା ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍, ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ହୃଦୟ ଏବଂ ଶଙ୍କରଙ୍କର ମେଧା,— ଦୁଇଟିର ସମ୍ମିଳନକୁ ହିଁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ମନୁଷ୍ୟସମୂହର ଜୀବନରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସମ୍ଭାବନା ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ଏବଂ, ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସଙ୍କର ଜୀବନରେ ସେ ସେହି ସମ୍ମେଳନଟିକୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥିଲେ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ସର୍ବଦା କେତେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ କହୁଥିଲେ ।

ବେଦାନ୍ତର ଆଲୋଚନା କରୁଥିବାବେଳେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ବେଦାନ୍ତ ପ୍ରଚରିତ ହୋଇଥିବା ତଥାକଥିତ ଭାରତବର୍ଷରୂପୀ ଭୂମି ଏବଂ ତଥାକଥିତ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଆୟତନଟିକୁ ଡେଇଁ କେତେ ଦୂରଅଡ଼େ ଅତିକ୍ରମି ଯାଇଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀଜୀ ବେଦାନ୍ତକୁ ଏକ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ମହାସମୁଦ୍ର ସହିତ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି । ଏବଂ ସେହି ମହାସମୁଦ୍ରରେ ସଂଗ୍ରାମୀ ସାଧକଟିଏ ନିଜର ନୌକାଟିକୁ ଧରି ଅବଶ୍ୟ ବିହରଣ କରିପାରେ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର କଥା ଅନୁସାରେ ସେହି ନୌକା ପିତୁଳାପୂଜା ବି ହୋଇପାରେ, ଏପରିକି ନିରୀଶ୍ୱରବାଦ ବି ହୋଇପାରେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆହୁରି ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ସୂଚାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ବେଦାନ୍ତରୂପୀ ସେହି ମହାସମୁଦ୍ରରେ ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍

ଓ ପାର୍ସୀ ପ୍ରଭୃତି ଯାବତୀୟ ଅଭିଧା କୁଆଡ଼େ ଏକାକାର ହୋଇଯାନ୍ତି, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ସକଳ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସେହି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ସନ୍ତାନରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ବେଦାନ୍ତ ମାର୍ଗର ଯୋଗୀ ପାଇଁ ଜାତିଭେଦର କୌଣସି ମହତ୍ତ୍ୱ ରହିଛି କି ?—ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଟିର ଉତ୍ତରରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ କହିଛନ୍ତି, ନାହିଁ, ଜାତିର ବିସ୍ତୃତି ହେଉଛି କେବଳ ଅବିକଶିତ ମସ୍ତିଷ୍କଗୁଡ଼ିକ ପାଇଁ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣର ଏକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ୱରୂପ । ବେଦାନ୍ତ ଜାତିଭାବନାକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଉଛି କି ବୋଲି ପୁନର୍ବାର ଏକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ କହିଛନ୍ତି : ଜାତିଭେଦର ସକଳ ଭାବନା ହେଉଛି ବେଦାନ୍ତଧର୍ମର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିରୋଧୀ । ଜାତି ହେଉଛି ଏକ ସାମାଜିକ ଚଳଣି ଏବଂ ଆମର ମହାନ୍ ପ୍ରଚାରକମାନେ ସମସ୍ତେ ଜାତିବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦେବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପରବର୍ତ୍ତୀ ସବୁ କାଳରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାଧନାମାର୍ଗ ଜାତିର ବିରୋଧରେ ପ୍ରଚାର କରିଛି, ମାତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଥର ଶୃଙ୍ଖଳଗୁଡ଼ିକୁ ତାହା ଆହୁରି ଅଧିକ ଚଉକସ କରି ବାନ୍ଧିଦେଇଛି । ଜାତି ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଉଛି ଭାରତର ରାଜନୀତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ-ଗୁଡ଼ିକରୁ ସମ୍ଭୂତ ହୋଇଥିବା କେବଳ ଏକ ଅପବୃଦ୍ଧିଜନିତ ପରିଣାମ, ଏହାକୁ ବଂଶାନୁକ୍ରମିକ ଭାବରେ ଚାଲି ଆସିଥିବା ଏକ ବ୍ୟାପାରିକ ସଂସ୍ଥା (Trade Guild) ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । କେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ରପ୍ରମାଣକୁ ଭିତ୍ତି କରି ଶ୍ରୀ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଶୂଦ୍ରପାଇଁ ବେଦର ଅଧ୍ୟୟନ ନିଷିଦ୍ଧ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସତେଅବା ଏକ ଚୁନୌତି ଦେବାଭଳି ତାହା ପ୍ରଶ୍ନ କରିଛନ୍ତି । ବେଦାନ୍ତ କେବଳ ଜାତିଭେଦର ବିରୋଧୀ ନୁହେଁ, ତାହା ହେଉଛି ସମାଜ ଭିତରେ କେତେକଙ୍କୁ ବିଶେଷ ବର୍ଗସଦୃଶ ଦେଖି ସେମାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ ସୁବିଧାମାନ ଦେବାର ମଧ୍ୟ ବିରୋଧୀ ।

ଭାରତୀୟ ସମାଜର ଅସଲ ଧର୍ମହୀନତା ହେଉଛି ଯେ, ତାହା ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ସାନ କରି ଭାଗ ଭାଗ କରି ରଖିଛି । ଏହି ସମାଜରେ ଶିଷ୍ଟ ଓ ବଶିଷ୍ଟମାନେ ନାନା ବିଶେଷ ସୁବିଧାର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ରହି ଆସିଛନ୍ତି ଏବଂ ତାହାକୁ ବଳବତ୍ତର କରି ରଖିବାଲାଗି ବାକିମାନଙ୍କୁ ଅଧମ ଏବଂ ବଞ୍ଚିତ କରି ରଖାଯାଇଛି । ଭଗବାନଙ୍କ ବିଧାନ ଅପେକ୍ଷା ଭାରତୀୟମାନେ ସତେ ଯେପରି ଏହି ତାରତମ୍ୟ ବା ପାର୍ଥକ୍ୟରର ବିଧାନଟି ଦ୍ୱାରା ଅଧିକ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି । ଏହି ବିଧାନଟିକୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ privilege ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଜଣଙ୍କୁ ବା କେତେଜଣଙ୍କୁ ବଞ୍ଚିତ କରି ଜଣେ ଏକାକୀ କେତେକ ସୁବିଧା ଉପଭୋଗ କରିବ, ଶବ୍ଦଟିଦ୍ୱାରା ସ୍ୱାମୀଜୀ ତାହାହିଁ ବୁଝୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଉକ୍ତି ଯେ, ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଯାବତୀୟ ନୈତିକତା privilegeକୁ ବିନଷ୍ଟ କରିଦେବାକୁ ହିଁ ଆପଣାର ଲକ୍ଷ୍ୟରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ଯୁଗେ ଯୁଗେ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟଟି ପୃଥିବୀରେ ବିଭିନ୍ନତାକୁ ନଷ୍ଟ ନକରି ସମତା, ଏକତାର ସ୍ଥାପନା ଆଡ଼କୁ ବାଟ ଦେଖାଇଛି ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଜାତିବ୍ୟବସ୍ଥା ହିଁ ଏହି

ଭେଦବିଚାର ଓ privilegeକୁ ଦୋରସ୍ତ କରି ରଖିଆସିଛୁ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ କଥାରେ କହିଲେ, "ପୁରୋହିତମାନେ ଲେଖିଥିବା ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକରେ ହିଁ ଆମେ ଜାତିଭେଦରୂପୀ ପାଗଳାମିମାନ ରହିଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥାଉ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରୁ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହୋଇ ଆସିଥିବା ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକରେ ତାହା ଆଦୌ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ ନାହିଁ ।" ପୁନଶ୍ଚ, "ଏବେ ଏହି ପ୍ରତ୍ୟୟଟି ମୋ' ମନରେ ଦୃଢ଼ତର ହେବାରେ ଲାଗିଛି ଯେ, ଜାତି-ସମ୍ପର୍କୀୟ ଏହି ବିଚାରଟି କାଳେ କାଳେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଦୁରାଗ୍ରହ ସହିତ ଏକ ବିଭାଜନକାରୀ ଶକ୍ତିରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଆସିଛି ଏବଂ ଯାବତୀୟ ମାୟାର ମୂଳ କାରଣ ହୋଇ ରହିଛି । ଜନ୍ମଜନିତ ଅଥବା ଯୋଗ୍ୟତାଜନିତ ଯାହା ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ଜାତିବିଷୟକ ଯାବତୀୟ ଭାବନା କେବଳ ଆମର ବନ୍ଧନର ହିଁ କାରଣ ହୋଇଥାଏ ।" ଏବଂ, "ତୁମେମାନେ କିପରି ବେଦାନ୍ତର ମାର୍ଗରେ ଯିବ ଅଥଚ ଏଣେ ଏକାବେଳେକେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ମାନସିକ, ଭୌତିକ କିମ୍ବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିଶେଷ କୌଣସି ସ୍ୱୀକୃତି ଦିଆଯାଉ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସେହି ଏକ ଶକ୍ତି ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛି ; ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହା ଅଧିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ-ପାରିଛି ଏବଂ ଅନ୍ୟଜଣକ ମଧ୍ୟରେ ହୁଏତ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଛି । ମାତ୍ର, ତାହା ସମ୍ଭାବନାରୂପେ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରେ ରହିଛି । ଏଣୁ, ଏହିସବୁ ବିଶେଷ ସୁଯୋଗଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଭାଙ୍ଗିଦେବା ହେଉଛି ଅଦ୍ୱୈତର କାର୍ଯ୍ୟ ।"

ଆମେରିକାରେ ରହିଣି ସମୟରେ ଥରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, "ସମାଜରେ ଏପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିବ ନାହିଁ, ଯାହାଫଳରେ କି ମନୁଷ୍ୟମାନେ ପରସ୍ପରକୁ ଅନାଇ ଦେଖିବାବେଳେ ସେମାନଙ୍କୁ ଉପରକୁ ବା ତଳକୁ ଅନାଇବାକୁ ପଡ଼ୁଥିବ । ଯେତେ କମ୍ ବାଛବିଚାର ଓ ପାତରଅନ୍ତର ରହିବ, ସେତେ ଚଞ୍ଚଳ ଭଗବାନ ମିଳିଯିବେ । ଏହି ବାଛବିଚାର କରିବା, ବଡ଼, ସାନ ଦେଖିବା, ଏହାହିଁ ଏକମାତ୍ର ପାତକ । ଏହି ବାଛବିଚାର ନରକର ଦ୍ୱାରସ୍ୱରୂପ । ଏଇଟିକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦିଆଯାଇ ପାରିଲେ ଯାଇ, ଏହାକୁ ଏକାବେଳେକେ ଧୂଳିରେ ପରିଣତ କରି ଦିଆଗଲେ ଯାଇ ଆମେ ଆମ ଲକ୍ଷ୍ୟଟିରେ ପହଞ୍ଚିପାରିବା ।" ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଦେଶରେ ବେଦାନ୍ତୀ କୁଢ଼ କୁଢ଼ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ କୁଢ଼ କୁଢ଼ ପରିମାଣରେ ବେଦାନ୍ତର ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଉଛି । ଆପଣାକୁ କୌଣସି ନା କୌଣସି ଯୁକ୍ତିର ସମର୍ଥନ ଦେଇ ବିଶେଷାଧିକାରୀମାନେ ହିଁ ଏକ ଅପୂର୍ବ ସୁଲଭ ଏକଦର୍ଶିତା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ବେଦାନ୍ତର କଥାମାନ କହୁଛନ୍ତି ଓ ତାହାକୁ ଭାରତବର୍ଷର ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ପତ୍ତି ବୋଲି କହି ଗର୍ବ କରୁଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ହୁଏତ ହାତୁଡ଼ି ପିଟି ଦେଇ ସ୍ୱାମୀଜୀ କହୁଥାନ୍ତେ, "ବିଶେଷାଧିକାର-ଗୁଡ଼ିକୁ ଛାଡ଼ିଆସ, ତେବେଯାଇ ଆଦୌ କୌଣସି ଧର୍ମ ସମ୍ଭବ ହେବ । ତା' ପୂର୍ବରୁ ଆଦୌ କୌଣସି ଧର୍ମ ଅଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।" ପୁନଶ୍ଚ, "ଜଣେ

ବ୍ୟକ୍ତି ଯେତେବେଳେ ଉଚ୍ଚତମ ଶୀର୍ଷହିରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଯିବ, ସେତେବେଳେ ତା' ପାଇଁ ଆଦୌ କେହି ଅଲଗା ଅଲଗା ହୋଇ ନାରୀ ଓ ପୁରୁଷ ରହିବେ ନାହିଁ, କୌଣସି ସମ୍ପ୍ରଦାୟ କିମ୍ବା ଶାଖା ରହିବ ନାହିଁ, ଜାତିବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଜନ୍ମର ବିଚାର ରହିବ ନାହିଁ, ଏହିସବୁ ବାଛବିଚାର ମୋଟେ କିଛି ରହିବ ନାହିଁ । ସେସବୁକୁ ସିଏ ଅତିକ୍ରମ କରି ଚାଲିଯିବ ; ଏବଂ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ସତ୍ତା ଭିତରେ ଯଥାର୍ଥ ମନୁଷ୍ୟସ୍ୱରୂପ ଯେଉଁ ଦିବ୍ୟତା ରହିଛି, ତାହାର ଆବିଷ୍କାର କରିପାରିବ । ସେତେବେଳେ ଯାଇ ସେ ବିଶ୍ୱଭ୍ରାତୃତ୍ୱର ଉପଲବ୍ଧି କରିବ, ଏବଂ କେବଳ ସେହି ମନୁଷ୍ୟକୁ ହିଁ ଜଣେ ବେଦାନ୍ତୀ ବୋଲି କୁହାଯିବ ।" ସେତେବେଳେ କେବଳ ହିନ୍ଦୁ ବା କେବଳ ଆଉ କ'ଣ ବୋଲି କିଏ କେଉଁଠି ରହିଥିବ ? ସମ୍ଭବତଃ, ଏହିଭଳି ଏକ ସ୍ତରରୁ ଅବଲୋକନ କରି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଜଣେ ଯଥାର୍ଥ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌କୁ ଜଣେ ଯଥାର୍ଥ ହିନ୍ଦୁ ବୋଲି ଏବଂ ଜଣେ ଯଥାର୍ଥ ହିନ୍ଦୁକୁ ଜଣେ ଯଥାର୍ଥ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ କୁହାଯାଇପାରିବ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି ।

ଆମେରିକାରେ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଉପସ୍ଥିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି ଥରେ କହିଥିଲେ, "ଏହି ଦେଶରେ ତୁମେମାନେ ସମସ୍ତେ ରାଜା, ତୁମମାନଙ୍କ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରାଜାର ପ୍ରବେଶ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି । ବେଦାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ରାଜା ବୋଲି ମାନେ, ରାଜାର ସ୍ୱୀକୃତି ଦିଏ । ତୁମେସବୁ ସମସ୍ତେ ଈଶ୍ୱର । ଗୋଟିଏ ଈଶ୍ୱର କଦାପି ଯଥେଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତେ ନାହିଁ । ବେଦାନ୍ତ କହୁଛି, ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସମସ୍ତେ ଈଶ୍ୱର !" ଗଣତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟକୁ ବ୍ୟକ୍ତିର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ସମ୍ମାନ ଦେଇ ଦେଖେ । ଗଣତନ୍ତ୍ର ଦୂରତାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରେ ନାହିଁ, ଅସମାନତାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରେ ନାହିଁ । ଆମେରିକାରେ ଗଣତନ୍ତ୍ରରେ ଶାସନ ଚାଲିଛି । ସ୍ୱାମୀଜୀ ହୁଏତ ସେହି ସର୍ବପ୍ରଥମ କାରଣ ପାଇଁ ଆମେରିକାର ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲେ । ବେଦାନ୍ତର ଧର୍ମଦୃଷ୍ଟି ଯେଉଁ ସମ୍ମାନ ଏବଂ ସମାନତାକୁ ଅସଲ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରେ, ଆମେରିକାର ଗଣତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା ତା'ଲାଗି ଏକ ପ୍ରାଥମିକ ଭୂମି ତିଆରି କରି ରଖିଛି ବୋଲି ସେ ସବୁବେଳେ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ଥରେ ସେ ସେଠାରେ କେତେ ପ୍ରତ୍ୟୟର ସହିତ କହିଥିଲେ, "ତୁମମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ଗଣତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଥିବାରୁ ଏଠାରେ ବେଦାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଦିନେ ତୁମ ଦେଶର ଧର୍ମରେ ପରିଣତ ହେବାର ଏକ ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି । ତେଣୁ, ଯଦି ତୁମେମାନେ ବେଦାନ୍ତକୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ବୁଝିପାରିବ ଓ ପ୍ରକୃତରେ ବୁଝିବ, ଯଦି ତୁମେମାନେ ଯଥାର୍ଥରେ ମନୁଷ୍ୟ ହୋଇପାରିବ,— ସେତେବେଳେ ତୁମମାନଙ୍କର ମସ୍ତିଷ୍କ ଭିତରେ କେବଳ କେତେଗୁଡ଼ାଏ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ଏବଂ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଆଦୌ ନଥିବ, ଏବଂ ତୁମେମାନେ ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବ, ତେବେଯାଇ ସେକଥା ହେବ । କାରଣ, ବେଦାନ୍ତ କେବଳ ସେହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ସ୍ତରରେ ହିଁ ଯାହାକିଛି କହେ ଓ କରେ ।"

ପୁନଶ୍ଚ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ପ୍ରଶ୍ନ କରୁଥିଲେ, "ମାତ୍ର, ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ସମ୍ଭବ ହେବ କି ? ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ହେବ କେଜାଣି ? ଆଗାମୀ ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷ ଭିତରେ ହୁଏତ କଦାପି ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ପୁରାତନ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଯାହାକିଛି ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବିଦା ହୋଇ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ...ଅତି କମ୍ ସଂଖ୍ୟକ ମନୁଷ୍ୟ ଧର୍ମକୁ ଧର୍ମ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିପାରିଛନ୍ତି । ...ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷ ଧରି ସାରିପୃଥିବୀରେ କୋଟି କୋଟି ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ବିଶ୍ୱର ନିୟନ୍ତାଙ୍କୁ, ଅବତାରମାନଙ୍କୁ ତଥା ତ୍ରାଣକର୍ତ୍ତା ଏବଂ ପୈଗମ୍ବରମାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜକୁ ସର୍ବଦା ଅସହାୟ, ଦୈନ୍ୟକ୍ଲିଷ୍ଟ ପ୍ରାଣୀସଦୃଶ ଭାବିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇଛି, ଏବଂ ମୁକ୍ତିପାଇଁ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଦୟା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାଲିମ ଦେଇ ରଖାଯାଇଛି, ଏହି ଯାବତୀୟ ବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟରେ ଯେ ଅନେକ ଚମତ୍କାର କଥା ରହିଛି, ସେଥିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ମାତ୍ର, ସେଗୁଡ଼ିକର ସର୍ବୋତ୍ତମ ସ୍ତରରେ ମଧ୍ୟ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଧର୍ମର କେବଳ ଶିଶୁଶ୍ରେଣୀର ବ୍ୟାପାର ବୋଲି ହିଁ ବୁଝାଯିବ ଏବଂ ସେମାନେ ଯେଉଁ ସହାୟତା କରିଛନ୍ତି, ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନଗଣ୍ୟ । ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଦାରୁଣ ଅଧୋଗତି ଭିତରେ ସମ୍ମୋହିତ କରି ରଖାଯାଇଛି ।" କଥାଟିର ଉପସଂହାର କରି ସ୍ୱାମୀଜୀ କହିଥିଲେ, ଅବଶ୍ୟ, ଅବସ୍ଥା ଯାହା ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ଏପରି କତିପୟ ବଳଶାଳୀ ଆତ୍ମା ରହିଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ସେହି ମାୟାକୁ ଡେଇଁଯାଇ ପାରନ୍ତି । ଏପରି ସମୟ ଅବଶ୍ୟ ଆସିବ, ଯେତେବେଳେ କି ବୃହତ୍ତ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଉଦୟ ଘଟିବ ଏବଂ ସେହିମାନେ ହିଁ ଧର୍ମର ଏହି ଯାବତୀୟ ଶିଶୁ-ଆୟତନଗୁଡ଼ିକୁ ଭାଙ୍ଗି ଫୋପାଡ଼ିଦେବେ । ସେହିମାନେ ହିଁ ଯଥାର୍ଥ ଧର୍ମକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଏବଂ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କରି ଆଣିବେ । ସେହି ଧର୍ମର ଆୟତନକୁ ଆସିଗଲେ ହିଁ ଆତ୍ମା ଆତ୍ମାର ଉପାସନା କରିବାର ସେହି ଅନ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟଟିର ଆରମ୍ଭ ହେବ ।"

୧୯୦୦ ମସିହା ଏପ୍ରିଲ ଆଠ ତାରିଖରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆମେରିକାର ସାନ୍‌ଫ୍ରାନ୍‌ସିସ୍କୋ ସହରରେ "ବେଦାନ୍ତ ଭବିଷ୍ୟତର ଧର୍ମ କି ?" ଶୀର୍ଷକରେ ଏକ ପୁଷ୍ଟି ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ । ଆମେ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ସେହି ଭାଷଣଟିରୁ କେତେକ ପଂକ୍ତିର ଉଦ୍ଧାର କରି ଏହି ଅଧ୍ୟାୟର ଆଲୋଚନାକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଆଣିବା । ସେହି ପଂକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାଠି ଗୋଟିଏ ଶିଅରେ ପରିଣତ କରି ଧରିପାରିଲେ ଆମକୁ ବେଦାନ୍ତ ବିଷୟରେ ବିବେକାନନ୍ଦ-ମାନସର ସମ୍ଭବତଃ ଏକ ସମ୍ୟକ୍ ପରିଚୟ ଓ ଅନୁଭବ ମିଳିଯାଇ ପାରିବ : "ଭଗବାନ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଛନ୍ତି,—ଏହି କଥାଟିର ପ୍ରକୃତ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ କ'ଣ ? ଏହା ହେଉଛି ଜଡ଼ବାଦ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବିଷୟରେ ବେଦାନ୍ତର ଯେଉଁ ଧାରଣା ରହିଛି, ସେହି ଅନନ୍ତ-ସତ୍ୟଟି ହେଉଛି ଯେ, ଈଶ୍ୱର ଆମ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛନ୍ତି

ଧାରଣ କରି ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି । ଭଗବାନ ଏକ ମେଘଖଣ୍ଡ ଉପରେ ଉପବିଷ୍ଟ ଅଛନ୍ତି !—ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଈଶ୍ୱର-ଅବମାନନାର ଏହି କଥାଟିକୁ ଥରେ ଚିନ୍ତା କରି ଦେଖିଲ ! ଏହା ହେଉଛି ଜଡ଼ବାଦ, ଖାଲି ଜଡ଼ବାଦ ।” …“ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନରେ ଭୁଲମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ରହିଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ପାପ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ । … ବେଦାନ୍ତ କେବଳ ଗୋଟିଏ କଥାକୁ ହିଁ ପାପ ବୋଲି କହେ, ପୃଥିବୀରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ପାପ ରହିଛି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରେ ; ଏବଂ ସେଇଟି ହେଉଛି, ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ନିଜକୁ କିମ୍ବା ଆଉ କାହାକୁ ଜଣେ ପାପୀ ବୋଲି କହ, ସେତିକିବେଳେ ତୁମେ ପାପଟିଏ କର ।” …“ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛନ୍ତି ଯେ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ସେମାନଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ ହେବ । ମାତ୍ର ଯଦି ଏବେ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନ ଦେଖିବେ, ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ମୃତ୍ୟୁପରେ ମଧ୍ୟ କେବେହେଲେ ଦେଖିପାରିବେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଅମରତ୍ୱପ୍ରାପ୍ତିରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବେ ସତ, ସେମାନେ ତଥାପି ଆଦୌ ଜାଣି ନଥିବେ ଯେ, *ମରି ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଗଲେ କଦାପି ଅମରତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ*, ମାତ୍ର ନିଜର ଘୃଣ୍ୟ କ୍ଷୁଦ୍ର ସଦୃଶ ବ୍ୟକ୍ତିକେନ୍ଦ୍ରିକତାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିପାରିଲେ ଯାଇ ତାହା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଆପଣାକୁ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଅତିକ୍ଷୁଦ୍ର ଶରୀର ସହିତ ବାନ୍ଧି ରଖିଲେ କଦାପି ଅମରତ୍ୱ ମିଳେ ନାହିଁ । ଅମରତ୍ୱର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଆପଣାକୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଅଭେଦ ବୋଲି ଜାଣିବା, ସକଳ ଶରୀରରେ ବାସ କରିପାରିବା ଏବଂ ସକଳ ମନ ଦେଇ ଦେଖିବା ପାଇଁ ସମର୍ଥ ହେବା । …ଏଇଟାକୁ ବା ସେଇଟାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆସ ବୋଲି ବେଦାନ୍ତ କହେ ନାହିଁ, ଏହା ସବୁକିଛିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯିବାକୁ ହିଁ କହିଥାଏ ।” “ଆପଣମାନେ ହିଁ ସମସ୍ତେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅବତାର, ତାହିଁ ହିଁ ଆପଣମାନଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଗୌରବ । ଆପଣମାନେ ତାଙ୍କର ଯେତିକି ଅଧିକ ନିକଟକୁ ଆସୁଥିବେ, ଆପଣମାନଙ୍କ ଲାଗି କ୍ରନ୍ଦନ ଓ ବେଦନ କରିବାର ଅବସରମାନ ସେତିକି କମ୍ ହୋଇ ଯାଉଥିବ । ଆମେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଯେତିକି ଯେତିକି ଦୂରକୁ ଚାଲି ଯାଉଥିବା, ସେତିକି ସେତିକି ବିଷଣ୍ଣ ବଦନମାନ ଦେଖାଇବାକୁ ପଡ଼ୁଥିବ । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆମେ ଯେତିକି ଅଧିକ ଜାଣିବାକୁ ପାଉଥିବା, ଆମର ଦୁଃଖଗୁଡ଼ିକ ସେତିକି ସେତିକି ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇ ଯାଉଥିବ ।”

ସେହି ଭାଷଣରେ, ଆହୁରି ଆଗକୁ, “ଈଶ୍ୱର ଅନନ୍ତ…ଏବଂ ଆପଣମାନେ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କର ଅବତାର, ତାଙ୍କର ଶରୀର ରୂପ । ଏଇଟି ହେଉଛି ବେଦାନ୍ତର ଈଶ୍ୱରସଙ୍କଳ୍ପ; ଏବଂ, ତାଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗ ସର୍ବତ୍ର ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି । ଏହି ସ୍ୱର୍ଗଟି ମଧ୍ୟରେ ଯେତେ ଯେତେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଈଶ୍ୱର ସମସ୍ତେ ବାସ କରୁଛନ୍ତି, ଆପଣମାନେ ନିଜେମଧ୍ୟ ତାହାରି ଭିତରେ ବାସ କରୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ଛାଡ଼ିଦିଅ, ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ଫୁଲ ଚଢ଼ାଇବା ଛାଡ଼ିଦିଅ ।” “ଆପଣମାନେ କଳ୍ପନା କରୁଥାନ୍ତି

ଯେ, ଆପଣ ଯେଉଁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଜାଣନ୍ତି, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରିୟ । ତେଣୁ, ଆପଣମାନେ ମାଗିଲା ମାତ୍ରକେ ସିଏ ଆପଣଙ୍କ ପାଇଁ ସବୁକିଛି ଅବଶ୍ୟ କରିଦେବେ : ଏବଂ, ଆପଣମାନେ କେବେହେଲେ ତାଙ୍କଠାରୁ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କ ବା ସବୁ ସତ୍ତ୍ୱଙ୍କ ପାଇଁ କୌଣସି ବର ମାଗନ୍ତି ନାହିଁ, କେବଳ ନିଜପାଇଁ, ନିଜ ପରିବାରଟି ପାଇଁ ଓ ନିଜ ଲୋକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯାହାକିଛି ମାଗୁଥାନ୍ତି ।” “ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ କଥା ଯେ ବେଦାନ୍ତରେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ, ଧର୍ମମତ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ, ଜାତି ବୋଲି ବି କିଛି ନାହିଁ ।” “ଯଦି ଆମେ ସମସ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଆତ୍ମସତ୍ତ୍ୱା ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିଯାଏ, ଯଦି ଆମେ ସମସ୍ତେ ସମାନ, ତେବେ ଜଣେ ଧନୀବ୍ୟକ୍ତି କିପରି ଦରିଦ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଦେଖି ନାକ ଟେକିପାରିବ, ପଣ୍ଡିତ ମଧ୍ୟ କିପରି ଜଣେ ମୂର୍ଖକୁ ଦେଖି ମୁହଁ ବୁଲାଇନେବ ? ସମାଜର ପରିବର୍ତ୍ତନ ନହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବେଦାନ୍ତପରି ଗୋଟିଏ ଧର୍ମର କିପରି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇପାରିବ ?” ଏବଂ ଶେଷରେ, “ଏହି ଦ୍ୱୈତବାଦୀ ଭାବନା ଓ ପ୍ରଣାଳୀ ପ୍ରକୃତରେ ମିଥ୍ୟାର ଭୂମି ଉପରେ ଠିଆହୋଇ ନାହିଁ କି ? ଧର୍ମସ୍ତରର ଯାବତୀୟ ବିଧି ଓ ଆଚରଣ ପ୍ରକୃତରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଭାରି ଦୁର୍ବଳ କରିପକାଇ ନାହିଁକି ଓ ତେଣୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ଭୁଲ ନୁହଁନ୍ତି କି ? ସେଗୁଡ଼ିକ ସବୁକିଛି ଏକ ଭୁଲ ବିଶ୍ୱରକୁ ଆଶ୍ରୟକରି ରହିଛନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟକୁ ଏକ ଭୁଲଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଛନ୍ତି ।” ସ୍ୱାମୀଜୀ ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିବା ଏକାଧିକ ଚିଠିରୁ ଜଣାପଡ଼ୁଛି ଯେ, ସେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ବେଦାନ୍ତର ପ୍ରଚାର କରାଯିବ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା ରଖିଥିଲେ ଏବଂ ନିଜେ ଜାପାନ, ରୁଷିଆ ଓ ଚୀନ୍ ଯାଇ ପ୍ରଚାରକାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ । ସେ ଏହାକୁହିଁ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀକୁ ଜୟକରିବା ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ । ସେ ସତେଅବା କେତେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ କହିଦେଉଥିଲେ ଯେ, ମନୁଷ୍ୟସମାଜର ପ୍ରକୃତରେ କଲ୍ୟାଣ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା ଯଦି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶରେ ଅନ୍ତତଃ ଦୁଇଶହ ନରନାରୀ ମିଳିଯାଆନ୍ତେ, ତେବେ ଛଅତ ମାତ୍ର ପାଞ୍ଚଟା ଦିନରେ ହିଁ ପୃଥିବୀକୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଯୁଗ ଆସିଯାଇ ପାରନ୍ତା ।

ଏସବୁ କଥା କହିବାବେଳେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ ଧର୍ମ ତରଫରୁ ଏପରି କହୁଥିଲେ ? ପୃଥିବୀର ପ୍ରାୟ ସବୁ ଧର୍ମରେ ତଥାକଥିତ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ସମେତ, ବେଶ୍ କେତେକସଂଖ୍ୟକ ଅଗାଡ଼ି ବି ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ଖୁବ୍ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ ନିଜ ନିଜ ଧର୍ମରପକ୍ଷରୁ କେତେ କ'ଣ କହନ୍ତି । ଭଗବାନ କେବଳ ତାଙ୍କର ପକ୍ଷରେ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ଗର୍ବ କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏମାନଙ୍କଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିବାକୁ ନିରନ୍ତର ଅବଶ୍ୟ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତେ । ଆମେରିକାର ଜଣେ ଶିଷ୍ୟାଙ୍କ ପାଖକୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ୧୮୯୫ ମସିହାର ଆରମ୍ଭରେ ଯେଉଁ ପତ୍ରଟିଏ ଲେଖିଥିଲେ, ସେଥିରେ ଥିଲା : “ମୋ'ର ଏକ ବାର୍ତ୍ତା ଦେବାକୁ ରହିଛି ଏବଂ

ମୁଁ ତାହାକୁ ମୋ' ନିଜ ଶୈଳୀରେ ହିଁ ପ୍ରଦାନ କରିବି । ମୁଁ ତାକୁ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଢଙ୍ଗରେ ପ୍ରଦାନ କରିବି ନାହିଁ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଧର୍ମର ଢଙ୍ଗରେ ପ୍ରଦାନ କରିବି ନାହିଁ, ଅଥବା ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଧର୍ମର ଢଙ୍ଗରେ ପ୍ରଦାନ କରିବି ନାହିଁ । ତାହାକୁ ମୁଁ କେବଳ ମୋ' ନିଜ ଢଙ୍ଗରେ ହିଁ ପ୍ରଦାନ କରିବି । ତାହାହିଁ ସର୍ବଶେଷ କଥା ।" (.... neither Hinduize my message, nor Christianize it, nor make it any-ize in the world, I will only my-ize it and that is all,) ଆମେରିକାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଶୁଣୁଥିବାବେଳେ ଅନେକେ ତାଙ୍କୁ ହୁଏତ ନିଜ ସଂସ୍କାରରେ ପଡ଼ି ଏ ଗୁଳା ଅଥବା ସେ ଗୁଳାରେ ପକାଇ ମାପିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିବେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଆଜିମଧ୍ୟ ସେଭଳି ବ୍ୟକ୍ତି ଅବଶ୍ୟ ବହୁତ ରହିଥିବେ । ଉପଲବ୍ଧିର ମଣିଷକୁ ଆଦୌ ଗୁଳାରେ ପକାଇ ହୁଏନାହିଁ । ଏପରିକି କୌଣସି ଏକ ଚିନ୍ତା ଭେକ ଓ ଚିନ୍ତା ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଭିତରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ସେ ଗୁଳାରେ ପଡ଼ିପାରେ ନାହିଁ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ଅନୁରାଗ ଭିତରକୁ ମନ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଯାବତୀୟ ଗୁଳା ଭିତରୁ ହୁଡ଼ି ବାହାରିଯାଏ ।

□

ଦରିଦ୍ର-ନାରାୟଣ

ଫରାସୀ ଲେଖକ ରୋମାଁ ରୋଲାଁ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସଙ୍କ ବିଷୟରେ ଲେଖିଥିବା ଜୀବନୀ-ପୁସ୍ତକରେ ଗୋଟିଏ ଘଟଣାର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି : ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିରର ତତ୍କାଳୀନ ସତ୍ତ୍ୱାଧିକାରୀ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମଥୁରାନନ୍ଦଙ୍କ ସହିତ ତୀର୍ଥାଟନରେ ଯାଇଥିବା ବେଳେ ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବ ବିହାରର ଦେଓଘରଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥାନ୍ତି । ସାନ୍ତାଳଭୂମିର ଦେଓଘରଠାରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମାଳ ମାଳ ଏପରି ସାନ୍ତାଳଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ, ଚିରିଥିବା ଲୁଗାଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଦେହ ଲୁଚୁନଥାଏ, ଖାଇବା ଅଭାବରେ ଯେଉଁମାନେ ଅସ୍ଥିସାର ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଉପବାସରେ ମୃତପ୍ରାୟ ଦେଖାଯାଉଥାନ୍ତି । କାରଣ, ସେତେବେଳେ ସେହି ଅଞ୍ଚଳରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପଡ଼ିଥାଏ । ମଥୁରାନନ୍ଦ ଜଣେ ଧନୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ । ଉପବାସୀ ମଣିଷମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦେଖି ରାମକୃଷ୍ଣ ସ୍ୱୟଂ ଦୁଃଖରେ ଅଧୀର ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ମଥୁରାନନ୍ଦ ସେହି ଭାଗ୍ୟହୀନମାନଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ଦିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ଅଳଟ କରି ବସିଲେ । ମଥୁରାନନ୍ଦବାବୁ ଆପତ୍ତି କରି କହିଲେ ଯେ ସାରା ପୃଥିବୀଟାର ଲୋକକଷ୍ଟ ଦୂର କରିବାପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନ୍ ଆଦୌ ଏତେବେଶୀ ଧନ ଦେଇନାହାନ୍ତି । ପରମହଂସ ଦେବ କ'ଣ ତଥାପି ଛାଡ଼ିବାର ମଣିଷ ! ସେ ଦଉଡ଼ିଯାଇ ସେହି ଦରିଦ୍ର ଜୀବମାନଙ୍କ ଭିତରେ ବସି ରହିଲେ ଓ ଭେଁ ଭେଁ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏବଂ ଘୋଷଣା କରି କହିଥିଲେ ଯେ, ସେ ସେହିଠାରେ ହିଁ ରହିବେ, ସେଠାରୁ ଆଉ ମୋଟେ କୁଆଡ଼େ ଯିବେନାହିଁ ଏବଂ ଏହି ଲୋକମାନେ ଯେଉଁଭଳି ଅଛନ୍ତି, ନିଜେ ବି ସେହିଭଳି ରହିବେ । ଏତେ କଥା ପରେ ବାବୁ ମଥୁରାନନ୍ଦ ଆଉ କ'ଣ କରନ୍ତେ ? ଶେଷକୁ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ମନ୍ଦିରର ପୂଜକଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହିଁ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ତା'ପରେ ଯାଇ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବ ଦେଓଘର ଛାଡ଼ିବାକୁ ରାଜି ହୋଇଥିଲେ ।

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଥିବା ସମୟର ତାଙ୍କ ପିଲାବେଳର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦିନର କଥା । ନରେନ୍ଦ୍ର ଘରର ବଡ଼ପୁଅ ଥିଲେ । ବାପାଙ୍କ ଅନ୍ତେ ସମସ୍ତ

ସଂସାରଟାର ଦାୟିତ୍ୱ ତାଙ୍କର ଉପରେ ପଡ଼ିବା କଥା । ସେହି ବିଷୟରେ ସିଏ ହୁଏତ ଖୁବ୍ ସଚେତନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବାପା ତ ଏକାବେଳେକେ ଛଅମୁଠାଯାକ ଖୋଲି ଦାନ କରିବାରେ ଲାଗିଥିଲେ । ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ସମ୍ଭବତଃ ପ୍ରମାଦ ଗଣିଲେ । ଅଯୋଗ୍ୟ ଲୋକଗୁଡ଼ାଙ୍କୁ ବାପା କାହିଁକି ଏପରି ଦାନ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ବୋଲି ତାଙ୍କୁ କଣ୍ଟିଏ ଟୀକା କଲାପରି କହିଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ଦତ୍ତ ପୁଅକୁ ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିଥିଲେ : "ମନୁଷ୍ୟକୁ ତା' ଜୀବନରେ ଯେ କେତେ଼ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦୁଃଖର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ହୁଏ, ତୁ ସେ ବିଷୟରେ କ'ଣ ଜାଣିଲୁଣି ଯେ ଠିକ୍ କଥାଟିକୁ ବୁଝିପାରିବୁ ? ଯେତେବେଳେ ନିଜେ ବୁଝିବୁ, ସେତେବେଳେ ତୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ଦରିଦ୍ର ମନୁଷ୍ୟଜୀବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତିଶୀଳ ହେବୁ । ବିଚାରି ଏହି ଲୋକମାନେ ମଝିରେ ମଝିରେ କିଛି ନିଶା ଖାଇ ଅନ୍ତତଃ ସାମୟିକ ଭାବରେ ନିଜର ଦୁଃଖକୁ ଭୁଲିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାନ୍ତି ।" ବାପାଙ୍କର ସେହି ଆକଟ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ମନ କିମ୍ବା ହୃଦୟ ଭିତରେ ସ୍ଥାୟୀ ଗାରଟିଏ ପକାଇ ଦେଇଥିଲା କି ? ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସନ୍ନିଧାନକୁ ଆସିଲେ । ସେଠାରେ ସମବେତ ଅନ୍ୟ ଅନେକଙ୍କଠାରୁ ସେ ଖୁବ୍ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଥିଲେ । ନିଜେ ନବୁଝିଲା ଯାଏ କିଛି ମାନି ନେଉନଥିଲେ । ସଙ୍ଗତରେ ରହୁଥିବା ଲୋକେ ବି ବେଳେ ବେଳେ ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ କେମିତି କ'ଣ ଭାବୁଥିବେ । ମାତ୍ର ନିଜେ ଗୁରୁ ଆଦୌ ବିଚଳିତ ହେଉନଥିଲେ । ସେ କହୁଥିଲେ, "ଯେଉଁଦିନ ନରେନ୍ଦ୍ର ନିଜେ ସଂସାରର ଦୁଃଖ ଓ କଷ୍ଟକୁ ଆଖିରେ ଦେଖିବ ଓ ବୁଝିବାକୁ ଲାଗିବ, ସେତେବେଳେ ତା'ଭିତରେ ରହିଥିବା ଗର୍ବ ଅପାର କରୁଣା ହୋଇ କୁଆଡ଼େ ମିଳାଇଯିବ । ତା'ର ନିଜ ଉପରେ ଯେଉଁ ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି, ତାହା ସକଳ ଉତ୍ସାହ ହରାଇ ବସିଥିବା କେତେ କେତେ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଭିତରେ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଆଣି ଭରିଦେବାରେ ଯନ୍ତ୍ରପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ । ଏବଂ, ଆପଣା ଉପରେ ପୁନଃ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଅର୍ଜନ କରିଥିବା ହେତୁ ତା'ର ଆଚରଣରେ ଯେଉଁ ନିର୍ଭୀକତା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିଛି, ତାହାହିଁ ତାକୁ ତା' ଅହଂକୁ ଯଥାର୍ଥଭାବରେ ମୁକ୍ତ କରି ଆଣିବ ଏବଂ ତା'ର ପ୍ରମାଣସ୍ୱରୂପ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ସମକ୍ଷରେ ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଜଳିବାରେ ଲାଗିଥିବ ।"

ସନ୍ନ୍ୟାସଗ୍ରହଣ ପରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ପରିବ୍ରାଜକ ହେଲେ, ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷକୁ ଦେଖିଲେ । ତାଙ୍କର ଆଖି ଦୁଇଟା ଯେ କେବଳ ଭିତରଆଡ଼କୁ ଦେଖିପାରୁଥିଲା, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ, ତାହା ବାହାରପାଖକୁ ମଧ୍ୟ ଦେଖୁଥିଲା । ଭାରତବର୍ଷରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଦୁଃସ୍ଥତା ସିଧା ତାଙ୍କ ଆଖିଉପରେ ଆସି ପଡ଼ିଲା । ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଅନେକ ଧନ୍ୟବାଦ ଯେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଏକ ଶାନ୍ତିମୟ ବିଭୁକୋଡ଼କୁ ଅନେକ ସଚେଅବା ଏକ ରୂପରେ

ପରନ୍ତୁ ତାହାର ଭିତରେ ଆଶ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କରିବାଲାଗି ଆଦୌ କୌଣସି ଲାଳସା ନଥିଲା । ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବରେ କହିଲେ, ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭଲ ପାଉଥିଲେ, ମଣିଷକୁ ମଧ୍ୟ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଏହି ଦୁଇ ଭଲପାଇବା ମଧ୍ୟରେ ଆଦୌ କୌଣସି ବିବାଦ ନଥିଲା । ତେଣୁ, ଦରିଦ୍ରଙ୍କ ଭିତରେ ସେ ମଣିଷକୁ ବି ଦେଖିପାରିଲେ, ଦାରିଦ୍ର୍ୟକୁ ମନୁଷ୍ୟକୃତ ବୋଲି ଉତ୍ତମରୂପେ ଜାଣିଲେ ଏବଂ ମଣିଷ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ନିଜକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବେ ବୋଲି ନିଜର ଭଗବତ ଆସ୍ପୃହାକୁ ରାଜି ବି କରାଇଲେ । କନ୍ୟାକୁମାରୀଠାରେ ସମୁଦ୍ରଶିଳା ଉପରେ ସେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଶପଥ ତାଙ୍କର ମାର୍ଗଟିକୁ ଆହୁରି ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦେଇଥିଲା । ଏବଂ, ତାପରେ ସେ ନିଜର ସ୍ୱପ୍ନଗୁଡ଼ିକୁ ଆଗରେ ରଖି ଅଗ୍ରସର ହେବାରେ ଲାଗିଲେ । ବିଦେଶଯାତ୍ରା କଲେ ଏବଂ ସେଠାରୁ ଆପଣାର ସ୍ୱପ୍ନଗୁଡ଼ିକ ଏକ ନୂତନ ସଙ୍କଳ୍ପଦ୍ୱାରା ସମ୍ବଳିତ କରି ଆଣିଲେ । ଶେଷ ଜୀବନଯାଏ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରେରଣା ହିଁ ତାଙ୍କୁ ଗତିଶୀଳ କରି ରଖିଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ତଥାପି ସେହି ଜଣେ ଗୁରୁଙ୍କର ଗହଣକୁ ଆସିଥିବା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସେ କେତେ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରର ଦିଶିଲେ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏକାବେଳେକେ ବାରିହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲେ । ଅନ୍ୟମାନେ ବି ତାଙ୍କର ଅଭୀଷ୍ଟ-ଗୁଡ଼ିକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରୁନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସତେଅବା ସମ୍ମୋହନରେ ପଡ଼ିଥିବା ପରି ତାଙ୍କରି ପଛରେ ଟାଣିହୋଇ ଯାଉଥିଲେ ।

ଏଠାରେ ପରିବ୍ରଜ-କାଳର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଘଟଣାର ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇ-ପାରେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଥରେ ଏକ ଆଦିବାସୀ ଗାଆଁରେ ସାନ୍ତାଳମାନଙ୍କର ଅତିଥି ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ସେଠାରେ ସେ ଜଳଜଳ ହୋଇ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ, ସେଠି ମଣିଷ-ମାନଙ୍କର କପାଳକୁ ଦୈନିକ ମୁଠାଏ ଭାତ ମଧ୍ୟ ଭଲ କରି ଜୁଟୁନାହିଁ, ପେଟ ଭରଣା କରିବାକୁ ସେମାନେ ଜଙ୍ଗଲରେ କନ୍ଦା ଓ ପତ୍ରଖାଇ ରହୁଛନ୍ତି । ଏବଂ, ଆପେ ଏହିଭଳି ଅଭାବ ଭିତରେ ରହିଥିଲେ ବି ସେମାନେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ପ୍ରତି କେତେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି ଦେଖାଉଥାନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ ଖାଇବା ବିଷୟରେ ଧ୍ୟାନ ଦେଉଥାନ୍ତି । ଏସବୁ ଦେଖି ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ହୃଦୟ ଆଉ ମୋଟେ ସହ୍ୟ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ ? ଏହି ସରଳ ଅଥଚ ସମ୍ବଳହୀନ ଲୋକମାନଙ୍କର ଦୁଃଖମୋଚନ ପାଇଁ ସେ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ କରିପାରିଥାନ୍ତେ ? ସେହି ଅସମର୍ଥତାର ଭାବନା ତାଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମ୍ରିୟମାଣ କରି ପକାଇଲା ଓ ସେ ଦୁଃଖରେ, କ୍ରୋଧରେ ଏବଂ ଆତ୍ମଗ୍ଲାନିରେ ଏକା ଏକା ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରକୁ ପଳାଇଗଲେ । ଭାବିଥିଲେ, ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ତାଙ୍କୁ ବାଘ ଖାଇଯାଉ ପଛକେ, ମାତ୍ର ମଣିଷର ଏହିସବୁ ଦୁଃଖ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ନପଡ଼ୁ । କଥିତ ଅଛି, ତାଙ୍କର ବାଘ ସହିତ ଭେଟ ବି ହୋଇଥିଲା । ବାଘ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲା, ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ ଖାଇ ପାରିଥାନ୍ତା, ମାତ୍ର ଖାଇଲା ନାହିଁ ଏବଂ ନିଜ ବାଟରେ ଚାଲିଯାଇଥିଲା । କଥାଟି ଠିକ୍ ବୋଲି ଲାଗୁଛି, କିନ୍ତୁ ବିଶ୍ୱାସ ହେଉ ନାହିଁ । ସେଦିନ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ବାଘ ନେଇଥିଲେ ସାନ୍ତାଳମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ କଦାପି ଦୂର

ହୋଇନଥାନ୍ତା । ଜଣେ ସମଦରଶୀ ବ୍ୟକ୍ତି ବିକଳ ହୋଇ ନିଜକୁ ବାଘ ମୁହଁକୁ ଫୋପାଡ଼ିଦେଲେ ଦୁଃଖୀ ମଣିଷମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ଯିବ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ବିବେକ ସତକୁସତ କହୁଥିବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ଆଦୌ ମନ ହେଉନାହିଁ । ପୃଥିବୀର ଦୁଃଖରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ନିଜର ବିବେକ ହରାଇ ବସିବାର ଅବିବେକ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ କଦାପି ଗ୍ରାସ କରି ନଥିବ । ବଡ଼ ମଣିଷମାନଙ୍କ ନାମରେ ଉତ୍ସାହୀ ସାନମାନେ ସତମିଛର କେତେ କେତେ କାହାଣୀ ଆଣି ଖଞ୍ଜି ଦେଇଥାନ୍ତି । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ହୁଏତ ସେହିଭଳି କିଛି ଘଟିଥାଇପାରେ । ସାନ୍ତାଳମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦେଖି ସ୍ୱାମୀଜୀ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିବେ, ଏ ଦେଶରେ ମଣିଷକୁ ଏଭଳି ହୀନ ଅବସ୍ଥାରେ ଜୀବନ କଟାଇବାକୁ ପଡ଼ୁଛି ବୋଲି ହୁଏତ କ୍ରୋଧରେ କ'ଣସବୁ କହି ପକାଇଥିବେ, ଏପରିକି, ଅସମର୍ଥ ଭାବରେ ଏହିସବୁ ଦୁଃଖ ଦେଖିବା ଅପେକ୍ଷା ଆମକୁ ବାଘ ଖାଇଯିବା ଶ୍ରେୟସ୍କର ହେବ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଶୁଣିଲାଭଳି ହୁଏତ କହି ବି ଥିବେ । କିନ୍ତୁ ମୋତେ ବାଘ ଖାଉ ବୋଲି କହି ସତକୁସତ ସେ ବାଘର ସନ୍ଧାନରେ ଜଙ୍ଗଲକୁ ପଳାଇଥିବେ, ଏକଥା ସ୍ୱାମୀଜୀ କଦାପି କରିନଥିବେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ହୁଏତ କ୍ରୋଧରେ ସେପରି ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ କଦାପି ଆର୍ତ୍ତିତାର ସେହି ସୀମାଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇ ନଥିବେ । ସେପରି ମଣିଷ ସେ ମୋଟେ ନଥିଲେ ।

ମାତ୍ର, ଏକଦା ବେଲୁଡ଼ ମଠରେ ଯେଉଁ ଘଟଣାଟି ଘଟିଗଲା, ତାହାର ସତ୍ୟତାକୁ କଦାପି ଅସ୍ୱୀକାର କରିହେବ ନାହିଁ । କାରଣ ତାହା ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଛି । ୧୯୦୧ ମସିହା ଆଡ଼ର ଘଟଣା । ପ୍ରତ୍ୟେକବର୍ଷ ପରି ଦଳେ ସାନ୍ତାଳ ମୂଲିଆ ସେ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟ ମଠର ଜମିରେ କାମ କରିବାକୁ ଆସିଥିଲେ । କାମ ହେଉଛି ମାଟି ଖୋଳିବା ଏବଂ ଜଙ୍ଗଲ ସଫା କରିବା । ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ କାମ କରୁଥିବାର ଦେଖୁଥିଲେ, ବେଳେ ବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଉଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଖୁସିଗପ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସଂସାରର ନାନା ସୁଖ ଦୁଃଖର କାହାଣୀମାନ ଶୁଣିବାକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଜୀ ବହୁତ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଦିନେ ଦଳେ ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି କଲିକତାରୁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମଠରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ; ମାତ୍ର ସେତେବେଳକୁ ସାନ୍ତାଳଦଳଟି ସହିତ ତାଙ୍କର ଗପ ଏପରି ଜମି ଯାଇଥିଲା ଯେ, ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଆଗମନ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ବାଦ ଦିଆଯିବାରୁ ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଏଠାରୁ ମୋଟେ ଯାଇପାରିବି ନାହିଁ, ଏଠି କେଡ଼େ ଖୁସିରେ ମୁଁ ଏମାନଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଛି ।" ସେଦିନ ଉକ୍ତ ପରିଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ ଦେବାଲାଗି ସେ ସାନ୍ତାଳମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ପ୍ରକୃତରେ ଆସିନଥିଲେ । ସେହି ମୂଲିଆମାନଙ୍କ ଭିତରେ କେଷ୍ଟା (କୃଷ୍ଣ) ବୋଲି ଲୋକଟିଏ ଥିଲା, ତା' ସହିତ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଗପ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଜମି ଯାଇଥିଲା । କେଷ୍ଟାକୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ

ଖୁବ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ ଫୁରସତ ପାଇ ସ୍ୱାମୀଜୀ କେଷ୍ଟା ସହିତ ଗପସପ ହେବାକୁ ଚାଲି ଆସୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ କେଷ୍ଟା କହୁଥିଲା, "ସ୍ୱାମୀଜୀ, ଆମର କାମ ସମୟରେ ଆପଣ ଆଉ ନ ଆସିଲେ ଖୁବ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । କାରଣ, ଆପଣଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲାବେଳେ ଆମର କାମ ଏଣେ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଉଛି ଏବଂ ଆମକୁ ସେଥିପାଇଁ ପରେ ଆମ କାମ ଦେଖୁଥିବା ସ୍ୱାମୀଙ୍କଠାରୁ ଗାଳି ଶୁଣିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି ।" କେଷ୍ଟାର ଏ କଥା ଶୁଣି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇପଡ଼ୁଥିଲେ ଓ କହୁଥିଲେ, "ନାଇଁ, ନାଇଁ, ସେ ଆଉ ତୁମମାନଙ୍କୁ ମୋଟେ କିଛି କହିବେ ନାହିଁ । ମୋତେ ତୁମମାନଙ୍କ ଅଞ୍ଚଳଟି ବିଷୟରେ ଆଉକିଛି କହ ।" ପୁଣି ଗପ ଜମି ଯାଉଥିଲା ଏବଂ ସଂସାରଯାକର କଥା ପଡ଼ୁଥିଲା ।

ଦିନେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇ କେଷ୍ଟାକୁ କହିଲେ, "ତୁମେମାନେ ଦିନେ ଆମର ଏଠାରେ ଖାଆନ୍ତ ନାହିଁ ?" କେଷ୍ଟା ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲା, "ସ୍ୱାମୀଜୀ, ଆପଣମାନଙ୍କ ହାତରୁ ପରଷା ହେଉଥିବା ଖାଇବା ଆମପାଇଁ ମନା; ଯଦି ଖାଇବାରେ ଆପଣମାନେ ଲୁଣ ପକାଇଥିବେ ଓ ଆମେ ତାକୁ ଖାଇବୁ, ତେବେ ଆମର ଜାତି ଚାଲିଯିବ ।" ସ୍ୱାମୀଜୀ କହିଲେ, "ତୁମେମାନେ ଆମ ହାତରୁ ଲୁଣ କାହିଁକି ଖାଇବ ? ତୁମପାଇଁ ତରକାରୀ ରନ୍ଧାହେବ, ମାତ୍ର ଲୁଣ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ,— ତେବେ ତୁମେମାନେ ଖାଇବ ତ ?" କେଷ୍ଟା ରାଜୀ ହୋଇଗଲା । ତା'ପରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅନୁସାରେ ଲୁଚି, ତରକାରୀ, ମିଠା, ଦହି ପ୍ରଭୃତିର ବରାଦ ହୋଇଗଲା । ସାନ୍ତାଳମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ନିଜ ସମ୍ମୁଖରେ ବସାଇଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ଦିଆଗଲା । ବିଚରାମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ଏପରି ସୁଆଦିଆ ଦ୍ରବ୍ୟମାନ ଆଗରୁ କେବେହେଲେ ଖାଇନଥିଲେ । ଖାଉ ଖାଉ କେଷ୍ଟା କହିଲା, "ଏଭଳି ଖାଇବାମାନ ଆପଣ କେଉଁଠାରୁ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କଲେ ? ଆମେ ଆଗରୁ ଏଭଳି ଜିନିଷ କେବେ ଖାଇନଥିଲୁ ।" ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ମନବୋଧ ହେବାଯାଏ ଖାଇଲେ । ତା'ପରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି କହିଲେ, "ତୁମେମାନେ ହେଉଛ ନାରାୟଣ, ସାକ୍ଷାତ ଈଶ୍ୱର । ଆଜି ମୁଁ ନାରାୟଣମାନଙ୍କୁ ହିଁ ପ୍ରସାଦସେବା କରାଇଲି ।" ଖିଆ ସରିଲା, ମୂଲିଆମାନେ ବିଶ୍ରାମ ନେବାକୁ ଗଲେ ଓ ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ନିଜର ଜଣେ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ :

"ଏହି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ଆଜି ଭଗବାନଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ଦର୍ଶନଲାଭ କଲି । ଏଭଳି ସରଳତା, ଏଭଳି ନିର୍ମଳ ହୃଦୟ ଏବଂ ଅନାବିଳ ପ୍ରେମ ମୁଁ ଆଗରୁ କେଉଁଠିହେଲେ ଦେଖିନଥିଲି ।" ତା'ପରେ ମଠର ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କୁ ସେ କହିଥିଲେ, "ଏହି ଲୋକମାନେ କେଡ଼େ ସରଳ, ତୁମେମାନେ ଦେଖ । ତୁମେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଦୁଃଖରୁ ଏତେଟିକିଏ ହେଲେ କ'ଣ ଦୂର କରିପାରନ୍ତ ନାହିଁ ? ତେବେ ଆମର

ଏହି ଗେରୁଆ ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧିବା ଆଉ କି କାମରେ ଲାଗିପାରିବ ? ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସବୁକିଛି ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବା,— ତାହାହିଁ ପ୍ରକୃତ ସନ୍ନ୍ୟାସ । ଜୀବନରେ ସେମାନେ କେବେହେଲେ କୌଣସି ଭଲ ଜିନିଷଟିଏ ଉପଭୋଗ କରିନାହାନ୍ତି । ବେଳେ ବେଳେ ମୁଁ ଏପରି ବି ଭାବିଥାଏ ଯେ, ଏହି ମଠ ଓ ଆଉ ଯାବତୀୟ ସବୁକିଛିକୁ ବିକ୍ରୀ କରିଦେବି, ଏବଂ ଦରିଦ୍ର ଓ ନିଃସ୍ୱମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସେହି ଅର୍ଥକୁ ବିତରଣ କରିଦେବି । ଆମେ ତ ବୃକ୍ଷତଳକୁ ଆମ ଆଶ୍ରୟସ୍ୱରୂପେ ବାଛି ନେଇଛୁ, ଆମର ଏସବୁ ସମ୍ପଦ କ'ଣ ହେବ ? ହାୟ, ହାୟ, ଏହି ଦେଶର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଖାଇବାକୁ କିଛି ନାହିଁ ଏବଂ ସେତେବେଳେ ନିଜ ତୁଣ୍ଡରେ ଆହାର ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଆମର ହୃଦୟ ଆମକୁ କିପରି କହିବ ! ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ଥିଲି, ସେତେବେଳେ ଦିବ୍ୟ ଜନନୀଙ୍କ ପାଖରେ ଅଳିକରି କହୁଥିଲି, ମାଆ, ଏଠାରେ ଲୋକମାନେ ଫୁଲର ଶଯ୍ୟା ଉପରେ ଶୟନ କରୁଛନ୍ତି, କେତେ କେତେ ପ୍ରକାରର ଚମତ୍କାର ଖାଇବାମାନ ଭୋଜନ କରୁଛନ୍ତି, ଏବଂ, ପୃଥିବୀରେ ଏଭଳି କୋଉ ପଦାର୍ଥ ଅଛି, ଯାହାକୁ କି ସେମାନେ ଉପଭୋଗ କରୁନାହାନ୍ତି ! ଅଥଚ ତେଣେ ଆମ ଦେଶରେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଅନାହାରରେ ମରୁଛନ୍ତି । ମାଆ, ସେମାନଙ୍କର ଏହି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦୂର ହେବାର କ'ଣ କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ ? ମୁଁ ଯେ ଧର୍ମପ୍ରଚାର କରିବାପାଇଁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତକୁ ଯାଇଥିଲି, ଏହି ଦେଶର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ମୁଖରେ ଆହାର ଯୋଗାଇ ପାରିବା ନିମନ୍ତେ ସେଠାରେ ମୋତେ କୌଣସି ବାଟ ମିଳିଯିବ କି ନାହିଁ, ତାହା ଖୋଜି ଦେଖିବା ମଧ୍ୟ ତାହାର ଗୋଟିଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ।

"ଏହି ଦେଶର ଦରିଦ୍ର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟାଭାବ ହେତୁ ଉପାସରେ ରହୁଥିବାର ଦେଖି ବେଳେ ବେଳେ ମନହୁଏ, ମୁଁ ଏହି ସବୁକିଛି ଉତ୍ସବ, ଉପାସନା ଓ ଅଧ୍ୟୟନକୁ ଫୋପାଡ଼ିଦେଇ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି, ଗାଆଁରୁ ଗାଆଁକୁ ବୁଲନ୍ତି, ନିଜର ଚରିତ୍ର ଓ ସାଧନାର ବଳରେ ଧନୀମାନଙ୍କର ହୃଦ୍‌ବୋଧ କରାଇ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରହକରି ଆଣନ୍ତି ଏବଂ ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କର ସେବା କରି ସାରାଜୀବନ କଟାଇ ଦିଅନ୍ତି ।" ପୁନଶ୍ଚ, "ହାୟ, ହାୟ, ଏହି ଦେଶର ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆଦୌ କେହିହେଲେ ଚିନ୍ତା କରୁନାହାନ୍ତି । ଦରିଦ୍ରମାନେ ହିଁ ଏହି ଦେଶର ମେରୁଦଣ୍ଡ, ଦରିଦ୍ରମାନେ ନିଜର ଶ୍ରମଦେଇ ଦେଶରେ ଖାଦ୍ୟର ଉତ୍ପାଦନ କରୁଛନ୍ତି । ଏବଂ, ଯଦି ସେମାନେ ଗୋଟାଏ ଦିନପାଇଁ ମଧ୍ୟ କାମ କରିବା ବନ୍ଦ କରିଦେବେ, ତେବେ ସହରମାନଙ୍କରେ ଏକ ଆତଙ୍କ ହିଁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଯିବ । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କୁ ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇବାକୁ କେହି ନାହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଯାବତୀୟ ଦୁଃଖଭୋଗରେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାକୁ ମଧ୍ୟ କେହି ନାହାନ୍ତି ।" ଶ୍ରୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ନିଜ ଭିତରେ ଅନେକ ବ୍ୟଥା ଅନୁଭବ କରି ଯେ ଏହି କଥାଗୁଡ଼ିକୁ କହିଥିବେ, ସେଥିରେ ଆଦୌ କୌଣସି

ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଦରିଦ୍ର-ନାରାୟଣ କଥାଟି ହୁଏତ ସେହିକାଳରୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଆସିଛି ଓ କମେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବ୍ୟକ୍ତି ସେହି ଶବ୍ଦଟିକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅସୁମାରି ସଂଖ୍ୟାରେ ଦରିଦ୍ର ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଦରିଦ୍ରମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ନାରାୟଣ ବୋଲି କହି ଏକାଧିକ ଅବସରରେ କେତେ ନା କେତେ ତୃପ୍ତି ଲାଭ କରୁଛନ୍ତି । ନାରାୟଣ କେବଳ ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କ ଭିତରେ ନାହାନ୍ତି । ନାରାୟଣ ଅଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି । ଦରିଦ୍ରଙ୍କ ଭିତରେ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଦେଖୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଯଦି ଯୁଗପତ୍ ଭାବରେ ନିଜ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଅନୁଭବ କରିପାରୁଥାନ୍ତେ, ତେବେ ହୁଏତ ଭାରି ଅଡୁଆରେ ବି ପଡ଼ିଯାଉଥାନ୍ତେ ଏବଂ ଏତେ ସହଜରେ ଦରିଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ ନାରାୟଣଙ୍କର ସେବା କରି ଆଦୌ ତୃପ୍ତି ପାଆନ୍ତେ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସଙ୍କର ଶିବଜ୍ଞାନରେ ଜୀବନ ସେବା ତତ୍ତ୍ୱଟିକୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏକଦା ସେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ଲେଖାହୋଇଥିବା ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲେ : ଜୀବେ ଜୀବ ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ଯା ସେବା ସମର୍ପିତା ସା ଦୟା, ନ ପ୍ରେମ । ଯତ୍ର ଆତ୍ମବୁଦ୍ଧ୍ୟା ଜୀବଃ ସେବ୍ୟତେ, ତତ୍ର ପ୍ରେମ । ···ବୟଂ ନ ଦୟାମହେ ଅପି ତୁ ସେବାମହେ । ନ ଅନୁକମ୍ପାନୁଭୂତଃ ଅସ୍ମାକଂ, ଅପି ତୁ ପ୍ରେମାନୁଭବଃ ସ୍ୱାନୁଭବଃ ସର୍ବସ୍ମିନ୍ ॥ ଅର୍ଥାତ୍, ଜୀବକୁ ଜୀବ ବୋଲି ଭାବି ଯେଉଁ ସେବା କରାଯାଏ, ତାହା ହେଉଛି ଦୟା, ତାହା ପ୍ରେମ ନୁହେଁ । ଜୀବକୁ ଆପଣା ସହିତ ଅଭେଦ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରି ତାହାର ଯେଉଁ ସେବା କରାଯାଏ, ତାହା ହେଉଛି ପ୍ରେମ । ···ଆମେ ଦୟା କରୁନାହୁଁ, ଆମେ ସେବା କରୁଛୁ । ଆମର ଅନୁଭବ ମାତ୍ର ଅନୁକମ୍ପାର ଅନୁଭବ ନୁହେଁ, ଆମର ଅନୁଭବ ପ୍ରେମର ଅନୁଭବ, ସବୁଠାରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ନିଜକୁ ହିଁ ଅନୁଭବ କରିବା । ଏହି କଥାଟି ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ବଡ଼ କଥା ! ଭାରତବର୍ଷରେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଏହିଭଳି କେତେ କେତେ କଥାମାନ କୁହାହୋଇ ଆସିଛି । ଏବେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଅନେକ ମନୀଷ ତାହାକୁ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ ସମ୍ପଦ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । ଏହିସବୁ କଥାର ସତ୍ୟ ଓ ମର୍ମଗୁଡ଼ିକ ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ଭାରତବର୍ଷର ଚମଡ଼ାକୁ ଭେଦିଥାନ୍ତା, ତେବେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଦରିଦ୍ର କେଉଁଠି ଥାଆନ୍ତେ ଯେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ ସେବା କରିବାର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇ ଆମଲାଗି ଏତେବଡ଼ କଥାଟିଏ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ଯାଇଥାନ୍ତେ ? ଭାରତବର୍ଷର ମହାପୁରୁଷମାନେ ଏହି ଅସଲ କଥାଟିକୁ ସତେଅବା ଭାରି ସାବଧାନତାର ସହିତ ଏଡ଼ିଦେଇ ଚାଲିଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ମନ୍ଦଭାଗ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷ ଉକ୍ତ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ନଚାଲି ଭାଗ୍ୟବାଦ ମୁତାବକ ଚାଲିଛି । ଭାଗ୍ୟବାଦ ଅନୁସାରେ କେତେକ ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ଦେଶରେ ଦରିଦ୍ର ହୋଇ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ

କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଦାରୁଣ ବ୍ୟାଧିଦ୍ୱାରା ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ଆମ ମହାପୁରୁଷମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ନାରାୟଣଙ୍କ ସ୍ତରକୁ ଉତ୍ତୋଳିତ କରି ନେଇଛନ୍ତି ଓ ଆମକୁ ସେମାନଙ୍କର ସେବା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଦରିଦ୍ର ଭିତରେ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାର ଏହି ଯେଉଁ ପରାମର୍ଶଟି, ତାହା ଭାରତବର୍ଷର ଅଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ଯେତେ ଯାହା ପ୍ରବୋଧନା ଦେବ ପଛକେ, ଭାରତବର୍ଷର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦୂର କରିବାରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ କାହାକୁ ହେଲେ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ନାହିଁ । ୧୮୯୭ ମସିହାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଲାହୋରଠାରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଅବସରରେ କହିଥିଲେ : "ଜଣେ ଭକ୍ତ ଯାହାକୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ତରର ଉପାସନା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବ, ତା'ହା ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟର ଉପାସନା । ବସ୍ତୁତଃ, ଯଦି ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ଉପାସନା ରହିବା କଥା, ତେବେ ଜଣେ ଭକ୍ତ ତୁମକୁ କହିବ ଯେ, ତୁମେ ନିଜର ଅବସ୍ଥା ଅନୁସାରେ ଜଣେ, ଛଅଜଣ କିମ୍ବା ବାରଜଣ ଦରିଦ୍ର ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରତିଦିନ ନିଜ ଘରକୁ ଡାକିଆଣିବ ଏବଂ ନାରାୟଣ ଜ୍ଞାନରେ ସେମାନଙ୍କର ପରିଚର୍ଯ୍ୟା କରିବ ।" ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ବିଦେଶଯାତ୍ରାରୁ ଦେଶକୁ ଫେରିଆସିବା ପରେ ଏହି କଥାଟିକୁ କହିଛନ୍ତି । ଏକାଧିକ ଅବସରରେ ସେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପ୍ରଶଂସା କରି କେତେ କଥା କହିଛନ୍ତି । ଅନ୍ତତଃ, ସାମାଜିକ ପୁନର୍ଗଠନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭାରତୀୟ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଟି ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ସେ ଆମ ଦେଶର ଲୋକମାନଙ୍କୁ କେତେ ଚିହ୍ନାଇଛନ୍ତି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟକୁ ମନୁଷ୍ୟର ସମ୍ମାନ ଓ ସ୍ୱୀକୃତି ମିଳୁଛି, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଜଣେ କୁଲି ମଧ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷର ରାଜାରାଜୁଡ଼ା ଓ ଧନୀମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ତା' ରୁଚିବୃତ୍ତିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧିକ ଶିକ୍ଷିତ ହୋଇପାରିଛି । ଏବଂ, ଅଧିକତର ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ସେହି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମାଜରେ ରହିଛି । ଆମେରିକାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣେ ଜଣେ ରାଜା ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ କେଡ଼େ ହୃଦୟ ଖୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଯେଉଁଠାରେ ସମସ୍ତେ ରାଜା ବୋଲି ସେହି ସମାଜରେ ଗଣତନ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସବୁ ଚାଲିଛି । ସେହି ଅନ୍ୟ ଜଗତଟିରେ ଯେଉଁସବୁ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି, ତାହା କ'ଣ ଏକଦା ସେଠାରେ ଥିବା ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ନାରାୟଣ ଜ୍ଞାନରେ ଭୂରିଭୋଜନ ଦେବାରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି ? ବେଳେ ବେଳେ ମନେହୁଏ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ଠିକ୍ ଏହିଠାରେ ହିଁ ସତେଯେପରି ଅସଲ ଖିଅଟିକୁ ଦେଖିନାହାନ୍ତି ଅଥବା ସେହି ଦିଗଟି ଆଡ଼କୁ ଆଖି ବୁଜି ଦେଇଛନ୍ତି । ହୁଏତ ଏହିପରି ଆଖି ବୁଜି ଦେଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଏଠାରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ସେ କେଡ଼େ ଆନ୍ତରିକତା ସହିତ ଭାରତର ଜନଗଣଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବେ ବୋଲି ନିଜର ସଂସ୍ଥାଟିଏ ଗଢ଼ିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଓ ଏକ ଅଭିଯାନର କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅଭିଯାନଟି ବେଶୀଦୂର ଅଗ୍ରସର ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ

ତାଙ୍କର ଅଭିଯାନ-ଯୋଜନାରେ ନମିତ୍ତ ହେବେ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଘେରି ସମବେତ ହୋଇଥିଲେ, କେଉଁଠି କ'ଣ ଅସମର୍ଥତା ଅଥବା ଅନଚ୍ଛୁକତା ହେତୁ ସେମାନେ ବାଟ ଭାଙ୍ଗି ଆଉଆଡ଼େ ଗ୍ଲିଯିବାକୁ ଅଧିକ କାମ୍ୟ ବୋଲି ଭାବିଛନ୍ତି ଓ ସେଥିଲାଗି ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମେତ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଉପାସନାର ବେଦୀ ଉପରେ ନେଇ ବସାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଚତୁର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଫିସାଦରେ ପଡ଼ି ଦରିଦ୍ର-ନାରାୟଣଙ୍କ ସେବା କରିବାର ହୃଏତ ମହାନ୍ ଭାବନାଟି ଏବେ କାଙ୍ଗାଳି ଭୋଜନର ସ୍ତରରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛି । ଭାଗ୍ୟବାନମାନେ ଭାଗ୍ୟହୀନମାନଙ୍କୁ ଦୟା ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ପାପ ଧୌତ ହୋଇ ଯାଉଥିବ ଏବଂ ଏଣୁ ସେମାନେ ନିର୍ମଳ ମନରେ ଏକ ଭାଗ୍ୟହୀନ ଦେଶରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଭାଗ୍ୟବାନ ହୋଇ ରହିବାର ନିତ୍ୟ ଉଦ୍ୟମମାନ କରି ପାରିବେ ବୋଲି ଭାରତବର୍ଷରେ ଏକ ଜଙ୍ଗଲି ବିଶ୍ୱାସ ଏବେ ମଧ୍ୟ ବଳବତ୍ତର ରହିଛି । ନାରାୟଣ ଯଦି ସତକୁସତ ନାରାୟଣ ହୋଇଥିବେ, ତେବେ ସେ ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ଭିତରେ ରହିଥିବେ । ମାତ୍ର ଏକ ଅସମାନ ସମାଜରେ ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷଙ୍କୁ ଅଲ୍ପସଂଖ୍ୟକ ମଣିଷମାନେ ଏପରି ଅଳ୍ପ ସମ୍ବଳ ଏବଂ ଅଳ୍ପ ପରିଧି କରି ରଖିଥାନ୍ତି ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ନାରାୟଣ ଅଣନିଃଶ୍ୱାସୀ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ବାହାରକୁ ବାହାରିବାର ବାଟ ହିଁ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଭାଗ୍ୟହୀନମାନେ ନିଜ ଭିତରେ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ବହନ କରୁଥାନ୍ତି, ବିଚରା ସେମାନେ ଏକ ଅସୁସ୍ଥ ସମାଜର ଗରଜରେ ପଡ଼ି ନିଜ ଭିତରେ ନାରାୟଣ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ସଚେତନ ହେବାକୁ ଏତେଟିକିଏ ବି ସୁଯୋଗ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ଚତୁର ଭାବରେ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ବାହାରେ ଖୋଜିବାରେ ବହୁ ଧର୍ମବିବର୍ଜିତ ଧନ୍ଦାରେ ଭଣ୍ଡାଇ ଦିଆଯାଏ । ତାଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରାଯାଇ ପାରିଲେ ସେ ପ୍ରୀତ ହେବେ ଏବଂ ସ୍ୱୀୟ ଭାଗ୍ୟର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାକୁ ବଦଳାଇ ଦେଇ ପାରିବେ ବୋଲି ସାମାଜିକ ଧର୍ମଗୁରୁରେ ନଡ଼ିଆଠାରୁ ବୋଦାଯାଏ ନାନା ଭୋଗର ବରାଦ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ସତେଅବା ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ବୋକା ପରି ରଖିବାକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ନିଜ ଭିତରେ ଶକ୍ତିରୂପେ ନଖୋଜି ବାହାରେ ଭୋଗଖିଆ ପରମଦୟାଳୁ ରୂପେ ଲୋଡ଼ିବାକୁ କେତେ ଅନୁରୂପ ଶାସ୍ତ୍ରମାନ ମଧ୍ୟ ଲେଖା ହୋଇ ରହିଥାଏ । ନାରାୟଣଙ୍କର ହାତଗୋଡ଼ ବାନ୍ଧି ଦିଆଯାଏ ।

ଏହିଭଳି ଏକ ସମାଜକୁ ଚିରଞ୍ଜୀବୀ କରି ରଖିବାଲାଗି ଭାରତବର୍ଷରେ ଜାତିବ୍ୟବସ୍ଥା ବ୍ୟବସ୍ଥା କାଳେ କାଳେ ବହୁତ ସହାୟତା କରି ଆସିଛି । ଭାରତବର୍ଷରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅଧିକତମ ସଂଖ୍ୟାରେ ଦରିଦ୍ର ମଣିଷ ନ୍ୟୂନ ଜାତିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ସମ୍ବଳ ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କ ପିଲାମାନଙ୍କ ଲାଗି ଇସ୍କୁଲ ନାହିଁ ଏବଂ ସେହିମାନଙ୍କର ଗାଆଁରେ ହିଁ ସାତଟା ବା ସତରଟା ଠାକୁର ଓ ଠାକୁରାଣୀ ରହିଥିଲେ

ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଏହି ଦେବଦେବୀଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ମଣିଷ ଭିତରେ ନାରାୟଣ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ସତକୁସତ ବିଶ୍ୱାସ କଲେ ଜଣେ ମଣିଷର ଜାତିଭେଦ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ କିପରି ଯେ ଇଚ୍ଛାହୁଏ, ଭାରତବର୍ଷରେ ସେହି କଥାଟିର ଅର୍ଥ ପାଇବାକୁ ଅନେକ ସମୟରେ ବୁଦ୍ଧିବଣା ହୋଇଯାଏ । ଯେଉଁ ମନୀଷୀ ଓ ମହାପୁରୁଷମାନେ ଏହି ଦେଶରେ ନାରାୟଣଙ୍କ କଥା କହିଲେ ଓ ଜାତିଭେଦର କଥାଟିକୁ ପରୋକ୍ଷ ଅଥବା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଭାବେ ସହିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଭାରି ସନ୍ଦେହ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ । ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଏବଂ ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଯେଉଁ ଶଙ୍ଖ ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି, ସେହି ଅନୁସାରେ ମନୁଷ୍ୟମାତ୍ରକେ ସବୁରି ଭିତରେ ମୂଳରୁ ହିଁ ନାରାୟଣ ରହିଛନ୍ତି । ସେହି ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଉଦଘାଟିତ ଓ ବିମୋଚିତ କରି ଆଣିବାଲାଗି ସ୍ୱାମୀଜୀ ନିଜ ସମୟରେ ଯେଉଁସବୁ କଥା କହିଥିଲେ, ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟରୂପେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଆଜି ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭୂତ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିଛି । ମାତ୍ର, ଦରିଦ୍ରମାନେ ଯେପରି ନିଜ ଭିତରର ନାରାୟଣଙ୍କୁ ସେଇଠି ଖୋଜିବେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ବାସ୍ତବ ଜୀବନ ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରକଟ କରାଇ ଆଣିବେ, ସେମାନଙ୍କୁ ସେଥିଲାଗି ଜାଗ୍ରତ ଏବଂ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଇ ଆଣିବା ହେଉଛି ଗୋଟିଏ କଥା ; ଏବଂ, ଦରିଦ୍ର ଭିତରେ ନାରାୟଣ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ସେମାନଙ୍କୁ ଭୋଜନଦ୍ୱାରା ଆପ୍ୟାୟିତ କରାଇବା ଆଉଗୋଟିଏ କଥା, ଏକ ଅନ୍ୟ କଥା । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ରହିଥିବା ନାରାୟଣ ସେହି ଭୋଜନକୁ କଦାପି ସ୍ୱୀକାର କରୁନଥିବେ । କାଙ୍ଗାଳ ଅଭାବୀ ମଣିଷଟି ପିନା ଲୋଭରେ ପଡ଼ି ଯାଉଥିବ, ମାତ୍ର ଭିତରର ଅସଲ ମଣିଷ ତଥା ନାରାୟଣ ସବାଆଗ କେବଳ କାରାଗାରରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଆସିବାକୁ ହିଁ ଛଟପଟ ହେଉଥିବେ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ତାଙ୍କର ସେହି ଛଟପଟ ହେବାଟାକୁ ତତ୍କାଳୀନ ଭାରତବର୍ଷରେ ସମ୍ଭବତଃ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ବୁଝିଥିଲେ, ତଥାପି ମନେ ହେଉଛି, ସେ ବୁଝି ମଧ୍ୟ ବୁଝିଲେ ନାହିଁ ।

ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ହେତୁ ସେଦିନ ମଠରେ କେଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ଏକ ଅସାଧାରଣ ଭୋଜନ ଦିଆଗଲା । ସେମାନେ ପରମ ଆପ୍ୟାୟିତ ହେଲେ । ସେମାନେ ଏପରି ଦ୍ରବ୍ୟମାନ ଜୀବନରେ କେବେହେଲେ ଆସ୍ୱାଦନ କରି ନଥିଲେ ବୋଲି କେତେ ଗଦ୍‌ଗଦ ହୋଇ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ କହିଥିଲେ । ସେମାନେ ପଙ୍କ୍ତିରେ ବସିଥିବେ, ମଠର ସ୍ୱାମୀମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଲାଗି ଖାଦ୍ୟ ପରଷି ଦେଉଥିବେ ଏବଂ ସେମାନେ ହୁଏତ ରଙ୍କର ଭଗବାନ ଲାଭ କରିଥିବା ଆନନ୍ଦରେ ସେହି ଖାଦ୍ୟକୁ ସେବନ କଲାବେଳେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ବିମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଦେଖିଥିବେ ଏବଂ ନିଜ ଭିତରେ କେତେ ହାଲୁକା ବି ଅନୁଭବ କରିଥିବେ । ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସବାବଡ଼ ସ୍ୱପ୍ନଟିକୁ ଅନ୍ତତଃ ଗୋଟାଏ ଅବସରରେ ସେ ଚରିତାର୍ଥ କରାଇପାରିଲେ ବୋଲି ନିଜ ଭିତରର ଭାଗବତ ମଣିଷଟି ପାଖରେ କେତେ କୃତଜ୍ଞତା ପ୍ରକାଶ କରିଥିବେ । ସେହି ହାଲୁକା ହେବା ଏବଂ ସେହି କୃତଜ୍ଞତା

ପ୍ରକାଶଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବତଃ ତାଙ୍କ ଆଖିକୁ ସେତେବେଳେ ସେହି ଦରିଦ୍ରମାନେ ନାରାୟଣଙ୍କ ରୂପରେ ଦେଖିଥିବେ ଏବଂ ସତେଅବା ନିଜେ ଏକାବେଳେକେ ବିମୋହିତ ହୋଇଯିବା ପରି ଅନୁଭବ କରିଥିବେ । "ତୁମେମାନେ ହେଉଛ ନାରାୟଣ ; ମୁଁ ଆଜି ନାରାୟଣଙ୍କର ସେବା କଲି" ବୋଲି ଯେତେବେଳେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସେମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଥିବେ, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଥିବା ନାରାୟଣ ସେକଥାଟିକୁ ବୁଝିପାରିଥିବେ ପିନା, ମାତ୍ର ତାଙ୍କୁ ବହନ କରୁଥିବା ସେହି କାଲିଆ ମଣିଷମାନେ ତାହାର କେତେ କ'ଣ ବୁଝିଥିବେ ? ଭାରତବର୍ଷରେ ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ପରୋପକାର କରିବା, ଦୁଃଖ ଭିତରେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦୟା ଦେଖାଇବା ବିଷୟରେ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଗଦା ଗଦା କଥା କୁହାହୋଇ ଆସିଛି ଓ ଏସବୁକୁ ସଂସାରରେ ପୁଣ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିବାର ମାର୍ଗ ବୋଲି ଦର୍ଶାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ଗୋଟିଏ ଅସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ସମାଜବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ସତେଅବା ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବା ପାଇଁ ଭଗବାନଙ୍କର ଅବତାରମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ପକ୍ଷ ହୋଇ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଫୁସୁଲାଇ ରଖିବାକୁ କେତେ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆମ ତୀର୍ଥମାନଙ୍କରେ ପୁଣ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ପ୍ରୀତ୍ୟର୍ଥେ ଅସହାୟ ଅକିଞ୍ଚନମାନଙ୍କର ଧାଡ଼ି ବସିଛି, ଯେପରି ଦୟାଧର୍ମ କରି ସେମାନେ ପୁଣ୍ୟାର୍ଜନ କରିପାରିବେ । ଏବଂ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଭଗବାନ୍ଙ୍କ ସତ୍ୟର ବାହକ ହୋଇ ପୃଥିବୀକୁ ଆସିଛି ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଯେକୌଣସି ମଣିଷ ପରି ତା'ର ଯେ ବଞ୍ଚିବାର ଓ ବିକଶିତ ହେବାର ଅଧିକାର ରହିଛି, ସେହି ଅନ୍ୟ ସନ୍ଦେଶଟିକୁ ସତେଅବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଭିସନ୍ଧି-ମୂଳକ ଭାବରେ ଗୁପ୍ତ କରି ରଖି ଦିଆଯାଇଛି ।

ସେଦିନ ସାନ୍ତାଳମାନେ କେତେ କେତେ ଭଲ ଚିଜ ଖାଇବାକୁ ପାଇଲେ ; ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର କେତେ ମଙ୍ଗଳ କାମନା କରିଥିବେ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଦୁଇଚକ୍ଷୁରୁ ସେଦିନ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁ ନିଶ୍ଚୟ ବୋହି ଆସିଥିବ । ସତକୁସତ କେତେ କ'ଣ ବଦଳିଗଲା ବୋଲି ଏକ ଚମତ୍କାର ପ୍ରତୀତି ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିବ । ଏବଂ, ସାନ୍ତାଳମାନେ ଭୋଜନଦ୍ୱାରା ତୃପ୍ତ ହୋଇ ଚାଲିଯିବା ପରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଯେତେବେଳେ ମଠର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କୁ ଦରିଦ୍ରନାରାୟଣଙ୍କର ସେବା କରିବାର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଭାରତବର୍ଷର ଦରିଦ୍ର ମଣିଷମାନଙ୍କର କଥା କହିଥିବେ, ସେତେବେଳେ ସେଠାରେ ସତେଅବା ଏକ ଅପୂର୍ବ ପରିବେଶ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ଆସିଥିବା ପରି ଅନୁଭବ ହୋଇଥିବ । କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେତିକିଯାଏ ଯାଇ ଅଟକିଗଲେ କାହିଁକି ? ଘଟଣାଟିକୁ ଆହୁରି ପାହାଚେ ଉନ୍ନୀତ କରିନେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ସେଦିନ ମଠ କେଉଁଠି କାହିଁକି ମାରି ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତା, ଯଦି ସେହି ଅବସରରେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କ ସମେତ ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ସେହି ବିଶେଷ ଅତିଥିମାନଙ୍କ ସହିତ ଏକାଧାଡ଼ିରେ ପଙ୍ଗତ ପକାଇ ବସିଥାନ୍ତେ ଏବଂ ଏକତ୍ର ଭୋଜନ କରିଥାନ୍ତେ ? ମଠରେ ରନ୍ଧା ହୋଇଥିବା

ସାମଗ୍ରୀମାନ ଆସି ସାନ୍ତାଳମାନଙ୍କ ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିବା ଭୋଜନ ସହିତ ମିଶି-ଆଆନ୍ତା ଓ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନେଇ ଏକ ଅଭୂତପୂର୍ବ ପଂକ୍ତିଭୋଜନର ଅଘଟଣକୁ ଘଟିବା ନିମନ୍ତେ ବାଟ ଛାଡ଼ି ଦିଆଯାଇଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ତାହା ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ, ହୁଏତ ତାହା ଆଜି ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ଦେବତାଙ୍କୁ ଯେପରି ଅଲଗା ଭୋଜନ ବାଢ଼ି ଦିଆଯାଏ, ଅତିଥିମାନଙ୍କୁ ଦେବତା ଜ୍ଞାନରେ ସେହିପରି ଅଲଗା ଅନ୍ନ ଓ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବାଢ଼ିଦେବା ହୁଏତ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଧୁରୂପେ, ସମଭାଗୀ-ରୂପେ ଆଦୌ ସ୍ୱୀକାର କରି ହୁଏନାହିଁ । ତାହା ପ୍ରଚଳିତ ତତ୍ତ୍ୱନ୍ୟାୟ ଅନୁସାରେ ଏକ ଅନ୍ୟ ସ୍ତରର ବ୍ୟାପାର ହୋଇ ରହିଯାଏ, ତାହା ସତେଅବା ସଦାବର୍ତ୍ତୀୟ କର୍ମର ତାଲିକା ଭିତରେ ରହିଯାଏ ଏବଂ ସଂସାରତ୍ୟାଗୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି ନିଷେଧଟିକୁ ମାନି ଭାଇ ମଣିଷର ବନ୍ଧୁ ହୋଇଯିବାକୁ ସଙ୍କୋଚ ବୋଧ କରନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷର ବ୍ରହ୍ମଭାବନା ସମେତ ଏକାତ୍ମ ହେବାର ପ୍ରାୟ ଯାବତୀୟ ଭାବନା ଭାରତୀୟ ସମାଜନାମକ ସ୍ତରକୁ ଆସି କିପରି ଦାରୁଣ ଭାବରେ ମାଡ଼ ଖାଇ ଯାଇଛି ଏବଂ ଯାବତୀୟ ବାସ୍ତବ ଅଧ୍ୟାତ୍ମଚିନ୍ତାକୁ କିପରି ପ୍ରତିହତ କରିଛି, ବେଲୁଡ଼ ମଠରେ ସେଦିନ ଘଟିପାରି ନଥିବା ଘଟଣାଟିକୁ ହୁଏତ ତାହାର ଏକ ନଜିରରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରିବ ।

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର କେତେ ନିକଟ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଥିଲେ, ମୁଖ୍ୟତଃ ଧର୍ମପ୍ରଚାର ଓ ଅର୍ଥସଂଗ୍ରହ କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନେଇ ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ସେ କେତେ କେତେ ଅନୁରାଗସୂତ୍ରରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ଘରକୁ ଫେରିବା ସମୟରେ ସେଠାରୁ କେତେ କେତେ ସମାଧାନର ସମ୍ଭାବ୍ୟ ସମ୍ପଦକୁ ନିଜ ବୋଇତଟିରେ ଲଦି ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଆସିଥିଲେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀରେ ସେ କେବେହେଲେ କେଉଁଠାରେ ବି ଦରିଦ୍ରନାରାୟଣ କଥାଟିକୁ ଶୁଣି ନଥିବେ । ଦରିଦ୍ରକୁ ଆଗ ମଣିଷର ମୂଲ୍ୟ ତଥା ସମ୍ମାନ ଦେଇ ନଦେଖି ନାରାୟଣର ଭାବାକୃତି ଦେଇ ଦେଖିବାର ରୀତିଟି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରେ କେବେହେଲେ ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇନାହିଁ । ତେଣୁ, ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରିବ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏଇଟିକୁ ଭାରତବର୍ଷର ଚଳଣି ଭିତରୁ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେଥିରେ ଅଧିକନ୍ତୁ ଆକର୍ଷଣତା ମିଶାଇ ତାହାକୁ ଏତେ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ଦର୍ଶାଇବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେହି ଅନ୍ୟ ଜଗତକୁ ଯିବାର ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ସେଠାରେ ସମାଜସ୍ତରରେ କେତେ ଓଲଟପାଲଟ ଘଟି ଯଥାସମ୍ଭବ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଏକ ସର୍ବନିମ୍ନ ମାନବସ୍ୱୀକୃତିର ସ୍ତରକୁ ଅଣାଯାଇ ପାରିଥିଲା । ହୁଏତ ମୂଳତଃ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ସେଠାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ବେଦାନ୍ତ-ବାର୍ତ୍ତାଟିକୁ ଶୁଣିବାଲାଗି କେତେ କେତେ ଉଚିତ ସହାନୁଭୂତି ତଥା ସମଭାବନା ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯାଇ ପାରିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଘେରି ବସିପାରିଲେ ଓ ତାଙ୍କର ଏତେ କାମରେ ଲାଗିପାରିଲେ ; ଅଥଚ, ଭାରତବର୍ଷରେ ସେହି ମାନବିକ-

ଭୌତିକ ଭିତ୍ତି ନଥିବାରୁ ଭାରତବର୍ଷ ହିଁ ବେଦାନ୍ତର ଉଚ୍ଚାରଣଭୂମି ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ଅସଲ ସନ୍ଦେଶ ଏବଂ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକ ଶାସ୍ତ୍ର ଭିତରେ ପୋତିହୋଇ ରହିଗଲା ଏବଂ ଏକାବେଳେକେ ଏକ ଅନ୍ୟ ଦେଶରେ ଜୀବନ ଗ୍ରହିଲା । ଏଠାରେ ସତେଅବା ସକଳ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ-ସମ୍ଭାବନା ଏବଂ ସାମାଜିକ ଉଦ୍ୟମକୁ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକତା ମାଡ଼ି ବସିଲା, ମିଛ ଧର୍ମମାନେ ମାଡ଼ି ବସିଲେ ଏବଂ ସାମୂହିକ ଜୀବନର ଅସଲ ସାହସଗୁଡ଼ିକ ସତେଯେପରି ଯାଇ ଭ୍ରାନ୍ତି ଭିତରେ ଲୁଚି ରହିଲେ ।

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏକାଧିକ ଅବସରରେ ଭାରତବର୍ଷରେ କେତେ ଗୁରୁତ୍ୱର ଆକ୍ଷେପ କରି କହିଛନ୍ତି ଯେ ଏହି ଦେଶରେ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ସବାଆଗ ଅନ୍ନ ମିଳିବା ଉଚିତ୍ । ଅନ୍ନ କେଉଁ ସ୍ତରରୁ ମିଳିବାର କଥାଟି ଏଠାରେ ଆଦୌ ଉଠୁନାହିଁ । ଅସଲ କଥା ହେଉଛି ଅନ୍ନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଏପରି ହେବା ଉଚିତ, ଏପରି ସୁଯୋଗଗୁଡ଼ିକର ସୃଷ୍ଟି ହେବା ଉଚିତ, ଯେପରିକି ସବୁ ମଣିଷଙ୍କ ପାଖରେ ଅନ୍ନ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇପାରିବ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେହି ପ୍ରଥମ କଥାଟିର ସମାଧାନ ବାହାର କରିବାକୁ ଯାଇ ଶିକ୍ଷାର କଥା କହିଥିଲେ । ସେହି ଶିକ୍ଷା ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ପ୍ରଶିକ୍ଷିତ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ଦେବେ ବୋଲି ସେ ତାହାର ଏକ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ନକ୍ସା ମଧ୍ୟ ତିଆରି କରିଥିଲେ । ସେହି ନକ୍ସା ହୁଏତ ନକ୍ସାରେ ରହିଗଲା । କୌଣସି କାରଣରୁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ପରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍‌ର ମୂଳ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଏବଂ ଅଗ୍ରାଧିକାରଗୁଡ଼ିକ ବଦଳିଗଲା । ଶିକ୍ଷାଦାନ ଏବଂ ଲୋକଜାଗରଣ ସମଗ୍ର ନିର୍ଦ୍ଦେଶଟି ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଅଂଶ ହୋଇ ରହିଲା ସିନା, ମାତ୍ର ସେଇଟି ଉପରେ ଆଉ ସେତେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଗଲା ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ପରେ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟବର୍ଗଟି ମଧ୍ୟରୁ ଆଉ ସେପରି ଦ୍ୱିତୀୟ କେହି ବାହାରିଲେ ନାହିଁ, ଯିଏକି ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଭଳି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭାବରେ ସେହି ପ୍ରସଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକର ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ସ୍ମୃତିଚାରଣା କଲାବେଳେ ଅନେକ ଖୁବ୍ ଉତ୍ସାହିତ ଭାବରେ ସେହି କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ହୁଏତ ପକାଇଲେ, ମାତ୍ର ତଥାପି ମେଘଗୁଡ଼ାକ ଏକାବେଳେକେ ତଳି ଗୁଡ଼ିଗଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଜଣେ ମହାନ୍ ପୁରୁଷ ରୂପେ ପୂଜା ପାଇଲେ, ଆମ ଆଖିଗୁଡ଼ାକୁ କେଡ଼େ ବଡ଼ ହୋଇ ଦିଶିଲେ, ମାତ୍ର ଆମ ସାଙ୍ଗରେ ବାଟ ଚାଲୁଥିବା ପରି ଆଦୌ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଆମ ବାଟକୁ ଫେରିଆସିଲୁ । ଆମ ନିଜ ମନ ଅନୁସାରେ ତାଙ୍କୁ ମୂର୍ତ୍ତିଟିଏ କରି ପୂଜିଲୁ । ତାଙ୍କ ଉପରେ ଫୁଲ ଚଢ଼ାଇଲୁ, ଭୋଗରାଗ ବାଢ଼ିଲୁ । ତାଙ୍କୁ ଏ ଦେଶର ମଣି ବୋଲି କହିଲୁ । ଦରିଦ୍ର ହେଲୁ ।

ନିଜର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ବୋଲି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆମକୁ ସେହି ଦିଗରେ ଉତ୍ସାହିତ କଲାଭଳି କହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଅନୁସାରେ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ସେବାରେ ଆମର ଶରୀର ସମର୍ପିତ ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି ଭାବୁ ଭାବୁ ଆମେ ନିଜର ଅହଂଟାକୁ ମଧ୍ୟ ଭୁଲିଯାଉ ।

ଏବଂ, ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ଆମେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ସହିତ ଏହି ଶରୀରଟାକୁ ହିଁ ଆମର ଅହଂ ସହିତ ଅଭିନ୍ନ କରି ଦେଖିଥାଉ । ଅନ୍ୟ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ତା'ଭିତରର ଦିବ୍ୟତାକୁ ଉନ୍ମୋଚିତ କରି ଆଣିବାରେ ସହାୟତା କଲେ ଯେପରି ତାହା ଆମ ନିଜର ଦିବ୍ୟତାକୁ ଉନ୍ମୋଚିତ କରାଇ ଆଣିବାରେ ସହାୟତା କରେ, ଇଏ ହେଉଛି ସେହିପରି ଗୋଟିଏ କଥା । ତଥାପି, ଆମେ ମୂଳତଃ କେଉଁ ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଆଉ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟର ଭଲ କରିବାକୁ ଯାଉଛୁ, ସମ୍ଭବତଃ ସବୁକିଛି ତାହାରି ଉପରେ ହିଁ ନିର୍ଭର କରିଥାଏ । ତେଣୁ, ଅନ୍ୟର ଭଲ କରିବାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅବସର ଯେ ଆମକୁ ନିଜ ଅହଂର ଗଣ୍ଡିଟି ଭିତରୁ ମୁକୁଳି ଆସିବାରେ ଅବଶ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ, ସେକଥା ମୋଟେ ନୁହେଁ । କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଜପାଇଁ ଯଶ ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଲୋକମାନେ ପରୋପକାର କରନ୍ତି । ମୁଁ ପୃଥିବୀର ଏତେ ଉପକାର କରୁଛି,—ଏହିପରି ଏକ ଗୌରବାନୁଭବ ଅନେକ ସମୟରେ ମଣିଷମାନଙ୍କର ଅହଂକୁ ଅଧିକ ବଳିଷ୍ଠ କରିବାରେ ମଧ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରେ । ତେଣୁ, ଅହଂମୁକ୍ତ ହୋଇ ନିଜ ବାଟଟିକୁ ଖୋଳିବା ହେଉଛି ସବାଆଗ କଥା । ଦରିଦ୍ରନାରାୟଣଙ୍କର ସେବାଦ୍ୱାରା ଭାରତବର୍ଷରେ ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କର ଦଶାରେ ଯେ ସତକୁସତ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି ବା ହୋଇଛି, ସେକଥା କେହି ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ କହିପାରିବ ନାହିଁ । କାରଣ, ଏକଥା ସତରୁ ସତର ପ୍ରାୟ ସତ ହୋଇଥାଏ ଯେ, ଯେଉଁମାନେ ଦାଣ୍ଡପଟେ ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କ ଲାଗି ଯୋଜନାବଦ୍ଧ ଭାବରେ ଦୟା କରୁଥାନ୍ତି, ସେହିମାନେ ହିଁ ପୃଥିବୀରେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟକୁ ବଳବତ୍ତର କରି ରଖିବାରେ କାରଣ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ଦରିଦ୍ରର ସେବା ବା ଦୟା କରିବା ଲାଗି ରହିଥିଲେ ତାହା ହୁଏତ ତାକୁ ଆହୁରି ଜଡ଼ ଓ ନିର୍ଭରଶୀଳ କରି ରଖିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଦୟା ଓ ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟ ସମ୍ଭବତଃ ବେଳେ ବେଳେ ତାଙ୍କର ଗୁରୁଭାଇମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅଶ୍ୱସ୍ତିକର ବୋଧ ହେଉଥିଲା । ସ୍ୱାମୀଜୀ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିବା ଗୋଟିଏ ଚିଠିର କିୟଦଂଶରୁ ତାହାର ଏକ ଆଭାସ ମିଳିଯାଉଛି : "ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ଦେଖି-ପାରୁଛି ଯେ, ମୋ' ପଦ୍ଧତିଟା ପ୍ରକୃତରେ ଭୁଲ ଓ ତୁମ କଥାଟା ହିଁ ଠିକ୍ । ମୁଁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ବିଷୟରେ ହିଁ ଏକଥା କହୁଛି । ଅର୍ଥାତ୍, ଯଦି ତୁମେ ଥରକେ ଗୁଡ଼ାଏ ଗୁଡ଼ାଏ ଅର୍ଥ ଦେଇ କାହାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ, ତେବେ ଲୋକମାନେ ଆଦୌ ତୁମ ପାଖରେ କୃତଜ୍ଞ ଅନୁଭବ କରିବେ ନାହିଁ । ବରଂ ସେମାନେ ତୁମକୁ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ନିର୍ବୋଧ ବୋଲି ଭାବିବେ ଏବଂ ତୁମ ଉପରେ ଲଦି ହୋଇ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବେ । ଦାନ ଦେବାର ଏକ ନକାରାତ୍ମକ ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟ ଯେ ଦାନ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଉପରେ ପଡ଼ିଥାଏ, ମୁଁ ସବୁବେଳେ ସେହି କଥାଟିକୁ ଏକାବେଳକେ ଭୁଲି ଯାଉଥିଲି ।" ଏହି ପତ୍ରଟି ସ୍ୱାମୀଜୀ ୧୮୯୮ ମସିହାରେ ଲେଖିଥିଲେ । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଆଉଜଣକୁ ନାରାୟଣ-ଜ୍ଞାନରେ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ଯେ ନିଜ ଭିତରେ ନାରାୟଣଙ୍କର ପରିଚୟ ପାଇବ ଓ ନିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ନିଜ ଚେତନା ଭିତରେ ନିଜକୁ ଠାବ

କରିପାରିବ, ସେକଥା ନିର୍ଭର ସହିତ ଆଦୌ କହି ହେବ ନାହିଁ । ତଦ୍ୱାରା ମୂଳ ବ୍ୟବସ୍ଥାଟି ବଦଳିବ ନାହିଁ, ତେଣୁ ଦୁଃଖ ବି ଯିବ ନାହିଁ, ଦୁଷ୍ଟତାଗୁଡ଼ିକ ଦେଶ୍ ଲୁଟି ରହି ପାରୁଥିବେ ।

କେତେ କେତେ ଅବସରରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ କହି ପକାଉଥିଲେ ଯେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଅନ୍ନମୟ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ସବାଆଗ ପୂରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସେଇଟି ଜୀବନପଲ୍ଲବନର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଆବଶ୍ୟକତା । ସେଇଟି ପ୍ରଥମ ପାହାଚ । ସେହି ପ୍ରଥମ ପାହାଚଟିର ସମାଧାନ ହୋଇପାରିଲେ ମଣିଷମାନେ ସେମାନଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଆବଶ୍ୟକତାର ସୋପାନଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ୱଭାବପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଲୋଡ଼ିବେ ଏବଂ ପାହାଚ ପାହାଚ ଉଠି ଅଧ୍ୟାତ୍ମରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଏହି ସର୍ବପ୍ରଥମ ସୋପାନଟି ପ୍ରତି ପ୍ରାୟ କୌଣସି ଯୁଗରେ ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ । ସମାଜରେ ଯେଉଁମାନେ ଅନ୍ନରେ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଓ ଆସନରେ ଭାଗ୍ୟବାନ୍, ଆମ ସମାଜର ସଂହିତାକାରମାନେ ଏକାଧିକ କାରଣରୁ ସେହିମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆଉଜି ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଶାସ୍ତ୍ର ତଥା ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ କେବେହେଲେ ସମାଜର ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ନିଜ ବିଚାରକୁ ନେଇନାହାନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍, କେବଳ ଥୋକେ ମଣିଷଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମି ବୋଲି ଧରିନେଇ ଏହି ଦେଶରେ ଅନ୍ନର ବିଚାର କରାଯାଇଛି, ଜ୍ଞାନର ବିଚାର କରାଯାଇଛି, ନ୍ୟାୟ ଓ ନୈତିକତାର ବିଚାର କରାଯାଇଛି, ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ବିଚାର କରାଯାଇଛି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀରେ ପୁରାତନ ବ୍ୟବସ୍ଥାଟାକୁ ଭାଙ୍ଗି ନୂତନ ରୀତିରେ ସମାଜର ପୁନର୍ଗଠନ ଲାଗି ନାନା ଉଦ୍ୟମ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷରେ ସେଭଳି ବିଶେଷକିଛି ହୋଇ ନାହିଁ । ପ୍ରାୟ ଭାବପ୍ରବଣ ନାନା କାବ୍ୟିକତାର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ବ୍ରହ୍ମ ଓ ଭଗବାନଙ୍କର ନାନାଭଳି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ସିନା, ଭଗବାନ ଯେପରି ସାମୂହିକ ଜୀବନସମ୍ବନ୍ଧର ତଳିଯାଏ ମଧ୍ୟ ଆସିପାରିବେ ଏବଂ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିବ, ସେଆଡ଼କୁ କେହି ବିଶେଷ ମନ ଦେଇନାହାନ୍ତି । ଏପରିକି, ଯେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ପବିତ୍ର ଓ ପାବନକାରୀ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଯାଇଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କର ପହଞ୍ଚ ଭିତରକୁ ଆଦୌ ଅଣାଯାଇ ନାହିଁ । ଏବଂ, ଏହି ଉପେକ୍ଷା ଏବଂ ଅନ୍ୟାୟକୁ ସତେଅବା ଦୋରସ୍ତ କରି ରଖିବାପାଇଁ ଭାରତବର୍ଷରେ କର୍ମବାଦ, ଭାଗ୍ୟବାଦ ଓ ମାୟାବାଦର ମିଛ ଭେଳିକିଗୁଡ଼ାକୁ ଆଣି ତଳେ ରହିଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଉଦ୍ୟମଶକ୍ତିକୁ ସର୍ବଥା କ୍ଲୀବ କରି ରଖାଯାଇଛି । ଏବଂ, ସେହି କାରଣରୁ, ଭାରତବର୍ଷରେ ହିଁ ଏକଦା ପୃଥିବୀର ଉଚ୍ଚତମ ପ୍ରଜ୍ଞାଗୁଡ଼ିକର ଉଚ୍ଚାରଣ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷର ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷ ଘୁମୁରି ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଜାତିଭେଦର ନୃଶଂସତାକୁ ତଥାକଥିତ ଧର୍ମର ସମର୍ଥନ ଦିଆଯାଇ ବ୍ରହ୍ମର, ସତ୍ୟର ଅବମାନନା କରାଯାଇ ଆସିଛି ।

ଏହିପରି ଏକ ଭାରତବର୍ଷରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଯେ ଏକାବେଳେକେ ତଳୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଉପର ସମେତ ସବୁକିଛିକୁ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ଦେଖିପାରିଲେ ଏବଂ ଉପର ଭାଗମାନଙ୍କରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ବସିଥିବା ଶିଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ତଳଟା ବିଷୟରେ ସଚେତନ କରାଇବାର ପ୍ରୟାସ କଲେ, ଆମେ ହୁଏତ ତାହାକୁ ହିଁ ତତ୍କାଳୀନ ଭାରତବର୍ଷ ଲାଗି ତାଙ୍କର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅବଦାନ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବା । ଏହି କଥାଟିକୁ କରିପାରିବା ପାଇଁ ସବାଆଗ ସାହସ ଦରକାର, ଭିତରେ ରହିଥିବା ପରମବଳଟି ସହିତ ଏକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ପରିଚୟ ରହିଥିବା ଦରକାର । ସେହି ପରିଚୟ ହିଁ ସଚରାଚର ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ତା' ଗୁଳାଗୁଡ଼ାକ ଭିତରୁ ବାହାରକରି କେତେ କୁଆଡ଼େ ନେଇଯାଏ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଗୁଳାରେ ଥିଲେ, ତଥାପି ଗୁଳାରେ ନଥିଲେ; ବାହାରକୁ ଦେଖିବାପାଇଁ ଏକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଭିତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନୁଗତ ଭାବରେ ରହିଥିଲେ, ତଥାପି ସେ ଆଦୌ କେବଳ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଟି ଭିତରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିନଥିଲେ । ଜଣେ ସାହସୀ ମନୁଷ୍ୟକୁ କଦାପି କେହିହେଲେ ବାନ୍ଧି ରଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ସ୍ୱନିର୍ମିତ ସଂଘଟି ଭିତରେ ଆହୁରି କେତେ କିଏ ରହିଥିଲେ, ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ସେହି ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଭିତରେ ରହିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର, ସେମାନେ ହୁଏତ ଅଧିକତଃ ଗୁଳାଭିତରେ ଅଛନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ସଂସାର ଭିତରେ କୌଣସି ମାଡ଼ ଖାଇ ସେମାନେ ଆଶ୍ରୟ ଖୋଜି ଏହିପରି ଏକ ଭୂମିକା ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ସତେଅବା ନିଜର ଚିରଶାନ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଏଠାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଯାଇଛନ୍ତି ଓ ଯାହାକିଛି କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସତେଅବା ସବାଆଗ ନିଜର ମୁକ୍ତ ଅବସ୍ଥାଟିର ଉପଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ନିଜ ମୁକ୍ତିର କଥା ବେଶୀ କହିନଥିଲେ । ସଂସାରର ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ସେ ଅଗଣିତ ଥରପାଇଁ ପୃଥିବୀରେ ଜନ୍ମ ହେବେ ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ଅସୁମାରି ଥରପାଇଁ ନର୍କକୁ ଯିବେ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିଥିଲେ । ଏସବୁ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ନାମକ ଦରବାରର କଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଯାବତୀୟ ସ୍ଥାଣୁ ଅଭିଧାରୁ ମୁକ୍ତହୋଇ ସତକୁସତ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଆହ୍ୱାନବୃତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିବା ଜଣେ ଅନୁରାଗୀ ଓ ସାହସୀର ଅନ୍ତର କଥା । ସେହି ସାହସ ଏଡ଼େ ଉନ୍ମୋଚିତ ଭାବରେ ସେତେବେଳେ କେହି କରିନଥିଲେ । ଏତେ ଏତେ ରଙ୍ଗ ମଣିଷ ଅନ୍ୟ ନାନା ଗୌଣତା ଭିତରେ ମଜ୍ଜି ରହିଥିବାବେଳେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ କାହିଁକି ଏକାବେଳେକେ ଏକ ଅନ୍ୟଆଡ଼କୁ ମନ କଲେ ଏବଂ କେବଳ ବାହାରେ ନୁହେଁ, ନିଜ ଗଣଟି ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଚହଲ ପକାଇ ଦେଇଥିଲେ, ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଜୀବନୀକାରମାନେ ଗବେଷଣା କରି ହୁଏତ ସେହି କଥାଟିର କିଛି କିଛି ଅନ୍ତ ପାଇ-ପାରିବେ । ଏବଂ ତାହା ସମ୍ପୃକ୍ତ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ସମୁଚିତ ପ୍ରଷ୍ଠଭୂମିକୁ ଦେଇ ଜାଣିବାରେ ଏବଂ ଏବେ ଆମକାଳରେ ମଧ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷରେ ନିଜର

ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକୁ ସମୁଚିତ ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରିବାରେ ବହୁତ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଅନୁରାଗୀମାନେ ଏବେ ଆଦୌ କମ୍ ପ୍ରଚାର କରୁ-ନାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର, ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ବ୍ୟାକୁଳତାର ଏହି ବିଶେଷ ଦିଗଟିକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦେଖାଇ ପାରିଲେ ହୁଏତ ଆମେ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କପ୍ରତି ଅଧିକ ନ୍ୟାୟବିଚାର କରିପାରିବା ଏବଂ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଅଧିକ ଉପକୃତ ହୋଇପାରିବା ।

ସ୍ୱାମୀଜୀ କହୁଥିଲେ, ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ତଥା ଯେକୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନର କାର୍ଯ୍ୟ ଉପରୁ ତଳ ଆଡ଼କୁ ହେବନାହିଁ, ତଳୁ ଉପର ଆଡ଼କୁ ହେବ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଅଧିକତର ସ୍ଥଳରେ ହୃଦୟର ପରିବର୍ତ୍ତନ କଥା କୁହାଯାଇଛି । ଯେଉଁମାନେ ଉପରେ ରହି ତଳଟାକୁ ଅବଜ୍ଞା କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ଏବଂ ଦେଶଟାକୁ ଗୋଟାଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲଜ୍ଜାକର ଆର୍ଥିକ ଓ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାଭିତରେ କଲବଲ କରି ରଖିଛନ୍ତି, ପ୍ରଚାରଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବ ଓ ସେମାନେ ସହାନୁଭୂତି ସହିତ ତଳକୁ ଆସି ତଳେ ଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଟେକିବେ,— ଆମ ଦେଶରେ ଧର୍ମ, ସମାଜସେବାର ଓ ରାଜନୀତିରେ ମଧ୍ୟ ଅଧିକାଂଶ ମନୁଷ୍ୟ ଏହିଭଳି କହିଆସିଛନ୍ତି । ଏବେମଧ୍ୟ କମ୍ କହୁନାହାନ୍ତି । ଯାବତୀୟ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟରୁ ବିଚାରକରି ଦେଖିଲେ, ଦରିଦ୍ର-ନାରାୟଣର ସକଳ କଳ୍ପନାଟି ମଧ୍ୟ ଏହି ପଂକ୍ତିର ଗୋଟିଏ ବିଚାରପରି ମନେ ହୋଇଥାଏ । ଦରିଦ୍ରକୁ ନାରାୟଣ-ଜ୍ଞାନରେ ଦେଖିବା ଏବଂ ସେହିପରି ଭାବରେ ତାହାର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବା, ଏଇଟି ଏକ ଏକପାଖିଆ ବିଚାର ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଯିଏ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଭିତରେ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଦେଖିଥିବ । ସେ ଆହୁରି ଆଗରୁ ନିଜ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ଦେଖି ସାରିଥିବ । ନିଜ ଭିତରେ ସେହିଭଳି ଘଟଣାଟିଏ ଘଟିବା ଆଗରୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଭିତରେ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଦେଖିବାରେ ବହୁତ କିଛି ବିଡ଼ମ୍ବନା ଆସି ପ୍ରବେଶ କରିବାର ସର୍ବଦା ଏକ ଆଶଙ୍କା ରହିଥିବ । ଦରିଦ୍ର-ନାରାୟଣ ସେବାରେ ସର୍ବଦା ଏକ ଦୟା ଆସି ପଶିଯିବ, ଏକ ମିଛ ଧାର୍ମିକତାର ଓ ଲୋକହିତୈଷିତାର ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ପଶିଯିବ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଅନେକତଃ ସେହି ବ୍ୟାପାରଟି ଘଟିଛି । ଦରିଦ୍ର ଦରିଦ୍ରର ଥାନରେ ରହିଛି ଏବଂ ତା'ପାଇଁ ଦୟାପ୍ରଦର୍ଶନ ଲାଗି ରହିଛି । ଦୟାପ୍ରଦର୍ଶନ ଦ୍ୱାରା ଦାତାର ବା ଦୟାଳୁର ପୁଣ୍ୟ ହେବ ବୋଲି ପ୍ରଚାର କରାଯାଇ ଆସିଛି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆମର ଏହିସବୁ ଫନ୍ଦି ଭିତରୁ ସର୍ବଦା ଦୂରରେ ରହିଥିଲେ । ମାତ୍ର, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଯେଉଁମାନେ କ୍ରମେ ନିଜର ଏକ ଆରାଧ୍ୟ ବସ୍ତୁରୂପେ ଆତ୍ମସାତ୍ କରିନେଲେ, ସେହି ଅଦରିଦ୍ରମାନେ ହିଁ ସଂପ୍ରତି ବିବିଧ ଚାତୁର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ସେହି ଫନ୍ଦିଗୁଡ଼ାକ ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ରଖିବାର ଭାରି ପ୍ରୟାସମାନ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ।

ତଳ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଅନୁରୂପ ଜାଗରଣ ଆଣି ଉପରକୁ ଉଠାଇବାର ଯେଉଁ ବିଚାରଟି, ତାହାହିଁ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ବିଚାର । ଆଧୁନିକ ରାଜନୀତିରେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ସମୟରେ ଏହି ତଳ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସଂଗଠିତ

କରି ଗୋଟିଏ ଦେଶର ଶାସନକୁ ନିଜ ହାତକୁ ନେବା ବିଷୟରେ ବୁଝାଯାଇଥାଏ । ଅବଶ୍ୟ ଏକଥା ସତ ଯେ, ଏହି ବିପ୍ଳବର ପୁରୋଧାମାନେ ଦରିଦ୍ର ନାରାୟଣ ଶବ୍ଦଟିକୁ ଆଦୌ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ନାହିଁ ଓ କରିନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ଜନତା ଓ ସର୍ବହରା ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର, ସଚରାଚର ଦେଖାଯାଇଛି ଯେ ଯେଉଁମାନେ ପୁରୁଣା ଶାସକମାନଙ୍କୁ ତଡ଼ି ସର୍ବହରାଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ବିପ୍ଳବ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ସେମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ଭୂତ ମାଡ଼ିବସିଲା ପରି ନିଜେ ହିଁ ଶାସନର ଅଡ଼ାଗୁଡ଼ିକୁ ଆତ୍ମସାତ୍ କରି ନେଇଛନ୍ତି ଓ ହୁଏତ ନୂତନ ପ୍ରକାରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଘୃଣିତ କରି ରଖିବାଲାଗି ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ଜଣେ ସଂସାରତ୍ୟାଗୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଭିତରେ ସେପରି କୌଣସି ମତଲବ ଥିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ହିଁ ଉଠୁନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଜନଶିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ଜନମାନସରେ ଏପରି ଏକ ଜାଗରଣ ଆଣିବାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ, ଯାହାଦ୍ୱାରା କି ସେମାନେ ନିଜର ଉତ୍ସଗୁଡ଼ିକ ନିଜ ହାତକୁ ନେଇପାରିବେ ଏବଂ ନିଜର ଯଥାର୍ଥ ହୃଦୟ-ଅନୁରୂପ ଏକ ଶାସନର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିପାରିବେ । ଏହା ଯାବତୀୟ ଅର୍ଥରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜଭିତରେ ରହିଥିବା ସତ୍ୟ ବିଷୟରେ ଜାଗରୂକ ଏବଂ ସଚେତନ ହେବେ, ତା'ପରେ ସେମାନେ ଆଉ କଦାପି ଭୀତ ବା ଭାଗ୍ୟବାଦୀ ହୋଇ ଉପରୁ କୌଣସି ଅବତାରକୁ ମାନନେବେ ନାହିଁ, ଏକ ସ୍ୱାର୍ଥମୁକ୍ତ ଆତ୍ମୀୟତା ହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ-ପ୍ରକାରେ ବାଟ ଚାଲିବା ପାଇଁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ଓ ଏକତ୍ର କରି ଆଣିବ, ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କାର୍ଯ୍ୟ ନକହି ପ୍ରକୃତରେ ଆଉ କ'ଣ ବୋଲି ବୁଝାଯାଇପାରିବ ? ଯେକୌଣସି ତୁଚ୍ଛ ରାଜନୀତିକ କାର୍ଯ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ଏଇଟି ଯେ ଅଧିକ ଦୁରୂହ, ସେକଥା ସ୍ୱାମୀଜୀ ଉତ୍ତମରୂପେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥିଲେ । ଏବଂ, ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନକୁ ନିର୍ମିତ କରି ସମଗ୍ର ସାମାଜିକ ଜୀବନର ସ୍ତରରେ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ଏକ ସାକାର ଅଭିମୁଖ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିବାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ । ସେହି ସ୍ୱପ୍ନ ବା ଯୋଜନାର କ'ଣ କେତେ ଫଳିଲା ବା ନ ଫଳିଲା, ସେହି ବିଷୟଟିର କୌଣସି ବିଚାର ନକରି ଆମେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ସମକ୍ଷରେ ରହିଥିବା ଭବିଷ୍ୟ ଚିତ୍ରଟିକୁ ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ ଯେତିକି ଅନୁଭବ କରିପାରିବା, ଆମକୁ ସେତିକି ଚକିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆମେ ନିଜେ ଭାରତବର୍ଷର ମନୁଷ୍ୟପ୍ରତି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ଆଲୋଡ଼ିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆମ ପାଖରେ ଆସି ହାଜର ହୋଇଯିବେ, ଆମକୁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଯିବାପାଇଁ ଅବଶ୍ୟ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେବେ ।

ତେଣୁ, ଦରିଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଠାବ କରି ଆମେ ସେମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବା;— ଉପରୁ ଆଉ ସେମାନଙ୍କର ସେବା କରିବାର ମୋଟେ କୌଣସି ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି କରିବା ନାହିଁ । ସେକାଳରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଯାହା କହିଥିଲେ ଆମେ ମଧ୍ୟ ତାହାହିଁ କହିବା ।

କାରଣ, କେବଳ ଆମେ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ତାହା ଆଦୌ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବନାହିଁ ; ସେମାନେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଭିତରେ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିବେ, ନିଜ ଭିତରର ମେରୁଦଣ୍ଡଟିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବେ । ଆମ ପଛରେ ଦଉଡ଼ୁଥିବା ମୂଷାପଲ ପରି ନୁହେଁ, ଆମର ସମକକ୍ଷ ଭାବରେ ଆମ ପାଖକୁ ଆସିବେ ଓ ଆମ ସହିତ ବାଟ ଚାଲିବାକୁ ମନ କରିବେ । ଏହି କଥାଟିକୁ ନିଜ ଅନ୍ତର ଭିତରେ ରଖିଥିଲେ, ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ଏହି କର୍ମଭାରକୁ ନେଇ ସେମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବା, ଆମକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଆପଣାର ଭୂମିକାଟି ବିଷୟରେ ଅନେକ ପରିଷ୍କାର ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆଗକୁ ପାଦୁଟିଏ ପକାଇବା ପୂର୍ବରୁ, ଆମ ଭିତରେ ଯେ ଆଦୌ କୌଣସି ସ୍ୱାର୍ଥଭାବନା ଆମକୁ ପ୍ରମତ୍ତ କରି ରଖିନାହିଁ, ସେବିଷୟରେ ସୁନିଶ୍ଚିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସାଧାରଣ ସ୍ୱାର୍ଥୀ ମଣିଷମାନେ ଏକଥା କଦାପି କରିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଭାବୁଥିଲେ ଏବଂ ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ସେ ଗୃହତ୍ୟାଗୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କର କଥା ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । ଏପରି ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ମନୁଷ୍ୟ, ଯେଉଁମାନେ ଏହି ସାଂସାରିକ କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ମଧ୍ୟ ପାରମାର୍ଥିକ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିବେ ଏବଂ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସିଥିବେ । ଜଣେ ଈଶ୍ୱରାର୍ପିତ ବ୍ୟକ୍ତି ପାଇଁ ପ୍ରକୃତରେ ଖାଲି ସାଂସାରିକ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ମୋଟେ କିଛି ନଥାଏ । ଯଥାର୍ଥ ଅଧ୍ୟାତ୍ମଭାବନା ସଂସାର ଏବଂ ପରମାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଅନ୍ତର ଦେଖିପାରେ ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ସର୍ବଦା ଯେଉଁ ବେଦାନ୍ତର କଥା କହୁଥିଲେ, ସେହି ବେଦାନ୍ତ ମଧ୍ୟ କଦାପି ଦୁଇଟା ଦେଖେ ନାହିଁ, କୌଣସି ବ୍ୟବଧାନ ରଖେ ନାହିଁ । ଖାଲି ଦମ୍ଭ କରୁଥିବା ମଣିଷମାନେ ଏହି କଥାଟିର ମର୍ମକୁ କଦାପି ବୁଝି ପାରିବେ ନାହିଁ । ସଂସାର ଭିତରେ ଅନୁକ୍ଷଣ ଆପଣାକୁ ହିଁ କେନ୍ଦ୍ରରୂପେ ଦେଖୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଏହାକୁ ତୁଚ୍ଛା ଭାବବାଦ ବୋଲି କହିବେ । ପୃଥିବୀର ଇତିହାସରେ ବିଭିନ୍ନ ମାର୍କାର ଭାବବାଦୀ ଯେ ସବୁ ଯୁଗରେ ଥିଲେ ଓ ଆଜିନ୍ତି, ସେହି କଥାଟିକୁ କଦାପି ଅସ୍ୱୀକାର କରିଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ତଥାପି, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଆମେ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ସେହି ପଲଟା ଭିତରେ ପୁରାଇଦେଲେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆଦୌ ନ୍ୟାୟ ବିଚାର କରିବା ନାହିଁ । ନିଜ ସମୟରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଯାହାକିଛି କହିଥିଲେ ଏବଂ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ, ତାହାର ଆବେଦନ ତତ୍କାଳୀନ ଭାରତୀୟ ଉଦ୍ୟମର ଯାବତୀୟ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥିଲା ଏବଂ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିଥିଲା । ତେଣୁ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଈଶ୍ୱରଭାବନା ଅଥବା ସମାଜଭାବନା କୌଣସିଟି ଆଦୌ ପାରମ୍ପରିକ ନଥିଲା । କାରଣ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ନିଜକୁ କେବେହେଲେ କୌଣସି ଗୁଳାରେ ପକାଇ ନଥିଲେ । ନିଜ ଭିତରର ଅଧ୍ୟାତ୍ମବାସନା ତାଙ୍କୁ ଯାବତୀୟ ଗୁଳାଭିତରୁ ଉଠାଇ ନେଇଥିଲା । ଯେକୌଣସି ଯଥାର୍ଥ ମନୁଷ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମ୍ଭବତଃ ତାହାହିଁ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ଦରିଦ୍ରନାରାୟଣର ବିଗ୍ରହଟି ଭାରତବର୍ଷରେ କାଳକ୍ରମେ ଭାରି ବିକୃତ ହୋଇଯାଇଛି । ପୁଣ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିବାର ଲୋଭରେ ଅନେକ ମଣିଷ ଦୟା କରୁଛନ୍ତି, ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟ ଦେଖାଉଛନ୍ତି ଓ ତାହାକୁ ଦରିଦ୍ରନାରାୟଣର ସେବା କରିବା ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେବାପ୍ରାପ୍ତ ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କର ଜଡ଼ତାଗୁଡ଼ିକ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଛି ସିନା, ଆଉ ବେଶୀକିଛି ଲାଭ ହେଉନାହିଁ । ଅଜ୍ଞାନ ତୁଟୁନାହିଁ କି ଅପମାନ ମେଣ୍ଟୁନାହିଁ । ସାଂପ୍ରତିକ ଭାରତବର୍ଷର ଏହିସବୁ ବ୍ୟାପାର ଦେଖିଲେ ଏବେ ସ୍ୱୟଂ ସ୍ୱାମୀଜୀ ମଧ୍ୟ ଚକିତ ହୋଇ ଯାଉଥାନ୍ତେ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁଠାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ମୂଳଦୃଷ୍ଟିଟିର ଅଭାବ ରହିଛି, ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ସେବାର ନାମରେ ବହୁ ବିକାର ଆସି ପଶିଯାଇଛି । ମୂଳଦୃଷ୍ଟିଗୁଡ଼ିକୁ ହରାଇ ବସିଥିବା ମଣିଷ କେତେବେଳେ ଯେ ବାଟରୁ ଛୁଡ଼ିଯାଏ, ସେକଥା ସେ ଆଦୌ ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ । ଆଡ଼ମ୍ବରଗୁଡ଼ିକ ବହୁଗୁଣିତ ହେଉଥାଏ ଏବଂ ଏଣେ ସ୍ଖଳନ ଘଟିବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ସମାନ ଭାବରେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଆଉଗୋଟିଏ ନେତୃତ୍ୱ ସମ୍ଭବ ହେଲେ ଯାଇ ପୁନର୍ବାର ଚେତା ଫେରିଆସେ ଓ ପୁନର୍ବାର କେନ୍ଦ୍ରଟି ମିଳିଯାଏ । ବାଟ ଛୁଡ଼ିଥିବା ସମସ୍ତଟା ପୁନର୍ବାର ବାଟକୁ ଫେରିଆସେ । କିନ୍ତୁ, ଅନ୍ତତଃ ଥୋକେ ମନୁଷ୍ୟ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରେ ଚିନ୍ତା କଲେ ଏବଂ ସାହସୀ ହେଲେ ଯାଇ ହୁଏତ ସେକଥା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଭାରତବର୍ଷ ସମ୍ପ୍ରତି ହୁଏତ ସେହିଭଳି ଏକ ନେତୃତ୍ୱ ଓ ଏକ ବିକଳ୍ପ ଚିନ୍ତାଲାଗି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଛି । ଏହି ନେତୃତ୍ୱ ଓ ଏହି ବିକଳ୍ପକୁ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ନବଉନ୍ମେଷ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ଶୁଭ ଇଚ୍ଛା ଏବଂ ସଦ୍‌ଭାବନାର ଯେଉଁ ସାଂପ୍ରତିକ ଉଦ୍‌ବେଳନମାନ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଲାଣି, ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମେ ସେହିଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଆମର ଖିଅ ଲଗାଇ ପାରିଲେ ହୁଏତ ଏଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତରେ କେତେ କ'ଣ ଘଟଣା ଘଟିପାରିବ ।

ମାତ୍ର, ସବାଆଗ ଏହି ବାଡ଼ଗୁଡ଼ାକ ଉଠିଗଲେ ସିନା ଯାହା କିଛି ହେବ ! ଆମ ପୃଥିବୀରେ, ଯାହାର ବାଡ଼ଗୁଡ଼ାକ ଯେତେ ମଜବୁତ, ତାହାର ବଡ଼ିମାଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟ ସେତେ ବେଶୀ । ବିଗତ ଶହେ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ବାଡ଼ଗୁଡ଼ିକୁ ଉଠାଇ-ଦେବାର ପ୍ରୟାସ ଯେତେ କରାହୋଇ ନାହିଁ, ବଡ଼ିମାଗୁଡ଼ାକୁ ଦେଖାଇ ଦେବାର ତାମସାଟା ତା'ଠାରୁ ଅନେକ ଗୁଣ ଅଧିକ ହୋଇଛି । ଭାରତବର୍ଷ ଅମୁକ ବା ସମୁକ ଥିଲା, ଭାରତବର୍ଷ ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀକୁ ଆଲୋକ ଦେଖାଉଥିଲା ବୋଲି କହୁଥିବା ମଣିଷମାନେ ହିଁ ଏଠାରେ ଅନ୍ଧାରଗୁଡ଼ାକୁ ଭାରି ଦୋରସ୍ତ କରି ରଖିଛନ୍ତି । ଆମ ଉନ୍ମେଷଣାଗୁଡ଼ିକର ଅଧିକ ଉତ୍ସାହ ସତେଅବା ଏହି ବାଡ଼ଗୁଡ଼ାକ ସହିତ ଧକ୍‌କା ବାଜି ଚୂର୍ମାର ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ, ଏହି ଦେଶରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ମଣିଷମାନେ ମଣିଷମାନଙ୍କଠାରୁ ବର୍ଜିତ ଏବଂ ବାସନ୍ଦ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଗ୍ରହଣଶୀଳତା କମି କମି

ଯାଇଛୁ, ଆମ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ାକୁ ଗାଦିରେ କୁଢ଼ କରି ରଖି ଆମେ ପାରମ୍ପରିକତାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିତାନ୍ତ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ରହିଛୁ । ନାରାୟଣ ସତେଅବା ନିର୍ବାସିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଆଜିର ଓ ଆସ୍ୱକାଳର ମଣିଷମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାର୍ଥପ୍ରଣୋଦିତ ଭାବରେ ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ନାରାୟଣଙ୍କର ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କରୁଛନ୍ତି ସିନା, ମାତ୍ର ମଣିଷ ଭିତରେ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଦେଖିବାର ଅସଲ ଶ୍ରଦ୍ଧାଟି କୋଉକାଳୁ ହାତଛଡ଼ା ହୋଇଗଲାଣି । ଯାହା ପାଖରେ କିଛି ଅଛି ଓ ଯାହା ପାଖରେ କିଛି ନାହିଁ, ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରେ ନାରାୟଣ ସମ୍ଭବତଃ ଭାରି କଳବଳ ହେଉଛନ୍ତି । ଆମର ଏସବୁ କାଣ୍ଡ ଦେଖି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ କଦାପି ଆମପକ୍ଷେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଆମର ସମର୍ଥନ କରିନଥାନ୍ତେ । ସେ ହୁଏତ ପରିହାସର ଆଉ କ'ଣ ଗୋଟାଏ ବାଟ ବାହାର କରିଥାନ୍ତେ । ଆମର ଚେତା ଫେରାଇ ଆଣିବାକୁ କେତେ କ'ଣ କରିଥାନ୍ତେ । ଯୁଗପୁରୁଷମାନେ ସବୁକାଳରେ ସେଇକଥା ହିଁ କରିଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଆବେଦନ କେବେହେଲେ ସରି ଯାଏନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରେରଣା କେବେହେଲେ ପୁରୁଣା ହୁଏନାହିଁ । ଆମେ ଆମର କାଳ ଭିତରେ ସତକୁସତ ଜାଗରୁକ ହୋଇ ଉଠିଲେ ସେମାନେ ଆମର ଭିତରେ ପୁନରବତରଣ କରନ୍ତି ଓ ଆମକୁ ନିମିତ୍ତ କରି କେତେ କ'ଣ କରିପାରନ୍ତି । ଜଣେ ସମ୍ମତ ଓ ସାହସୀ ମଣିଷ ନିମିତ୍ତ ହେବାର ତା'ର ଏହି ଯୋଗ୍ୟତାଟିକୁ କଦାପି ହରାଏ ନାହିଁ ।

ଏକ ଶହ ବର୍ଷ ପରେ

ଆଜଠାରୁ ଶହେବର୍ଷ ପୂର୍ବର ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରିବା ମାତ୍ରକେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ସବାଆଗରେ ରହିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖି ପାରିଆନ୍ତେ । ତତ୍କାଳୀନ ଭାରତବର୍ଷର ଯାବତୀୟ ସମସ୍ୟା ବିଷୟରେ ସେ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ପାଇଁ ଆପଣାର ସମାଧାନମାନ ମଧ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ପ୍ରାଚୀନ ବିଦ୍ୟାକୁ ସେ ଏକ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଥିଲେ ଏବଂ ସେଥିରେ ଜମି ଆସିଥିବା ବହୁ ସ୍ଥାଣୁତାକୁ ଏକ ଅଭୂତପୂର୍ବ ଗତିଶୀଳତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷର ପରମ୍ପରା ଅନୁସାରେ ଯେଉଁମାନେ ସଂସାରତ୍ୟାଗ କରୁଥିଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ ସଂସାରର ସମସ୍ୟାଜଞ୍ଜାଳ ମଧ୍ୟରୁ ଆପଣାକୁ ବିଲଗ କରି ରଖୁଥିଲେ । ସଂସାରକୁ ତୁଚ୍ଛ ମଣୁଥିଲେ ଏବଂ ଏଠାରୁ ଯଥାଶୀଘ୍ର ବିଦାୟ ନେଇ ପରମପଦରେ ଲୀନ ହୋଇଯିବାକୁ ହିଁ ମୋକ୍ଷ ବା ମୁକ୍ତିଲାଭ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଏକ ଅନ୍ୟକାଠର ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଥିଲେ । ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋହମୁକ୍ତ ଏବଂ ସ୍ୱାର୍ଥରହିତ ମନୁଷ୍ୟ ହିଁ ଏହି ସଂସାରର ଆଗେ ଆଗେ ରହି ଯେ ତାହାକୁ ବାଟ ଦେଖାଇପାରିବ, ନିଜ ଜୀବନ ତଥା ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସବାଆଗ ସେହି କଥାଟିର ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ପରେ ବିଗତ ପ୍ରାୟ ଗୋଟିଏ ଶହ ବର୍ଷ ଭିତରେ ଭାରତବର୍ଷରେ କେତେ କଅଣ ଘଟିଯାଇଛି । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସହିତ ସଂସ୍ପର୍ଶ ଏବଂ ସଂଘାତଦ୍ୱାରା ଭାରତରେ ଯେଉଁ ନବଜାଗରଣ ସଂଘଟିତ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରେ ବିକାଶଲାଭ କରି ଭାରତୀୟ ସମାଜରେ କେତେଭଳି ପରିବର୍ତ୍ତନ ତଥା ନବୋନ୍ମେଷର କାରଣ ହୋଇଛି । ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଉଦୟ ହୋଇଛି । ମାତ୍ର, ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଘଟଣା ବୋଲି ଆମେ ଯାହାକୁ କହିପାରିବା, ସେଥିରୁ ଏକ ରାଜନୀତିକ ମୁକ୍ତି-ଆନ୍ଦୋଳନର ଆକାଂକ୍ଷା ଜନ୍ମଲାଭ କରିଛି ଏବଂ

ବିଭିନ୍ନ ସୋପାନର ମଧ୍ୟଦେଇ ତାହା ଭାରତବର୍ଷକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଣିଦେଇଛି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ରାଜନୀତିରେ ନଥିଲେ । ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ରାଜନୀତିରୁ ସର୍ବଦା ଦୂରରେ ରହିବା ଉଚିତ ବୋଲି ସେ ବହୁ ଅବସରରେ କହୁଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷ ଯେ ବହୁ ଅବନତି ତଥା ଅସମର୍ଥତା ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଭାରତବର୍ଷର ରାଜନୈତିକ ପରାଧୀନତାକୁ ତାହାର ଏକ କାରଣ ବୋଲି ହୁଏତ କେବେହେଲେ ବିଚାର କରିନଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷକୁ ବହୁବିଧ ଶୃଙ୍ଖଳରୁ ମୁକ୍ତ କରିବାର ଉପାୟମାନ ଚିନ୍ତା କଲାବେଳେ ଏହି ରାଜନୈତିକ ଦିଗଟିପ୍ରତି ସେ ଆଦୌ କେବେହେଲେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରିନଥିଲେ । ହୁଏତ ସେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷରେ ସେହି ଚିନ୍ତାଟିକୁ କରିବା ସକାଶେ ଉପଯୁକ୍ତ ମୁହୂର୍ତ୍ତଟି ଆସିନଥିଲା । ତଥାପି, ଯେତେବେଳେ ସେହି ସମୟଟି ଆସିଲା ଏବଂ ଦେଶକୁ ରାଜନୈତିକ ପରାଧୀନତାରୁ ମୁକ୍ତ କରିବାଲାଗି ଏକ ବିଧିବଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମଟିଏ ଆରମ୍ଭ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ଆହୁରି ଅନେକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ସେହି ଉଦ୍ୟମରେ ଏକ ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରେରଣା ହୋଇ ରହିଲେ ।

ଏକଶହ ବର୍ଷ ତଳେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଯାହାସବୁ କହିଥିଲେ, ଆଜି ଶହେବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟ ସେହିସବୁ କଥା କିଭଳି ତଥାପି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହୋଇ ରହିଛି, ସେକଥା ଚିନ୍ତାକଲେ ପ୍ରକୃତରେ ଭାରି ବିସ୍ମିତ ହେବାକୁ ହୁଏ । ସମ୍ଭବତଃ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯଥାର୍ଥ ସନ୍ଦେଶ ଏବଂ ଜୀବନର ଏକ ଚିରନ୍ତନ ଆବେଦନ ରହିଥାଏ, ଯାହା କେବେହେଲେ ପୁରୁଣା ହୋଇଯାଏ ନାହିଁ । ଅଥବା, ସେଗୁଡ଼ିକ ବୟସରେ ପୁରୁଣା ହୋଇଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମ ଆଗରେ ଏପରି ନାନା ନୂଆ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ସହିତ ଆସି ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଅନ୍ତି, ଯାହାଫଳରେ କି ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପୁରୁଣା ବୋଲି କହି ଆଦୌ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଆସିପାରୁ ନାହିଁ । ଏବଂ, ଏପରି ଜୀବନ ଏବଂ ଏପରି ସନ୍ଦେଶମାନ ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ, ସମୟ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ବଢିଯାଉଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ଆମପାଇଁ ସତେଅବା ପୁନରାବିଷ୍କୃତ ହେବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ଏହିସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏବେମଧ୍ୟ ଆମ ସହିତ ବାଟ ଚାଲୁଥିବା ପରି ମନେହୁଅନ୍ତି । କେବଳ ଗୁରୁ ଅଥବା ପଥଦ୍ରଷ୍ଟା ହିସାବରେ ନୁହେଁ, ଏକାବେଳେକେ ଆମର ସଙ୍ଗୀ ପରି ମନେହୁଅନ୍ତି । ତେଣୁ, ଆଦୌ ପୁରୁଣା ବୋଲି ଅନୁଭୂତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁସବୁ ବିଚାରର ଦିନ ସରିଯାଏ, ସେଗୁଡ଼ିକ ବାଟରେ କେଉଁଠି ନା କେଉଁଠି ଆପେ ଆପେ ଖସିପଡ଼ନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ ରହିଗଲେ ବୋଲି ମନରେ ଆଦୌ ଦୁଃଖ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଅତୀତର ହୋଇ ରହିଯାଆନ୍ତି, ଇତିହାସର ହୋଇ ରହନ୍ତି । ମାତ୍ର, ଭାରତବର୍ଷରେ ବାଟ ଚାଲୁଥିବା ବେଳେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ବହୁ ଅବସରରେ ଆମ ସାମନାରେ ମଧ୍ୟ ଆସି ଦେଖାଯାଆନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ପଛରେ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଆସିବାକୁ ମୋଟେ ମନ ଯାଏନାହିଁ । ତାଙ୍କୁ ମାପକାଠି କରି ବେଳେ ବେଳେ

ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ମାପିବାକୁ ଖୁବ୍ ମନ ହୁଏ । ଭାରତବର୍ଷ ପାଇଁ ତତ୍କାଳୀନ ଭାରତବର୍ଷ-ଠାରୁ ସିଏ ଯେଉଁସବୁ ପ୍ରତ୍ୟାଶା ରଖିଥିଲେ, ସେହି ପ୍ରତ୍ୟାଶାଗୁଡ଼ିକର କ'ଣ ହେଲା, ସେକଥା ବି ମାପି ଦେଖିବାକୁ ଖୁବ୍ ମନ ହୁଏ ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦଶକଗୁଡ଼ିକରେ ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଗି ସଂଗ୍ରାମ ହିଁ ଦେଶର ମୁଖ୍ୟତମ ଉଦ୍ୟମ ଏବଂ ମୁଖ୍ୟତମ ଘଟଣାରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ହୁଏତ ତାହାହିଁ ହେବ ବୋଲି ଅଭିପ୍ରେତ ଥିଲା । ସେଥିଲାଗି ଅନୁରୂପ ନେତୃତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଗଲା । ତଥାପି, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସେହି ଭାରତବର୍ଷର ସମାଜ ତଥା ମଣିଷ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ସ୍ୱପ୍ନମାନ ଦେଖିଥିଲେ, ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷରେ ଠିକ୍ ସେହିସବୁ ସ୍ୱପ୍ନକୁ ବାସ୍ତବରେ ପରିଣତ କରାଯିବ ବୋଲି ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ନେତୃବୃନ୍ଦ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ହିଁ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମକୁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଉଥିଲା । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷରେ ଜାତିଭେଦ ରହିବ ନାହିଁ, ମନୁଷ୍ୟମାତ୍ରକେ ସମସ୍ତେ ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ମାନ ଫେରିପାଇବେ, ଏଠୁ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦୂର ହେବ, ଉଚ୍ଚବର୍ଗଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ନିମ୍ନବର୍ଗର ଶୋଷଣ ମଧ୍ୟ ବନ୍ଦ ହେବ, ଭଦ୍ରର ଶାସନ ଚାଲିଯିବ,—ଏହିଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଲଢ଼ାଯାଉଥିବା ସଂଗ୍ରାମବେଳେ ଜନଗଣଙ୍କୁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଆଣି ଦେଉଥିଲା । ଏକ ଅଭିନବ ଉପାୟରେ ସେହି ସଂଗ୍ରାମଟି ଲଢ଼ା ହୋଇଥିଲା । ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରିବାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଉପରଲିଖିତ କଥାଗୁଡ଼ିକ ସବୁବେଳେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସ୍ୱାଧୀନତା ଆସିଲା, ଭାରତୀୟମାନେ ନାଗରିକ ହେଲେ । ସ୍ୱାଧୀନ ଦେଶର ସମ୍ବିଧାନ ହିସାବରେ ଲୋକେ ସମାନ ଅଧିକାର ପାଇଲେ । ସେହି ମୁତାବକ କେତେଟା ଆଇନ୍ ମଧ୍ୟ ପାସ୍ ହେଲା । ମାତ୍ର ତା'ପରେ କ'ଣ ହେଲା ?

ସ୍ୱାଧୀନତାପ୍ରାପ୍ତିର ପଚାଶବର୍ଷ ପୂରିବା ବେଳକୁ ଏବେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଛି ଯେ, ମଝିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନର ସେହି ଈପ୍ସିତ ଯାନଟି ସତେଅବା କେଉଁଠି ଅଟକି ରହିଗଲା । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷରେ ନୂତନ ନିର୍ମାଣ ଓ ଲୋକଉନ୍ନୟନର ଯୋଜନାରେ କୋଟି କୋଟି ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଲା ; ତଥାପି ବଡ଼ ସାନ ଭେଦ ଗଲାନାହିଁ, ଧନୀମାନେ ମଣିଷକୁ ମଣିଷ ପାଖରେ ଅସମ୍ମାନିତ କରି ରଖିଲେ, କ୍ଷମତାସୀନମାନେ ଦେଶର ଏକମାତ୍ର ସମର୍ଥ ମନୁଷ୍ୟ ହୋଇ ରହିଲେ । ଭୟ ବଢ଼ିଲା, ଅନିଶ୍ଚୟତା ବଢ଼ିଲା । ଶିକ୍ଷା ନୂଆ ହେବା ତ ଦୂରର କଥା, ଶିକ୍ଷିତ ମଣିଷମାନେ ସତେଅବା ଅଧିକ ଉଗ୍ର ଏବଂ ଅଧିକ ଆଦମ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେମାନେ ସତେଅବା ଆଦୌ କୌଣସି ବିବେକକୁ ମାନିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ପଣ କରି ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ଭଦ୍ର ଓ ଶିଷ୍ଟମାନେ ସତେଅବା ଅସଲ ଅଭାବଗୁଡ଼ାକୁ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିବାକୁ ବାହ୍ୟ ପରିବେଶର ପ୍ରଦୂଷଣ ବିଷୟରେ କହିବୁଲିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ କେଉଁଠି କ'ଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ

ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଭାବରେ ସଡ଼ି ପଚିଗଲା କେଜାଣି, ଆପଣାର ଦୁଷ୍ଟତାରେ ସେମାନେ ଅମ କଳ୍ପନାର ଯାବତୀୟ ସୀମାକୁ କେତେ ପ୍ରଚଣ୍ଡତାର ସହିତ ଅତିକ୍ରମ କରିଗଲେ। କପଟ ବଢ଼ିଲା ; ଯିଏ ଯେଉଁଥିକୁ ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ, ସତେଅବା ସିଏ ଠିକ୍ ସେହିଠାରେ ହିଁ ବସି ଶୋଭା ପାଇଲା। ଯିଏ ଯାହା ନୁହେଁ, ସିଏ ସାତମୁଖ ହୋଇ ସେହି କଥାମାନ କହିଲା, ସତ୍ୟର ଠିକା ନେଇଥିବା ପରି ଭଣ୍ଡିମ ପିଟି ବୁଲିଲା । ସାହିସମାନେ ପାଣି ଫାଟିଗଲେ, ତେଣୁ ଅତ୍ୟଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ମଣିଷମାନେ ତୋଷାମଦୀ ହେଲେ, ତୋଷାମଦଦ୍ୱାରା ବହୁ ଅକାମକୁ ହାସଲ କଲେ । ଏକପ୍ରକାରର ନବ୍ୟ ସାମନ୍ତବାଦ ହାତରେ ଦେଶର ଶାସନ, ଦେଶର ପରିମଳ, ଦେଶର ସଂସ୍କୃତି ଓ ଦେଶର ସବୁଯାକ ଅକଲ ବନ୍ଧାପଡ଼ି ରହିଗଲା । ଯାବତୀୟ ତାମସିକତା ରାଜସିକ ପରିଚ୍ଛଦମାନ ପିନ୍ଧି କେତେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶିଲା।

ଧର୍ମ ନେତୃତ୍ୱ ଦେବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହେଲା । ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହା କ୍ଷମତାସୀନ ଶିଷ୍ଟମାନଙ୍କ ସହିତ ସାଲିସ୍ କରି ରହିବାର ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବାରୁ ଧର୍ମ ଭିତରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ଯେଉଁ ଆବେଦନଟି ସାଧାରଣତଃ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ସେଇଟିକୁ ଆଉ ମୋଟେ ବାରିହେଲା ନାହିଁ । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଯେଉଁ ଧର୍ମିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପଥରଟିକୁ ସତେଅବା ନିଜ ହାତରେ ଧରି ଭାରତୀୟ ସାମୂହିକ ଜୀବନର ପ୍ରାୟ ଯାବତୀୟ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଗତିଶୀଳ କରିଦେବାକୁ କେତେ କେତେ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଦେବତାଜ୍ଞାନରେ, ହିରୋଜ୍ଞାନରେ ପୂଜା କରାଗଲା ସିନା, ମାତ୍ର ସେମାନେ ଯାବତୀୟ ଅର୍ଥରେ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇ ରହିଗଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ଭାବରେ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟତାର ଅଜାୟବଘରରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଖୁଣ୍ଟ କରି ପୋତି ଦିଆଗଲା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ସତେଅବା ସମ୍ପତ୍ତିଜ୍ଞାନରେ ଦେଖାଗଲା। ଆହୁରି ଅନେକଙ୍କ ଭିତରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସେହିପରି ସତେଅବା କୌଣସି ହାଟରେ ବିକା ହୋଇଗଲେ। ବୁଢ଼ା ସମ୍ପ୍ରଦାୟୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ଆମର ବୋଲି କହିଲେ। ମିଛ ହିନ୍ଦୁମାନେ ତାଙ୍କୁ ସତେଅବା ରାଜସାକ୍ଷୀ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ । ଏବଂ, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏକଦା ବହୁ ବ୍ରତଗ୍ରହୀଙ୍କର ଯେଉଁ ଗୋଷ୍ଠୀଟିକୁ ନିଜ ହାତରେ ଗଢ଼ିଦେଇ ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରେରଣାଟି ଦ୍ୱାରା ଯାହାକୁ ସେ ସମୁନ୍ନତ କରି ରଖିଥିଲେ, ତାହା ସତେଅବା ମୁଖ୍ୟତଃ ଏକ ଏକାନ୍ତବାସକୁ ହିଁ ନିରାପଦତମ ମାର୍ଗରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଲା। ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭାବନାଗୁଡ଼ାକୁ ଆଣି ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଐତିହ୍ୟଟିକୁ ସଂଦୂଷିତ କରିପକାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ଯେଉଁ ସଂଶୟ ସେହି ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ତଳେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଅତ୍ୟୁତ୍ସାହକୁ ସାମନା କରିନପାରି ପ୍ରାୟ ଅବଦମିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଅନ୍ତେ ତୁରନ୍ତ ସେଇଟି ହିଁ ପୁନର୍ବାର ମୁଖ୍ୟତର ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ଫଳରେ ଲୋକଲୋଚନରେ ଉକ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀଟି ବହୁସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ସତେଅବା ଏକ ସଂପ୍ରଦାୟ ପରି ଦିଶିଲା। ଭାରତବର୍ଷର

ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟାରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍‌ର ଯେ ଏକ ଭିନ୍ନ ମତ ବା ବିଶିଷ୍ଟ ମତ ରହିଛି, ଆଉ ସେକଥା ଅନୁଭୂତ ହେଉନାହିଁ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ହିଁ ପୃଥିବୀଯାକର ସମଗ୍ର ଜୀବନ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆସୁଥିବା ଯାବତୀୟ ଆହ୍ୱାନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ଅଧିକାର ରହିଛି ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ ତାଙ୍କ ସମୟରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପ୍ରତ୍ୟୟଟି ଆଣି ଦେଇ-ଥିଲେ, ସେହି ପ୍ରତ୍ୟୟ କ୍ରମଶଃ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଆସିଲା । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଓ ବିବେକାନନ୍ଦ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ସତେଅବା ଯେକୌଣସି ମନ୍ଦିର ପରି ଅନୁରୂପ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କଲା ସିନା, ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସମଗ୍ର ପ୍ରେରଣାର ସ୍ଥାନ ହୋଇ ରହିପାରିଲା ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରଟିକୁ ନିଖୁଣ ଓ ସମଗ୍ରକରି ରଖିପାରିବା ସକାଶେ ସତେଅବା ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଏକଦା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଘରଟିରେ ଆଉ ମୋଟେ ଯଥେଷ୍ଟ ଜାଗା ହେଉନାହିଁ ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ଦୁଃଖ ଓ ଉପବାସ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ବାର ବାର ଏଠି ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରୁଥିବେ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସର୍ବଦା ଇଚ୍ଛାପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଏହି ଭାରତବର୍ଷ ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ଭିତରେ କୌଣସି ବିଶେଷ ମୋହ ରହିଥିଲା ବୋଲି ଯେ ସେ ଏପରି କହୁଥିଲେ, ହୁଏତ ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଭିପ୍ରେତ ହୋଇ ଓ ଭଗବାନଙ୍କର କଳାକୁ ବହନକରି ପୃଥିବୀକୁ ଆସିଥିବା ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ କାହିଁକି ତା’ ପେଟର କ୍ଷୁଧା ମେଣ୍ଟାଇବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହେବ ଏବଂ ବହୁ ଅସମର୍ଥତା ଭିତରେ ଅନୁକ୍ଷଣ ସନ୍ତ୍ରସ୍ତହୋଇ ରହିଥିବ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେହି କଥାଟିକୁ ମୋଟେ ସହ୍ୟ କରିପାରୁନଥିଲେ ଓ ତେଣୁ ତାହାର ପ୍ରତିବାଦ କରିଥିଲେ । ସମାଜ ଓ ଆର୍ଥିକ ସମ୍ବନ୍ଧର ଯେଉଁ ବ୍ୟବସ୍ଥାଟି ପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏହି ଦୁର୍ଗତି ମଧ୍ୟରେ ବାଧ୍ୟ ଓ ଅସହାୟ ହୋଇ କାଳ କାଟିବାକୁ ପଡୁଛି, ସିଏ ସେହି ବ୍ୟବସ୍ଥାଟିର ବିରୋଧରେ ବିଦ୍ରୋହ କରିଥିଲେ । ଯେକୌଣସି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ଯଥାର୍ଥ ଉଦୟ ନିମନ୍ତେ ଆଗ ମଣିଷର ଅନ୍ନମୟ ଜୀବନଟିର ସମାଧାନ ଅବଶ୍ୟ ହୋଇପାରୁଥିବା ଉଚିତ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ କେତେ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ କହିପାରିଥିଲେ । ଏବଂ, ସେଥିଲାଗି ଯାବତୀୟ ଧର୍ମପ୍ରଚଳନ, ଯାବତୀୟ ଉପାସନାର ଆଡ଼ମ୍ବର ହୁଏତ ଅପେକ୍ଷା କରିବ ଏବଂ ସର୍ବପ୍ରଥମ ଅଭାବଟିର ପୂରଣ ଲାଗି ବାଟ ଛାଡ଼ିଦେବ ବୋଲି ସେ ସାହସର ସହିତ ଘୋଷଣା କରିପାରୁଥିଲେ । ସ୍ୱୟଂ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସ ମଧ୍ୟ ଅପେକ୍ଷାକରି ରହିବେ ବୋଲି କହିଲାବେଳେ ସେ ଯେ ନିଜର ଗୁରୁଙ୍କର କୌଣସି ହତାଦର କରୁଥିଲେ, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ, ସମ୍ଭବତଃ ଏପରି କଥାଟିଏ ଅଧିକ ନ୍ୟାୟର ସହିତ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ପୃଥିବୀର ଜୀବନରେ ଅଧିକ ନିକ୍ଷେପ କରାଇ ଆଣିବାର ଅଭିପ୍ରାୟରେ ସେ ଏହିସବୁ କଥା କହିଥିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍, ସବାଆଗ ପାହାଚଟି ସବାଆଗ ପଡ଼ୁ ବୋଲି ସର୍ବଦା ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିଲେ । ସର୍ବପ୍ରଥମ

ମୂଳଦୁଆଟି ସବୁ ମଣିଷଙ୍କ ଲାଗି ଯେପରି ପଡ଼ିପାରିବ, ସେଥିଲାଗି ଧର୍ମ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ମଧ୍ୟ ଯେ ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭୂମିକା ରହିଛି, ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେହି ବିଷୟରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ହୃଦ୍‌ବୋଧ କରାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ସେଇଥିଲାଗି ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମୁକ୍ତିଦ୍ୱାରା ସ୍ୱର୍ଗରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସାଯୁଜ୍ୟଲାଭର କଳ୍ପନାଟାକୁ ଏକ ସ୍ୱାର୍ଥପର ଓ ନିତାନ୍ତ ଅନାଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଲାଳସା ବୋଲି କହି ହସରେ ଉଡ଼ାଇ ଦେଉଥିଲେ । ସେ ଏପରି ଏକ ସମାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଉ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ, ଯେଉଁଥିରେ କୌଣସି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସୁଯୋଗ ଅର୍ଥାତ୍ privilege ରହିବ ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ଥୋକେ ମଣିଷ ସବୁ ଭୋଗକରିବେ ବୋଲି ଆଉ ଥୋକେ ଆଦୌ ବଞ୍ଚିତହୋଇ ରହିବେ ନାହିଁ । ଶୋଷଣ ରହିବ ନାହିଁ । ଆଜି ଶହେବର୍ଷ ପରେ ମନ କହୁଛି, ଭାରତବର୍ଷରେ ବାବାଜୀମାନେ ଯଦି ମିଛ ବଚନାମୃତ ଶୁଣାଇବା ସକାଶେ ମିଛ ଗାଦିମାନଙ୍କରେ ବସି ନଯାଇ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ସୂଚିତ ଏହି କଥାଟିପ୍ରତି ସତକୁସତ ଯଥେଷ୍ଟ ଧ୍ୟାନ ଦେଇଥାନ୍ତେ, ତେବେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଏହି ମଠ ଓ ଆଶ୍ରମଗୁଡ଼ାକ ଏଡ଼େ ଚକଚକ ଏବଂ ଶୋଭାମୟ ଦିଶୁନଥାନ୍ତା ସତ, ମାତ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ଇଜ୍ଜତ ରହିଥାନ୍ତା ଏବଂ ତାହାହିଁ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ଭାରତବର୍ଷର ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପ୍ରତିଭୂ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତା । ଯଥାର୍ଥ ଲୋକୋଦୟ ଦିଗରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏକ ସୁନିର୍ଣ୍ଣିତ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯାଇ ଥାଆନ୍ତା ଏବଂ ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରିବା ପରେ ଭାରତବର୍ଷ ତଥାପି ଏପରି ଶ୍ରୀହୀନ ହୋଇ ରହିନଥାନ୍ତା ।

ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯଦି ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ହିଁ ସାମୂହିକ ଯାବତୀୟ ପ୍ରୟାସରେ ପୁରୋଗାମୀ ନେତୃତ୍ୱଟିଏ ଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତା, ତେବେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ଲାଗି ତାହା ଏକ ଅଭୂତପୂର୍ବ ପ୍ରେରଣାର ବ୍ୟାପାର ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଉପରୁ ତଳଯାଏ ବର୍ତ୍ତମାନ ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଜଡ଼ତା ଏବଂ ଆଳସ୍ୟ ପ୍ରାୟ ମଜ୍ଜା ଭିତରୁ କାମୁଡ଼ି ଧରିଛି, ସେକଥା ଆଦୌ ହୋଇନଥାନ୍ତା । ଧର୍ମମାନେ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତେ, ସାହସର ସହିତ କେବଳ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର, ନ୍ୟାୟର ଏବଂ ଉଦ୍ୟମଗୁଡ଼ିକର କଥା କହି ପାରୁଥାନ୍ତେ, ରାଜାକୁ ଓ ରାଜନୀତିକୁ ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମପାଳନ କରିବାପାଇଁ ଚେତାବନୀ ଦେଇପାରୁଥାନ୍ତେ ଓ ତଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ଉଚିତ ମାର୍ଗରେ ଚାଲିବାଲାଗି ପ୍ରଭାବିତ କରି ପାରୁଥାନ୍ତେ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ସମୟରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେତେ ସଂଖ୍ୟାରେ ମଠ ଓ ଆଶ୍ରମମାନ ଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ତୁଳନାରେ ଅନେକ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ରହିଥିବ । ସେହି ଅନୁପାତରେ ବାବାଜୀମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିବ । ଏବେ ଧର୍ମକାତର ମଣିଷମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟାରେ ମଧ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ଘଟିଥିବ କି କ'ଣ କେଜାଣି, ଏବେ ଧର୍ମପ୍ରବଚନଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା କ୍ରମେ ବହୁଗୁଣିତ ହେବାରେ ଲାଗିଛି । ମାତ୍ର, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି ଜଣେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ପରି କଥା

କହୁନାହାନ୍ତି ! ଏପରିକି, ଆପଣା ସଂପ୍ରଦାୟର ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଗାରଗୁଡ଼ିକୁ ଡେଇଁ କେହି ଜଣେ ହେଲେ ବି ଭାରତବର୍ଷର ସାଧାରଣ ଜୀବନରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଗତିଶୀଳତା ଓ ନିର୍ଭୀକତା ଆଣିଦେବାରେ ହୁଏତ ପାଦଟି ମଧ୍ୟ ଫିଟାଉ ନାହିଁ । ସେମାନେ ସତେଅବା ସମସ୍ତେ ଏହି ଦେଶର କ୍ଷମତାସୀନମାନଙ୍କ ସକାଶେ ଉପକୃତ ହେଉଛନ୍ତି, ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଅଳ୍ପ ବା ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଏକ ଚଳନ୍ତି ସାଲିଶ୍ ମଧ୍ୟ କରି ନେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଲୋକମାନଙ୍କର ହୋଇ ପ୍ରଚଳିତ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଚୁନୌତି ଦେଲାଭଳି ଆଦୌ କିଛି କହୁନାହାନ୍ତି । ଏକାଧିକ କାରଣରୁ ସେମାନେ ନିଜର ଶକ୍ତି ହରାଇ ବସିଛନ୍ତି ଏବଂ ତେଣୁ ନିଜ ନିଜ ଗୁଳାଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ବାଟ ଭୁଲିବା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛିହେଲେ କରି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ସତେଅବା ଘୋର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଗତିକରୁଛି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ହିଁ ଥିଲେ, ତେଣୁ ସେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗଣ୍ଡିର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ଅନନ୍ୟ ପରିଚିତିର ନିଦର୍ଶନ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେତେବେଳେ ସତକୁସତ କିଛି ଉପଲବ୍ଧି କରିଥାଏ ଓ କିଛି ହୋଇ ପାରିଥାଏ, ସେତେବେଳେ ସେ କୌଣସି ଗଣ୍ଡି ଭିତରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଗଣ୍ଡିର ଗୁଳାଗୁଡ଼ାକ ତା' ମୁହଁକୁ ଆଦୌ ବାନ୍ଧିଦେଇ ନଥାନ୍ତି । ଏବେ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୟନୀୟ ଭାବରେ ନିଜ ନିଜର ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଅଭିଧା ଭିତରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, କାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନରେ ହୁଏତ କୌଣସି ସାକ୍ଷାତ୍କାର ସମ୍ଭବ ହୋଇନାହିଁ !

ଭାରତବର୍ଷରେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଅନ୍ନକଷ୍ଟ, ଅପମାନ ଏବଂ ଅବଜ୍ଞା କ'ଣ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଗୁହାଣି ପକାଇ ରହିଥିବ ନା ଦରିଦ୍ର ଏବଂ ବଞ୍ଚିତମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା ସକାଶେ ଅନ୍ୟ ମାର୍ଗମାନ ବି ଖୋଜିବେ ? ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଜୀବନାବସାନରେ ପ୍ରାୟ ଗୋଟିଏ ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ସବାଆଗ ସେହିକଥା ପଚାରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ଅନୁସାରେ କେତେ ହଜାର ବା କେତେ ଲକ୍ଷ ଅବିବାହିତ ଓ ଗୃହତ୍ୟାଗୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବାହାରି ଲୋକସେବା ଓ ଲୋକଶିକ୍ଷାର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ନିଜ ହାତକୁ ନେବାଯାଏ ଭାରତବର୍ଷରେ ଅନ୍ଧାର ଅପେକ୍ଷା କରିଥିବ, ଅନାହାର ଅପେକ୍ଷା କରିଥିବ ଏବଂ ଅବମାନନା ମଧ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିବ ? ଅନ୍ଧାର କାହିଁକି ଆପଣାକୁ ଅନ୍ଧାର ବୋଲି ଆବିଷ୍କାର ନକରିବ, ଅନାହାର କାହିଁକି ଆପଣାକୁ ଅନାହାର ବୋଲି ଆବିଷ୍କାର ନକରିବ ? ଏବଂ ଅପମାନରେ ସଢ଼ୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ଅପମାନସ୍ତରକୁ ଫିଙ୍ଗି ଦ୍ୱିଜ ହେବା ସକାଶେ କାହିଁକି ସ୍ୱୟଂ ପଥଗୁଡ଼ିକର ସନ୍ଧାନ କରି ନବାହାରିବ ? ନିଜ ଭିତରେ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିବା ଦିବ୍ୟତ୍ୱର ଅଭିପ୍ରକାଶକୁ ହିଁ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଧର୍ମ ବୋଲି କହୁଥିଲେ ଏବଂ ନିଜ ଭିତରେ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିବା ମାନବତ୍ୱର ଅଭିପ୍ରକାଶକୁ ହିଁ ସେ ଯଥାର୍ଥ

ଶିକ୍ଷାର କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ଏହି ଦେଶରେ ଯେତେ ଯେତେ ମଣିଷ ପ୍ରାୟ ଯୁଗ ଯୁଗ ଯାବତ୍ ତିମିର ପିଇ ରହିଛନ୍ତି । ଏକ ଜଡ଼ସ୍ଥ ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷ ଭଳି ଏକ ସମ୍ପଦପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ସମ୍ଭାବନାମୟ ଦେଶରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଭାଗ୍ୟବାଦୀ ଘୁଷୁରିଙ୍କ ପରି ଏକ ଅପମାନଜନକ ଅଳପ ଭିତରେ ମୁହଁମାଡ଼ି ପଡ଼ି ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଘୋର ଜଡ଼ତା ଭିତରେ ତଥାପି ଏକ ବିକଳ୍ପ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିବ ବୋଲି ଚିନ୍ତା ବି କରି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଭିତରେ ବି ଦିବ୍ୟତା ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି ସେମାନଙ୍କୁ କିଏ ଆସି ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତ୍ୟୟର ସହିତ କହିପାରିବ ? ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ମାନବତ୍ୱ କେବେ ଗବାକ୍ଷଟିଏ ଖୋଲିବ ଏବଂ ସିଏ ବୃହତ୍ତର ପୃଥିବୀ ମଧ୍ୟକୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରି ଶକ୍ତିମାନ୍ ହେବ ବୋଲି ଅପେକ୍ଷା କରି ବସିଛି ବୋଲି କହିବାକୁ ଅନୁରୂପ ନେତୃତ୍ୱଟିଏ ହୁଏତ ଏହି ଭୂମିରେ ଆସନ୍ନ ହୋଇ ଆସୁଛି । ସେହି ନେତୃତ୍ୱ ବାବାଜୀମାନଙ୍କର ଜିଦ କେବେ ଭାଙ୍ଗିବ ବୋଲି କଦାପି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିବ ନାହିଁ । କିଏ ଜାଣେ, ସେହି ନେତୃତ୍ୱ ଭାରତବର୍ଷରେ ରାଜନୀତିରୁ ହୁଏତ ବାହାରିବ, ଅଥବା ଏକାନ୍ତ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଏକାବେଳେକେ ଏକ ଅନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ ।

ଆଗାମୀ ଚେତନାଟିକୁ ଯିଏ ନିଜସ୍ୱ କରି ଅନୁଭବ କରିପାରିବ, ସିଏ କଦାପି ଗୁହାଭିତରେ ଆପଣାକୁ ବାନ୍ଧିରଖି ପାରିବ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟର ଆଗାମୀ ବିବର୍ତ୍ତନରେ ମନୁଷ୍ୟର ସମଗ୍ର ଜୀବନଭୂମି ମଧ୍ୟ ବଦଳିଯିବ ବୋଲି ଯିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରିପାରୁଥିବ, ସେଇ ନୂତନ ଚେତନା ଲାଗି ନିମିତ୍ତ ହୋଇ ବାହାରିବ । ସାରା ପୃଥିବୀରେ ଯାହା ଘଟୁଛି, ଭାରତବର୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ଗୁହାଗୁଡ଼ାକ କୁଆଡ଼େ ଭାଙ୍ଗିରୁଜି ଯିବ । ଅସଲ ବିଦ୍ରୋହୀ ଭଗବତ୍ପଥର ଯାତ୍ରୀ ଏହି ଗୁହାଗୁଡ଼ାକରେ, ଭେକଗୁଡ଼ାକରେ, କଥାଣିଗୁଡ଼ାକରେ କଦାପି ଅଟକି ରହିଯିବ ନାହିଁ । ତା' ନିଜ ଭିତରୁ ହିଁ ସେ ନିଜର ଗୁରୁଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଇବ, ତେଣୁ ବାହାରେ ମେଷସଦୃଶ କୌଣସି ଗୁରୁଗୁହାଳର ଖୁଣ୍ଟରେ ମୋଟେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିବ ନାହିଁ । ଯିଏ ଭିତରୁ ହିଁ ସନ୍ଧାନ ପାଏ ଓ ଭିତରୁ ହିଁ ନୂଆ ଉପାଦାନରେ ମୂଳଦୁଆଟିକୁ ପକାଇ ଆଣେ, ତାକୁ ସଂସାରଯାକ ସମସ୍ତେ ଗୁରୁତୁଲ୍ୟ ଦିଶନ୍ତି, ସମସ୍ତେ ପ୍ରେରଣା ଦିଅନ୍ତି, ତେଣୁ ସେ ଆଦୌ କୌଣସିଟିକୁ ବି ବର୍ଜନ କରେ ନାହିଁ । ଏପରିକି ସିଏ କୌଣସି ମିଥ୍ୟା ବିରୋଧରେ ସଂଗ୍ରାମ ବି କରେ ନାହିଁ । ସତ୍ୟକୁ ବିସ୍ତାର ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ହିଁ ସେ ମିଥ୍ୟାକୁ ପୋଷ ମନାଇ ଆଣେ, ମିଥ୍ୟାର ହୃଦୟଦେଶରେ ଏକ ଅଭିନବ ସମ୍ପ୍ରସାରଣ ଘଟାଇ ସେ ମିଥ୍ୟାକୁ ମଧ୍ୟ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିଦିଏ । ସବା ଉପରକୁ ଅନାଇବା ସମୟରେ ତାକୁ ତଳ ସହିତ ଲାଗିଥିବା ଖିଅଗୁଡ଼ିକୁ ମୋଟେ ଛିଣ୍ଡାଇ ଦେବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ ଏବଂ, ତଳେ ବହୁବିଧ ଡୋରରେ ଆପଣାକୁ ବାନ୍ଧି ରଖୁଥିବା ସମୟରେ ଉପରଟା ହାତରୁ

ଗୁଡ଼ିଏ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ରୋଦନ ବି କରିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ସଂସାରକୁ ବଦଳାଇବ ବୋଲି ତାକୁ ସଂସାର ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ସେ ସଂସାର ଭିତରେ ହିଁ ରହିଥାଏ, ତଥାକଥିତ ସଂସାରୀମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ଏବଂ ଅଧିକ ଆତ୍ମୀୟତା ସହିତ ସଂସାର ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ଯେପରି ନିରନ୍ତର ତାଙ୍କ ସଂସାରଟି ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସଂସାର ତାକୁ ଭଲ ଲାଗୁଥାଏ ବୋଲି ସେ ସଂସାରର ପକ୍ଷ ନେଇ ସଂସାରକୁ ମାଡ଼ି ବସିଥିବା ଅନ୍ଧାର, ଅବଜ୍ଞା, ଅସମାନତା ଓ ଉଦାସୀନତାଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ସଂଗ୍ରାମ କରୁଥାଏ । ସେଥିଲାଗି ତାକୁ ମଣିଷମାନଙ୍କ ଉପରେ ଆଦୌ ଗୁରୁ ହେବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ, ମଣିଷମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସଙ୍ଗୀ ହୋଇ ରହିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସମ୍ଭବତଃ କେବେହେଲେ ଗୁରୁ ହେବାର ଆକାଂକ୍ଷା ରଖିନଥିଲେ; ଯେଉଁମାନେ ନିଜ ଭିତରେ ହୁଏତ ମୋଟେ କିଛି ନବଦଳି ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଚେଲା ହେବାକୁ କୋଳାହଳ କରୁଥିଲେ, ସତେଅବା ସେମାନେ ନିଜ ପ୍ରୟୋଜନରେ ପଡ଼ି ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ଏକ ଗୁରୁରେ ପରିଣତ କରିଦେଲେ, ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମୋହିତ କରି ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ ।

ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ଈପ୍ସିତ ମାର୍ଗକୁ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ବେଦାନ୍ତର ମାର୍ଗ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ପରମ୍ପରାର ପରିଭାଷା ଅନୁସାରେ 'ବେଦାନ୍ତ' ଶବ୍ଦଟିର ଏକ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଅର୍ଥସୀମା ରହିଛି । ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର କଥାଗୁଡ଼ିକରୁ ସେହି ଶବ୍ଦଟିକୁ ଶୁଣିବା ମାତ୍ରକେ ଅନେକ ଭାରତୀୟ ସତେଅବା ଭାରି ହୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଉଠନ୍ତି । ବେଦାନ୍ତ ଭବିଷ୍ୟତର ପୃଥିବୀରେ ମନୁଷ୍ୟର ଧର୍ମ ହେବ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଅନେକ ସମୟରେ ଏକ ଅନୁମାନ ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସେହି ମର୍ମରେ ଆମେରିକାରେ ସେ ଗୋଟିଏ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଷଣ ମଧ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ । ଆମେରିକାରେ ଗଣତନ୍ତ୍ରର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥିବାରୁ ସେହି ଦେଶ ହିଁ ବେଦାନ୍ତକୁ ନିଜର ଜୀବନଧାରା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିନେବ ବୋଲି ସେ ଏକାଧିକ ବାର କହି ଯାଇଛନ୍ତି । ଏଠାରେ ସେ ଆମ ବହିମାନଙ୍କରେ ଲିଖିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ବେଦାନ୍ତ ବିଷୟରେ କିଛି କହିନାହାନ୍ତି । ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ତଥା ବସ୍ତୁସତ୍ତା ମଧ୍ୟରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଯେଉଁ ନୂତନ ଆତ୍ମୀୟତାଟି ଆବିଷ୍କୃତ ହେବ ଏବଂ ସେହି ସମ୍ବନ୍ଧସୂତ୍ରଟି ଅନୁସାରେ ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ପୃଥିବୀ ପରିଚାଳିତ ହେବ, ସେତେବେଳର ସେହି ନିୟାମକ ପଦ୍ଧତିଟିକୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ବେଦାନ୍ତ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ସତ୍ୟଟି ଦାର୍ଶନିକମାନଙ୍କର ଶାସ୍ତ୍ରକଥା ହୋଇ ରହିଛି, ସେତେବେଳେ ତାହାର ଅବତରଣ ଘଟିବ । ବେଦାନ୍ତରେ ଭାରତବର୍ଷ ଚାଲିଲେ, ଏହି ଦେଶରେ କୌଣସି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଶେଷ ସୁବିଧାକୁ ଏକୁଟିଆ ଭୋଗ କରୁଥିବାର ବର୍ଗ ରହିବେ ନାହିଁ,

ମଣିଷ ମଣିଷ ଭିତରେ ଦୂରତା ବା ବିଷମତା ରହିବ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନର ସାମନ୍ତବାଦ ବିଦା ହୋଇଯିବ ଏବଂ ଭ୍ରାତୃତ୍ୱ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଏକ ନୂତନ ଆସ୍ପୃହାରେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସନ୍ଦୀପିତ ହୋଇ ବାଟ ଚାଲିବେ । ବର୍ତ୍ତମାନର ପୃଥିବୀରେ ଯେଉଁସବୁ ଖଣ୍ଡସତ୍ୟକୁ ନିଜର ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ ଅଥବା ଭଗବାନ ବୋଲି କହି ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଆପଣା ଆପଣାର ସଂସ୍କାରଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ଅଲଗା ଅଲଗା ବାସ କରୁଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ସେତେବେଳେ ଆଉ ଆଦୌ ରହିବେ ନାହିଁ । ଏବେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱୀପରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିବା ସଂପ୍ରଦାୟମାନେ ଏକ ମନୁଷ୍ୟ ମହାଦେଶର ନୂତନ ଆହ୍ୱାନରେ ପରସ୍ପର ସହିତ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ଆସିବେ ।

ଏବଂ, ଏହି ନୂତନ ସମ୍ଭାବନାଟି ସାକାର ହେବାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଏଇ ତଳୁ, ଅନ୍ତର ଏହି ସର୍ବପ୍ରଥମ ଭୂମିରୁ ଆରମ୍ଭ ହେବ । ଅଧ୍ୟାତ୍ମ କଦାପି ଏକ ଅଧିରଚନା ପରି ଉପରୁ ଆସି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ଲଦା ହେବ ନାହିଁ । ଏହି ଲଦି ହୋଇ ପଡ଼ିବାର ରୀତିଗୁଡ଼ାକୁ ଅନୁସରଣ କରି ଧର୍ମମାନେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଭାରି ଅଲବଲ କରି ପକାଇଛନ୍ତି । ପରଲୋକ ବିଷୟରେ ଏକ ଅତିରଞ୍ଜିତା ସୃଷ୍ଟି କରି ସେମାନେ ତା' ବର୍ତ୍ତମାନର ପୃଥିବୀ ବିଷୟରେ ତାକୁ ସଚେତ ଅବା ଭାରି କୁଣ୍ଠିତ ଏବଂ ଉଦାସୀନ କରି ରଖିଛନ୍ତି । ଫଳରେ ପୃଥିବୀଟାକୁ ବେଳେ ବେଳେ ଭାରି ଦୁର୍ବହ କରି ପକାଇଛନ୍ତି । ଅସଲ ପୃଥିବୀ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ଆଖିଆଗରେ ଧରି ଏଇଠି ପାହାଚ ପାହାଚ ହୋଇ ପଡ଼ିବ । ତେଣୁ ମଣିଷର ଅର୍ଥନୀତି,ମଣିଷର ରାଜନୀତି ଓ ମଣିଷର ସମାଜ ଏଇଠି ସବାଆଗ ଏକ ନୂତନ ବ୍ୟଞ୍ଜନାରେ ତିଆରି ହେବ । ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଏହି ସବୁକିଛିରେ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଭିତ୍ତିସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ରହିବ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଯାହାକୁ ଧର୍ମଗୁଡ଼ିକର ଶିଶୁକ୍ରୀଡ଼ାର ସ୍ତର ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ସେଇଟିର ଆକର୍ଷଣ କମେ କମି ଆସୁଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମଣିଷ ସେଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବରୁ ମଧ୍ୟ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଆସୁଥିବେ । ଅଟକି ରହିବାକୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରି ଦେଖିବାକୁ ଏବଂ ଦୂରତାଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେବାକୁ ହିଁ ଅସତ୍ୟ ବୋଲି ବୁଝାଯିବ । ସେହି ଅସତ୍ୟ ଲାଗି ଅର୍ଥନୀତି, ରାଜନୀତି ଅଥବା ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ରହିବ ନାହିଁ । ସ୍ୱଭାବ ଅନୁସାରେ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବିକାଶଲାଭ କରିବାକୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି ବାଟ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବ ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ଆବଶ୍ୟକ ସମାନ ସଯୋଗ ମଧ୍ୟ ରହିଥିବ । ତେଣୁ, ମାର୍ଗ ନେଇ, ତଥାକଥିତ ଆଦର୍ଶ ନେଇ କେହି କାହାକୁ ଗିଳି ପକାଇବାର ମଧ୍ୟ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ନଥିବ ।

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି ଭାରତବର୍ଷକୁ ପ୍ରକୃତରେ କେଡ଼େ ମହିମାମୟ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଭୂମି ମଧ୍ୟ ଏକ ପ୍ରତୀକ; ନିଜର ଭୂମିଟିକୁ ଯେ ଆମେ ମହିମାମୟ କରି ଦେଇଥାଉ, ତାହାର କାରଣ ହେଉଛି ଯେ ସେହି ଭୂମିଟି ଲାଗି ଆମେ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥାଉ । ଅଥବା, ଆହୁରି ଅଧିକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ

କହିଲେ, ଭୂମିଟିକୁ ମାଧ୍ୟମ ବା ନିମିତ୍ତ କରି ଆମେ ଏକ ଗୋଷ୍ଠୀ ହିସାବରେ କୌଣସି ବୃହତ୍ତର ସତ୍ୟଲାଗି ଆପଣାର ଜୀବନଟିକୁ ଗଢ଼ିବୁ ଓ ବଞ୍ଚିବୁ ବୋଲି ସଙ୍କଳ୍ପ କରିଥାଉ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ଆମର ଜାତୀୟତାବୋଧ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପ୍ରସ୍ୱେଦନା ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ଯାହା କି ଆମେ ଇଚ୍ଛା କଲେ ଆମକୁ ଏକ ଉଚ୍ଚତର ଜୀବନ ସହିତ ଆଣି ଯୁକ୍ତ କରି ଦେଇଥାଏ । ଆମେ ଗୋଟିଏ ଭୂମିରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଛୁ ବୋଲି ଯେ ତାହା ଆମଲାଗି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହିମାମୟ, ସେକଥା ହେତେ ନୁହେଁ, ଆମେ ଅନ୍ତରଙ୍ଗତାର ଏକାଧିକ ସୂତ୍ରଦ୍ୱାରା ନିକଟ ହୋଇ ଆସି ଭୂମିଟି ପାଖରେ ଯେ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଛୁ । ହୁଏତ ଏହି କଥାଟିରେ ହିଁ ଏକ ନିବିଡ଼ତାର ସତ୍ୟ ଓ ଔଚିତ୍ୟ ନିହିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଭାରତବର୍ଷ ପାଇଁ ଆପଣାକୁ ସମର୍ପିତ କରି ରଖିଥିଲେ । ସେ ଏହି ଭୂମିଟି ପାଖରେ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଏହି ଭୂମିଟିକୁ ସେ ଏପରି ଏକ ଉଚ୍ଚତାଯାଏ ଉତ୍ତୋଳିତ କରି ନେବାପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ, ଯେଉଁଠାରେ କି ତାହା ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଏକତ୍ୱର ପ୍ରେରଣା ଆଣି ଦେଇପାରିବ । ଏବଂ, ସେହି ଏକତ୍ୱ ଏଠି ଆମ ପାରସ୍ପରିକତାର ମାଧ୍ୟମରେ ସତତ ସାକାର ହେବାର ପ୍ରୟାସ କରୁଥିବ ଏବଂ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିବାରେ ଲାଗିଥିବ ।

ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତାର ମାର୍ଗରେ ଗଭୀର ଏବଂ ଆହୁରି ଗଭୀରକୁ ଗଲେ ଆମର ଭୂମି ଆମକୁ ଯାବତୀୟ ଅର୍ଥରେ ସତେଅବା ଆମର ଜନନୀ ପରି ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥାଏ । ଆମେ ଏପାଖରୁ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ସେହି ଭୂମିର ସନ୍ତାନ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଚିନ୍ତା ବି କରିପାରୁ ନାହିଁ । ଆମ ଘରେ ଆମ ଜନନୀ ଆମକୁ ଏତୁଟିରୁ ଏତୁଟିଏ କରେ, ଆମକୁ ପୋଷଣ ଦିଏ, ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିଚୟ ଦିଏ, ଆମର ଯାବତୀୟ ଅନୁଭବର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମକୁ ଏକ ଠାବ ଯୋଗାଇଦିଏ ; ସେଇଥିଲାଗି ଆମଲାଗି ଏତେ ଆପଣାର ମନେହୁଏ ଏବଂ ଆପଣାର ମନେ ହେଉଥିବାରୁ ଆମପାଇଁ ପୃଥିବୀରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ତଥା ଅନନ୍ୟ ବୋଲି ମନେହୁଏ । ଆମେ ବଡ଼ ହେଉ, ଯେଉଁଠି ଯାହାକିଛି ହେଉ ବା ଯାହାକିଛି ଅର୍ଜନ କରୁ, ସେହି ଭୂମିଟି ସକାଶେ ସମର୍ପିତ ହେବାଦ୍ୱାରା ହିଁ ତାହା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସାର୍ଥକତା ଲାଭ କରିଥାଏ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଯାହାକିଛି କହିଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏହି ଭାରତଭୂମିରେ ଠିଆହୋଇ କହିଥିଲେ । ଭାରତରୂପୀ ମାନବଖଣ୍ଡଟିକୁ ସର୍ବମତେ ସମର୍ଥ ଏବଂ ସମୃଦ୍ଧିମନ୍ତ କରିବାକୁ ହିଁ ସେ ପୃଥିବୀଯାକରୁ ସାଉଁଟି ନେଇ ଆସିଥିବା ସମ୍ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ଭାରତବର୍ଷକୁ ବୋହି ଆଣିଥିଲେ । ନିଜ ଆତ୍ମାର ଅସଲ ଅଭୀପ୍ସାଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ ହିଁ ଗଢ଼ିବାକୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ ଓ ସେଥିପାଇଁ ଭାରତବର୍ଷରେ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସେ ଏପରି ଗତିଶୀଳ ଓ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରି ଆଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । ଶହେ ବର୍ଷ ପରେ

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଯାହାକିଛି ଶୁଣିବା ମାତ୍ରକେ ସବାଆଗ ଏହି କଥାଟା ହିଁ ଆମ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରତିଭାତ ହୋଇ ଉଠିବା ପରି ଅନୁଭବ ହୋଇଥାଏ । ଭାରତବର୍ଷ ନିମନ୍ତେ ତାହା ଆହୁରି ଅଧିକ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତା ଲାଗି ପ୍ରେରିତ କରି ଆଣେ । ଆମେ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆମର ସମଧର୍ମୀ ଓ ସହୋଦର ପରି ମନେ ହୁଅନ୍ତି । ଶହେବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ସେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁସବୁ ଆହ୍ୱାନର ଜବାବ ଦେବାକୁ ଆପଣାର ଜୀବନକୁ ସଦାସମର୍ପିତ ଏବଂ ସଦାପ୍ରସାରିତ କରି ରଖିଥିଲେ, ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକ ଆମକୁ ସତେଅବା ଡାକୁଥିବା ପରି ମନେହୁଏ । ଏବଂ, ଯଦି ସେହି ଆହ୍ୱାନର ଜବାବ ଦେବାକୁ ଓ ସେହି ଡାକଟିକୁ ଶୁଣିବାଲାଗି ଆମ ଭିତରେ କେଉଁଠି ସତକୁସତ କିଛିନା କିଛି ସମ୍ଭବ ରହିଥାଏ, ତେବେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ସତେଅବା ସଶରୀର ଆସି ଆମ ସହିତ ବାଟ ଚାଲୁଥିବା ପରି ଅନୁଭବ ହୋଇଥାଏ । ଏ ବାଟ କ'ଣ କେବେହେଲେ ବି ସରିବ ?

ଏହିପରି ଏକ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତା ସହିତ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଭାରତବର୍ଷର ଅତୀତକୁ ମଧ୍ୟ ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ଆମ ବର୍ତ୍ତମାନଟିକୁ ଆମେ ଯେତିକି ଅଧିକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରିବା ଓ ସେହି ଭୂମିରେ ଆମକୁ ଅବଶ୍ୟ କେତେକ ଆହ୍ୱାନର ଜବାବ ଦେବାକୁ ହେବ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିପାରୁଥିବା, ଆମର ଅତୀତ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ପ୍ରାୟ ସେହି ଅନୁସାରେ ହିଁ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଉଥିବ । ଅନେକେ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ବର୍ତ୍ତମାନଟାରୁ ଆଉ କୁଆଡ଼େ ପଳାଇଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଅତୀତକୁ ଏକ ଆଶ୍ରୟ ପରି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ଗତ ଶତାବ୍ଦୀର ନବଜାଗରଣ ସମୟରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେତେ ଯେତେ ଚିନ୍ତାନାୟକ ଭାରତବର୍ଷର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅତୀତ ବିଷୟରେ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଥିଲେ, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ତେଣୁ, ଅତୀତର କୌଣସି ଆଦର୍ଶ ଗୁହା ଭିତରେ ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ସେମାନେ କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିନଥିଲେ । ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରେରଣାର ଅଗ୍ନିକଣା ସଂଗ୍ରହକରି ଆଣିବାକୁ ହିଁ ଅତୀତକୁ ଉଖାରି ଦେଖୁଥିଲେ । ଅତୀତରୁ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ଝୁଲିଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକୁ ଆଣି ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଅଭିମୁଖ୍ୟଟିକୁ ଅଧିକ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିବାପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । ସାଂପ୍ରତିକ ଭାରତବର୍ଷରେ ଅନେକେ ବର୍ତ୍ତମାନଟାକୁ ପାରୁନାହାନ୍ତି ଅଥବା ବର୍ତ୍ତମାନର ଭର୍ମିରଗୁଡ଼ାକ ଦ୍ୱାରା ଲାଭବାନ୍ ହେଉଛନ୍ତି ବୋଲି ଭର୍ମିର ଆଦୌ ନଯାଉ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବାରୁ ଭାରତବର୍ଷର ଅତୀତଟାକୁ ଆମ ଆଗରେ ଏଡ଼େ ବଡ଼ କରି ଦେଖାଇବାର ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି । ଅତି ଉତ୍ସାହରେ ଅଥବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚତୁରତାରେ ସେମାନେ ଆମକୁ ସେହି ଅତୀତ ମଧ୍ୟକୁ ଫେରିଯିବା ପାଇଁ କୁମନ୍ତ୍ରଣା ଦେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ପକ୍ଷହୋଇ କେବେ କୌଣସି

କଥା କହୁନାହାନ୍ତି । ସିଏ ଅତୀତକୁ ଦେଖି କଦାପି ମୁଗ୍ଧ ଓ ଅବଶ ହୋଇପଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ଅତୀତ ଭିତରୁ ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକୁ ବାଛି ଆଣିବାକୁ ସର୍ବଦା ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଯାହାକିଛି ବାଛିଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ସେ ନିଜର ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଦେଇ ବେଦାନ୍ତ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସେ ବେଦାନ୍ତକୁ କେବଳ ଏକା ଭାରତବର୍ଷର ନୁହେଁ, ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀର ଅର୍ଥାତ୍ ମାନବଜାତିର ଭବିଷ୍ୟଧର୍ମ ରୂପେ କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି ।

ଶାସ୍ତ୍ରର ବେଦାନ୍ତକୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଭାରତୀୟ ଜୀବନର ବାସ୍ତବ ଭୂମିକୁ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ କରାଇ ଆଣିବାର ସ୍ୱପ୍ନ ମଧ୍ୟ ଦେଖିଛନ୍ତି । ବେଦାନ୍ତକୁ Practical କରିବାର ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ବେଦାନ୍ତ ଅଲଗା ଅଲଗା ଦେଖେ ନାହିଁ, ଅଲଗା ଅଲଗା କରି ଦେଖେ ନାହିଁ ଏକତ୍ୱ ହିଁ ଦେଖେ, ଏକତ୍ୱକୁ ହିଁ ବଝେ । ତତଃ ନ ବିଜୁଗୁପ୍ସତେ । ଏହି ବିଶେଷ ବ୍ୟଞ୍ଜନାଟିକୁ ଦେଇ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ବେଦାନ୍ତକୁ ଅଦ୍ୱୈତବାଦ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଅଦ୍ୱୈତବାଦ ହିଁ ଆମ ବାସ୍ତବ ଜୀବନର ନିରୂପକ ଓ ମାର୍ଗଦର୍ଶକ ହେବ ବୋଲି ସେ ଏକାଧିକ ଅବସରରେ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଏହି Practical ଅଦ୍ୱୈତବାଦ, ଯାହାକି ସମଗ୍ର ମାନବଜାତିକୁ ଆତ୍ମବତ୍ ଦେଖେ ଏବଂ ତା' ସହିତ ଆତ୍ମବତ୍ ଆଚରଣ କରେ, ସେଇଟି ଭାରତବର୍ଷରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେବେହେଲେ ଏକ ସାର୍ବଜନୀନ ଆଧାର ବା ଆଗ୍ରହସତ୍ୟ ରୂପେ ବିକଶିତ ହୋଇ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ମନ୍ତବ୍ୟଟିଏ ଦେଇଛନ୍ତି । ଯଦି ଭାରତବର୍ଷର ଅତୀତରୁ ପ୍ରେରଣା ଚୟନ କରି ଆମେ ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା, ତେବେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ସେହି ମନ୍ତବ୍ୟଟିରୁ ସ୍ଥିର ନେଇ ଆଗକୁ ପଦକ୍ଷେପ ପକାଇବା ସକାଶେ ଆମକୁ କେତେ ନା କେତେ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଅବଶ୍ୟ ମିଳିଯାଇ ପାରିବ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଭବିଷ୍ୟତର ଭାରତବର୍ଷକୁ ସତକୁସତ ଏକ ଅନ୍ୟ ନକ୍ସା ଦେଇ ଦେଖୁଥିଲେ ବୋଲି ଭାରତବର୍ଷର ଅତୀତ ମଧ୍ୟରେ ସେ ବେଦାନ୍ତକୁ ହିଁ ସବାମୂଳ ଓ ସବାଆଗ କରି ଦେଖିପାରିଲେ । ବେଦାନ୍ତର ଆଖି ଦେଇ ସେ ଭାରତବର୍ଷର ସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁଭବ କରି ପାରୁଥିଲେ । ଏବଂ, ଭାରତବର୍ଷରେ ଆପଣାର କଳ୍ପିତ ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ସେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀରୁ ଯାହାକିଛି ଆହରଣ କରି ଆଣିଥିଲେ, ସେଥିରେ ବେଦାନ୍ତ ହିଁ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ମାନଦଣ୍ଡ ଓ ମୀମାଂସକ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଭାରତବର୍ଷର ଯେଉଁସବୁ ସମ୍ପଦକୁ ସେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀରେ ନେଇ ପରିବେଷଣ କରିଥିଲେ, ସେଥିରେ ବେଦାନ୍ତ ବ୍ୟତୀତ ହୁଏତ ଆଉ ମୋଟେ କିଛି ନଥିଲା ।

ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ଭାରତବର୍ଷରେ ବର୍ତ୍ତମାନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାନାହିଁ ବୋଲି ପ୍ରାୟ ପଣ କରି ସାରିଥିବାରୁ ଭାରତୀୟତା ଏବଂ ହିନ୍ଦୁତ୍ୱକୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ଅଫିମ ପରି ସେବନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରୁଛୁ, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ହୁଏତ ଆମର ପ୍ରାୟ କୌଣସି କାମରେ ଆସି ପାରିବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ, ତାଙ୍କର ଯଥାର୍ଥ

ପ୍ରେରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ଆମ ନିଜ ମତଲବର ରଙ୍ଗ ଦେଇ ବିକୃତ କରି ହିଁ ହୁଏତ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଆମ କାମରେ ଆଣି ଲଗାଇ ପାରିବାର କୌଣସି ଉଦ୍ୟମ କରିପାରିବା । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ନକ୍‌ସା ପରି ସମଗ୍ର ନକ୍‌ସାଟିଏ ଆମ ସମ୍ମୁଖରେ ଆମ ଜୀବନର ପ୍ରେରକ ରୂପେ ରହିଥିଲେ ଯାଇ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଆମ ପରିଚିତିର ବୃତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ଧାରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରିବା । ତେଣୁ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଥିଲେ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ସୁଦୂର ଆମେରିକାରେ ଯାଇ ଭାରତବର୍ଷର ଗୌରବବର୍ଦ୍ଧନ କରିଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ଆମେ ଜଣେ ଜାତୀୟ ବୀରରୂପେ ପୂଜା କରିବା,— ଅସଲ ପ୍ରେରଣା ଲାଭ କରିବାକୁ ମନ କରୁଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଏସବୁ ଆଦୌ କିଛି କହିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଇବ ନାହିଁ । ଏପରିକି, ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରି ତାଙ୍କୁ ଦେଖୁଥିବା ସମ୍ପ୍ରଦାୟୀମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର କୌଣସି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆକଳନ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସଂସାର ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ ବୋଲି ବିଶେଷ ଭାବରେ ହୃଷ୍ଟହୋଇ ଏବର ସଂସାରତ୍ୟାଗୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ନିଜ ଗୋଷ୍ଠୀଟିର ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବୋଲି କହିବାକୁ ମନ କରିବେ ସିନା, ତଥାପି ତାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିତ୍ରଟିଏ ଆଙ୍କିପାରିବେ ନାହିଁ । ବେଳେ ବେଳେ ମନେହୁଏ, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଜଣେ ସଂସାରତ୍ୟାଗୀ ଭାବରେ ସଂସାରର ମଣିଷମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେଉଁପରି ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ହୋଇପାରିଛନ୍ତି, ତୁମ ଆମପରି ସଂସାର ଭିତରେ ରହିଥିଲେ ହୁଏତ ସେପରି କଦାପି ହୋଇପାରି ନଥାନ୍ତେ । ଏବେ ତ ସଂସାରବିରାଗ ଦ୍ୱାରା ତାଡ଼ିତ ହୋଇ ପଲ ପଲ ମଣିଷ ସଂସାର ତ୍ୟାଗ କରୁଛନ୍ତି । ବାହାରେ ଅନ୍ତତଃ ଭେକଟାକୁ ବଦଳାଇ କୌଣସି ମାର୍ଗ ଭିତରେ ପଶିଗଲେ ସଂସାର ସନ୍ତାପରୁ କଥିତ ନିଷ୍କୃତି ମିଳିବ ବୋଲି କେତେ କେତେ ପ୍ରକାରେ ବିକଳ ହୋଇ ବସୁଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏବେ କିପରି ପ୍ରତିକ୍ରିୟାମାନ ବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତେ କେଜାଣି ? କଥିତ ଅଛି, ଆପଣା ଜୀବଦ୍ଦଶାକାଳରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ସଂଯୋଗବଶତଃ ଯେତେ ଯେତେ ଥର କୌଣସି ଗୁମ୍ଫାଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ କୌଣସି ଏକ ପ୍ରତାପଶକ୍ତି ତାଙ୍କୁ ସେହି ଗୁମ୍ଫାଭିତରୁ ବାହାରକୁ ବାହାରକରି ଆଣୁଥିଲା । ତାଙ୍କୁ ଦୁଃଖୀ ମନୁଷ୍ୟ, ପଥଟିଏ ଖୋଜୁଥିବା କୋଟି କୋଟି ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଭିତରେ ଆଣି ନିକ୍ଷିପ୍ତ କରି ଦେଉଥିଲା ।

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁ ଦୁଇଟି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରେ ସର୍ବାଆଗ ଏକ ମୂଳଭୂତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିପାରିଲେ ଆମକୁ ଆଗକୁ ଯିବାର ଯଥାର୍ଥ ବାଟଟି ମିଳିଯିବ ବୋଲି ସବୁବେଳେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିଲେ, ସେହି ଦୁଇଟି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗତ ଏକଶହ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ସତେଅବା ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଭାବରେ ଆଦୌ କିଛି ଘଟିନାହିଁ । ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି ଶିକ୍ଷାର କ୍ଷେତ୍ର । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ସମୟରେ ଭାରତରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନର ସମୟ ଥିଲା । ଶିକ୍ଷାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସରକାରଙ୍କ ତରଫରୁ ବିଶେଷକିଛି ହେଉନଥିଲା । ଶିକ୍ଷା କିପରି ହେବା ଉଚିତ, ଭାରତବର୍ଷର ସାଂସ୍କୃତିକ ଏବଂ ସାମାଜିକ ଭୂମିଉପରେ

ଶିକ୍ଷାର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଓ ବିଷୟମାନ କିପରି ହେବା ଉଚିତ, ଶାସକମାନେ ସେ ବିଷୟରେ ସଚିକ୍ରୟତ କିଛି ଚିନ୍ତା କରିବାର ସେପରି କିଛି ପ୍ରୟୋଜନ ନଥିଲା । ଶାସନଟାକୁ ଶାସନମାନଙ୍କର ଫରମାଶ ଅନୁସାରେ ଚାଲୁ ରଖିବାକୁ କେତେକ ପଢୁଆ ମଣିଷ ଦରକାର ହେଉଥିଲେ ଏବଂ ତେଣୁ କିଛି ମଣିଷଙ୍କୁ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ କିଛି ତାଲିମ ଦିଆଯାଉଥିଲା । ତେଣୁ କାର୍ଯ୍ୟତଃ କେତେକ ନିକୃଷ୍ଟ ଅନୁକରଣରେ ହିଁ ସବୁକାମ ଶେଷ ହୋଇଯାଉଥିଲା । ନବଜାଗରଣ ପର୍ବରେ ଈଶ୍ୱରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗର ଓ ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦ ଆପଣାର କେତେକ ଶିକ୍ଷାବିଚାର ଆଣି ରଖିଥିଲେ ଓ ତାହାର ବିଷୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୀମିତ ଭାବରେ କିଛି ବିତର୍କ ମଧ୍ୟ ହେଉଥିଲା । ଏହିଭଳି ଏକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଶିକ୍ଷା କିପରି ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ଆପଣାର ଯେଉଁସବୁ ବିଚାର ପ୍ରକଟ କରିଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକର ଅବଶ୍ୟ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମହତ୍ତ୍ୱ ରହିଛି । ସେହି ବିଚାରଗୁଡ଼ିକର ମୂଳ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ତା'ର ମାନବତ୍ୱ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ଶିକ୍ଷା ତାହାକୁ ବିକଶିତ ଏବଂ ପ୍ରକଟ କରିଆଣିବ । ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ଅସଲ ଆବେଦନଟି ଏହି ସଜ୍ଞାଟି ମଧ୍ୟରେ ନିହିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଆମେରିକାରେ ଶିକ୍ଷା-ଉଦ୍‌ବେଳନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜନ୍ ଡିଉଇ ସର୍ବପ୍ରମୁଖ ଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଇଉରୋପରେ ମଧ୍ୟ ପେଷ୍ଟାଲୋଜି ଏବଂ ସ୍ପେନ୍‌ସରଙ୍କର ଶିକ୍ଷାସମ୍ବନ୍ଧୀ ବିଚାର ତଥା ପ୍ରୟୋଗଧାରା ସହିତ ନିଜକୁ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ପରିଚିତ କରାଇ ପାରିଥିଲେ ।

ବିଗତ ଶହେବର୍ଷ ଭିତରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଶିକ୍ଷାନାମକ ଉଦ୍ୟମଟି ଆୟତନ ଏବଂ ବିସ୍ତାର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅବଶ୍ୟ ବହୁଗୁଣିତ ହୋଇଛି; ମାତ୍ର ସେଥିରେ ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନଗୁଡ଼ିକ ହୋଇଆନ୍ତା, ସେଦିଗରେ ଆଦୌ କୌଣସି ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରା ଯାଇନାହିଁ । ଶିକ୍ଷାର ହୃଦୟସ୍ଥ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେପରି କୌଣସି ଯଥାର୍ଥ ହାତ ବାଜିନାହିଁ । ଏବଂ ସେଥିରୁ ଏପରି ନାନା ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ଦୈତ୍ୟପରି ମୁଣ୍ଡ ଟେକିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି, ଯାହାପାଇଁ କି ସଂପୃକ୍ତ କାହାରିହେଲେ ବଳ ପାଉନାହିଁ । ଶିକ୍ଷା ଭିତରେ ବହୁ ବର୍ବରତାକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦିଆଯାଉଥିବାରୁ ସେହି ବର୍ବରତାଗୁଡ଼ିକ ଭାରତବର୍ଷର ଶାସନ, ରାଜନୀତି, ସାମୂହିକ ସଦିଚ୍ଛା ଏବଂ ପାରସ୍ପରିକ ଆସ୍ଥାର ଅନ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷେତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ସଂକ୍ରାମିତ ହୋଇ ଆସୁଛି । ବିଶ୍ୱାସ ହଟି ହଟି ଯାଉଛି, ସାହସ ଚୂଲିରେ ଯାଇ ପଶିଲାଣି । ଶିକ୍ଷାନାମକ ଯନ୍ତ୍ରଟାଏ ଚାଲିଛି ବୋଲି ସେହି ଯନ୍ତ୍ରକୁ ଚଳାଉଥିବା ଖିଲୁମାନେ ଯାହା ଅଭିନୟ କଲାଭଳି ଆମକୁ ଆଶ୍ୱାସନା ଦେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଶିକ୍ଷାବିଚାରଗୁଡ଼ିକୁ ମୂଳପ୍ରେରଣା ରୂପେ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି ଭାରତବର୍ଷରେ ଶିକ୍ଷାର ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ଜବାବ ଦେବା ଦିଗରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ ତରଫରୁ ସେପରି କୌଣସି ବଳିଷ୍ଠ ଉଦ୍ୟମ ହୋଇନାହିଁ । ହଁ, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଗ୍ରହ ହେତୁ ମିଶନ୍‌ର

ଜଣେ ଜଣେ କର୍ମୀ କିମ୍ବା ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଶିକ୍ଷାକାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ଆପଣାର ସାଧନା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ପ୍ରଭୂତ ନିଷ୍ଠାର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ଜାତୀୟ ସ୍ତରରେ ଆପଣାର ବିକଳ୍ପ କଥାଟିକୁ ଶୁଣାଇ ପାରିବାକୁ ସେପରି କିଛି ପ୍ରୟୋଗ ହାତକୁ ନିଆଯାଇ ନାହିଁ । ଏବେ କେତେକ ଜାଗାରେ ମିଶନ୍ ତରଫରୁ ଯେଉଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ଖୋଲୁଛି ଓ ଖ୍ୟାତିଲାଭ କରୁଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ସତେଅବା କାଳର ଆକର୍ଷଣରେ ପଡ଼ି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପବ୍ଲିକ୍ ସ୍କୁଲରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି, ମୁଖ୍ୟତଃ ସମାଜର ଉଚ୍ଚବିତ୍ତ-ମାନଙ୍କର ପରିଚର୍ଯ୍ୟା କରୁଛନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷରେ ସାଂପ୍ରତିକ ଶିକ୍ଷାଦାନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯିଏ ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ଭବ କରି ବାହାରିବ, ତାକୁ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ସୁଅର ବିରୋଧରେ ଯିବାକୁ ହେବ, ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସ୍ୱାର୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଅନେକାନେକ ସ୍ୱୀକୃତ କର୍ତ୍ତାଙ୍କର ଚକ୍ଷୁଃଶୂଳ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏସବୁ କରି ପାରିବା ଲାଗି ଏକ ବିବେକାନନ୍ଦୀ ସାହସ ଦରକାର, ଏପରି ଏକ ଜିଦ୍ ଦରକାର ଯାହାକି ଆପଣାର ମୂଳବିଶ୍ୱାସ ଗୁଡ଼ିକରେ ଅନେକ ଦୂରକୁ ଦେଖି ପାରୁଥିବ ଏବଂ ଠିକ୍ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ଭଳି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ସଂସାରର ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଆପଣାକୁ ଜଡ଼ିତ ଓ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ କରି ପାରୁଥିବ । ସବୁ ସଂସାରତ୍ୟାଗୀ ମାନଙ୍କଠାରୁ ସେହି ଐକାନ୍ତିକତା କଦାପି ଆଶା କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

ମଣିଷ ଭିତରେ ଦିବ୍ୟତା ରହିଛି । ସବୁ ମଣିଷଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଛି । ସେହି ଦିବ୍ୟତା ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଛି । ଏକ ସମ୍ଭାବନା ରୂପେ ରହିଛି । ସେହି ଦିବ୍ୟତାକୁ ବାହାର ଜୀବନକୁ ପ୍ରକଟ କରି ଆଣିବା ହିଁ ଧର୍ମର ଅସଲ କାମ୍ୟ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ କହିଥିଲେ । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବରେ ମୁଁ ମୋ'ର ସେହି ଦିବ୍ୟତାକୁ ଅନୁଭବ କରିବି, ଠାବ କରିବି ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମୋ' ଜୀବନ ମଧ୍ୟକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋ' ଯାବତୀୟ ସମ୍ବନ୍ଧର ଏହି ସଂସାର ଭିତରକୁ ପ୍ରକଟ କରିଆଣିବି,— ଏହାହିଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ସବାବଡ଼ ଧର୍ମ ହୋଇ ରହିବ । ଧର୍ମମାନେ ଯଦି ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ସେତିକି କହିଥାନ୍ତେ ଏବଂ ସେତିକିରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଧର୍ମ କଦାପି ମଣିଷ ପାଇଁ ଅଫିମ ଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରିନଥାନ୍ତା । ଏକାଧିକ କାରଣରୁ ଇତିହାସର ଧର୍ମମାନେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଭାଷାରେ Kindergarten ସ୍ତରର ଧର୍ମସବୁ ହୋଇ ରହିଗଲେ । ଶିଶୁକାଳରେ ଶିଶୁଟିଏ ଯେପରି ତା' ଖେଳନାଗୁଡ଼ାକୁ ନେଇ ମଜ୍ଜିରହେ, ଧର୍ମମାନେ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ସେହିପରି ନାନା ପିରୁଲା, ନାନା ବିଧି ଏବଂ ନାନା ରୁଟିନ୍ ଭିତରେ ମଜ୍ଜାଇ ରଖିଲେ । ସାରକଥାଗୁଡ଼ାକ ହୁଏତ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଯାଇ ରହିଲା, ମାତ୍ର ସମାଜରେ ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷଙ୍କ ପାଇଁ ତାହା ଗୋପ୍ୟ ହୋଇ ରହିଗଲା । ମଣିଷକୁ ବୋଲକରା ଘିକରଟାଏ କରି ରଖିବାକୁ ସମାଜରେ ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥମାନେ କାଳେ କାଳେ ଯେଉଁ ଅଭିସନ୍ଧି ଲଗାଇ ଆସିଛନ୍ତି, ଧର୍ମ ସମ୍ଭବତଃ ତାହାର ସହିତ

ସାଲିସ୍ କରି ପକାଇଲା । ମନେ ହେଉଛି, ଧର୍ମ ସ୍ୱୟଂ ହିଁ ଗୁଡ଼ାଏ ଅଫିମ ଖାଇ ବସିଲା ।

ଅସଲ ଆହ୍ୱାନଟିକୁ ଫାଙ୍କି ଦିଆଯାଇ ଆସିଛି ବୋଲି ପୃଥିବୀରେ ଧାର୍ମିକତା ଗୁଡ଼ାକ ବଣା ହୋଇ ହୋଇ ମୌଳବାଦ ଏବଂ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦ ଯାଏ ଆସିଲାଣି । ମୌଳବାଦ ଓ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦ ପୃଥିବୀ ଲାଗି କାଳ ହେଲାଣି । ପୃଥିବୀର ସବୁ ନୀତି, ସବୁ ରାଜନୀତି ଓ ସବୁଯାକ ଶୁଭାକାଂକ୍ଷା ତାହାରି ପାଖରେ ସତେଅବା ମାଡ଼ ଖାଇ ଗଲାପରି ମନେହେଉଛି । ମଣିଷ ଭିତରେ ଦିବ୍ୟତା ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି ଦାଣ୍ଡରେ ଆଉ କୋଉଠିହେଲେ ଶୁଣା ଯାଉ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମର ମୌଳବାଦୀ କଦାଗ୍ରହୀ ପୃଥିବୀରେ ଏକୁଟିଆ ରହିବ ଏବଂ ହତ୍ୟା ଓ ଅପହରଣର ଧମକ ଦେଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପୂରା ସାଧୁ କରି ରଖିବ ବୋଲି କେଡ଼େ ବଡ଼ ପାଟି କରି କହିବାବେଳେ ତାକୁ ଆଉ ମୋଟେ ଲାଜ ଲାଗୁନାହିଁ । ସାଧାରଣ ମଣିଷ ହାତରୁ ଏହି ପୃଥିବୀର ରଜ୍ଜୁଗୁଡ଼ିକ ସତେଅବା ଖସି ଖସି ଚାଲି ଯାଉଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି । ଆତଙ୍କିତ ମଣିଷ ଭାବୁଛି, ଫାସଗୁଡ଼ାକ ଏମିତି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଜବର ହୋଇ ପରିଶେଷରେ ମୌଳବାଦ ମୌଳବାଦ ଭିତରେ ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଯିବ ଓ ତା'ପରେ ହୁଏତ ପୃଥିବୀରେ ବିବେକଲାଗି ପୁନର୍ବାର କୌଣସି ସୁଯୋଗ ମିଳିବ । ମାତ୍ର, ପୃଥିବୀର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିଶ୍ୱାସମାନେ କ'ଣ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନୀରବ ଏବଂ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ଭାବରେ କେବଳ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିବେ ? ଅପେକ୍ଷା କରି କରି କଳଙ୍କି ଲାଗିଯିବେ ନାହିଁ ତ ? ଉତ୍କଣ୍ଠ ଭଲ ମଣିଷମାନେ ବେଳେ ବେଳେ ଏପରି ମଧ୍ୟ ଭାବିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେବେଣି । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ନିଜ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଦିବ୍ୟତା ସହିତ ସତକୁସତ ଛିଅ ଲଗାଇ ପାରିଥିବେ, ସେମାନେ ଜନ୍ମତଃ ଯେଉଁ ଧର୍ମର ବା ଯେଉଁ ମାର୍କାର ହୋଇଥାନ୍ତୁ ପଛକେ, ସେମାନେ ଆଦୌ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ହୋଇ ରହି ପାରିବେ କି ? ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଉଚ୍ଚାରିତ ସତ୍ୟବାକ୍ୟଟିକୁ ନିଜ ଜୀବନର ମନ୍ତ୍ରରେ ପରିଣତ କରିଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷକୁ ଏହିପରି ନାନା ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରକୃତରେ ଭାରି ଅସ୍ଥିର କରିଦେଉଥିବ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଥିଲେ ଆମପାଇଁ ସେ କିଭଳି ବାଟ ବତାଇଥାନ୍ତେ ? ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ସିଏ ଶକ୍ତିକୁ ହିଁ ଧର୍ମର ଅସଲ କଥା ବୋଲି କହିଥିଲେ । ବାହ୍ୟତାର ନାନା ଆଡ଼ମ୍ବର ଭିତରେ ଛନ୍ଦିହୋଇ ରହି ଧର୍ମ ଏବଂ ତଥାକଥିତ ଧାର୍ମିକ ଲୋକେ ସତକୁସତ ସବଂଶ ଭାରି ବଳହୀନ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ଭିତର ଓ ବାହାର, ଏହିଭଳି ଦୁଇଟା ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି ଏବଂ ତେଣୁ ନିଜ ଭିତରର ସେହି ଅବିଭକ୍ତ ଏବଂ ଅଖଣ୍ଡ ସତ୍ତାଟିକୁ ସେମାନେ ବୁଝିପାରୁ ନାହାନ୍ତି, ସେଇଟି ପାଖରୁ କୌଣସି ବଳ ପାଇପାରୁ ନାହାନ୍ତି ।

ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଭାରତବର୍ଷରେ ଧର୍ମମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଦିବ୍ୟତାକୁ ଜୀବନରେ ପ୍ରକଟକରି ଆଣିବା ବିଷୟରେ ଏବେ କେଉଁଠି କ'ଣ ସବୁ

କହୁଛନ୍ତି ? ଧର୍ମର ଗୁରୁମାନେ ଠୁଙ୍କା ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି ଓ ମଣିଷମାନେ ପରମ ପ୍ରେମରେ ଯେପରି ଠୁଙ୍କାଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ ପୂଜା କରିବାରେ ଲିପ୍ତହୋଇ ରହିବେ ଏବଂ ନିଜ ଭିତରେ ରହିଥିବା ସେହି ପରମସମ୍ପତ୍ତି ଆଡ଼କୁ କ୍ଷଣେ ମଧ୍ୟ ଅନାଇବେ ନାହିଁ, ସେଥିଲାଗି ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁରୂପ ପରିପାଟୀରେ ମେଷ ଓ ଛାଗଳ କରି ରଖାଯାଇଛି । ସେହି ମେଷ ଓ ଛାଗଳମାନେ ଦେହରେ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ମାର୍କା ମାରିଦେଇ ଆପଣାର ମେଷତ୍ୱ ଏବଂ ଛାଗଳତ୍ୱ ସକାଶେ କେତେ ନା କେତେ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି । ଧର୍ମର ଏକ tribal ସ୍ତରରେ ରହିବାକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଭାରି ଭଲ ଲାଗୁଛି । ନୂଆ ନୂଆ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସନ୍ଦେଶ ହୁଏତ ମଝିରେ ମଝିରେ ଆସୁଛନ୍ତି ଓ ଅଚିରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି । ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ପରିଣତ ହେବାମାତ୍ରକେ ପୁନର୍ବାର ସେହି କିଣ୍ଡର୍‌ଗାର୍ଟନ୍, ସେହି ଭେକ ଓ ବିଧିଗୁଡ଼ାକର ସେସବୁ ବାହ୍ୟିକତା, ଭଗବାନଙ୍କର କୃପାଲାଭ କରିବା ବିଷୟରେ ସେହି କାମାତୁରତା ଏବଂ ସେହି ଆଉ ଭକ୍ତିର ଅତିଚର୍ଯ୍ୟା । ଆଉ ମଣିଷ ବଳବାନ୍ ହେବ ପୁଣି କେତେ-ବେଳେ ? ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିଜ ଭିତରେ ଅନୁଭବ କଲେ ଯାଇ ମଣିଷ ବଳ ପାଇବ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପୃଥିବୀରେ ଆଦୌ କୌଣସି କାମରେ ଲାଗିପାରିବ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ହିରୋ ମର୍ଯ୍ୟାଦାରେ ପୂଜା ନକରି ତାଙ୍କର କଥାଗୁଡ଼ିକ ପାଖକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତ୍ୟୟର ସହିତ ଫେରିଯାଇ ପାରିଲେ ଯାଇ ଭାରତବର୍ଷରେ ହୁଏତ ଏକ ଅଲଗା ବାଟ ଫିଟିବାର ଅସୁମାରମ୍ଭ ହୋଇପାରିବ । ତେଣୁ, ଯାବତୀୟ ଧର୍ମଜିଜ୍ଞାସା ମୂଳତଃ ଏକ ଆତ୍ମଜିଜ୍ଞାସାରେ ପରିଣତ ହେଉ, ଏପରିକି ଯାବତୀୟ ବିବେକାନନ୍ଦ-ଜିଜ୍ଞାସା ମଧ୍ୟ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ଆମକୁ ସେହି ଆତ୍ମଜିଜ୍ଞାସା ଆଡ଼କୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରି ନେଇଯାଉ । ଆମ ଭିତରୁ ଯିଏ ପାରିବାରିକ ଆକସ୍ମିକତା ହେତୁ ଯେଉଁ ଧର୍ମର ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ଏକ ଆତ୍ମଜିଜ୍ଞାସାକୁ ହିଁ ସକଳ ଜିଜ୍ଞାସାର ଜନନୀସଦୃଶ ଗ୍ରହଣ କରି ଏ ଦେଶରେ ଏକ ନୂତନ ଆତ୍ମୋଦ୍ଧାର ଜାଗୃତ ଘଟୁ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଉକ୍ତିଗୁଡ଼ିକରୁ ଆମେ ଏକାଧିକ ଅବସରରେ ସେହିଭଳି ସୂଚନାଟିଏ ଅବଶ୍ୟ ପାଇପାରିବା । ସିଏ କହୁଥିଲେ ଯେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବାଣୀର କେବଳ ପ୍ରସାର ବା ପ୍ରଚାର କରାଗଲେ ତାହା କଦାପି ଯଥେଷ୍ଟ ହେବନାହିଁ । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜ ଜୀବନର ଆଚରଣକୁ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ କରାଇ ଆଣିବାକୁ ହେବ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆମ ଜୀବନରେ ଅଭ୍ୟାସ କରିବାକୁ ହେବ । ଅର୍ଥାତ୍, ଆମ ବାସ୍ତବ ଜୀବନର ଆଚରଣ-ଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଆମକୁ "ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା, ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କର କରୁଣା, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌ମାନଙ୍କର କର୍ମତତ୍ପରତା ଏବଂ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ଭ୍ରାତୃତ୍ୱବୋଧକୁ ଦେଖାଇ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।" ଏବଂ, ମଜା କଥାଟି ହେଉଛି ଯେ, ତା'ପରେ କିଏ ହିନ୍ଦୁ, କିଏ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ବା କିଏ ଆଉ କ'ଣ ତା'ର ଆଦୌ କୌଣସି ବାରଣ ରହିବ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଗୁଣକୁ ନିଜସ୍ୱ ସମ୍ପଦରେ ପରିଣତ କରିପାରିଲେ ଆମେ ଆଉ

ଗୁଣଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ନିଜର କରିନେଇ ପାରିବା । ମାତ୍ର, ସେଥିର ଭାଜନ ହେବାକୁ ହେଲେ ଆମର ଯାବତୀୟ ଆତ୍ମକର୍ଷଣକୁ ଯେ କେତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ବଳଶାଳୀ କରିବାକୁ ହେବ, ଏହି ମାର୍ଗରେ ପାଦ ଦେବାମାତ୍ରକେ ହିଁ ଆମେ ତାହା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବା । କେବଳ ବଳବାନ୍ ମଣିଷ ପାଇଁ ହିଁ ଏହି ମାର୍ଗଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜ ଲାଗିବ । ଅନ୍ୟମାନେ ନିଜ ନିଜ କୁଅଟି ଭିତରେ ଉତ୍ସବ ପାଳନ କରୁଥିବେ ।

ଏପାଖରୁ ଅନୁରାଗ, ସେପାଖରୁ ଆକର୍ଷଣ । ଅନୁରାଗ କେଉଁଠି ହେଲେ ଅଟକେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆକର୍ଷଣ ବି ଜଣେ ପଥଯାତ୍ରୀକୁ ଶିଖରରୁ ଶିଖରକୁ ନେଇଯିବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆଦୌ କେଉଁଠି ହେଲେ ଅଟକି ରହିନଥିଲେ । ସେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖରେ ମଧ୍ୟ ଅଟକି ରହିଗଲେ ନାହିଁ । ପ୍ରାଚ୍ୟକୁ ଭୂମି ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ସେ ଯେତେବେଳେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶକୁ ଗଲେ, ସେତେବେଳେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଆଦୌ ଏକ ତଥାକଥିତ ପ୍ରାଚ୍ୟତା ମଧ୍ୟରେ ଆଦୌ ଅଟକାଇ ରଖିପାରି ନଥିଲା । ସବାଉପରେ ସେ ଯେଉଁ ବେଦାନ୍ତର କଳ୍ପନା କରୁଥିଲେ, ସେଇଟି ମଧ୍ୟ ଆଦୌ ଏକ ସ୍ଥାଣୁ କଳ୍ପନା ନଥିଲା । ଅନେକ ବେଦାନ୍ତୀଙ୍କୁ ଅବାକ୍ କରି ସେ ବେଦାନ୍ତର ଯେଉଁ ନୂତନ ପ୍ରସ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଦେଲେ, ତାହା ବେଦାନ୍ତନାମକ ଏକ ପରମ୍ପରା ଅପେକ୍ଷା ସ୍ୱୟଂ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ନିଜ ଅନୁରାଗ ଏବଂ ଆସ୍ପୃହାଗୁଡ଼ିକୁ ହିଁ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ସୂଚିତକରି ଦେଉଥିଲା । ଖେତ୍ରୀର ରାଜାଙ୍କ ପାଖକୁ ଲିଖିତ ତାଙ୍କର ଆମେରିକାରୁ ପ୍ରେରିତ ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି : "ରାଜା, ଆପଣ ବେଦାନ୍ତର ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ହିଁ ଅନୁସରଣ କରନ୍ତୁ; ମାତ୍ର, ଅମୁକ ବା ସମୁକ ଭାଷ୍ୟକାର ଯେପରି ତାହାର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଯାଇଛନ୍ତି, ଆଦୌ ସେପରି ନୁହେଁ । ଆପଣଙ୍କ ନିଜ ଭିତରେ ରହିଥିବା ପରମେଶ୍ୱର ବେଦାନ୍ତକୁ ଯେପରି ବୁଝୁଛନ୍ତି, ଆପଣ ତାହାକୁ ସେହିପରି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ସର୍ବୋପରି, ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁରେ ରହିଥିବା ଅଭେଦର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରନ୍ତୁ । ସକଳ ସତ୍ତ୍ୱରେ ସେହି ଏକ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ଦର୍ଶନ କରନ୍ତୁ ।" ଏହି ଉଦ୍‌ବୋଧନଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ କେଉଁ କଣ୍ଡରଗାର୍ଟନ୍‌ର ବ୍ୟାକରଣ ଦେଇ ବୁଝିବାକୁ ମନ କରିବା ?

ଆମେ ବି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ପାଖରେ ମୋଟେ ଅଟକିଯିବା ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଅନୁରାଗ ଏବଂ ଉକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ବୁଝିଥିଲେ ଆମେ ତାଙ୍କର ପାଖରେ ଅଟକି ଯିବାକୁ କଦାପି ମନ କରିବାନାହିଁ । ପୃଥିବୀରେ ଯେତେ ଯେତେ ସତ୍ୟଦ୍ରଷ୍ଟା ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଆଦୌ କୌଣସି ଗଡ଼ୁଆ ସହିତ ତୁଳନା କରିପାରିବା ନାହିଁ । ପୃଥିବୀର ଅଧ୍ୟାତ୍ମସ୍ୱାମୀମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ କାଳକ୍ରମେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଗଡ଼ୁଆରେ ପରିଣତ କରି ରଖିଛନ୍ତି ସତ,

ମାତ୍ର, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଏହି ପୃଥିବୀର ହିଁ କ୍ଷତି ହୋଇଛି । ପର୍ବତର ଆକର୍ଷଣ ଆମକୁ ସେହି ପର୍ବତକୁ ଡିଆଁଇ ନେଉଥିବା ପରି ଆମେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ନାମରେ ତିଆରି ହୋଇଥିବା ଗଡ଼ଆଗୁଡ଼ିକୁ ଅବଶ୍ୟ ଡେଇଁଯିବା । ଅଧିକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ କହିଲେ, ଆମେ ତାଙ୍କ ନିଜ ଜୀବନର ଅନୁରାଗଭୂମିଟି ଉପରେ ପୁନର୍ବାର ଆବିଷ୍କାର କରିବା । ତେବେଯାଇ ସେ ଆମ ସମକ୍ଷରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ପ୍ରାଞ୍ଜଳଭାବରେ ଦୃଶ୍ୟମାନ୍ ହୋଇ ଆସିବେ, ଆମ ଜୀବନରେ ସତକୁସତ କିଛି ଘଟାଇବେ ଏବଂ ଆମର ଜଣେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟଜନ ହୋଇ ରହିପାରିବେ । କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଅବତାରରେ ପରମେଶ୍ୱର ଆପଣାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ପ୍ରକଟ ନ କରୁଥିବା ପରି କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଜୀବନରେ ସତ୍ୟର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି କଦାପି ହୁଏନାହିଁ । ଆମେ ଅଧମମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ କେବଳ ନିଜର ବାଡ଼ଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଘେରାଇ ରଖିଥାଉ ଓ ସେଇଥିରୁ ପରମ ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଲାଭ କରିଥାଉ ସିନା, ମାତ୍ର ସେପରି କରି ଆମେ ଭଗବତ ଅସଲ ଶିକ୍ଷାଟିର ଭାରି ଖିଲାପ କରୁ । ସତ୍ୟର ପ୍ରତିନିଧି ଓ ବାର୍ତ୍ତାବହମାନଙ୍କୁ ଭାରି ଖଣ୍ଡିଆକରି ରଖିଥାଉ । ଭାରତବର୍ଷରେ, ପୃଥିବୀରେ ଆହୁରି ଅନେକ ଘଟଣା ଘଟିବାକୁ ରହିଛି । ଅନେକ ଶୃଙ୍ଗକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାକୁ ଅଛି । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଅସଲ ପ୍ରେରଣାଗୁଡ଼ିକ ଆମେ ଇଚ୍ଛା କଲେ ସେହି ଅତିକ୍ରମଣରେ ଆମକୁ ନିଶ୍ଚୟ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ । ଆମେ ବାଟ ଚାଲୁଥିବାଯାଏ ଆମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିବ ।

□

ପୃଷ୍ଠବନ୍ଧ

ଆମେରିକାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ପରିବ୍ରଜ ସମୟର ଗୋଟିଏ ଘଟଣା । ପ୍ରଥମଥର ଭଳି ସେତେବେଳେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଶହ ଶହ ଲୋକଙ୍କର ସଭାରେ ଭାଷଣ ଦେବା ଛାଡ଼ି ଦେଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ଅନ୍ତରଙ୍ଗଗୋଷ୍ଠୀ ଗଢ଼ି ଉଠୁଥାଏ ଓ ସେହିମାନେ ହିଁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର କଥା ଶୁଣିବାପାଇଁ ତାଙ୍କ ଗହଣ ଭିତରକୁ ଆସୁଥାନ୍ତି । ଖାଲି ଶୁଣିବା, ସିଏ ଏକ ଅନ୍ୟ କଥା । ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ କିଛି ହେବାରେ ଲାଗିଥିବା,—ସେକଥା ସମସ୍ତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଗୋଷ୍ଠୀ ଭିତରେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟରେ କ'ଣସବୁ କହୁଥିଲେ । ଶ୍ରୋତାମାନେ ଗଦ୍‌ଗଦ ହୋଇ ଶୁଣି ଯାଉଥାନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର କହିଯିବାର ଲହରି ଏବଂ ଶ୍ରୋତା-ମାନଙ୍କର ଶୁଣିଯିବାର ଲହରିରେ ସତେଯେପରି ସୋରିଷଟିଏ ବି ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପାଇଁ କୌଣସି ବାଟ ନଥାଏ । ହଠାତ୍, କ'ଣ ହେଲା କେଜାଣି, ସ୍ୱାମୀଜୀ ପ୍ରବଚନ ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ ଏବଂ ବାହାରକୁ ଚାଲିଆସିଲେ । କିଛି କିଛି ସେ ଅଧୀର ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଓ ସେ କହୁଥିବା କଥା ଉପରୁ ତାଙ୍କର ଲଗାମ ଛାଡ଼ି ହୋଇଗଲା କି ? ଅଥବା, କହୁଥିବା ବିଷୟଟିରୁ ଖିଅ ଛିଡ଼ି ହୋଇଗଲା ଓ ତାପରେ ସେ କ'ଣ କହିବେ, ସେକଥା ତାଙ୍କର ଆଉ ମନେ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ କି ? ଶ୍ରୋତାମାନେ ବି ବିଚଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ସତେଅବା, ଗୋଟାଏ ପଥର ଦହରେ କ'ଣ ଗୋଟାଏ ଟୁ' କରି ଆସି ବାଜିଗଲା ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ଇତସ୍ତତଃ କରି ପକାଇଲା । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏପରି କାହିଁକି ବକ୍ତୃତା ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ ଓ ବାହାରକୁ ବାହାରିଗଲେ ?

ପରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ସେକଥା ପଚରା ଯିବାରୁ ସେ ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିଥିଲେ ଯେ, ସେଦିନ ପ୍ରବଚନ ଦେଉ ଦେଉ ସେ ହଠାତ୍ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାରର ଅସ୍ୱସ୍ତି ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ତାଙ୍କୁ ଲାଗିଲା, ସତେଯେପରି ସେ ଅତ୍ୟଧିକ ଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ କରି ନିଜର କଥାଗୁଡ଼ିକ କହିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ସେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ, ତାଙ୍କ ଶ୍ରୋତାମାନେ ତାଙ୍କ ମୁଖରୁ ନିଃସୃତ ହେଉଥିବା ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ଏପରି ମଗ୍ନ

ହୋଇ ପଡ଼ୁଛନ୍ତି ଯେ, ସେମାନେ ଆଉ ସ୍ୱୟଂ କିଛି ବିବେଚନା କରୁନାହାନ୍ତି। ସତେଅବା କୌଣସି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ମନ୍ତ୍ରବାଣ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ମୋହିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ଭାବରେ ସବୁକିଛିକୁ ପିଇ ଯାଉଛନ୍ତି। ନିଜର ବିଚାରଶକ୍ତିକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରୁନାହାନ୍ତି। ସତେଅବା ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ନିଜ ବିବେକ ବୋଲି କୌଣସି କଥାଟିଏ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଦୌ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉ ନାହିଁ। ସ୍ୱାମୀଜୀ ଅନୁଭବ କଲେ, ଶ୍ରୋତାମାନେ ସତେଯେପରି ପୁଳାଏ ପୁଳାଏ କଅଁଳ କାଦୁଅରେ ହିଁ ପରିଣତ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ, ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ତରସ୍ଥ ସବୁକିଛିକୁ ଯେପରି ଆକାର ଦେବାକୁ ବସିବେ, ସେମାନେ ସେହିପରି ଗଢ଼ି ହୋଇଯିବେ। ମାତ୍ର, ଏପରି ଘଟିବା ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଜୀବନଦର୍ଶନର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିରୋଧୀ ଥିଲା। ସିଏ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୁରୁଷ ଏବଂ ନାରୀ ନିଜ ନିଜର ସ୍ୱଭାବ ତଥା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଅନୁସାରେ ହିଁ ବୃଦ୍ଧି ଲାଭ କରିବେ। ସେ ନିଜେ କାହାର ଉପରେ ନିଜର ଭାବଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଆଦୌ ଲଦି ଦେବେ ନାହିଁ। ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଏକ ସମ୍ମୋହିତ ସ୍ଥିତିରେ ଥିବାର ଅନୁଭବ କରି ସେ ସେଦିନ ସେହି କାରଣରୁ ନିଜର ଭାଷଣ ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ ଓ ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସିଲେ।

ପୃଥିବୀରେ ଅନେକ ଗୁରୁ, ଶିକ୍ଷକ ଓ ନେତା ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ଅନୁରକ୍ତ ଅନ୍ୟ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ କଞ୍ଚା କାଦୁଅଭଳି ଭାବିଥାନ୍ତି। ସେହି ଅନୁରକ୍ତିଟି ମଧ୍ୟରେ ଏକ ନିଜସ୍ୱ ସତ୍ତା ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି, ସେହି ସତ୍ତା ଆପଣାର ସ୍ୱଭାବ ଅନୁସାରେ ହିଁ ବିକଶିତ ହେବ ତଥା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ଲାଭ କରିବ,—ଆମ ଜଗତରେ ଅନେକ ଗୁରୁ ଓ ଅନେକ ନେତା ଅତ୍ୟୁତ୍ସାହୀ ହୋଇ ସେକଥାଟିକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ପାସୋରି ପକାଇଥାନ୍ତି। ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଅନ୍ତେ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ମେଷପଲ ସୃଷ୍ଟି କରି ଯାଆନ୍ତି। ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ କୃଷ୍ଣମାନେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରୁ କରୁ ଅର୍ଜୁନମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୟନୀୟ ଭାବରେ ଶକ୍ତିହୀନ ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି। ହୁଏତ, ଏହି କାରଣରୁ ହିଁ ଗୋଟିଏ ଗୁରୁ ବା ଗୋଟିଏ ନେତାଙ୍କ ଅନ୍ତେ ଅନୁଗାମୀ ଗୋଷ୍ଠୀଟି ଅଶକ୍ତ ହୋଇଯାଏ, ଗୁରୁ ବା ନେତା ତିଆରି କରି ଯାଇଥିବା ଘରଟି ପୁରାପୁରି ଭୁଷୁଡ଼ିପଡ଼େ। ତେଣୁ, ଅସଲ ଅଧ୍ୟାତ୍ମର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମ୍ମୋହିତ କରି ପକାଇବା ଉପରେ ଆଦୌ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଏ ନାହିଁ। ଅସଲ ବୁଦ୍ଧମାନଙ୍କୁ "ଆତ୍ମଦୀପୋ ଭବ" ବୋଲି କହିବାକୁ ପଡ଼େ। ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷ ଭିତରେ ଦୀପଟିଏ ଜଳିବ ବୋଲି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥାଏ। ନିଜ ଦୀପରୁ ଅଗ୍ନି ଦେଇ ଜଣେ ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟର ଦୀପଟିକୁ ଜଳାଇ ଦିଏ ସିନା, ତାକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ କରି ପକାଏ ନାହିଁ। ଦୀପଟିରେ ଅଗ୍ନିସଂଯୋଗ ହେବା ମାତ୍ରକେ ଆପଣାର ବାଟଟି ଆପେ ଆପେ ଦିଶିଯିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ, ଆପଣାର ନିଭୃତ ସତେଅବା ପରମବନ୍ଧୁ ରୂପେ ଆହ୍ୱାନ ଦିଏ ଏବଂ ବାଟକଢ଼ାଇ ନେଇଯାଏ। ପୃଥିବୀର

ଇତିହାସରେ ଆମେ ଅନେକ ସଙ୍ଗତିର ସହିତ ହୁଏତ ଏହି କଷଟିଟି ଉପରେ ଅସଲ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଓ ମିଛ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟକୁ ବାରିନେଇ ପାରିବା ।

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ସମସାମୟିକ ଜଣେ ସାମ୍ବାଦିକ ତାଙ୍କର ଏକ ସଂସ୍କରଣରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଥରେ ତାଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ସିଏ ଏବଂ ଆଉ କେତେଜଣ ସେ ଦେଇଥିବା ଏକ ଭାଷଣର ପ୍ରଶଂସା କରୁଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏମାନଙ୍କର ମୁହଁ ଉପରେ ହାତ ରଖି ଏସବୁ ଆଲୋଚନା ନ କରିବାକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ ଏବଂ କହିଥିଲେ, "ତୁମେମାନେ ଯଦି ଏଭଳି କଥାମାନ କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବ, ତେବେ ମୁଁ ଆଉ କେଉଁଠାରେ ଯାଇ ଛୁଡ଼ାହେବ କହିଲ ? ଆଉ କାହା ସହିତ କାନ୍ଧରେ କାନ୍ଧ ମିଳାଇ ମୁଁ ମୋ' ସଖ୍ୟର ବାସନାକୁ ମେଣ୍ଟାଇ ପାରିବ ?" ଆପଣାର ଯାବତୀୟ ଭାଷଣ ଏବଂ ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ତତ୍କାଳୀନ ଭାରତବର୍ଷରେ ହିଁ ପ୍ରକୃତରେ କିଛି ଘଟୁ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସର୍ବଦା ବାସନା ରଖି ଆସିଥିଲେ । ଜଣେ ସମର୍ପିତ ମନୁଷ୍ୟ କେବଳ ଏତିକି ହିଁ କରିପାରିବ । ଆଉ ଅନ୍ୟକିଛି ଦେଖିଲେ ତାକୁ ଭାରି ଅଶ୍ୱସ୍ତି ଲାଗିବ, ହୁଏତ ସେ ପ୍ରମାଦ ବି ଗଣିବ । ଧ୍ୟାନର ଅସଲ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଟି କେନ୍ଦ୍ରଚ୍ୟୁତ ହୋଇଯାଉଛି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଆମ ପୃଥିବୀରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ମନୁଷ୍ୟ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ସବୁବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ଆଖିରେ ବଡ଼ ଦିଶୁଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଟେକି ଧରିବାରେ ହିଁ ସତେଅବା ନିଜ ଜୀବନରେ ଚରମ ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଲାଭ କରିଥାନ୍ତି । ସେହି ବଡ଼ ମନୁଷ୍ୟଟି ଯେ ପ୍ରକୃତରେ ସାଙ୍ଗ ଖୋଜୁଥାଏ, ସେକଥା ସେହି ମୁଗ୍ଧମାନେ ଆଦୌ ବୁଝିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ହୁଏତ ଆଦୌ କାହାର ସାଙ୍ଗ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁନଥାନ୍ତି । ହୁଏତ ଆଦୌ କୌଣସି ବାଟ ଚାଲିବାର ବ୍ୟାକୁଳତା ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ନଥାଏ । ବଡ଼ମାନଙ୍କର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା ଓ ସ୍ତୁତି,—ଏହିସବୁ କଥାକୁ ହିଁ ସେମାନେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଆନନ୍ଦଦାୟକ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଅନୁକ୍ଷଣ ହୁଏତ ଏପରି ଜଣେ ବଡ଼ ଓ ଅସାଧାରଣ ମଣିଷର ସନ୍ଧାନରେ ଥାଆନ୍ତି, ଯିଏକି ସେମାନଙ୍କର ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟସାଧନାରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇପାରିବ ଓ ଏହି ନଶ୍ୱର ସଂସାରରେ ସେମାନେ ଏହିପରି ଭାବରେ ଅପାର ଆନନ୍ଦ ଲାଭକରୁଥିବେ ।

ପୃଥିବୀର ଯେତେ ଯେତେ ବାଟ ଚାଲୁଥିବା ମଣିଷ ସ୍ତାବକ ଓ ପ୍ରଶଂସକ-ମାନଙ୍କର ଏହି ଜାଲରେ ପଡ଼ିଯାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଆଦୌ କମ୍ ନୁହେଁ । ବାଟ ଚାଲୁଥିବା ମଣିଷଟିଏ ନିଜପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଗଣ ଗଢ଼ିବାର ଲୋଭରେ ପଡ଼ିବା ମାତ୍ରକେ ହିଁ ସେହି ଜାଲ ଭିତରକୁ ଗୋଡ଼ ଖସାଇଦିଏ । ତା'ପରେ ଷୋଳ ସହସ୍ର ମଣୋହିରେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଟିଏ ଗଢ଼ାହୁଏ, କୀର୍ତ୍ତନରେ ଗଗନ କମ୍ପିଉଠେ,— ବଡ଼

ମଣିଷଟିଏ ସେହି ବାଉଳାରେ କେଉଁଠି ଅଟକିଯାଏ, ନେତା ହୁଏ, ଦେବତା ହୋଇ ପୂଜା ପାଏ । ପ୍ରଶଂସକମାନେ ଯଦି ତା'ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ତାକୁ ସାଧୁ କରିପାରି ନଥାନ୍ତି, ତେବେ ସେ ଇହଧାମରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଗଲାପରେ ଆଉ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ରହେନାହିଁ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଏହି ଦୁଃଖଦ କଥାଟିର ହୁଏତ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଅଧିକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସର୍ବଦା ମିଳିଯାଇ ପାରିବ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେତେ ମହାପୁରୁଷ ରହିଛନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ଏଠି ବାଟ ଚାଲିବାକୁ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବାଟ ଚାଲିବାର ପ୍ରେରଣାଟିଏ ଦେବାକୁ ପ୍ରାୟ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଯେତେ ଯେତେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଛି, ପୃଥିବୀର ଆଉ କୌଣସି ଭାଗରେ ହୁଏତ ସେତେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇନାହିଁ । ଏହି ଦେଶରେ ମହାପୁରୁଷମାନେ ଏତେ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ସମ୍ଭବତଃ ପୁରୁଷମାନେ ଚିରଦିନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରଳ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ସେଥିଲାଗି ଏଠାରେ ଅଧିକ ଦେଉଳ ତୋଳା ହୋଇଛି, ଅଧିକ ଅଧିକ ମାର୍ଗରେ ବାନାମାନ ଉଡ଼ିଛି, ପଥ ପଥ ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକ କଳହ ଲାଗିଛି । ମଣିଷମାନେ ଅପାର ଆନନ୍ଦରେ ଏ ପଲ କିମ୍ବା ସେ ପଲ ଭିତରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିବାରେ ଚରମ ଶ୍ରେୟ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ପରିଣାମ ସ୍ୱରୂପ, ଧର୍ମମାନେ ଓ ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାକୁ ଭାରି ଅକଳ ଭାବରେ ମାଡ଼ି ବସିଛନ୍ତି ଏବଂ କପଟ ଜଡ଼ତାଗୁଡ଼ାକ ରାଜସିକ ନାନା ପରିଚ୍ଛଦ ପିନ୍ଧି ଫୁଲେଇ ହେବାପାଇଁ ଅଜସ୍ର ପ୍ରଶ୍ରୟ ପାଇଛନ୍ତି । ବେଳେ ବେଳେ ମନେ ହୁଏ, ଭାରତବର୍ଷରେ ଗୁରୁମାନେ ହିଁ ସର୍ବଦା ସେମାନଙ୍କର ଯଥାର୍ଥ ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟାକୁ ଟପି ଯାଇଛନ୍ତି । ଯିଏ ହୁଏତ ଅଧପନ୍ତରେ ସିଦ୍ଧି ବି ଲାଭ କରିନାହିଁ, ସିଏ ବିକଳ ହୋଇ ଗୁରୁଟିଏ ହୋଇପଡ଼ିଛି ଓ ଆପଣାର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପଥଟିଏ ବାହାର କରି ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ବଖାଣି ହୋଇଛି । ଏବଂ, ତା'ର ସୌଭାଗ୍ୟକୁ ଏବଂ ଏହି ଦେଶର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକୁ ତାକୁ ଆଶାତିରିକ୍ତ ଭାବରେ ପ୍ରଶଂସକ, ସ୍ତାବକ ଓ ଅନୁଧାବକ ମିଳି ଯାଇଛନ୍ତି ।

୧୮୯୫ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ମାସରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଭାରତର ଜଣେ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠିରେ ଯାହା ଲେଖିଥିଲେ, ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ନିଜ ମନୋଦୃଷ୍ଟିଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି । ଚିଠିରେ ଲେଖା ଅଛି : “‘ମୋ’ ନାଆଁଟାକୁ ଏତେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେବା ମୋଟେ ଉଚିତ ନୁହେଁ । ମୋ'ର ବିଚାରଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ବାସ୍ତବ ଜୀବନରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ଏବଂ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହେଉ, ଏହାହିଁ ମୋ'ର ଯଥାର୍ଥ ଇଚ୍ଛା । ଭଗବାନଙ୍କର ସନ୍ଦେଶ ବହନ କରି ଆସିଥିବା ପୈଗମ୍ବରମାନଙ୍କ ଶିଷ୍ୟବର୍ଗ ସେମାନଙ୍କର ଗୁରୁଙ୍କର ବିଚାରକୁ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବରେ ତାଙ୍କର ପରିଚୟଟି ସହିତ ଏକାଠି ଭାରି ଗୋଳିଆ-ମୂଳିଆ କରି ମିଶାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଫଳରେ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ସକାଶେ ବିଚାରଗୁଡ଼ିକର ହତ୍ୟା ହିଁ ହୋଇଛି । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନେ ଯେପରି କେବେହେଲେ ଏଭଳି କରିବେନାହିଁ, ସେଥିପାଇଁ ସର୍ବଦା ସଜାଗ ରହିଥିବା ଉଚିତ । ବିଚାର ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କର, ବ୍ୟକ୍ତିପାଇଁ

ନୁହେଁ ।'' ବିଗ୍ରହଗୁଡ଼ିକର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଯେ, ପୃଥିବୀରେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବାନାରେ ପରିଣତ କରି ଉଡ଼ାଇବାର ଅଭିପ୍ରାୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସତେଅବା ପରମ ଅନ୍ୟାଗ୍ରହ ସହିତ ହତ୍ୟା ହିଁ କରାଯାଇଛି । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ବଞ୍ଚି ଥାଉଁ ଥାଉଁ ହିଁ ତାଙ୍କର ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା, ମାତ୍ର ପରମହଂସ ଦେବ ସ୍ୱୟଂ ତାହାକୁ ବନ୍ଦ କରାଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଦେହାବସାନ ପରେ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏହି ଦିଗରେ ଆଉ କୌଣସି ବାଧା ନରହିବାରୁ ସମସ୍ତ ସନ୍ତର୍ପଣରେ ପୂଜା ଓ ଉପାସନା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ସକଳ ଅନୁମୋଦନ ତଥା ସମ୍ମତି ସହିତ ତାହା ହୋଇଥିଲା । ସେହି ଉପାସନା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ନିଜେ ସ୍ତବସମ୍ବନ୍ଧ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଲୋକମାନ ରଚନା କରି ଦେଇଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର କଥାମୃତ ଏକ ପବିତ୍ର ପୁସ୍ତକରେ ପରିଣତ ହେଲା, ନିତ୍ୟପାଠର ବସ୍ତୁ ହୋଇ ରହିଲା ; ମାତ୍ର କଥାଗୁଡ଼ିକ ଏପରି ଅମୃତ ସଦୃଶ ଲାଗିଲା ଯେ, ବହୁତର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହା ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନକୁ ସ୍ପର୍ଶ କଲାନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ନିଜ ଗୁରୁଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଯାହାସବୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ଯାଇଥିଲେ, ତାଙ୍କର ଦେହାବସାନ ପରେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସେହିସବୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଗଲା । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ସନ୍ଦେଶଗୁଡ଼ିକର କଣ୍ଟିତ୍ ସ୍ମୃତିରୂପେ ଆଶ୍ରମମାନଙ୍କରେ କିଛି କିଛି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ରହିଲା ସତ, ମାତ୍ର ଆଶ୍ରମଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ଯାବତୀୟ ଅର୍ଥରେ ଏକ କର୍ମକେନ୍ଦ୍ର ପରି ନୁହେଁ, ସତେଅବା ଏକ retreat ଭଳି ଦେଖାଗଲା । ସଂସାର କ୍ଷେତ୍ରରୁ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ଏବଂ ସଂସାର କଦାପି ବଦଳିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସତେଅବା ଏକ ଦୁରାଗ୍ରହୀ ପରାଜୟବୋଧକୁ ବହନ କରି ସେଠାରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସମସ୍ତେ ଆପଣା ଲାଗି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଶାନ୍ତିଧାମ ଖୋଜି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେଠାକାର ଯାବତୀୟ ଜୀବନବିଧି ସତେଅବା ଏକ ଶକ୍ତିହୀନ ପୁନରାବୃତ୍ତି ପରି ହିଁ ବୋଧ ହେଲା । ଏଠାରେ କେହି ଆଦୌ କୌଣସି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁନାହାନ୍ତି ଭଳି ମନେ ହେଲା । ବାଟ ଚାଲୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥାଏ, ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାଟ ବି ଚାଲୁଥାଏ । ମାତ୍ର, ଆମର ଗୁରୁ ଆମପାଇଁ ଆଗରୁ ସବୁଯାକ ସ୍ୱପ୍ନକୁ ଦେଖି ଯାଇଛନ୍ତି ଓ ତେଣୁ ଆମର ଆଉ କୌଣସି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବାକୁ ମୋଟେ ବାକି ନାହିଁ ବୋଲି ବୁଝି ଯାଇଥିବା ଆଶ୍ରମଟିଏ ଏକ retreat ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଅଧିକ କ'ଣ ହୋଇପାରିବ ? ଏବଂ, କେତେଟା ପୁନରାବୃତ୍ତି ବ୍ୟତୀତ ସେହି ସ୍ଥାନର ନିବାସୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଆଉ ଅଧିକ କ'ଣ କରିପାରିବେ ?

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସ୍ୱପ୍ନଦ୍ରଷ୍ଟା ନଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ନିରନ୍ତର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଆରୋହଣପଥଟିଏ ବାଛି ନେଇଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହିପରି ନିରନ୍ତର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥାଏ । ଅନୁଲମ୍ବ ଏବଂ ଅନୁପ୍ରସ୍ଥ ଉଭୟ ପ୍ରକାରର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥାଏ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବିଗ୍ରହକୁ ସାକାର କରି ରଖିବା ବିଷୟରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ,

ତାଙ୍କର ନିଜ ଭୂମି ଭାରତବର୍ଷକୁ ନେଇ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ,— ଆପଣାକୁ ନିମିତ୍ତ କରି ହିଁ ସେ ଏହି ଯାବତୀୟ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ନିଜ ଭାଷାରେ କହିଲେ, "ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିବା ହିଁ ଜୀବନ ।" ଜଣେ ସୁସ୍ଥ ଓ ସମ୍ମୁଖକାମୀ ମଣିଷ ପାଇଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବା ହିଁ ଯେପରି ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ଧର୍ମରେ ପରିଣତ ହୋଇଥାଏ । ପଳାୟନଜୀବୀମାନେ ସତେଅବା ଏକ ଅଫିମ ଖାଉଥିବା ପରି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥାନ୍ତି । ପୃଥିବୀର ଅନେକ ବ୍ୟାଧିତ ମଣିଷ ସ୍ୱପ୍ନକୁ ଆପଣାର ଭୋଜନ ପରି ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥାନ୍ତି । Maniac ମାନେ ବି ଆଦୌ କମ୍ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏଠାରେ ଆଦୌ ସେହିସବୁ ସ୍ୱପ୍ନର କଥା କହୁନାହାନ୍ତି । "ମୋ' ଜୀବନରେ ମୁଁ ସର୍ବଦା ସଚେତନ ଭାବରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବାକୁ ହିଁ ଆକାଂକ୍ଷା ରଖିଆସିଛି ।" —ଏହା ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ନିଜ ଭାଷାରେ ତାଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବାର କଥା । ସମ୍ଭବତଃ ଜୀବନର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ସେହି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବା ବନ୍ଦ ହୋଇ ଯାଇନଥିଲା । ମଝିରେ ମଝିରେ ଅବସାଦର ସାମୟିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟମାନ ଅବଶ୍ୟ ଆସୁଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର, ତଥାପି ସେ ଅବିଳମ୍ବେ ନିଜକୁ ସେହି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଭିତରୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ନେଉଥିଲେ ଏବଂ ନିଜ ସ୍ୱପ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଅନୁସରଣ କରୁଥିଲେ । ସଚେତନ ଭାବରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବା କେବଳ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନରେ ସମ୍ଭବ ହୁଏ, ଯିଏ ଥରେ ଲକ୍ଷ୍ୟଟିର ସନ୍ଧାନ ପାଇ ସାରିଥାଏ । ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଜୀବନରେ ସବୁଠାରୁ ସହଜ ଧର୍ମ ବୋଲି ମନେ କରି ନିଜକୁ କୌଣସି ଏକ ଗୁଳା ଭିତରେ ଆଣି ପକାଇ ଦେଇଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ନଥାଏ । ଅନେକ ସମୟରେ ନିଜ ଗୁରୁଟି, ନିଜ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଟି ମଧ୍ୟ ସତେଅବା ଏକ ଗୁଳାର ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ନାକରେ ଦଉଡ଼ି ଗଳାଇ ଟାଣିବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ସେତେବେଳେ ଆଦୌ କୌଣସି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବାକୁ ଡର ମାଡ଼େ । ଏପରି ଏକ କଥା କହିବାକୁ ମଧ୍ୟ ସାହସ ହେଉଛି ଯେ, ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସ ଦେବ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ କେବେହେଲେ କୌଣସି ଗୁଳାରେ ପକାଇବାର ପ୍ରୟାସ କରିନଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବା କେଉଁଠି କେଉଁ ଗୁଳା ଥିଲା ଯେ ସେ ତାଙ୍କୁ ସେଥିରେ ପକାଇବାର ପ୍ରଲୋଭନରେ ପଡ଼ି ଯାଇଥାନ୍ତେ ? ହୁଏତ ଏପରି ମଧ୍ୟ ଘଟେ ଯେ, ଜଣେ ଜଣେ ଶିଷ୍ୟ ନିଜର ସମ୍ପୃକ୍ତ ଗୁରୁ ତାଙ୍କୁ ଯଥାଶୀଘ୍ର ଏକ ଗୁଳାରେ ପକାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ବ୍ୟଗ୍ର ହେଉଥାନ୍ତି ଏବଂ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ଭାରି ପ୍ରଲୁବ୍ଧ କରନ୍ତି । ଆଉ ଜଣେ ଜଣେ ଶିଷ୍ୟ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରେ ବାଟ ଚାଲିବେ ବୋଲି ସତେଅବା ଅଭିପ୍ରେତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ସେହିମାନେ ହିଁ ଅସଲ ଜଣେ ଗୁରୁପାଇଁ ସର୍ବାଧିକ ଆନନ୍ଦ ତଥା ଗୌରବର କାରଣ ହୁଅନ୍ତି । ପରମହଂସ ଦେବଙ୍କର ଗୃହସ୍ଥ ତଥା ଗୃହତ୍ୟାଗୀ ଅନେକ ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ । ଗୁରୁ ଚାହାନ୍ତୁ ବା ନଚାହାନ୍ତୁ, ଏକ ଗୁଳାରେ ପଡ଼ିଯିବାକୁ ହିଁ ସେମାନେ ହୁଏତ ଆପଣାର ପରମ ମୁକ୍ତି ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରେ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ବେକରେ କୌଣସି

ପଘା ବନ୍ଧାହୋଇ ନଥିଲା, ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ସେ ଏତେ ଏତେ ବିଚିତ୍ର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲେ, ସଚେତନ ଭାବରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖିପାରିଲେ ଏବଂ ଗୁରୁଙ୍କର ଗୌରବ ବଢ଼ାଇଲେ ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ୟ ମର୍ଯ୍ୟାଦାଟି ଦେବାର ଉତ୍ସାହଟା ଏଡ଼େ ପ୍ରବଳ ଭାବରେ ଆପଣାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଆସିଛି ଯେ, ଏଠି ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟଟିଏ ପୁରୁଷଟିଏ ହେବାଲାଗି ଆପଣାର ସର୍ବନିମ୍ନ ଦାୟିତ୍ୱଟିକୁ ପ୍ରାୟ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ପାସୋରି ପକାଇଛି । ପୂଜ୍ୟମାନଙ୍କର ପୂଜା କରିବାକୁ ଏଠାରେ ଏତେ ବେଶୀ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ଯେ, ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷ ଆଉ ଜଣେ ଅତିବଡ଼ କାହାକୁ ଅଥବା କେଉଁ-ମାନଙ୍କର ପ୍ରଶସ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ କୀର୍ତ୍ତନ କରୁ କରୁ ନିଜେ ସର୍ବନିମ୍ନ ମଣିଷଟିଏ ହେବାଲାଗି ନିଜ ଦାୟିତ୍ୱଟିରୁ ସତେଅବା ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲା ପରି ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ଏହାକୁ ଏକ ବିଚିତ୍ର ଧାରି ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ସ୍ୱାମୀଜୀ କୌଣସି ଏକ ଅବସରରେ କହିଥିଲେ ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ତା'ର ବଡ଼ ବଡ଼ ଅବସରରେ ନଦେଖି ତଥାକଥିତ ସାଧାରଣ ସମୟମାନଙ୍କରେ ହିଁ ଦେଖିବା ଉଚିତ ! ତଥାକଥିତ ବଡ଼ ଏବଂ ବିଶେଷ ଅବସରମାନଙ୍କରେ ଜଣେ ନିର୍ବୋଧ ମଧ୍ୟ ମହାନ୍ ଭଳି ଅଭିନୟ କରିପାରିବ । ମୋତେ ଯେତେବେଳେ ଏତେ ମଣିଷ ପୂଜା କରିବାକୁ ବାହାରିଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ବସ୍ତୁତଃ ମୋଟେ ସେଭଳି ହୋଇ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ପ୍ରାୟ ଏକ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ପ୍ରୟୋଜନରେ ପଡ଼ି ପୂଜ୍ୟ ଭଳି ଦେଖାଯିବାକୁ ଓ ଆଚରଣ କରିବାକୁ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରୟାସ କରିବି । ଆପଣାର ଅନାମଧେୟ ସାନ ସାନ ମୁହୂର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ିକରେ ତଥାପି ମୋ' ଭିତରେ ଏବଂ ମୋ' ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ରହିଥିବା ମୋ'ର ପ୍ରେରକ ସତ୍ୟଟି ସହିତ ଖିଅ ଲଗାଇ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା ଏଥିରେ ଅଭିନୟ କରିବାର କିଛି ନଥାଏ, କୋଳାହଳ କରିବାର କିଛି ନଥାଏ । ଗୋଟାଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭେକ ପିନ୍ଧିବାର ମଧ୍ୟ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ନଥାଏ । ଅସଲ ପ୍ରେରଣାଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସତକୁ ସତ କୌଣସି କୋଳାହଳ କରିବାକୁ ପଡ଼େନାହିଁ । ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରକୀର୍ତ୍ତିତ ମହାପୁରୁଷମାନେ ଯଦି ଏହିଦଗରୁ ଅନ୍ତତଃ ଟିକିଏ ହେଲେ ବିଚାର କରିଆନ୍ତେ, ଉଚ୍ଚ ଭାଡ଼ି ଉପରେ ବସି ପୂଜା ପାଇବାକୁ ମନ ନକରି ଯଦି ସେମାନେ ସାଧାରଣ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଅତ୍ୟନ୍ତ କୋଳାହଳଶୂନ୍ୟ ଭାବରେ ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ବାଟ ଚାଲିଆନ୍ତେ, ଯଦି ସେମାନେ ଘୋର ଉପଦେଶମାନ ନଦେଇ' ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଓ ଗହିତାମାନ ନଗଢ଼ି, ଆଦୌ କୌଣସି ନାଟକୀୟତା ସୃଷ୍ଟି କରିନଥାନ୍ତେ, ତେବେ ସେମାନେ ଭାରତବର୍ଷର ଭାରି ଉପକାର କରିଆନ୍ତେ, ଭାରତବର୍ଷକୁ ବହୁ କୃତିମତାରୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଆନ୍ତେ । ଭାରତବର୍ଷର ସମାଜ ଓ ଅନ୍ଦାଜଗୁଡ଼ାକ ମୂଳତଃ ସାମନ୍ତବାଦୀ ହୋଇଥିବାରୁ ତା'ର ମହାନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଧାରାରେ ପଡ଼ି ସ୍ୱୟଂ ଜଣେ ଜଣେ ସାମନ୍ତ ହୋଇ ରହିଗଲେ କି,—ଭାରତରେ ଏପରି ପ୍ରଶ୍ନଟିଏ ମଧ୍ୟ ବେଶ୍ ପଚରି ଯାଇପାରେ ।

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ପିତାମହ ସଂସାରତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ ସତ; ମାତ୍ର କୁଳକୁ ପୁତ୍ରସନ୍ତାନଟିଏ ଜନ୍ମହେବା ପରେ ଯାଇ ସେ ସଂସାର ଛାଡ଼ିଥିଲେ । ପରିବାରର ବହୁ କ୍ଲେଶ ସମୟରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପରିଚୟରେ ଆସି ସ୍ୱାମୀଜୀ ନିଜେ ସଂସାରପ୍ରତି ବିରାଗୀ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବିବାହ ପାଇଁ ଯେତେବେଳେ ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ଦତ୍ତଙ୍କ ପାଖକୁ ପ୍ରସ୍ତାବମାନ ଆସୁଥିଲା, ସେତେବେଳେ ସେ ବିବାହରୂପୀ ବନ୍ଧନ ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ଯାଆନ୍ତୁ ବୋଲି ବୁଆଡ଼େ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର କୌଣସି ଇଚ୍ଛା ନଥିଲା । ବିବାହ କଲେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଆଉ ସଂସାରତ୍ୟାଗ କରି ପାରିବ ନାହିଁ ଏବଂ ସଂସାରତ୍ୟାଗ ନକଲେ ସେ କଦାପି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଏହିଭଳି ଭାବନାଟିଏ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ସେହି ଆଦ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରୁ ହିଁ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ମନ ଭିତରେ ବଦ୍ଧମୂଳ ହୋଇ ରହିଯାଇଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ନିଜ ବିଷୟରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରିବାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି ; ମାତ୍ର, ସମସ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ନିଷ୍ପତ୍ତିଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ, ଏଭଳି ଅଭିଳାଷ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ସର୍ବଦା ଏକ ଅତିରିକ୍ତତା ରହି ଯାଇଥାଏ । ସଂସାର ଭିତରେ ଆପାତତଃ ବହୁ ପ୍ରତିକୂଳତା ରହିଛି ବୋଲି ମନୁଷ୍ୟ ସତ୍ୟର ଅନ୍ୱେଷଣର କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ଅଧିକ ସହଜ କରିବାର ଅଭିପ୍ରାୟରେ ସଂସାର ତ୍ୟାଗ କରେ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୁଏ । ମାତ୍ର, ସଂସାର କଲେ ଅଥବା ସଂସାର ଭିତରେ ରହିଲେ ଯେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ କଦାପି ସତ୍ୟର ଅନ୍ୱେଷଣ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ସେହି ଭାବନାଟି ମଧ୍ୟରେ କେଉଁଠି ନା କେଉଁଠି ଏକ ଅତିରେକ ସ୍ପଷ୍ଟତଃ ରହି ଯାଇଥାଏ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ପଡ଼ିଲେ ତାହା ସତ୍ୟର ଏକ ଯଥାର୍ଥ ଅନ୍ୱେଷଣରେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତରାୟ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରେ । ଭାରତରେ ସଂସାରତ୍ୟାଗ ଏବଂ ସନ୍ନ୍ୟାସଗ୍ରହଣର ପରମ୍ପରା ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ରହିଆସିଛି । ପରମ୍ପରାଟି ମଧ୍ୟରେ ହୁଏତ ଏକ ଏକଦର୍ଶୀ ଏକପାର୍ଶ୍ୱିକତା ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେଇ ସଂସାରତ୍ୟାଗ କଲେ ହିଁ ତୁମେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇପାରିବ ଅର୍ଥାତ୍ ସତ୍ୟାନ୍ୱେଷଣରେ ସିଦ୍ଧ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ଏକ ଭ୍ରମକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦିଆଯାଇଛି । ଭାରତବର୍ଷରେ ଏବେ ମାଳ ମାଳ ସଂସାର-ତ୍ୟାଗୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଅଛନ୍ତି ; ସେମାନେ ବିବାହ କରିନାହାନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଯେ ସତ୍ୟର ଅନ୍ୱେଷଣ କରୁଛନ୍ତି, ସେହି କଥାଟିକୁ ହୁଏତ ମୋଟେ ଦାବୀ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ହଁ, ସେମାନେ ଅଧିକାଂଶତଃ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ଗୁଳାଭିତରେ ପଡ଼ି ସେଇଠି ଅଟକି ଯାଇଛନ୍ତି, ବେଳେ ବେଳେ ସମଗ୍ର ଦେଶଟା ଲାଗି ମଧ୍ୟ ବହୁ କନ୍ଦଳର କାରଣ ହେଉଛନ୍ତି । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅବଦମିତ ହୋଇ ରହିଥିବାର ବହୁ ସାମୟିକ ଉତ୍ତେଜନାର ଶିକାର ହେଉଛନ୍ତି । ଏକ ପୁରୁଷପ୍ରଧାନ ସମାଜରେ ନାରୀର ଯୋଗ୍ୟତା ଏବଂ ପରିପୂରକତା ବିଷୟରେ ପୁରୁଷର ଯେଉଁସବୁ ସ୍ପର୍ଶକାତରତା ରହିଛି, ସମ୍ଭବତଃ ତାହାହିଁ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭାରତୀୟ ସନ୍ନ୍ୟାସଭାବନାକୁ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରି ରଖିଛି ।

ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଜଣେ ଗୁରୁଭାଇ ସାନ୍ୟାଲ ତାଙ୍କ କନ୍ୟାର ବିବାହ ଦେବା ବିଷୟରେ ସମ୍ଭବତଃ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ସେହି ଖବର ଯାଇ ଆମେରିକାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେହି ବିଷୟରେ ୧୮୯୪ ମଇ ମାସରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସାରଦାନନ୍ଦଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ : "ନିଜ ଝିଅର ବିବାହ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରି ସାନ୍ୟାଲ କାହିଁକି ଏତେବେଶୀ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି, ମୁଁ ସେକଥା ଆଦୌ ବୁଝି ପାରୁନାହିଁ । ଏହି ଯାବତୀୟ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସର୍ବମୂଳ କଥା ହେଉଛି ଯେ, ସାନ୍ୟାଲ ନିଜେ ଯେଉଁ ସଂସାରରୁ ନିଷ୍କୃତି ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି, ନିଜର ଦୁହିତାମାନଙ୍କୁ ସେ ଟାଣି ଟାଣି ସେହି ଆବର୍ଜନାପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂସାର ଭିତରେ ନେଇ ପକାଇ ଦେବାକୁ ଚାହିଁ ଯାଉଛି । ଏହି ବ୍ୟାପାରଟି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋ'ର କେବଳ ନିନ୍ଦା ହିଁ କରିବାର ଅଛି । ପୁଅ ହେଉ କି ଝିଅ ହେଉ, ବିବାହର ବ୍ୟାପାରଟାକୁ ମୁଁ କେବଳ ଘୃଣା ହିଁ କରିଥାଏ । ବୋକା, ତୁମେ କ'ଣ ଭାବୁଛ ଯେ କାହାକୁ ବନ୍ଧନରେ ନେଇ ପକାଇଦେବାକୁ ମୁଁ ପୁଣି ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଯିବି ? ଯଦି ମୋ' ସାନଭାଇ ମହିନ୍ କେବେ ବିବାହ କରିବ, ତେବେ ତାକୁ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବି । ଏଥିରେ ମୋ'ର ଦ୍ୱିତୀୟ ମତ ଆଉ କିଛିହେଲେ ନାହିଁ ।" ସ୍ୱାମୀଜୀ ନିଜେ ଏକ ପରିବାରରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ବାପାଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗବାସ ପରେ ସେ ପରିବାରରେ ବଡ଼ ପୁଅ ହିସାବରେ ଆପଣାର ଦାୟିତ୍ୱଟିକୁ ତୁଲାଇ ପାରିବେ ବୋଲି କୌଣସି ସଂସ୍ଥାନ ଖୋଜି ବୁଲୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରଭାବମଣ୍ଡଳକୁ ଆସିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ସେ ନିଜ ଘର ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ଛିନ୍ନ କରିନଥିଲେ । ନିଜ ମାଆ ଓ ଭାଇମାନଙ୍କର ଖବର ରଖୁଥିଲେ ଓ ଖବର ବୁଝୁଥିଲେ । ଭାଇମାନଙ୍କୁ ଯୋଗ୍ୟକରି ଆଣିବାରେ ସେ ନିଜର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଭିତରେ ଆଦୌ କୌଣସି ହେଳା କରିନଥିଲେ । ସାନଭାଇ ମହିନ୍ ବା ମହେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବିଲାତକୁ ନେଇ ସେଠାରେ ତାଙ୍କର ପାଠ ପଢ଼ିବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ବି କରିଦେଇଥିଲେ । ନିଜ ଜୀବନର ଶେଷ ଚରଣରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସୁସ୍ଥ ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ସେ ନିଜ ମାଆଙ୍କୁ ନାନା ତୀର୍ଥ ଭ୍ରମଣ କରାଇ ନେଇଥିଲେ । ନିଜର ଦେହାନ୍ତ ପରେ ମାଆ ସଂସାରରେ ଯେପରି ବିଶେଷ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ନହେବେ, ସେଥିଲାଗି ଖେତ୍ରୀର ରାଜାଙ୍କଠାରୁ ତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ନିୟମିତ ଅର୍ଥସଂସ୍ଥାନ କରାଇ ନେଇଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ କ'ଣ ବାଧ୍ୟହୋଇ ଏସବୁ କରୁଥିଲେ ?

ସଂସାରକୁ ଏକ ବୋଝ ବୋଲି ଭାବି ତାକୁ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ମୁଣ୍ଡାଇବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବା ଅଥବା ସେହି ବୋଝକୁ ଅନିଚ୍ଛା ଦ୍ୱାରା ସନ୍ତାପିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଏକ ଶଗଡ଼ ଉପରେ ଲଦି ତାକୁ ବାଧ୍ୟହୋଇ ଟାଣିବା,— କେବଳ ସଂସାରର ଏକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମନେକରି ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେଗୁଡ଼ିକୁ କରୁଥିଲେ କି ? ଯେଉଁ ସଂସାରକୁ ମୁଁ ଏକ ବୋଝ ବୋଲି ବୁଝୁଛି ଓ ଯାହାପ୍ରତି ମୋ' ଭିତରେ ଘୃଣା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି

ନାହିଁ, ତାହାକୁ କଦାପି ଝାଣିବା ବା ମୁଣ୍ଡାଇବା,—ଇଏ ହେଉଛି ଏକ ଘୋର ଦୁର୍ଗତର କଥା । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇବା ଲୋକ ସଂସାରକୁ ସମ୍ଭବତଃ ଏକାବେଳେକେ ଏକ ଅନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିପାରନ୍ତି, ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ବ୍ରହ୍ମଋଷି ହିଁ ପୂରି ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜେ ପିନା କୌଣସି ଅନ୍ୟ ବାସନା ହେତୁ ବିବାହ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ତଥାପି ତା'ବୋଲି ବିବାହକୁ ନିନ୍ଦା ବି କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମାଜର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ଭାରତୀୟ ଲୋକଜୀବନର ଉନ୍ନୟନ କାମନା କରୁଥିଲେ । ଜାପାନ ଦେଶରେ ସେଠାରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିବା ଭୌତିକ ଉନ୍ନତିକୁ ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖି ଭାରତବର୍ଷରୁ କେତେଜଣ ଅବିବାହିତ ଯୁବକ ନିଜ ଦେଶର ଉନ୍ନତି ଲାଗି ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣକରି ଜାପାନର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଟିରୁ ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କଲେ ସେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ନିମନ୍ତେ ସବୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେବେ ବୋଲି ଭାରତକୁ ଏକ ପତ୍ରରେ ଲେଖିଥିଲେ । ଇଉରୋପ, ଆମେରିକା ଓ ଜାପାନରେ ଯାହାକିଛି ଭୌତିକ କିମ୍ବା ସାମାଜିକ ସମୃଦ୍ଧି ହୋଇଛି, ସେସବୁ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ଯୁବକମାନେ ଅବିବାହିତ ରହିବାରୁ କ'ଣ ତାହା ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି ? ଗୃହସ୍ଥ, ଅର୍ଥାତ୍ ଯିଏ ଗୃହରେ ରହେ, ସଂସାର କରେ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଅର୍ଥାତ୍ କୌଣସି ଏକ ଗୃହରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଯିଏ ଏକ ଅନ୍ୟ ବାସନା ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଗୃହତ୍ୟାଗ କରେ । ଗୃହର ପ୍ରଥମ ପରିଚୟଟିକୁ ହୁଏତ ପୁରାପୂରି ନିଜ ବସ୍ତ୍ରାଦିରୁ କାଢ଼ି ଫିଙ୍ଗି ଦେବାପାଇଁ ସେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନାମ ଗ୍ରହଣ କରେ ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ିଲେ ଏକ ଅନ୍ୟ ପରିଚ୍ଛଦ ଧାରଣ କରେ । ଆମ ପୃଥିବୀରେ ପାରମ୍ପରିକ ଭାବରେ ଏହିପରି ହିଁ ଗୃହସ୍ଥ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ମଧ୍ୟରେ କରାଯାଉଥିବା ଭେଦଟିର ନିରୂପଣ କରାଯାଇଥାଏ ।

ଆଶ୍ରମଧର୍ମରେ ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ଏବଂ ସନ୍ନ୍ୟାସକୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଆଶ୍ରମରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଏକଥା ହୁଏତ ଏକାନ୍ତ ସତ୍ୟ ଯେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ହିଁ ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ସନ୍ନ୍ୟାସକୁ ଏକ ଉଚ୍ଚତର ସ୍ଥିତି ବା ଜୀବନରୀତି ରୂପେ ମାନି ନେଇଛନ୍ତି ଓ ନାନା ସାମାଜିକ କାରଣରୁ ଗୃହସ୍ଥମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଅନୁମାନଟିକୁ ମାନି ନେଇଛନ୍ତି । ସନ୍ନ୍ୟାସ ଏବଂ ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ନିଜ ନିଜ ଆହ୍ୱାନସୀମା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଆଶ୍ରମ ବୋଲି ଅସଲ ସତ୍ୟଟି ସମ୍ଭବତଃ କାଳକ୍ରମେ ଲୋକବିଶ୍ୱାସରୁ ମଧ୍ୟ ଅପସାରିତ ହୋଇଯାଇଛି ଏବଂ ହୁଏତ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିବା ଗୃହତ୍ୟାଗୀମାନେ ହିଁ ଏପରି ହେବାରେ ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକାଟିଏ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଆପଣାର ଉଚ୍ଚତର ଆସ୍ଥାନଟି ବିଷୟରେ ଭାରତବର୍ଷର ସମାଜ-ସଂସ୍ଥାପନରେ ଗୃହତ୍ୟାଗୀମାନେ ଯେତିକି ସଚେତନ ହୋଇଛନ୍ତି, ଗୃହରେ ଥିବା ଅନ୍ୟମାନେ ପ୍ରାୟ ସେତିକି ଆନୁଗତ୍ୟ ସହିତ ଆପଣାର ଅବର ସ୍ଥିତିଟିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଛନ୍ତି । ଭାରତରେ ସମାଜ

ଚଳିବା ନିମନ୍ତେ ଲେଖାହୋଇଥିବା ସଂହିତାଗୁଡ଼ିକୁ ମନୁ, ପରାଶର ଆଦି ଗୃହତ୍ୟାଗୀ-ମାନେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ପୁରାଣର କାହାଣୀମାନଙ୍କରେ ସଂସାରତ୍ୟାଗୀ ଋଷିମାନେ ହିଁ ସଚରାଚର ଗୃହସ୍ଥମାନଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେବାର ଏକାଧିକାରଟିକୁ ଉପଭୋଗ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଏବଂ ଗୃହସ୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟଟିକୁ ଦର୍ଶାଇବାକୁ ଯାଇ ସ୍ୱାମୀଜୀ ସଂସ୍କୃତ ଶାସ୍ତ୍ରର ଉଦ୍ଧାର କରି କହିଛନ୍ତି : ମେରୁସର୍ଷପୟୋଃ ଯଦ୍ବତ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଖଦ୍ୟୋତୟୋରିବ, ସରିତ୍-ସାଗରୟୋଃ ଯଦ୍ବତ୍ ତଥା ଭିକ୍ଷୁଗୃହସ୍ଥୟୋଃ । ଅର୍ଥାତ୍, ବୃହତ୍ତମ ମେରୁପର୍ବତ ଓ ଗୋଟାଏ ସୋରିଷ ଦାନା ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ପାର୍ଥକ୍ୟ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଖାଦ୍ୟୋତ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟବଧାନ ତଥା ଏକ ମହାସାଗର ଏବଂ ସାମାନ୍ୟ ଏକ ନଦୀ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଅନ୍ତର, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଏବଂ ଗୃହସ୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟଟିକୁ ସର୍ବଦା ସେହି ଅନୁପାତରେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ।- କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହିଁ ଏହି ପଂକ୍ତିଟିକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଲେଖିଥିବେ ।

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଏକ ଅନ୍ୟ ଅବସରରେ କେଉଁଠି କହିଛନ୍ତି ଯେ, ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ଯଦି କେବେ ଜଣେ ଗୃହସ୍ଥ ହୋଇ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିବେ, ତେବେ ସେହି ଅବତାର ଅସଲ ହୋଇଥିବ ବୋଲି ସେ କଦାପି ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ ନାହିଁ (I can never believe Him to be sincere) ଯଦି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏକ ବିନୋଦ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏପରି ମନ୍ତବ୍ୟଟିଏ ଦେଇଥିବେ, ତେବେ ସେଥିରେ କାହାର ଆଦୌ କିଛି କହିବାର ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏପରି ଏକ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଆମେ ସଂସାରୀମାନେ ଯେ ସେହି କାରଣରୁ ତାଙ୍କର ବୃହତ୍ତ୍ୱ ଓ ଉଚ୍ଚତାକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ କ୍ଷୁଣ୍ଣ କରି ଦେଖିବା ସେହି କଥାଟିର କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ହିଁ ଉଠୁ ନାହିଁ । ତଥାପି ସେହି ମନ୍ତବ୍ୟଟିକୁ ହଜମ କରିବା ସମୟରେ ଆମେ ହୁଏତ ବହୁ ଦ୍ୱିଧା ଭିତରେ ଯାଇ ପଡ଼ିଯିବା । ସଂସାରରୁ ବାହାରିଯାଇ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଜୀବନ ଯାପନ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସତକୁ ସତ ଏହି ସଂସାରକୁ ବଦଳାଇ ପାରିବେ କି ? ତୁମେ ଯାହାକୁ ଘୃଣା କରୁଥିବ, ଯାହାକୁ ଅବର ଓ ଅଧମ ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରି ତା'ଠାରୁ ଦୂରଛଡ଼ା ହୋଇ ରହିଥିବ, ତୁମେ ତାକୁ ପ୍ରକୃତରେ କିପରି ବା ବଦଳାଇ ପାରିବ ? ଭାରତବର୍ଷର ସଂସାର ସଂସାରତ୍ୟାଗୀ ମାନଙ୍କର ପ୍ରରୋଚନାରେ ପଡ଼ି ସଂସାରିକ ଜୀବନକୁ ଅଳୀକ ବୋଲି କହିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି ଯେ ଭାରତରେ ସମାଜଟା ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଭାବରେ ଆଦୌ ବଦଳି ପାରୁନାହିଁ, ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମାନ୍ତର ଭାବରେ ଏଭଳି ଏକ ଅନ୍ୟ ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରିବ କି ? ଭାରତବର୍ଷର ସନ୍ନ୍ୟାସନାମକ ଆଶ୍ରମ ସଂସାରସ୍ଥମାନଙ୍କୁ ସଂସାର ବିଷୟରେ ମୂଳତଃ ଓ ଅନ୍ୟମନସ୍କ ଉଦାସୀନ କରି ରଖିବାରେ ସମ୍ଭବତଃ ଅଧିକ ଉତ୍ପ୍ରେରକ ଯୋଗାଇ ଆସିଛି କି ? ସଂସାର ଅନିତ୍ୟ, ସଂସାର ମାୟା ଓ ଅଜ୍ଞାନରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ କେବଳ

ସଂସାରବର୍ଜନ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସେହି ମାୟା ଏବଂ ଅଜ୍ଞାନରୁ ଆଦୌ କୌଣସି ବିମୋଚନ ସମ୍ଭବ ହେବ, ଏହିଭଳି ଏକ ବୈରାଗ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ଭାରତବର୍ଷର ସଂସାରରେ ଅନେକ ଶୋଷଣ, ଅନେକ ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଅନେକ ଅଧର୍ମକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ କି ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକର ମୁକାବିଲା କରିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଚରା ସଂସାରୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନତଃ ଅସମର୍ଥ କରି ରଖାଯାଇ ନାହିଁ କି ? ଭାରତୀୟ ସମାଜରେ ରହିଥିବା ଏତେ ଏତେ ମନୁଷ୍ୟକୃତ ଏବଂ ବ୍ୟବସ୍ଥାଗତ ଦୁର୍ଗତିକୁ ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଯେ କେତେ ବେସାଲିସ୍ ଭାବରେ କେତେ କେତେ କଥା କହିଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ କ'ଣ ସେ ଆମଠାରୁ ଦୂରରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଦୟାପରବଶ ହୋଇ କହିଛନ୍ତି ?

ଆଧୁନିକ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ କହିବ, ତୁମେ ଯାହାକୁ ଭଲ ପାଇବ, ତୁମେ କେବଳ ତାହାକୁ ହିଁ ବଦଳାଇ ପାରିବ । ଯିଏ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସି ପାରିବ, କେବଳ ସେଇ ଏହି ତଳଟାକୁ ଉତ୍ତୋଳିତ କରି ନେଇପାରିବ । ଏବଂ, ଦୟା କରି ନୁହେଁ, ପରମ ଆତ୍ମୀୟତାର ଡୋରଟି ଦ୍ୱାରା ଆକର୍ଷିତ ହୋଇ ଆସିପାରିଲେ ଯାଇ ଏ ଭଗବାନ ହିଁ ଉପର ତଳ ସବୁଠାରେ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ସଂଗତିପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ କରି ପାରିଲେ ଯାଇ ତୁମେ ପ୍ରକୃତରେ ଓହ୍ଲାଇ ଆସି ପାରିବ । ରାଜପୁତ୍ର ଗୌତମ ମଲ୍ଲ ଦେଖିଲେ, ବୃଦ୍ଧ ଦେଖିଲେ, ମଲା ମଣିଷ ଦେଖିଲେ; ବ୍ୟଥିତ ହେଲେ । ସେ ଆଗରୁ ହୁଏତ ଏସବୁ କେବେ ଦେଖି ନଥିଲେ । ସଂସାରରେ ଥିବାଯାଏ ଏହି ଦୁର୍ଗତିଗୁଡ଼ିକୁ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ହୁଏତ ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ଜାଣିବାକୁ ପାଇ ସେ ଭାରି ଆତଙ୍କିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ହୁଏତ ଆତଙ୍କିତ ହୋଇ ଏକ ନିସ୍ତାରର ବାଟ ଖୋଜୁଥିଲେ । ଯୋଗକୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଟିଏ ଦେଖିଲେ, ଚମତ୍କୃତ ହେଲେ । ତାହାର ଆକର୍ଷଣରେ ଘର ଛାଡ଼ିଲେ,— ତପସ୍ୟା କଲେ ଓ ବୋଧିଲାଭ କଲେ । ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ଇତିହାସରେ ସମ୍ଭବତଃ ସର୍ବ ପ୍ରଥମେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ହିଁ ମୈତ୍ରୀ ଏବଂ କରୁଣାର କଥା କହିଲେ । ଭାରତୀୟ ସଂସାରବାସନାକୁ ଏକ ନୂତନ ଉତ୍ତୋଳନ ଆଣି ଦେଇଥିଲେ । ସେ ଏହି ସଂସାର ଭିତରେ ରହିଲେ, ସଂସାରରେ ଥିବା ମନୁଷ୍ୟ-ମାନଙ୍କୁ ଏକ ନୂଆ ବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିବାର ସନ୍ଦେଶ ଶୁଣାଇଲେ । ମୈତ୍ରୀ ଆଉ କରୁଣା ଉଦାସୀନ ରହିବାର ଏକ ପଥ କଦାପି ନୁହେଁ । ପୁନଶ୍ଚ, ଯିଏ ନିଜ ଭିତରେ ନିଜର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସମ୍ପଦଟିକୁ ପାଇପାରିଛି, ଅନ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ସମ୍ପଦଟି ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି ନିଜ ଉପଲବ୍ଧିର ମାଧ୍ୟମରେ ବାରତା ପାଇସାରିଛି, ସିଏ ସଂସାର ଆଡ଼କୁ ବଳେ ବଳେ ଟାଣିହୋଇ ଆସିବ । ସେ ଯାହାକୁ ଛୁଇଁବ, ତାକୁ ମଧ୍ୟ ପୂଜା କରିଦେବ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ସଂସାର ଭିତରେ ପୁନର୍ବାର ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନିମନ୍ତେ ନିମିତ୍ତ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଭାରତୀୟ ବେଦାନ୍ତର ଯେଉଁ ନୂତନ ବ୍ୟାଖ୍ୟାଟି ଦେଇଥିଲେ, ତାହା ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଏହି ଆକର୍ଷଣ ଓ ଏହି ଓହ୍ଲାଇ ଆସିବା ହିଁ ମୁଖ୍ୟ

ଆବେଦନ ହୋଇ ରହିଛି । ବେଦାନ୍ତ ବୈରାଗ୍ୟର ଅନୁଶୀଳନ କରିବ ସତ, ମାତ୍ର ବୃହତ୍ତର ଆଡ଼କୁ ଟାଣିହୋଇ ଯାଉଥିବାରୁ ହିଁ ସେ ଅଳପକୁ ଅଳପ ବୋଲି ଦେଖିବ, ତା'ଭିତରେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ରହିବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର, ସେ ଘୃଣା କରିବ କାହିଁକି ? ଆଗ ଗୃହତ୍ୟାଗ କଲେ ଯାଇ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ବାଟ ପାଇବ ବୋଲି ସେ କାହିଁକି କହିବାକୁ ଯିବ ?

ତଥାକଥିତ ସଂସାରକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଥିବା ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଯେପରି ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ପ୍ରାୟ ଜୀବଯାଏ ସଂସାର ଭିତରେ ରହିଥିଲେ, ତାଙ୍କର ସମସାମୟିକ ଆଉ କୌଣସି ସମଗୋଷ୍ଠୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସମ୍ଭବତଃ ସେତେଦୂର ସଂସାର ସହିତ ଜଡ଼ିତ ନଥିଲେ । ନିଜ ସମୟରେ ସେ ତାଙ୍କ ଦେଶର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଯେତିକି ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସଂସାର ଭିତରେ ଲିପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବା କୌଣସି ତଥାକଥିତ ସଂସାରୀ ମଧ୍ୟ ହୁଏତ ଏତେ ଚିନ୍ତା କରୁନଥିଲେ । ତଥାପି, ସବୁବେଳେ ସତେଅବା ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଆଉ କିଏ ଗୋଟିଏ ଥିଲା, ଯିଏକି ତାଙ୍କୁ ବାରବାର ସଂସାରର ମାୟାଗୁଡ଼ାକୁ ଛିଣ୍ଡାଇ ସତେଅବା ଆଉକୁଆଡ଼େ ଚାଲିଯିବାକୁ ତାଡ଼ନା ଦେଉଥିଲା । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ସତେଅବା ଏକାବେଳେକେ ଦୁଇଟି ଶକ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ; ଗୋଟିଏ ତାଙ୍କୁ ସଂସାର ଭିତରକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଆକର୍ଷିତ କରି ଆଣୁଥିଲା ଓ ଆରଟି ତାଙ୍କୁ ସଂସାର ପାଖରୁ ଛଡ଼ାଇ ଛଡ଼ାଇ ନେଇ ଯାଉଥିଲା । ଏହି ଉଭୟ ପ୍ରବୃତ୍ତି ତାଙ୍କ ଭିତରେ କେତେଦୂର ପରସ୍ପର ସହିତ ସଂଘର୍ଷରତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ, ସେକଥା ନିର୍ଭୁଲ ଭାବରେ ହୁଏତ କହିହେବ ନାହିଁ, ତଥାପି ଦୁଇଟିଯାକ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିଲେ । ବୟସ ଅଧିକ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସଂସାରକୁ ଛାଡ଼ିଯିବାର ମନଟି ସତେଅବା ଅଧିକ ବଳଶାଳୀ ହେଉଥିଲା । ଦିନୁଁ ଦିନ ବଢ଼ିବାରେ ଲାଗିଥିବା ତାଙ୍କର ଅସୁସ୍ଥତା ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ବହୁ ପରିମାଣରେ ସହାୟତା କରୁଥିଲା । ଆମେରିକାକୁ ଯାତ୍ରା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ୧୮୮୭ ମସିହାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ତାଙ୍କ ଡାଏରୀରେ ଠାଏ ଲେଖିଥିଲେ : "ଏଥର କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଏକାନ୍ତ ସ୍ଥାନ ଖୋଜିନେଇ ମୃତ୍ୟୁର ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।"

ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ମହାଭାଗ୍ୟ ଯେ, ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ହିସାବରେ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ ନିର୍ବିକଳ୍ପ ସମାଧି ଭିତରେ ହଜିହୋଇ ରହିବା ହିଁ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ପରମ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ବୋଲି ସେ ଏକଦା କହିଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ଗୁରୁ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କରିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଜୀବନବାସନାରେ ଏକ ଗଭୀର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଇଥିଲେ । ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆହୁରି ଅଧିକ ସୌଭାଗ୍ୟ ଯେ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କୁ ଗଲେ, ଜଗତ ଏବଂ ଜୀବନକୁ ଏକ ସକାରାତ୍ମକ ଆହ୍ୱାନରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଥିବା ସେହି ପରମ୍ପରାଟିକୁ ନିକଟରୁ ଦେଖିଲେ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷ

ବିଷୟରେ ଜାହାଜରେ ତାହାଙ୍କ ସକାରାତ୍ମକ ସ୍ୱପ୍ନ ନେଇ ଦେଶକୁ ଫେରିଲେ । ଭାରତୀୟ ଜୀବନ-ପରମ୍ପରାର ବହୁ ନକାରାତ୍ମକତା ଓ ଉଦାସୀନତା ଉପରେ କୁଠାରାଘାତ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଏକ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଜାଗରଣରେ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ । ବେଦାନ୍ତର ଏକ ଅଭିନବ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିପାରିଲେ ଏବଂ ଭାରତୀୟ ବିଦ୍ୟା ଆଡ଼କୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରି ଆଣିଥିଲେ । ତଥାପି, ନିରନ୍ତର ତାଙ୍କ ଭିତରର ଆରପାଖଟା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ତାଡ଼ନା ଦେବାରେ ଲାଗିଥିଲା ଏବଂ ସେ ଏହି ସବୁକିଛିରୁ ସତେଅବା ଛୁଟିପିଟି ହୋଇ ପଳାଇଯିବାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ ଉଠୁଥିଲେ ।

ଆମେରିକାରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ କେତେ ଖ୍ୟାତି ପାଇଲେ, ସ୍ୱୀକୃତି ମଧ୍ୟ ପାଇଲେ । ଆପଣାର ଅକ୍ଳାନ୍ତ ଉଦ୍ୟମ ବଳରେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ସେ କେତେ ସ୍ୱୀକୃତି ଆଣି ଦେଇଥିଲେ । ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନଙ୍କରେ ତାଙ୍କର ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ପ୍ରଶଂସା କରାଯାଉଥିଲା । ମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏହିସବୁ ପ୍ରଶଂସା ଓ ପ୍ରଶସ୍ତିରେ ବେଳେ ବେଳେ ଭାରି କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲେ ଏବଂ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସର୍ବଦା ଯାହା ଲୋଡ଼େ, ସେହି ଶାନ୍ତି ଓ ନୀରବତା ଭିତରକୁ ଫେରିଯିବା ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲେ । ଆମେରିକାରେ ତୁମୁଳ ଖ୍ୟାତି ଭିତରେ ଧାଇଁ ବୁଲିବାର ଠିକ୍ ପ୍ରାୟ ବର୍ଷକ ପରେ ସେ ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ, ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ପ୍ରଚାର ଓ ସାଧାରଣ ସଭାନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରେ ଅତିବାହିତ ହେଉଥିବା ତାଙ୍କର ବିଚିତ୍ର ଜୀବନଟି ତାଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବିରକ୍ତ କରି ଲାଗିଲାଣି ଏବଂ ସେ ହିମାଳୟର ଶାନ୍ତିମୟ ଆଶ୍ରୟ ଭିତରକୁ ଫେରିଯିବା ପାଇଁ ଆକୁଳ ହେଉଛନ୍ତି । ସ୍ପଷ୍ଟତଃ ଏହା ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ମନର ଏକ ସାମୟିକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ହୁଏତ ହୋଇପାରେ । ଆମେରିକାରେ ସେ ଚକିତ କରି ଦେଇଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅହର୍ନିଶ ଘେରି ରହୁଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କଥା ଶୁଣିବାଲାଗି ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟର ଏତେ ପାଖକୁ ଆସି କେହି ଏଭଳି କଥାମାନ କହିବା ହୁଏତ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନରେ ଏହି ପ୍ରଥମ ସୁଯୋଗ ଥିଲା ଏବଂ ସେମାନେ ଏହି ସୁଯୋଗଟିକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ହରାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁନଥିଲେ । ଅନ୍ୟମାନେ ତ ପ୍ରଧାନତଃ ପ୍ରଚାର କରୁଥିଲେ, ଫାଶ ପକାଇ ସତେଅବା ବାନ୍ଧିନେବାକୁ ଆସିଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏସବୁ ଆଦୌ କିଛିହେଲେ କରୁନଥିଲେ । ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କର ନିଜ ଭିତରେ ସେ ଏପରି ଜାଗରଣଟିଏ ସଂଘଟିତ କରାଉଥିଲେ ଯାହାଫଳରେ କି ସେମାନେ ସତେଅବା ଏକ ଅଭୂତପୂର୍ବ ଅନ୍ତରଙ୍ଗତାର ପରିଚୟରେ ନିଜ ପାଖରେ ଆସି ଧରା ଦେଉଥିଲେ, ନିଜ ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ଆବିଷ୍କାର କରିପାରୁଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ସେମାନେ ଆପଣାର ଜଣେ ଅତି ନିକଟର ବନ୍ଧୁରୂପେ ଚିହ୍ନିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଉଥିଲେ ।

ତାଙ୍କର ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିଷ୍ୟବର୍ଗଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଏକ ଜୀବନୀଗ୍ରନ୍ଥରେ କୁହାଯାଇଛି : "ସ୍ୱାମୀଜୀ ବେଳେ ବେଳେ ଭାରି ହତାଶ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ନିଜର ଜୀବନଟା ବିଫଳ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ । କାରଣ, ତାଙ୍କ ଡାକରା ପାଇ ଯେଉଁ ଦୁଇହଜାର ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ଏବଂ ଉତ୍ସାହୀ ତରୁଣ ନିଜ ଘର ଛାଡ଼ି ବାହାରି ଆସିବେ, ସେମାନଙ୍କୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଭାବେ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଦିଆଯିବ ଏବଂ ତା'ପରେ ସେମାନେ ମାତୃଭୂମିର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପୁନରୁତ୍ଥାନ ପାଇଁ କାମ କରିବାରେ ଜୀବନ ଦେବେ ବୋଲି ସେ ଆଶା କରିଥିଲେ, ସେମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ଏବଂ, ସେ ଆବଶ୍ୟକ କରୁଥିବା ତିରିଶିକୋଟି ଟଙ୍କା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲାନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଅନେକ ସମୟରେ କହୁଥିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ହାତକୁ ଏତିକି ଟଙ୍କା ଆସିଗଲେ ସେ ଭାରତବର୍ଷର ସବୁଯାକ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରିଦେବେ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷକୁ ନିଜ ଗୋଡ଼ରେ ଠିଆ କରାଇଦେଇ ପାରିବେ ।" ଜାତୀୟ ଜାଗରଣର ସେହି ଉତ୍ସାହପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଷାଯୁଗରେ ଇପ୍‌ସିତ ସ୍ୱର୍ଗଟା ଯେ ଅତି ନିକଟରେ ରହିଛି ଓ ଅମୁକ ଅମୁକ ଦ୍ରବ୍ୟମାନ ଯୋଗାଡ଼ ହୋଇଗଲେ ତାହା ତାକିଲା ମାତ୍ରକେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯିବ ବୋଲି ଯେ ଅନେକେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନ୍ତରିକତା ସହିତ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ, ସେକଥା ଅଳ୍ପବହୁତ ଅବଶ୍ୟ ବୁଝି ହେଉଛି । ସେତେବେଳର ଅଧିକାଂଶ ନେତୃତ୍ୱ ବକ୍ତୃତାମଞ୍ଚରେ ଥିଲା, ସାନ ସାନ ଅମୁକ କିମ୍ବା ସମୁକ ସମାଜଟାଏ ଗଢ଼ି ଦେଶଟାକୁ ଉଦ୍‌ବେଳିତ କରି ପକାଇବେ ବୋଲି ମହା ମହା ମଣିଷମାନେ କେଡ଼େ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତିର ସହିତ ଚିନ୍ତା କରି ପାରୁଥିଲେ । ଦେଶରେ ଯେ ଏତେ କୋଟି ମଣିଷ ରହିଛନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେ ଏକ ବହୁବୈଷମ୍ୟଯୁକ୍ତ ଅପମାନକାରୀ ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଜଡ଼ କରି ରଖାଯାଇ ଆସିଛି ଏବଂ ଦେଶର ଧର୍ମମାନେ ସେଥିରେ ସତେଅବା ତୋଷାମଦକାରୀ ପାରିଷଦଙ୍କ ଭଳି ସାହାଯ୍ୟ କରି ଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସେକଥା ହୁଏତ ଏତେଟିକିଏ ହେଲେ ଜାଣିନଥିଲେ । ମାତ୍ର, ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏମାନଙ୍କ ଭଳି ଆଦୌ ନଥିଲେ ।

ସ୍ୱାମୀଜୀ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଦେଖିଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରାଚୀନ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ପାଠ କରି ସେ ସେଇଥିରୁ ହିଁ ଆଦୌ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଜାଣିନଥିଲେ । ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ିବା ଆଗରୁ ସେ ପ୍ରାୟ ପଦବ୍ରଜରେ ବୁଲି ଏହି ଦେଶକୁ ଦେଖିଥିଲେ, ଏହି ଦେଶର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ମିଶିଥିଲେ । ହୁଏତ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ଦେଶଟାକୁ ନିଜ ଆଖିରେ ଆଗ ଦେଖିଆସିବା ପରେ ସେବା, ଧର୍ମ, ମୁକ୍ତିଲାଭ ଓ ଏପରି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଥିବା ବହୁ ସଂସ୍କାରଗତ ଧାରଣା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବଦଳି ଯାଇଥିଲା । ଆଗ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଦେଖ ଓ ତା'ପରେ ଭାରତର ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ପାଠ କରି ଜଣେ ଭାରତବାସୀ ହିସାବରେ ନିଜର ଭାରତୀୟ ଉତ୍ତରାଧିକାରଟିକୁ ଅନୁଭବ କର,— ତେବେ ଅତୀତ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ଏକତ୍ର

ଗୋଟିଏ ଚକ୍ଷରେ ସମନ୍ୱିତ ଭାବରେ ଦେଖିହେବ ଏବଂ ଯଥାର୍ଥ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିହେବ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ, ସେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏଭଳି ଏକାଧିକ ନେତା ରହିଥିଲେ, ଯେଉଁମାନେ କେବଳ ଭାରତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ି ହିଁ ମୁଗ୍ଧ ଓ ସମ୍ମୋହିତ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ଏତେ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ପଡୁଥିଲେ ଯେ ଉପସ୍ଥିତ ଭାରତବର୍ଷର ଜୀଅନ୍ତା ଜୀବନଟି ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରିବା ସକାଶେ ସେମାନେ ଆଦୌ କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କରୁନଥିଲେ । ସହରରେ ଗୋଟାଏ କ'ଣ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ି ତଥାକଥିତ ଆନ୍ଦୋଳନଟାଏ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ସବୁ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ସେହି କାଟର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଲଘୁରୂପ ସଂସ୍କରଣମାନ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷରେ ରହିଛନ୍ତି ।

ଅଧିକନ୍ତୁ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀଟିକୁ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖି ଆସିଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ଲୋକଜୀବନର ଖରା, ବର୍ଷା ଓ ଶୀତ ସହିତ ନିବିଡ଼ ପରିଚୟ ଲାଭ କରିବାପରେ ହିଁ ସେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଂକଳ୍ପ ନେଇ ପ୍ରବାସକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ଦେଲେ ଯେତେ, ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ସମ୍ପଦ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଦେଶକୁ ଫେରିଲେ । ଗୋଟିଏ ଦେଶ ବା ଜାତି କହିଲେ ଯେ ସର୍ବାଗ୍ରେ ତାହାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଏ, ଏହି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ମୂଳସତ୍ୟଟିକୁ ସେ ତେଣୁ ନିଜ ସହିତ ବହନ କରି ଆଣିଥିଲେ ଓ ତାହାରି ଅନୁସାରେ ନିଜ ଦେଶରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଯୋଜନାର ଅଭିଯାନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ସେହି ଅଭିଯାନ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ନଠାରୁ ଈଶ୍ୱରୋପଲବ୍ଧି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ-କିଛି ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସମାଜରୁ ବିଷମତା, ଅନ୍ୟାୟ ଏବଂ ଅଜ୍ଞାନ ସବୁକିଛିକୁ ଦୂର କରିବାର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସୋପାନ ରହିଥିଲା । ସବୁଟିକୁ ଏକାଠି ମିଶାଇ ସ୍ୱାମୀଜୀ ତାହାକୁ Practical ବେଦାନ୍ତ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଟି କ'ଣ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବଦ୍ଦଶା ଭିତରେ ସାଧ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବାର କଥା ? ସତକୁସତ ଏତିକ ଟଙ୍କା ଏବଂ ଏତିକ କର୍ମୀ ମିଳିଥିଲେ କ'ଣ ଭାରତବର୍ଷର ସବୁଯାକ ସମସ୍ୟାର ଦୂରୀକରଣ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା ? ଅଧ୍ୟାତ୍ମରେ ରହିଥିବା ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ସର୍ବଦା ଜଣେ ଯୁବକପରି ଭାବେ ଏବଂ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥାଏ ସତ, ମାତ୍ର ତଥାପି ଆଦୌ କୌଣସି ଭାବପ୍ରବଣତାର ନିହିସରେ ସେ ଭୂଇଁ ଛାଡ଼ି ଆକାଶରେ ଉଡ଼ିବାକୁ କେବେ ମନ କରେ ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆକାଶରେ ଉଡ଼ୁଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର କେବେହେଲେ ଭୂଇଁଟି ସହିତ ଆପଣାର ଲାଗିଥିବା ଖିଅଟିକୁ ହଜାଇ ଦେଇନଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ତାଙ୍କର କଳ୍ପନାଗୁଡ଼ାକ ଆଶାନୁରୂପ ଫଳିଲାନାହିଁ ବୋଲି ସେ ହତାଶ ହୋଇପଡ଼ିବାର ଆଦୌ କୌଣସି କାରଣ ନଥିଲା । ତଥାପି ସେ ଏପରି ହତାଶ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କର ସବୁଯାକ ପ୍ରୟାସ ବିଫଳ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ କାହିଁକି କେଜାଣି ? ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ଅତି ଆପଣା ଭାବରେ ବୁଝିବାକୁ ବାହାରିଲା ବେଳେ ଏହିପରି ଏକ ଦ୍ୱିଧା ଭାବ ଘାରିପକାଏ ।

ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଏକାବେଳେକେ ଦୁଇଟି ଆକାଂକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା ବୋଲି ପଣ୍ଡିତମାନେ କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ।

୧୮୯୭ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ମାସରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆମେରିକାରେ ଥିବା ସମୟରେ ସେହି ଦେଶର ଜଣେ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ପାଖକୁ ଏକ ପତ୍ରରେ ଲେଖିଥିଲେ : "ମୁଁ ଭାବୁଛି, ମୁଁ ଯଥେଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ସାରିଲିଣି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏସବୁ ଛାଡ଼ି ଅବସର ଗ୍ରହଣ କରିବି ଭାରତରୁ ଆଉଜଣେ ସାଧୁ ଏଠାକୁ ଆସିବେ ବୋଲି ମୁଁ ଖବର ଦେଇଛି ଏବଂ ସେ ଆଗାମୀ ମାସରେ ଏଠାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବେ । ମୁଁ କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଛି, ଏଥର ଅନ୍ୟମାନେ ଆସନ୍ତୁ ଏବଂ ଏହାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତୁ । ତେଣୁ, ଆପଣ ବୁଝି ପାରୁଥିବେ, କାର୍ଯ୍ୟଟି ଯେପରି ଚାଲିବ, ବନ୍ଦ ହୋଇ ଯିବନାହିଁ, ସେଥିଲାଗି ମୋତେ ପଇସା ସ୍ପର୍ଶ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା, ଧନସମ୍ପତ୍ତିରେ ହାତ ଦେବାକୁ ହେଲା, ମୁଁ କେବଳ କେତେ ସମୟ ପାଇଁ ତାହା କଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଁ ମୋ'ର ଅଂଶଟିକୁ ଯେ କରି ସାରିଛି, ସେବିଷୟରେ ମୋ'ମନରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋ'ର ବେଦାନ୍ତରେ ଅଥବା ପୃଥିବୀରେ ରହିଥିବା ଆଉ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦର୍ଶନରେ ମଧ୍ୟ ଆଦୌ କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ନାହିଁ, ଏପରିକି ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଟିରେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ନାହିଁ । ଯେପରିକି ଏହି ପୃଥିବୀରୂପ ନରକ ଭିତରକୁ ମୋତେ ପୁନର୍ବାର ଆଉ କେବେହେଲେ ଫେରି ଆସିବାକୁ ନପଡ଼େ, ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ସେଥିଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଛି । ଏପରିକି, ଏହାର ଧର୍ମଗତ ପ୍ରୟୋଜନଟି ମଧ୍ୟ ମୋତେ ଏବେ ଅରୁଚିକର ଲାଗୁଛି । ପରମା ଜନନୀ ମୋତେ ଆଉ କୌଣସି ବିଳମ୍ବ ନକରି ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ନେଇଯାଆନ୍ତୁ ଓ ମୋତେ ଯେପରି ଏହି ପୃଥିବୀକୁ ଆଉ କେବେହେଲେ ଫେରିବାକୁ ନପଡ଼େ ! ଏହିସବୁ ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ, ହିତ କରିବାର ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଟି ସମେତ,— ଏସବୁକୁ ମନର ବିଶୋଧନ ନିମନ୍ତେ କେବଳ ଏକ ବ୍ୟାୟାମ ବୋଲି ହିଁ ବୁଝାଯାଇ ପାରିବ । ମୋ' ଜୀବନରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ବେଶ୍ ଯଥେଷ୍ଟ ହୋଇଗଲାଣି । ଏହି ପୃଥିବୀ ସର୍ବକାଳ ଲାଗି ଚିରନ୍ତନ ଭାବରେ ଠିକ୍ ଏହି ପୃଥିବୀ ହୋଇ ରହିଥିବ ।"

ଏଇଟି ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଆତ୍ମାର ଆର ପାଖଟି । ତା'ପରେ ସେ ଯେଉଁ ଛଅବର୍ଷ ପୃଥିବୀରେ ରହିଲେ, ସେତେବେଳର ତାଙ୍କର ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରୁ ସେ ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ଅବସର ନେଇଥିଲେ ବୋଲି ମୋଟେ ବୁଝାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏହି ପୃଥିବୀରେ, ଏହି ଦେଶରେ ଆର୍ତ୍ତ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ବାର ବାର ଏଠାରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବେ ବୋଲି ସେ ଏକାଧିକବାର କହିଥିବେ । ଏହି ଖେଦୋକ୍ତିଟିକୁ କରିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍‌ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହିଁ ହୋଇ ନଥିଲା । ମିଶନ୍‌ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବାପରେ ଯାଇ ପୃଥିବୀ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଏକ ସମଗ୍ରତର ପରିଚୟ ପାଇବାର

ସୌଭାଗ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲା । ତଥାପି, ସେହି ୧୮୯୭ରେ ସେ ସଚେତ ଅବା ଆପଣାର ହିସାବନିକାଶ କରି ଦେଉଥିବା ପରି କ'ଣ ପାଇଁ କି କ୍ଷୋଭର ସହିତ କହି ପାରିଥିଲେ, "ମୁଁ ଲୁହାଶିକୁଳିର ବନ୍ଧନ-ମୋ' ପରିବାରର ବନ୍ଧନଟିକୁ ଛିଡ଼ାଇଦେଇ ବାହାରିଆସି ପାରିଛି, ବର୍ତ୍ତମାନ ଧର୍ମସାଧନ ନିମନ୍ତେ ଗଠିତ ହୋଇଥିବା ଏହି ଭ୍ରାତୃସଂଘରୂପୀ ସୁନାଶିକୁଳିଟିକୁ ମଧ୍ୟ କଦାପି ଆଦରି ନେବିନାହିଁ ।" ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଯେଉଁ ଅସଲ କୃତିଗୁଡ଼ିକର ମାଧ୍ୟମରେ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନୁଥିବା କ୍ଷେତ୍ରରେ ହୁଏତ କିଞ୍ଚିତ୍ ଆମୋଦର ସୃଷ୍ଟି ରଖି କହିବାକୁ ମନ ହୁଏ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ଏପାଖଟାରେ ଥାଇ ଯାହା କହୁଥିଲେ, ତାଙ୍କ ସେପାଖଟା ତାହାର ମୋଟେ କିଛି ଜାଣୁନଥିଲା କି ? ଅଥବା, ସେପାଖଟାରେ ସିଏ ପୃଥିବୀର ଜଣେ ବୀର ଭାବରେ ଯାହାକିଛି କରିବା ପାଇଁ ମନାସ କରୁଥିଲେ, ତାହାକୁ ସେ ଏପାଖଟାରେ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ବାସ କରୁଥିବା ସନ୍ନ୍ୟାସୀରୂପୀ ବୀରଟି ପାଖରୁ ଗୁପ୍ତ କରି ରଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ କି ?

ସ୍ୱାମୀଜୀ ତାଙ୍କ ଶାରୀରିକ ଅସୁସ୍ଥତାକୁ ଆଦୌ ମାନୁନଥିଲେ ସତ, ତଥାପି ତେଣେ ତାଙ୍କ ଅବଚେତନ ଭିତରେ ସେଇଟି ଯେପରି ସଚେତ ଅବା ଏକ ଛୁରିପରି ତାଙ୍କର ସଜ୍ଞାନତା ଭିତରକୁ ମାଡ଼ି ମାଡ଼ି ଆସୁଥିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଅକ୍ତିଆର କରି ନେଉଥିଲା । ୧୮୯୭ ମସିହା ଜୁଲାଇ ମାସରେ ଆମେରିକାରେ ଥିବା ଆଉଜଣେ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ପାଖକୁ ସେ ଲେଖିଥିଲେ : "ମୋ' କାମ ସରିଗଲା ବୋଲି ମୁଁ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲିଣି । ଖୁବ୍ ବେଶୀ ହେଲେ ମୋ' ଜୀବନର ଆଉ ତିନି ବା ଚାରିବର୍ଷ ବାକି ଥିବ । ନିଜର ମୁକ୍ତି ନିମନ୍ତେ ରହିଥିବା ମୋ'ର ସମସ୍ତ ଅଭିଳାଷକୁ ମୁଁ ହରାଇ ଦେଇଛି । ଏହି ପୃଥିବୀରେ ରହି ସୁଖର ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ମୁଁ କେବେହେଲେ ଇଚ୍ଛା କରିନାହିଁ । ମୁଁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିବା ମେସିନ୍‌ଟି ଯେପରି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶକ୍ତିର ସହିତ ଚାଲୁ ରହିପାରିବ, ମୋତେ କେବଳ ସେତିକି ଦେଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ତାପରେ,—ମାନବଜାତିର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ଅନ୍ତତଃ ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ ମୁଁ ଏକ ସୁଦୃଢ଼ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ ଲିଭର୍ ସମ୍ଭବ କରିପାରିଛି ବୋଲି ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଜାଣିସାରିବା ପରେ, ମୁଁ ନିଦ୍ରା ଯିବି ଏବଂ, ତା'ପରେ କ'ଣ ଘଟିବ ବା ନଘଟିବ, ସେ ବିଷୟରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଚିନ୍ତା କରିବି ନାହିଁ । ଏହି ଉକ୍ତିଟିକୁ ତ ତଥାପି ବୁଝିହେଉଛି; ମାତ୍ର, ସେହି ବର୍ଷର ଲିଖିତ ଅନ୍ୟଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଯାହା ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାହା ଆମେ ଅନେକେ ନିଜ ଭିତରେ କେତେ ଚିହ୍ନାଭଳି ସାଇତି ରଖିଥିବା ତାଙ୍କର ଭାବମୂର୍ତ୍ତିଟି ସହିତ ସତେଯେପରି ଆଦୌ ଖାପ ଖାଉନାହିଁ ଓ ଭାରି କ୍ଷୁବ୍ଧ କରି ପକାଉଛି : "ମୁଁ ଭାବୁଛି, ମୋ'ର କେହି ନଥାନ୍ତେ, ଯାହାକୁ ମୁଁ ଭଲ ପାଇଥାନ୍ତି । ହୁଏତ ମୁଁ ମୋ'ର ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଅନାଥ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତି । ମୋ' ନିଜ ଲୋକେ,—ମୋ'ଭାଇ ଓ ଭଉଣୀମାନେ ଓ ମୋ'ର ମାଆ ହିଁ ମୋ' ଜୀବନରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଦୁଃଖର

କାରଣ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏହି ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନମାନଙ୍କୁ ଆମେ ନିଜ ଜୀବନର ଅଗ୍ରଗତି ପଥରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଭୟଙ୍କର ବାଧା ବୋଲି ହିଁ କଳ୍ପନା କରିପାରିବା ଏବଂ ଏହା ପ୍ରକୃତରେ କେଡ଼େ ବିଚିତ୍ର କଥା ନୁହେଁ ଯେ ଲୋକମାନେ ବିବାହାଦି ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ କରି ଏହି ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟାକୁ ତଥାପି ବୃଦ୍ଧି କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି !" ପୁନଶ୍ଚ, "ଯିଏ ଏକାକୀ, କେବଳ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ହିଁ ସୁଖୀ । ସମସ୍ତଙ୍କର ହିତ କରିବ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଜର ବୋଲି ଭାବୁଥିବ, ମାତ୍ର କେବେହେଲେ କାହାକୁ ଭଲପାଇବ ନାହିଁ । ଏହା ହେଉଛି ଏକ ବନ୍ଧନ ଏବଂ ସେହି ବନ୍ଧନ କେବଳ ଦୁଃଖ ହିଁ ଆଣି ଦେଇଥାଏ । ନିଜର ମାନସକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକାକୀ ବାସ କରୁଥିବ, ତାହାହିଁ ସୁଖ । ଏପରି ଜଣେ-ହେଲେ ମଣିଷ ନଥିବେ, ଯାହାଙ୍କ ବିଷୟରେ ତୁମକୁ ଭାବିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିବ ବା ଯାହାର ଯତ୍ନ ନେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିବ; ଏବଂ, ମୋ' କଥା କେହି ଭାବୁଛି କି ନାହିଁ ବା ମୋ'ର କେହି ଯତ୍ନ ନେଉଛି କି ନାହିଁ, ସେ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ତୁମେ କେବେ କୌଣସି ଚିନ୍ତା କରିବ ନାହିଁ । ତେବେ ଯାଇ ତୁମେ ମୁକ୍ତି ଓ ସ୍ୱାଧୀନ ରହିପାରିବ ।"

୧୯୦୦ ମସିହା ଜୁନ୍ ମାସରେ ଆମେରିକାର ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରବାସରୁ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଫେରି ଆସିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥିବା ସମୟରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆଉଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲେ, "ଏହି ସବୁକିଛି କେବଳ ବ୍ୟର୍ଥ ଏବଂ ମୂଲ୍ୟହୀନ ବୋଲି ଯଦି କେହି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁଥାଏ, ତେବେ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ହେଉଛି ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ । ଏହାହିଁ ତ ଏହି ପୃଥିବୀ, ଠିକ୍ ଗୋଟାଏ ଜଘନ୍ୟ ଓ ଘୃଣ୍ୟ ମଳଦେହ ପରି । ଯିଏ ଏହାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ବୋଲି ଚିନ୍ତା କରୁଛି, ତାକୁ ଗୋଟାଏ ନିର୍ବୋଧ ବୋଲି ହିଁ କହିବାକୁ ହେବ । ତଥାପି, ଭଲ କାମ ହେଉ କି ମନ୍ଦ କାମ ହେଉ, କିଛି ନା କିଛି ସମ୍ପାଦନ କରି ଆମକୁ ଆମ ଦାସତ୍ୱର ମିଆଦଟିକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ । ମୁଁ ଆଶା କରୁଛି ଯେ ମୁଁ ସେହି ମିଆଦଟିକୁ ପୂରା କରିସାରିଲିଣି । ବର୍ତ୍ତମାନ କେବଳ ସେହି ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଖରେ ହିଁ ପ୍ରାର୍ଥନା, ଯିଏ ମୋତେ ଆରପାଖକୁ ପାରକରାଇ ନେଇଯିବେ । ଭାରତବର୍ଷ କିମ୍ବା ଆଉ କୌଣସି ଭୂଖଣ୍ଡ ବିଷୟରେ ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଦୌ କୌଣସି ଚିନ୍ତା କରୁନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଭାରି ସ୍ୱାର୍ଥପର, କେବଳ ନିଜର ମୁକ୍ତି ହିଁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି !" ସେହି ବର୍ଷ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଲେଖିଥିବା ଏକ ଦ୍ୱିତୀୟ ଚିଠିରେ : "କର୍ମ କରିବା ସବୁବେଳେ ହିଁ କଷ୍ଟକର । ତୁମେ ମୋ'ଲାଗି ପ୍ରାର୍ଥନା କର ଯେ ମୋ'ର କାର୍ଯ୍ୟ ଚିରଦିନ ଲାଗି ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଉ ଏବଂ ମୋ'ର ସମଗ୍ର ଆତ୍ମାଟି ପରମା ଜନନୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯାଇ ଲୀନ ହୋଇଯାଉ । ବସ୍ତୁତଃ ମୁଁ ହେଉଛି ସେହି ବାଳକ, ଯିଏକି ଏକଦା ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରର ସେହି ବରଗଛଟି ତଳେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମୁଖନିଃସୃତ ଚମତ୍କାର କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ତଲ୍ଲୀନ ଓ ବିସ୍ମୟଚକିତ ହୋଇ ଶୁଣିବାରେ ଲାଗିଥିଲି । ତାହାହିଁ ହେଉଛି ମୋ'ର ଅସଲ ପ୍ରକୃତି; କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା, କର୍ମରତ

ରହିବା, ହିତସାଧନ କରିବା,— ଏଗୁଡ଼ିକୁ ସତେଅବା ଉପରୁ ଆଣି ମୋ' ଉପରେ ଲଦି ଦିଆଯାଇଛି । ... ଅନେକ ଦିନରୁ ମୁଁ ଏଠାରେ ନେତା ହିସାବରେ ମୋ'ର ପଦଟିରୁ ବାହାରି ଆସିଲିଣି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଉ କୌଣସିଥିରେ ମୁହଁ ଖୋଲିବାକୁ ମୋ'ର କୌଣସି ଅଧିକାର ନାହିଁ । ଏହି ବର୍ଷର ଆରମ୍ଭରୁ ହିଁ ମୁଁ ଭାରତବର୍ଷରେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜ ପକ୍ଷରୁ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇନାହିଁ । ମୋ'ର କାର୍ଯ୍ୟ ପଛରେ ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱାକାଂକ୍ଷା ଥିଲା, ମୋ' ଭଲ ପାଇବା ପଛରେ ମୋ' ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ରହିଥିଲା, ମୋ'ର ଶୁଦ୍ଧତା ପଛରେ ଭୟ ଥିଲା, ମୁଁ ଯେ ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲି, ତା'ପଛରେ ମୋ'ର କ୍ଷମତାତୃଷା ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ସବୁକିଛି ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି ଓ ମୁଁ ସୁଅ ସହିତ ଭାସି ଚାଲିଯାଉଛି । ମୁଁ ଆସୁଛି, ମାଆ, ମୁଁ ଆସୁଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ କେବଳ ଜଣେ ଦର୍ଶକ ହୋଇ ରହିଛି, ଆଉ ଅଭିନେତା ହୋଇ ରହିନାହିଁ !"

ଭଗିନୀ ନିବେଦିତାଙ୍କୁ ୧୮୯୭ ମସିହାରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଥରେ ଲେଖିଥିଲେ, "ପ୍ରଧାନତଃ ବିଦ୍ୟାନୁଶୀଳନରେ ଜୀବନସାରା କଟାଇଦେବା ପାଇଁ ମୋ'ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା । ନିର୍ଲିପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥା'ନ୍ତି, କୌଣସି କୋଳାହଳ ନଥା'ନ୍ତା, ଅନୁକ୍ଷଣ ବହିଗୁଡ଼ିକର ଅଧ୍ୟୟନରେ ସମସ୍ତ ଚାଲିଯାଉଥା'ନ୍ତା । ମାତ୍ର, ଜନନୀ ମୋ'ଲାଗି ଆଉପ୍ରକାରେ ଜୀବନ ନିରୂପିତ କରିଦେଲେ । ତଥାପି ଅସଲ ପ୍ରବୃତ୍ତିଟି ସବୁବେଳେ ମୋ' ଭିତରେ ରହିଛି ।" ଏହି କଥାଟିକୁ ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ବୁଝିହେଉଛି । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଅଗାଧ ମେଧା, ଏହି ପୃଥିବୀର ସତ୍ୟରହସ୍ୟ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ଜିଜ୍ଞାସା, ଜୀବନ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟପ୍ରତି ଅଜସ୍ର ଶ୍ରଦ୍ଧା,— ଏହି ସବୁକିଛି ଗୁଣ ତାଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ପୃଥିବୀଯାକର ବିଦ୍ୟା ଭିତରେ ନିମଜ୍ଜିତ କରି ରଖିଥା'ନ୍ତା । ନିଜ ଜୀବନରେ ବହୁ କର୍ମକୋଳାହଳ ଭିତରେ ରହି ମଧ୍ୟ ସେ କିଛି କମ୍ ବିଦ୍ୟାଚର୍ଚ୍ଚା କରିନାହାନ୍ତି ଏବଂ ଅନନ୍ୟ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପରିଚୟ ଦେଇନାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର ବେଳେ ବେଳେ ସ୍ୱାମୀଜୀ କାହିଁକି ଏପରି ହତାଶ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲେ ଏବଂ ନିଜେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଥିବା ଯାବତୀୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସତେଅବା ନିଜର ବ୍ୟର୍ଥତା ଘୋଷଣା କରି ଆପଣାକୁ ଏକାବେଳେକେ ପ୍ରତ୍ୟାହୃତ କରିନେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ଏକ ମହାନ୍ ପ୍ରେରଣାରୂପେ ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ଯେକୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ସେଥିରେ ପ୍ରକୃତରେ ଭାରି ବିସ୍ମିତ ହିଁ ହୋଇଯିବ । ତାଙ୍କ ଶାରୀରିକ ଅସୁସ୍ଥତା ସେଥିଲାଗି କିଛିଟା ଦାୟୀ ହୋଇପାରେ, ମାତ୍ର ତାହାକୁ କଦାପି ଏକ କାରଣ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଅଥବା, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ସେ ଯାହା ଆଶା କରୁଥିଲେ, ଏପରିକି ତାଙ୍କ ନିଜ ହାତରେ ଗଢ଼ା ଭ୍ରାତୃସଂଘଟିଠାରୁ ସେ ଯାହା ଆଶା କରୁଥିଲେ, ହୁଏତ ସେହି ଅନୁପାତରେ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ତାଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଦୌ ଉପଲବ୍ଧ ହେଉନଥିଲା । ଜଣେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ପିତ

ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣ-ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜଠାରୁ ଯାହା ଆଶା କରେ ଓ ନିଜକୁ ଯେପରି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ କାମରେ ଲଗାଇ ପାରୁଥାଏ, ତା ହାତରେ ଥିବା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରାୟ ସବୁବେଳେ ସେ ତାହାହିଁ ଆଶା କରୁଥାଏ ଓ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଆପଣାକୁ ସେହିଭଳି କାମରେ ଲଗାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ଅପେକ୍ଷା ରଖିଥାଏ । ହୁଏତ ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ସେ ନିଜ ପ୍ରତ୍ୟାଶା ଅନୁସାରେ ସହଯୋଗ ପାଏ ନାହିଁ ଏବଂ ତେଣୁ ନିରାଶ ହୁଏ । ଏହି ସବୁକିଛିରୁ ତା'ର ମନ ଛାଡ଼ିଗଲା ପରି ବେଳେ ବେଳେ ଅନୁଭବ କରୁଥାଏ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଜୀବନରେ ହୁଏତ ସେହିଭଳି ଅବସାଦକାରୀ କିଛି ଅବସର ଅବଶ୍ୟ ଆସିଥିବ ଓ ତାଙ୍କର ଉତ୍ସାହକୁ ମାନ୍ଦା କରି ପକାଇଥିବ । ତଥାପି ସେତିକି ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ କାରଣ ବୋଲି ମାନିନେବାକୁ ଆଦୌ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଭାରତୀୟ ସନ୍ନ୍ୟାସଧର୍ମରେ ସଂସାରବୈରାଗ୍ୟ ହିଁ କାଳେ କାଳେ ମନ୍ତ୍ରରୂପେ ରହି ଆସିଥିଲା । ଜୀବନରେ, ଏପରିକି ସଂସାରର ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ସର୍ବଦା ଏକ ବୈରାଗ୍ୟର ଆବଶ୍ୟକତା ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିବା ଉଚିତ । ଏକ ବୃହତ୍ତର କୌଣସି ସମ୍ପଦକୁ ଲାଭ କରିବାକୁ ହେଲେ ବହୁ କ୍ଷୁଦ୍ରତରକୁ ପରିହାର କରି ଚାଲିଯିବାକୁ ହୁଏ ଏବଂ, କ୍ଷୁଦ୍ରତର ପ୍ରତି ଏକ ଅନ୍ତର୍ଗତ ବୈରାଗ୍ୟ ନ ଜନ୍ମିଲେ ତାହାକୁ ସହଜରେ ଛାଡ଼ି ହୁଏ ନାହିଁ । ଏତେଟିକିଏ ଅବକାଶ ପାଇବା ମାତ୍ରକେ ସେହି କ୍ଷୁଦ୍ରତରଟା ଜଣେ ମଣିଷକୁ ତଳକୁ ଟାଣିଆଣେ ଓ ଭାରି ନିର୍ମମ ଭାବରେ ସେଇଠି କଚାଡ଼ି ଦେଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ, ବୈରାଗ୍ୟପାଇଁ ବୈରାଗ୍ୟର ଅବଲମ୍ବନ,—ପ୍ରାୟ ଏକ ଦୁର୍ବାର ମୋହ ପରି ସେହି ଅତିରିକ୍ତତାଟି କାଳେ କାଳେ ଭାରତୀୟ ସନ୍ନ୍ୟାସ-ପରମ୍ପରାକୁ କାମୁଡ଼ି ଧରି ଆସିଥିବା ଭଳି ମନେ ହୋଇଥାଏ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରଭାବମଣ୍ଡଳ ଭିତରକୁ ଆସି ବୈରାଗ୍ୟ ଏବଂ ଉପେକ୍ଷା ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରଦ୍ଧାକୁ ହିଁ ଏକ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଅବଲମ୍ବନରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିନେବାର ମନ୍ତ୍ରଣା ଲାଭ କରିଥିଲେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀରେ ତାଙ୍କର ବହୁ ଅନୁଭୂତି ଏବଂ ଉପଲବ୍ଧି ତାଙ୍କୁ ସେହି ଶ୍ରଦ୍ଧାର ମାର୍ଗରେ ହିଁ ଆହୁରି ଗଭୀରତା ଦେଇ ଅଗ୍ରସର କରାଇ ନେଇଥିଲା । ମାନବଶ୍ରଦ୍ଧାକୁ ସେ ସତେଅବା ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପ୍ରସ୍ଥ ଦେଇ ନିଜ ଜୀବନର ପ୍ରଧାନତମ ଆହ୍ୱାନରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିଲେ । ତଥାପି, ଭାରତୀୟ ପରମ୍ପରାର ସେହି ପୁରାତନ ପ୍ରତ୍ୟାହାର ପ୍ରବୃତ୍ତିଟି ତାଙ୍କୁ ବେଳେ ବେଳେ ହୁଏତ ଭାରି ପଛକୁ ଟାଣି ଧରୁଥିଲା ଓ ସେ ଯେପରି ଏକ ବ୍ୟର୍ଥତାବୋଧର ଉତ୍କଣ୍ଠା ଭିତରେ ସେହି ପଛକୁ ଟାଣିହୋଇ ଯାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ତଥାପି ବଳଦେବାକୁ ତାଙ୍କ ଚାରିପାଖରେ ତାଙ୍କର ସମକକ୍ଷ କେହି ସଙ୍ଗୀ ନଥିବାରୁ ସମ୍ଭବତଃ ସେ ଏକାବେଳେକେ ମ୍ରିୟମାଣ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲେ ।

ତଥାପି, ଭାରତବର୍ଷର ଅନେକଙ୍କ ପାଖରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଯେଉଁ ସୁପରିଚିତ ଭାବମୂର୍ତ୍ତି, ତାହା ହେଉଛି ଶକ୍ତି ଓ ବଳର ଭାବମୂର୍ତ୍ତି, ସତତ କର୍ମତତ୍ପରତାର

ଭାବମୂର୍ତ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ସେହି ଭାବମୂର୍ତ୍ତିଟି ହିଁ ଆମ ସମ୍ମୁଖରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଜଳୁଥିବ । ବିବେକାନନ୍ଦ ଜୀବନର କୌଣସି ସମୀକ୍ଷା ତାହାକୁ ମ୍ଳାନ କରିଦେଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ପୃଥିବୀରୁ ବିଦାୟ ନେଇଯିବାର ପ୍ରାକ୍‌କାଳରେ ୧୯୦୦ ମସିହାରେ ସେ ଫରାସୀ ଭାଷାରେ ଲେଖିଥିବା ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ଯାହା ଲେଖିଥିଲେ, ଆମେ ସମ୍ଭବତଃ ତାହାକୁ ହିଁ ତାଙ୍କର ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସର୍ବୋତ୍ତମ ସମୀକ୍ଷା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇପାରିବା : ''ମୋ' ଜୀବନରେ ମୁଁ ବହୁ ବାଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଛି, ମାତ୍ର ତଥାପି କେତେକ ବୃହତ୍ ସଫଳତାର ବି ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରିଛି । ମାତ୍ର, ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ସଫଳ ହୋଇଛି, ମୋ' ଜୀବନରେ ଆସିଥିବା ବାଧା ଏବଂ କଷ୍ଟଭୋଗଗୁଡ଼ିକ ତାହା ତୁଳନାରେ ଆଦୌ କିଛି ନୁହନ୍ତି । ମୁଁ ମୋ' ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିପାରିଛି । ଯେଉଁ ରତ୍ନଟିର ସନ୍ଧାନରେ ମୁଁ ଜୀବନରୂପୀ ମହାସାଗର ଭିତରକୁ ଲମ୍ଫପ୍ରଦାନ କରିଥିଲି, ମୁଁ ସେହି ରତ୍ନଟିକୁ ଲାଭ କରିପାରିଛି । ମୋତେ ମୋର ପୁରସ୍କାର ଅବଶ୍ୟ ମିଳିଛି । ମୋ' ମନରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଖେଦ ନାହିଁ ।" ଆମ ଭିତରୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଜୀବନରେ କୌଣସି ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିବ, ଏକ ରତ୍ନର ସନ୍ଧାନରେ ଜୀବନରୂପୀ ମହାସାଗରକୁ ଯେଉଁମାନେ ଲମ୍ଫପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ମନ କରୁଥିବେ, ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ଆଦୌ କୌଣସି ଖେଦ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, କାରଣ ସେମାନେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ପରି ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ନିଜର ସାଥୀରୂପେ ଅବଶ୍ୟ ପାଇପାରିବେ ।

□